

Helena Miettinen

Menetettyt

ion and similar papers at core.ac.uk

brought

provided by Helsingin yliopisto

Koulu, elämä, unelmat

Suomalaisuus paluumuuttajastatukseen oikeutettujen
venäjän-suomalaisten narratiivisessa itsemäärittelyssä

Helsingin yliopisto
Sosiaalipsykologian laitos
Sosiaalipsykologisia tutkimuksia 11

Helena Miettinen

Menetetyt kodit, elämät, unelmat.

Suomalaisuus paluumuuttajastatukseen oikeutettujen venäjänsuomalaisten
narratiivisessa itsemäärittelyssä

Esitetään Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Helsingin yliopiston päärakennuksessa,
Auditorium XII (Unioninkatu 34)
tiistaina kesäkuun 22. päivänä 2004 klo 12.

Sosiaalipsykologisia tutkimuksia 11

Julkaisija:

Sosiaalipsykologian laitos
Helsingin yliopisto

Toimituskunta:

Klaus Helkama, puheenjohtaja
Kari Mikko Vesala,
Karmela Liebkind
Anna-Maija Pirttilä-Backman
Maaret Wager
Jukka Lipponen, toimitussihteeri

Copyright:

Helena Miettinen ja
Sosiaalipsykologian laitos,
Helsingin yliopisto,
P. O. Box 9,
FIN-00014 Helsingin yliopisto

ISBN 952-10-1841-0 (nid.)

ISBN 952-10-1842-9 (PDF)

ISSN 1457-0475

Kannen suunnittelu: Johanna Onnela
Yliopistopaino, 2004

Kansikuva esittää tekijän äitiä *Lyyli Karhulaa* (k. 22.6.1998), joka loikkasi 17-vuotiaana Suomeen 22.6.1929. EK-Valpon Terijoen alaosasto tallensi arkistoihinsa laittoman maahanpyrkijän valokuvan (Kansallisarkisto).

Sisällys

KIITOKSET	13
1 JOHDANTO.....	15
1.1 Tutkimuksen venäjänsuomalaisryhmät	17
1.1.1 Inkeriläiset.....	17
1.1.2 Loikkarit.....	22
1.2 Venäjänsuomalaisten vaiheet 1930- ja 1940-luvuilla.....	24
1.3 Koiviston kutsumat ja kuokkavieraat	29
1.4 Venäjänsuomalaisia koskeva aikaisempi tutkimus.....	31
1.5 Tutkimuskysymykset.....	34
2 NÄKÖKULMIA ETNISEEN ITSEMÄÄRITTELYYN JA SUOMALAISUUTEEN.....	37
2.1 Identiteetin rakentuminen.....	37
2.1.2. Sosiaalinen identiteetti	39
2.1.3 Breakwellin identiteettiteoria	40
2.1.4 Ryhmäjäsennyksien ristiinluokittelu	41
2.1.5 Etninen, kulttuurinen ja kansallinen identiteetti.....	41
2.1.6 Toisen polven maahanmuuttajat ja etninen itsemäärittely	45
2.2 Suomalaisuuden sosiaaliset representaatiot.....	48
2.3 Kansakunnan käsite	49
2.4 Suomalaisuuden kuva.....	51
2.5 Venäjänsuomalaisten etnisyys.....	54
2.6 Venäläisyys ja neuvostoihanteet.....	55
2.7 Identiteetin ylläpitäminen ja rakentuminen diasporassa.....	62
3 IDENTITEETIN RAKENTUMINEN ELÄMÄNTARINOISSA	66
3.1 Narratiivinen identiteetti.....	67
3.2 Sosiaalisten muistojen rakentaminen	68

3.3	Tarinoiden mustat aukot ja vaietut kohdat	70
4	TUTKIMUKSEN AINEISTOJEN JA ANALYSOINTITAPOJEN ESITTELY	74
4.1	Tutkimuksen aineistot	75
4.2	Tutkimusmenetelmän arviointi.....	78
4.3	Elämäntarinat tutkimusmateriaalina.....	82
4.4	Tarinoiden tulkinta	85
5	MENETETYT KODIT. INKERINSUOMALAISTEN ELÄMÄNTARINAT	88
5.1	Kuka minä olen?.....	93
5.2	Minne kuulun?.....	95
5.3	Suomen kieli inkeriläisten etnisen identiteetin rakennuspuuna.....	107
5.4	Evankelis-luterilaisuuden muuttunut merkitys.....	116
5.5	Inkerin kärsimyshistoria	124
5.5.1	Venäjäns vallankumouksen jälkeinen aika	125
5.5.2	Kulakointi ja kollektivisointi.....	127
5.5.3	Huominen, jota ei tullut. Vainon ajan vangitsemiset	130
5.5.4	Karkotukset ja evakuoinnit.....	133
5.5.5	Sodanaikainen siirto Suomeen	136
5.5.6	Saartorenkasta Siperiaan	139
5.5.7	Inkerinsuomalaisten sotakelpoisuus	141
5.5.8	Tilapäisestä hajaannuksesta diasporaksi	146
5.6	Passi ja kansalaisuus.....	150
5.7	Suomalaiset nimet	153
5.8	“Inkeri-boomi” ja paluumuutto Suomeen	154
5.9	Minkäläinen suomalainen olen? Itsemäärittelyn arvoulottuvuus.....	166
5.9.1	Edistyksellinen inkerinsuomalaisuus	166
5.9.2	Suomalaisuuden stigmaattisuus.....	167
5.9.3	Työ kunniaanaan	169
5.9.4	Himmeä neuvostoidentiteetti.....	172
5.9.5	Itsemäärittely inkerinsuomalaisen kulttuurin kautta	174
5.9.6	Diasporan polvi ja inkerinsuomalaisuus.....	177
5.10	Inkeriläisyys erojen kautta määriteltynä.....	180
5.11	Inkeriläiset toisten venäjän-suomalaisten silmin	182
5.12	Suomalaiseksi itsemäärittelyn pysyvyysulottuvuus	183
5.13	Pakotettu identiteetti.....	186

5.14 Vettä suussa. Nonkommunikaatio inkerinsuomalaisten kertomuksissa.....	188
5.15 Diasporassa asuvat, venäjänkieliset ja maallistuneet inkeriläiset	190
5.15.1 Diaspora	192
5.15.2 Venäjänkielistyminen.....	197
5.15.3 Maallistuminen.....	197
5.15.4 Identifioituminen inkerinsuomalaisen kulttuurin kautta.....	199
5.15.5 Kärsimyshistoria.....	200
5.15.6 Kärsijän muuttuminen vainotusta kansanvihollisesta hyvinvointivaltion toiseksi.....	202
5.15.7 Pakotettu etninen identiteetti	204
5.15.8 Inkeriläisten kertomusten vaietut kohdat	204
5.15.9 Inkerinsuomalainen identiteetti sosiaalisena representaationa	205
6 MENETETYT ELÄMÄT. LOIKKAREIDEN ELÄMÄNTARINAT	208
6.1 Kuka minä olen?.....	209
6.2 Suomenkielisiä suomalaisia.....	212
6.3 Loikkareiden uskonnollinen itsemäärittely	217
6.4 Minne kuulun? Loikkareiden synnyinmaa, kotimaa, isänmaa	219
6.5 Loikkareiden kärsimyshistoria	225
6.5.1 Sinne lanka, minne neula. Neuvostoliittoon lähtö.....	225
6.5.2 Karuun paratiisiin.....	229
6.5.3 Kuoleman ja kurjuuden vuodet	233
6.5.4 Kamenskin verilöyly	238
6.5.5 Lastenkotien kasvatit.....	240
6.5.6 Sota-aika ja evakkomatkat	243
6.5.7 Loikkarit sodassa.....	245
6.5.8 Vankileirien saaristossa.....	248
6.6 Stalinin kuoleman ja perestroikan välinen hiljaisuus elämäntarinoissa.....	253
6.6.1 Rehabilitointi.....	253
6.6.2 Yhteydet Suomeen viriävät	254
6.7 Ihminen haluaa kuolla syntymämaassaan	255
6.7.1 Takaisin Suomeen	256
6.7.2 Sattuuhan se, mutta tottuuhan siihen. Muuttomahdollisuus tuli liian myöhään	262

6.8 Oikeat suomalaiset. Loikkareiden kansallisen itsemäärittelyn arvoulottuvuus	263
6.8.1 Hyvät ja ahkerat	265
6.8.2 Vihatut ja vinoon katsotut	269
6.8.3 Usko neuvostoyhteiskuntaan liukeni vainon vuosiin	271
6.9 Loikkareiden itsemäärittely erojen kautta	275
6.10 Loikkaarit muiden venäjänsuomalaisten silmin	276
6.11 Suomalaisuuden sävymuutoksia. Etnisen itsemäärittelyn pysyvyys.....	277
6.12 Salatut elämät. Loikkareiden vaietut tarinat	279
6.13 Antti Pärnäsen kahdet kasvot	280
6.13.1 Antti Pärnäsen virallisesti	281
6.13.2 Tyttären tarina	284
6.13.3 Janus-kasvoinen Pärnäsen: laillisen yhteiskuntajärjestyksen uhka ja huolehtiva isä	288
6.14 Yhteenveto. Suomalaisiksi syntyneet	289
7 MENETETYT UNELMAT. AMERIKANSUOMALAISTEN ELÄMÄNTARINAT	296
7.1 Kuka minä olen?.....	298
7.1.1 Suomen kieli amerikansuomalaisten etnisessä itsemäärittelyssä	301
7.1.2 Toisen polven amerikansuomalaisten kielellinen itsemäärittely	303
7.2 Amerikansuomalaisten uskonnollinen itsemäärittely	304
7.3 Minne kuulun? Amerikansuomalaisten syntymämaa, kotimaa, isänmaa.....	306
7.4 Amerikansuomalaisten kärsimyshistoria	311
7.4.1 Karjala-kuume vei Neuvostoliittoon	311
7.4.2 Unelma säröilee	313
7.4.3 Vainon vuodet ja sota-aika	314
7.4.4 Se oli sitä aikaa, kun kiintiöt piti saada täyteen	315
7.4.5 Evakkokokemuksia	317
7.4.6 Rintamalla ja työarmeijassa	318
7.4.7 Kärsimyshistoria amerikansuomalaisten jälkeläisten kertomuksissa.....	323
7.6 Palumuutto Suomeen.....	331
7.7 Amerikansuomalaisten itsemäärittelyn arvoulottuvuus.....	336
7.7.1 Etuoikeutettu amerikansuomalaisuus	337
7.7.2 Työlle ahnaat	338

7.7.3 Amerikansuomalaisuus ja stigma	342
7.7.4 Passi kansallisuuden, aikuisuuden ja vapauden symbolina	345
7.7.5 Neuvostoliiton rakentajat	346
7.7.6 Sankaruus osana amerikansuomalaisten itsemäärittelyä	350
7.8 Amerikansuomalaisten tekemät erot muihin ryhmiin	351
7.9 Amerikansuomalaisesta “neukuksi”. Muutokset itsemäärittelyssä	352
7.10 Mistä amerikansuomalaisten kertomuksissa ei puhuta.....	353
7.11 Neljän sukupolven tarinaketju.....	356
7.11.1 Neljän sukupolven kertojien narratiivinen itsemäärittely sukutarinassa	373
7.12 Yhteenveto. Pettyneet Neuvostoliiton rakentajat	376
8 VENÄJÄNSUOMALAISTEN NARRATIIVINEN ITSEMÄÄRITTELY JA SOSIAALINEN IDENTITEETTI	381
8.1 Sisä-ulkoryhmä luokittelu	381
8.2 Useampien ominaisuuksien ristiinkategorioinnin vaikutus identiteetin rakentumiseen.....	389
8.2.1 Kansallisuus ja suomi todellisena tai symbolisena äidinkielenä.....	389
8.2.2 Evankelis-luterilaisuus ja sosialistinen maailmankatsomus.....	390
8.2.3 Kotipaikka.....	394
8.3 Etninen identiteetti sosiaalisena representaationa	398
8.4 Neuvostoliittolaiset suolakurkut. Neuvostoihanteiden representaatioita	399
8.4.1 Yhteiskunnallinen edistys ja luokkatietoisuus	400
8.4.2 Proletariaatin jäsenyys.....	405
8.4.3 Kollektiivisuus	406
8.4.4 Merkkejä bolševismin varjoista: salaisen poliisin pelko ja oikeuden kuoleutuminen	408
8.4 Yhteenveto.....	412
9 JOHTOPÄÄTÖKSET JA KESKUSTELUA	414
9.1 Elämäntarinoiden narratiivinen rakentuminen	415
9.2 Venäjän-suomalaisten elämänkaaren narratiivinen rakentuminen.....	416
9.2.1 Inkerinmaan sukupolven sekä ensimmäisen polven loikkareiden ja amerikansuomalaisten elämänkaari.....	417

9.2.2 Toisen maailmansodan jälkeen syntyneiden kertojien elämäkerta	419
9.3 Suomalaisuuden narratiivinen rakentuminen	420
9.3.1 Suomen kieli	420
9.3.2 Uskonnollinen identiteetti	422
9.3.3 Yhteinen kotimaa, isänmaa	422
9.3.4 Virtuaalinen Inkeri ja diaspora	424
9.3.5 Sangvistiset narratiivit	426
9.3.6 Nonkommunikaatio venäjänsuomalaisten kertomuksissa	428
9.4 Ulkopuolisten määrittelemät identiteetit	431
9.5 Sosiaalisten muistojen rakentuminen elämäntarinoissa	437
9.6 Elämäntarinoista löytyvät suomalaisuuden sosiaaliset representaatiot	438
9.7 Lopuksi	440
10 LÄHTEET	444
11 LIITTEET	462
Liite 1 Taulukko 46	462
Liite 2. Taulukko 47	463
Liite 3 Inkerinmaan kartta	464
Liite 4. Inkeriläisen diasporan kartta	465

Kiitokset

Tämä väitöskirja on viimeisin pysäkki hakiessani vastausta kysymykseen ”kuka olen?” Kuljettu matka on pitkä ja monipolkuinen ja yhä kesken. Inkeriläisen pakolaisäidin tyttärenä – siis diasporanpolven inkeriläisenä ja toisen polven maahanmuuttajana – venäjän-suomalaisten vaiheet ovat aina kuuluneet elämäni milloin salaisuuksina ja kuiskauksina, milloin toiminnan aktivoijana ja kirjallisen työn lähteenä ja nyt myös tutkimuksen kohteena.

Yhtenä sysäyksenä tarkastella kokonaisvaltaisesti eri venäjän-suomalaisryhmien etnisen identiteetin rakentumista toimi loikkari-taustaisen mummon pakottaminen ”inkeriläiseksi” Vanhustyön Keskusliiton tutkimuksessa *Maahanmuuttajavanhukset ja suomen kieli* (Kärkkäinen & Mononen 1999, 144). Kyseisen tutkimuksen yhtenä kohderyhmänä olivat inkerinsuomalaiset vanhukset. Joukkoon oli kuitenkin pujahtanut myös yksi ei-inkeriläinen mummo, josta tutkijat totesivat: ”Nadjalla, Venäjältä tulleella suomalaisella paluumuuttajalla on toisenlaiset lähtökohdat kuin Hiljalla. Identiteetiltään Nadja on voimakkaasti suomalainen, ja hän täydentää hyvin inkerinsuomalaisten ryhmää, vaikka ei olekaan itse inkerinsuomalainen. Hänen vanhempansa muuttivat 1930-luvulla Neuvostoliittoon...”

Juuriltaan suomenruotsalaisen Nadjan luokittelu ”inkeriläiseksi” havahdutti ymmärtämään, miten hatarasti Suomessa hahmotetaan venäjän-suomalaisuutta. Tämä tutkimus onkin yritys voimistaa suomalaisesta kulttuurisesta tarinasta vaiettujen ja vaiennettujen venäjän-suomalaisten, myös inkerinsuomalaisten omaa ääntä. Tunnen nöyryyttä ja syvää kunnioitusta jokaista kohtaan, joka on jakanut kanssani elämäntarinansa. En voi olla ihailematta heidän elä-

mänmyönteisyyttään kovista kokemuksista huolimatta. ”Eihän elämälle saa katkera olla,” kuten monet kokenut Yrjö Mykkänen toteaa. Jotkut tutkimuksessa mukana olleet kertojat ovat jo siirtyneet tarinoiden tavoittamattomiin. Kertojapolvet vaihtuvat, tarinat elävät.

Tutkimustyön luonteeseen kuuluu, että sen kuluessa avautuu uusia näkökulmia kohteena olevaan kysymykseen. Uskallan tunnustaa, että jotkut tutkimusprosessin aikana heränneet ajatukset tuntuivat aluksi melko oudoilta, kunnes osoittautuivat kaipaamikseni puuttuviksi paloiksi, joiden avulla venäjänsuomalaisuuden kuvio täydentyi.

Työni valmistumista edesauttaneista henkilöistä, haluan mainita ohjaajani professori Klaus Helkaman ja professori Kari Vesalan, jotka rohkaisevilla kommenteiltaan kannustivat eteenpäin. Samaa kannustavaa linjaa jatkoivat työn esitarkastajat dosentti Markku Kivinen Aleksanteri-instituutista ja dosentti Vilma Hänninen Tampereen yliopistosta tarkkanäköisillä ja asiantuntevilla kommenteiltaan. Ilman Lakeheadin yliopiston professorin Raija Warkentinin ja petroskoilaisen tutkija-toimittaja Eila Lahti-Argutinan apua amerikkansuomalaisten ja loikkaritaustaisten haastateltavien tavoittaminen olisi ollut hankalampaa. Venäjän kielen kääntämisestä ja tulkauksesta suurkiitokset toimittaja Toivo Tupinille, atk-teknisestä avusta Matti Armiselle sekä kielenhuoltoavusta Titta Hyväriselle, Marja Karhulalle, Tytti Piiroselle ja Heikki Hervonnolle.

Olen tehnyt tutkimuksen itsenäisesti muun elämän ohella. Tärkeää yhteisöllistä taustatukea olen saanut erityisesti Inkerin kulttuuriseururan hallituksen jäseniltä, jotka ovat innokkaasti odottaneet työn valmistumista. Lähinnä symbolisen luonteista rahallista tukea olen saanut Inkeriläisten sivistyssäätiöltä ja työministeriöltä.

Aivan erityiset kiitokset kuuluvat miehelleni Martti Miettiselle, joka aikoinaan kannusti minua väitöskirjan tekemiseen. Seurani on ollut useamman vuoden ajan harvinaisen tylsää, sillä niihin on satumalta kasautunut useita isohkoja kirjoitustöitä. En ole kuitenkaan vielä tässä vaiheessa valmis lupaamaan, ettei tämän jälkeenkin näppäimistö kotona rapise.

Omistan tämän kirjan Henri Alvar Miettiselle, aurinkoiselle ihmistaimelle, jonka elämätarina on vielä nupuillaan.

Tuusulassa
Toukokuussa 2004
Helena Miettinen

1 Johdanto

Entisen Neuvostoliiton alueella asuneet suomalaiset ovat nousseet Suomessa mielenkiinnon kohteeksi presidentti Mauno Koiviston vuonna 1990 antamasta lausunnosta käynnistyneen inkerinsuomalaisten paluumuuton jälkeen.

Historiallisessa lehdistöhaastattelussaan presidentti Koivisto rinnasti inkerinsuomalaiset muihin ulkosuomalaisiin, mikä helpotti heidän mahdollisuuksiaan muuttaa Suomeen. Paluumuuttajastatukseen oikeutettu venäjänsuomalainen saa oleskeluluvan etnisen taustansa perusteella eikä häneltä edellytetä työlupaa, toisin kuin muilta ulkomaalaisilta lukuun ottamatta EU:n, Euroopan talousalueen (Etan) ja Pohjoismaiden kansalaisia. Koiviston lausunnon jälkeen virallisen Suomen suhtautuminen inkerinsuomalaisiin teki täyskäännöksen. Huolimatta Koiviston suomalaisia juuria korostavasta sävystä paluumuuttoa ryhdyttiin käytännössä toteuttamaan työvoima-asiana.

Koiviston tarkoittamien inkerinsuomalaisten lisäksi suomalaistaustaisia paluumuuttostatukseen omaavia henkilöitä on entisen Neuvostoliiton alueella muitakin. Eritaustaisten Suomeen muuttaneiden tulokkaiden määrä ei ole tiedossa, koska maahanmuuttajien etninen alkuperä ei näy suomalaisissa tilastoissa, sillä tulijat luokitellaan lähtömaan, ei kansallisuuden perusteella. Vuoden 2003 lopussa Suomessa asui 51 473 entisen Neuvostoliiton alueella syntynyttä henkilöä (<http://statfin.stat.fi/statweb/>), joista suuri osa on muuttanut Suomeen paluumuuttajastatuksella. Ennen vuotta 1990 muuttolupia oli myönnetty vain muutamalle kymmenelle inkeriläiselle (Lepola 2000, 97). Kulun (1998, 68) mukaan vuosina 1989–1997 Suomeen muutti entisen Neuvostoliiton alueelta yli 33 000 henkeä, joista 60–70 prosenttia (noin 20 000–23 000) tuli paluumuuttajastatuksella ja heistä 60–70 prosenttia (noin 13 000–16 000) oli kansallisuudeltaan suomalaisia. Loput olivat venäläisiä tai virolaisia perheenjäseniä.

Jorma Anttilan (1993) mukaan tunnettu kolmiyhteys: koti, uskonto ja isänmaa, muodostaa suomalaisuuden perustan. Suomalaisuuden kannalta keskeisiä elementtejä ovat mm. suomen kieli, Suomessa asuminen ja suomalaiset sukujuuret. Ulkosuomalaisilla suomalaisuuden kivijalkaan syntyy sitä leveämpiä halkeamia mitä

myöhemmistä Suomesta muuttaneista sukupolvista on kysymys. Ulkosuomalainen voi määritellä itsensä suomalaiseksi, vaikka suvun kotimaa on jo monen sukupolven ajan ollut muu kuin Suomi eikä asianomainen puhu eikä ymmärrä suomea ja siteet historialliseen emämaahan ovat rakentuneet enimmäkseen vanhemmilta tai isovanhemmilta kultujen muistojen perusteella. Etniseen ryhmään kuuluminen edellyttää paitsi ihmisen omaa itsemäärittelyä myös ulkopuolisten tunnustusta (Liebkind 1988, 10). Näin ollen ihmisten oma käsitys suomalaisuudestaan ei yksin riitä, vaan sille on saatava myös muiden hyväksyntä.

Tutkimukseni kohteeksi olen valinnut kolme taustoiltaan poikkeavaa venäjänsuomalaisten ryhmää: inkerinsuomalaiset, Suomesta 1920- ja 1930-luvuilla Neuvostoliittoon siirtyneet loikkaarit sekä Yhdysvalloista ja Kanadasta Neuvostoliittoon 1930-luvulla muuttaneet amerikansuomalaiset. Kaikkia tutkimuksessa mukana olevia henkilöitä yhdistää suomalaiseksi itsensä määrittelemisen lisäksi asuminen Neuvostoliitossa.¹ Puhuessani *venäjänsuomalaisista* rajaan käsitteen ulkopuolelle muut kuin edellä tarkoitetut kolme ryhmää, esimerkiksi pietarinsuomalaiset, siperiansuomalaiset ja muurmanninsuomalaiset.

Neuvostoliiton hajoaminen ja Suomessa tehdyt poliittiset päätökset imaisivat nämä ulkosuomalaisryhmät 1900-luvun viimeisellä vuosikymmenellä Suomeen suuntautuvaan muuttovirtaan. Vaikka kaikki tutkimuksessa mukana olevat henkilöt eivät asukaan Suomessa, ilmiönä paluumuutto on koskettanut jokaista. Kiinnostukseni kohteeksi ovatkin nousseet ne tekijät, joiden varaan kertojien etninen itsemäärittely rakentuu silloin, kun yhä useampi suomalaisuuden keskeisistä peruspilareista on historian saatossa murentunut. Mielenkiintoni kohdistuu tapoihin, joilla Neuvostoliitossa asuneet tutkimuksen kohderyhmään kuuluvat henkilöt määrittelevät suomalaisuuttaan kertoessaan omasta elämästään.

Ennen tutkimuskysymysten täsmennystä luon tiivistetyn katsauksen tutkimuksen kohteena oleviin suomalaisryhmiin, joiden kotimaaksi Neuvostoliitto tuli historian saatossa.

¹ En näe tarpeelliseksi puhua tekstissä “entisestä Neuvostoliitosta” tai “entisen Neuvostoliiton alueesta”, paitsi silloin, kun selvyys sitä joissakin asiayhteyksissä vaatii. Kyseessä on entinen valtio eikä “nykyistä Neuvostoliittoa” ole enää olemassa.

1.1 Tutkimuksen venäjänsuomalaisryhmät

1.1.1 Inkeriläiset

Itämuutolla on Suomessa pitkät perinteet. Ennen vuonna 1990 käynnistynyttä inkerinsuomalaisten paluumuuttoa muuttovirta Venäjälle kulki pääasiassa yksisuuntaisesti Suomesta itään. Vuonna 1617 solmitusta Stolbovan rauhasta lähtien suomalaisia alkoi muuttaa Inkerinmaalle, ja myöhemmin autonomian ajalla myös Pietari houkutteli siirtolaisia. Inkerinsuomalaiset ovatkin olleet lukumäärältään suurin suomalaisryhmä Neuvostoliitossa.

Maantieteellisesti Inkeriksi on kutsuttu Stolbovan rauhassa Ruotsi-Suomeen liitettyä aluetta, joka pohjoisessa Karjalan kannaksella ulottui Rajajokeen ja rajoittui lännessä Viroon. Ruotsi-Suomeen liittäminen merkitsi Inkerinmaan joutumista vilkkaan asutustoiminnan kohteeksi. Myös luterilaisuus tuotiin Inkeriin valtopoliittisista syistä, kun Ruotsin kuningas Kustaa II Adolf halusi tehdä valtakuntansa itäisimmästä maakunnasta luterilaisen puskurin bysanttia vastaan. Ensimmäinen luterilainen seurakunta perustettiin Inkeriin vuonna 1611.

Uskonnollisen roolin ohella kirkko huolehti suomalaisuuden ylläpitämisestä ja edistämisestä. Inkerin papit ja pappilat toimivat myös suomen kielen ja kulttuurin tukipilareina. Kirkosta muodostuikin koko Inkerinmaan kattava tehokas organisaatio. Ortodoksista uskontoa pidettiin suomalaisuuden vakavana uhkana. Ortodoksisuus oli yhtä kuin venäläisyys ja luterilaisuus yhtä kuin suomalaisuus. (Nevalainen 1991, 162–165; Ranta 1991, 103–158; Sihvo 1991, 348–349; Ylönen 1997, 72–73, 31.)

Ruotsin aikaa kesti kuitenkin vain satakunta vuotta. Uudenkaupungin rauha vuonna 1721 oli ensimmäisiä askelmia inkerinsuomalaisten venäläistymisprosessissa. Alueen palauduttua Venäjän yhteyteen Inkerinmaa alkoi väitellen hävitä hallinnollisena käsitteenä. Myös viralliset siteet Suomeen katkesivat yksi toisensa perään. Rauhan solmimisen jälkeen Inkerinmaan suomalaisväestö alettiin nähdä epäluotettavana aineksena, joka oli saatu perintönä vihamieliseltä Ruotsilta ja jonka enemmistöasema Pietarin välittömässä läheisyydessä ei ollut sovitettavissa yhteen Venäjän valtakunnan etujen kanssa. Jo 1700-luvulla turvauduttiin voimatoimiin suomalaisasutuksen säännöstelemiseksi. (Engman 1991; Ranta 1991, 103–158; Suni 1997, 171.)

Paluumuuttajastatuksen saaneet inkerinsuomalaiset ovat näiden 1600-luvulta alkaen Venäjän vallankumoukseen saakka Suomesta Pietarin ympäristöön muuttaneiden uudisasukkaiden jälkeläisiä.

Inkeriläinen yhteisö ei kuitenkaan ollut niin homogeeninen kuin nykyisin yleisesti uskotaan. Vielä ennen inkeriläisten hajaannusta Inkerinmaan suomalaiset luokittelivat eritaustaiset suomalaiset

omiin kategorioihinsa. He puhuivat vanhoista, ennen autonomian aikaa Inkerinmaalle muuttaneista suomalaisista *vallan omina* ja myöhemmistä uudisasukkaista *suomenmuakkoisina*, *Karjalan rutkina* tai *purlakoina*.² Näiden ryhmien lisäksi olivat pietarinsuomalaiset ja suomalaiset punikit. Inkeriläisistä käytettiin Venäjällä ja sittemmin Neuvostoliitossa vielä 1920-luvun lopulla myös nimeä *kolonitsy*, joka merkitsee vieraassa maassa asuvaa muukalaiskansaa. (Sihvo 1990, 94–96; Suni 1997, 171–172.)

Suomalaiset ovat asuneet Inkerinmaalla, nykyisellä Leningradin alueella koko historiansa ajan etnisenä vähemmistönä. Inkerinmaan suomalaisasutuksen kehitys oli aluksi hidasta, mutta kiihtyi värväystoiminnan johdosta. Vuoteen 1643 mennessä alueelle oli muuttanut Suomesta 3 681 henkeä. Vuonna 1848 suomalaisia oli 76 079, vuonna 1897 jo 130 413 ja 140 470 vuonna 1917. Suomalaisen määrän nousu ei selity pelkästään syntyvyyden lisääntymisellä, vaan kertoo voimakkaasta muuttoliikkeestä. Merkittävää on, että lukumäärän kasvusta huolimatta suomalaisten suhteellinen osuus alueen kokonaisväestöstä supistui kaiken aikaa. Erityisesti neuvosto-aikaan siirtymisen jälkeen Inkerinmaan suomalaisten määrä kääntyi jyrkkään laskuun. Kun Pähkinäsaaren kihlakunnassa suomenkielisten osuus oli 1600-luvun lopussa 92 prosenttia, vuonna 1959 vastaava luku oli enää 1,6 prosenttia. (Nevalainen & Sihvo 1991, Salonheimo 1991, 67–82; Sihvo 1991, 348; 410; Lallukka 2000, 51–69.)

Neuvostoliiton väestönlaskennoissa kerättiin myös tiedot ihmisten kansallisuudesta. Seka-avioliitojen yleistyttyä oman valinnan merkitys korostui. Tiettyihin kansallisuuksiin kohdistuneiden sortotoimien takia ihmiset saattoivat peitellä etnisen taustansa, mistä johtuen myös osa inkeriläisistä salasi väestönlaskennoissa oman alkuperänsä. Leningradin läänin suomalaisten keskuudessa syntyi kaksijakoinen käyttäytymismalli, jossa oma kansallisuus voitiin julkisessa kanssakäymisessä pitää kätöksessä, mutta omien kesken puhuttiin suomea ja osoitettiin samalla kuulumattomuutta venäläisiin. (Lallukka 2000, 51–54.) Neuvostoliiton viimeisen, vuonna 1989 tehdyn väestönlaskennan mukaan koko valtiossa asui noin 67 000 kansallisuudeltaan suomalaista, joista 35 prosenttia (noin 23 500 henkilöä) ilmoitti äidinkielekseen suomen. Suomalaisia asui Leningradin alueella noin 16 000–17 000, Neuvosto-Karjalassa 17 000–18 000, Virossa runsaat 16 000 ja muualla Neuvostoliitossa noin 15 000. Pietarin eteläpuolella sijaitseva Hatsinan alue peilaa hyvin koko inkeriläisväestön kehitystä. Vielä vuonna 1940 alueen enemmistö oli suomenkielinen, mutta vuonna 1989 suomalaisia oli enää vajaat 5 000 eli vain parisen prosenttia alueen koko väestöstä. Lisäksi suomalaisiksi rekisteröidyistä vain puolet ilmoitti suomen

² Burlak, ven. lautturi, proomunhinaaja, joka tässä yhteydessä tarkoittaa lähinnä ”jätäkää”.

äidinkielekseen. Paluumuuttokriteerit täyttäviä suomalaisia on arvioitu olevan entisen Neuvostoliiton alueella 70 000–100 000.³ (Kulu 1998, 38–78; Savijärvi & Savijärvi 1999, 46.)

Historiallinen Inkerinmaa oli monikulttuurista aluetta. Inkerin-suomalaiset asuivat omissa kylissään, venäläiset, saksalaiset ja virolaiset omissaan. Yhtä kirjavaa etnistä koostumusta on Hongon (1990) mukaan mahdotonta löytää vastaavan kokoiselta alueelta Suomesta. Hän luonnehtiikin inkeriläiset mieluummin kosmopoliiteiksi kuin takametsän asukeiksi.

“Olisi erehdys samastaa Inkerin historia maantieteellisen Inkerinmaan historiaan. Tuon Inkerinmaan historiallisista vaiheista vain jotkin antavat sisällön sille, mitä nimitämme Inkeriksi, inkeriläisyydeksi tai inkeriläiseksi perinnekulttuuriksi. Luontoa ja maisemaa tärkeämpi tekijä on kulttuuria luova ja ylläpitävä ihminen. Vain hänen tajuntansa kautta maisema saa muotoja ja merkityksiä. Kulttuuri on yhteisöllinen ilmiö, ei maantieteellinen. Yllättyisimme varmaan, jos eteemme tulisi Inkeriä kuvaava teos, jossa puhuttaisiin pelkästään venäläisistä tai pelkästään saksalaisista ja suomalaiset mainittaisiin vain alaviitteessä. Kuitenkin tällaiset teokset ovat täysin mahdollisia, ja onpa sellaisia kirjoitettukin.” (Honko 1990, 117.)

Sen sijaan Ylönen (1997) päätyy väitöskirjassaan lähes päinvastaiseen Inkeri-kuvaan. Hän puhuu Inkeristä “vanhana maakuntana Venäjällä Pietarin ympäristössä”. Ylönen mukaan Inkeri oli väestörakenteeltaan ja kulttuurisesti homogeeninen alue, joka muodosti maantieteellisesti, elinkeinorakenteeltaan ja sosiaalisesti erillisen yhtenäisen yhteisön, jonka kanssakäyminen muiden lähialueella asuvien väestöryhmien kanssa oli vähäistä (Ylönen 1997, 60).

Ennen venäläistämistoimia inkerinsuomalaiset olivat pääosin yksikielisiä suomalaisia ja kansallisuusrajat olivat selviä. Yleensä yhdessä kylässä asui joko pelkästään venäläisiä tai pelkästään inkerinsuomalaisia. Sekakyläkin oli, mutta tällöin asutus jakaantui selkeästi kieliryhmien mukaan. (Sihvo 1991, 347.)

Vuonna 1926 peräti 98 prosenttia inkeriläisistä puhui äidinkielenään suomea. Venäjää osattiin usein vain auttavasti ja sen verran, mitä asioitaessa tarvittiin. Suomalaisuuden keskeinen ylläpitä-

³ Uutisia Inkeristä. Maaliskuu 2004.”Tiedättekö kuinka paljon inkerinsuomalaisia on Venäjällä? Vuonna 2002 pidetyn virallisen väestönlaskennan tuloksien mukaan kolmisen sataa! Ihan totta, näin lukee virallisista taulukoista! Sen lisäksi maassa on 34 tuhatta suomalaista. Viime väestönlaskennassa kansallisuus laitettiin kyselylomakkeeseen ihmisen oman lausunnon mukaisesti. Vain harvinainen inkeriläinen sanoi itseänsä inkerinsuomalaiseksi ja mikäli sanoikin, jos väestönlaskija epäili sellaisen kansallisuuden olemassaoloa, niin hän kirjoitti paperiin mitä vaan. Moni inkerinsuomalainen valitti minulle, ettei heiltä kansallisuutta kysytykään, jos sukunimi on venäjänkielinen, niin lomakkeeseen automaattisesti kirjoitettiin venäläinen.” (<http://www.inkeri.spb.ru/index.html>)

jä evankelis-luterilaisen kirkon ohella oli suomalainen koululaitos. Kouluopetuksen venäläistämisellä on pitkä historia. Vuonna 1870 tehtiin päätös vieraskielisten koulujen venäläistämisestä. Kansakouluissa opetuksen tuli tapahtua yksinomaan venäjäksi, mutta suomalaisseurakuntien ylläpitämissä kouluissa suomenkielinen opetus sai kuitenkin toistaiseksi jatkua. Vuonna 1908 venäjistä tuli pääasiallinen opetuskieli Inkerin suomalaisissa kouluissa. Suomenkielinen koululaitos lakkautettiin kokonaan vuonna 1938. Seurakunnallinen ja uskonnollinen toiminta kiellettiin vuonna 1937. (Nevalainen 1991, 234–235; Pyöli, 1996, 47; Flink 2000, 37–43; 149; Vihavainen 2000, 34–37.)

Käsitteistä inkerinsuomalainen ja inkeriläinen on käyty keskustelua ja kiistelty siitä, kumpi niistä olisi oikea puhuttaessa Inkerinmaan suomalaisväestöstä. Takalo & Juote (1995) ovat päätelleet, että käsite *inkerialäinen* kattaisi koko Inkerinmaan suomalaisperäisen väestön, siis myös inkerikot ja vatjalaiset 1600-luvulla muuttaneiden *inkerialsuomalaisten* ohella. Luokittelu on kuitenkin nykyisin lähinnä teoreettinen, sillä inkerikkoja on jäljellä muutamia satoja ja vatjalaiset ovat kuolleet sukupuuttoon (Nevalainen 1991, 289, Patrakka 1997). Myös Ylönen väittää, että *inkerialäinen* olisi inkerinsuomalaisista vakiintunut Suomessa käsite, joka olisi tullut yleisemmin käyttöön vasta sen jälkeen, kun kontaktit suomensuomalaisiin olivat virinneet vuoden 1987 jälkeen (Ylönen 1997, 43). Sen sijaan Teinonen (1999, 110) on päätenyt poikkeavaan havaintoon tutkiessaan historiallisessa Pohjois-Inkerissä asuvien suomalaisten elämäkertoja. Hänen mukaansa tutkittavat halusivat tulla kutsutuiksi inkeriläisiksi ja kielsivät olevansa suomalaisia, sillä he pitivät itseään enemmän venäläisinä kuin suomalaisina.

Presidentti Koivisto määritteli inkeriläiset palumuuton laukaisevassa lehdistöhaastattelussaan suomalaisiksi, joiden esi-isät “ovat Ruotsin vallan toimesta aikoinaan sille alueelle siirrettyjä” ja “siellä monia kokeneet” (Blåfield 1999). Koiviston lausunto ei kuitenkaan ota huomioon Inkerin suomalaisasutuksen muodostumisen prosessinomaisuutta. Suomalaiset uudisasukkaat eivät muuttaneet Inkerinmaalle äkkiryynnäköllä 400 vuotta sitten, vaan vähitellen vuosisatojen kuluessa. Jos inkeriläisiä olisivat vain “Ruotsin vallan toimesta sinne siirrettyjen” jälkeläiset, ryhmään kuuluisivat ainoastaan vuosina 1617–1721 Inkeriin muuttaneiden siirtolaisten jälkeläiset.⁴ Myöhemmät tulokkaat muodostaisivat tällöin erillisen *venäjänsuomalaisten* ryhmän⁵.

⁴ Koiviston lausumaan sisältyy myös toinen epätarkkuus. Inkerinsuomalaisten, kuten myös muiden tutkimuksessa mukana olevien venäjänsuomalaisten ryhmien muutto Neuvostoliittoon kuuluu vapaaehtoiseen siirtolaisuuteen (vrt. Räsänen 1999, 11). Inkerin asuttamiseen liittyi pakottaminen vain poikkeustapauksissa. Suomalaisiirtolaiset lähtivät Inkeriin pääasiassa vapaaehtoisesti leveämmän lei-

Vaitän kuitenkin, että Koivisto lausui puheessaan vain ääneen inkerinsuomalaisista vallalla olevan sosiaalisen representaation, jonka mukaan inkeriläiset ovat Inkerinmaalla asuva, suomea puhuva, evankelis-luterilainen ja kovia kokenut kansanosaa. Representaatio on ohjannut myös paluumuuttoa ja lähialueyhteistyötä koskevaa päätöksentekoa.

Määrittely jättää ottamatta huomioon myös eron *inkerinsuomalaisten* ja *pietarinsuomalaisten* välillä, joiksi Pietarin kaupungissa asuneita suomalaisia on kutsuttu (Nironen 1999, 3–4, 185). Jopa vuoden 1926 väestönlaskennassa rekisteröitiin erikseen Leningradin alueen *oikeat suomalaiset* ja *Leningradin suomalaiset* eli inkerinsuomalaiset (Lallukka 2000, 64).

Jako pietarin- ja inkerinsuomalaisiin merkitsee historiallisella Inkerinmaalla asuneiden suomalaisten luokittelua eri ryhmiin alueellisin ja ammatillisin perustein. Tällöin inkeriläisiä olisivat maatalousväestöön kuuluvat ja pietarinsuomalaisia kaupunkilaiset. Luokittelutavan sattumanvaraisuutta osoittaa, että kahdesta samaan aikaan 1800-luvulla Suomesta Venäjälle muuttaneesta siirtolaisesta toisesta olisi tullut *inkeriläinen*, jos hän olisi päätenyt rengiksi maaseudulle, mutta piian paikan kaupungista saaneesta olisi tullut *pietarinsuomalainen*.

Paitsi Inkerinmaalle asettumisen ajankohta ja asuinpaikka, myös kansalaisuus erotti eri aikoina muuttaneet suomalaiset siirtolaiset toisistaan. Ennen Suomen autonomian aikaa Inkerinmaalle muuttaneet olivat Venäjän alamaaisia, sen sijaan myöhemmin tulleet uudisasukkaat saattoivat säilyttää Suomen kansalaisuutensa jopa sukupolvien ajan. He asuivat Venäjällä Suomen suuriruhtinaskunnan passeilla ja oleskeluluvan turvin.

vän perässä. Suomalaisia suorastaan houkuteltiin sinne lupaamalla mm. verohelpotuksia. Pakkotoimet koskivat vain joitakin harvoja, jotka karkotettiin Inkeriin tuomioitaan kärsimään. Sen sijaan Neuvostoliiton sisäiset karkotukset edustavat pakotettua muuttoliikettä. (Salonheimo 1991, 67–82; Sihvo 1991, 179–181.)

⁵ Inkerissä 1800-luvun puolivälissä kierrelleet runonlaulajat sivusivat matkaraporteissaan Suomesta tulevien uudisasukkaiden muuttomotiiveja sekä asian kulttuurista merkitystä inkeriläisväestölle. Suuri osa uudisasukkaita oli Pohjois-Inkerin talonpoikien tiloilleen kesäisin palkkaamaa aputyövoimaa. Inkeriin muuton houkuttimena toimivat “runsaampi rahan saalis, parempi palkkataso ja helpommat elinolot”. Paimen ansaitsi Inkerissä kesässä sen, mitä Suomessa koko vuonna. Osa tilapäistyövoimasta jäi kuitenkin Inkeriin pysyvästi. Joissakin Pohjois-Inkerin kylissä 1800-luvun puolivälin jälkeen lähes puolet väestöstä oli Suomesta tulleita uudisasukkaita. Runonkerääjien mielestä venäjää taitamattomilla tulokkailla oli merkittävä panos inkeriläisten venäläistymisen hidastajana. Toinen etu suomalaisuuden kannalta oli uusien kulttuurivaikutteiden tuominen Inkeriin. (Niemi 1904, 287–288, 339, 360–383, 402.)

Koska tutkimukseni kohteena on venäjänsuomalaisten narratiivinen itsemäärittely, ohitan enempiä pohdiskelematta inkerinsuomalaisten sinänsä mielenkiintoiset määrittelyongelmat. Sosiaali-psykologiseen etnisen identiteetin tukimustraditioon nojautuen pidän inkerinsuomalaisina niitä henkilöitä, jotka määrittelevät itsensä (inkerin)suomalaisiksi. Käytän käsitteitä *inkerinsuomalainen* ja *inkeriläinen* toistensa synonyymeinä, kuten inkerinsuomalaiset ovat itse perinteisesti tehneet (vrt. Miettinen 1999) ja tekevät myös tämän tutkimusaineiston haastatteluissa.

1.1.2 Loikkarit

Inkerinsuomalaisten ohella toisen huomattavan Neuvostoliiton suomalaisryhmän muodostavat pääasiassa laittomasti Suomesta Neuvostoliittoon 1920- ja 1930-luvuilla lähteneet punapakolaiset ja loikkarit sekä heidän jälkeläisensä. Kun Venäjän vallankumouksen jälkeen Neuvostoliiton raja sulkeutui, muuttoliike Suomesta muuttui laittomaksi. Punapakolaisten ja loikkareiden lähdön syyt olivat sekä poliittisia että toimeentuloon liittyviä.

Kansalaissodan jälkeen Neuvostoliittoon pakeni arviolta 10 000 punaisten puolella taistellutta suomalaista. Osa heistä asettui Leningradin alueelle, osa vuonna 1920 suomalaisen Edvard Gyllingin perustamaan Karjalan työkansan kommuuniin, josta vuonna 1923 tuli Karjalan Autonominen Sosialistinen Neuvostotasavalta. Laiton itämuutto kiihtyi 1930-luvun talouslaman aikana, jolloin noin 15 000 suomalaista loikkasi Neuvostoliittoon. Kimmokkeena toimi Suomessa levitetty propaganda Neuvostoliitossa odottavasta työläisten ja talonpoikien paratiisista. Ankaran työttömyyden ohella lähtöön siivitti ympäristön kielteinen suhtautuminen työväenliikkeen ja ammattiyhdistysliikkeen toiminnassa mukana olleisiin. 1930-luvulla Suomen poliittista ilmastoa sävytti muiden länsimaiden tapaan voimakas oikeistolaistuminen. Työväenliikkeen toimintaan kuuluneita tuomittiin herkästi valtiopetoksen valmistelusta vankeuteen, ja kommunistiksi leimattujen, etenkin vapautuneiden vankien elintila muodostui kapeaksi. (Kostiainen 1988.)

Neuvostoliittoon loikattiin sekä maitse itärajan yli että vesitse Suomenlahden poikki Inkerinmaan rannikolle. Kostiaisen (1988) mukaan Neuvostoliiton rajavartiostolle oli annettu selvät ohjeet loikkareiden varalle. Alkukuulustelujen jälkeen laittomat rajanylittäjät tavallisesti pidätettiin ja suljettiin vankilaan tutkinta-ajaksi. Perheelliset pääsivät vähemmällä kuin yksinäiset, joita epäiltiin herkemmin vakoilijoiksi. Oman erityisen joukkonsa muodosti yli tuhannen loikkarin ryhmä, joka passitettiin pian rajanylityksen jälkeen Moskovasta kaakkoon sijainneeseen Sarovan salaiseen leiriin. Eri välietappien kautta he päätyivät lopulta Uralilla sijaitsevaan Kamenskiin ja joutuivat vuoden 1938 alussa julman joukkotuhon

kohteeksi. (Kostiainen 1988, 98–106, 134; 229; Rautkallio 1995; Rislakki & Lahti-Argutina 1997, 28–34, 47–95.)

Loikkareiden lajittelusta vastasivat Suomen kommunistisen puolueen keskuskomitean paikalliset byroot Leningradissa ja Petroskoissa. Suuri osa tulokkaista joutui ”vieraana aineksena” jatkuvan tarkkailun alaisiksi. Erityisesti suhtautuminen elintasopakolaisiksi leimattuihin oli tuomitsevaa. Aikaisemmista ammateistaan riippumatta loikkaarit työskentelivät usein raskaissa rakennus-, metsä- ja kaivostöissä. Huonojen asunto-olojen ja ankaran ruokapulan koettelemina suomalaisloikkareista palasi takaisin noin kymmenesosa, osa laittomasti, osa laillisesti. (Kostiainen 1988, 143–146, 160–169, 230–232; Rautkallio 1995, 47–95; Takala 2000, 190–192.)

1.1.3 Amerikansuomalaiset

Tutkimuksen kolmas suomalaisryhmä, amerikansuomalaiset, muutti Neuvostoliittoon laillisesti toisin kuin loikkaarit. Karjalan johto alkoi Moskovan luvalla vuonna 1931 värvätä amerikansuomalaisten keskuudesta ammattitaitoista työvoimaa parantamaan työn tuotavuutta Karjalassa. Amerikassa nousi Karjala-kuume, joka kipusi huippuunsa syksyllä 1932. Värvääjät varoittivat lähtijöitä Neuvostoliiton puutteellisista oloista, mikä sai maahanmuuttajat pakkaamaan mukaan vaatteita ja muita tarvikkeita ensimmäisten vuosien varalle. He toivat mukanaan myös monenlaisia työvälineitä, mutta ennen muuta uskon unelmiinsa. Sevanderin (2000) mukaan Neuvostoliittoon muutti lähes 5 800 amerikansuomalaista, joista noin 30 prosenttia työttömyyden takia, loput ideologisista syistä. Amerikansuomalaiset tiesivät jo ennen Neuvostoliittoon tuloaan saavansa maassa paikallista väestöä paremman kohtelun, mm. mahdollisuuden ostaa valuutalla elintarvikkeita. (Rautkallio 1995, 100–101, 129; Sevander 2000, 35, 77; Takala 2000, 190.)

Etnisen taustansa vuoksi Neuvostoliitossa asuvat suomalaisryhmät joutuivat historiasta johtuvien myllerrysten ja vainojen kohteeksi neuvostovaltaan siirtymisen jälkeen. Suurimmat muutokset Neuvostoliiton kansallisuuspolitiikassa tapahtuivat Stalinin noustua valtaan. Diktaattorin haaveena oli yhtenäisen, venäjää puhuvan neuvostokansan luominen eikä hän säästellyt voimakeinoja päämääräänsä pyrkiessään. Alun perin väliaikaisiksi perustetuilla, mutta pysyviksi muodostuneilla vallankumoustuomioistuimilla oli valta panna toimeen kuolemantuomioita vastustajien raivaamiseksi tieltä. *Suuren vihan* vuosina 1937–1938 etniset puhdistukset kohdistuivat erityisesti naapurimaiden ”porvarillis-fasistisiin” kansoihin kuuluviin ihmisiin, kuten venäjänsuomalaisiin. (Rautkallio 1995, 18–39; Takala 2000, 181–182.)

Pitempään Venäjällä asuneiden inkerinsuomalaisten sekä 1920- ja 1930-luvuilla Neuvostoliittoon muuttaneiden loikkareiden ja

amerikansuomalaisten sortohistoriat poikkeavat jonkin verran toisistaan. Inkeriläisten kansallinen hajaannus alkoi heti Venäjän vallankumouksen jälkisinä vuosina ja kiihtyi vuonna 1919, kun Inkerissä käydyn itsenäistymiskapinan seurauksena Suomeen siirtyi yli 8 000 ja Viroon noin 1 000 inkeriläispakolaista. Tarton rauhassa vuonna 1920 Inkerille luvattiin kulttuuriautonomia ja pakolaisille taattiin turvallinen paluu takaisin kotiseudulle. Inkeriläispakolaisista palasi 1920-luvun alussa Neuvostoliittoon noin 3 000, loput asettuivat pysyvästi Suomeen. (Nevalainen 1989, 20–21; 1991; Kulu 1998, 41.)

Samaan aikaan pakolaisvirta kulki myös vastakkaiseen suuntaan, sillä Neuvostovallan alkuvuosina inkeriläisten asuttamille alueille muutti Suomesta noin 5 000 punapakolaista. Heitä käytettiin työvoimana syksyllä 1918 aloitetussa kampanjassa, jonka tavoitteena oli inkerinsuomalaisten poliittisen luokkatietoisuuden lisääminen. Työtä hankaloitti kuitenkin inkeriläisten voimakas uskonnollisuus ja vähäinen kiinnostus puolueetyötä kohtaan, mikä synnytti hankausta punapakolaisten ja inkeriläisten välillä. (Lalukka 2000, 64–66; Suni 2000, 77–78.)

1.2 Venäjänsuomalaisten vaiheet 1930- ja 1940-luvuilla

Stalinin vainojen alettua Leningradin alueelle vyöryi kolme terroriaaltoa, joista ensimmäinen ajoittui vuosiin 1929–1931. Tammi-kuussa 1930 annetussa julistuksessa itsenäiset talonpojat määrättiin tuhottaviksi. Inkerinsuomalaisten kotiseutu, Leningradin piiri, kuului ensimmäisiin kollektivisoitaviin alueisiin. Käytännössä se merkitsi talonpoikien omaisuuksien takavarikointia ja maatilojen ottamista valtion haltuun. Aluksi tarjoihtiin vapaaehtoista mahdollisuutta liittyä kolhoosiin, mutta inkerinsuomalaiset eivät osoittaneet erityisempää intoa luopua omista tiloistaan. Vasta pakotteita käyttäen hanke eteni. Vauraammat talonpojat, kulakit⁶, likvidoitiin vangitsemalla, karkottamalla tai teloittamalla. Vuonna 1931 oli kollektivisoitu 52,7 prosenttia tiloista ja vuonna 1936 jo yli 90 prosenttia. Suomen valtion suhtautuminen maatilojen kollektivisoinnin yhteydessä tapahtuneisiin inkeriläisten kulakkien karkotuksiin ja vangitsemisiin oli välttelevä. Esimerkiksi Suomen Leningradin konsulaatti yritti pakkotoimista kuultuaan taivutella inkeriläisiä liit-

⁶ Kulakiksi leimautui jo varsin vaatimattoman omistuksen takia. Inkeriläisten talonpoikien tilat olivat yleensä varsin pieniä, yleensä vain 4–9 hehtaarin suuruisia. Keskitason taloudessa oli 2–3 lypsylehmää, 5–6 lammasta ja kymmenisen kanaa. (Haltsonen 1969, 34–136). Tästä syystä kulakeiksi tehtyjä inkeriläisiä talonpoikia kutsutaankin ”maitokulakeiksi”.

tymään kolhooseihin vapaaehtoisesti. (Nevalainen 1991, 258–259, Suni 2000, 78–85.)

Toinen terrorialto saavutti Inkerin 1935–1936, jolloin Suomen rajan pinnassa olevia alueita alettiin tyhjentää suomalaisista. Vuonna 1937 asetettiin tavoitteeksi suomalaisen kulttuurin hävittäminen. Kohta perään seurasi järjestelmällinen terroritoiminta vuosina 1937–1938. Leningradin alueella määrättiin ammuttavaksi 4 000 henkilöä ja leireille lähetettäväksi 10 000. Luvut olivat vain ohjeellisia ja paikallisten salaisten poliisin päälliköiden pyynnöstä niitä voi tarpeen vaatiessa tarkistaa ylöspäin. Vuosina 1929–1931 karkotettiin eri puolille Venäjää noin 18 000 ja 1935–1936 noin 26 000–27 000 inkeriläistä. Joukkokarkotukset, pakkosiirrot ja yksittäiset vangitsemiset yhteen laskien lähes puolet koko väestöstä eli 45 000–60 000 inkeriläistä, pakotettiin pois kotiseudultaan ensimmäisen ja toisen maailmansodan välisenä aikana. Takaisin palanneet kulakit määrättiin vaarallisuusasteesta riippuen pidätettäväksi, teloitettaviksi tai karkotettaviksi NKVD:n osoittamille alueille. (Nevalainen 1991, 258; Lallukka 2000, 66–67; Suni 2000, 81–87.)

Toinen maailmansota merkitsi inkeriläisten lopullista hajaannusta eikä sen jälkeen Inkeristä entisessä merkityksessään ole enää voinut puhua (Honko 1990, 117; Nevalainen 1991, 288–289; Konkka 2003, 7–8). Rintamalinja pysähtyi keskelle inkerinsuomalaisten asumisalueetta ja jakoi väestön kahtia. Neuvostoliiton sota-alueilla asuvia inkeriläisiä jäi Leningradin saartorenkkaaseen ja heistä menehtyi noin puolet. Piiritystalvesta hengissä selvinneet noin 30 000 inkeriläistä siirrettiin 23.–28.3.1942 NKVD:n⁷ voimin toteutetulla operaatiolla kuorma-autoissa Laatokan jäiden yli ja edelleen härkävaunuissa Siperiaan. Toimenpide oli luonteeltaan hallinnollinen Leningradin alueen tyhjentämiseksi suomalaisista, ei suomalaisväestön pelastamiseksi tarkoitettu hanke. (Nevalainen 1989, 33–34; Suni 2000, 87–88.)

⁷ Neuvostoliiton ensimmäisen salaisen poliisin Tšekan (perustettu 1917) alkupe-
räinen tehtävä oli vastavallankumouksen ja sabotaasin paljastaminen. Se otti kuitenkin pian tehtäväkseen valtion vihollisten pidättämisen, vangitsemisen ja teloit-
tamisen. Tšekan vallan kasvaessa bolševikkihallitus lakkautti sen 1922 ja tilalle
tuli GPU (Neuvostoliiton poliittinen valtionpoliisi). GPU muuttui nimeltään
OGPU:ksi 1923 ja sai laajemman, koko valtakuntaa koskevan tehtävän. Se toteutti
mm. karkotuksia ja näytösoikeudenkäyntejä 1930-luvun alussa sekä hoiti ns.
ojennusleirien hallinnon. OGPU sulautettiin NKVD:hen, joka on lyhennelmä ni-
mestä Sisäasiain kansankomissariaatti. Se suoritti vuosina 1934–46 Stalinin puh-
distukset. Vuonna 1941 valtion turvallisuusasiat erotettiin NKVD:stä NKGB:hen
(Valtionturvallisuuden kansankomissariaatti). Nämä muuttuivat ministeriöiksi
vuonna 1946. Sisäministeriöstä käytettiin lyhennettä MVD ja valtionturvallisuus-
den ministeriöstä MGB. Neuvostoliiton turvallisuuspalvelu KGB perustettiin
1954. (Sihvo 2000, 15; Miettinen & Joganson 2001, 30.)

Saksalaiset miehittivät kesällä 1941 Inkerin länsiosat, missä asui yli 76 000 inkerinsuomalaista. Jatkosodan aikainen inkeriläisten siirto Suomeen oli pitkän ja mutkikkaan prosessin tulos. Aluksi siirron kannalla olivat saksalaiset, sillä evakuoimalla inkeriläiset Suomeen olisi vapauduttu inkerinsuomalaisen siviiliväestön huoltamisesta miehitettyillä alueilla. Suomessa inkeriläiskysymys liitettiin aluksi osaksi Suur-Suomen rakentamista, jolloin inkeriläisistä olisi ollut hyötyä erityisesti Itä-Karjalan suomalaistamisessa. Viimein sotapoliittisen tilanteen muuttuminen laukaisi inkeriläisten väestönsiirrot, ja vuoden 1943 loppuun mennessä koko Inkeri oli tyhjennetty suomalaisesta väestöstä. Yli 63 000 henkilöä evakuoitiin Suomeen Viron kautta ja sijoitettiin asumaan etupäässä maan eteläisiin ja läntisiin osiin. Osa joutui odottamaan Viron kokoamisleireillä pitkiäkin aikoja keuhkoissa oloissa, minkä seurauksena monet sairastuivat ja kuolivat. (Nevalainen 1989,1991.)

Sodan päättyminen heijastui jälleen inkeriläisten elämään. 19.9.1944 tehdyn välirauhasopimuksen 10. artiklan mukaan Suomi sitoutui viipymättä luovuttamaan Neuvostoliittoon kaikki maassa olevat neuvosto- ja liittolaissotavangit sekä Neuvostoliiton kansalaiset, jotka oli internoitu ja tuotu väkisin Suomeen. Jaltan sopimuksessa vuonna 1945 vaadittiin lisäksi luovutettaviksi kaikki neuvostokansalaiset, jotka olivat palvelleet Saksan joukoissa ja toimineet yhteistyössä Neuvostoliiton vihollisten kanssa. Lähes 57 000 inkeriläistä kotiutettiin 5.12.1944–15.1.1945 välisenä aikana Suomesta Neuvostoliittoon ja sijoitettiin Jaroslaviin (22 000), Kalininin alueelle (14 000), Pihkovaan (6 000), Novgorodiin (10 000) ja Velikolukiin (7 000). Sijoituskohteena ei siis ollut Siperia, vaikka se mainitaan yleisesti inkeriläisten matkan pääänä. Neuvostoliittoon palaamatta jääneestä noin 8 000 inkeriläisestä yli 4 000 siirtyi Ruotsiin. Mahdollisuus muuttaa takaisin kotiseudulle helpottui vasta Stalinin kuoleman jälkeen, kun inkeriläisten siirtolaisten ja karkotettujen kotipaikkaoikeutta koskevat rajoitukset kumottiin 13.8.1954. Kuitenkin jo vuonna 1958 muutto-oikeutta rajoitettiin uudelleen ja vuonna 1959 inkeriläisten vastaanotto Leningradin alueelle loppui kokonaan. Vain suhteellisen pieni osa muutti takaisin synnyinseuduilleen. Neuvostoliiton hajotessa valtaosa inkeriläisistä asui muualla kuin historiallisella Inkerinmaalla. (Nevalainen 1989, 292–313; 1991, 270; Sihvo 2000, 146, 181–183; Suni 2000, 88–93.)

Suomalaiset viranomaiset sen enempää kuin liittoutuneiden valvontakomissiokaan eivät antaneet ehdotonta käskyä siviilien palauttamisesta, mutta paikallistasolla käytännöt vaihtelivat vapaaehtoisuudesta painostukseen. Huhupuheet ja pelko mahdollisista ikävistä seurauksista saivat osan niistäkin inkeriläisistä lähtemään, jotka muuten olisivat jääneet Suomeen. Suurelle osalle siirtoväkeä lähtöpäätös perustui kuitenkin omaan päätökseen ja syynä olivat

erityisesti Neuvostoliitossa asuvat sukulaiset. (Nevalainen 1989, 323–327.)

Inkerinsuomalaisen siirtoväen lähtöön liittyvä epämääräisyys ja salaperäisyys sekä Suomessa solmittujen ystävyyssuhteiden äkillinen katkeaminen ovat muodostaneet kasvualustan käsitykselle Suomen kunniavelasta inkeriläisille. Tämä kuului myös presidentti Mauno Koiviston paluumuuttolausunnosta ja on myöhemmin heijastunut paluumuuttopolitiikkaan.

Joka tapauksessa kunniavelkaan johtaneet syyt on käsitetty eri tavalla. Teoria kunniavelasta on pitkälti suomalainen kehittelmä, sillä ainakaan Venäjällä toimiva Inkerin liiton kannanotto ei tue näkemystä (Inkeriläisten viesti 2/2002). Väitöskirjassaan Huttunen (2002, 213) tulkitsee Suomen kunniavelan johtuvan siitä, että inkeriläiset ovat suomalaisina joutuneet kärsimään Stalinin vainoissa. Lepolan (2000, 98–99) mukaan taustalla on inkeriläisten sodan jälkeinen palauttaminen Neuvostoliittoon. Tähän viittaa myös Koiviston selitys Inkerikeskuksessa 4.6.2001 järjestetyssä tilaisuudessa (ks. sivu 29). Kunniavelka on taustalla myös ulkomaalaislain säännöksessä, jonka mukaan Suomeen jatkosodan aikana evakuoituilta inkeriläisiltä ei edellytetä suomen kielen taitoa⁸.

Suomesta palanneet inkeriläiset sijoitettiin asumaan Venäjän sisäosiin, mutta neuvostoviranomaisten harmiksi he pyrkivät sitkeästi takaisin entisille kotipaikoilleen. Pitääkseen inkeriläiset aloillaan NKVD muutti suomalaisten oikeudellisen aseman hallinnollisesti karkotetuista työsiirtoloiden asukkaiksi, mikä samalla rajoitti heidän liikkumavapauttaan. Syyskuussa 1945 annetulla mää-

⁸ Sisäasiainministeri Ville Itälän haastattelu. Monitori 2/2002 14.5.2002.

”Sisäasiainministeriö valmisteli ulkomaalaislain inkeriläispykälän muutosta erillään meneillään olevasta ulkomaalaislain kokonaisuudistuksesta. Muutoksen lähtökohtana oli, että kielitaitovaatimus on ehdoton edellytys maahanmuutolle muissa kuin ns. kunniavelkatapauksissa. Vaadittavan kielitaidon tason tulisi olla muu kuin ”auttava”. Käytännössä hakijan kielitaidon tulisi riittää selviämiseen tavallisimmista suullisista ja kirjallisista käytännön tilanteista. Inkeriläispykälän valmistelu osoittautui vaikeaksi vaadittavan kielitaidon testaamisen järjestämisen suhteen. Kielitaitotesti tulisi tehdä luotettavalla tavalla. Olen valmis myös siihen, että inkerinsuomalaisten erityisasema voitaisiin myös kokonaan lakkauttaa, mikäli hallitus niin päättäisi. Kaikista vaihtoehtoista, myös erityisaseman lopettamisesta varmasti tullaan keskustelemaan. Jos hallitus päätyy inkeriläisperusteella tapahtuvaan maahanmuuton lopettamispäätökseen, tulee muistaa, että inkeriläiset voisivat edelleen muuttaa Suomeen samoin edellytyksin kuin muutkin kolmansien maiden kansalaiset, mm. työntekijöinä tai Suomessa asuvan henkilön perheenjäseninä. Huhtikuun puolivälissä hallituksen maahanmuuttoasioita pohtiva ministerityöryhmä päätyi tiukentamaan paluumuuttoehtoja. Maahan saapuvilta inkeriläisiltä edellytetään välttävää Suomen kielen taitoa, mikä testataan lähtömaassa. Uudistus astuu voimaan vuoden 2003 alusta.”

räyksellä suomalaisten asettuminen Leningradin alueelle ja kaupunkiin kiellettiin. Itsepäisen muuttovirran lopulliseksi tukkimiseksi toteutettiin vuonna 1947 suomalaisväestön sodanjälkeinen karkotusaalto Leningradin alueelta. Tuolloin useimmat inkerinsuomalaiset suuntasivat Viroon, mutta oleskelu supistui lyhyeksi, kun suomalaiset saivat sieltäkin häädön. Vuonna 1948 inkeriläisille annettiin Stalinin suostumuksella mahdollisuus muuttaa Neuvosto-Karjalaan paikkaamaan alueen työvoimavajasta. Ensimmäiset inkeriläiset siirtolaiset tulivat Karjalaan huhtikuussa 1949 ja marraskuussa määrä oli 25 525. Kuitenkin inkeriläisten värvääminen Karjalaan kiellettiin jo huhtikuussa 1950 Juri Andropovin allekirjoittamalla päätöksellä. (Laine 2000, 277; Suni 2000, 88–93.)

Karjalassa asuvat loikkaarit ja amerikansuomalaiset kohtasivat Stalinin vainot ankarimmillaan vuosina 1937–1938, joskin olot kiristyivät jo tätä ennen ja toisaalta vangitsemisia tapahtui vielä sodan jälkeenkin. Vuonna 1926 Karjalassa oli 260 000 asukasta, joista suomalaisia noin 2 500. Suomalaisten määrä nousi Karjalassa 1930-luvun puolivälissä noin 14 000–15 000 henkeen. Myöhemmin vainojen seurauksena sekä suomalaisten suhteellinen että absoluuttinen osuus väestöstä väheni. (Lallukka 2000, 59–63.)

Suuren terrorin lähtölaukauksena voidaan pitää Kirovin murhaa 1.12.1934. Asiakirjojen mukaan joukkoterrori päätettiin käynnistää 2.7.1937 pidetyssä Neuvostoliiton kommunistisen puolueen (NKP:n) keskuskomitean poliittisen toimikunnan istunnossa ja 30.7.1937 annettu käsky aloitti virallisesti joukkotoimet kulakkien, rikollisten ja muiden neuvostovastaisten aineiden rankaisemiseksi. Ajalle luonteenomaista oli, että salaisen poliisin käsittelyyn voi joutua kuka tahansa, milloin tahansa. (Rautkallio 1995, 24–30; Susiluoto 1996, 36–37; Kivinen 1998, 267–272; Sihvo 2000, 65–71; Takala 2000, 204–224.)

Taloudellisessa tuotannossa vakiintuneet kiintiöluvut otettiin käyttöön myös ihmisten tuhoamisessa, ja riittävä vangitsemisen syy löytyi helposti. Toimintaperiaatteisiin kuului rangaistusten summittainen tuomitseminen pelkän epäilyn tai syytetyt menneisyydestä tehtyjen oletusten perusteella. Tavallisten oikeuksien tilalle perustettiin ns. troikkia, joihin kuuluivat piirin puoluekomitean sihteeri, toimeenpanevan komitean puheenjohtaja ja OGPU:n paikallinen päällikkö. Troikkien tehtäväksi määriteltiin kaiken neuvostovastaisuuden kitkeminen tuomitsemalla syyllisinä pidetyt pitkiin vankeusrangaistuksiin ojennusleireille tai teloitattamalla heidät. Kuolemantuomiot voitiin panna käytäntöön heti. Troikkien lisäksi suuriin tuotantolaitoksiin ja metsätyömaille perustettiin ns. toveri-oikeuksia ja maaseutukyliin kyläoikeuksia. (Rautkallio 1995, 122–146; Rittersporn 2000, 111–118.)

Etnisten vainojen alkuvaiheessa suomalaisuus suojaasi karkotuksilta ja vankileireiltä etenkin amerikansuomalaisia, mutta myös loikkareita. Myöhemmin 1930-luvulla erityisesti NKVD:n listoille

kirjatut suomalaiset loikkaarit joutuivat vainojen kohteeksi, sillä heistä oli käytössä maahantulon yhteydessä talletetut tarkat tiedot. 1933–1939 Karjalan suomalaisten määrä oli vähentynyt lähes kaudella tuhannella. Pelkästään 1.1.1937–10.8.1938 välisenä aikana Karjalassa pidätettiin ja tuomittiin 3 189 suomalaista useimmat vakoilusta syytettynä. Suomalaisten osuus kaikista tuomituista oli yli 40 prosenttia, vaikka heitä oli Karjalan väestöstä tuskin kolmea prosenttia. Suurin osa tuomittiin teloitettavaksi. Esimerkiksi vuonna 1938 vangituista teloitettiin 91,4 prosenttia. (Rautkallio 1995, 10, 93, 122–123; Laine 2000, 253; Lallukka 2000, 64; Takala 2000, 204–224.)

Toisen maailmansodan aikana siviiliväestön evakuointi myötäili Karjalassa suomalaisrintaman etenemistä. Karjalasta kuljetettiin sodan alussa yli 300 000 henkilöä pääasiassa vesitse Äänisen yli Belomorskiin, Arkangeliin ja Vologdan alueelle. Samanaikaisesti suomalaisia rekrytoitiin mm. partisaanitoimintaan. Noin neljännes Karjalan 1 800 partisaanista oli suomensukuisia. Vuonna 1942 suomalaiset sotilaat poistettiin rintamalta Neuvostoliiton viholliskansallisuuksiin kuuluvina ja suljettiin NKVD:n työkolonneihin kirjattuina metsä-, hiili-, kaivos- ja rakennustyöleireille. Merkittävien kohde oli Tšeljabinsk. (Laine 2000, 262–273.)

1.3 Koiviston kutsumat ja kuokkavieraat

Inkeriläisten kansallinen herääminen alkoi perestroikan vanavedessä 1980-luvun lopulla ja sen heijastusvaikutukset näkyivät myös Suomessa ”Inkeri-boomina” (Nevalainen 1991, 295; Miettinen 1999). Puhuessaan suomalaisuutensa takia kovia kokeneesta väestönosasta Koiviston lausuma ilmentää myötätuntoa inkeriläisiä kohtaan, mutta paluumuuttoa on hoidettu viranomaiskäytännössä ennen muuta työvoimapolitiittisena kysymyksenä. 1980-luvun lopun työvoimapolitiikan takia Suomeen tarvittiin ulkomaalaista työvoimaa ja inkerinsuomalaisten arveltiin suomenkielentaitoisina sopivan tähän tarkoitukseen muita ulkomaalaisryhmiä paremmin. Inkerinsuomalaisten määrittäminen paluumuuttajiksi tapahtui tässä yhteydessä (Nevalainen 1991, 298–299). Ruuskan (1999, 207) mukaan inkeriläisten erityisasema suhteessa muihin maahanmuuttajiin on vuosien saatossa karissut, koska paluumuuton perimmäisenä syynä ei puheista huolimatta ole ”kunniavelka”, vaan työvoimapolitiikka.

Päättäjät eivät tuolloin osanneet ottaa huomioon työikäisten venäjänsuomalaisten suomen kielen taidon tasoa. Tilanne oli uusi myös presidentti Koivistolle. Hän on myöhemmin myöntänyt yllät-

tyneensä siitä, että viranomaiset kiirehtivät inkeriläisten paluumuuttoasian toimeenpanossa muodollisten päätösten edelle.⁹

Viranomaiskäytännössä ja yleisessä puheessa käytettyä käsitettä *paluumuuttaja* ei esiinny ulkomaalais- eikä kansalaisuuslaissa. Sen sijaan keskeinen paluumuuttoon liittyvä käsite on *ulkosuomalainen*, joka määritellään

ulkomailla asuvaksi nykyiseksi tai entiseksi Suomen kansalaiseksi tai suomalaista syntyperää olevaksi ulkomaan kansalaiseksi, joka pitää itseään suomalaisena eli jolla on suomalainen identiteetti (Ulkomaalaisvirasto: Ulkomaalaishallinnon termejä 1998).

⁹ Presidentti Koivisto on kokenut kiusalliseksi sen, että paluumuuttajat yhdistävät paluumuuton hänen persoonaansa. Tämän presidentti osoitti puhuessaan 4.6.2001 vastaanottaessaan Inkerikeskuksessa paluumuuttajien keräämää adressia, jossa tuotiin julki heidän kiitollisuutensa mahdollisuudesta muuttaa Suomeen. Presidentti oli ensin kieltäytynyt vastaanottamasta adressia, mutta muutti sitten mieltänsä. Myöhemmin syntymäpäivähaastattelussaan 23.11.2003 (Helsingin Sanomat) hän kuitenkin kertoi olevansa mielissään paluumuuttajilta saaduista kiitoksista.

“Kuten jo äsken tullessani oli puhetta, en suinkaan tehnyt paluumuutosta mitään omavaltaista päätöstä. Oli muistaakseni Yleisradion järjestämä lehdistötilaisuus, jossa toimittajat voivat tehdä kysymyksiä. Vastasin esitettyyn kysymykseen, että inkeriläisten paluumuutosta oli ollut hallituksessa puhetta. Minutkin yllätti, että viranomaiset kiirehtivät muodollisten päätösten edelle ja inkeriläisiin paluumuuttajiin alettiin heti suhtautua aikaisemmasta käytännöstä poiketen.

Kun kuulin, että olette keränneet adressia, niin ajattelin, että onhan tämä hiukan nolokin tilanne, kun olen kovasti korostanut, etten ole mitään yksilöllisiä päätöksiä tehnyt. Olin vain kertonut, mitä hallituksessa oli keskusteltu. Niin ajattelin, että nyt syntyisi asetelma, että vain minua kiitettäisiin siitä. Minulla oli erinäisistä syistä inkeriläisten kohtaloon ehkä suurempi kiinnostus, kuin mitä yleensä. Olin tutustunut yhden perheen kanssa, jotka jäivät Suomeen, Kurvisten. Kuten tiedätte rauhansopimuksessa tarkkaan ottaen sanotaan, että Suomi oli velvollinen palauttamaan ne, jotka oli väkisin Suomeen tuotu. Useimmat Suomeen tuoduista tulivat Viron kautta niiltä alueilta, jotka saksalaiset miehittivät nopeasti syksyllä 1941.

Kun oli olemassa epäily siitä, että Suomen viranomaiset olisivat kukaties olleet ehkä vähän liiankin innokkaita palautustoimissa, se oli yksi tekijä, että näin mielelläni tällaisia päätöksiä tehtävän. Yksi päätökseen selkeästi kehottava tekijä oli se, että oli syntynyt tilanne, jossa Inkeristä ja inkeriläisistä oltiin tekemässä taas jotain poliittisen rajanvedon kohteeksi joutumista, esimerkiksi jonkinlainen puskurivyöhyke Venäjän ja Viron välille. Minä en silloin tiennyt, että inkeriläiset olivat peräti hajalla. Vasta myöhemmin olen tutustunut inkeriläisten vaiheisiin paremmin. Tosiasia on, että tällaiset muutokset ihmisten elämässä tuottavat aina kaikenlaisia vaikutuksia, myönteisiä ja kielteisiä. Paljon oli puhetta niistä pulmistusta, jotka syntyisivät, jos nuoret lähtevät ja vanhat jäävät. Niillä, jotka parhaiten puhuvat suomea, ei paljon ole enää mahdollista osallistua työnteekoon Suomessa. Nuorilla on taas enemmän elämän perspektiiviä, mutta he puhuvat suomea huomomin tai kenties eivät ollenkaan.” (Inkeriläisten viesti 7/2001)

Käytännössä paluumuuttajaksi on määritelty ulkosuomalainen, joka muuttaa Suomeen asumaan. Koiviston lausuman jälkeen myös inkeriläiset rinnastettiin ulkosuomalaisiin.

Vuosina 1990–1996 inkerinsuomalaisten paluumuutto-oikeus perustui hallintoviranomaisten käytäntöön. Muutto-oikeuden myöntökriteerit olivat väljiä, ja paluumuuttajaksi hyväksyttiin, jos henkilön yksi isovanhempi oli suomalainen. Vuonna 1996 ulkomaalaislakiin lisättiin uusi 18. a §, jonka mukaan entisen Neuvostoliiton alueelta peräisin oleva suomalaisen syntyperän omaava henkilö saa paluumuuttajastatuksen, jos hän itse, toinen hänen vanhemmistaan tai ainakin kaksi hänen neljästä isovanhemmastaan on tai on ollut merkittävä asiakirjoihin kansallisuudeltaan suomalaisiksi. Tiivistettynä lakiteksti tarkoittaa sitä, että paluumuuttajastatus helpottaa viranomaisten riittävän suomalaisiksi määrittelemien ihmisten maahanmuuttoa Suomeen. Määrittelyn kriteerinä on tällöin henkilön biologinen tausta.

Käsitteiden *ulkosuomalainen* ja *entisen Neuvostoliiton alueelta tuleva paluumuuttaja* sisällöt ovat teoreettisesti ristiriitaisia. Kun ulkosuomalaisuuden määrittelyssä on keskeistä henkilön oma itsemäärittely suomalaiseksi (joka pitää itseään suomalaisena), paluumuuttopolitiikka nojautuu biologisia siteitä painottavaan ns. primordialistiseen näkemykseen (vrt. Sintonen 1999, 107). Ratkaisevaa inkeriläisten kohdalla on siis suomalainen syntyperä, jonka toteamiseen vaaditaan tietyt, viranomaisten hyväksymät asiakirjat. Vuonna 2003 voimaan tulleen ulkomaalaislain muutoksen mukaan inkerinsuomalaisilta paluumuuttajilta edellytetään siis myös riittävää suomen kielen taitoa. Poikkeuksen tekevät ”kunniaavelan takia” Suomessa jatkosodan aikana ollut inkeriläinen siirtoväki ja Suomen armeijassa palvelleet sotilaat. Kielitaitovaatimusta voidaan Lepolan (2000, 347) mukaan pitää jonkinlaisena lojaalisuuden tai patrioottisuuden edellytyksenä Suomea kohtaan.

Inkeriläisiä varten luotua omaperäistä paluumuuttopolitiikkaa on myös kritisoitu. Esimerkiksi Siirtolainstituutin johtaja Olavi Koivukangas (1999, 1–29) pitää inkerinsuomalaisten paluumuuttoa normaalina ulkomaalaisten maahanmuuttona ja kyseenalaistaa siihen liittyvät etuoikeudet.

1.4 Venäjänsuomalaisia koskeva aikaisempi tutkimus

Venäjänsuomalaisia koskevassa aikaisemmassa tutkimuksessa mielenkiinnon kohteena ovat olleet pääasiassa historia (esimerkiksi Nevalainen 1989, Sihvo 1991, Flink 2000, Rautkallio 1995, Sihvo 2000; Vettenniemi 2001), folkloristiikka ja kielitiede (esimerkiksi Virtaranta 1978; Timonen 1980; Lehto 1996; Teinonen & Virtanen

1999, Survo 2001) sekä uskontotiede (YLönen 1997). Lisäksi on ilmestynyt viranomaisselfityksiä, joiden fokuksena on paluumuuttajien kotoutuminen, koulutus, työllistyminen sekä erilaisten palveluiden tarjoaminen.

Myös Suomen rajojen ulkopolella tehty tutkimus on historia- ja folkloristikapainotteista. Venäjällä ilmestyneitä julkaisuja ovat Eino Kiurun, Terttu Kosken ja Elina Kylmäsin toimittama *Narodnye pesni Ingermanlandii* (1974), Eino Karhun (2002) *Isien sanoma: tutkielma karjalaisesta ja inkeriläisestä kansasta* (alkuperäinen teos ilmestynyt venäjäksi 1994) sekä Leonid Gildin tutkimukset: *Rasstrely, ssylki, mucena* (1996) ja *Sudba "socialno-opasnego" naroda zasekrecennyj genocid finnov v Rossii i ego posledstvia, 1930–2002 gg* (2003). Ruotsissa ilmestyneitä julkaisuja ovat Sulo Huovisen toimittama *Ingermanland – om land och folk* (1993) ja Ruotsin inkerinsuomalaisten keskusliiton julkaisema *Sverigeingermanländarnas historia* (2000).

Kirjallisuudessa inkerinsuomalaisten etnisen identiteetin keskeisinä rakennuspuina on perinteisesti pidetty suomen kieltä, evankelis-luterilaisuutta, suhdetta kotimaahan (Inkeriin) sekä yhteistä (kärsimys)historiaa (Nevalainen 1989; Sihvo 1991, 343–355; Takalo & Juote 1995, 46–52, Sihvo 2000). Hannes Sihvon (1991, 343) mukaan inkeriläisestä identiteetistä ei voida puhua ilman inkeriläisten historian jonkinlaista kuvausta, sillä siksi tiiviisti identiteetti ja historialliset vaiheet kiertyvät yhteen. Sihvo ei kuitenkaan perustele käsitystään inkerinsuomalaisten kansallisesta identiteetistä tutkimustiedoilla, vaan vetää johtopäätöksensä historiallisiin perustein. Sihvon mukaan (1991, 354)

“inkerialäisiä on ryhdytty vastaanottamaan Suomeen suomalaisina paluumuuttajina eli inkeriläisille on palautettu suomalainen identiteetti. Inkeriläisten kulttuuriperintöä on ryhdytty uudelleen vaalimaan, mutta ennen muuta on ryhdytty tekemään selkoa heille tehdyistä suurista vääryyksistä.”

Sihvo siis näkee identiteetin ominaisuutena, jonka ulkopuolinen voima voi viedä ja palauttaa. Näkökulma poikkeaa sosiaalipsykologiassa omaksutusta käsityksestä identiteetin rakentumisesta sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Samalla Sihvo nostaa kärsimyshistorian keskeisimmäksi inkeriläisyyden elementiksi.

Myös Takalon ja Juotteen (1995) mukaan inkerinsuomalaisten identiteetti perustuu suomen kieleen, evankelis-luterilaisuuteen ja (kärsimys)historiaan. Takalon ja Juotteen suppeahko selvitys *Inkerinsuomalaiset* oli ensimmäisiä erityisesti inkerinsuomalaisten etnistä identiteettiä koskevia julkaisuja “Inkeri-boomin” käynnistymisen jälkeen. Ilmeisestikin tästä syystä siihen viitataan useissa myöhemmissä tutkimuksissa ja viranomaisselfityksissä, vaikka tutkimuksen yleistettävyyys on kyseenalainen. Selvitys perustuu pääasiassa kirjallisuuteen ja tekijät ovat täydentäneet kirjallisuus-

analyysiään osallistuvalla havainnoinnilla Keltossa, historiallisella Inkerinmaalla. Julkaistussa raportissa ei ole kerrottu haastattelujen lukumäärää eikä heidän taustatietojaan, mutta asiayhteyksistä ja tekstin viittauksista pystyy päättelemään, että valtaosa haastateltavista on ollut iäkkäitä henkilöitä. Selvityksessä mukana oleva ryhmä on siis varsin valikoitu ja edustaa huonosti nykyistä diasporassa asuvaa inkeriläisväestöä.

Pro gradu -tutkimuksessani (Miettinen 1999) havaintoni oli, että perinteiset inkeriläisten identiteetin rakennuspuut ovat menettäneet merkitystään ja kärsimyshistoria oli noussut tärkeimmäksi inkerin-suomalaisiksi itsensä määritteleviä ihmisiä yhdistäväksi etnisen identiteetin rakennuspuuksi.

Myös Ylönen (1997, 302) on havainnut, että nuoremmilla ikäluokilla suomalaisuus on menettänyt sisältönsä ja “ennen kaikkea pyhän ja pyhittävän merkityksensä”. Kiinnostuksessa suomalaisuutta kohtaan on nähtävissä myös käytännöllinen vivahte.

“Kärjistetyksi sanottuna se oli mahdollisuutta päästä Suomeen ja vaurastua. Nuorille suomalaisuudella ei enää ollut sellaista itseisarvoa, joka kohtoi kansallisuudeltaan suomalaisen väestön venäläisten yläpuolelle.¹⁰ Nuorempien sukupolvien kohdalla samastuminen luterilaisuuteen näkyi selvemmin kuin samastuminen suomalaisuuteen.”

Ylösen mukaan inkeriläisten lähihistorian ankarat kokemukset ovat lisänneet etenkin vanhempiin sukupolviin kuuluvien kirkkoon liittymistä. Erityisesti 1990-luvun alussa vetovoimaa lisäsi taloudellisen avun toive, kun Suomesta virtasi erilaisia avustuksia inkeriläisseurakuntiin. Kirkkoon liitettiin myös yhteisöllisistä syistä, koska niin kuului tehdä. (Ylönen 1997, 310–313.)

Sen sijaan Jouko Sihvon elämäkertoihin ja haastatteluihin perustuvassa tutkimuksessa *Inkerin kansan 60 kohtalon vuotta* uskonollisuuden ja evankelis-luterilaisuuden rooli inkeriläisten identiteetin kivijalkana korostuu (Sihvo 2000, 18). Tutkimuksen tavoite on historiallinen. Henkilöhaastattelujen ja ihmisten omakohtaisten kokemusten valossa Sihvo pyrkii piirtämään omien sanojensa mukaan mahdollisimman tarkkaa kuvaa inkeriläisten vaiheista. Tutkimuksessa haluttiin selvittää, miten hengellisen elämän viriäminen on mahdollista.

Sihvon aineistoa voidaan kuitenkin pitää identiteetin rakentamisen kannalta jossain määrin vääristyneenä. Tutkimusaineisto sisälsi kerättyä haastattelumateriaalia ja myös elämäkertakirjallisuutta, joten asetelma näyttää varsin samalta kuin omassani. Sihvon aineisto painottuu kuitenkin selvästi suosimaan uskonnollisten

¹⁰ Ylösen tekstistä ei käy selville, arvottivatko vanhemman polven inkeriläiset itsensä venäläisten yläpuolelle vai onko kyseessä Ylösen oma hierarkkinen näkemys eri kansallisuuksien paremmuudesta toisiinsa nähden.

identiteettiainesten esille tuloa. Jo yhtenä tutkimuksen tavoitteena oli uskonnollisuuden elpymisen selvittäminen, minkä vuoksi haastattelukysymykset koskettelivat aihetta (Sihvo 2000, 18). Aineisto on kerätty Inkerin seurakunnissa ja on varsin todennäköistä, että aktiiviset seurakuntalaiset ovat myös uskonnollisia.

Sihvo on valitessaan analysoitavaa elämäkertakirjallisuutta käyttänyt tunnettujen uskovaisten henkilöiden muistelmia (esim. Kuortti, Kajava, Kukkonen). On kuitenkin otettava huomioon, että suomalainen kustannuspolitiikka on suosinut uskonnollisten merkikhenkilöiden elämäkertoja. Kaupallisten kustantajien korkeampi julkaisukynnys on hillinnyt muuntyyppisen Inkeri-kirjallisuuden pääsyä markkinoille.

Lisäksi tutkija käyttää lähteenä jatkosodanaikaista kirjaa *Inkerin suomalaiset GPU:n kynsissä* (Kurko 1943), jonka tarinat heijastavat nykyajalle vierasta, Suur-Suomi -henkistä arvomaailmaa. Sihvo itsekin toteaa, että toisen maailmansodan jälkeen syntyneiden vanhempien perheessä, uskonnollinen elämä on siinä määrin haalistunut, ettei heillä ole kodin piirissä hengellistä elämää (Sihvo 2000, 217). Ottaen huomioon, että toisen maailmansodan päättymisestä on kulunut lähes kuusikymmentä vuotta, suuri osa nykyinkeriläisistä kuuluu nimenomaan sodanjälkeisiin, maallistuneisiin sukupolviin.

Mielenkiintoiseksi valtavirrasta poikkeaviksi, ei historialliseksi tai kansatieteelliseksi tutkimuksiksi voidaan luokitella Merja Reijosen sosiologinen tutkimus *Tila ja kulttuurinen identiteetti. Entisen Neuvostoliiton alueelta tulleiden paluumuuttajien kulttuurisen identiteetin muodostuminen Suomessa asutun vuoden aikana* (2002) sekä Laura Huttusen Tampereen yliopistolle tekemä väitöskirja *Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa* (2002). Jälkimmäisessä yksi luku on inkerinsuomalaisista. Inga Jasinskaja-Lahden *Psychological Acculturation and Adaptation among Russian-Speaking Immigrant Adolescents in Finland* (2000) edustaa sosiaalipsykologista tutkimusta.

Loikkareista ja amerikansuomalaisista tehdyt tutkimukset ovat painottuneet samoin historiaan (esimerkiksi Kostiainen 1988, Rautkallio 1995, Sevander 2000). Neuvostoliitossa asuneiden loikkareiden ja amerikansuomalaisten etnistä itsemäärittelyä ei ole aikaisemmin tutkittu eikä ryhmien etnisen identiteetin rakentumisesta ole vakiintunutta tulkintaa.

1.5 Tutkimuskysymykset

Sekä inkerinsuomalaiset, loikkaarit että amerikansuomalaiset ovat asuneet etnisinä vähemmistöinä vieraiden kulttuureiden keskellä vuosikymmenistä vuosisatoihin. Ulkosuomalaisina he ovat kohdan-

neet oman suomalaisuutensa eri tavoin kuin Suomessa asuvat suomalaiset ja oppineet tulemaan toimeen valtakulttuurissa, jonka politiikkaan kuului vähemmistökansallisuuksien venäläistäminen. Koska tutkimukseni kohteena olevat kolme ryhmää pitävät itseään ”suomalaisina”, tutkimusnäkökulman muodostaa kertojien etninen itsemäärittely suhteessa suomalaisuuteen.

Tutkimukseni pääkysymys on, miten venäjänsuomalaiset kertoessaan omaa elämäntarinaansa määrittelevät itsensä ryhmä- ja yksilötasolla suomalaisiksi ja erottautuvat ei-suomalaisina pitämistään ryhmistä ja ihmisistä. Tutkin siis paluumuuttajastatukseen oikeutettujen venäjänsuomalaisten etnistä itsemäärittelyä heidän omien subjektiivisen kokemustensa valossa.

Pidän etnistä itsemäärittelyä prosessina, joka elää yksilön ja yhteisön välisessä vuorovaikutuksessa ja jota tuotetaan narratiiveissa. Tarkastelukehikkona käytän inkerinsuomalaisten etnisestä identiteetistä vallalla olevaa näkemystä, jonka mukaan inkeriläisten identiteetin keskeisiä rakennuspuita ovat suomalaisuus, suomen kieli, evankelis-luterilainen uskonto, suhde kotimaahan ja yhteinen (kärsimys)historia. Sama tulkintakehys sopii mielestäni myös loikkareiden ja amerikansuomalaisten elämäntarinoiden tarkastelemiseen. Huomioon ottaen Neuvostoliitossa asuneisiin suomalaisiin kohdistuneet vainot Stalinin aikana ja sota-ajan koettelemukset on oletettavaa, että kärsimystematiikka nousee pinnalle myös heidän kertomuksissaan.

Kärsimyshistoriaa lukuun ottamatta muut edellä mainitut etnisen identiteetin elementit ovat osa yleistä suomalaisuutta. Venäjän-suomalaisten lähihistoriasta säteilee kuitenkin paineita suomalaisuuden sisällön tai arvon muutoksiin eri tavoin kuin Suomessa asuvilla suomalaisilla. Ensinnäkin suomalaiset elivät Neuvostoliitossa kansallisena vähemmistönä vieraiden kulttuurien keskellä ja toiseksi Stalinin vainojen kaltaisille kokemuksille ei ole Suomessa vastinetta.

Neuvostoliiton romahduksen jälkeen kiinnostus elämäkertojen tutkimiseen on voimistunut (Miller et al. 2002, 1). Omalta osaltaan myös tämä tutkimus kiinnittyy samaan maisemaan. Sosiaalipsykologian kentässä tutkimus liittyy ryhmien välisen käyttäytymisen tutkimusalueeseen. Liebkind (1988) määrittelee ryhmien välisen käyttäytymisen joko kahden eri ryhmän tai ryhmän jäsenten väliseksi vuorovaikutukseksi tai käyttäytymiseksi, jota ohjaa tietoisuus omasta ryhmäjäsenyydestä.

Paitsi tiedon lisääntymistä etnisen identiteetin narratiivisesta rakentumisesta ja suomalaisuuden eri ulottuvuuksista tutkimus valottaa myös paluumuuttajien kotoutumisprosessia. Tuloksia voidaan haluttaessa hyödyntää myös lähialueilla asuviin venäjänsuomalaisiin kohdennettävien toimenpiteiden suunnittelussa.

Sosiaalipsykologisia teoreettisina viitekehyksinä käytän Tajfelin sosiaalisen identiteetin teoriaa (Tajfel et al.1971), Moscovicin

sosiaalisten representaatioiden teoriaa (Farr & Moscovici 1984) ja Doisen teoriaa henkilökohtaisesta identiteetistä sosiaalisena representaationa (Doise 1998). Luvussa 2 esittelen näkökulmia etniseen itsemäärittelyyn ja suomalaisuuteen, luvussa 3 teoriaa elämäntarinoiden ja identiteetin narratiivisesta rakentumisesta, luvussa 4 tutkimusaineiston ja käytetyt analysointimenetelmät. Luvuissa 5–7 esitetään analyysi venäjänsuomalaisten elämäntarinoista, luvussa 8 tarkastelen aineiston elämäntarinoita sosiaalisten identiteettiteorioiden valossa ja luvussa 9 vedän yhteen johtopäätökset.

2 Näkökulmia etniseen itsemäärittelyyn ja suomalaisuuteen

Identiteetti on monisyinen, eri tavoin eri teorioissa käytetty käsite. Yleinen lähtökohta on kuitenkin se, että identiteetti viittaa ihmisten tapoihin määrittellä itseään eli heidän kokemuksiinsa siitä, keitä he ovat. Identiteetti ilmenee vastauksena kysymykseen ”kuka minä olen?” (Saressalo 1996; Vesala 2001). Identiteetin olemukseen kuuluu myös moninaisuus (Brown 1988, 222; Deaux 1992, 16–19), sillä ihmiset määrittelevät itseään monilla eri tavoilla eli heillä on useita identiteettejä. Perinteisesti identiteettiin on yhdistetty pysyvyys ja muuttumattomuus, mutta nykyisin sosiaalitieteissä useimmat identiteetit, myös etninen identiteetti nähdään ominaisuutena, joka voi elämän varrella muokkautua ja muuttua.

Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena on etninen identiteetti, joka on yksi sosiaalisen identiteetin ulottuvuus. Käsitteenä etninen identiteetti saattaa mennä päällekkäin kulttuurisen ja kansallisen identiteetin kanssa.

2.1 Identiteetin rakentuminen

Jako yksilöllisiin ja sosiaalisiin identiteetteihin on yleinen luokittelutapa. Sosiaalinen identiteetti suhteuttaa yksilön sosiaalisiin kategorioihin ja asemiin, jolloin on mahdollista itsemäärittely ryhmän tai joukon jäseneksi esimerkiksi suomalaiseksi, paluumuuttajaksi tai eläkeläiseksi. Henkilökohtainen (yksilöllinen) identiteetti taas viittaa itsen määrittelemiseen ennen kaikkea yksilönä ja juuri hänelle merkityksellisten ominaisuuksien perusteella. Yksilöllinen identiteetti on ihmisen itsensä rakentama konstruktio, joka koostuu fyysisestä, sosiaalisesta ja henkisestä minästä. (Augoustinos & Walker 1995, 97–98.)

Henkilökohtainen identiteetti rakentuu yksilön ja häntä ympäröivän maailman välisessä dialektisessa suhteessa, ja se on näin ollen subjekti- ja objektiminän vuoropuhelun tuotos. Useat henkilökohtaisen identiteetin tekijät ovat valmiiksi annettuja, esimer-

kiksi sukupuoli, ikä ja ihonväri. G. H. Meadin kehittämän symbolisen interaktionismin keskeinen teoria on, että käsitys itsestä muodostuu ulkopuolisten peilien heijastamana. Minän kehityksessä Mead erottaa kaksi puolta, joita hän kutsuu “I:ksi” ja “me:ksi”. Jälkimmäinen, objektiminä, muodostuu yksilön sisäistämistä muiden ihmisten asenteista ja “I” on minuuden uudistava ja luova puoli. (Mead 1950, 173–178; Schellenberg 1988.)

Henkilökohtaista identiteettiä pidetään usein luonteeltaan ainutlaatuisena ja yksilöllisenä. Doise (1998) kuitenkin korostaa henkilökohtaisen identiteetin sosiaalista luonnetta, sillä myös se voi olla sosiaalinen representaatio. Kun tiedetään, että ryhmäjäsensy voi synnyttää yhteisiä luonteenpiirteitä, myös henkilökohtainen identiteetti voi akentuua sosiaalisesti. Doise määrittelee identiteetin ihmisen mielipiteiden, arvojen ja asenteiden joukoksi. Huolimatta konstruktionistisen näkemyksen saamasta suosioista sosiaalitieteissä, tutkimus henkilökohtaisen identiteetin sosiaalisesta rakentumisesta on vielä marginaalista.

Doisen ja Lorenzi-Cioldin (1991; Doise 1998) tutkimuksessa syntyperäisiä sveitsiläisiä ja Sveitsissä asuvia toisen polven maahanmuuttajia pyydettiin kuvailemaan sekä itseään että sveitsiläisiä yleensä ja ulkomaalaisia yleensä. Tuloksena oli, että sekä sveitsiläiset että maahanmuuttajat kuvasivat itseänsä hyvin samalla tavoin. Mutta sveitsiläiset yleensä kuvattiin aivan erilaisiksi kuin maahanmuuttajat yleensä. Doisen teorian mukaisesti sveitsiläiset ja maahanmuuttajaoppilaat kuvasivat itseään sveitsiläisiä yleensä luonnehtivien myönteisten piirteiden kautta, jolloin itsemäärittely muodostui yhtä stereotyyppiseksi kuin ryhmäkuva – ryhmäkuvan sisältö vain oli erilainen riippuen siitä, mihin ryhmään vastaaja kuului –, omakuva sen sijaan samanlainen kummassakin ryhmässä. Itsen määrittelyä voidaan näin ollen pitää vahvasti normatiivisena, kun arkitieto heijastaa tapoja, joilla yksilöt määrittelevät itseään, toisiaan ja keskinäisiä suhteitaan (Doise 1998).

Myös meadilaisen symbolisen interaktionismin mallia identiteetin rakentumisessa voidaan pitää sosiaalisen representaation muodostumisena itsestä. Augoustinos ja Walker (1995, 98–99) ovat Doisen kanssa samoilla linjoilla todetessaan jaottelun henkilökohtaiseen ja sosiaaliseen identiteettiin osittain keinotekoiseksi, koska sosiaalinen vertailu on tavallisesti lähtökohtana myös henkilökohtaisissa luonnehdinnoissa. Henkilökohtaisen identiteetin tasolla yksilö täsmentää ryhmätasolla rakentunutta itsemäärittelyä (Liebkind 1988; Hopkins & Reicher 1996, 71–72; Hall 1999, 11–13). Vesalan ja Peuran (2001) mukaan keskeisempää kuin identiteettisisällön sosiaalinen tai henkilökohtainen luonne, on mahdollisuus erottelun avulla tunnistaa keskenään eritasoisia identiteettisisältöjen kuvauksia ja selkiyttää identiteetin käsitettä.

Identiteetti on samuuden ja erojen vuoropuhelua. Kun itsen määrittelyyn sisältyy suhde toisiin, eroilla on keskeinen merkitys

identiteetin rakentumisessa. Erot ja toiseus kietoutuvat yhteen. Toiseus liittyy kuulumisen ja kuulumattomuuden prosesseihin ja sitä voidaan pitää identiteetin kääntöpuolena. Se on itselle tai toiselle tuotettu identiteetti, jonka perusaineiksina on yhteenkuulumattomuus ja vieraus sekä usein myös toissijaisuus. (Kristeva 1992; Hall 1992, 308; 1999, 139–160.)

2.1.2. Sosiaalinen identiteetti

Yksilön sosiaalinen identiteetti on niiden sosiaalisten kategorioiden joukko, joihin hän kuuluu. Bergerin ja Luckmannin mukaan (1994) sosiaaliset identiteetit ovat arkitiedon heijastuksia, joille yhteisön jäsenet ovat antaneet objektiivisen todellisuuden aseman. Identiteetin representaatioluonne voi pakottaa ihmisen jopa vastoin omaa tahtoaan ympäristön luokituksen mukaiseen kategoriaan (Moscovici 1984, 34–35).

Sosiaalisen identiteetin määräytymisessä tärkeitä elementtejä ovat mm. sukupuoli, ikä, ammatti, etninen tausta, kansallisuus ja uskonto. Kuitenkin eri yksilöillä samojen objektiivisten kriteerien perusteella määräytyvät identiteettitekijät voivat saada eri painoarvoja ja myös identiteettikategorioiden sisällöt voivat vaihdella. Tajfelin sosiaalisen identiteettiteorian (SIT) kaksi keskeistä käsitettä ovat sosiaalinen kategoriointi ja sosiaalinen vertailu. SIT määrittelee sosiaalisen identiteetin ihmisen tietoisuudeksi kuulumisesta tiettyyn itselle tärkeään sosiaaliseen ryhmään, jonka merkitys voi kuitenkin muovautua tilannekohtaisesti. Myönteisillä tunne-siteilla on Tajfelin mukaan tärkeä rooli sosiaalisen identiteetin muodostumisessa. Ihminen punnitsee oman ryhmänsä arvoa vertaamalla sitä muihin ryhmiin. Kategoriointiprosessissa itsen kanssa samantyyppiset luokitellaan sisäryhmään ja erilaiset ulkoryhmään. Sosiaalisen identiteetin teoria osoittaa, että sosiaalinen vertailu tehdään sisä- ja ulkoryhmän kesken. Vaikkei mitään todellisia sosiaalisia luokkia edes olekaan, ihmisellä on taipumus muodostaa niitä, liioitella ryhmien välisiä eroja ja korostaa oman ryhmänsä myönteisiä puolia ulkoryhmiin verrattuna. Jo pelkkä ryhmään kuuluminen synnyttää sisäryhmän suosimista, koska yksilöllä on tarve säilyttää myönteinen minäkäsitys. Homogeenisessa ryhmässä kategorioiden väliset erot korostuvat. Sosiaalinen luokittelu johtaa sosiaaliseen vertailuun. (Tajfel 1981; Liebkind 1988, 68–69; Abrams 1992, 58–59.)

Sosiaalisen identiteettiteorian mukaan yksilöllinen ja sosiaalinen identiteetti ovat pikemminkin itsemäärittelyn eri puolia kuin eri identiteettejä. Itsemäärittely ja sosiaalinen kategoriointi tapahtuvat aina sosiaalisessa kontekstissa ja identiteetti on luonteeltaan tilannesidonnainen ja joustava. (Augoustinos & Walker 1995, 127–128.)

Ryhmän sisäinen kiinteys edellyttää jäsenten keskinäistä yhdenmukaisuutta, mistä johtuen ryhmästä poikkeava yksilö saateetaan ns. mustalammasteorian mukaan hylätä (Marques J. M. 1990, 131). Sosiaalisen identiteettiteorian (SIT) mukaan ulkoryhmän jäsenet näyttäytyvät keskenään samankaltaisempina kuin sisäryhmän jäsenet, minkä seurauksena yksilöllisten erojen havaitseminen ja samalla myös ryhmän jäsenten syrjiminen on helpompaa sisä- kuin ulkoryhmässä. Mustalammasefektin ilmeneminen riippuu yksilön sosiaalisen minän ja sisäryhmäjäsenyyden samanaikaisesta kontrastista koko sisä- ja ulkoryhmään. Yksi tapa suojella omaa sosiaalista identiteettiä on negatiivisten asenteiden kehittäminen normeista poikkeavaa sisäryhmän jäsentä kohtaan. (Tajfel 1982; Marques 1990, 132–150.) Tutkimukset osoittavat epäsuorasti, että yksilön ryhmään samastumisen aste vaikuttaa arvioiden voimakkuuteen. Esimerkiksi suhtautuminen mielipiteiltään poikkeavaan sisäryhmän jäseneseen on jyrkempää kuin ulkoryhmän jäseneseen vastaavassa tilanteessa. (Marques 1990, 150.)

Ryhmän jäsenten kuviteltu samankaltaisuus luo tosiasiallista samankaltaisuutta, kun ihminen muokkaa käyttäytymistään mielikuvien suuntaisesti. Luokittelun arvosidonnaisuudesta johtuu, että ihmiset liioittelevat luokan sisäistä yhtenevyyttä ja toisaalta luokkien välisiä eroja. Festingerin (1954) mukaan sosiaalinen vertailu tapahtuu itsen kanssa samankaltaisiin tai hieman korkeammalla statuksella oleviin. Luokittelussa myönteinen tai kielteinen arvo muokkaa kaikkia ryhmässä näkemiämme ominaisuuksia tämän arvon mukaiseksi. Häpeää tai syyllisyyttä tuottavaan ryhmään kuuluminen voidaan ratkaista eri tavoin. Ihminen voi vaihtaa samastumistaan siten, ettei häpeää tuottava luonnehdinta ole enää osa itseä. Hän voi myös arvioida uudelleen häpeää tuottavan määrittelyn siten, että identifikaatio voi säilyä entisellään tuottamatta vahinkoa yksilön itsetunnolle. Toisaalta tilanteissa, joissa henkilö samanaikaisesti kuuluu useisiin eri sosiaalisiin ryhmiin, hänen on helpompi valita niistä myönteisen sosiaalisen identiteetin rakentumisen kannalta sopiva. (Liebkind 1988, 73–78.)

2.1.3 Breakwellin identiteettiteoria

Breakwell (1986) näkee identiteetin sosiaalisen vuorovaikutuksen tuloksena, tiettyssä historiallisessa kontekstissa rakentuneena ja muuttavana sosiaalisena tuotteena. Tyypillistä identiteetille on moninaisuus. Identiteetti ei siis ole joukko kiinteitä yksilöllisiä piirteitä, vaan ajallisesti, tilallisesti ja sosiaalisissa suhteissa muuttuva rakenne. Identiteetti on psykologinen prosessi ja tulee näkyväksi ajatusten, tekojen ja tunteiden kautta. Identiteetillä on sekä sisältö- että arvoulottuvuus. Yksilöllinen identiteetti on osa ihmisen itsekäsitystä. Sen ydin on biologinen, minkä merkitys vähenee iän myötä. Sosiaalinen identiteetti sitä vastoin juontaa juurensa ihmiselle

itselleen merkityksellisistä ryhmäjäsenyyksistä. (Breakwell, 1986; 1992.)

Identiteetin sisältöulottuvuus tarkoittaa ihmistä yksilönä määritteleviä piirteitä, jotka kuitenkin voivat elämän varrella ja olosuhteiden vaikutuksesta muuttua. Arvoultuvuus puolestaan tarkoittaa sitä, että jokainen identiteettisisällön osa on latautunut negatiiviseksi tai positiiviseksi sosiaalisten uskomusten perusteella. Henkilökohtaisen ja sosiaalisen identiteetin ero on teoreettinen, käytännössä niitä ei ole mahdollista erottaa toisistaan. (Breakwell 1986.)

2.1.4 Ryhmäjäsenyyksien ristiinluokittelu

Alkuperäinen sosiaalisen identiteetin teoria kehitettiin vertailemalla sisä - ulkoryhmä -tilanteita vain yhden ominaisuuden suhteen. Myöhemmin sosiaalipsykologiassa on kiinnostuttu myös monimutkaisemmista ryhmien välisistä ristiinluokittelutilanteista erityisesti tutkittaessa ryhmien välistä syrjintää (esim. Doise 1978; Brown & Turner 1979; Migdal, Hewstone & Mullen 1998; Crisp & Hewstone 2000).

Brownin & Turnerin (1979) mukaan useamman ryhmän jäsenyys voimistaa luokittelua. Ristiinkategoriointitilanteissa suhtautuminen on positiivisinta silloin, kun henkilö on samanaikaisesti kahden sisäryhmän jäsen ja syrjintä on vahvinta kaksinkertaisen ulkoryhmäjäsenyyden tilanteissa. Kun identiteetin rakennuspuut ovat osittain päällekkäisiä, suhtautuminen asettuu teorian mukaan väli-maastoon. Sosiaalisen identiteettiteorian näkemys poikkeaa jonkin verran edellisestä, sillä SIT:n mukaan osittainen ryhmäjäsenyys tekee ryhmästä ulkoryhmään verrattavissa olevan ryhmän, koska mukana on yksi ulkoryhmäkomponentti. Migdalin et al. (1998, 307) meta-analyysi vahvisti näkemystä, jonka mukaan osittaisen päällekkäisyyden tilanteissa syrjintä vähenee tai puuttuu kokonaan (category differentiation [reduction]model). Myös Crispin & Hewstonen (2000) mukaan ristiinkategoriointi lisää sisäryhmän suosi-mista ja kasvattaa ulkoryhmän syrjintää kahden samanaikaisen ominaisuuden tilanteissa. Teorian mukaan ristiinkategoriointista johtuva vaikutus ilmenee pikemminkin sisäryhmän korostuneena suosi-misena kuin ulkoryhmän syrjimisena.

Vaikka edellä mainituissa tutkimuksissa fokuksena on syrjintä, teoria on käyttökelpoinen myös sosiaalisen identiteetin rakentumisen tarkasteluun, sillä ryhmään samastuminen ja sen suosiminen sekä ei-samastuminen ja syrjintä muistuttavat ilmiöinä toisiaan.

2.1.5 Etninen, kulttuurinen ja kansallinen identiteetti

Kuten edellä on jo todettu, etninen identiteetti on ryhmäjäsenyyksistä juontuva sosiaalisen identiteetin ulottuvuus, joka on osa yksilön minäkäsitystä. Sosiaalipsykologiassa etnisellä identiteetillä

tarkoitetaan samastumista ja tietoisuutta kuulumisesta johonkin etniseen ryhmään, siihen sisältyvät asenteet toisia ryhmiä kohtaan ja tietty etninen käyttäytyminen. Annetut etnisen identiteetin tekijät liittyvät kielellisiin, rodullisiin, maantieteellisiin, uskonnollisiin tai historiallisiin piirteisiin. Objektiivinen etninen identiteetti on muiden käsitys ryhmästä. Subjektiiivisella etnisellä identiteetillä tarkoitetaan ihmisen käsitystä itsestä ryhmän jäsenenä. Siihen vaikuttaa yksilön oma halu identifioitua ryhmään, johon hän kiinnittyy vahvemmin tai heikommin sitein, mutta täysin keksitty etninen alkuperä ei kuitenkaan ole. Etninen itsemäärittely on siis yksilöllinen prosessi. Käsitteenä laajempi etninen identiteetti voi sisällyttää itseensä myös kulttuurisen identiteetin. Etnisen identiteetin ulottuvuus on myös symbolinen etnisyys, jonka merkitys korostuu erityisesti toisen ja kolmannen polven maahanmuuttajilla, jotka ovat omaksuneet valtakulttuurin elämäntapoja, mutta saattavat yhä tuntea yhteenkuuluvuutta omaan etniseen ryhmäänsä. Identiteettien merkitys vaihtelee tilanteesta toiseen ja sosiaalisen paineen alaisena jokin tietty identiteetti saattaa nousta muita tärkeämmäksi. Hierarkiassa korkeammilla tasoilla olevat identiteetit näyttävät vaikuttavat muita useammin yksilön käyttäytymiseen. Sosiaalinen identiteetti voi tulla näkyväksi, kun oman ryhmän jäsenet ovat erityisen huomion kohteena tai uhattuina. (Lange & Westin 1981, 185–189, Wilpert 1989, 21; Liebkind 1988, 29–40; Abrams 1992, 58–61; Edwards 1992, 130–133.)

Etnistä identiteettiä on perinteisesti pidetty syntymässä saatuna, suhteellisen pysyvänä, joskaan ei muuttumattomana ominaisuutena. Vaikkei ihminen voikaan valita etnistä ryhmäänsä, hänestä itsestään riippuu, minkä merkityksen hän antaa etnisyydelle kokonaisidentiteettinsä osana (Liebkind 1989, 27–28). Hallin (1999) mukaan etninen identiteetti on jatkuvan muutoksen kohteena ja pikemminkin joksikin tulemistakin kuin jonakin olemista.

Etnisyys on määritelty monin eri tavoin. Primordialistisen näemyksen mukaan etnisyys juontuu ryhmän yhteisestä alkuperästä ja on luonteeltaan ihmisen biologiaan kuuluva ilmiö. Tällöin etnisyys nähdään geneettisenä ominaisuutena, eräänlaisena verisiteistä johtuvana kiintymyksenä ryhmän toisiin jäseniin. (Liebkind 1988, 45–46; Hobsbawm 1994, 73; Sintonen 1999, 107.)

Toinen tarkastelutapa, situationismi, näkee etnisyyden enemmän tai vähemmän tietoisena strategiana ajaa ryhmän etuja, jolloin etnisen solidaarisuuden luonne on välineellinen. Situationismi ei kuitenkaan selitä etnisyyteen liittyvää irrationaalista kiintymystä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta omiin sukujuuriin, kotimaahan tai uskontoon. Liebkindin (1988, 46–48) mukaan primordialismi ja situationismi pikemminkin täydentävät toisiaan kuin sotivat keskenään.

Etnisen ryhmän kriteereistä yleisimpiä ovat: yhteisistä esi-isistä johdettava alkuperä, yhteinen kulttuuri, tavat, uskonto, rotu ja fyy-

siset ominaispiirteet sekä kieli. Etnisenä ryhmänä voidaan pitää sellaisten ihmisten viiteryhmää, joilla on yhteinen historiallinen, myös kuviteltu, perinne ja sen edustajiksi muiden kanssa vuorovaikutuksessa olevat ryhmän jäsenet. Muiden identiteettien lailla etninen identiteetti välittyy myös erilaisten osoittimien avulla, kuten puheen, vaatetuksen, koristelun, elämäntyylin ja käyttäytymisen sekä fyysisten ominaisuuksien kautta. (Lange & Westin 1981, 254; Royce 1982, 24.)

Kieltä pidetään usein etnisyyden perustavaa laatua olevana osatekijänä. Käsite äidinkieli on määritelty monella eri tavalla. Lähtökohdiana voi olla lapsen ensiksi oppima kieli, eniten käytetty kieli tai parhaiten hallittu kieli. On väitetty, että kieli yhdistää yksilöllisen ja kollektiivisen etnisen identiteetin toisiinsa. On löydetty viisi tätä yhteyttä edistävää seikkaa: 1) Kielellä on tärkeä merkitys itsen ja maailman määrittelyssä. 2) Varhainen sosialisatio on kielellisen vuorovaikutuksen tulosta. 3) Sosiaaliset representaatiot kulttuurin kognitiivisina siteinä ilmaistaan kielellisesti. 4) Etnisen ryhmän myyttinen traditio omasta yhteisestä alkuperästä välitetään sukupolvelta toiselle kielen avulla. 5) Kieli on kaikkein näkyvin etnisyyden merkki. (Pyöli, 1996, 62.)

Vaikka kieli on tärkeä osa etnistä identiteettiä, sen perusteella ei voi ennustaa etnisyyden säilymistä tai katoamista. Alkuperäisen kielen hallitseminen ei ole ehdoton edellytys etnisen ryhmän olemassaololle. Moni ryhmä on säilyttänyt kiinteytensä kansallisen kielen menetyksestä huolimatta (Edwards 1992, 134–143; Liebkind 1992, 150–151). Irlantilaiset ovat pysyneet irlantilaisina, vaikka vastustavatkin yleisesti oman kielensä elvyttämistä. Iirin kieli on kuitenkin irlantilaisille yhä tärkeä etnisen identiteetin osatekijä (Weinreich 1989, 58). Toiset kansat taas tuntevat itsensä yhdeksi kansaksi, vaikka niissä puhutaan useita kieliä. Eurooppalaisia esimerkkejä ovat Belgia, Sveitsi ja Suomi. Toisaalta taas on olemassa kieliä, joita puhutaan monessa eri valtiossa ja monien kansakuntien keskuudessa, kuten esimerkiksi englanti. Kielet ovat historian muovaamia ja ne kertovat varsin vähän niitä puhuvien ihmisten verisiteistä. Latina oli keskiajan Euroopassa sivistyneistön käyttämä kieli, mutta kaikki latinaa puhuvat tuskin pitivät itseään roomalaisina. Romanovien hovin kieli oli ranska ja Venäjän maakuntien aatelisto puhui saksaa. (Renan 1990, 16; Anderson 1991, 18, 87–89; Reicher & Hopkins 2001, 8–9.)

Etnisyys on suuressa määrin myös poliittinen kysymys. Ryhmä itse määrittelee oman etnisyytensä. Vähemmistöille on tyypillistä se, etteivät sen jäsenet tunne pelkästään kuuluvansa ryhmään rodun, kansallisuuden tai historian kautta, vaan keskeistä on tunne sorretuksi ja alistetuksi tulemisesta. Yksinomaan sama kansallisuus ei ratkaise etnisen ryhmän olemassaoloa. Esimerkiksi Kanadan ranskalaisia voidaan pitää etnisenä vähemmistönä valtaväestöstä poikkeavan kielen perusteella. Etnisyyden sosiaalipsykologinen

tarkastelu painottaa subjektiivisia kriteereitä etnisyyden määrittelyssä, sillä ihmiset saattavat kuulua samaan ryhmään eri perustein. (Liebkind 1988; Wilpert 1989, 8–9; Hutnik 1991, 21.)

Kansallisia identiteettejä rakennetaan tuottamalla merkityksiä kansakunnasta, johon voi samastua. Kulttuurisen ja etnisen ryhmän määrittelykriteerit voivat pyrkiä eri merkityksiä painottaen kokoomaan hyvinkin hajanaisen joukon yhdeksi ryhmäksi. Merkitykset liittyvät kansakunnan menneisyydestä kerrottuihin tarinoihin, muistoihin ja kuviin. Kansakunta ei ole vain poliittinen yksikkö, vaan myös merkityksiä tuottava kulttuurinen representaatiojärjestelmä ja symbolinen yhteisö. (Hall 1999, 46–47.)

Erityisesti historiaa on korostettu kansallisen identiteetin rakennuspuuna. Tällöin ei kuitenkaan tarkoiteta historiaa yleensä, vaan joitakin merkityksellisiä historian tapahtumia, joilla kansallista identiteettiä selitetään (Reicher & Hopkins 2001, 23). Keskeisiä ovat myös yhteinen alkuperä, luonne, alue sekä piirteet, jotka erottavat ryhmän jäsenet muista ryhmistä. Kansalliset kulttuurit ovat diskursseja, tapoja rakentaa merkityksiä, jotka suuntaavat toimintaamme ja käsityksiä itsestä. Suomalaisena olemisesta tiedämme siis vain sen perusteella, miten suomalaisuus representoidaan tietynä merkitysten joukkoina suomalaisessa kulttuurissa (Anttila 1993.)

Ryhmän sisäiset kulttuuriset muutosprosessit ja sekoittuminen toisiin ryhmiin jäävät usein vaille huomiota. Ongelmaksi tällöin muodostuu, kuinka paljon ryhmä voi muuttua ennen kuin siitä on muodostunut aivan uusi. Yhdeksi etnisyyden yhdistäväksi siteeksi nousee tällöin ylisukupolvinen muisti, jonka kautta ulkoiset etnisyyden symbolit muuttuvat osaksi oman olemassaolon myyttiä. Etniseksi paradoksiksi karjalaisuuden tutkijan Kaija Heikkisen (1989, 80) mukaan muodostuu etnisyyden kaksitasoisuus. Etninen kulttuuri elää samanaikaisesti kansatieteen mielenkiinnon kohteena olevassa alkuperäisessä, katoavassa muodossaan ja toisaalta radikaalin muutosprosessin kourissa. Huomattava on, että kumpikin taso vaikuttaa yksilön etniseen tajuntaan, vaikkakin eri tavoin (Saressalo 1996, 62–64). Oman aikamme etnisyyden on alkanut kuvitteellisena yhteisönä kantaa myös muita merkityksiä ja määrittää uutta identiteetin liikkumatilaa. Tämä etnisyyden rakentuu sille, että kaikki identiteetit sijoittuvat ja paikantuvat kulttuuriin, kieleen ja historiaan. (Hall 1999, 16.)

Etnisen identiteetin edellytyksenä oleva tunne kuulumisesta johonkin ryhmään voi vaihdella intensiteetiltään. Pelkkä ryhmään samastuminen jo riittää, mutta ryhmäsamastumisen toisella tasolla ihminen muodostaa käsityksiä ryhmänsä luonteesta, historiasta, nykyisyydestä ja tulevaisuudesta sekä suhteista muihin ryhmiin. Kolmannella tasolla ryhmä on kypsä toimimaan myös poliittisesti. Etniseen vähemmistöön kuuluva saattaa kokea itsensä kyvyttömäksi tai haluttomaksi samastua sekä enemmistöön että myös

omaan vähemmistöryhmään. Ilmiönä tätä anomiaa voidaan pitää toivotun identiteetin ja tosiasiallisen identiteetin välisen ristiriidan ilmenemismuotona, kun kumpikaan niistä ei vastaa ihanneidentiteettiä. Liebkindin (1988) mukaan ryhmän etninen identiteetti voi olla ryhmän itse itseensä soveltama *autostereotypia*, jota käytetään ryhmän etujen ajamiseen. Joustamaton identiteetti soveltuu tähän tarkoitukseen joustavaa paremmin, jolloin joustamattomuus voi olla varsin käyttökelpoinen tapa säilyttää ryhmän identiteetti tai ajaa sen etuja (Liebkind 1988, 85–86).

Matalastatuksiseen ryhmään kuulumisen voi tuottaa negatiivisen sosiaalisen identiteetin etenkin silloin, kun ryhmä on omaksumat valtaryhmän arvot. Matalastatuksisen ryhmän jäsenillä on kuitenkin käytössään eri keinoja oman positiivisen identiteettinsä säilyttämiseksi, ja eri yksilöt turvautuvat eri strategioihin. Jos valtaryhmän ja alistetun ryhmän rajat ovat joustavat, matalastatuksisen ryhmän jäsen voi siirtyä valtaryhmään, kuten sosiaalisen liikkuvuuden teoria uskoo. Kielteiseksi arvoitetun tai alempiarvoisen ryhmän jäsen voi jättää ryhmän tai erottaa itsensä siitä psykologisesti. Sosiaalisen muutoksen teoria olettaa, että positiivisen identiteetin säilyttäminen edellyttää ryhmän uudelleen arviointia jossakin suhteessa. Sosiaalisen luovuuden strategiat ovat käytössä silloin, kun ryhmä löytää itselleen täysin uusia ulottuvuuksia, joilla vertaa itseään valtaryhmään. Kolmantena vaihtoehtona on hyväksyä ryhmäjäsenyys ja ryhmän negatiivinen arvostus. (Augoustinos & Walker 1995, 113–118.)

2.1.6 Toisen polven maahanmuuttajat ja etninen itsemäärittely

Etnisyydellä käsitettiin, ja yhä edelleenkin käsitetään, maassa asuvia alkuperäisiä vähemmistökansoja ja maahanmuuttajan etnisyyttä on ollut tuntematon käsite Euroopassa (Wilpert 1989, 14–17). Kuitenkin toisen maailmansodan jälkeen yli 15 miljoonaa eurooppalaista on eri syistä muuttanut maasta toiseen. Myös venäjän-suomalaisen perestroikan jälkeen alkaneen vaelluksen voidaan katsoa liittyvän laajempaan eurooppalaiseen ilmiöön ja sitä voidaan pitää osana Venäjän vähemmistökansallisuuksia koettelevaa väestöpakoa. Esimerkiksi Saksassa asui vuonna 1999 noin 2,5 miljoonaa venäjää äidinkielenään puhuvaa entisen Neuvostoliiton kansalaista (Gusseinov 1999). Israeliin muutti 1990-luvulla lähes 800 000 Neuvostoliiton juutalaista (Eldan 1999) ja Kreikkaan noin 150 000 venäjänkreikkalaista (Papadopoulos 1999).

Aikaisemmin etninen identiteetti ei juurikaan muodostunut ongelmaksi: ihmiset syntyivät, elivät ja kuolivat oman yhteisönsä jäseninä. Nykyisessä postmodernissa maailmassa muuttoliike sekoittaa kansallisen ja etnisen identiteetin määrittelyä uusien eurooppalaisten vähemmistöjen keskuudessa erityisesti silloin, kun

kyseessä ovat toisen tai kolmannen polven maahanmuuttajat. Etniset vähemmistöt eivät enää ole maassa asuvia perinteisiä kansallisia ryhmiä, vaan maahanmuuttajien ja heidän jälkeläistensä muodostamia yhteisöjä. Kun etninen ryhmä määritellään ryhmäksi, johon kuulumisen ei ole vapaaehtoista ja jolla on yhteinen kulttuuri, määritelmää on vaikea soveltaa toisen ja kolmannen sukupolven maahanmuuttajiin. He eivät ole enää primääristi sosialisoituneita alkuperäiskulttuuriin, mutta kuitenkin jossain määrin määrittelevät itseään sen kautta. Toisen ja kolmannen polven maahanmuuttajien etninen itsemäärittely vaatii subjektiivista tulkintaa ja sen rakentumista leimaa ainakin jossain määrin vapaaehtoisuus. (Hutnik 1991, 19–21.)

Maahanmuuttajat ovat useiden toisiinsa limittyvien kulttuureiden tuotteita ja kuuluvat samaan aikaan moniin paikkoihin. *Hybridiset kulttuurit* ovat esimerkkejä uusista syntyvistä identiteeteistä. *Kulttuurinen identiteetti* rakentuu yhteisen kulttuurin, eräänlaisen kollektiivisen minän kautta, johon kätkeytyy myös muita, yhteisestä historiasta ja alkuperästä välittyviä pinnallisempia minuuksia. Etenkin seka-avioliitoista syntyneiden kokemana etnisyyttä saattaa vaihdella ja ihminen voi halutessaan valita tietoisesti tilanteeseensa sopivan tarkoituksenmukaisen etnisen identiteetin. Etnisyys ei enää ime kasvuvoimaansa yksinomaan kielen, kulttuurin ja tapojen synnyttämästä historiallisesta maaperästä, vaan uuden, yksilöllisen identiteetin kasvualustana ovat erilaiset kulttuuriset representaatiot ja käytännöt. Nuoret maahanmuuttajat eivät ole lähtökulttuurin siirrännäisiä, vaan he kehäräivät oman identiteettinsä yhdistämällä nykyisyyden mieleisiään säikeitä aikaisempien sukupolvien tuottamista muistoista.

Tuntiessaan kuuluvansa kahteen eri kulttuuriryhmään yksilö määrittelee itsensä osittain oman kansallisen ryhmänsä jäsenyyteen ja samanaikaisesti myös valtaväestöön kuuluvaksi. Myöskään kulttuurisessa identiteetissä ei ole kysymys pelkästään jonakin olemisesta, vaan joksikin tulemisesta, mihin vaikuttavat mm. historian tapahtumat. Kulttuurisen identiteetin merkitys ihmiselle on tärkeää ja sen menettäminen saattaa ilmetä juurettomuutena. Uuden asuimaan postmodernilla valtakulttuurilla on usein suurempi vaikutus maahanmuuttajien jälkeläisten tapaan erottautua kuin vanhempien kotimaan kulttuurilla. Toisen polven maahanmuuttajilla ei ole enää samanlaisia nostalgisia suhteita lähtömaan yhteiskuntarakenteisiin kuin heidän vanhemmillaan. Toisaalta syntymässä saatu etnisyyttä saattaa myös aktualisoitua esimerkiksi henkilön muuttaessa toisen kulttuurin piiriin. (Lange & Westin 1981, 301, Edwards 1992, 138–139; Liebkind 1992, 168; Bouchet 1996, 85–86, Baumann 1999, 58–68, Hall 1999, 71–72, 225–229.)

Siirtolaisuustutkimuksessa sopeutuminen uuteen asuinmaahan tapahtuu kolmivaiheisesti. Ensimmäinen maahanmuuttajapolvi joutuu taistelemaan elinkeinon ja yhteiskunnallisen aseman luomiseksi

uudessa asuinmaassaan, kun toinen sukupolvi on jo sopeutunut kotimaahansa. Maahanmuuttajien lapset osaavat yleensä vielä lähtömaan kieltä ja tuntevat edellisen sukupolven kotimaan heidän kertomustensa perusteella, vaikka he eivät ehkä itse olekaan siellä käyneet. Kolmas sukupolvi on jo täysin sopeutunut isovanhempien tulomaahan, eivätkä sen edustajat enää osaa lähtömaan kieltä. Sen sijaan he saattavat usein tuntea voimakasta mielenkiintoa omia juuriaan ja isovanhempien kotimaata kohtaan. (Honko 1990, 122.)

Esimerkiksi suomenruotsalaisten siirtolaisten kielellinen assimilointuminen on Österlund-Pöttschin (2003) mukaan tapahtunut Amerikassa nopeasti. Ruotsi saattoi olla perheen salainen kieli, sillä monet saivat tietää suomenruotsalaisuudestaan vasta aikuisiällä. Amerikassa syntyneen sukupolven käyttökieli on vaihtunut englanniksi, mutta ruotsilla on yhä merkitystä symbolisella tasolla. Nekin jotka eivät enää puhu vanhempiensa äidinkieltä, voivat esimerkiksi tervehtiä, kiittää tai toivottaa hyvää joulua ruotsiksi. Kuo-roilla ja tanssiryhmillä on merkitystä identiteetin rakentumisessa. Myös vierailut vanhempien ja isovanhempien kotimaahan ovat lujittaneet jälkeläisten suomenruotsalaista identiteettiä. Amerikan-suomalaisien jälkeläisille suomenruotsalaisuus oli pikemminkin yksityisasia kuin tunne kuulumisesta laajempaan etniseen ryhmään. (Österlund-Pöttsch 2003.)

Kielellinen assimilointuminen ja oman kansallisen kielen menetyt ovat olleet yleisiä ilmiöitä Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksien keskuudessa. Neuvostoliiton kansallisten erojen hävittämiseen tähtäävä politiikka lisäsi vähemmistöjen venäjänkielistymistä ja sisäiset (pakko)muutot kiihdyttivät kansallisten kielten menetyksiä. Venäjän etnisten ryhmien kielellinen assimilointuminen suhteessa valtaväestöön tapahtuu neliaskelmaisen portaikon mukaan.

- Kansalliset yksikieliset hallitsevat kansallisen kielen, mutta eivät osaa venäjää.

- Ei-assimiloituneet kaksikieliset pitävät omaa kansalliskieltään äidinkielenään, mutta puhuvat venäjää sujuvasti.

- Assimiloituneet venäläiset puhuvat venäjää äidinkielenään, mutta osaavat myös omaa kansallista kieltään.

- Venäjää puhutaan äidinkielenä eikä kansallista kieltä osata enää. (Lallukka 1982, 93–95; ref: Ylönen 1997, 75.)

Postmodernille identiteetille on tyypillistä fragmentaarisuus ja moninaisuus. Nykyinen eurooppalainen etnisyytys voi olla myös imago ja elämäntapa. Postmodernissa eurooppalaisessa etnisyydessä oman valinnan merkitys on kasvamassa suhteessa primordiaalistiseen, sukujuurista kumpuavaan käsitykseen. Ihmisillä on valittavana erilaisia aineksia, joista he voivat koota luovan etnisyyden sekoituksen. Etnisen itsemäärittelyn tarkastelussa tulisi ottaa huomioon yksilöllisissä ja kansallisissa identiteeteissä tapahtuneet

suuret murrokset, kuten muutokset elämäntavoissa ja yleinen maallistuminen. (Bouchet 1996, 85–91, Baumann 1999, 63–65.) Kun kansallisuuksiin liittyy oikeudellisia vaikutuksia, ihmiset voivat ryhtyä itse manipuloimaan identiteettejään tarkoituksiaan palvelemaan. Ne voidaan kätkeä, hylätä ja löytää taas uudelleen (Huttunen 2002, 253).

Nykyisessä Euroopassa etninen identiteetti poikkeaa muutaman vuosikymmenen takaisista ajoista ja se voi saada yhä useammin poliittisen luonteen. Länsi-Euroopassa etnisyys ei enää välttämättä rakennu historialliselle perustalle, vaan on pikemminkin seurausta integraation puutteesta ja kulttuurisen yhteisön hajoamisesta kuin ihmisiä toisiinsa yhdistävistä siteistä. Etnisyyden luonne on muuttunut yhteisön suojamuurista keinoksi reagoida yhteiskunnallisiin muutoksiin. Globalisaation mahdollisena seurauksena voi kehittyä uusia identiteettejä. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa 1970-luvulla afrokaribialaiset ja aasialaiset, jotka muodostavat “mustan” väestön eivät ole toistensa kaltaisia kulttuurisesti, etnisesti tai fyysisesti, ainoastaan hallitseva kulttuuri kohtelee heitä samana, ei-valkoisena toisena. (Bouchet 1996, 69–75; 89–91; Hall 1999, 20, 71–72.)

Reicherin ja Hopkinsin (2001) mukaan staattisen olemisen näkökulman sijasta on hedelmällisempää siirtyä tarkastelemaan sitä, millaisia eri seurauksia on joidenkin ilmiöiden määrittelemisellä kansallisuuksien mukaan. Tarkastelutavan muutos merkitsee painopisteen siirtymistä jonakin olemisesta joksikin tulemiseen. Kyse on siis kaksisuuntaisesta toiminnasta. Kansallinen identiteetti voi saada aikaan kansallista liikehdintää ja luoda kansallisia rakenteita, mutta yhtä hyvin kansalliset rakenteet ovat keskeisiä tekijöitä ihmisten identiteetin muodostumisessa. Ihmisten on rakennettava identiteettinsä markkinoille kelpaavaan muotoon, mikä heijastuu myös kansallisen ja etnisen identiteetin sisältöön. Tilannetekijät ja niiden merkitys kansallisen kulttuurin kannalta vaikuttavat siihen, miten vahvasti identiteetti kulloinkin rakentuu kansallisten piirteiden varaan. (Hall 1999, 24–26; Reicher & Hopkins 2001, IX.)

2.2 Suomalaisuuden sosiaaliset representaatiot

Kuten aikaisemmin jo todettiin, kansallisen ja etnisen identiteetin rakentuminen ovat yhteydessä sosiaalisiin representaatioihin. Doise (1998) määrittelee sosiaaliset representaatiot symbolisia suhteita ohjaaviksi periaatteiksi, jotka pyrkivät muuttamaan tuntematonta tutuksi, sitomaan uudet ja oudot ilmiöt osaksi omaa käsitemaailmaa aikaisempien, tuttujen käsitteiden avulla (Moscovicin 1984). Sosiaaliset representaatiot ovat ihmisten yhteisiä tulkintoja maailmasta. Ne antavat esineille, asioille ja ilmiöille tietyn muodon ja sijoittavat ne määrättyyn kategoriaan. Mielikuvat materialisoituvat asteittain ja vähitellen niistä muodostuu selvästi erottuva ja tietyn

ryhmän yhteisesti jakama malli, johon myöhemmät uudet elementit kiinnittyvät ja sulautuvat. Tuntemattoman muokkautumisessa tunnetuksi ovat apuna yhteisössä omaksutut mielikuvat ja käytetty kieli. Siinäkin tapauksessa, etteivät uudet ilmiöt suoraan sovi vakiintuneeseen malliin, ne pakotetaan tunnettuun kategoriaan. Sosiaalinen ajattelu ei liity representaatioiden syntymisessä niinkään järkeen kuin tapoihin ja muistoihin. Myytit ohittavat logiikan ja automaattinen ajattelu kriittisen päättelyn. (Moscovici 1984, 6–24.)

Myyttien ja uskomusten kaltaisina sosiaaliset representaatiot edustavat kollektiivista muistia. Jokainen ihminen on sidoksissa kielensä ja kulttuurinsa muokkaamiin mielikuviin. Sosiaalisten representaatioiden avulla ihminen luokittelee, vertailee ja selittää näkemänsä ja kokemaansa. Toisaalta representaatiot objektiivovat asiat sosiaalisen ympäristön osiksi ja säätelevät ihmisten ajattelutapaa. Olennaista on, että ihmisten välinen vuorovaikutus edellyttää representaatioita, koska ne tekevät asioista käsitettäviä. Yhteisön jäsenten yhteisesti jaetut käsitykset heijastuvat myös siihen, miten ympärillä oleviin tapahtumiin reagoidaan. Kokemuksiin vaikuttavat ihmisen perimä, opitut tavat, muistot ja kulttuuriset luokitukset. Representaatioihin on talletettu kuvia, tulkintoja ja tunteita, jotka tuovat vuoropuheluun myös menneiden sukupolvien äänet. Omasta kulttuuritaustastaan ja arvomaailmastaan riippuen ihmiset havainnoivat maailmaa eri silmin ja päätyvät erilaisiin selityksiin samastakin asiasta. Ajattelu perustuu usein representaatioon ihmisluonnosta, esim. kansallisten luonteenpiirteiden periytyvyydestä. (Moscovici 1984.)

2.3 Kansakunnan käsite

Yksilöiden kuvat omasta kansakunnastaan ovat tulosta varhaiskasvatuksesta alkaneesta kansallisten kategorioiden ja niiden rajoja kuvaavien merkkien oppimisesta. Suomalaisuutta, sen enempää kuin mitään muutakaan kansallisuutta, ei ole olemassa sellaisenaan, vaan kyseessä on kulttuurinvarainen käsite, joka liittyy aina joihinkin tiettyihin asioihin, esineisiin, ilmiöihin tai ihmisiin (Anttila 1993).

Kansakuntaa voidaan pitää entiteettinä, jota ei voi määrittellä kylmästi mittaamalla eikä lukujen perusteella. Kansan olemassaolo ei myöskään määrity pelkästään rodun, kielen tai maa-alueen, ei edes historian perusteella. Kansakunnan perimmäinen olemus on läheistä sukua intohimoiselle rakkaudelle, uskollisuudelle ja mystiselle omistautumiselle. (Reicher & Hopkins 2001, 4–8.)

Kansakunta on nykyisenä käsitteenä varsin nuori ilmiö ja sen historia on lyhyt. Alun perin paikallista yhdyskuntaa, perhettä ja johonkin kuulumista tarkoittava sana *natio*, alkoi representoida maan väestöä 1600-luvun loppupuolella. Nykyiset kansakunnat

saivat alkunsa Ranskan vallankumouksen ja teollistumisen synnyttämästä sosiaalisesta ja poliittisesta muutoksesta. Keskustelu nationalismista sekä kansallisvaltioista alkoi vasta 1800-luvun puolivälissä. Monet entiset valtiot, esimerkiksi Rooman valtakunta, eivät täyttäneet kansakunnan kriteereitä. Myös aikaisemmat maailmanlaajuiset uskonnolliset yhteisöt pysyivät koossa eri keinoin kuin nykyiset kansakunnat. Keskeistä niiden yhteenkuuluvuuden tunteessa olivat erilaiset symbolit, kuten pyhät kielet. Nykyisistä kansoista esimerkiksi ranskalaiset, saksalaiset ja englantilaiset ovat alun perin eri kansoista koostuneen väestön sulaumia, vaikka asian historiallinen alkuperä on ajan myötä unohtunut. Sen sijaan Turkissa monet eri etniset ryhmät, kuten turkkilaiset, slaavilaiset, kreikkalaiset, armenialaiset, arabit, syyrialaiset ja kurdit elävät tätä nykyäkin samassa valtiossa limittäin, ilman kontaktipintaa toisiinsa. (Brennan 1990, 45; Renan 1990, 9–19; Anderson 1991, 14–22; 204–206.)

Vaikka nationalistit pitävätkin omaa maata identiteetin keskeimpänä osana, se ei ole välttämätön kansakunnan olemassaolon kannalta. Oma maa voi olla luonteeltaan myös symbolinen. Etenkin diasporassa asuvilla kansoilla oman alueen välttämättömyys kyseenalaistuu, samoin niillä, joiden asuinalue ulottuu muiden valtioiden alueelle. On myös kansakuntia, jotka asuvat useilla erillisillä maa-alueilla, kuten esim. indonesialaiset lukuisilla saarilla. Itse asiassa maa-alueet korreloivat varsin harvoin yksi yhteen kansakuntien kanssa. Useimmiten kieli, kulttuuri, etnisyys ja uskonto ovat jo perustettujen kansallisvaltiollisen ja kulttuurisen eliitin käynnistämän kansanvalistus- ja koulutustyön, koululaitoksen ja joukkoviestinnän tulosta, eivät niinkään syy siihen, että kyseinen kansallisvaltio on perustettu. (Renan 1990, 9–19; Alasuutari 1999, 35; Reicher & Hopkins 2001, 9.)

Käsitteet kansa ja kansakunta ovat näennäisestä itsestäänselvyydestään huolimatta monitulkintaisia. Nationalismitutkimuksessa on 1990-luvulla tapahtunut ”kulttuurinen käänne”. Kansakuntaa on alettu tarkastella kulttuurituotteena, keksittyä ja suunnitelmallisesti, mm. erilaisten rituaalien kautta tuotettuna ilmiönä sekä emotionaalisenä kokemuksena. Benedict Anderson määrittelee kansan kuvitelluksi poliittiseksi yhteisöksi. Hänen mielestään kansakunnan imaginaarista luonnetta kuvaa hyvin se, että ihmiset tuntevat elävänsä yhteisessä valtiossa, vaikka he eivät koskaan tapaa toisiaan eivätkä edes tiedä toistensa olemassaolosta. Kuvitteellisuuteen kuuluu myös suhde menneisiin sukupolviin ja epäitsekäs kiintymys, jonka puolesta ihmiset ovat valmiit uhraamaan henkensä. (Anderson 1991.)

Kansakunta voidaan nähdä mentaalisenä tilana, joka toisaalta kiinnittyy menneisyyden rikkaisiin muistivarantoihin ja toisaalta kurkottaa tulevaisuuteen haluna elää yhdessä ja ikuistaa menneiltä sukupolvilta perityt arvot. Niistä peilautuvat myös kansakunnan

nykyinen tila. Kansakunnan jäseniä sitovat yhteen historian sankarit ja kunnian hetket sekä toivo yhteisestä tulevaisuudesta. Nämä kiinnikkeet saattavat olla niin syvällä, ettei niiden alkuperää ole enää mahdollista jäljittää, mutta silti ne ohjaavat tekojamme. Tapoja ja valtakunnan rajoja tärkeämpiä ovat yhteiset ilot ja erityisesti kärsimyskokemukset. Etenkin alistetuille kansoille on tärkeää läpikäydä omaa sortohistoriaansa ja samalla lujittaa kulttuurisia traditioitaan. (Anderson 1991.)

Käytettyjä keinoja kansakunnan luomisessa ovat kansalliset symbolit, kuten liput ja kansallislaulut. Keskeisiä välineitä ovat myös kartat, museot ja erilaiset viralliset toimenpiteet, joiden yhteydessä kansallisuus ja uskonto rekisteröidään virallisesti. Nykyaikainen nationalismi on omaksunut kolme piirrettä Vanhan testamentin mytologiasta: mielikuvan valitusta kansasta, yhteisen historian ja toivon tulevaisuudesta. Kirjallisuudella ja lehdistöllä on ollut tärkeä asema Euroopan nykyisten kansallisvaltioiden syntymissä. Painettujen tekstien avulla ihmisten oli mahdollista kuvitella erityinen yhteiskunta, kansa. Lukiessaan omia kansallisia sanomalehtiään ihmiset tietävät, että muutkin kansakunnan jäsenet jakavat saman tiedon. Kansakunnan kuvitteellinen maantiede piiryy menneitä ja nykyhetkeä toisiinsa sitovista keksityistä traditioista sekä alkuperää koskevista myyteistä ja kertomuksista, jotka rakentavat myös sillan yksilöiden ja kansakunnan historian tärkeiden tapahtumien välille. Kansakunnat keksivät itselleen historiallisilta tuntuvia traditioita, jotka tosiasiaassa voivat olla varsin nuoria sepitelmiä. Ylipäätään kansallisuus ja johonkin kansakuntaan kuuluminen ovat poliittisia ja hallinnollisia kysymyksiä. Vain valtiot myöntävät passeja ja kysyvät väestönlaskennassa äidinkieltä. (Hobsbawm 1983, 1–14; 1994, 16; Brennan 1990, 48–52; Baumann 1999, 37–40, Hall 1999, 60; Reicher & Hopkins 2001, 14–16.)

2.4 Suomalaisuuden kuva

Kansakunnan kertomus on siis olemassa sellaisena kuin sitä kerrotaan historiassa, kirjallisuudessa, mediassa ja populaarikulttuurissa. Tuloksena syntyy tarinoita, kuvia, maisemia, skenaarioita, historiallisia tapahtumia, kansallisia symboleja ja rituaaleja, jotka representoivat yhteisiä kokemuksia erityisesti suruja, voittoja ja katastrofeja. Kaikesta tästä muodostuvat kansakunnalle tärkeät merkitykset. (Hall 1999, 47–51.) Koululaitoksesta muodostui 1800-luvulla kansakunnan sivistyksen kehto ja nationalismin kurssi. Kouluissa luettiin Raamattua ja opetus oli kirkkojen varjeluksessa. (Baumann 1999, 37–38.)

Myös Suomessa käsitykset suomalaisuudesta ovat syntyneet modernisaation ilmentymänä. Ennen 1800-lukua ei ollut erityistä tarvetta sitoa kyliä ja eri heimoja kulttuurisesti toisiinsa. Kirkon

opit takasivat riittävän yhteenkuuluvuuden tunteen. Vasta teollistuva yhteiskunta ryhtyi luomaan ihmisille tietoisuutta laajemmasta kansallisesta kokonaisuudesta. Suomalaisuuden kuva syntyi 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun vuosikymmeninä. Tyypillistä on ollut, että suomalaisuuteen on liittynyt jatkuva rahvaan valistamisen ja kasvattamisen tarve. Myös kansanrunoudella on ollut keskeinen merkitys suomalaisuuden rakentumisessa. Paradoksaalista sinänsä on, että suomalaisuuteen ja mielikuvaan suomalaisista yhtenäisenä kansakuntana eniten vaikuttaneet kansanrunouden tekstit on kerätty talteen pääasiassa Itä-Karjalasta ja Inkerinmaalta eli alueilta, jotka eivät koskaan kuuluneet Ruotsi-Suomeen tai kuuluvait siihen vain lyhyen aikaa. Suomenruotsalainen yläluokka ja älymystö loivat kansakunnan ja yhden keskeisimmistä suomalaisuuden symboleista: suomen kirjakielen. Toisin kuin monissa muissa maissa Suomessa rahvaan kielestä tuli maan virallinen kieli, jonka rinnalla eliitin puhuma ruotsin kieli on säilynyt vähemmistön kielenä. (Anttila 1993, 109–111; Alapuro 1998, 175–186; Apo 1998, 93–106, Jääskeläinen 1998, 41–82.)

Suomalaisuuden sosiaaliset representaatiot liittyvät yleensä käsitteisiin suomalaisesta kansanluonteesta ja sisältävät kuvauksia tyypillisistä luonteenpiirteistä. Suomalaisuudella voidaan selittää arkiajattelussa varsin monenlaisia ilmiöitä ja tapahtumia. Ihminen voidaan arvioida suomalaisiksi erilaisten objektiivisten ominaisuuksien perusteella: hän polveutuu suomalaisista (biologinen ryhmä, ulkoiset piirteet, rotu/heimo), on syntynyt ja asuu Suomessa (territorio, kotiseutu), puhuu suomen kieltä (kieli), hänet on kasvatettu suomalaiseksi (sosialisaatio), hän tietää suomalaisuudesta (tuntee suomalaisuuden sisällön ja eri teemat, esim. yhteiskunnan, elinpiirin ja luonnon tasot), on persoonallisuudeltaan suomalainen (modaalinen persoonallisuus), käyttäytyy suomalaisesti (kansallinen kulttuuri: normit, arvot ja kansanperinne), tahtoo olla suomalainen (emotiaalinen valenssi), samastuu muihin suomalaisiin (solidaarisuus) ja on Suomen kansalainen (muodolliset siteet, valtio). Ihmiset eivät kuitenkaan luokittele toisiaan suomalaisiksi pelkästään mekaanisten kategorioiden kautta, vaan käsitys suomalaisuudesta on representationaalinen. Jokaista yksittäistapausta verrataan suomalaisuuden representaation perustana olevaan prototyyppiin. (Anttila 1992, 50–51.)

Suomalaisen ideaalimalli oli kansakunnan rakentamisvaiheessa harras kristillinen talonpoika: yksinkertainen ja laiska, mutta raskaaseen työntekoon tottunut. Aluksi suomalaisuus käsitettiin ruotsalaisuuden vastaparina. Vielä 1990-luvun puolivälin lehdistössä suomalaisuuden määreet johdettiin metsäläisyydestä, maalaisuudesta ja sivistymättömyydestä suhteessa eurooppalaisiin kulttuurikansoihin. Suomalaisuus on nähty älyllisenä yksinkertaisuutena ja kulttuurisena kypsyyttömyytenä. Verrattuna siihen, että germaaniseen myyttiin metsien miehistä liittyy sankarillinen sävy, suoma-

lainen *havumetsien mies* arvottuu negatiivisin latauksin. Yhä vieläkin suomalaiset pitävät itseään epäkohteliaina ja *small talkiin* kyvyttöminä jöröinä. Suomalaisuutta ilmentää myös omaperäinen juopottelukulttuuri, miehistä vapautta korostava puukkokulttuuri sekä rituaalista puhdistumista palveleva saunakulttuuri. Suomalaisen itseruoskinta ja muiden paremmuuden ylistäminen ovat melko ainutlaatuisia kansakuntien joukossa. (Anttonen 1993, 57; Korhonen 1993, 8–11; Alapuro 1998, 182–186; Alasuutari 1998, 165; Apo 1998, 85–105; Peltonen 1998, 19–40.)

Apon (1998, 85–86) mukaan suomalaiset harrastavat itserasismia, josta osoituksena on oman identiteetin pilaaminen (self spoiled identity). Syyt löytyvät kansakunnan rakentamisen ja puolustamisen vaiheessa vallinneisiin jännitteisiin rahvaan ja hallitsevan eliitin välillä. Kansalaissodan jälkeen kansa jaettiin kahtia valkoisten puolella taistelleisiin ”oikeisiin” suomalaisiin ja punaisia kannattaneisiin ”huonoihin” ihmisiin.

Viime aikoina Suomen pienuutta ja köyhyyttä korostavan mielikuvan rinnalle on noussut kuva teknologia-Suomesta. Samalla 1800-luvun innostunut fennomania on vaihtunut alavireiseksi suomalaisuuden vähättelyksi. Nyky-Suomessa kaikki jännittävä ja mielenkiintoinen on eksoottista tuontitavaraa. Valtarakenteet eivät enää tarvitse klassista, maalaista suomalaisuutta käyttövoimakseen, kun Impivaaran, Kalevalan ja Saarijärven Paavon markkina-arvo on nollaantunut EU-Euroopassa. 1800-luvun suomenruotsalaisen sivistyneistön ja rahvaan tavoin Euro-Suomen väki on jakautumassa kahtia kehittyneeseen etelään ja takapajuiseen maalais-Suomeen. (Anttila 1993, 112–132; Alapuro 1998, 180–186.)

Anttilan tutkimuksessa (1992, 93–97) tärkeimmiksi suomalaisuutta representoiviksi sanoiksi koettiin itsenäisyys ja kotimaa. Patriotismi ja nationalismi ovat jo sellaisenaan suomalaisuuden määreitä. Kansallisuuden alueellinen ulottuvuus, oma maa, on pyhä tila ja kansakunnan koti. Myös käsitteet isänmaa ja äidinkieli heijastavat maahan liittyviä tunnearvoja. Maa-alue on kuulumista johonkin ja sen rajojen loukkaaminen luokitellaan häväistykseksi. Suomalaisen talvisotamuistoilla ylläpidetään ja uudistetaan yhä vieläkin kansallisen olemassaolon oikeutusta (Peltonen, 1997). Kymmenen suomalaisille tärkeintä sanaa viittaavat kaikki työtä ja terveyttä lukuun ottamatta Suomeen valtiona ja maana. Sana vapaus sijoittuu korkeammalle kuin missään muussa maassa, joissa vastaava tutkimus on tehty. (Anttila 1992, 93–100; 1993, 112–130.) Toisessa tutkimuksessa helsinkiläiset ja kuusamolaiset lukiolaiset arvioivat itseään isänmaallisiksi, sitkeiksi, rehellisiksi, hiljaisiksi, itsepäisiksi, viinaanmeneviksi ja epäluuloisiksi (Kivilahti 1996).

Ruuskan (1999) mukaan suomalaisuuden perustana voi olla joko valtio tai kulttuurikansa. Kulttuurikansan idean varaan kuvitellun yhteisön voidaan ajatella merkitsevän kahta asiaa: yhteistä historiaa ja kieltä. Kun valtioperusteinen selittäminen ei EU-aikana

ole enää mahdollista, käyttöön on otettu kulttuurinen perusta. Ruuskan mukaan kulttuurikansakäsité on realisoitunut inkeriläisten paluumuuttajien kohdalla. (Ruuska 1999, 115–116.)

2.5 Venäjän-suomalaisten etnisyyt

Kansallinen ja etninen itsemäärittely edellyttävät siis kansan tai etnisen ryhmän olemassaoloa. Kun tutkimuksen kohteena ovat ulkosuomalaisten kokemukset omasta suomalaisuudestaan, siinä haetaan vastausta myös kysymykseen, mihin kansakuntaan ja mihin maahan elämäntarinan kertojat tuntevat kuuluvansa. Alueellinen identiteetti on etnisen identiteetin ulottuvuus, joka määräytyy rajojen, paikkojen ja erilaisten maamerkkien kautta. Suomalaisten alueellisen identiteetin rakentumisessa erityinen merkitys on paitsi Suomella maana myös kodilla, kotikylällä, -kaupungilla ja läänillä. (Räsänen 1999, 15–16.)

Tutkimuksen kohteena olevien venäjän-suomalaisten alueellisen identiteetin rakentumisen edellytykset ovat erilaisia Suomessa asuviin suomalaisiin verrattuna, koska ensiksi mainitut ovat asuneet valtaosan elämästään Neuvostoliitossa. Tämä koskee etenkin inkeriläisiä, mutta myös amerikansuomalaisia ja loikkareita. Arkiajat-telussa inkerinsuomalaiset liitetään toisaalta osaksi *suurta suomalaisten perhettä*, mutta toisaalta heidät luokitellaan erityiseksi *Inkerin heimoksi* tai *Inkerin kansaksi*, jonka historiallinen kotimaa on Inkerinmaa. Amerikansuomalaisten asema on toinen. Heitä pidetään Suomesta muuttaneina siirtolaisina ja heidän jälkeläisinä. Loikkareihin puolestaan on suhtauduttu isänmaansa hylänneinä luopioina.

Idän ja lännen rajavyöhykkeellä ja kansallisena vähemmistönä eläneet inkerinsuomalaiset ovat historiansa aikana joutuneet harjoittamaan jatkuvaa etnisen itsemäärittelyn tarkentamista sekä yksilö- että ryhmätasolla. Neuvostoliitossa (Venäjällä) suomalaisuus on erottanut inkerinsuomalaiset venäjänkielisestä valtaväestöstä. Hajaannuksen jälkeen inkeriläisten identiteetti on ollut kiinnittymistä toisten hallitsemiin pisteisiin ja toisten sanelemisen tulosta (Reijonen 2002, 45).

Eroja on myös metaforan tasolla. Suomesta puhutaan tuhansien järvien maana ja Suomi-neitona. Maan asukkaat ovat saarijärven paavoja ja katajaista kansaa. Inkeristä käytettyjä perinteisiä kielikuvia ovat itkevä Inkeri, Kullervon kansa ja Surun lapsi. Nykyisin Pietarin Inkerin liitto on ryhtynyt viljelemään myös Koti-Inkeri -metaforaa (ks. esim. Inkeriläisten viesti 11/2001, 9/2002).

2.6 Venäläisyys ja neuvostoihanteet

Venäläisille kansallisuuden avainkäsitteitä ovat kansa (Narod), isänmaa (Rodina), pyhä Venäjä (Svyataya Rus) ja suuri valta (Derzhava), joiden taustalta löytyvät mm. käsitteet kauneus ja oikeus (Hellberg-Hirn 2000, 9). Venäläisten itsekuvaan kuuluu käsitys itsestä ystävällisinä, anteliaina, avoimina ja luotettavina ihmisinä, joilla on laaja sydän. Käsite *venäläinen sielu* heijastaa hyvin venäläistä olemusta. (Piirainen 2000, 161–185.) Venäläistä mentaliteettia on kuvattu myös tunteelliseksi, impulsiiviseksi, tasapainottomaksi, kontaktinhakuiseksi, epäluuloiseksi, laiskaksi ja herkkäuskoiseksi (Kivinen 1988, 69–70). Suomessa tehdyn pro gradu -tutkimuksen mukaan venäläisiä pidetään militaristisina, epäluotettavina, epäsiisteinä, laiskoina ja tehottomina (Kivilahti 1996).

Venäjän kansa kulttuurisena käsitteenä syntyi 1830-luvulla, kun slavofiilit hylkäsivät Venäjän länsimaalaistumisen. Myöhemmin Neuvostoliiton pyrkimyksenä oli hävittää kansallisuudet ja luoda tilalle ylikansallinen identiteetti. Merkit viittaavat kuitenkin siihen, että internationalismi, neuvostokauden ydin säilyy myös uuden venäläisen identiteetin rakennuspuuna. (Piirainen 2000, 194–195.) Venäjällä on perinteisesti arvostettu vahvaa johtajaa. Uudenkaupungin rauhan jälkeen vuonna 1721 tsaari julistettiin virallisesti kansakunnan isäksi. Keisari oli myös ongelmien ylin ratkaisija. Pietari Suuri oli 1990-luvun puolivälissä tehdyn tutkimuksen mukaan yhä Venäjän kaikkien aikojen suosituin henkilöahamo. Häntä kannatti peräti 54 prosenttia, kun esimerkiksi Hruštševia piti ykkösenä vain 19 prosenttia. (Hellberg-Hirn 2000, 9–16.)

Marxilaisen näkemyksen mukaan kansakunta on kapitalismin tuote, johon myös sen kohtalo on sidoksissa. Vuonna 1913 kirjoittamassaan artikkelissa Stalin määritteli kansan historiallisesti kehittyneeksi vakaaksi ihmisyhteisöksi, jonka perustana ovat yhteinen kieli, maa-alue, talouselämä ja psykologinen ilmapiiri, joka tulee näkyväksi yhteisön kulttuurissa. Jokaisella kansakunnalla tulisi olla itsemääräämisoikeus omalla alueellaan, eikä muiden kansallisuusryhmien pitäisi saada kulttuuriautonomiata toisen kansan hallitsemalla alueella. Stalinin näkemyksen mukaan sosialistisessa maailmassa kaikki kansat sulautuisivat vähitellen yhdeksi kokonaisuudeksi. Ollakseen kansakunta kansanryhmän piti täyttää asetetut kriteerit, ja yhdenkin puuttuminen vesitti sen olemassaolon. Neuvostoliitossa kansakunnaksi luokiteltiin kehittyneimmät kansat ja alemman tason kansoja nimitettiin kansanryhmiksi tai kansanryhmittymiksi. Kansojen asema kuvastui myös siinä, että jokainen neuvostokansakunta sai oman tasavaltansa ja kansanryhmä autonomian. Kuitenkin jotkut selvästi kansakunnan tai -ryhmän kriteerit täyttävät kansalliset ryhmät jätettiin ilman autonomiaa, koska niiden nimikkomaa sijaitsi ulkomailla. Inkerinsuomalaiset kuuluivat tähän joukkoon ja heidän itsemääräämisoikeutensa jäi kyläneu-

vostojen asteelle. (Heikkinen 2000, 103–104, Smith 2000, 198; Vi-havainen 2000, 22–34.) Kuitenkin vuoden 1989 väestönlaskennas-sa yli 73 miljoonaa neuvostokansalaista eli neljännes koko väestös-tä asui oman nimikkovaltionsa tai -alueensa rajojen ulkopuolella tai kuuluivat sellaiseen vähemmistöön, jolla ei ollut omaa nimikko-alueitaan (Brubaker 1996, 36).

Neuvostoliiton tavoitteena oli kasvattaa uusi ihminen, homo sovieticus, jonka piti olla epäitsekäs ja omistautunut kommunismin yleville ihanteille vapaana porvarillisista rasitteista, kuten omistus-suhteista, uskonnosta ja kansallisuusajattelusta. Ihanteellisen neu-vostokansalaisen ominaisuuksia ja proletaarisia hyveitä olivat mm. Kollektiivisuus, sekularisaatio, työn sankaruus, yhteiskunnallinen edistys, konstailemattomuus, kurinalaisuus, proletariaattiin samas-tuminen ja kuuliaisuus puolueelle. Neuvostoajalle tyypillistä oli myös yksityisen onnen tavoittelu kulutuksessa, pyrkimys sosiaa-liseen nousuun (myös puoluejäsenyyden avulla), kiinnittyminen suuriin organisaatioihin ja vahvaan keskusvaltaan, ylenkatse ja epäluulo nomenklaturaa kohtaan sekä salaiseen poliisiin liittyvä kauhu. (Kivinen 1998, 220–265.)

Kivisen (1998) mukaan venäläiset suhtautuvat vastenmielisesti kaikenlaisiin rajoitteisiin kuten arkiseen järjestelmällisyyteen. Ongelmat pyritään ratkaisemaan kerralla tai ne halutaan siirtää koneiden tehtäväksi tai asiantuntijoiden huoleksi. Nimenomaan näitä venäläisyyden keskeisiä piirteitä bolševismi yritti muuttaa (Kivinen 1998, 69–70).

Venäjän vallankumousta seuranneen varhaisen Neuvostoliiton sotakommunismin ja NEP:n aikana entiset omistavat luokat likvi-doitiin. Perusajatuksena oli, että riistävästä luokista eroon pääsyn jälkeen muut yhteiskunnalliset ongelmat ratkeavat itsestään. Luok-kataistelu ei kuitenkaan päättynyt sivistyneistön tuhoamiseen, vaan koveni Stalinin määräyksestä entisestään ja mahdollisia luokkavi-hollisia alettiin nähdä kaikkialla. Stalinin vallan teki mahdolliseksi totalitaarinen propaganda, monopolisoitunut ja kontrolloitu tiedon-välitys sekä Venäjällä perinteisesti sakralisoitu itsevaltius. Yhtenä totalitaarisen järjestelmän tunnusmerkkinä voidaan pitää kaikkiin sosiaalisen elämän alueisiin, jopa perheeseen ja omaan ajatteluun, kohdistuvaa kontrollia. (Kivinen 1998, 64–73.)

Luokkavastustajien likvidoimiseksi riitti pelkkä tausta. Tekoja ei tarvittu. Pikkuporvaristo kuului sisäisten vihollisten joukkoon, ja sen kukistamisessa käytettiin salaista poliisia. NKVD:llä oli luok-kataistelun toteuttamisessa keskeinen rooli. Periaatteessa NKVD oli puolueen hallinnassa, mutta käytännössä vain Stalin pystyi edes jossain määrin kontrolloimaan sitä. Salaisen poliisin pelko alkoi hellittää vasta Stalinin kuoleman jälkeen. Brežnev halusi jopa nos-taa KGB:n imagoa ja tehdä sen miehistä todellisia sankareita. (Ki-vinen 1998, 103–105, 268–272.)

Päämäärästään huolimatta Neuvostoliitosta ei tullut luokatonta yhteiskuntaa. Neuvostoliittolaiset sosiologit luokittelivat eri ryhmiin työläiset ja kollektiivitalonpojat, mutta myös sivistyneistöä pidettiin erillisenä luokkana. Uuden hallitsevan luokan muodostivat neuvostointelligentsija ja työväenluokasta lähtöisin olevat aktivistit. Työväenluokka oli hävinnyt vallankumouksen jälkeisen kansalaissodan melskeissä lähes täysin, mutta alkoi 1920-luvun alkupuolella kasvaa uudelleen erityisesti talonpoikaista alkuperää olevasta väestä. Etupäässä erilaisista asiantuntijoista koostuvan keskiluokan asema oli vähäinen. (Kivinen 1998, 110–113.)

Työläisidentiteetillä oli Neuvostoliitossa keskeinen merkitys. Huolimatta vuonna 1917 tapahtuneesta proletaarisesta vallankumouksesta venäläisille työläisille ei ollut Figesin ja Kolonitskiin (1999, 108) mukaan kehittynyt Neuvostoliiton alkuvaiheessa Marxin tarkoittamaa luokkatietoisuutta. Heillä oli kuitenkin vankka käsitys itsestä työtätekevänä väestönä, jota yhteiskunta kohteli epäoikeudenmukaisesti ja syrjivästi. Tätä voidaankin pitää myöhemmän luokkatietoisuuden perustana. Työläiset identifioituivat monin eri tavoin: ammatin tai työpaikan lisäksi esimerkiksi kotiseudun, kollektiivisen työryhmän, sukupuolen (työläisveljet, työläisnaiset) tai etnisen alkuperän perusteella. He voivat myös määritellä itsensä yleisesti *työtätekevän luokan* jäseniksi tai vain *kansalaisiksi*. Tiedostaville työläisille järjestöjen jäsenyys oli tärkeää, sillä niiden kautta määrittyi paikka sosiaalisessa hierarkiassa. Työväenluokan sisäisiä luokituksia tehtiin ammattitaitoisten ja ammattitaidottomien työntekijöiden välillä. (Figes & Kolonitskii 1999, 105–113.)

Bolševikkien ensimmäinen sukupolvi sai Kivisen (1998, 245) mukaan tyydytystä elämäänsä osallistumalla poliittiseen työhön ja tuotantoon. Ensimmäinen viisivuotiskausi ei merkinnyt neuvostokansalaisille vaurastumista. Maatalouden kollektivisointi johti päin vastoin suoranaiseen nälänhätään. Elämän yleistä askeettisuutta paikattiin ruumiinnautinnoilla ja kollektiivisella ilonpidolla. Ystävien kanssa seurustelu ja vieraanvaraisuus muodostavat yhä keskeisen osan venäläistä elämänsisältöä. 1960-luvulle tultaessa talouden kasvu oli toiveikasta, mikä näkyi tavallisen neuvostokansalaisen kodeissa televisioina, pesukoneina ja puhelimina. Neuvostoidologiassa kollektivismi oli moraalinen arvo, johon sisältyivät altruismi, toveruus, ystävyys, kiintymys naapureihin ja lähiympäristöön. Yhteisomistus toteutui maaseudulla tilojen kollektivisointina ja kaupungeissa asuincommuneissa, “joissa yhdistyivät ihmisten aika, tila, huvit ja huolet”. Stalinin noustua valtaan maaseudulle luotiin muutamassa vuodessa sosialistiset rakenteet. Itsenäiset talonpojat siirtyvät kolhooseihin, epäilijät ja ei-tiedostavat lähetettiin leireille. Kollektiivitalonpoikien asema kohentui vasta Hruštševin aikana, kun maaseudulle suunnattiin valtavia investointeja ja maataloustuotteiden luovutuskiintiöitä pienennettiin. Talonpojille

annettiin viljeltäviksi myös yksityispalstoja. (Kivinen 1998, 72–73, 133–135.)

Neuvostojärjestelmän lieveilmiöihin kuului nomenklatura, etuoikeutettujen ihmisten piiri. Venäjää leimaa nykyisinkin tietty kaksijakoisuus, jossa yleinen ja yksityinen elämä eivät kohtaa. Neuvostoajalle oli tyypillistä, että myös ihmisten keskinäiseen kanssakäymiseen kuului tasoja, joihin ei kajottu julkisessa vuorovaikutuksessa toisinajattelijaksi leimautumisen pelossa. (Kivinen 1998, 245–248, 287.)

Kivisen mukaan (1998, 70–73) stalinismin syntyminen ei ollut mikään satunnainen tapaus. Se kasvoi kansallisesta maaperästä. Stalinin kaudella käytetyt menettelytavat ja ideologia syntyivät jo 1920-luvulla. Ihmisten jalostus tapahtui raivaamalla vaaralliset ainekset tuhoamisleireille. Vastavallankumouksellisiksi, Neuvostoliiton sisäisiksi vihollisiksi luokiteltiin porvareiden ohella, tietyt etniset ryhmät. Vihollinen kuvattiin erilaisin inhottavin piirtein mm. vampyyreiksi, hämähäkeiksi, kärpäsiksi, susiksi, koiriksi, käärmeiksi ja petolaumaksi. (Figes & Kolonitskii 1999, 153–186.) Puolueen asema ylevöitettiin ja sille omistettiin kaikkein väkevimät tunteet. Sen rinnalla yksityiselämän piti kutistua pieneksi ja merkityksettömäksi.

Sherbakova (1992) luonnehtii 1930-luvun lopun Neuvostoliittoa yhdeksi valtavaksi, miljoonien ihmisten keskitysleiriksi. Monet vankeusajasta hengissä selvinneet asettuivat kuitenkin vapauduttuaan leirien läheisyyteen, koska eläminen ulkomaailmassa osoittautui vaikeaksi. Suuriin kaupunkeihin oli pääsy kielletty ja pienemmillä paikkakunnilla entiset vangit joutuivat elämään jatkuvan epäilyn alaisena. Satoja vankileireiltä hengissä selvinneitä haastatellut Sherbakova on havainnut, miten gulag-tarinoissa on alkanut esiintyä yhtenäisiä episodeja, kun myytit suodattuvat niihin ja muuttuvat omiksi kokemuksiksi. Esimerkiksi monet naiset kuvaavat, kuinka he katsoessaan itseään peilistä ensimmäistä kertaa moisiin vuosiin näkivät siinä äitinsä kasvot. Myös kirjallisuudessa kuvattuja kohtauksia on omaksuttu omiin kertomuksiin. (Sherbakova 1992, 112–113.)

Erityisesti Stalinin aikana elämää varjosti jatkuva epävarmuus. Pelko opetti ihmiset tottelemaan, eikä kehenkään voinut luottaa. Työpaikat oli miehitetty salaisen poliisin agenteilla, jotka reagoivat vähäisimpiinkin neuvostovastaisiin kannanottoihin. Mutta yhdenmukaistaminen ei jäänyt vain aatteisiin, sillä ihmisten piti jopa ulkoisesti muistuttaa toisiaan. Pelkästään huomiota herättävä puukeutuminen saattoi olla vaarallista. Yksilöllisyyden kitkeminen ja aattellinen kasvatus alkoivat jo lapsena. Pioneereihin liittyminen oli lähes pakollista. Ideologista kasvatusta ryhdyttiin purkamaan vasta vuonna 1992. (Sailas 1996, 237.)

Neuvostoideologiaan kuului myös halu päästä eroon porvarillisesta perheestä. Syntyi käsite *perheen kuoleutumisesta*. Ajatuk-

sena oli, että esimerkiksi lasten kasvatus ja kotityöt voitiin hoitaa kollektiivisesti. Kuitenkin perheyhteisö oli tärkeä venäläisen talonpoikaisen elämän instituutio ja kyläyhteisö perustui sukulaisuussuhteiden varaan. Talonpojat käyttivät puhuessaan omasta tiiviistä yhteisöstään perhemetaforia. Saman kylän asukkaat puhuttelivat toisiaan kuin sukulaisiaan. Jopa tsaarista puhuttiin vertauskuvallisesti isänä. (Kivinen 1998, 43–44; Figes & Kolonitskii 1999, 137–143; Hellberg-Hirn 2000, 10.)

Kuoleutumisen sijasta perheestä muodostui valtion vastaisten instituutioiden symboli ja suojasatama, jonne pääsi ideologiaa pakoon. Toisaalta myös perheen sisäiset asiat saattoivat olla julkisia. Puolueen tai Komsomolin kokouksissa asialistalla voi olla yksityisten ihmisten aviorikokset tai naapureiden juopottelu. Perheen rooli on yhä Venäjällä keskeisempi kuin esimerkiksi Suomessa. Se on turvaverkko, johon kuuluvat kaukaisemmatkin sukulaiset. Serkut ovat yhtä läheisiä kuin sisarukset. Avioliiton solmimisikä on alhainen, ja myös lapset saadaan nuorena. Toisaalta venäläinen onni ei ole ikuista, sillä jopa puolet avioliitoista päättyy eroon. Perheellä on tärkeä rooli myös sosiaaliturvan paikkaajana. Esimerkiksi vanhuksen sijoittamista laitokseen pidetään epäsuotavana etenkin silloin, kun hänellä on omia lapsia. (Sailas 1996, 239–253; 281–290; Kivinen 1998, 43–44.)

Neuvostoihmisen elämää väritti kiireettömyyskulttuuri, joka on sisäänrakennettuna myös ortodoksisen uskontoon. Kiireettömyys näkyi mm. työ- ja vapaa-ajan sekoittumisena toisiinsa. Jonottaminen ei kuluttanut kärsivällisyyttä, vaan merkitsi päinvastoin sosiaalista tapahtumaa. Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen monien tavallisten ihmisten toimeentulo kiristyi Venäjällä. Vaikka neuvostoaikana ansiotaso oli vaatimaton, palkalla tuli kuitenkin toimeen. Pahin vuosi oli 1991, jolloin oli pulaa jopa ruuasta. Se oli samaa aikaa, jolloin eri vähemmistöt alkoivat esittää vaatimuksiaan. (Sailas 1996, 216–218; Susiluoto 1996, 52–54; Valkonen 1996, 117.)

Jo Venäjän vallankumouksen jälkeisenä aikana oli nähtävissä, että luokkataistelusta oli muodostumassa työläisten ja talonpoikien sosiaalisen identiteetin tärkeä rakennuspuu. Monet omaksuivat asemastaan ylpeän työläisen identiteetin. He arvostivat itseään talonpoikia ja ammattitaidotonta työläismassaa korkeammalle ja tunsivat vihamielisyyttä sosialistista intelligentsijaa kohtaan. Ruumiillinen työ oli arvoista tärkein. Puheen kärki kohdistui kokonaisuudessaan etuoikeutettuja luokkia vastaan. Erityisesti omistamista ja varallisuutta pidettiin moraalittomana. Porvarista tuli käsitteenä kansanvihollinen, työläisten hiestä ja verestä elävä loinen. Tosin porvarivihamielisyyden perinteet juontavat jo vallankumousta varhaisempaan aikaan. Vallankumouksellisessa kielenkäytössä uskonnollinen ja poliittinen retoriikka sekoitettiin taitavasti. Jossain määrin vallankumouksellinen kielenkäyttö kuitenkin epäonnistui. Talonpojat eivät pitäneetkään itseään proletariaattina ja itseään rik-

kaampia naapureitaan porvareina. Porvariksi määrittelylle luonteenomaista oli joustavuus, ja se muovautui vastaamaan toivottua tarkoitusta. Leimautuminen voi tapahtua myös ulkonäön perusteella. Hattu, kaupungissa tehdyt vaatteet ja solmio voivat tehdä ihmisestä ”porvarin”. Toisaalta myös työläiset halusivat muodikkaan pukeutumisen avulla kohottaa itsetuntoaan. (Figs & Kolonitskii 1999, 109–115, 150–152, 167–168, 177–179.)

Osallistuminen tuotantovoimien kehitykseen perustui ulkoiseen kuriin ja erilaisiin rituaaleihin, kuten työn sankarien palvontaan. Työntekijäportaaseen syntyä iskureiden, stahanovilaisten ja muiden etuoikeutettujen työläisten joukko. Työkollektiiveista tuli kaikkia yrityksen työntekijöitä yhdistävä tekijä. Sen sijaan ammattiyhdistyksen merkitys kapeni ja edunvalvonnan sijaan se huolehti lähinnä henkilökunnan sosiaalisia asioita. Stalinismin myötä neuvostoideologian virallisen pyhän sisältö mureni ja korvautui tyhjillä rituaaleilla, joista luovuus oli kadonnut. Mielenosoituksiin osallistuminen oli velvollisuus, mutta siitä puuttui kollektiivinen yhteenkuuluvuuden tunne (Kivinen 1998, 126–135, 273–276, 286). Ortodoksisen uskonnon kollektiivisuutta korostavat piirteet auttavat ainakin josakin määrin ymmärtämään bolševikkien rituaaleja, yhteisöstä poissulkemisen pelkoa ja ihmisen kuviin kohdistuvaa palvontaa. (Kivinen 1998, 208–211.)

Nomenklaturan, etuoikeutettujen joukon, merkitys alkoi nopeasti kasvaa. Pienomistukseen perustuvat väliryhmät hävisivät, kun taas erilaisista asiantuntijoista, insinööreistä ja esimiesportaasta koostuva uusi keskiluokka kasvoi erityisesti työväenluokasta peräisin olevista ihmisistä. Suhtautuminen Neuvostoliiton/Venäjän uuteen keskiluokkaan on ollut häilyvää. Sen edustajia on voitu pitää sekä byrokraatteihin että intelligentsijaan kuuluvina. Samalla koko ryhmä on voitu nähdä joko hyvän tai pahan edustajana. Nyky-Venäjällä keskiluokka on korvaamassa proletariaattia ja puolueen paikalla ovat äkkirikastuneiden venäläisten liikemiesten etujoukko. (Kivinen 1998, 292–293.)

Myös uskonnon hävitys käynnistyi heti Neuvostoliiton alkuaikoina. Kirkot suljettiin, papit vangittiin ja vapautuneisiin virkoihin valittiin ateisteja. Kristilliset pyhät korvattiin vallankumouksen juhlapäivillä ja rituaaleilla (Kivinen 1998, 207–208). Uskonnon kieltäminen vierotti ihmiset kristinuskon perusteista. Nyky-Venäjä on varsin sekularisoitunut yhteiskunta. Muina kuin kirkollisina juhlapäivinä kuusi prosenttia väestöstä käy kirkossa eli noin puolet maallistuneina pidettyihin pohjoismaalaisiin verrattuina. Sen sijaan uskontoelämän maagisia muotoja edustavat ajattelutavat, kuten usko ennustajiin ja horoskooppeihin ovat kurssissa. (Kivinen 1998, 182–183.) Toisaalta kirkkoon liittymisestä on tullut myös muoti-ilmiö (Afanasjeva 1999).

Kivinen (1998, 208–265) on tarkastellut neuvosto-aikaa durkheimilaisittain pyhä - epäpyhä - näkökulmasta. Hän tiivistää bolše-

vikkien suureen kertomukseen sisältyvän pyhän binaarisiksi vastakohtiksi. Pyhää olivat tiede, edistys, tuotantovoimien kehitys, kaupunki, proletariaatti ja puolue ja maallista vastaavasti usko, takapajuisuus, köyhyys, maaseutu, porvaristo ja tsaari. Bolševikkien pyhä jatkoi Venäjälle tyypillistä jyrkkää duaalisuutta. Sillekin kehittyi negatiivinen varjo, joka muodostui todellisuuden demonisoinnista, kaaoksesta, kulutuksesta, maalaisesta elämäntavasta, nomenklatuurasta, uudesta keskiluokasta sekä NKVD:stä.

Myös Neuvostoliiton oikeusjärjestelmä kehittyi omaperäiseksi. Voidaan jopa puhua *oikeuden kuoleutumisesta*. Vallankumouksen jälkeen ajatuksena oli, ettei kansanvaltainen yhteiskunta välttämättä tarvitsisi kirjoitettua lakia. Kansa pystyisi ilman lakejakin erottamaan oikean väärästä ja toimimaan sen mukaisesti. Mutta suhdanteet muuttuivat nopeasti. Jo Stalinin aikana valtion ja luokkatahdon merkitys oikeusnormien asettajina korostui. Tuomioistuinelaitos ei kuitenkaan ollut riippumaton vaan alistettu puolueelle. Edelleenkin Venäjän oikeudellinen kulttuuri on vinoutunutta ja kehitymätöntä. (Kivinen 1998, 58–68.)

Usko yleiseen oikeudenmukaisuuteen selittää ainakin osittain sen, miksei poliittisten prosessien ja rankaisutoimien uhreja kohtaan tunnettu myötätuntoa, ei edes kaikkein läheisimpiä perheenjäseniä. Ajateltiin, että syytöksen kohteeksi joutuneen täytyi olla syyllistynyt johonkin rangaistavaan tekoon, sillä epäoikeudenmukaisuus oli neuvostoyhteiskunnalle tuntematon elementti. Muussa tapauksessa jokainen ihminen, itse muiden joukossa, olisi vaaravyöhykkeessä. Toisaalta surmaajat kokivat olevansa hengenvaaras- sa, mutta minimaalinen todennäköisyys joutua henkilökohtaiseen vastuuseen murhista ja kidutuksista mahdollisti julmuudet. (Kivinen 1998, 75–77, 268–271.) Monet epäilivät vangitsemisien johtuvan fasistien salaliitosta. Neuvostoajan ironisuutta osoittaa, että kumpikin osapuoli: sekä tuomitsijat että tuomittava voivat uskoa yhteiseen ideologiaan ja moni teloitettu kuoli Stalinin nimi huulillaan (Sherbakova 1992, 109–111).

Neuvostoliiton romahtaminen on yksi maan historiallisista käännekohdista, joka suodattuu venäjänsuomalaisten elämäntarinoihin. Bolševikkien suuri kertomus alkoi rapautua jo 1930-luvulla. Neuvostomentaliteetti hajosi pragmaattiseen ja ideologiseen tasoon. Samalla hävitettäviksi tuomitut asiat, kuten isänmaa ja perhe, alkoivat merkitä ihmisille yhä enemmän (Kivinen 1998, 281–290). Perestroikan keskeisenä tavoitteena oli sosialistisen kansalaisyhteiskunnan luominen. Paradoksaalista on, että kansanvallan sijaan työväenliikkeen rakentajat pystyttivät Venäjälle vankan isäntävallan. Yhteiskunnan vapautuminen johti sosialismin kannalta epätoivottuun tulokseen ja koko sosialistinen projekti puolueineen romuttui. Rapautumisen merkkejä olivat mm. pyrkimys henkilökohtaisten etujen saamiseen omaa asemaa hyväksikäyttäen, virallisen yhteiskunnan rinnalle muodostunut, ei hyväksytyjen arvojen ympär-

rille syntynyt kansalaisyhteiskunta, mutta myös yksityispalstojen mahtava suosio. Ideologian sisäistäneille ihmisille Neuvostoliiton romahtaminen oli ankara isku. Se saattoi olla verrattavissa kaikki-valtiaan Jumalan kuolemaan, jonka mukana koko maailman selitys mureni. (Kivinen 1998, 20, 54, 292–293.) Jyrkkä muutos säännöstelytaloudesta markkinatalouteen sekä sosiaalisen turvaverkon repeäminen heijastuvat Millerin et al. (2002, 13–14) mukaan venäläisten kertomiin elämäntarinoihin.

Neuvostoliiton aikaiset identiteetin rakennuspuut eivät päde enää nykyisellä Venäjällä: valtion rajat, poliittiset konfiguraatiot ja sosiaaliset rakenteet ovat muuttuneet. Voidaan puhua jopa Venäjän identiteettikriisistä. Toisaalta vanhat identiteetin ainekset kuten luokka, etnisuus, sukupuoli ja politiikka ovat kasvattaneet merkitystään (Miller et al. 2002, 15). Valtiollisesta lakkaamisestaan huolimatta Neuvostoliitosta on yhä nähtävissä elonmerkkejä. Venäjällä on alettu viettää uudelleen mm. voiton päivää ja armeijan päivää, joiden historia liittyy kiinteästi neuvostoperinteeseen. Vanha tsaarinaikainen hymni palveli uuden Venäjän kansallislauluna vain muutamia vuosia ennen kuin hyllytetty neuvostohymni palautettiin entiselle paikalleen, joskin riimitettyinä uusin sanoin. (Hellberg-Hirn 2000, 18–21.)

Venäläisten elämäntarinoita tutkineen Golofastin (2002, 58–63) mukaan niistä on löydettävissä kolme dimensiota:

- rutiinit eli normaalin elämän kuvaukset, joihin sisältyvät ihmisten välinen vuorovaikutus henkilökohtaisella, perhe- ja ryhmätasolla.

- tapahtumat eli elämänkaaren ajallinen rakentuminen. Tyypillistä historiallisten tapahtumien kuvauksessa on yksityisen ja sosiaalisen toisiinsa kietoutuminen.

- salattu/peitelty dimensio, johon sisältyvät Neuvostoaikana kielletyn poliittisen toisinajattelun lisäksi seksuaalisuus fyysiset ja henkiset sairaudet, kuolema, etnisuus, sosiaalinen ja fyysinen epätasa-arvo, kärsimys ja nöyryyttäminen, häpeä, stigmaattisuus ja väkivalta.

2.7 Identiteetin ylläpitäminen ja rakentuminen diasporassa

Etnisen identiteetin rakentumisessa kysymyksen “kuka minä olen?” rinnalla keskeisiä ovat vastaukset kysymykseen “mihin minä kuulun?” Tutkimuksessa mukana olevien ulkosuomalaisryhmien suhde historialliseen kotimaahan – Suomeen – on väistämättä erilainen riippuen Suomesta poissaolon kestosta.

Tutkimuksen kohderyhmät: inkerinsuomalaiset, loikkarit ja amerikansuomalaiset edustavat kaikki suomalaista diasporaa käsitteen laajassa mielessä. Inkerinsuomalaisten diaspora on kuitenkin kaksitasoinen. Paitsi suhteessa Suomeen inkeriläisten hajaannusta voidaan tarkastella myös suhteessa Inkerinmaahan. Stalinin vainojen aikana ja toisen maailmansodan seurauksena inkerinsuomalaiset hädettiin pois historialliselta asuinseudultaan, mistä lähtien heitä on asunut paitsi eri puolilla entistä Neuvostoliittoa myös monien muiden valtioiden alueella, kuten Suomessa, Ruotsissa ja Kanadassa. Aineiston informanttien kotimaita ja/tai isänmaita ovat olleet Suomi, Venäjä, Inkeri, Karjala, Viro, Valko-Venäjä, Ukraina, Uzbekistan, Kazakstan, Tadžekistan, Yhdysvallat ja Kanada.

Käsitteenä diaspora on alkujaan viittannut juutalaisten hajaannukseen, mutta 1980-luvulta lähtien sitä on alettu sosiaalitieteissä käyttää viittaamaan useiden eri valtioiden alueella asuvaan tiettyyn kansakuntaan, etniseen ryhmään tai uskontokuntaan kuuluviin ihmisiin, joilla kuitenkin on jonkinlainen keskinäinen vuorovaikutusverkosto. Shefferin mukaan (1986) diasporalle on olennaista:

- etnisen identiteetin säilyttäminen ja muovaaminen sopimaan diasporassa eläville ihmisille,
- diasporassa asuvan väestön jonkinasteiset itsehallintokoneistot, jotka ovat erillisiä lähtömaan ja isäntävaltion organisaatioista ja
- aineelliset tai myyttiset yhteydet lähtömaahan.

Termiä diaspora voidaan käyttää esimerkiksi puhuttaessa expatriaateista, poliittisista pakolaisista, ulkomaan kansalaisista, maahanmuuttajista ja etnisistä tai rodullisista vähemmistöistä. Suppeamman diasporan määritelmän mukaan kansan hajallaan asumisen syy on liityttävä johonkin historialliseen tapahtumaan, joka on pakottanut ihmiset pois kotimaastaan ja levittäytymään eri valtioiden alueelle. (Sheffer 1986.) Viime vuosikymmenellä yhä useammat kansat on revitty juuriltaan toisten kulttuureiden keskelle ja sama trendi jatkuu yhä 2000-luvulla (Hall 1999, 223–224).

Yksi diasporaan liittyvä keskeinen piirre on Hallin mukaan ryhmän historiallisen kotimaan muuttuminen aikojen kuluessa kuvitteelliseksi. Esivanhempien syntymämaata ei ole enää sellaisena, kuin se piirtyy kertomuksista ja muistoista.

“Alkuperäistä “Afrikkaa” ei enää ole. Myös se on muutettu. Tässä suhteessa historia on peruuttamatonta. Me emme voi ajatella samoin kuin se läntinen maailma, joka normalisoi Afrikan ja anastaa sen itselleen nimenomaan jähmettämällä sen joksikin alkukantaisen ja muuttumattoman menneisyyden ajattomaksi vyöhykkeeksi. Karibialaisten kansojen tulee vihdoin ja viimein ottaa Afrikka vakavasti, mutta sitä ei voida millään yksinkertaisella tavalla ikään kuin vain löytää uudelleen.” (Hall 1999, 236)

Diasporassa asuvien kansojen keinot identiteetin ylläpitämiseen vaihtelevat. Hallin mukaan jälkikoloniaalisissa karibialaisissa yhteiskunnissa kulttuurista identiteettiä on rakennettu mustan ihonvärin varaan. Hajalle lyödyn mustan väestön historia sisältää tarinoita kolonisaation ja orjuuden ajoilta. (Hall 1999, 226.)

Samantapaiset kärsimystarinat toimivat myös muiden diasporassa asuvien kansojen identiteetin rakennuspuina. Toisen maailmansodan ajan vainot ja keskitysleirikokemukset ovat tärkeitä elementtejä juutalaisten etnisen identiteetin kannalta. Eri valtioiden alueella asuvan armenialaisen väestön etnistä identiteettiä ylläpitäväksi tekijäksi on noussut historiallisesta perinteestä nouseva tarusto, jossa erittäin keskeisellä sijalla ovat kansanmurhista ja sorrosta kertovat, suullisesti sukupolvelta toiselle välittyneet tarinat. Tölölyan (1989) uskoo, että kulttuuriset tarinat vaikuttavat projektiivisesti ja toimivat terrorismin kasvualustana korostaessaan marttyyriutta ihanteellisena mallina. Projektiiviset tarinat eivät ole pelkästään kertomuksia, vaan ne muokkaavat myös tulevaisuuden tapahtumia. Niissä kerrotaan, miten ideaalinen ihminen elää ja kuolee. (Tölölyan 1989, 100–117.)

Venäjänsuomalaisten narratiivisen etnisen identiteetin rakentamista tarkastellessani pidän tulkintakehyksenä Breakwellin ja Hallin näkemystä identiteetistä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa kehittyvänä jatkuvana prosessina. Pyrin selvittämään sekä venäjänsuomalaisten etnisen identiteetin sisällön rakentumista, muovuutumista että sen arvoulottuvuuksia.

Sosiaalisen ja henkilökohtaisen identiteetin erottamisesta seuraa, että etnistä identiteettiä voidaan tarkastella kahdella tasolla: ensinnäkin määritteleekö henkilö itsensä suomalaiseksi ja toiseksi minkälaiseksi suomalaiseksi hän itsensä kokee valitsemansa kategorian jäsenenä. Mielenkiintoni kohteena ovat myös useamman ryhmäjäsennyden ristiinluokittelutilanteet. Postmodernissa maailmassa etninen identiteetti on yhä enemmän imago ja keino reagoida yhteiskunnallisiin muutoksiin (Bouchet 1996). Toisin sanoen etsin vastauksia kysymykseen, onko venäjänsuomalaisten etnisellä identiteetillä myös tarkoituksenmukaisuusolottuvuus eli onko suomalaisuus ominaisuus, joka on voitu vaikeissa historiallisissa vaiheissa pakastaa tai haitallisena unohtaa, mutta joka Neuvostoliiton romahtamisen ja inkerinsuomalaisten paluumuuton yhteydessä on löydetty tai otettu uudelleen käyttöön.

Tarkastelen venäjänsuomalaisten kertomuksia myös diasporan tulkintakehyksestä, jolloin fokuksessa ovat kertomuksista mahdollisesti löytyvät juonensäikeet, jotka viittaavat diasporassa elävien kertojen keinoihin ylläpitää tai rakentaa kansallista identiteettiään. Kun kyseessä on pitkään, jopa useiden sukupolvien ajan Suomen ulkopuolella ja eri kulttuurien vaikutuspiirissä asuneet ryhmät, alkuperäiset kansallisen identiteetin rakennuspuut ovat voineet kor-

vautua muilla elementeillä. Mielenkiintoni pääasiallisena kohteena on siis venäjänsuomalaisten itsensä määrittelemä suomalaisuus.

Koska sosiaalinen identiteetti on yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutuksen tulos, se myös muokkautuu elinympäristön mukaan. On oletettavaa, että venäjänsuomalaisten sosiaalisessa identiteetissä on nähtävissä myös neuvostoideologian painanteita. Venäjänsuomalaisten etnisen identiteetin kokonaisvaltaisen ymmärtämisen takia sivuan tutkimuksessa myös kertomuksista löytyviä neuvostoihanteiden vaikutuksia kertojien identiteettiin. Kyseessä suoraanaisesti ole kertojien itsemäärittely, mutta on kuitenkin osa kohde-ryhmän objektiivista, muiden määrittelemää identiteettiä.

3 Identiteetin rakentuminen elämäntarinoissa

Elämäntarinat piirtävät kuvaa kullekin ajalle tyypillisestä elämästä, elinolosuhteista ja ajatustavoista (Roos 1987). Niihin sisältyy tietoa myös yksilöiden minuuden ja yhteiskunnan rakentumisesta sekä käytössä olevista diskursseista (Nielsen 1998, 46–49). Tietoisuus menneisyydestä herää yleensä elämän suurissa siirtymävaiheissa (Tiilikainen 2003, 78).

Atkinson (2002) määrittelee elämäntarinan kertojan omien valintojen perusteella tehdyksi konstruktioksi, joka rakentuu niistä elämän kannalta tärkeistä tapahtumista, kokemuksista ja tunteista, jotka hän haluaa jakaa muiden kanssa (Atkinson 2002, 125–126). Elämäntarinoilla on merkitystä tiedon välittäjänä sukupolvelta toiselle ja samalla rakentuu menneisyydestä tulevaisuuteen kantava kulttuurinen silta. (Richardson 1997, 30–33.)

Elämäntarinat voivat olla luonteeltaan myös kollektiivisia. Richardson (1997, 33–35) mainitsee esimerkkinä syöpäpotilaiden, läheisriippuvaisten, pahoinpideltyjen naisten ja eronneiden tarinat. Kollektiivisilla tarinoilla on Richardsonin mukaan aivan erityinen funktio linkittäessään saman kohtalon kokeneet ihmiset yhteiseen tietoisuuteen ja omaan sosiaaliseen yhteisöön. Samalla ne antavat äänen enemmistön kulttuurisesta tarinasta vaiennetuille ja syrjäytyneille ihmisille (Richardson 1997, 33–35.)

Venäjänsuomalaisten elämäntarinat voidaan rinnastaa Richardsonin tarkoittamiin kollektiivisiin tarinoihin (vrt. Sherbakova 1992). Kaikki aineiston kertojat ovat Roosin (1987, 12) tarkoittamia tavallisia ihmisiä, joiden elämästä ei jää yleensä talteen samanlaista historiallista materiaalia kuin julkisuuden henkilöistä. Tilanne oli tältä osin Neuvostoliitossa kuitenkin omalaatuisensa, sillä myös yksittäisistä ihmisistä kerättiin talteen huomattava määrä tietoa: mm. etnisyydestä, sosiaalisesta alkuperästä, vanhempien ammateista, perhesuhteista, ulkomailla asuvista sukulaisista, poliittisesta taustasta, vapaaehtoisten järjestöjen jäsenyyksistä, varusmiespalveluksesta, työhistoriasta jne. (Miller et al. 2002, 17–18). Näin ollen on oletettavaa, että myös tässä tutkimuksessa mukana olevista henkilöistä saattaisi löytyä tietoja mm. Neuvostoliiton salaisen poliisin arkistoista. Tässä yhteydessä näitä arkistotietoja ei

ole edes yritetty jäljittää, vaikka ne voisivat mielenkiintoisella tavalla täydentää kertojien tarinoita tai toimia kertomusten peilauspintana.

Perinteisesti elämä nähdään koettujen haasteiden ja kehityskaskeiden ketjuna. Tällöin elämänsä eri vaiheet suhteutetaan oletetun keskivertoihmisen mukaan ja ajatellaan, että kukin vuorollaan käy elämänsä aikana läpi saman profiilin mukaiset vaiheet. Edellisestä poiketen Holstein ja Gubrium (2000) lähestyvät elämänsäkaarta sosiaalisen konstruktionismin tutkimustradition näkökulmasta ja pitävät myös sitä sosiaalisesti rakentuneena eikä valmiiksi annettuna. Elämän tarkastelu sosiaalisen konstruktion vaatien totutusta poikkeavaa analyttistä näkökulmaa. Esimerkiksi haluttaessa tutkia lapsuutta, on kysyttävä, miten lapsuuden realiteetit tuotetaan (Holstein & Gubrium 2000, 5, 40–41).

3.1 Narratiivinen identiteetti

Elämäntarinat ovat kosketuksissa kertojan identiteettiin. Kertoessaan ihminen määrittelee itseään samuuden ja erojen akselilla ja tuottaa näin identiteettiään. Puhuessaan itsestään eli vastatessaan kysymykseen ”Kuka sinä olet” ihminen kertoo tavallisesti ajassa etenevän tarinan (Polkinghorne 1988, 152). Somers (1994) nimitää ontologisiksi tarinoita, joiden tehtävänä on määrittellä ”keitä me olemme” eli tuottaa narratiivista identiteettiä. Ontologiset narratiivit tuotetaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja itsen tavoin myös ne kehittyvät jatkuvasti ja muokkaavat identiteettiä suhteessa aikaan ja tilaan.

Olemassa olevat kulttuuriset tarinat vaikuttavat ihmisten toimintaan. Tekemiset ja tekemättä jättämiset johtuvat paljolti tarpeesta mukautua mallitarinoihin. Tarinalliseen kehukseen voidaan liittää monia, keskenään ristiriitaisiakin aiheita sekä kytkeä menneisyys nykyisyyteen ja edelleen tulevaisuuteen. (Ricoeur 1991, 32–33; Kerby 1991.) Narratiiviselle identiteetille ominaista on pysyvä muutos, koska se määrittyy aina erojen kautta ja suhteessa toisiin ihmisiin, elämäntapahtumiin sekä myös tulevaisuuden odotuksiin. Tämän vuoksi identiteettejä on analysoitava suhteellisuuden ja kulttuurin viitekehityksessä. (Polkinghorne 1988, 150; Hall 1999, 9–17; Somers 1996, 611–622; Sintonen 1999, 138–143.)

Sosiaalinen tarinaravanto koostuu ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa, tiedotusvälineissä ja kirjallisuudessa kohtaamista tarinoista. Somersin (1994) luokittelussa ontologisten tarinoiden ohella on olemassa yleisiä tiettyä yhteisöä koskevia tarinoita, metatarinoita (esimerkiksi tarina kapitalismista ja kommunismista) ja yhteiskuntatieteilijöiden luomia yhteiskunnallisia selityksiä eli käsitteellisiä tarinoita. Ihmiset voivat kokea hyvinkin ristiriitaiseksi tilanteen, jossa oman elämän kokemuksille ei löydy kulttuurista

mallintarinaa. Sosiaalisen tarinavarannon luonteeseen kuuluu jatkuva muutos: uusia tarinoita syntyy alati ja vanhoja unohtuu, toisin kuin esimodernissa yhteiskunnassa, joissa mm. uskonnollisten kertomusten asema oli kyseenalaistamaton (Hänninen 1999). Kielen merkitys narratiivisen identiteetin rakentumisessa on keskeinen. Figesin & Kolonitskiin (1999, 105–107) mukaan kielenkäytöllä oli tärkeä sijansa myös neuvostoideologian synnyttämisessä. Esimerkiksi luokka ja luokkatietoisuus ovat molemmat identiteettejä, jotka ovat olemassa vain kielen kautta konstruoituina.

Tarinat ovat paitsi yksilöllisten kokemusten enemmän tai vähemmän tarkkoja kuvauksia, myös tilannesidonnaisesti rakentuneita monikerroksisia viestejä. Etsimällä tarinoista niitä paikkoja, joista oma sisäinen keskustelu selvimmin kuuluu eli Denzinin (1989) tarkoittamia tiheitä kuvauksia, on mahdollista päästä identiteetin muutoskohtien jäljille (Kerby 1991; Josselson 1995, 37; Gubrium & Holstein 1995, 46–48). On kuitenkin muistettava, että elämäntarinat kerrotaan aina nykyhetken näkökulmasta ja kulttuuriset tarinat vallitsevan näkökulman ja normatiivisen järjestyksen intressistä (Richardson 1997, 29–30). Tapahtumia punnitaan ja tulevaisuutta arvioidaan kerrontahetken valossa. Elämäntarina on tulkinta kertojan omasta elämästä ja se muotoillaan valikoiden tilanteen ehdolla. Tyypillistä narratiiviselle todellisuudelle on, että menneet kokemukset ja tulevaisuuden odotukset voivat säilyttyä eri aikoina eri tavoin. (Kerby 1991; Hänninen & Valkonen 1998, 4–5.) Hyvästä tarinasta on leikattu pois juonen kulun kannalta merkityksettömät säikeet, sillä kaikkien elämäkokemusten mahdollistaminen tarinaan murentaisi sen tehoa. Tässä suhteessa tarina eroaa elämästä. Ihminen ei voi valikoida elämänsä tapahtumia toisin kuin tarinaansa kuuluvat. (Carr 1991, 164–165.)

Kaikki tämän tutkimusaineiston elämäntarinat on kerätty Neuvostoliiton romahtamisen ja inkerinsuomalaisten paluumuuton alkamisen jälkeen. Muuttunut historiallinen tilanne oletettavasti heijastuu kerrontaan ja elämänvaiheiden puntarointiin.

3.2 Sosiaalisten muistojen rakentaminen

Eletty elämä ei ole neutraalien tapahtumien sarja, vaan kiinteästi ihmisen kokemusmaailmaan kytkeytyvien muistojen ketju. Elämä muodostuu hyvistä ja huonoista jaksoista. Henkilökohtainen identiteetti rakentuu merkityksellisten tapahtumien ketjussa ja tarina antaa muodon elämän ymmärtämiselle. Kertomukset ovat selektiivisiä. Jotkut tapahtumat ovat tärkeitä identiteetin kannalta, toiset taas eivät. Valikoivuuteen kuuluu, että osa elämän varrella sattuneista tapahtumista voidaan häivyttää syrjään. Kertomuksen ja identiteetin välinen dynamiikka syntyy juonen ja henkilöahmojen välisestä suhteesta (Kerby 1991; Sintonen 1999, 49–51, 143–145).

Muistot toimivat identiteetin rakennuspuina ja kannatinpilarina. Kertojan omat arvot, tavoitteet sekä olemassa oleva sosio-kulttuurinen konteksti muokkaavat muistamista (Peltonen 1996, 31; Raninen-Siiskonen 1999, 31; Atkinson 2002, 137). Mennyt on yhteistä muistelua ja mieleen palauttamista. Muistaminen ja unohtaminen liittyvät olemassa oleviin jokapäiväisiä toimia ohjaaviin käytäntöihin. Käsitys menneisyydestä rakentuu sosiaalisesti nykyhetken tarpeiden mukaan. (Middleton & Edwards 1990, 1–19; Schwartz, 1990, 81–82.) Shotterin (1990) mukaan asioiden hierarkkinen järjestys vaikuttaa siihen, mitkä asiat ihminen muistaa ja mitkä unohtaa. Ihminen muistaa asioita, kun uusi kokemus aktivoi aikaisemmista tapahtumista muistiin piirtyneet jäljet (Shotter 1990, 120–128). Tiilikainen (2003) näkee unohtamisen ja muistamisen moraalisisina, identiteettiä rakentavina tekoina.

Muistaminen voi olla myös kollektiivista, jolloin ryhmä omien muistojensa avulla ja vuorovaikutuksen tuloksena muodostaa identiteettinsä, joka rakentuu suhteessa muistamiseen ja unohtamiseen. Kollektiivista muistamista edistävät ja ylläpitävät tapahtumista puhuminen ja niiden ajattelemisen. Ilman yhteisön kollektiivista muistelemista ja kokemusten kertaamista, tapahtumat unohtuisivat nopeasti. Kollektiivisen muistelemisen takia jotkut tietyt vaikuttavat tapahtumat, kuten poliittiset muutokset, muodostuvat osaksi yhteiskunnan yhteistä muistia. Nykytilanne vaikuttaa historian tulkintaan ja julkinen muistelu määrittää asioita, joita joko muistetaan tai joista vaietaan ja mitä tapahtumia pidetään muistamisen arvoisina. (Rousso 1991, 2–4; Halbwachs 1992; Lyons 1996, 31–33; Kirmayer 1996.)

Voidaan kysyä, miksi jotkut muistot säilyvät ajasta toiseen sekä miten niitä ylläpidetään ja rakennetaan uudelleen. Esimerkiksi *Dungkergue n* taistelua käytetään kuvaamaan tavallisen englantilaisen uhmaa vastoinkäymisiä vastaan (Lyons 1996, 31). Vaikka jokainen ryhmän jäsen ei olekaan kokenut tapahtumia henkilökohtaisesti, niistä voi tulla ryhmän yhteisesti jakamia kokemuksia (Middleton & Edwards 1990, 7–8). Suomalaisille *talvisodan ihme* on tällainen yhteinen kokemus. Ryhmän sisäisten tarpeiden ohella myös ulkoiset paineet vaikuttavat kollektiivisten muistojen säilymiseen ja niiden uudelleenkonstruoimiseen. Vaikka ryhmä haluaisikin unohtaa jotakin, ulkopuoliset tahot voivat pitää muistoja hengissä. Myös tiedotusvälineet vaikuttavat muistamiseen heijastamalla yhteiskunnan vaikutusvaltaisten portaiden tietoa tai sensuroimalla sitä. (Lyons 1996, 37.)

Muistamisella ja unohtamisella on tärkeä rooli myös sosiaalisten muutosten toteutumisessa. Sosiaalisten muistojen vaaliminen ja uudelleen rakentaminen auttavat ymmärtämään myös entisen Itä-Euroopan maiden eri etnisten ryhmien uudelleen organisoitumista. Muistojen avulla epävarmasta nykyhetkestä tulee sekä yksilö- että ryhmätasolla ymmärrettävämpi. (Orr 1990, 176; Lyons

1996, 31–35.) Toisaalta sosiaalinen muisti pyrkii hautaamaan nykyoloihin sopimattomat kollektiiviset muistot (Fentress & Wickham 1992, 58–59, 72). Myytit ja muistot sekoittuvat toisiinsa. Myyttisyys kuoruttaa hankalaksi koetut asiat ja kollektiivisissa muistoissa on aina myös jotain kuviteltua. (Rouso 1991, 107.)

Henkilökohtaiset ja sosiaaliset muistot auttavat ihmistä rakentamaan omaa identiteettiään ja saamaan järjettä tapahtumiin. Useimmat minä- ja identiteettiteoriat perustuvat oletukseen, että ihmisillä on kyky muistojen uudelleenkonstruointiin. Muistot määrittelevät, keitä me olemme ja mahdollistavat sen, että toimimme identiteettimme mukaisesti (Lyons 1996, 32–33; Kerby 1991). Maahanmuuttajille lähtömaan muistelemineen voi olla vahvistava kokemus uuteen kulttuuriin kotoutumisessa tuottaessaan tunteen johonkin kuulumisesta sekä sosiaalisen elämän luottavuudesta ja hallittavuudesta (Reijonen 2002, 75).

Latvialaisten elämäntarinoita tutkinut Vieda Skultans (1998) havaitsi, että tyypillistä latvialaisten kertomuksille on yksityisen ja sosiaalisen vuoropuhelu. Elämäntarinoissaan ihmiset suhteuttavat yksilölliset kokemuksensa jaettuihin historiallisiin, kirjallisiin ja uskonnollisiin rakenteisiin (Skultans 1998, 157). Myös kärsimyshistorialla on keskeinen sija latvialaisten nykyisen kansallisen identiteetin rakennuspuuna. Identiteettikertomuksiin nousseita historiallisia tapahtumia ja samalla elämäntarinoiden narratiivisia käännekohtia ovat toisen maailmansodan jälkeiset kaoottiset tapahtumat: ihmisten mielivaltaiset pidätykset ja karkotukset Siperian työleireille, maatilojen kollektivisointi ja nälänhätä. Tapahtumien merkitys kuitenkin vaihtelee eri sukupolvilla. (Skultans 1998, XI–XII.)

Ryhmän muistot toteutuvat paitsi puheessa, myös semanttisina ja ei-kielellisinä. Tällöin erilaiset kansalliset symbolit ja rituaalit voivat toimia muistamisen välineinä. Esineillä on tärkeä rooli sekä yksilöllisessä että kollektiivisessa muistamisessa (Mohrman 1991, 209–217). Yhteisön muisti tulee näkyväksi rakennuksissa ja maiseissa. Myös moniin arkisiin esineisiin, esimerkiksi kirjoihin ja valokuviin liittyy muistoja, jotka auttavat ylläpitämään omaa identiteettiä (Thompson 1988). Mielenkiintoista on se, mitä asioita eri ihmiset pitävät muistamisen arvoisina. Joidenkin esineiden, kuten muistomerkkien, nimenomainen tarkoitus on tuottaa muistoja ja toisista voi ajan myötä tulla muistojen kohde (Radley 1990, 46–48). Muistot voivat liittyä myös hajuihin, ääniin ja väreihin. Työläisten muistelmissa punainen väri mainitaan puhuttaessa vaatetuksesta, mielenosoituksista tai joukkokokouksista.

3.3 Tarinoiden mustat aukot ja vaietut kohdat

Sanat ovat vain osa kokonaisilmaisua. Pelkän puhutun tekstin analysointi voi jättää varjoon tärkeitä ilmaisun ja merkitysten puolia.

Puhuttuun verrattavissa olevia elementtejä ovat ilmeet, eleet, tunteet ja hiljaisuus. Nonkommunikaatio, vaietut tai salatut asiat ovat myös tärkeitä tarinan kokonaisuuden ymmärtämisen kannalta, sillä viesti ja sen lähettämättä jättäminen voivat olla yhtä merkityksellisiä tekoja kuin ääneen lausutut asiat. Tulkinnan kannalta vaikeneminen, kuten kaikki ei-kielellinen kommunikaatio on sidoksissa kontekstiinsa enemmän kuin kerronta ja on tästä syystä mielenkiintoinen ilmiö. Nonkommunikaatio on keskustelua, jota ei käyty. Se voi olla unohtamista, itsepetosta tai vuorovaikutukseen liittyvää salailua tai valehtelemista. Käsitteen kehittäjän Gregory Batesonin mukaan viestin lähettämättä jättäminen on joissakin tilanteissa tarako tuksenmukaista. Tutkimuksellisesti kiinnostaviksi nousevat ne kohdat, joissa kommunikaatio muuttaisi tilannetta nonkommunikaatioon verrattuna. (Passerini 1992, 15; Ketola et al. 2002 7–8; Vesala 2002, 12–17, 37; Knuutila 2002, 122.)

Vaikeneminen on yleistä keskitysleiriltä selviytyneiden juutalaisten keskuudessa. Ihminen voi torjua muististaan järkyttävät kokemukset. Vaitiolo voi johtua paitsi muistamisen ja kertomisen mahdottomuudesta, myös kertojan henkilökohtaisten suhteiden tai poliittisten mielipiteiden muutoksista. Muistaminen on sidoksissa konfliktiin ja vuoropuheluun poliittisten ja kulttuuristen arvojen kautta. Toisaalta myös kokemusten pakonomainen läpikäyminen on mahdollista. Holokaustista tai muista vastaavista kokemuksista selvinneille unohtaminen olisi häpäisevä teko, minkä vuoksi he pitäytyvät kiinni traumassa. (Middleton & Edwards 1990, 3; Langer 1991; XIII-xv; Portelli 1991, 53; Passerini 1992, 13.)

Poliittisten vainojen, sodan tai seksuaalirikosten kohteeksi joutuneet eivät välttämättä pysty puhumaan elämänsä kannalta tärkeistäkin kokemuksista. Lindenin (1993, 17–18.), Riessmanin (1993, 3) ja Kirmayerin (1996, 174–175) mukaan voimakkaita ja järkyttäviä tapahtumia kokeneet ihmiset, kuten keskitysleiristä pelastuneet, eivät tahdo löytää sopivia sanoja kuvailemaan muistoja, koska puhe saattaa tuntua ontolta ja latistuneelta, sillä kärsimyskokemuksiaan mahdotonta ilmaista sanallisesti ulkopuolisille (vrt myös Skultans 1998). Sherbakovan (1992, 112–113.) mukaan Stalinin vankileirin läpikäyneet ihmiset jakautuvat kahteen ryhmään: toiset vaikenevat täysin kokemuksistaan, kun taas toiset haluavat tuoda muistojaan julki.

Ihmiset pyrkivät myös kaunistelemaan arkaluontoisiksi tai hävettäviksi kokemiaan asioita. Toisaalta neuvostoaajan kulttuuriin kuului järjestelmän vastaisista asioista vaikeneminen. Tällaisiin kuuluivat mm. ulkomailla asuvat sukulaiset (Miller et al. 2002, 17–18). Monet vanhemmat vaikenivat varjellakseen lapsiaan aikaisempien tapahtumien pelottavilta muistoilta ja leimautumiselta toisina ajattelijaksi. Vanhemmat pelkäsivät myös, että lasten löpöttelystä saattaisi koitua muille haittaa (Aarelaid-Tart 2002, 91). Tiilikainen (2003, 88) havaitsi tutkimuksessaan, että myös somalinaiset vaike-

nivat sisällissodan yhteisöllisistä ja henkilökohtaisista kokemuksista.

Nonkommunikaatiota voidaan pitää myös metodina, etsintäkaavana, jota soveltaen on mahdollista tarkastella sellaistaakin, mitä ei ole eksplisiittisesti ilmaistu (Knuutti 2002, 119). Teksteissä toisiinsa kietoutuneen tiedostetun ja tiedostamattoman välinen yhteys on löydettävissä symbolisista merkityksistä. Kiinnittymällä kulttuurisiin käytäntöihin ihminen voi säädellä omaa sisäistä taisteluaan ja sovittaa ristiriitaa kulttuuriseen todellisuuteen. Etsittäessä tiedostamatonta rakennetta, tekstejä pitää tarkastella avoimin silmin ja kiinnittää huomiota kohtiin, jotka jostain syystä eivät sovi tarinaan tai joista jostain keskeistä tuntuu puuttuvan. Näissä kohdissa teksti voi olla ristiriitaista tai liian koherentia. Retoriikka voi olla horjuvaa, ärsyttävää tai epäluotettavaa. Kyseisen kulttuurin arvojen ja normien tunteminen edistää tällaisten ärsykepisteiden löytymistä. (Nielsen 1998, 51.)

Vaiettujen kohtien analysointi haastatteluissa koostuu kolmesta prosessista: sanomatta jätetyn tunnistamisesta haastatteluteksteissä, tulkintojen muodostamisesta vaietun, kielletyn, karttelun ja hiljaisuuden näkökulmasta sekä narratiivisten yhteenvetojen kirjoittamisesta suhteessa varsinaiseen tulkintakysymykseen. Voidaan kysyä, mikä on unohtunut, mikä on jäänyt sanomatta ja mikä on ehkä mahdotonta sanoa tässä yhteydessä. (Rogers et al. 1998, 79–80; Knuutti 2002, 128–129.)

Tekstistä on mahdotonta suoranaisesti osoittaa kohtaa, jossa kertoja vaikenee jostakin asiasta. Kuitenkin tällaisistakin paikoista voi löytää viitteitä. Vaietun jäljille voi päästä kiinnittämällä huomiota kohtiin, joissa kertoja kieltää, kiistää, peittelee tai on hiljaa. Asiat ja tapahtumat voivat jäädä mainitsematta sattumalta, mutta ne voivat myös olla sellaisia, joista kertoja ei pysty jostain syystä puhumaan kyseisessä haastattelussa tai joista ei voi kertoa missään muussakaan yhteydessä. Ääripäässä ne ovat asioita, joista on liian vaarallista puhua tai tietää. Silloin liikutaan alueella, jolle enkelitkin pelkäävät astua. (Rogers et al. 1998, 79–80.)

Kieltäminen kannattelee aina käsitteen myönteistä vastakohtaa ja tuo samalla monimuotoisuutta sekä ilmaisuun että tulkintaan. Kiistäminen tai tiedon kumoaminen voi merkitä jonkin yksityiskohdan korjaamista, mutta myös ristiriitaisuutta. Kiistäminen ja kumoaminen tuovat kertomukseen monitulkintaisuutta, mutta ne voivat olla myös merkkejä muistamisen prosessista, tarinoiden rakentumisesta ja uudelleenrakentamisesta, mielikuvituksesta, identifioimisesta, valinnasta sekä yksityiskohtien ja vaikutelmien tarkistamisesta. Asioiden karttelua on vaikeampi havaita, koska siihen ei sisälly suoranaista ristiriitaa tai monimerkityksellisyyttä. Karttelu voi ilmetä esimerkiksi epäilyinä ja lyhytsanaisuutena. Hiljaisuus on vaikenemisen vaikeimmin tulkittava kieli. Hiljaisuus on muutakin kuin puheen puutetta. Tiedon puuttuminen ei välttämättä ole sama

kuin hiljaisuus, sillä sanomatta jääminen voi johtua joskus yksinkertaisesti siitä, ettei asiaa ole kysytty haastattelussa. Tällöin kyseessä on pikemminkin unohdus kuin tietoinen puhumattomuus. Merkityksellinen hiljaisuus voi tilanteen mukaan tuntua jäätävältä ja pahaa ennakoivalta tai kunnioittavalta, hartaalta, sopusointuiselta ja rentouttavalta. Vaikeneminen voi olla myös kysymys, kieltö, komento, pyyntö tai lupaus tai asia voi olla tabu. (Rogers et al. 1998, 87–89; Knuutila 2002, 128–129.)

Tutkimuksellisen mielenkiintoni kohteena ovat tavat, joilla kertojat puheessaan määrittelevät omaa identiteettiään ja tuottavat etnisyyttään eri elämänvaiheissaan. Tällöin myös puheen kääntöpuolella, nonkommunikaatiolla, on merkitystä.

4 Tutkimuksen aineistojen ja analysointitapojen esittely

Narratiivisen lähestymistavan mukaan tarina on keskeinen väline sekä yksilöllisen että sosiaalisen identiteetin rakentumisessa. Narratiivista identiteettiä tuotetaan, kun ihmiset kertovat ja tulkitsevat uudelleen elämäänsä ja kulttuurista tarinavarantoaan. Kahden viimeisen vuosikymmenen kuluessa sosiaalitieteissä on tapahtunut ns. narratiivinen käänne (Hyvärinen 1998; Riessman 2002, 696) ja narratiivi on omaksuttu myös kulttuurin, politiikan ja identiteetin käsitteistöön. Muutosta on selitetty usein sillä, että perinteeseen sitoutuneet vakaat identiteetit ovat joutuneet vaikeuksiin myöhäismodernissa ajassa, jossa yksilöiltä ja kollektiiveilta odotetaan jatkuvaa, reflektiivistä itsekerrontaa.

Murray (1989) tarkastelee tarinoita niiden tavoitteiden tai lopputulosten mukaan ja jaottelee tarinat neljään eri tyyppiin eli komedioiksi, romansseiksi, tragedioiksi ja ironioiksi. Luokittelu perustuu Northrop Fryen (1957) analyysiin, jonka mukaan länsimaisten tarinoiden juonirakenne on jokin näistä neljästä.

Komedia on tarina ikuisesta nuoruudesta ja ihmisen halusta voittaa aika ja kuolema. Komediasa ristiriidat syntyvät, kun yhteiskunta haluaa estää halujen tyydyttämisen. Päämääräänsä päättäkseen tarinan sankari irtaantuu tutusta elinympäristöstä ja lähtee matkaan. Komedian matka tai seikkailu merkitsee välitilaa, jossa tavallisen elämän säännöt lakkaavat olemasta voimassa. Matkansa aikana sankari kokee vapautumisen ja eheytyksen. Romanssin keskeisenä juonena on hyvän ja pahan välinen taistelu, jonka koetelemaksi päähenkilö joutuu, mutta selviytyy voittajana. Romanssissa ratkaisu saavutetaan nimenomaan taistelun eikä vapautumisen kautta, kuten komediassa. Tragedia muistuttaa juonenkulultaan romanssia, mutta lopputulos on yksilön kannalta epäonninen. Päähenkilö häviää taistelunsa, mistä seurauksena voi olla esimerkiksi karkotus sosiaalisesta yhteisöstä. Ironiassa tragediaan kuuluva epäonnen yleisyys kyseenalaistetaan. Tämän tyyppin tarinassa elämä on täysin ennustamatonta, ei mikään eikä kukaan ole yksinomaan hyvä tai paha. (Murray 1989, 181–182.)

Narratiivi¹¹ on merkittävä tapa representoida ja analysoida identiteettiä sen monissa eri muodoissa ja konteksteissa. Kun identiteetti on vastauksen hakemista kysymykseen: “Kuka minä olen”, tuloksena syntyy kertomus haastateltavan omasta itsestä ja elämästä. Narratiiveissaan haastateltavat voivat myös korostaa etnisille ryhmille tunnusomaisia piirteitä osana itsemäärittelyä (Sintonen 1999, 49–51, 143–145). Narratiivista lähestymistapaa on pidetty käyttökelpoisena myös elämänmuutosten tarkastelussa. Tarinan avulla muutokset voidaan ottaa haltuun ja tehdä ymmärrettäviksi, kun elämän tapahtumille löytyy menneisyydestä muutoksen kautta tulevaisuuteen johtava juoni (Murray 1989, 176–181, Hänninen 1999, Riessman 2002).

Koska tarinallinen lähestymistapa sopii luontevasti identiteetin ja etnisen itsemäärittelyn tutkimiseen, olen valinnut sen tutkimusaineistoni analysointimenetelmäksi.

4.1 Tutkimuksen aineistot

Tutkimukseni ydinaineiston muodostaa 73 Neuvostoliitossa asuneen inkerinsuomalaisen, loikkarin ja amerikansuomalaisen elämäntarinaa. Inkerinsuomalaisia kertojia on 24 (16 naista ja 8 miestä), amerikansuomalaisten 21 (16 naista ja 5 miestä) ja loikkari-taustaisten kertomuksia 27 (21 naista ja 6 miestä). Yhtä omaan sa-

¹¹ Eri tutkijat ovat pohdiskelleet käsitteiden *tarina* ja *kertomus* sisältöä. Sintonen (1999) mukaan kertomus on tarinaa laajempi käsite. Kertomus sisältää tarinan, henkilön, kertojan ja jonkin materiaalisien olomuodon tai kerrontatilanteen. Tarina on konstruktio, joka ei sinällään näy kertomuksesta, vaan tutkijan pitää kaivaa se esille. (Sintonen 1999, 63–71)

Aaltonen (2002) määrittelee haastattelut *kertomuksiksi* ja *tarinoiksi* niiden perusteella konstruoidut kokonaisuudet. Tarinalle luonteenomaista on tulkinta. Kertomusta voidaan pitää kielellisesti tuotettuna tutkimusmateriaalina ja raaka-aineena, josta kuulija muotoilee tulkintansa mukaisen tarinan. Kertomuksissa kokemukset voivat välittyä myös metaforisesti ja tekstuaalisten piirteiden kautta sekä siinä ilmaistun ajatuksen välityksellä (Aaltonen 2002, 47–48). Elämänhistorialla puolestaan tarkoitetaan usein jotakin tiettyä osaa henkilön elämästä, esimerkiksi työhistoriaa. Koko elämän kirjon kattava haastattelu on elämäntarina (Atkinson 2002, 125).

Sovellan narratiivisen tutkimuskäytännön yhtenäisyyden lisäämiseksi tutkimusaineistoa analysoidessani Aaltonen (2002) tekemää luokittelua käsitteiden kertomus ja tarina välillä. Haastateltavien elämäntarinoista puhuessani tarkoitan *kertomusta*, joka on tutkimusta varten tuotettua raakamateriaalia ja josta vasta tutkijan tulkinnan ja juonellistamisen kautta konstruoiuu kertojan *elämäntarina* siihen kuuluvine episodeineen. Käytän *elämäkertaa* käsitteenä puhuessani toimitetusta ja julkaistusta elämäntarinasta.

neluun perustuvaa kertomusta lukuun ottamatta muun tutkimusaineiston muodostavat vuosina 1999–2002 kerätyt haastattelut.

Eero Konkan kaseteille sanelemien nauhojen perusteella on julkaistu Anita Konkan kirjoittama romaani *Musta passi* (Tammi 2001). Kirjailija Anita Konkka luovutti alkuperäiset sanelut tutkimuskäyttöön, koska Eero Konkan oma toivomus oli, että hänen muistelmistaan olisi mahdollisimman laaja hyöty. Suullisten haastattelujen lisäksi kolme kertojaa, kaksi amerikansuomalaista ja yksi loikkari, antoi käyttöön itse kirjoittamansa omaelämäkerran.¹² Myöhemmin Kyllikki Jogansonin elämäntarina on julkaistu nimellä *Petettyjen toiveiden maa* (Miettinen & Joganson, 2001). Tutkimuksessa käytän kuitenkin Jogansonin kirjoittamia muistelmia alkuperäisessä, toimittamattomassa muodossa tätä tutkimusta varten tehdyn suullisen haastatteluaineiston lisäksi.

Inkerinsuomalaisten elämäntarinoista 12 oli mukana myös pro gradu -tutkimukseni aineistossa, jonka aiheena oli Suomessa asuvien inkerinsuomalaisten etninen itsemäärittely. Koska tämän tutkimuksen lähtöasetelmaan kuuluu henkilön itsemäärittely suomalaiseksi, jouduin hylkäämään neljä pro gradu -työssä ollutta kertomusta, koska kyseiset henkilöt pitävät itseään venäläisinä tai virolaisina. Lisäksi pudotin aineistosta pois Ruotsista Suomeen muuttaneen inkerinsuomalaisen elämäntarinan, koska Ruotsissa asuneena hänen elämänhistoriansa poikkeaa liiaksi muiden kertojien kokemuksista. Olen täydentänyt inkerinsuomalaisten elämäntarinoita 12 uudella inkerinsuomalaisen haastattelulla, joista 10 on tehty Suomessa ja kaksi Venäjällä.

Haastatteluja analysoidessani olen tarkastellut ensimmäisen ja myöhempien maastamuuttajapolvien tarinoita erikseen. Muuttajasukupolvea määrittellessäni olen pitänyt inkerinsuomalaisten lähtöpaikkana historiallista Inkerinmaata ja luokitellut kertojat sen suhteen ensimmäisen, toisen ja kolmannen polven maastamuuttajiksi. Vanhempiansa mukana Neuvostoliittoon siirtyneet amerikansuomalaiset ja loikkaarit olen määritellyt *ensimmäisen polven amerikansuomalaisiksi* tai *ensimmäisen polven loikkareiksi* ja heidän Neuvostoliitossa syntyneet jälkeläisensä *Neuvostoliitossa syntyneiksi polviksi*.

Etnisyyden suhteen olen ryhmittänyt seka-avioliitoissa syntyneet haastateltavat kertojan oman itsemäärittelyn mukaiseen kategoriaan. Ainoastaan kolmen suoraa alenevassa polvessa olevan amerikansuomalaisen kertojan jälkeläisten tarinat olen ryhmittänyt ”amerikansuomalaisiksi” suvun vanhimman kertojan itsemäärittelyn mukaan. Tarkastelen tutkimuksessa heidän elämäntarinoitaan omana kokonaisuutenaan. Analyysissä ei siis ole mukana sellaisia seka-avioliitossa syntyneitä henkilöitä, jotka suomalaisesta suku-

¹² LN11, AM9, AM11

taustastaan huolimatta määrittelevät itsensä joksikin muuksi kuin suomalaiseksi, esimerkiksi venäläiseksi tai virolaiseksi.

Pääosa haastatteluista on tehty pääkaupunkiseudulla asuvien paluumuuttajien parissa. Yhteensä haastatteleamalla kerättyä elämäntarina-aineistoa on 1 240 A4-kokoista sivua ja haastateltavien kirjallisia omaelämäkertoja 347 A4-kokoista sivua kirjoitettuna rivinvälillä 1. Kertojista asui Suomessa 54 ja Venäjällä 19.

Olen toiminut aktiivisesti 1980-luvun puolivälistä lähtien eri inkeriläisjärjestöissä, joten tätä kautta inkeriläinen yhteisö on tullut minulle varsin tutuksi eikä haastateltavien löytyminen sinänsä ollut ongelma. Aineiston vääristymisen estämiseksi halusin kuitenkin haastatella tutkimusta varten myös minulle ennestään täysin tuntemattomia henkilöitä. Pyrkimykseni oli välttää haastattelemaasta yksinomaan inkeriläisjärjestöjen toiminnassa mukana olevia, koska yhdistystoimintaan saattaa hakeutua etnisesti samalla tavalla identifioituja ihmisiä. Pääasiassa kohdehenkilöt on tavoitettu ns. lumipallomenetelmällä kysymällä haastateltavalta muita heidän tuntemiaan venäjänsuomalaisia henkilöitä. Tavoitin viisi haastateltavaa Keravalla kokoontuvan maahanmuuttajien klubin tiedotustilaisuudesta. Otin yhteyttä myös Pelastusarmeijan asuntolaan, jossa tiesin asuvan paluumuuttajia, ja tuloksena oli kaksi haastattelua. Neljä haastattelua on tehty espoolaisessa ja yksi helsinkiläisessä vanhustentalossa. Yksi petroskoilainen haastateltava löytyi sattumalta, kun soitin vahingossa väärään numeroon. Vastaaaja osoittautui inkerinsuomalaiseksi ja kysyin häneltä mahdollisuutta haastatteluun. Hän suostui. Inkerikeskus auttoi nuorten haastateltavien löytämisessä. Haastattelin kesällä 1999 paluumuuttajanuorten mansikanpaimintaleirille osallistuneita nuoria, joista kolmen haastattelut ovat mukana tässä tutkimuksessa.¹³

Petroskoissa asuva tutkija-toimittaja Eila Lahti-Argutina on välittänyt yhteystietoja sekä Venäjällä että Suomessa asuviin loikkareihin. Yhdentoista juuriltaan amerikansuomalaisen kertojan haastattelu on tehnyt Lakeheadin antropologian professori Raija Warkentin Neuvostoliittoon muuttaneiden amerikansuomalaisten selviytymisstrategioita koskevaa tutkimustaan varten vuosina 2001–2002. Haastateltavat ovat antaneet luvan, että heidän kertomuksiin voidaan käyttää myös tässä tutkimuksessa.

Tavoitteenani oli alun perin kerätä 20 inkerinsuomalaisen, loikkarin ja amerikansuomalaisen haastattelut, siis yhteensä 60 elämäntarinaa. Koska Raija Warkentinilta käyttöni saatuun aineistoon kuului Venäjällä yhä asuvia amerikansuomalaisia, halusin aineiston tasapainoisuuden vuoksi täydentää sitä myös Venäjällä asuvien loikkareiden haastatteluilla ja tein haastattelumatkan Petroskoihin keväällä 2002.

¹³ Muut haastateltavat määrittivät itsensä venäläisiksi.

4.2 Tutkimusmenetelmän arviointi

Informanteja on haastateltu vapaamuotoisesti tekemällä avoimia kysymyksiä (vrt. Riessman 1993, 54–55; Roos 1987; Atkinson 2002, 126). Teema- ja syvähaastattelussa keskustelun kumpikin osapuoli on tutkimusmateriaalin aktiivinen tuottaja. Tilanne, kerroksen säännöt ja kuulijan odotukset ohjaavat aina tapaa, millä ihminen kertoo omista kokemuksistaan. Tarina on siis kokonaisuutena tilanteen summa: kertojan, tarinan koodien ja kuulijan. Tarina valikoituu välittämään kuulijalle tarkoituksenmukaisen kuvan kertojasta. Interaktiutilanne on otettava huomioon mahdollisena virhelähteenä. (Polkinghorne 1988, 164.)

Tulkintavirheitä voidaan eliminoida haastatteleamalla kohdetta useampia kertoja ja luomalla haastateltavaan luottamuksellinen suhde. Toisaalta liiallinen läheisyys voi samentaa tutkijan havainnot ja estää häntä näkemästä ongelmien ytimeen. Myös haastateltavan käsitykset tutkimuksen tavoitteista voivat heijastua kertomuksen kulkuun, jolloin tarina voi vaistonvaraisesti ohjautua palvelemaan tutkimuskysymystä. (Alasuutari 1994, 122–129, 135.)

Grönforsin (1982, 63–63) mukaan ulkopuolisella tutkijalla saattaa olla vaikeuksia päästä tutkimaan etnisiä ja muita suljettuja ryhmiä. Esteitä voi esiintyä myös siinä, että tällaiseen ryhmään kuuluvat haastateltavat yrittävät esittää ulkopuoliselle tutkijalle itsensä yksipuolisen myönteisessä valossa. Toisaalta ulkopuolisella saattaa olla tarkempi katse kuin ryhmään kuuluvalla tutkijalla.

Paluumuuttajien aikaisempien kokemusten vaikutus tarinan rakentumiseen on yksi mahdollinen virhelähde. Esimerkkinä tulkinnanvaraisesta tilanteesta käy Hyttisen ja Tikkasen (1997, 98) havainto. He ihmettelevät, miksi Suomeen muuttaneet vanhukset pontevasti korostavat omaa suomalaisuuttaan ja kertovat lähtömaastaan lähinnä negatiivisia asioita. Tutkijat arvelevat taustalta löytyvän halu korostaa aikaisemmin piiloon pakotettua suomalaisuutta nyt, kun se on mahdollista. Toisena selityksenä voisi mielestäni olla inkeriläisten nöyryyden suhtautuminen viranomaisiin kohtaan (Takalo 1996, 46) ja halu olla mieliksi auktoriteetille. Stalinin Neuvostoliitolle oli tyypillistä jatkuva pelko ja epävarmuus yhtä hyvin viranomaisia kuin naapureita kohtaan (Sailas 1996, 237), mikä opetti vaikenemaan epäkohdista.

Itse en haastatteluissa kohdannut samantapaista kaunistelua. Ilmeisestikin ”kohtalonyhteyteni” inkeriläisten historiaan oman sukutaustani takia helpottaa ihmisiä puhumaan myös kipeistä muistoista (vrt. Skultans 1998). Kerroin haastateltavilleni, että olin tekemässä venäjänsuomalaisuudesta väitöskirjatutkimusta ja tämän vuoksi olin kiinnostunut heidän elämäntarinoistaan. Esitin haastateltaville pyynnön: ”Kerro kuka, olet”. Raija Warkentin pyysi haastateltaviaan kertomaan oman elämäntarinansa. Jos haastateltavan

suhde etniseen itsemäärittelyyn jäi kertomuksessa mielestäni epäselväksi, esitin haastattelun lopuksi tarkentavan kysymyksen: ”Jos sinulta (teiltä) kysytään, oletko kansallisuudeltasi suomalainen, inkeriläinen, inkerinsuomalainen, amerikansuomalainen, venäläinen (karjalainen, virolainen), niin mitä vastaat?” Yllätyksekseni moni vastaaja koki kysymyksen hankalaksi ja pohdiskeli tässä yhteydessä omaa kansallisuuttaan eri näkökulmista.

Kehotus ”kerro, kuka olet” tuotti yleensä varsin johdonmukaisen lapsuudesta alkavan ja nykyhetkeen kulkevan elämäntarinan. Nuorempien henkilöiden tarinat kestivät 25–30 minuuttia, vanhempien jopa neljä tuntia yhtämittaista puhetta. Täydentäviä kysymyksiä tehdessäni pyrin välttämään arvottavia ilmaisia ja johdattavia kysymyksiä, sillä tavoitteena oli kertojan oman äänen säilyttäminen. Myös Atkinson (2002), Riessman (1993) ja Roos (1987) korostavat sitä, että haastateltavan on annettava kertoa elämäntarina haluamallaan tavalla. Keinona päämäärän saavuttamiseksi on mahdollisimman avoin haastattelu, joka estää tarinan muokkautumisen haastattelijan kiinnostuksen mukaiseksi.

Ihmiset poimivat elämäntarinaansa itse tärkeiksi kokemat asiat. Valaisevan esimerkin tarjoaa Roosin (1987, 34) havainto suomalaisten televisionkatselua koskevista episodeista elämäkerroissa. Vaikka televisiolla on varsin keskeinen asema suomalaisessa arjessa, sitä ei mainita elämäntarinoissa. Haastattelija sen sijaan saisi esille varsin paljon suomalaisten television katselutottumuksista sitä kysyessään. On kuitenkin tärkeää ymmärtää, ettei televisio ole kertojan elämäntarinan kannalta niin merkittävä asia, että se tuotaisiin elämäntarinaaan spontaanisti. Toisena esimerkkiä mainittakoon Seppo Knuuttilan (1998, 203–204) kokemukset. Knuuttila tutki pohjoissuomalaisen kylän folklorea ja sai siitä mielestään varsin kattavan kuvan, kunnes luki erään kyläläisen kirjoittaman elämäkerran, jossa ei puhuttu käytännöllisesti katsoen lainkaan kansanperinteestä. Tuolloin Knuuttila oivalsi, että aikaisemmissa tutkimuksissa vastaajat olivat tuottaneet informaatiota hänen omien intressiensä suuntaisesti.

Täsmenävät kysymykseni saattoivat joskus tuntua jopa liiankin naiiveilta. Oheisessa esimerkissä 1 kertoja muistelee karkotusmatkoja. Vaikka historiatiedon ja aikaisempien haastattelujen perusteella minulle oli syntynyt käsitys Arkangelin alueelle evakuoitujen suomalaisten elämästä, pyrin jatkokysymyksistäni huolimatta antamaan haastateltavalle mahdollisimman neutraalin mahdollisuuden oman kertomuksensa jatkamiseen.

Esimerkki 1

E: Sota kun alkoi, meidät pantiin roomuun vaan ja yli Äänisen. Kuletettiin. Joka aamu, kun herättiin, oli lapsia kuolleita. No, ne heitettiin Ääniseen. Kyllä se oli kurjaa siellä roomun pohjalla. Se vei meidät sinne, mikä

se paikka oli. En muistakaan. (.) Vologodskajan alueelle. Vologdan alueelle ja sieltä Argangelin alueelle.

H: Minkälaiset olot siellä oli?

E: Kurjat tietysti. Joka kuukausi piti käydä ilmoittautumassa, ettei ole karannut. Minulla oli se väliaikainen passi. Minä junanvaunun rappusilla ajoin sinne Plestkiin. Ja sitten kolme kuukautta taas. Eihän me oltu ihmisiääkään. Ne haukkui meitä kuverkanniksi, vai miksi ne sanoi. (LN3)

Esimerkissä 2 nuoruusajan kertomuksen narratiivisen rakenteen muodostavat perheen ammattitausta, orvoksi jääminen, koulunkäynti ja sota-ajan kokemukset.

Esimerkki 2

HM: Te olette siis yli 90-vuotias. Se on pitkä ikä.

H: Jo tätä on riittänyt.

HM: Minkälaista elämä oli siellä (Inkerinmaalla)?

H: Maanviljelijän perheessä. Ei se hyvää ollut. Äiti kuoli, me jäitiin pieneksi. Meitä oli yhdeksän lasta. Vanhemmat oli jo isoja tietysti. Koulua kävin. Maassa kaikki työskentelimme, maatarhassa, kuka suinkin voi. Jäätiin eloon niistä sodista.

Haastateltavalle tekemäni tarkentavat jatkokysymykset liittyivätkin näihin hänen itsensä esille nostamiin asioihin, joista ensimmäinen kosketteli koulunkäyntiä (Koulut oli suomalaisia?) ja toinen koulun jälkeistä aikaa (Mitä koulun jälkeen?), johon kertoja vastasi kuvaamalla maatilojen kollektivistointia ja siirtyi puhumaan Siperiaan karkotuksista ja sota-ajasta.

Täydentävien kysymysten tekemisen suhteen Raija Warkentinin haastattelutekniikka poikkesi omastani. Antropologina hänen tutkimuskysymyksensäkin oli toinen. Havaintoni on, että haastateltavat useimmiten kuittasivat tarinan juonen kannalta omasta mielestään vähemmän tärkeät jatkokysymykset muutamilla sanoilla ja jatkoivat omaa kertomustaan. Aineistoa analysoidessani olen pyrkinyt tulkitsemaan tällaiset vastaukset suhteuttamalla ne kertomukseen kokonaisuudessaan.

Siteerauksissa olen merkinnyt haastateltavien puheenvuorot kertojan etunimen alkukirjaimella. Raija Warkentinin tekemissä haastatteluissa haastattelijan tunnuksena on R ja itse tekemissäni H (tai HM, jos myös haastateltavan nimi alkaa H-kirjaimella). Haastattelutilanteissa mukana ollut tulkki on saattanut olla myös äänestä, jolloin hänen puheenvuoronsa on merkitty kirjaimella T.

Kontaktin syntyminen haastateltavien kanssa sujui yleensä mutkattomasti. Sovin tapaamisesta etukäteen puhelimitse. Vain kolme haastattelua epäonnistui, kun henkilö ei ollutkaan kotona sovittuna

ajankohtana. Tulkitsin asian haastattelusta kieltäytymiseksi enkä yrittänyt myöhemmin uudestaan.

Useimmat haastattelut tehtiin kertojien kotona ja haastateltavat olivat valmistautuneet tapaamiseen kattamalla kahvipöydän valmiiksi. Joillakin oli esillä myös valokuvia ja elämänhistoriaa valaisevia asiapapereita. Turvatakseni mahdollisimman vapaasti etenevän kerrontahetken, sovin haastateltavan kanssa, että katselen valokuvia vasta haastattelun jälkeen. Orientoiva rupattelu tapahtui kahvia juodessa ja varsinainen haastattelu alkoi tarjoilujen jälkeen. Lämmittelypuheen aikana moni haastateltava kysyi omaa suhdetta ni venäjänsuomalaisiin. Heitä kiinnosti, miksi olin valinnut venäjänsuomalaiset tutkimuskohteekseni, jolloin kerroin lyhyesti inkeriläispakolaisena Suomeen tulleen äitini tarinan. ”Kohtalonyhteyteni” lähensi minua kertojiin ja huomasin muuttuvani ulkopuolisesta tutkijasta yhdeksi ryhmän jäseneksi.

Leimautumiseni inkeriläisen kulttuurin ja inkeriläisten vaiheiden ”asiantuntijaksi” pyrki joissakin tapauksissa vaikuttamaan kerrontaan. Haastateltavat saattoivat vähätellä omia kokemuksiaan ja kuitata ne toteamukseen: ”Kyllähän sinä tiedät, millaista meikäläisten elämä on ollut”. Jotkut arvelivat, ettei heillä olisi annettavanaan mitään uutta inkeriläisten historiaan. Näissä tilanteissa kerroin, että olin nyt kiinnostunut ihmisten elämästä, en venäjänsuomalaisten historiasta ja korostin, että haastateltava oli paras ja ainoa oman elämänsä asiantuntija.

Arvioni on, ettei mukana oloni inkeriläisjärjestöjen toiminnassa vaikuttanut ratkaisevasti haastattelujen sisältöön. Kun vertaan minut ennestään tunteneiden haastateltavien kertomuksia täysin tuntemattomien kanssa tehtyihin, kertomusten narratiiviset rakenteet ovat täysin samoja. Tuttuudesta oli mielestäni pikemminkin hyötyä kuin haittaa, sillä aikaisemmissa yhteyksissä tapaamieni haastateltavien kertomukset olivat runsaampia ja yksityiskohtaisempia. Tulkintani on, että kertojat tarjoilivat ennestään vieraalle haastattelijalle pelkistetysti venäjänsuomalaisten kulttuurisen tarinan, josta henkilökohtaiseen elämään liittyvät asiat olivat karsiutuneet.

Kerroin haastateltaville, että heidän elämäntarinaansa käytetään osana väitöskirjatutkimusta. Selvitin myös, että joitakin haastattelun kohtia voidaan käyttää siteerauksissa, jolloin kertojan henkilöllisyys tarpeen tullen suojataan. Havaintoni oli, että venäjänsuomalaisilla on tarve saada omaa ääntään kuulumaan ja osa haastateltavista suorastaan toivoi esiintymistä omalla nimellä. Elämäntarinoiden kertomisen tärkeydestä puhuu sekin, että moni haastateltava on kirjoittanut itsestään jonkinlaisen elämäkerran jälkipolville julkaistavaksi.¹⁴ Varmuuden vuoksi olen tarkistanut vielä jälkikäteen joiltakin haastateltavilta suhtautumista oman nimen käyttöön. Osa nimistä on kuitenkin muutettu. Tilanteen mukaan olen pyrkinyt myös

¹⁴ IM8, LN11, LM10, LN19, AN6, AM9, AM11

välttämään sellaisten kohtien suoraa siteerausta, joista kertojan tai hänen lähiomaisensa henkilöllisyys voisi muista syistä, esimerkiksi ammatin tai sosiaalisen aseman puolesta paljastua.

Haastattelut on käyty kolmea lukuun ottamatta suomeksi. Venäjäksi tehdyissä haastatteluissa on ollut mukana ammattitaitoinen simultaanitulkki. Olen purkanut kaikki haastattelut nauhalta ja litteroinut ne sanatarkasti, myös Raija Warkentinin tekemät nauhoitukset. Litterointeihin on merkitty myös puheen tauot (.), mutta tekstissä olevista katkelmista taukomerkit on jätetty, ellei tilanne jostain syystä edellytä taukojen havaitsemista. Syynä on monen haastateltavan kankeasta suomen kielen taidosta puheeseen tulleet katkot ja pysähdykset, kun puhuja on tapaillut muististaan suomalaisia sanoja. Kun mielenkiintoni kohdistuu ennen muuta puheen sisältöön ja sen merkityksiin, käytän siteerauksissani kulloinkin tarkoituksenmukaista esitystapaa. Olen koodannut kertojat taustan mukaan (I = inkerinsuomalainen, L = loikkari, A = amerikansuomalainen kertoja) ja sukupuolen (N = nainen, M = mies) sekä numeroinut haastateltavat juoksevalla numerolla.

Haastattelumateriaalin peilauspintana käytän tarvittaessa apuaineistona vuosina 1999–2003 pitämäni tutkimuspäiväkirjaa, Inkeriläisten Viesti -lehteä, julkaistuja venäjän-suomalaisten elämäkerta-teoksia ja runoja sekä loikkareista Etsivän keskuspoliisin asiakirjoja ja eri oikeusasteiden päätöksiä. Tutkimuspäiväkirjaani olen koonnut myös aiheeseen liittyviä lehtileikkeitä, kirjoittanut muistiin haastattelujen yhteydessä tekemiäni havaintoja sekä nauhoittanut ja litteroinut erilaisissa venäjän-suomalaisuuteen sekä paluumuuttoon liittyvissä tilaisuuksissa ja seminaareissa pidettyjä puheenvuoroja. Näistä mainittakoon erityisesti Petroskoissa toukokuussa 2001 järjestetty yleisinkeriläinen konferenssi, toukokuussa 2002 Hatsinassa pidetty inkeriläiskirjailijoiden seminaari sekä Tampereella heinäkuussa 2002 inkeriläisten kesäjuhlien yhteydessä järjestetty seminaari. Kaikissa kolmessa tilaisuudessa keskeisenä teemana oli nimenomaan inkeriläinen identiteetti. Kahteen ensiksi mainittuun tilaisuuteen osallistuin kutsuttuna osanottajana, viimeksi mainittuun yleisöön kuuluvana. Hatsinan kirjailijaseminaarissa käytin valmistellun puheenvuoron inkerinsuomalaisten kirjoittamista runoista välittyvästä inkeriläiskuvasta. Esityksen perusteella kirjoitettu artikkeli on julkaistu Carelia-lehdessä syyskuussa 2003.

4.3 Elämäntarinat tutkimusmateriaalina

Elämäkertojen keskeistä antia on tarinoiden autenttisuus, sillä niistä ihmisten elämäkokemukset välittyvät ilman ulkopuolisten tulkintoja. Elämäntarinahaastattelulla on omat validiteetti- ja reliabiliteettistandardinsa. Elämäntarinoiden kontekstissa validiteetti tarkoittaa sitä, että kysymyksiin saadaan oikeat vastaukset. Polking-

hornen (1988, 176) mukaan narratiivisessa tutkimuksessa reliabiliteetti on sidoksissa aineiston luotettavuuteen: haastattelujen litteointiin ja huolellisiin muistiinpanoihin. Elämäntarina on ensisijaisesti teksti, joka pitää lukea, ymmärtää ja tulkita sen omien ansioiden perusteella. Sen päätarkoitus ei ole historiallisen totuuden välittäminen kertojan elämästä. Perustavaa laatua oleva ohje on, että henkilö itse on oman elämänsä asiantuntija ja omistaja. Narratiivisessa lähestymisessä on yhtä tärkeää rakentaa *subjektiivinen totuus* kuin paljastaa *objektiivinen totuus*. (Roos 1987, 34–35; Atkinson 2002, 126–127, 136; Riessman 2002, 705.)

Kertomus seuraa elämää ja esittää siitä valikoivan ja ideologisen tulkinnan. On todennäköistä, että elämäntarinoihin sisältyy paljon vääriä ja puutteellisia yksityiskohtia. Vuosiluvut, tapahtumien järjestys tai tarkka kulku saattaa pyyhkiytyä muistista. Muistin valikoivuudella on myös etunsa tutkimuksen kannalta, kun päällimmäisiksi mieleen jäävät elämän keskeiset käänneet. Kertoja voi esittää myös keksityn tai strategisen tarinan. Epäjohdonmukaisuuksia havaitessaan haastattelijan ei kuitenkaan tarvitse ryhtyä valheenpaljastajaksi, vaan hän voi sen sijaan pohtia, miksi kertoja turvautuu sepitelmään ja mitä tarkoitusta se palvelee. (Gergen 1988, 102; Riessman 1993, 2; Atkinson 2002, 125.)

Lähihistoria punoutuu kuitenkin tiiviisti elämäntarinoihin ja joidenkin historiallisten tapahtumien merkitys on aikalaisille niin vahva, että elämäntarinaa voitaisiin pitää kummallisena, jos viittaukset niihin puuttuisivat (Miller et al. 2002, 2–3, 13–14). Tällaisina ydinkokemuksina voidaan venäjänsuomalaisten elämäntarinoissa pitää esimerkiksi Stalinin vainoja. Voidaan myös kysyä, pakottavatko kulttuuriset mallit ja vallitsevat representaatiot venäjänsuomalaisten kohtaloista ihmisiä tuottamaan tiettyntyyppisiä tarinoita.

Atkinsonin (2002, 130–137) mukaan yksi tärkeimmistä elämäkerran validiteetin mittareista on tarinan sisäinen konsistenssi. Kertojan puhe ei voi olla ristiriidassa itsensä kanssa tarinan eri vaiheissa. Itse elämään sisältyy luonnollisesti epäjohdonmukaisuuksia ja ihmiset voivat reagoida samoihin asioihin eri aikana eri tavoin, mutta tarinoiden juonen on oltava johdonmukainen. Ulkoinen johdonmukaisuus toteutuu, kun muiden ihmisten kertomukset sopivat yhteen kertojan sanoman kanssa.

Tutkimuksen validiteetin kannalta on olennaista, että tosiasiat voidaan tarkistaa alkuperäisistä asiakirjoista. Näin ulkopuolisillakin on mahdollisuus todeta, että elämäkerrassa on todella sanottu se, mitä tulkitsija väittää. Sen sijaan on mahdotonta edellyttää, että eri teoreettisilla taustoilla varustetut tutkijat voisivat päätyä aineiston perusteella tutkijan kanssa samoihin tulkintoihin. (Roos 1987, 28–29.) Roos korostaa myös elämäkerran kertojan oman näkökulman merkitystä todellisuuden peilinä. Tutkissaan tavallisten suomalaisten elämää hän ryhtyi vain poikkeustapauksessa kontrolloimaan tai täydentämään kerrottuja tarinoita (Roos 1987, 9–10).

Esimerkiksi Sihvo (2000) korostaa inkeriläisten elämänvaiheita koskevassa tutkimuksessaan luotettavien lähteiden käytön merkitystä historiallisessa tutkimuksessa. Elämäkertojen suhteen Sihvon huolena onkin, etteivät kaikki haasteltavat pitkän aikaperspektiivin takia välttämättä muista oikein asioiden yksityiskohtia (Sihvo 2000, 18). Historian tutkijalle historiallisella todenperäisyydellä on eri merkitys kuin tutkittaessa identiteetin narratiivista rakentumista.

Tässä tutkimuksessa olen täydentänyt, en kontrolloinut, muutamien henkilöiden kertomuksia arkistotiedoilla, joiden perusteella olen pyrkinyt konstruoimaan niistä piirtyvän aikalaistarinan henkilökohtaisten narratiivien kontrastiksi.¹⁵ Arkistotiedot haastattelu-materiaalin peilauspintana auttavat valottamaan eri aikakausien yhteiskunnallisen elämän eroja ja samalla kertomukset saavat uudenlaista syvyyttä. Arkistomateriaalin tarkoitus ei ole siis ”paljastaa” kertomusten historiallisia virheitä tai löytää objektiivista totuutta. Niiden avulla pyrin ainoastaan havainnollistamaan sitä, miten kulloinkin käytössä olevat diskurssit muokkaavat kulttuurista kerrontaa. Valitettavasti tässä yhteydessä ei ollut mahdollista tutustua Neuvostoliiton salaisen poliisin asianomaisia kertojia tai heidän vanhempiaan koskevaan arkistomateriaalin.

Tutkimuksessani olen kiinnittänyt huomiota kertomusten sisäiseen koherenssiin ja yrittänyt peilata niitä episodien tapahtumahetken maailmaan. Tarinoiden epäjohdonmukaisuudet johtuvat usein siitä, että tapahtumahetken ja kerrontahetken tiedot poikkeavat toisistaan. Kysymys ei siis ole kertojien tahallisuudesta, vaan pikemminkin tarinallisuuden luonteesta. Tämä tulee näkyviin erityisesti toisen ja kolmannen polven maahanmuuttajien kertomuksissa, joissa suvun tarinoihin valikoituu episodeja, jotka saavat uudelleen tulkittuina eri sävyjä.

Myös muunlaisia vääriä tietoja esiintyy. Venäjällä asuvat henkilöt ovat saattaneet haastattelutilanteessa perustella haluttomuuttaan paluumuuttoon hyvinkin pontevasti, mutta myöhemmin on käynyt ilmi, että muuttohakemus on vireillä tai henkilö asuu Suomessa. En ole puuttunut tämänkaltaisiin ristiriitaisuuksiin. Sen sijaan olen jättänyt käyttämättä analyysissä kyseisten henkilöiden aihepiiriä koskevat siteeraukset. Toisaalta peitellyt ja muutellut asiat muodostaisivat oman mielenkiintoisen näkökulman, joka tuottaisi lisätietoa esimerkiksi venäjänsuomalaisten tabuina pitämistä asioista.

¹⁵ Etsin EK-Valpon arkistosta kaikkien loikkaritaustaisten henkilöiden vanhempia koskevia tietoja. Ensimmäisen polven loikkarista kuuden vanhemmista oli oma kansionsa.

4.4 Tarinoiden tulkinta

Kerronnan avulla ihminen antaa kokemuksilleen ulkoisen muodon. Luodessaan omaa tarinaansa kertoja käyttää hyväkseen kulttuurin tarinavarannosta, kirjallisuudesta, tiedotusvälineistä, tuttavien keskusteluista jne. nousevia malleja. Kulttuurissa tuotetut tarinat toisaalta yksinkertaistavat ihmisen elämänkulkua, mutta ne voivat myös valottaa sitä täysin uudesta näkökulmasta. Tekstiin sisältyvät taustaolettamukset tarjoavat mahdollisuuden ilmaista enemmän, kuin kertoja itse asiassa sanoo. Ihmisellä on taipumus sepittää päämääräänsä palvelevia tarinoita. Kertoja voi ennakoida, minkä tyyppisen tarinan päähenkilö saa osakseen arvostusta ja myötätuntoa ja millaisessa tarinassa taas kohtaloksi koituu paheksuminen ja torjunta. Näin hän voi muokata kertomustaan ja suunnata omaa toimintaansa. Tarinan avulla voi myös suojella minuitaan ja oman arvontunnettaan, jos elämänmuutos uhkaa identiteettiä. Tarina saattaa ohjata ihmisen valintoja ja yleistä suhtautumista maailmaan. (Bruner 1986, 27–28; Gergen 1988, 95–97, Tölölyan 1989.)

Teppo Sintonen on kanadansuomalaisten narratiivista etnistä identiteettiä koskevassa tutkimuksessaan tarkastellut, millä ehdoilla yhteinen alkuperä, kulttuuripiirteet ja vuorovaikutus voivat olla narratiivisesti välittyneitä osia ihmisen elämää koskevista identiteetikertomuksista. Sintonen (1999) hylkäsi etnisyyden primordiaalistisen, verisiteitä korostavan näkökulman etsiessään etnisyyden elementtejä kanadansuomalaisten tarinoista. Hänen mukaansa yhteinen alkuperä on keskeinen osa narratiivista etnistä identiteettiä, mutta kertomukset omasta suvusta ja etnisestä ryhmästä ovat tulkintoja muiden ihmisten elämästä. (Sintonen 1999, 133–135.)

Aika rakentuu kertomuksissa eri tavalla kuin eletyssä elämässä (Kerby 1991; Sintonen 1999, 144). Tapahtumista kerrotaan suhteuttamalla ne ajateltuun lopputulokseen. Tapahtumien esittämisjärjestys on usein kronologinen, mutta ei välttämättä. Uskottavalla kertomuksella on kuitenkin aina jokin sisäinen järjestys. (Gergen 1988, 97; Young 1989, 162–163; Riessman 1993, 17.)

Toistaminen on kertojan oman kohtalon ja yhteisen menneisyyden käsittelemistä. Kulttuurisesti arvostetut näkökulmat korostuvat usein tarinoissa, ja niihin sisältyy sekä kertojille että kuuntelijoille merkityksellisiä tapahtumia (Kerby 1991). Merkityksellisiä elämäkerran kannalta voivat olla jopa ennen syntymää olevat tapahtumat. Valikoivuuteen kuuluu, että joitakin elämänvaiheita voidaan käsitellä perusteellisesti, kun taas useiden vuosien, jopa vuosikymmenien mittaiset jaksot voidaan ohittaa pinnallisella maininnalla (Carr et al. 1991).

Elämäntarinoita tutkittaessa tärkeitä tarkastelupisteitä ovat narratiiviset tiheytemät, jotka liittyvät usein elämän käännekohtiin ja ratkaisevien muutosten tapahtumahetkiin (Riessman 2002, 705). Tiheä kuvaus (thick description) on Denzinin (1989) luoma käsite.

Tiheässä kuvauksessa kertomus työntyy tarinan pintatasoa syvemmälle ja siihen sisältyy runsaasti yksityiskohtien kuvauksia: tilanteita, tunteita ja tietoa kertojan sosiaalisista verkoista. Ohuet kuvaukset ovat sen sijaan useimmiten vain tapahtumien kulun pinnallista raportointia. Tiheä kuvaus on validia ja kokemusperäistä puhetta, joka voidaan tarvittaessa todentaa. Elämäkerralliset tiheet kuvaukset johdattelevat kuulijan mukaan tapahtumaan herättämällä henkiin kertojan kokemukset: kertomusten ihmiset, paikat, äänet, näkymät ja tunteet. (Denzin 1989, 83–94.)

Narratiivinen tutkimus on tuonut myös ns. tavallisten ihmisten ja erilaisiin marginaalisiin ryhmiin kuuluvien ihmisten elämäntarinat mielenkiinnon kohteeksi, ja venäjänsuomalaisten elämänkerrat kuuluvat tähän joukkoon. Tavoitteenani onkin jäljittää kertomuksista Richardsonin (1997) tarkoittamia saman kohtalon kokeneiden ihmisten yhteiseen tietoisuuteen linkittäviä kollektiivisia.

Tutkimuksessa mukana olevien venäjänsuomalaisten elinaikaan sisältyy harvinaisen monia suuria yhteiskunnallisia murroksia. Vanhimpien kertojien elämänskaari ulottuu Venäjän vallankumousta edeltäneestä ajasta Neuvostoliiton romahtamisen jälkeisiin vuosiin. Väliin mahtuvat kaksi maailmansotaa ja suomalaisiin ankarasti kohdistuneet etniset puhdistukset Stalinin aikana. Venäjänsuomalaisten elämäntarinoissa konstruoiuu yksilötasolla Neuvostoliiton olemassaoloa pitempi historiallinen ajanjakso. Keskeisen mielenkiinnon kohteena ovat tavat, jolla venäjänsuomalaiset kertoessaan omaa elämäntarinaansa määrittelevät itseään kansallisesti ja etnisesti eri elämänvaiheissa sekä yhteiskunnallisten muutosten heijastuminen itsemäärittelyyn. Kiinnitän huomiota myös kertomuksiin sisältyvään nonkommunikaatioon tavoittaakseni Rogersin tarkoittamia vaiettuja tai karteltavia asioita, koska niiden avulla voi päästä kulttuurisesti torjuttujen kipupisteiden jäljille, jotka kuitenkin ovat vaikuttaneet venäjänsuomalaisten itsemäärittelyyn.

Olen käyttänyt teknisenä apuvälineenä kvalitatiivisen aineiston analysointiin tarkoitettua Atlas-ti -ohjelmistoa ja tarkastellut litteoituja haastatteluja valitun tutkimuskehikon mukaisesti ja etsinyt aineistosta vastauksia kysymyksiin:

1. “Mitkä ovat itsemäärittelyä muokkaavia narratiivisia tihenty-miä?”
2. “Miten kertojat määrittelevät itsensä eri elämän vaiheissa?”
3. “Mihin paikkoihin kertojat katsovat kuuluvansa?”
4. “Millaisina suomalaisina kertojat pitävät itseään?”
5. “Miten kertojat erottuvat suomalaisina muihin etnisiin ryhmiin kuuluvista?”

6. ”Mitkä puheen kohdat heijastavat neuvostoideologian vaikutuksia?”

Olen käynyt haastattelutekstien läpi yksityiskohtaisesti ja poiminut kertojien puheesta teemoihin liittyvät kohdat. Koodatessa olen käyttänyt kehikkona inkerinsuomalaisten etnisestä identiteetistä vallinnutta näkemystä, jolloin tarkastelun kiintopisteiksi ovat nousseet suhde suomen kieleen ja suomalaisuuteen yleensä, uskonnollisuuteen, kotimaahan ja yhteiseen (kärsimys)historiaan.

Pohtiessaan omaa itseään ihminen hakee vastauksia mm. kysymyksiin, ”kuka minä olen”, ”kuka minä olen muiden mielestä, kuka haluaisin olla” ja ”miten hyvä tai arvokas olen”. Vastaukset voivat olla yksilöllisiä, mutta myös kollektiivisia, jolloin ne kuvaavat kansallista identiteettiä ja heijastavat käsityksiä omaan etniseen ryhmään kuulumisesta (Rautio 1989, 242–243).

Kysymykseen ”kuka sinä olet”, voi periaatteessa vastata hyvin monella eri tavalla, mutta käytännön tutkimuksissa on todettu, että vastaajien tarinat noudattavat yllättävän harvoja kaavoja. Tavallisesti kertojat perustelevat minuuttaan nimellä, sukupuolella, iällä, työ- tai perherooleilla sekä etnisellä alkuperällä. Laajassa suomalaisista vuonna 1987 tehdyssä tutkimuksessa vastaajat määrittelivät itseään useimmiten kuvaamalla joitain piirteitään tai ominaisuuksiaan. Toiseksi yleisintä oli työ- tai ammattiroolin kertominen, kolmanneksi nimen tai ylipäättään oman ihmisyytensä esittäminen. Kuuluminen johonkin yhteisöön, esimerkiksi kansakuntaan, oli viidennellä tilalla ja vasta sen jälkeen tulivat ikä ja sukupuoli. (Rautio 1989, 255–256.)

Seuraavissa luvuissa (5, 6 ja 7) tarkastelen, miten tutkimuksen kohderyhmät, inkerinsuomalaiset, loikkaarit ja amerikansuomalaiset määrittelevät itsensä, kun heitä on kehoitettu kertomaan elämäntarinansa ja vastaamaan kysymykseen: ”Kuka sinä olet?”

5 Menetetyt kodit. Inkerinsuomalaisten elämäntarinat

Suomen kieltä äidinkielenä, evankelis-luterilaisuutta, Inkerinmaata kotimaana ja yhteistä (kärsimys)historiaa on pidetty inkeriläisten kansallisen identiteetin perinteisinä kivijalkoina (vrt. Nevalainen 1991; Sihvo 1991; Takalo-Juote 1995), joskaan viimeaikaiset tutkimukset eivät enää suoranaisesti tue tätä käsitystä (Reijonen 2002, Jasinskaja-Lahti 2000; Miettinen 1999). Jassinkaja-Lahden mukaan Suomessa asuvat venäjänkieliset nuoret voivat määritellä itsensä *venäläisiksi*, *inkerinsuomalaisiksi* tai *suomalaisiksi*. Venäläisiksi määrittelevien etnisen identiteetin elementeistä suurin osa liittyi venäläisyyteen, pienempi osa suomalaisuuteen. Inkerinsuomalaisten etnisen identiteetin komponenteista suurempi osa liittyi venäläiseen identiteettiin kuin itsensä suomalaisiksi määrittelevillä. Tutkimuksessa mukana olevista nuorista 43 % (72) piti itseään venäläisenä, 16 % (27) suomalaisena ja 30 % (49) inkeriläisenä (Jasinskaja-Lahti 2000, 79–80).

Väitän, että kuva inkeriläisistä Inkerinmaalla syntyneinä, somea puhuvina, hartaina evankelis-luterilaisina on luonteeltaan mieluummin inkeriläisyydestä vallalla oleva sosiaalinen representaatio kuin nykyisten inkerinsuomalaisiksi itsensä luokittelevien ihmisten itsemäärittely.

Perinteinen tapa määritellä inkerinsuomalaisuutta tapahtuu Inkerinmaan näkökulmasta ja tällöin representaation mukaisesti oletetaan, että inkeriläisinä itseään pitävät henkilöt ovat lähtöisin Inkeristä tai heillä ainakin on sinne jonkinlainen *kotimaahan* verrattavissa oleva suhde. Inkeriläisistä puhutaan *Inkerin kansana* tai *Inkerin heimona*¹⁶, mikä viittaa siihen, että inkeriläiset käsitetään kansakunnaksi, jolla on oma maa-alue, väestö ja kulttuuri. Olen rakentanut tutkimusasetelman vallitsevan identiteettinäkemysmukaisesti.¹⁷ Asemoin inkerinsuomalaiset kertojat suhteessa histo-

¹⁶ Kumpaakin käsitettä on viljelty ja yhä käytetään esimerkiksi Inkeriläisten Viesti-lehdessä.

¹⁷ Vrt. taulukot 46 ja 47. Liitteet 1 ja 2

rialliseen Inkerinmaahan ja luokittelen heidät Inkerissä syntyneeseen *Inkerinmaan sukupolveen* ja hajaannuksen aikana muualla kuin historiallisella Inkerinmaalla syntyneeseen *diasporan sukupolveen*.

Roos (1987) määrittelee sukupolven sellaiseksi ihmisryhmäksi, jota yhdistää määrättyjen elämänvaiheiden kokemukset ja josta sen vuoksi voidaan puhua elämäkerrallisena yhteisönä. Roos löysi tavallisten suomalaisten elämäkertoja tutkiessaan neljä suomalaista sukupolvea. Niistä vanhimpaan, *sotien ja pula-ajan sukupolveen*, kuuluvat 1900–1920-luvulla syntyneet henkilöt, joiden elämän aktiivivaihe ajoittui sotien väliseen aikaan. Tyypillistä heidän elämäntarinoilleen ovat kansalais- ja talvisodan muistot. Sodanjälkeiseen *jälleenrakennuksen ja nousun sukupolveen* kuuluvat ovat syntyneet 1920-luvun puolivälin ja 1930-luvun lopun välillä. Vanhimmat heistä olivat aktiivi-iässä toisen maailmansodan loppuvaiheessa, useimmat vasta sen päättymisen jälkeen. Tätä sukupolvea leimaa kokemusten kahtiajakoisuus. Nuoruus oli puutteen sävyttämää, mutta sodan jälkeen alkoi rakentamisen ja vaurastumisen aika. *Suuren murroksen* sukupolvi syntyi sodan jälkeen ja koki aktiivisimman vaiheensa 1960-luvun loppupuolella. Heidän kokemuksensa ovat huomattavasti erilaiset kuin itseään vanhemmilla sukupolvilla: maaltamuutto ja koulutuksen korostuminen, asunotosäätäminen, työttömyys ja lasten päivähoito-ongelmat ovat kuuluneet heidän elämäänsä. Tyypillistä suuren murroksen sukupolvelle ovat erilaiset ei-kokemukset. Heidän elämässään sairauksilla, katastrofeilla, puutteella ja sotien kokemuksilla ei ole enää samanlaista keskeistä sijaa kuin heidän vanhemmillaan. Neljännen *lähiöiden sukupolven* nimi viittaa kaupunkilaistumiseen ja varttumiseen täysin uudenmuotoisessa kasvuympäristössä, mutta muuten heidän elämänkulkunsa ei poikkea ratkaisevasti suuren murroksen sukupolvesta.

Inkeriläisten sukupolvina on tutkijasta riippuen jaoteltu eri tavoin (Takalo & Juote 1995, 52 ja 81. Ks. taulukot 46 ja 47.). Esimerkiksi Kaarina Ylönen (1997, 74–79) puhuu karkotettujen sukupolvesta, karkotettujen lapsista, paluun sukupolvesta, paluun jälkeisestä sukupolvesta ja uuden ajan sukupolvesta. Tässä tutkimuksessa omaksuttu luokittelu – jako Inkerinmaan ja diasporan sukupolviin – perustuu käsitykseen inkeriläisen diasporan lopullisuudesta, johon myös Nevalainen (1991) viittaa. Kun historiallinen Inkerinmaa oli jatkosodan jälkeen eri operaatioissa tyhjennetty siellä asuneesta suomalaisväestöstä ja karkotettujen palaaminen entisille kotipaikoilleen tehtiin viranomaisten päätöksillä mahdottomaksi, Ylösen ajatus ”paluun sukupolvesta” perustuu epäloogiseen ajatteluun. Voidaan kysyä, mikä on ”paluun sukupolven” palaamisen kohde? Käsitteeseen ”palaaminen” kuuluu sisäänkirjoitettuna ajatus tulemisesta takaisin sinne, mistä joskus on lähdetty.

Inkeriläisten “palaamisen” kohteena voisi näin ollen olla Inkerinmaa, ei mikä tahansa muu entisen Neuvostoliiton paikka, joka mahdollisesti sijaitsee karkotuspaikoilta katsoen lähempänä Inkerinä. Vaikka Ylönen pitääkin Inkerinmaata inkeriläisten alkukotina, hän laajentaa inkeriläisten kotimaan käsitteen kattamaan myös Karjalan ja Viron puhuessaan myöhemmin karkotuspaikoilta palaamisesta. Kuitenkaan inkeriläisten muuttaminen Karjalaan tai Vieroon ei täytä kotiseudulle palaamisen kriteereitä. Se oli Neuvostoliiton sisäistä muuttoliikettä ja merkitsi inkeriläisten kannalta diasporaa. Karjala ja Viro poikkesivat sekä kielellisesti että kulttuurisesti Inkerinmaasta.

Oletan, että kertoessaan elämästään Inkerinmaalla ja diasporassa syntyneet lähtevät tarinallisesti erilaisilta kasvualustoilta. Tärkeä ero elämäntarinoiden kannalta on se, että vain Inkerinmaalla asuneilla voi olla omakohtaisia muistoja hajaannusta edeltäneen ajan elämästä. Sen sijaan diasporassa syntyneiden tarinat Inkeristä ovat aina joko tulkintoja toisten muistoista tai vierailumatkojen yhteydessä kerättyjä vaikutelmia riippumatta siitä, onko diasporan sukupolveen kuuluva syntynyt Neuvostoliitossa, Virossa, Suomessa tai Ruotsissa.

Inkerinmaan sukupolvi vastaa kahta ensimmäistä Roosin kategorian sukupolvea ja diasporan sukupolvi kahta nuorinta sukupolvea. Koska tutkimuksen kohteena on kertojien identiteetin rakentuminen eikä elämäntapa, käyttämäni karkeampi sukupolvijaottelu mielestäni riittää. Vaikka Inkerinmaan sukupolven ikähaitari kattaa tässä aineistossa vuodet 1908–1936 ja siihen kuuluu eri elämänvaiheessa Inkerinmaalta pois lähteneitä henkilöitä, heidän muistonsa ja elämäkokemuksensa ovat varsin samankaltaisia. Sen sijaan olisi mahdollista, että kaikkein nuorimmat diasporan sukupolveen kuuluvat luokiteltaisiin omaksi *Neuvostoliiton jälkeiseksi paluumuuton sukupolveksi*. Jako olisi paikallaan erityisesti silloin, jos tutkimuskohteena olisivat esimerkiksi kotoutuminen tai elämäntapa. Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen kasvanut sukupolvi, oli haastattelujen tekemisen aikaan iältään vielä melko nuori, mistä syystä heidän elämäntarinansa muotoutuminen oli vasta alussa. Tässä yhteydessä diasporan sukupolvi muodostaa mielestäni identiteetin rakentumisen suhteen yhden käyttökelpoisen kokonaisuuden.

Narratiivista lähestymistapaa noudattaen tarkastelen, miten eri sukupolviin kuuluvat inkerinsuomalaiset kertojat määrittelevät elämäntarinoissaan suomalaisuuttaan ja haen vastausta kysymyksiin, mistä elementeistä heidän suomalaisuutensa koostuu ja millaiseksi he oman suomalaisuutensa kokevat. Tulkintakehikkona käytän siis inkerinsuomalaisuudesta vallitsevaa representaatiota ja kiinnitän huomiota siihen, miten inkeriläiset omissa kertomuksissaan määrittelevät itseään suomen kielen, uskonnon, kotimaan ja inkerinsuomalaisten historian kautta. Tämän lisäksi etsin myös muita mahdollisia inkeriläisten etnisen identiteetin rakennuspuita.

Inkeriläisten kertomuksista nousevat näkyviin seuraavat kärsimystihentymät:

1. tarina Neuvostoliiton alkuajoista: lähdöstä pakolaiseksi Suomeen, kulakkien karkotuksista ja yksityistilojen kollektivisoinnista.
2. tarina suomalaisten karkotuksista raja-alueilta 1935–1936.
3. tarina Stalinin vainoista 1937–1938.
4. tarina toisen maailmansodan ajasta .
5. tarina Suomeen evakuoinnista jatkosodan aikana ja palaamisesta takaisin Neuvostoliittoon sekä
6. tarina Neuvostoliiton romahtamisesta ja paluumuutosta Suomeen.

Tutkimusaineistoon kuuluu 24 juuriltaan (inkerin)suomalaiseksi itsensä luokittelevan henkilön kertomusta. Kertojista 16 on naista ja 8 miestä. Vanhin on syntynyt vuonna 1908 ja nuorin vuonna 1982. Ennen vuotta 1920 syntyneitä on neljä (4), 1920-luvulla kuusi (6), 1930-luvulla neljä (4), 1940–1950-luvuilla kolme (3) ja 1970–1980-luvuilla seitsemän (7).

Inkerinmaan sukupolven kuuluvat kertojat (14) ovat syntyneet 1930-luvulla tai sitä ennen historiallisella Inkerinmaalla perheisiin, joissa molemmat vanhemmat olivat suomalaisia ja kotikielenä oli suomi.¹⁸ Jokainen heistä on joutunut pois kotiseudultaan joko karkotusten tai sodan vuoksi. Vain neljä ehti varttua syntymäseudullaan aikuisikänsä asti.¹⁹ Useimmat kertojat olivat karkotusten tai sodan alkaessa 5–19-vuotiaita. Viisi (5) Keski- ja Länsi-Inkeristä kotoisin olevaa kertojaa evakuoitiin Suomeen jatkosodan aikana.²⁰ Kuusi (6) Inkerin pohjois- ja itäosista kotoisin olevaa karkotettiin tai evakuoitiin Stalinin kaudella ja sodan aikana Keski-Venäjäälle, Uralille, Siperiaan ja Uzbekistaniin.²¹ Kaksi kertojaa muutti aikoinaan pois Inkeristä työn vuoksi ja yksi Suomeen vuonna 1931.²²

Kymmenen *diasporan sukupolven kertojaa* on syntynyt hajaannuksen aikana muualla kuin historiallisella Inkerinmaalla. Tyypillistä diasporan sukupolvelle on kuuluminen perheeseen, jossa vain toinen vanhemmista on inkerinsuomalainen. Inkerinsuomalaisista kertojista kuusi (6) on solminut avioliiton toisen inkerinsuomalaisen kanssa ja viisi (5) amerikan- tai suomensuomalaisen kanssa.

¹⁸ Inkerinmaasta puhuessani tarkoitan Stolbovan rauhan mukaista aluetta.

¹⁹ IN1, IN4, IM8, IN17

²⁰ IN4, IM6, IN18, IM19, IN20

²¹ (IN2, IN3, IN5, IN9, IN17, IN22

²² IN1, IM8, IN23

Kahdeksan (8) on avioitunut johonkin muuhun kansallisuuteen kuuluvan puolison kanssa ja viisi (5) on naimatonta.

Taulukko 1. Inkerinsuomalaisten kertojien ikäjakauma

SYNT. AIKA SUKU- PUOLI	INKERINMAAN SUKUPOLVI			DIASPORAN SUKUPOLVI		YHT.
	1908– 1919	1920– 1929	1930– 1939	1940– 1969	1970– 1989	
Nainen	3	5	3	1	4	16
Mies	1	1	1	2	3	8
Yhteensä	4	6	4	3	7	24

Taulukko 2. Inkerinmaan sukupolven kertojien ikä Inkeristä pois lähtiessä

IKÄ	0–10	11–19	20–32	YHT.
Lukumäärä	6	4	4	14

Taulukko 3. Inkerinsuomalaisten kertojien etninen tausta

SYNTYMÄVUOSI/ ENINEN TAUSTA	INKERINMAAN SUKUPOLVI	DIASPORAN SUKUPOLVI	YHT.
Molemmat vanhemmat inkerinsuomalaisia	12	2	14
Vanhemmat Suomen kansalaisia	2	0	2
Toinen vanhempi inkerinsuomalainen	0	6	6
Yksi isovanhempi inkerinsuomalainen	0	2	2
Yhteensä	14	10	24

Inkeriläisen kyläkulttuurin aikana seka-avioliittoihin suhtauduttiin torjuen, mikä osittain selittää inkerinsuomalaisten kulttuurisen säilymisen. Neuvostoaikana ja hajaannuksen jälkeen seka-avioliitot yleistyivät. Vain kahden diasporan sukupolven edustajan molemmat vanhemmat ovat inkerinsuomalaisia.²³ Yhden kertojan äiti on inkerinsuomalainen ja isä suomensuomalainen loikkari. Viiden 1970–1980-luvuilla seka-avioliitoista syntyneen haastateltavan toinen vanhempi on juuriltaan inkerinsuomalainen.²⁴ Kahden kertojan

²³ IM7, IM21

²⁴ IM11, IN12, IN13, IM14, IN24

ensimmäinen ja ainoa inkerinsuomalainen sukulainen on toisella isän- (IM16), toisella äidinpuoleinen mummo (IN15).

Tutkimusaineistoon kuuluu edellisten 24 itsensä inkerinsuomalaiseksi määrittelemän henkilön lisäksi seitsemän kertojaa, joiden vanhemmista toinen on inkerinsuomalainen ja toinen joko amerikansuomalainen tai loikkari.²⁵ He pitävät kuitenkin itseään amerikkain- tai suomensuomalaisina. Tästä syystä heidän kertomuksensa analysoidaan loikkareita ja amerikansuomalaisia käsittelevissä luvuissa.

5.1 Kuka minä olen?

Vastauksena kehotukseen “kerro, kuka sinä olet” yleisin inkerinsuomalaisten käyttämä itsemäärittely oli syntymäpaikka sekä Inkerinmaan sukupolvella että myös diasporassa syntyneillä, jotka yhtä usein mainitsivat nimensä ja esittelivät itsensä paluumuuttajiksi. Inkerinmaan sukupolvella syntymäpaikan kanssa samanveroinen itsemäärittely oli muutaman lauseen mittainen, ingressinomainen kiteytys inkeriläisten kärsimyshistoriasta. Myös diasporan polven edustajat kertoivat usein lyhyesti vanhempiensa kärsimystarinan.²⁶

Iria

“Olen syntynyt Inkerinmaalla Keltossa. Perheessä oli sisko ja veli, kolme sisarusta. Ne olivat äiti ja isä maanviljelijöitä. Vuonna 1932 perustettiin kolhoosit. Isä ei halunnut kolhoosiin mennä. Niin asuttiin Inkerinmaalla sotaan saakka. Isä ei ollut kotona, vuonna 1937 hänet vangittiin ja ammuttiin. Vuonna 1942 meidät siirrettiin Siperiaan ja sieltä palasimme vuonna 1947, mutta kotiin emme päässeet. Menimme Viroon, mutta sieltä ajettiin pois. Menimme Karjalaan.” (IN3)

Neljästätoista Inkerissä syntyneestä haastateltavasta viisi esitteli itsensä ensimmäiseksi omalla nimellään. Naisista yksi esittäytyi pelkällä suomalaisella tyttönimellään ja kolme kertoi välittömästi nykyisen nimensä perään tyttönimensä. Muut eivät maininneet nimeään ennen kuin kysyin sitä erikseen. Diasporan polveen kuuluvat esittelivät itsensä useimmiten kertomalla nimensä. Yksi esitteli itsensä venäläisellä etunimellään, mutta mainitsi saman tien käyttävänsä Suomessa nimen suomenkielistä versiota.

Suomalaiseksi itsensä esitteli viisi ensimmäisen Inkerinmaan sukupolven kertojaa ja neljä diasporan polven edustajaa. Mielenkiintoista on, että diasporan polven kertojat korostivat Inkerinmaan sukupolvea useammin suomalaisia juuriaan esitellessään itseään.

²⁵ AN17, AN19, AM20, AN23, LN1, LM9, LM18

²⁶ IN10, IM11, IM21, IN24

Tulkintani on, että mainitessaan suomalaisperäisen syntymäpaikan tai kotiseurakunnan Inkerin sukupolveen kuuluvat kertojat viestittävät samalla omista suomalaisista juuristaan. Tällöin kansallisuuden mainitseminen ei ollut enää tarpeen, ellei kertoja jostakin erityisestä syystä, esimerkiksi unohtuneen suomen kielen taidon takia, halunnut nimenomaan painottaa omaa inkerinsuomalaisuuttaan. Diasporan polven taipumus tuoda esille suomalaiset sukujuuret johtuu mielestäni halusta erottautua venäläisestä väestöstä, koska suomalaisen kantaväestön suhtautuminen inkerinsuomalaisiin paluumuuttajiin on suopeampaa kuin venäjänkieliseen väestöön (Jaakkola 1999).

Taulukko 4. Inkerinsuomalaisten vastaukset kysymykseen: ”Kuka sinä olet?”

SUKUPOLVI PERUSTELU	INKERINMAAN SUKUPOLVI (14)	DIASPORAN SUKUPOLVI (10)	YHT.
Nimi	5	7	12
Tyttönimi	4	0	4
Ikä	4	0	4
Syntymäpaikka	12	7	19
Kansallisuus	5	4	9
Kärsimyshistoria	10	4	14
Paluumuutto	1	7	8
Ammatti/ opiskelupaikka	3	10	13

Suomalaisten parissa tehtyyn tutkimukseen verrattuna inkerinsuomalaiset määrittelivät itsensä useammin kansallisuuteen viittavien ominaisuuksien perusteella kuin suomalaiset. Sen sijaan työhön ja ammattiin Inkerinmaan sukupolvi viittasi suomalaisia harvemmin. Vain kolme Inkerinmaan sukupolven edustajaa mainitsi ammatistaan. Diasporan sukupolvesta nuorimmat (5) mainitsivat säännönmukaisesti opiskelustaan. Viidestä työkäisestä vain yksi mainitsi ammatinsa. Sukupuoliroolia käytti inkerinsuomalaisista vastaajista vain yksi, esittelemällä itsensä ”suomalaiseksi mumoksi”.

Muita luonnehdintoja olivat: kaksonen (1), passi (1) ja kulakiksi tekeminen (1). Lisäksi neljä ensimmäisen polven kertojaa määritteli itseään erojen kautta. Kaksi korosti, ettei inkeriläisistä hänen nuoruudessaan puhuttu mitään ja kaksi, ettei heidän perheensä ollut kulakkeja. Diasporan polven kertojista kaksi mainitsi, etteivät he tienneet inkeriläisyydestä mitään ennen Suomeen tuloaan.

5.2 Minne kuulun?

Kysymys nykyinkeriläisten kotimaasta on paitsi teoreettisesti myös ihmisten omassa käsityksissä epäselvä. Puhe inkeriläisistä ja inkerinsuomalaisuudesta viittaa historialliseen Inkerinmaahan. Inkerin kontekstissa suomalaisuus kiertyy inkeriläisyydeksi: puhuttu suomen kieli inkerin murteeksi ja inkerinsuomalaisten maantieteellinen asuinpaikka, nykyinen Leningradin alue, Inkerinmaaksi. Paikalla, johon ihminen katsoo kuuluvansa ja josta tuntee olevansa kotoisin, on tärkeä merkitys etnisen itsemäärittelyn kannalta. Paikka voi olla todellinen, mutta myös symbolinen, menetetty kotimaa (Hall 1999, 241–242).

Kolme neljästätoista (14) historiallisella Inkerinmaalla syntyneestä haastateltavasta mainitsee syntymäpaikakseen, Inkerin,²⁷ viisi²⁸ kertoo syntyneensä Leningradin alueella, Karjalan kannaksella, Venäjällä ja Hatsinan alueella. Loput mainitsevat syntymäpaikakseen kotikylänsä tai syntymäseurakuntansa. Nimetessään syntymäpaikkansa kaksi kertoo korostaa, ettei heidän lapsuudessaan puhuttu Inkeristä.²⁹

Yksi syy kertomuksissa syntymäpaikasta käytettyyn kirjavaan puhetapaan lienee historiallisen Inkerinmaan alueen virallinen nimitys Venäjällä ja sittemmin myös Neuvostoliitossa. Inkerinmaan kuvernementti muuttui jo 1700-luvulla Pietarin kuvernementiksi, myöhemmin Leningradin alueeksi³⁰ (Ranta 1991, 158). Inkerinmaa

²⁷ IN3, IM6, IN23

²⁸ IN2, IN5, IN17, IN18, IN22

²⁹ IN1, IN9

³⁰ Artikkelissaan Inkerin kansallishengen kehitys Annikki Toikka pohdiskelee vuonna 1939 inkeriläisten isänmaan olemusta (Suomalainen Inkeri 1939). Kieliasu on alkuperäisen tekstin mukainen.

“Inkerin kansallishengelle oli luonteenomaista selvä inkeriläisyys, joka oli eri asia kuin suomalaisuus. Vaikka Suomi aina tunnustettiin henkiseksi isänmaaksi, ei minkäänlaista valtiollisen yhteenkuuluvaisuuden tunnetta voi havaita, mikä onkin varsin ymmärrettävää, sillä eihän Inkerinmaa ole koskaan varsinaisesti Suomeen kuulunut, ja kun maaorjuus Venäjällä lakkautettiin ja inkeriläisen kansallishengen syntymiselle ja kehittymiselle alkoi olla jonkinlaisia mahdollisuuksia, silloin Suomi kuului Venäjään, samaan suureen Venäjään, jonka eroittamaton osa Inkerinmaakin oli.

Jos Suomessa joku uskalsikin ajatella Venäjältä eroitettua, itsenäistä Suomea, niin se ajatus oli inkeriläisen elämänpiirille liian kaukainen jaksakseen herättää mielenkiintoa ja innostusta. Ja ajatusta, että Inkerinmaakin kuuluisi tähän itsenäiseen Suomeen, pidettiin lapsellisena haihatteluna eikä se ollut ihmeäkään, kun ottaa huomioon, kuinka horjumattomalta monista heikkouksistaan huolimatta tsaarinvallalta näytti (...) Sitäpaitsi on muistettava, että inkeriläiset tunsivat kuuluvansa Venäjään tavalla, joka Suomen suomalaisille oli täysin vieras. He ehkä vihasivat ve-

on kuitenkin yhä edelleen merkityksellinen käsite (inkerin) suomalaisessa diskurssissa ja inkeriläisten symbolisena kotimaana.

Taulukko 5. Inkerinsuomalaisten syntymäpaikka

KERTOJASUKUPOLVI/ SYNTYMÄPAIKKA	INKERINMAAN SUKUPOLVI	DIASPORAN SUKUPOLVI	YHT.
Historiallinen Inkerinmaa	14	0	14
Karjala	0	5	5
Viro	0	2	2
Muu Neuvostoliitto	0	3	3
Yhteensä	14	10	24

Elämäntarinoissa on melko vähän kertomuksia Inkeristä alueena tai maana. Useimmat kertojat eivät kuvaile lainkaan omaa tai sukunsa kotiseutua tai mainitsevat sen vain nimeltä. Niillekin, jotka puhuvat kotiseudustaan enemmän, kotikylä on lähinnä traagisten tapahtumien näyttämö. Kun inkerinsuomalaisten kirjoittamissa runoissa Inkerinmaan kauneutta ylistetään varsin vuolain sanakääntein (Miettinen 2003), elämäntarinoissa luontokuvaukset ovat niukkoja. Vain neljässä kertomuksessa on episodeja, joista heijastuu välähdyksenomaisia kuvia Inkerin kylistä, maisemista ja luon-

näläistä virkavaltaa, mutta Venäjän tsaari oli heidänkin tsaarinsa ja Venäjä oli heidän isänmaansa – ei vihollisensa niin kuin Suomelle.“

Toikka siteeraa kirjoituksessaan myös Pietarissa ilmestyneessä Inkeri-lehdessä vuonna 1908 julkaistua artikkelia “Mikä on inkeriläisen isänmaa?”

“Missä on Inkeriläisen isänmaa? Onko se lännessäpäin? Ei, pysyköön heimolaisuuden tunne aina elävänä, olkoot ovet aina avoinna niille henkisille virtauksille, jotka korkeammalle kehittyneessä naapuristossamme tännepäin pyrkivät, säilyköön rakkauskin sinne Suomeen, jonka kanssa kansallamme on niin paljon yhteistä, kuitenkin – Inkerin kansan isänmaa ei ole siellä, rakkaus siihen maahan ei voi olla isänmaanrakkautta, jonka täytyy pulputa heimon povessa, jolla on tulevaisuuden oikeutta. Historia on tehnyt rajaojan niin syväksi, että sen täyttämisen, jos se olisi ensinkään enää mahdollista, vaatisi paitsi kokonaan muuttuneita olosuhteita – hyvin monien ihmispolvien ajan.

Olkoon kaukana se ajatus, että Inkerin kansalla olisi mitään itsenäistä merkitystä valtakuntain näyttämöllä, tuskin uskaltaa puhua Inkerin heimosta minään erityisenä kansanakaan samassa merkityksessä kuin esim. Suomen kansa. Inkeri kuuluu osana suureen Venäjään ja suurissa piirteissä ovat Inkerin kohtalot kokonaan riippuvat emämaan historian vaiheista. Näin käsittää kansamme itse asemansa ja tämä käsitys on terve ja oikea, muunlainen ajatustapa olisi sairaalloista haa-veilua.“ (Inkeri 15.1.1908; ref. Toikka 1939. Inkeriläisen kansallishengen kehitys. Suomalainen Inkeri. Vapaustaisteluiden 20-v. muistojulkaisu. 1939. Inkerin liitto.)

nosta. Inkeristä muistetaan Nevajoen rannat, Tuutarin ja Toksovan korkeat mäet ja suuret järvet.³¹

Taulukko 6. Syntymäpaikka, josta kertojat mainitsevat haastattelussa

KERTOJASUKUPOLVI/ SYNTYMÄPAIKKA	INKERINMAAN SUKUPOLVI	DIASPORAN SUKUPOLVI	YHT.
Inkerinmaa	3	0	3
Suomenkielisen paikkakunnan nimi	6	0	6
Leningrad/Leningradin alue	2	1	3
Venäjä	2	0	2
Karjalan kannas	1	0	1
Karjala	0	5	5
Viro	0	2	2
Muu Neuvostoliitto	0	2	2
Yhteensä	14	10	24

Inkerin maisema ei ole kuitenkaan koskemattomaa korpea, vaan sille ominaista on kulttuurin jättämät jäljet. Rakentamattoman luonnon sekä talonpoikaisen ja säätyläiskulttuurin vuorovaikutus on talletettu jopa Inkerin kansalliseen lippuun, jossa keltainen pohja kuvaa viljapeltoja, sininen risti Nevaa ja punainen raita linnoitusten tiilimuureja.³² Paitsi viljapelot myös keisarillisen hovin

³¹ IM8, IN9, IN20, IM22

³² Erityisesti inkeriläisillä järjestöaktivisteilla on tapana pitää Inkerin pienoislippua napinlävässään. Kansallinen lippu on näyttävästi esillä myös eri tilaisuuksissa. Vaikka lippu on nykyisin tärkeä inkeriläisen identiteetin osoitin, ei sen eikä myöskään Inkerin vaakunan historiaa ole selvitetty sen enempiä Inkeriläisten yhdistyksen vuonna 1969 julkaisemassa *Inkerin suomalaisten historiassa* (toim. Haltsonen) kuin vuonna 1991 ilmestyneessä *Inkeri, kansa ja kulttuuri* – kirjassa (toim. Nevalainen & Sihvo). Ainoa em. teoksissa mainittu Inkerin kansallinen symboli on Mooses Putron Nouse Inkeri -hymni.

Inkerin lipun historiasta on kerrottu Inkeriläisten viestissä 8/1960 (Metiäinen), ja siitä paljastuu lipun lyhyt historia. Se on suunniteltu Suomessa Akateemisen Karjalaseuran aloitteesta samoihin aikoihin kuin Karjalan heimolippu. “Ensimmäistä kertaa Inkerin sini-puna-keltainen viiri ilmestyi oman maan kamaralle toukokuun 16. päivänä 1919 inkeriläisjoukkojen noustessa maihin Laukaanjoen suussa Länsi-Inkerissä Suomenlahden etelärannalla.” Lippu laskettiin salosta Kirjasalossa itsenäisyyskapinan kukistumisen jälkeen 6.12.1920 (Kuorti 1989). Sen jälkeen Inkerin heimolippu oli perestroikaan saakka käytössä lähinnä vain Suomessa

elämä heijastui inkeriläiskylien ilmapiiriin ja piirtyi maisemaan. Keisarillisia palatseja sijaitsi eri puolella Inkeriä. Metropolin läheisyys säteili inkerinsuomalaisten elämään paitsi luomalla taloudellisia mahdollisuuksia myös henkisesti. Inkerinsuomalaisille sekä Pietari että Leningrad ovat Linna, kaupunki isolla alkukirjaimella.

Lempi. Teatterin edustalla aina juhlittiin.

Tuutarissa oli kaksi mäkeä, niiden välissä oli Variksenmäki ja toinen oli Äijänmäki. Siellä sitten kahden mäen välissä oli laakso, missä oli entinen tsaarinaikainen puisto. Siellä oli teatteri. Sen teatterin edustalla aina juhlittiin, myös naapurikylä Kavelahti. Ne erotti vain rautatie. Me kaksi kylää olimme aina yhdessä juhlimassa. Tuutarin kesäjuhlapäivä on helluntai.

Leningrad merkitsi opiskelupaikkaa ja monipuolista kulttuuritarjontaa. Sieltä muistetaan mm. Suomalainen teatteri ja kirjasto sekä Suomalainen valistustalo.³³ Pietarissa toimi myös suomalainen Pyhän Marian seurakunta, jonka kirkko nykyisin toimii Inkerin kirkon tuomiokirkkona. Yksikään tämän aineiston kertojista ei kuitenkaan käsitellyt tarinoissaan Pietarin seurakunnallista elämää.

Kertomuksista välittyvät historiallisen Inkerinmaan kulttuurinen kirjavuus ja suomalaisväestön keskinäinen moninaisuus. Vielä 1900-luvun alun vuosikymmeninä Inkerinmaan suomalaiset tekivät eroa eri suomalaisryhmien kesken. Esimerkiksi 1800-luvulla Karjalan kannakselta muuttaneita, Suomen kansalaisuuden säilyttäneitä ”suomenmuakkoisia” tai ”Karjalan rutkia” ei pidetty samanve-roisina Inkerissä pitempään asuneiden inkeriläisten kanssa.³⁴ Sen sijaan vanhat kulttuurierot savakoiden ja äyrämöisten välillä eivät enää kuulla tarinoista. Myös maininnat Inkerinmaan muista suomalaissyntyisistä kansoista eli inkerikoista ja vatjalaisista puuttuvat kertomuksista.³⁵

ja Ruotsissa asuvien inkeriläisten keskuudessa. (vrt. Brennan, 1990, 49)

³³ IN1, IM8

³⁴ IN9, IN23

³⁵ Inkerinmaalla 1800-luvun puolivälissä kiertäneet Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran runonkerääjät tekivät eroa luterilaisten suomalaisryhmien, äyrämöisten, savakoiden ja purlakoiden välillä (vrt. kohta 1.1) ja pohdiskelivat ryhmien välisiä eroja. Heidän mukaansa yhteisestä luterilaisesta uskosta huolimatta juuriltaan erilaiset savakot ja äyrämöiset erottuivat toisistaan murteen, vaatetuksen, tapakulttuurin ja asuinpaikkojen perusteella sekä kansanluonteen suhteen. Luonteeltaan äyrämöiset kuvataan jäykiksi ja epäluuloisiksi, sen sijaan savakot äyrämöisiä vilkkaammiksi ja uusiin tapoihin helpommin sopeutuviksi. Varjopuolena oli, että perinteiden hylkäämisen vuoksi savakkokylistä karttui laihempi runosaalis kuin äyrämöislaulajilta ja erityisesti ortodoksisilta inkerikoilta. Savakot kuvataan kevytmielisiksi ja uusiin tapoihin alttiiksi. ”Savakot ovat kuin vesapuut, joita kaikki tuulet tutjuttaa.” Suuren merkityksen suomalaisuuden säilymisessä Inkerinmaalla

Ida. Siellä oli vähän heimovihaa.

I: Pittää tämä asia kertoo, jota ei missään historiassa sanota, eikä nämä Inkerin paluumuuttajat ja muut inkeriläiset vielääkään siitä tykkää, että niitä mainitaan. Koska nää, jotka silloin tulivat vähän ennen vallankumousta tai vähän ennen –viittäkymmentä vuotta ennen 1800-luvun puolen välin on minunkin vanhemmat ja isän vanhemmat siirtyneet sinne– niin niitä sanottiin Karjalan rutkiksi. Ne ei tykänneet niitä edes miniäks taloon, koska ne olettiit, että ne saa tsaarilta verovapausta. Semmonen oli syy. Mutta kyllä ne sai silloin, kun ne osti maan ja raivasivat ja se maa oli maksamatta, niin ne saivat verovapautusta nämä. Niillä toisilla oli jo täyvet maalatut talot ja suuret pellot heillä oli. Mutt heillä ei ollut kansalaisuutta. Sitt kun tuli Venäjän kansalaisuus tai se vallankumous, niin heist tuli Venäjän kansalaisia. Mutt meidän suku kokonaan oli Suomen alamaisia. Sellainen on tää tarina, jota pitää paljon julistaa, että siellä oli vähän heimovihaa kyllä, pikkusen. Kun ne nauro aina, jos poika kosi niitä Karjalan rutkii.

H: Oliko se rutka?

I: Rutka oli rutka. Se oli Karjalan rutka. Nää oli täst Laatokan rannalta, Hiitolasta, Käkisalmen läänist enimmäkseen ja meidän suku. Se alkoi jo loppua se tapa, kun mie olin syntynyt, mutta ne kerto sitä aina. Miunkin äitin kaikilla viiellä sisaruksella oli vävyt tai miehet, kaikk oli passilla. Ne ei uskaltant mennä niille vallan omille. Niitä sanottiin vallan omiks, jotka olivat kauan olleet ja maalatuiissa taloissa elivät silloin ja olivat niinko vähän parempaa väkeä. Kirkossakin ne oli etupenkissä. Ja nämä Karjalan rutkat, ne sai olla sitten ovensuussa. Mutta pappi, meillä tuli se Laurikkala. Se oli neljätoista, kun tuli, niin se puhusti koko nämä jutut pois. Ennää ei kuulutettu, vaikk kyllä hääkin joutu varmaan. Miekin muistan kuulleen tai ainakin muistan, kun ne kerto, että jos poika oli vallan oma ja tyttö oli Suomen alamaisten, pappi mainitsi kuulutuksissa. Tämä oli niin tarkkaa siellä Inkerissä. Mutta se loppu siihen, ne valisti vähän ne papit kylänlukulouissa. Sinne tuli kaikki. Ja nämä kilpaili, nämä Karjalan rutkat, ne oli jo tasaveroisia. Ne ei enää eläneet joissain pienissä pirteissä. Ne kii rakensi ja koetti saada tolaisii puutarhoja. Meilläki oli jo mansikkapuutarhakin. (IN23)

Pietarin ympäristön asutukselle oli tyypillistä kerroksellisuus. Inkerinsuomalaiset elivät omilla kylissään lähinnä muiden kansallisuuksien kanssa (vrt. Renan 1990, 10–11). Suomenkielinen seurakunta- ja koululaitos sekä erilaiset kulttuuritoiminnot mahdollistivat suomalaisen vähemmistökulttuurin harjoittamisen. Tari-

runonkerääjät antoivat purlakoille, jotka toivat tuliaisina uusia tapoja ja estivät myös inkeriläisten venäjänkielistymistä (Niemi 1904, 386–387, 394). Sen sijaan Sihvo (1990, 102) piirtää savakoista täysin päinvastaisen kuvan. Nimenomaan itsetietoisuutensa ja vanhakantaisuutensa takia, suurperheessä elävinä ja perinteistään kiinnipitävinä he pystyivät säilyttämään omaperäisyytensä Pietarin läheisyydessä.

noista paljastuu inkerinsuomalaisten tapa elää selkeästi erillään heitä ympäröivästä venäläisestä valtakulttuurista. Tiiviisti rakennetusta ympäristöstä huolimatta etäisyys venäläis- ja virolaiskylien asukkaisiin säilyi. Kertomusten mukaan eri kieliryhmät alkoivat olla runsaammin kontaktissa toisiinsa vasta 1930-luvun lopulla. Yhtenä syynä oli venäjänkieliseksi muuttunut koululaitos, jossa erikieliset lapset ja nuoret tutustuivat toisiinsa ja viettivät yhdessä myös vapaa-aikaansa. Leningrad merkitsi tärkeää kontaktia valtaväestöön. Varhaisempina aikoina kauppamatkat olivat olleet lähes ainoita hetkiä, jolloin venäjän kielen taitoa tarvittiin.³⁶

Useimpien Inkerissä asuneiden haastateltavien perheet olivat ennen kolhoosien muodostamista 1930-luvulla maanviljelijöitä (9), yksi perheistä omisti kyläkaupan ja yhden haastateltavan vanhemmat olivat opettajia. Kertojien arviot perheiden varallisuudesta jakautuivat kahtia. Viisi luonnehtii elintasoja hyväksi.³⁷ Maatilojen kollektivisointivaiheessa kaksi perhettä leimattiin kulakeiksi ja karkotettiin Siperiaan ja Keski-Aasiaan. Vastaavasti neljä kertojaa luokitteli lapsuudenkotinsa köyhäksi.³⁸ Inkerissä itsenäisetkin maatilat olivat usein suhteellisen pieniä, joten lisäansioita oli keksittävä muualta. Maidosta ja rahkasta, perunoista ja vihanneksista, saaveista ja luudista saatiin kaivattua lisärahaa.³⁹ Yhden kertojan perhe harjoitti Nevalla kalastusta ja piti kesäisin venäläisiä kesävieraita. Kaksi perheenisää oli ajurina Pietarissa.⁴⁰

1930-luvulla lapsuutensa tai nuoruutensa viettäneet kertojat eli suurin osa haastateltavista ovat jo kasvaneet kolhoosi- ja sovhoositodellisuuteen. Oman tilan kollektivisoinnin jälkeen perheet saivat toimeentulonsa kolhooseista tallimiehinä, karjanhoitajina ja lypsäjinä.⁴¹ Kertojat puhuvat kuitenkin mieluummin maatalouden kollektivisointia edeltäneestä ajasta kuin kolhoosielämästä.

Nykyisin vanhat inkeriläiskylät ovat historiaa. Osa Keski- ja Länsi-Inkerin kylistä tuhoutui toisen maailmansodan pommituksissa ja osa paloi maan tasalle saksalaisten perääntymisvaiheessa. Sodassa säilyneitä taloja on jyrätty myöhemmin kerrostalotuotannon jalkoihin. Sodan jäljiltä on jäänyt yksittäisiä vanhoja rakennuksia sinne tänne, mutta niissäkin asuu usein muita kuin talojen alkupe räisiä asukkaita.⁴² Pohjois-Inkerin suomalaiskylien tuho kuvataan vieläkin täydellisemmäksi.⁴³

³⁶ IM8, IN20, IN22

³⁷ IN3, IN5, IN9, IN22, IN23

³⁸ IN2, IN4, IM6, IN17

³⁹ IN3, IM8, IN9, IN22

⁴⁰ IN9 IM19, IN20, IM8

⁴¹ IN2, IN3, IN4, IN5, IM6, IM8, IN18, IN9, IN17, IN18, IM19, IN20, IN22

⁴² IN18, IN20

⁴³ IN23, LM18

Vanhimmille kertojille oma synnyinseutu on paikka, jonne sodan jaloista evakkoon lähtenyt tai kotoaan karkotettu kaipasi. Ikävän kohteita olivat karkotusaikoina yhtä hyvin omat kotikylät kuin Leningradin metropolin kansainvälinen ilmapiiri.⁴⁴ Nykyinen kuva Inkerin vanhasta suomalaisasutuksesta rakentuu muistikuvien varaan, jotka on talletettu omaan mieleen tai karkotusmatkoilla lohtua tuoneisiin valokuviin, joita vierailta mailla itkien katseltiin (vrt. Thompson 1988; Mohrman 1991).

Edla. Se on ihan toinen kaupunki jo.

Minä koko eloni aina Leningradiin ikävöinyt. Nytkin ikävöin. Siellä minä kasvoinkin, siellä minä opiskelin, siellä oli niin hyvä. Miksi minun pitäisi nyt vihata Leningradia, kun se antoi elämän, tiedot, taidot ja kaikki? (...) No, nyt en enää ikävöi. Mitäs minulla siellä. Siellä ei ole enää mitään tekemistä. Se on ihan toinen kaupunki jo. (IN1)

Hajaannuksen seurauksena Inkerinmaa on hävinnyt toisen maailmansodan jälkeen sosiaalisena yhteisönä (Nevalainen 1991, 271). Neuvostopassiin lyöty leima, jonka mukaan suomalaiset eivät saaneet asua 100 kilometriä lähempänä suuria kaupunkeja, esti tai ainakin hankaloitti inkeriläisväestön palaamista karkotuspaikoilta koteihinsa. Sama vaikutus oli päätöksellä, joka kielsi suomalaisten asumisen Leningradin alueella.⁴⁵

Nykyiset historiallisella Inkerinmaalla asuvat harvat inkeriläiset elävät pirstallaan moninkertaisesti runsaamman venäläisväestön seassa. Myös kertojat toteavat, että aikaa inkerinsuomalaisten tyhjennyksestä historiallisilta asuinalueiltaan on kulunut jo niin kauan, että heidän tilalleen pakkosiirretyt venäläiset ovat juurtuneet vanhoihin suomalaiskyläin ja pitävät niitä kotipaikkoinaan.

Sanni. Ei ne muista, mistä niiden vaarit on sinne muuttaneet.

Nyt ne tuntee itsensä kuin alkuasukkaat. Siitä on mennyt jo monta kym-

⁴⁴ IN2, IM6, IM8, IN9, IM11, IN20, IN22

⁴⁵ Syyskuussa 1945 annetulla määräyksellä suomalaisten asettuminen Leningradin alueelle ja kaupunkiin kiellettiin. Myös käytännön toimenpiteillä kotiinpaluu tehtiin mahdottomaksi, kun inkeriläisten omistamat talot oli myyty kolhooseille tai luovutettu julkiseen käyttöön. Muuttovirran lopulliseksi tukkimiseksi toimeenpantiin vuonna 1947 suomalaisväestön sodanjälkeinen karkotusaalto Leningradin alueelta. Takaisin karkotuspaikoilleen lähti kuitenkin vain kourallinen, muut suuntasivat pääasiassa Viroon, mutta saivat hädän myös sieltä. Vuonna 1948 Karjalan Suomalaisen Sosialistisen Neuvostotasavallan keskuskomitean ensimmäinen sihteeri G. N. Kuprijanov lähetti Stalinille kirjelmän, jossa hän pyysi lupaa saada asuttaa inkeriläisiä Karjalaan. Stalin antoi suostumuksensa ja tästä alkoi inkeriläisten muutto Karjalaan. (Suni 2000, 89–93.)

mentä vuotta. Ne on siellä syntyneet ja nyt jo vanhentuneet. Niiden lapset ja lapsenlapset asuu siellä. Ei ne muista, mistä niiden vaarit on sinne muuttaneet. (IM19)

Maantieteelliset paikat paljastavat, viestivät ja symboloivat valitsevaa sosiaalista rakennetta, mutta vain niille, jotka kykenevät lukemaan ja tulkitsemaan ympäristöään (Reijonen 2002, 46). Merkitysten antaminen paikoille riippuu myös ihmisen muistoista ja omasta kokemusmaailmasta. Huttusen (2002, 221–232) mukaan jotkut inkerinsuomalaiset elävät suhteessa asuinympäristöönsä kahdessa todellisuudessa. Samanaikaisesti kun inkeriläiset asuvat venäläistyneessä ympäristössä, he pystyvät muistoissaan elämään myös lapsuutensa inkeriläiskylien maisemissa. Monelle Inkerinmaa paikkana on yhä puutteen ja nälän maisemaa. Lapsuuden onnelliset maisemat saattavat sijoittua evakkoajan Suomeen, ei Inkerinmaalle. Sosiaalisten muistojen ansioista parkkipaikka saattaa muuttua merkitykselliseksi tilaksi, kun ihminen tietää sen alle kätkeytyvän vanhan hautausmaan. Myös Inkeristä piirretty kartta viestittää menneestä ajasta, jolla ei ole enää vastinetta nykytodellisuudessa. Myöskään jumalanpalvelusten merkitys ei ole ihmisille pelkästään uskonnollinen, vaan inkeriläiset kokoontuvat muistelemaan yhteistä kärsimyshistoriaansa ja nimenomaan inkeriläisinä kärsittyä historiaa.

Taulukko 7. Inkerinsuomalaisten kertojien asuinpaikat elämän varrella

KERTOJASUKUPOLVI/ ASUINPAIKKA	INKERINMAAN SUKUPOLVI	DIASPORAN SUKUPOLVI ⁴⁶
Inkeri	14	0
Siperia	7	0
Uzbekistan	2	0
Suomi sodan aikana	5	0
Venäjä	6	2
Karjala	9	6
Viro	7	2
Valko-Venäjä	0	1
Suomi	12	8

Kotitalojen lisäksi inkerinsuomalainen kulttuuri on pyyhkiytynyt pois Inkerinmaalta. Entisestä inkerinsuomalaisesta kulttuurista muistuttavat kunnostettujen kirkkojen ohella lähinnä kunnos-

⁴⁶ Diasporan polvi asui samoilla paikoilla, jonne heidän vanhempansa asettuivat sota-ajan jälkeen asumaan, kunnes muuttivat Suomeen joko omasta aloitteestaan tai vanhempiensa mukana.

tamattomat rauniot ja suomalaiset nimet hautaristeissä. Vanhojen suomalaiskyläiden nykyiset venäläiset asukkaat eivät tunne tai tuntevat huonosti kotiseutunsa inkerinsuomalaista historiaa.

Lapsuuden kotikylään 1960-luvulla palannutta suomalaisperhettä kehoitettiin muuttamaan muualle.

Sanni. Minä olen aboriginesis.

Ruvettiin haukkumaan, että mitä te tulitte tänne etsimään. Menkää sinne Suomeen! Teillä ei ole täällä mitään. Sitten yksi vanhempi mies siellä kotikylässä sanoi, että sinä olet tshuna. Sisko vastasi, että minä en ole tshuna, minä olen aboriginesis, tämän kylän aborigiini. (IN18)

Huolimatta nostalgisesta Inkeri-kuvasta Inkerinmaan sukupolven kertomat konkreettiset muistot lapsuuden ja nuoruuden Inkerinmaasta ovat enimmäkseen negatiivisia. Inkeri on sotien ja vainojen tapahtumapaikka, joka karkotusten jälkeen muuttui kielletyksi asuinpaikaksi ja etäännyty vuosien myötä nostalgisen kaihon kohteeksi. Inkeri on selkeästi paikka, jonka suhteen oma tulevaisuus on menetetty. Inkerinmaasta on tullut menetetty kotimaa, ei potentiaalinen paluumuuton kohde. Sen enempiä Inkerissä kuin diasporassa syntynyt sukupolvikaan ei haaveile paluusta Inkeriin⁴⁷ (vrt. Hall 1999, 236).

Sihvon (2000, 183) mukaan vähäisen Inkerinmaalle suuntautuvan paluumuuton syitä ovat mm. nykyisen polven kiinnittyminen karkotuspaikoilleen. Tausta-ajatuksena siintää kuitenkin ”Inkerinmaa”, jonne palaamattomuutta Sihvo selittelee.

“Karkotuspaikka oli heille tutumpi ja turvallisempi kuin entinen kotipaikka, johon heillä liittyi vain lapsen muistoja jos niitäkään. Avioituminen

⁴⁷ Siteeraus tutkimuspäiväkirjasta: ”Toukokuussa 2002 Hatsinassa pidettiin kolmipäiväinen inkeriläisten kirjailijoiden seminaari, johon osallistui 12 inkeriläissyntyistä kirjailijaa neljästä eri maasta. Seminaariin kuului kiertomatka Keski-Inkeriin (...) Ropsun kirkon rauniot kierrettyämme pastori Arvo Survo keksi pyssähtyä Inkere-joen alkulähteelle. Tien vieressä on todellakin lähde, jossa vesi pulppuaa ja lähtee virtaamaan muuttuen myöhemmin osaksi Nevaa ja Suomenlahtea. Rannalla voikukkameressä märehti mustavalkoinen mullivasikka kuin muistutuksena inkeriläisyyden nykypäivästä. Enää eivät inkeriläismummit myy maitoa Pietarissa. Inkeriläisyys on pikemminkin maho, märehtivä mullikka. Matkamme ”Inkerinmaan” sydämessä kulki rauniolta rauniolle. Suurin osa, mitä auton ikkunasta näkyi, oli ryhmälle kulttuurisesti merkityksetöntä. Keski-Inkerin tutustumismatkaan eivät kuuluneet kreikkalaiskatoliset kirkot eivätkä niiden rauniot, mutta eivät myöskään tsaarin ajan kaupungit ja palatsit. Inkeriläinen todellisuus on kirkon raunioita ja hautausmaita, paikkoja, joissa joskus oli ollut suomalainen kylä.” (Tutkimuspäiväkirja 28.5.2002)

karkotuspaikan ihmisten kanssa oli tällaisille inkeriläisille vahvin niitti, joka sitoi heidät sinne ja sulki paluumuuton mahdollisuuden.”

Suomalaisessa todellisuudessa Inkerinmaa ja sen suomalaiskylät ovat sen sijaan yhä olemassa. Esimerkistä käy Suomen kunta-liiton tekemässä paluumuuttajien palveluja koskevassa selvityksessä ollut harmittelu:

“Kun mahdollisuus muuttaa Suomeen tuli yleiseen tietoisuuteen, lähtivät ensiksi ne, jotka jotenkin osasivat suomen kieltä ja tunsivat itsensä suomalaisiksi sekä jotka yleensä olivat koulutettuja. Tällä oli lamaanuttava vaikutus *inkeriläiskyliin*. Tuntui siltä, että nk. paluumuuton seurauksena suomalaisuus häviää kokonaan Venäjältä – kyliin jäävät vain yksinäiset vanhusket.” (Markkanen 1997, 23)

Ylösen (1997, 303) mukaan Venäjällä toimiva Inkerin liitto haluaisi perustaa Karjalan kannakselle ja Pietarin alueelle suomalaisia piirikuntia, eräänlaisia inkeriläisreservaatteja. Kannaksen inkeriläiskylistä puhuttiin paluumuuton käynnistymisen aikoihin, mutta viime vuosina inkeriläisten tiedotusvälineissä ei ole esiintynyt tämänsuuntaisia ajatuksia (ks. myös Konkka 2003, 7–8).

Eero. Tämäkö sukupolvi aloittaisi kansan elvytyksen?

Haihattelua. Turha puhua Inkerin kansan uudesta syntymästä. Sillä idealla ei ole toteutumisen mahdollisuuksia. Se sukupolvi, jolla synty-mäkoti- ja paikka oli sydämessä ja alitajunnassa, on kuollut. Heidän lapsensa ovat jo haudan partaalla, eivät voi, eivätäkään enää haluakaan puhua vakavissaan mistään paluumuutosta. Ja lapsenlapset eivät edes puhu suomea. Mustalaisetkin ovat säilyttäneet äidinkieltänsä, mutta eivät inkeriläiset. Tämäkö sukupolvi aloittaisi kansan elvytyksen? He haluavat Suomeen (...) Kansa on lyöty niin hajalleen. Se polvi, joka voisi rakentaa, on haudattu Siperiaan, Arkangeliin, kuka ties minne. Toinen sukupolvi olemme me. Me olemme vanhoja, olemme kykenemättömiä lähtemään liikkeelle yhteen paikkaan, mikä pitäisi tehdä, jos Inkerin kansa haluttai-siin uudelleen synnyttää. Nyt meitä inkeriläisiä on enemmän Suomessa, Ruotsissa, Kanadassa, Siperiassa, Latviassa. Meidän lapsemme on täydellisesti venäläistyneet. Heillä ei ole mitään kansallistunnetta. Inkerin kansaa ei tule kansana enää olemaan. (IM8)

“Talvisodan ihme” on ollut yksi suomalaisuuden keskeisiä elementtejä (Anttila 1992; 1993). Isänmaa ja vapaus ovat sanoja, jotka nousevat korkealle suomalaisuuden itsearviossa. Morleyn ja Robinsin 1993. ref: Reijonen 2002, 49–50) mukaan kotimaa on enemmän kuin maantieteellinen ympäristö. Se on tila, jossa ihminen voi säilyttää kulttuurin sekä identiteetin perimmäiset elementit ja jossa on mahdollista saada hyväksyntä omalle menneisyydelleen sekä

luoda uskoa yhteisölliseen pysyvyyteen. Kotimaan merkitystä ei voi tunnistaa ennen kuin sen maaperällä oleminen on joko tilapäisesti tai pysyvästi mahdotonta.

Valtiollista vapautta koskeva puhe puuttuu inkerinsuomalaisten kertomuksista. Lähinnä sota-ajan kokemukset ja miesten asevelvollisuus ovat niitä kohtia, joissa kertojat käsittelevät suhdettaan isänmaahan, alueeseen, jota tulee puolustaa vihollisen hyökkäyksiltä. Kertomuksessa ei yleensä pohdiskella lojaalisuusongelmia Neuvostoliittoa kohtaan eikä myöskään Inkerinmaasta puhuta kohteena, jonka puolustamiseksi pitäisi ryhtyä joihinkin toimenpiteisiin. Seitsemän kertojan perheenjäsenet taistelivat puna-armeijan riveissä toisessa maailmansodassa.⁴⁸ Puna-armeijaan lähtöä ei kyseenalaisteta, vaikka Neuvostoliitto epäili venäjänsuomalaisten sodanaikaista lojaalisuutta ja siirsi heidät epäluotettavana aineksena rintamalta työarmeijaan. Isien, miehien ja veljien osallistumista sotaan kuvataan kotirintamalle jääneen omaisen näkökulmasta ja tuloksena on joko selviytymistarina tai yksi episodi laajemmassa suvun kärsimystarinassa.

Vain Eero Konkka puntaroi kertomuksessaan suhdettaan sotaan ja omaan suomalaisuutensa. Eerolle kelpaamattomuus armeijaan suomalaisuuden takia oli kova isku, sillä toisten asevelvollisuusikäisten nuorten miesten ollessa rintamalla hän tunsi itsensä kansalaisena toisarvoiseksi. Kun taistelut kävivät kiivaimmillaan, Konkka oli palaamassa lomalta työpaikalleen itäkarjalaiseen kouluun. Levähdyspaikalla, muutaman kilometrin päässä Suomen rajasta hän ryhtyi pohdiskelemaan:

Eero. En voi olla isänmaan petturi.

Silloin minulle tuli ajatus. Kun minua aina katsotaan vieraaksi ainekseksi, eikö nyt ole paras hetki jättää tämä maa, mennä metsään, poiketa pari, kolme kilometriä? Parin, kolmen päivän perästä saksalaiset ja suomalaiset ottavat ja minä silloin tulen metsästä ja antaudun ilmoittamalla, että olen vapaaehtoisesti jättäytynyt ja pyydän nyt teiltä poliittista suojaa. Näin minä ajattelin. Siinä järven rannalla kuinka lempeästi aurinko lämmitti. Aurinko, sinä lämmität niin vihollista kuin omaa. Ihmiset tappavat toinen toisiaan, ja sinä kuitenkin lämmität, vaikka ihmiset ovat tietämättään miksi verivihollisia keskenään. Se on politiikkojen syytä vain. Tiesin, että maailmanvallankumous, josta Stalin puhui, nyt sille maailmanvallankumoukselle Eurooppa tahtoo antaa musertavan iskun. Näin ajattelin. Mutta sitten ajattelin, etten voi olla isänmaan petturi. (IM8)

Vuonna 1933 syntynyt Aleksander puolestaan ihmettelee, mikä vuoksi hänet epäluotettavana kansalaisena hyväksyttiin 1950-luvulla aseelliseen varusmiespalvelukseen (IM19). Muut miehet

⁴⁸ IN1, IN2, IN5, IM8, IN17, IN18, IN20

eivät käsittele asevelvollisuutensa suorittamista tai suorittamatta jättämistä.

Inkeriläisten elämälle tyypillistä on ollut jatkuva vaeltaminen paikasta toiseen. Inkerinsuomalaisten historia on maassa- ja maastamuuuttoja (Karhu 2002, 177). Inkerinmaan sukupolven kertojat ovat joutuneet vaihtamaan asuinpaikkoja useita kertoja elämänsä varrella, mistä syystä heidän ei ole helppoa määritellä, minkä he kokevat isänmaaksi verrattavissa olevaksi merkityksellisimmäksi asuinmaaksi. Syntymäpaikka mukaan lukien 12 kertojaa on asunut elämänsä aikana 4–6 paikassa entisen Neuvostoliiton alueella. Muilla on kaksi tai kolme asuinpaikan vaihdosta. Inkerinmaan sukupolveen kuuluvista suurin osa pitää isänmaanaan Suomea (7). Inkerin nimeää isänmaaksi neljä (4), Neuvostoliiton yksi (1) ja Karjalan kaksi (2) kertojaa. Myös diasporan polvesta suurin osa nimeää Suomea isänmaakseen ja Inkerin yksi kertoja. Muut pitävät isänmaanaan kotipaikkaansa entisen Neuvostoliiton alueella.

Käsitteenä isänmaa on inkeriläisille monitasoinen kysymys. ”Isänmaan” ongelmallisuus tuli näkyviin pyytäessäni kertojia jälkikäteen nimeämään sen maan, jota he pitivät isänmaanaan, ellei se ilmennyt haastattelusta. Useimmat vastaajat pitivät kysymykseen vastaamista vaikeana. Valinnan kallistumista Suomen hyväksi perusteltiin usein siteiden katkaisemisella lähtömaahan. Kun lähtömaassa ei enää ollut asuntoa eikä sukulaisia, nykyinen asuinmaa oli mahdollista nimetä isänmaaksi.

Taulukko 8. Inkerinsuomalaisten kertojien käsitykset isänmaasta

SUKUPOLVI/ ISÄNMAA	INKERINMAAN SUKUPOLVI	DIASPORAN SUKUPOLVI	YHT.
Inkeri	4	1	5
Suomi	7	4	11
Neuvostoliitto	1	0	1
Karjala	2	1	3
Viro	0	2	2
Ei osaa sanoa	0	2	2
Yhteensä	14	10	24

Tarinoista ja kertojien vastauksista paljastuu, että paluumuuttajat kokevat Suomen nimeämisen isänmaaksi ainakin osittain velvollisuudekseen tai haastattelijaa kohtaan osoitetuksi kohteliaisuudeksi. Ilmeisestikin samasta syystä Inkerinmaan sukupolveen kuuluvista kertojista vain kolme mainitsi isänmaakseen Neuvostoliiton (Venäjän), valtion, jossa he ovat asuneet suurimman osan elämästään. Syyt voivat juontaa juurensa myös neuvostoideologian vaikutuksiin. Inkerinsuomalaisille ei neuvostoaikana noteerattu

kansakunnaksi porvarillisen emämaan takia. Vailla omaa nimikkokansaa Neuvostoliitossa inkeriläiset samastuivat kansallisella tasolla Suomeen.

Ristiriitaisuus on mielestäni osoitus ongelmallisesta isänmaasuhteesta tai se voi olla myös Nielsenin (1998, 51) tarkoittama nonkommunikaatiosta viestivä ärsykepiste. Esimerkiksi Edla (IN1) tuo kertomuksessaan selkeäsanaisesti julki kulttuurista vierauttaan suhteessa kantasuomalaisuuteen ja korostaa jatkuvaa ikävää nuoruuden maisemiin, mutta nimeää isänmaakseen Suomen.

5.3 Suomen kieli inkeriläisten etnisen identiteetin rakennuspuuna

Suomen kieli on ollut yksi keskeisimpiä inkerinsuomalaisten etnisen identiteetin rakennuspuuta ja tunne suvun suomenkielisyydestä elää yhä, vaikka kertojan käyttökieli olisikin jokin muu. Käännökohtana suomen kielen asemassa pidetään kertomuksissa vuotta 1938, jolloin suomenkieliset koulut suljettiin. Muita suomen kielen asemaan vaikuttaneita tekijöitä ovat olleet inkeriläisten karkotukset venäjänkieliseen ympäristöön ja evakuoinnit kotiseudulta Stalinin kaudella ja toisen maailmansodan aikana. Myös asuinpaikalla on ollut keskeinen merkitys suomen kielen säilymisessä: Karjalassa ja Virossa on ollut paremmat mahdollisuudet ylläpitää kielitaitoaan. Myöhempiä käännökohtia kielen kehityksessä ovat olleet inkeriläisten kansallinen aktivoituminen perestroikan aikana ja paluumuutto Suomeen. Tärkeitä tekijöitä ovat myös perheessä valinneet asenteet suomen kieltä kohtaan ja kertojien oma motivaatio säilyttää ja elvyttää omaa suomen kielen taitoaan.

Kaikki Inkerinmaan sukupolveen kuuluvat kertojat ovat puhuneet äidinkielenään suomea, mutta ympäristön vaikutus suomen kielen taidon näivettymiseen on ollut voimakasta.⁴⁹ Kun koulujen opetuskieli vaihtui vuonna 1938 venäjäksi, inkerinsuomalaisten kielellinen venäläistyminen kiihtyi. Myös arjen käyttökieli muuttui venäjäksi ja vähitellen suomen kieli köyhtyi tai unohtui kokonaan. Yhtä lukuun ottamatta (IN23) aineistossa mukana olevat kertojat osuvat kuitenkin sellaiseen ikähaarukkaan, ettei heillä ole omakoh-
taisia muistoja opetuskielen vaihtumisesta. Osa oli päättänyt koulun⁵⁰ ja osa asui jo karkotuspaikoilla.⁵¹ Nuorimmat saavuttivat kou-

⁴⁹ IN1, IN2, IN3, IN4, IN5, IM6, IN17, IN18, IM19, IN20

⁵⁰ IN4, IM6, IM8, IN17

⁵¹ IN5, IN22

luiän vasta muutoksen jälkeen.⁵² Kaksi aloitti koulunkäynnin evakkoaikana Suomessa.⁵³

Vuonna 1913 syntynyt Ida on ainoa, joka muistelee Inkerin suomalaisten koulujen venäläistymistä. Hän aloitti koulunkäynnin suomenkielisessä koulussa 1920-luvulla, mutta venäläistämispaineet olivat jo tuolloin voimakkaat Pohjois-Inkerissä. Vuosi 1937 ei siis merkinnyt inkerinsuomalaisten kouluopetuksen venäläistämisen alkamista, vaan pikemminkin pitkän prosessin pääteipistettä.⁵⁴

Ida. Kun Anna meni kouluun, niin ei suomen sanna.

Mutt sitt ko miun nuoremp sisko meni kouluun niin, meill ei ole kahta vuottakaan välillä, hää ko meni, niin hävitettiin suomalaiset (kirjat). Ne oli kyllä Suomessa painettu ne kirjat, semmoiset kauheet. Me luettiin kyllä suomea. Sellaiset kauheet, aniliininpunaiset kannet ja niin metkan malliset. Niis ei ollut ko hölöpöllöö. Se on Suomen (suomen?) kirja, mutta se loppu sekki. Sitten kun Anna meni kouluun, niin ei suomen sanna. Alet-

⁵² IN3, IN2

⁵³ IN18, IM19

⁵⁴ Jo 1850-luvun puolen välin jälkeen runonkerääjät ilmaisivat huolensa inkerinsuomalaisten venäläistymisestä. Suomen kielen taitoa uhkasi lännessä viron kieli, muualla venäjä. Myös luterilaiset inkeriläiset suhtautuivat venäjän kieleen hyödyllisenä taitona, jonka jokaisen inkerinsuomalaisen pitäisi hallita. Yhtenä syynä inkeriläisten nopeaan venäläistymiseen pidettiin pietarilaisia lastenkotilapsia, joita inkeriläisnaiset ottivat kasvatettavakseen maksua vastaan. Aikuistuttuaan monet heistä avioituivat kyliin ja seka-avioliitossa syntyneet lapset venäläistyivät. ”Puh-taimmat” inkeriläiset asuivat Pohjois-Inkerin rajapitäjissä. Mitä lähemmäksi Nevaa mentiin, sitä enemmän ”turmiollisen” venäläisyyden vaikutus oli nähtävissä. Tärkein apu suomalaisuuden säilymisessä Inkerissä oli Suomesta Pietarin alueelle tulvinut runsas uudisasukkaiden muuttovirta. Pohjois-Inkerin kylissä saattoi lähes puolet väestöstä olla Suomesta muuttaneita. Inkeriin lähdön houkuttimena toimivat parempi palkkataso ja helpommat elinolot (Niemi 1904). Paheksuttiin, että Pietarissa syntyneet suomalaiset omaksuivat venäjän nopeasti kotikielekseen. Ajan suomalaislehdistö moitti Suomesta Pietariin muuttaneita laiskaksi joutoväeksi, maailman marssijoiksi ja juomareiksi. (Flink 2000, 162–163.)

Myös vuonna 1912 Neva-lehdessä julkaistussa A. Vennan runossa kannettiin huolta inkeriläisten venäläistymisestä. (Mishin ja Kiuru 2000, 71)

”Opettaja, tuo nuori mies.
 Horjuu, yskii ja sylkee verta.
 Keuhkotauti se kai kenties
 Kansan pylvähän kaataa kerta.
 Lapset istuvat kylmissään
 Vieraan kieltä oppia saavat
 Kahleet ympäri, yksistään
 Kylät, kovat ja kuolleet kaavat.”

tiin opettaa venäjää. Niin silloin isä otti miut koulusta ja – tuota – se oli silloin jo kaksikymmentäviisi. Mie jäin jo syksyllä koulusta pois. Hää sano, ett mitä sitä semmoista koulua käydä, siitä ei ole mitään hyötyä. Se alko jo muuttuu semmoiseksi. (IN23)

Vuoden 1937 ja Stalinin vainojen jälkeen koti oli lähes ainoa paikka, jossa suomen kieltä enää voi tai uskalsi käyttää. Suomi oli paitsi pienen vähemmistön kieli, myös Neuvostoliiton viholliskansan kieli, jonka puhuminen oli vaarallista. Suomen kielen säilymiseen vaikuttivat paljon perheessä omaksutut tavat, sillä jo Inkerinmaan sukupolveen kuuluvilta kertojilta suomen kielen vaaliminen vaati tietoista ponnistelua. Suomenkielisten koulujen sulkemisen ohella karkotukset venäjänkieliseen ympäristöön rapauttivat suomen kielen taitoa. Vaikka useimmat karkotetut oppivat venäjää vasta karkotuspaikoillaan, lasten käyttökieli pyrki vaihtumaan venäjäksi nopeasti. Halu säilyttää suomen kieli perheen kotikielenä kuvastuu sodan jaloista Siperiaan ja Keski-Aasiaan karkotettujen naisten tarinoista. Helmi (IN17) muistelee karkotusaikoja pienten lasten äidin ja Hilja (IN22) lapsen näkökulmasta.

Helmi. Miten sinä viittit suomea puhua lapsille?

Meitä sattui (Siperiassa) monta perhettä sellaiseen pieneen huoneeseen ja kolme perhettä oli kaikki suomalaista. Ja sitten suomea puhuttiin. Toiset suomalaiset sanoivat, että miten sinä viittit suomea puhua lapsille. Niin sanoin, mitä minä venäjäksi käyn heille puhumaan, kun en itsekään hyvin venettä puhu. Siihen aikaan ei saanut paljon puhella suomea. Se oli kielletty. Jos kuulivat missä, niin sitten. (IN17)

Hilja. Muista, että te olette suomalaisia!

Ja puhuimme siellä mitä vaan. Tietysti venäjää. Tulemme sieltä ja juoksemme, puhumme venäjää. Isä oikein rauhallisesti. ”Lapset. Kotona puhutaan suomea. Muistakaa se. Muistakaa se. Ulkona voitte vaikka kiinaa puhua, minä en ole vastaan. Mutta kotona muistakaa, että kotona puhutaan ainoastaan suomea.” Jos tulit ulkoa ja sanoit jotain venäjäksi. ”Kuulepas, minä en ymmärrä.” Hän niin rauhallisesti sanoi ja hitaasti. ”En ymmärrä. Ja anteeksi. Ja suomea. Kotona aina suomea. Muista, että te olette suomalaisia!” Pienestä asti. Aina, aina. (IN22)

Saksan miehitysalueelta jatkosodan aikana Suomeen evakuoitulle inkeriläiselle siirtoväelle Suomessa vietetty aika merkitsi paitsi turvapaikkaa sodan jaloista myös suomen kielen taidon vahvistumista. Kouluikäiset lapset ehtivät opiskella jonkin aikaa suomalaisissa kouluissa ennen Neuvostoliittoon palaamista.⁵⁵ Tosin

⁵⁵ IN18, IM19

koulun opetuskielen jatkuvat vaihdokset hidastivat oppimista. Suomeen 10-vuotiaana jatkosodan aikana tullut mies kertoo koulu-ajoistaan.

Aleksander. Kun ei ollut kieltä.

No, meillä kielivaikeuksia ei ollut. Kotona me puhuttiin aina suomea. Ja minulla meni koulussa aivan hyvin. Siirrettiin. Silloin oli alakoulu ja yläkoulu. Kaksi luokkaa alakoulua ja sitten oliko se neljä luokkaa yläkoulua, sitten jatkoluokat. Sitten siirrettiin yläkoulun toiselle luokalle ja en minä siellä saanut oppia kuin puolisen vuotta, kun meidät siirrettiin jälleen Venäjälle. Neljänestä luokasta sitten Venäjällä. Kun en osannut kieltä, menin kolmanteen luokkaan. Kyllä minä ne laskennot ja kaikki osasin, mutta kun ei ollut kieltä. Jouduimme Venäjällä Pihkovan alueelle, se on sinne Viron rajalle päin. Enkä minä päässyt siitä kolmannelta luokasta eteenpäin. Sinne minä jäinkin kolmanteen luokkaan istumaan. Ja sitten kesällä, kun opin venäjää puhumaan ja ymmärtämään, niin se koulukin alkoi sujumaan. Ja vuonna -46 me muutettiin Viroon. Sitten menin Viron kouluun. Ja Viron kouluun minä menin neljänteen luokkaan. Ja ensimmäinen kerta kun kirjoitettiin, opettaja kertoi ja me kirjoitettiin opettajan kertomusta myöten. Ja sen muistan kuin eilisen päivän, että minulla oli 25 virhettä siinä. Ja kaikki virheet olivat nämä suomen virheet. Missä oli yksi k- tai kaksi, niin minä kirjoitin kuin suomalaisittain. Kyllä se opettaja mut ymmärsi heti, mistä johtui ne mun virheet. Ja kun koulun tai sen päivän päätteeksi kutsui luokseen, kauan selitteli niistä mun virheistäni. Vanha mies, kyllä hän tiesi, suomeakin osasi. Ja sitten se koulu alkoi sitten sillä tavalla sujua, että joulun asti olin neljännellä luokalla ja sitten siirrettiin viidennen luokkaan ja toisen puolen olin viidennessä luokassa. (IM19)

Sodan jälkeisinä ”hiljaisina vuosina” suomen kieli painui taustalle ja sitä käytettiin lähinnä vain perheen parissa. Vasta perestroikan aikana 1980-luvun lopulla suomen kielen taidon merkitys alkoi uudelleen kasvaa. Seitsemän kertojaa on säilyttänyt äidinkielen taitonsa unohtamatta sitä välillä⁵⁶, vaikka kaksi heistäkin pitää venäjää nykyisin parhaana kielenään. Toinen heistä, vuonna 1925 syntynyt Lempi määrittelee itsensä kaksikieliseksi. Vain kahdella vanhimmalla kertojalla suomi on ollut koko ajan perheen käyttökieleenä. Muiden Inkerinmaan sukupolven kuuluvien ja myös diasporan polven kertojien kotikieli on venäjä tai viro.

Perhesuhteet ovat olleet ratkaisevassa asemassa suomen kielen säilymisessä. Inkerinmaan sukupolven kuuluvista, suomen kielen taidon säilyttäneistä kertojista viisi on tai on ollut naimisissa toisen (inkerin)suomalaisen kanssa. Yksi on opiskellut yliopistossa suomea ja työskennellyt kielenopettajana. Kuusi kertojaa on opetellut suomen kielen uudelleen perestroikan jälkeen ja Suomeen muuton

⁵⁶ IM8, IN17, IN18, IM19, IN20, IN22, IN23

yhteydessä.⁵⁷ Myös sattumalla on merkitystä suomen kielen taidon säilymisessä. Parhaat mahdollisuudet on ollut niillä, jotka päätyivät karkotuspaikoiltaan Viroon tai Karjalaan. Heikoimmat olivat Siperiassa, Uzbekistanissa ja Kazakstanissa, jossa vuorovaikutus toisten suomalaisten kanssa oli vähäistä. Seuraavat kaksi katkelmaa ovat kahden karkotuksessa olleen naisen kertomuksista. Ensimmäinen heistä asui Kazakstanissa paluumuuttoon asti. Jälkimmäinen kertoja päätyi Siperiasta Viron kautta Petroskoihin.

Lydia. Muistin tolka isä meidän.

Ja mie uehutin suomen kielen. Mie tulin tänne (Suomeen), en osaa puhua mittään. No, vähän luvuin mie hyvästi ja vähän kirjoitin. Mut mitä se on kieli? Tämmöistä (...) Mie oikein vähän puhuin suomeksi. Muistin tolka isä meidän, uskontunnustus, iltarukous, ”Herra Jeesus siunaa, tule Jeesus tupahan.” (IN5)

Irja. Aloin lukea kaunokirjallisuutta suomen kielellä.

Äitiä käytiin laulattamassa ja puhuttamassa Suomen toimittaja. Hän osasi loruja ja lauluja. Apu-lehden toimittaja kirjoitti suuren artikkelinkin, että vanhempi sukupolvi muistaa hyvin Inkerinmaan tarinat ja vanhat laulut, keskinen sukupolvi jotenkuten tulee toimeen, mutta sitten lapset eivät taida suomen kieltä. Se oli se tavallinen. Koska koko ympäristö oli venäläinen ja koulut venäjänkielisiä (...) Suomen kieli on minulla opittu kieli. Se ei säilynyt. Kotona huastettiin ommaa inkerin murretta. Keltan murretta. Äitin kanssa huastettiin aina. Kun neljä vuotta olin Virossa, opin viroon kielen. Puhuin hyvää viroa. Varmaan sekin on auttanut suomen kielen säilyttämisessä. Sitten kun alkoivat yhteydet, aloin lukea kaunokirjallisuutta suomen kielellä ja kerran vuodessa kävimme täällä sukulaisissa. Mies aina nauro, kun keskustelimme. Mutta sanoi, että on hyvä, että sinä puhut, vaikka et osaakaan. Niin se vähän kerrallaan parani. (IN3)

Vaikka joissakin perheissä yritettiin ponnistella suomen kielen taidon siirtämiseksi diasporassa syntyneille lapsille, ympäristön paineet saattoivat muodostua liian rankoiksi. Perheen kaksikielisyys, lasten toveripiiri ja kouluympäristö sekä ei-suomenkielisten perheenjäsenten asenteet ovat vauhdittaneet venäjänkielistymistä.⁵⁸

Hilja. Minun ainoa poika ei puhu suomea.

Minä olen leski. Mieheni on kuollut. Minun ainoa poika ei puhu suomea. Isä oli venäläinen ja kotona puhuttiin venäjää. Vaikka joskus rupesin puhumaan suomea, ei riittänyt kärsimystä yhdellä ja toisella vähän opiskella.

⁵⁷ IN1, IN2, IPN4, IN5, IM6, IN9

⁵⁸ IN3, IM6, IN12, IM14, IN17, IM21, IN22

Ja sitten kun hän oli lastentarhassa, siellä kaikki lapset puhuivat venäjää. Ei muuta päätöstä kuin puhua samaa kieltä kuin toisetkin. (IN22)

Helmi. Kun tuli venäläinen minä, sitten piti käydä puhumaan venäjää.

Koulua kävin suomen kieltä opin. Kotona suomea aina puhuttiin niin kauan kun tuli venäläinen minä, sitten piti käydä puhumaan venäjää. Se pojanpoikakin tahtoi oppia suomea, mutta se äiti halusi puhua venäjää. Niin sekin jäi niin huonolle suomen kielelle. (IN17)

Nuorempien sukupolvien venäläistymiseen on vaikuttanut myös Neuvostoliitossa harjoitettu kieli- ja venäläistämispolitiikka. Ero Konkan kertomus paljastaa, miten hän opettajana toimiessaan löysi keinot ”nationalismin” kitkemiseksi lasten keskuudesta.

Eero. Vähin erin tämä kansallinen eroavaisuus hävisi kokonaan.

Kun tulin tänne Petroskoihin takaisin, Vihko kutsui minut luokseen ja puhui minulle näin. Petroskoissa avautui ensimmäinen kymmenluokkainen tai jo toinen suomalainen koulu. Tähän kouluun lapset ovat tulleet pitkin Karjalaa ja ne asuivat yhteisasunnossa. Yhteisasunto oli silloin kaksikerroksinen puutalo sillä paikalla, jossa nyt on Kirovin patsas tai venäläinen teatteri. Tässä yhteisasunnossa oli nämä oppilaat pantu sillä tavoin asumaan, että yhdessä asunnossa asuivat amerikkalaisten lapset, viidennen, kuudennen, seitsemännen luokan. Toisessa asuivat suomalaisten lapset, kolmannessa karjalaisten ja neljännessä inkerinsuomalaisten. Vaikka kaikki olivat suomenkielentaitoisia, mutta kansalliset tavat ja kansalliset ominaisuudet olivat hiukan erilaisia etenkin amerikkalaisten lasten kanssa. Ne olivat paljon korkeammalla kehitystasolla. Näin ollen syntyi kiina ja eripuraisuutta etenkin karjalaisten ja amerikkalaisten lasten kesken. Siitä kirjoittivat lehdet. Ja meitä rökitettiin ministeristöstä, ettemme osaa kasvattaa lapsille kansainvälistä tunnetta, kansojen yhteisymmärrystä ja ystävyyttä. Yhden kansan keskuudessakaan emme saa ystävyyttä aikaan.

Vihko oli niin apealla päällä. Hän sinut tuntee ja tietää. Hän lähettää sinut tälle ensimmäiselle koululle. Sinä rupeat opettamaan siellä historiaa viidennelle ja kuudennelle luokalle ja opetat myös perustuslakia. Samaan aikaan minä annan toisen palkan ja määrään kommunistisen työn kasvattajaksi tälle ensimmäiselle koululle. Nyt kun minä sain tällöisen tehtävän, Vihko sanoi, mitä nopeammin saat järjestyksen, sitä parempi.

Tulin tänne yhteisasunnolle ja minä ensimmäiseksi huomasin, mitä on tehtävä. On pantava yhteen viidesluokkalaiset, olkoot amerikkalainen, karjalainen, inkeriläinen, suomalainen. Viidesluokkalaiset tulevat asumaan näissä ja kuudesluokkalaiset näissä. Niin minä hävitin sen jyrkän eron. Nyt viidesluokkalaiset olivat keskenään, kaikki neljä eri kansallista ryhmää. Niin vähin erin tämä kansallinen eroavaisuus hävisi kokonaan. Kaikki osasivat suomea. Kansalliset tavat. Lapset alkoivat kunnioittaa toinen toisiaan (...) Sitten kun oli talvella Petroskoin kaupungin opettajien

konferenssi, niin siellä ministerin apulainen sanoi, että jos kaikki opettajat työskentelisivät samalla tavoin kuin työskentelee Eero Konkka, hän olisi varma, että kommunistinen kasvatusta lasten keskuudessa olisi varmoissa käsissä. (IM8)

Suomi on poikkeuksetta ollut Inkerinmaan sukupolven äidinkieli, vaikka yksi kertoja (IN20) määritteleeekin itsensä kaksikieliseksi. Sodan jälkeen syntyneen diasporan sukupolven kuuluvien äidinkieli määräytyy perhetaustan mukaan. Äidinkieleltään suomalaisia on kolme kertojaa, joiden molemmat vanhemmat olivat suomalaisia ja jotka asuivat Karjalassa. Sen sijaan kaikkien seka-avioliitossa syntyneiden kertojien äidinkieleksi muodostui valtaväestön kieli: venäjä tai viro.

Taulukko 9. Inkerinsuomalaisten kertojien äidinkieli (ensiksi opittu kieli)

SUKUPOLVI/ ÄIDINKIELI	INKERINMAAN SUKUPOLVI	DIASPORAN SUKUPOLVI	YHT.
Suomi	14	3	17
Venäjä	0	5	5
Viro	0	2	2
Yhteensä	14	10	24

Vaikka inkeriläisten vaellus maasta toiseen on lahottanut suomen kielen taitoa, se on edesauttanut muiden kielten oppimista. Inkerinsuomalaiset ovat tätä nykyä varsin kielitaitoisia väkeä. Venäjän ja Suomen lisäksi Virossa asuneet hallitsevat myös viron kielen ainakin käytännön tasolla. Kuitenkin Inkerinmaan sukupolven puhetta sävyttää lievä melankolia, kun “lapset eivät osaa karjalaa, eivät suomea, eivät venäjää”.⁵⁹ (IM8)

⁵⁹ Seuraava puheenvuoro käytettiin Suomen Inkeri-liiton kesäjuhlien yhteydessä vuonna 2002 järjestetyssä dosentti Lassi Saressalon vetämässä inkeriläisten identiteettiä käsittelevässä seminaarissa.

“Haluaisin palata tässä kielikysymykseen. Kielipolitiikkaan. Neuvostoliitossahan harrastettiin russifikaatiota, venäläistämistä. Muistan, kun olin ala-asteella ja äitini tuli vanhempain kokouksesta kotiin. Hän oli erittäin suuttunut, äkäinen. Minä pelkäsinkin, että nyt saan sapiskaa. Mutta jonkin ajan kuluttua selvisi, että kysymys oli aivan erilaisesta asiasta. Siellä vanhempain kokouksessa koulussa kehoitettiin tai oikeastaan käskettiin suomalaisia perheitä siirtymään venäjän kielelle, että he puhuisivat lapsille ainoastaan venäjän kieltä. Matroosassa, Karjalassa. Että tämän vuoksi teidän lapset tulevat menestymään paremmin koulussa. Tämä on selvää russifikaatiota, politiikkaa. Ja nyt tänne Suomeen tulee juuri tämän russifikaation uusi sukupolvi, nuori sukupolvi, joka ei hallitse eikä pysty lähiaikoina hallitse-

Taulukko 10. Inkerinsuomalaisten kertojien nykyisin parhaiten osaama käyttökeli

SUKUPOLVI/ KÄYTTÖKIELI	INKERINMAAN SUKUPOLVI	DIASPORAN SUKUPOLVI	YHT.
Suomi	7	1	8
Venäjä	6	7	13
Viro	1	2	3
Yhteensä	14	10	24

Diasporan sukupolven kertojista iältään vanhimpien, 1940–1950-luvuilla syntyneiden, äidinkieli on ollut suomi.⁶⁰ Kaikki kolme ovat kotoisin Karjalasta ja syntyneet perheeseen, jossa molemmat vanhemmat olivat (inkerin)suomalaisia. Kotikielenä oli suomi ja venäjää opittiin vasta koulussa. Myöhemmin yksi kertojista, Vilho (IM21), on unohtanut suomen kielen lähes täysin. Kaksikielisenä itseään pitävä Toivo (IM7) hallitsee täysin sekä venäjän että suomen kielen. Kolmas, Lilja (IN10), puhuu murteellista suomea.

Toivo. Ennen koulua en puhunut venäjää.

Kyllä mä ole aina tuntenut suomalaiseksi. Siihen on tietenkin se syy, että olen lapsesta asti puhunut suomea. Kun meillä perheessä puhuttiin sitä. Ennen koulua en puhunut venäjää käytännössä ollenkaan, vasta silloin, kun opin itsenäisesti olemaan pihalla. Aluksi tein virheitä. Mutta minun muistissani ei ole säilynyt sellaista, että olen oppinut venäjän kielen. Muistan, kun puhuin virheellisesti ja kaverit pilkkasivat, se jäi muistiin. Opin helposti. Ja vaikka menin kouluun osaamatta venäjää, niin nopeasti sen oppi. Ja sitten kun opiskelin yliopistossa, niin suomen kielen laitos oli samassa asemassa kuin vieraiden kielten laitos. Se oli arvostettu paikka. Meikäläinenhän sinne pääsi helpommalla, kun osasin kieltä. Ei tarvinnut kovin korkealla pisteet olla. (IM7)

Kaikkien diasporan sukupolveen kuuluvien kertojien kotikielenä on venäjä tai viro, myös 1940–1950-luvuilla syntyneiden, jotka ovat lapsuudenkodissaan oppineet suomea. Nuoremmista 1970–1980-luvuilla syntyneistä diasporan polven kertojista⁶¹ yksikään ei osannut suomea maahan muuttaessaan, mutta nyt jokainen hallitsee kielen hyvin. Useimmilla heistä ei ollut ennen Suomeen muuttoa minkäänlaista kontaktia suomen kieleen eikä suomalaisuuteen

maan suomea, niin että hän pystyy henkisesti kehittymään suomen kielellä.” (Tutkimuspäiväkirja 14.7.2002)

⁶⁰ IM7, IN10, IM21

⁶¹ IN12, IM11, IN13, IM14, IN15, IM16, IN24

yleensä. Vain muutama kertoja nosti puheeseen suomen kielen paluumuuttoa edeltäneenä aikana.⁶²

Anton. Se kielsi suomen kielen.

Äiti yritti opettaa suomea, mutta isänäiti kielsi. Koska hän ei halunnut, että puhuimme suomea. Hän oli venäläinen. Suomalaisena oleminen oli samaa kuin juutalaisilla Venäjällä. Se kielsi suomen kielen. Muuten varmaan olisin osannut suomea. (IM14)

Kaikki diasporan sukupolveen kuuluvat kertojat pitävät hyvää suomen kielen taitoa välttämättömänä, jotta voisi tulla toimeen suomalaisessa yhteiskunnassa ja menestyä työelämässä. Yksi kertoja suoritti ylioppilaskirjoituksissakin suomen äidinkielenä kahdeksan vuoden maassa asumisen jälkeen.

Julia. Yllättävän hyvin pärjännyt koulussa.

Mulla menee aika hyvin. Tosi hyvin, itse asiassa. Niin kuin pelkäsin tosi paljon, kun en osannut suomen kieltä lainkaan. Kun tulin Suomeen, niin mä pelkäsin, miten mä pärjään. Yllättävän hyvin pärjännyt koulussa. (IN15)

Suomen kielen oppiminen ei ole ylivoimaista myöskään iäkäämpien kertojien mielestä. Keskeinen merkitys on omalla motivaatiolla.

Irja. Menee vaan Siperiaan.

Kun lapset muuttivat perheineen, venäläisine perheineen, niin he puoli vuotta olivat täällä, ei mihinkään kursseille, ei mihinkään kerhoihin. Se viisivuotias ainoastaan oppi huutamaan apua, apua pihalla. Mutta nyt tiettenkin he kaikki puhuvat suomea, siitä on viisi vuotta aikaa. Yksi viulistiksi oppii taideakatemiassa Turussa. Mutta kolme vuotta pitäisi olla kyliksi pitkä aika, että ne nelikymppisetkin, niin kuin minun lapset ja miniä. Kyllä ne puhuvat sen verran, että työssä niin kuin pärjäävät ja hyvin pärjäävät. Jos viisi vuotta on täällä paluumuuttaja ja ei puhu suomea, saa sanoa, että menee vaan Siperiaan. (IN3)

Kielellinen venäläistyminen on tosiasia myös vanhempien ikäluokkien keskuudessa. 17:stä äidinkieleltään suomalaisesta enää kuusi pitää itseään täysin suomenkielisenä ja kaksi kertojaa määrittelee itsensä kaksikieliseksi. Nuorien paluumuuttajien kohdalla kielidentiteetti elää murrosvaiheessa ja tulevaisuus näyttää, rakentuuko heille kaksikielinen identiteetti.

⁶² IN2, IM14, IN24

5.4 Evankelis-luterilaisuuden muuttunut merkitys

Suomen kielen tavoin myös evankelis-luterilaisuuden luonne inkerinsuomalaisten identiteetin rakennuspuuna on aineiston kertojien keskuudessa muuttunut. Harras evankelis-luterilainen uskonnollisuus on kuitenkin inkerinsuomalaisista vallalla oleva representaatio ja sitä pidetään yllä monin eri tavoin mm. sekä suomalaisen että inkeriläisten median avulla. Representaatiota uskovasta inkeriläisestä on omalta osaltaan muokannut ja syventänyt Suomen ja Inkerin kirkon pitkä yhteistyö, jonka seurauksena kirkolliset yhteydet ovat toimineet kaikkina aikoina muita tahoja vilkkaammin. Myös monet julkaistut elämäkerrat lähestyvät inkeriläisyyttä uskonnollisesta näkökulmasta.⁶³

⁶³ Suhde uskontoon, nimenomaan evankelis-luterilaisuuteen, oli mm. edesmenneiden inkeriläisten hengellisten vaikuttajien pastori Aatami Kuortin ja saarnaajana tunnetun Katri Kukkosen elämäntarinoiden keskeinen juonirakenne. Heidän elämäkerroissaan käytetään runsaasti uskonnollista retoriikkaa. Luja usko korkeimpiin voimiin ja tulevaan marttyyrikuunuun autoivat heitä kestäämään ja voittamaan asetetut koettelemukset. Kuortin ja Kukkosen inkerinsuomalaisuus oli ennen muuta evankelis-luterilaisuutta. Suomalaisen identiteetin uhkana oli enemmänkin huoli suomen kielen asemasta kuin pelko Inkerin kirkon toiminnan rajoittamisesta. Inkeriläiset uskovaiset muodostivat heidän elämäkerroissaan selkeän sankareiden sisäryhmän ja vastaavasti ulkoryhmään kuuluvia roistoja olivat venäläiset, neuvostoviranomaiset ja erityisesti suomalaiset punikit. Hyvän ja pahan välinen taistelu käytiin mustavalkoisesti uskovien ja kommunistien välillä ei niinkään suomalaisuuden ja venäläisyyden välillä. Kun elämäkerroissa käsitellään lähes yksinomaan kirkon asioita, asetelma jättää suuren osan inkeriläisten elämästä katveeseen.

Sekä Kuortin että Kukkosen elämäkerrasta piirtyvä narratiivinen identiteetti rakentuu vallitsevan paradigman mukaisista inkeriläisen etnisen identiteetin aineksista: suomen kielestä, evankelis-luterilaisesta uskonnosta, kotiseudusta ja yhteisestä (kärsimys)historiasta. Molemmat olivat itse eläessään inkeriläisyyden representaatioita, jopa prototyyppejä. Elämäkerroissa heistä rakentuu vainottua uskovaa ja esimerkillistä inkeriläistä myyttisempi sankarihahmo, jotka Jumalan valituina nauttivat erityissuojelua. Kuortti ylevöityi ja pyhittyi kulkemalla kärsimystiensä vankileirien Golgatalta korprien kautta suomalaiseen paratiisiin. Kukkonen puolestaan eli elämänsä Marian tavoin Herransa uskollisena palvelijana.

Uskonnolliset lahkot ja herätysliikkeet saivat Inkerissä vankan jalansijan 1800-luvun alkupuolella. Vanhin lahkoista oli 1800-luvun alussa Virosta levinnyt evankelisuuteen perustuva hurmosliike, hyppääjät, joka sai nimensä seurakuntalaisten voimakkaasta liikehdinnästä ja sen keskeisenä tukialueen oli Keski-Inkeri. Liike vetosi ihmisten tunteisiin paitsi liikehdinnän myös omasepiteisten virsien avulla, jotka kuulostivat aikalaisten korviin ”taivaan enkeleiden laululta”. Liike oli pappisvastainen ja sen oppeihin kuului varsin erikoisia ja normien vastaisia tapoja.

Uskonnollisuus liittyy mieluummin vanhempien ja mummojen maailmaan kuin omaan elämään. Kolme Inkerinmaan sukupolveen kuuluvaa kertojaa määrittelee itsensä tai perheensä ateistiksi.⁶⁴

Edla. Kommunismiaatteet ovat ihan samat kuin kymmenen käskyä.

Minun isä ja äiti oli ateisteja. Minun isä oli puolueen ja äiti oli myös. No, siihen aikaan, niin kuin täällä sanotaan, kommunisteja. Siihen aikaan meillä Inkerinmaalla kommunistiseen puolueen meni niin kuin miten sanotaan, sivistyneimmät ihmiset. Siksi että, olihan tarvis tsarismin vastavoimia. Ja kun he. Tiedettiin, miten lännessä demokratia ei ole kehittynyt, niin onhan tarvis sielläkin. No, kun täällä monet kiroavat niitä kommunisteja, ei ole mitään kiroamista. Miull uskovaiset sanovat. Katsokaapas, kommunismiaatteet ovat ihan samat kuin kymmenen käskyä. Ei yksikään usko. Hyvin vähän on uskovaisia, jotka niitä kymmentä käskyä käyttävät. Samoin myös ne. Koodeksi, sanottiin koodeksi venäjäksi. Eihän ne käyttänyt sitä. Eihän Stalin. Niin kuin minun vaarini sanoi, piti olla ihan suu kiinni, Stalin ei ollut kommunisti. No, sitä me tiedämme nyt. Mutta jo siihen aikaan minun isä ja äiti tiesi. (IN1)

Lempi. Harvoin käytiin Tuuterin kirkossa.

Täältä Suomesta kävi se Piiparinen ja piti sitten jumalanpalveluksia usko-
vaisille. Kuka uskoi sitä uskoa, mitä hän toi täältä, kuka kävi muuten vain kirkossa. Meillä äiti ei käynyt, hänellä ei ollut aikaa. Harvoin käytiin Tuuterin kirkossa. (IN20)

Vain kahden vanhimman vuonna 1908 ja 1915 syntyneen naisen puheesta kuuluu viitteitä aktiivisesta uskonelämästä.⁶⁵ Yleisen maallistumisen rinnalla Neuvostoliitossa harjoitetulla uskonnovastaisella toiminnalla on ollut vaikutusta evankelis-luterilaisuuden aseman lohkeilemiseen inkeriläisten etnisen itsemäärittelyn keskeisenä tukipilarina. Vaikka haastateltavien omakohtainen uskonnollisuus jää kertomuksissa vähäiseksi, Inkerin sukupolven elämäntarinoista välittyy heijasteita historiallisen Inkerinmaan uskonnollisesta elämästä ja neuvostoaikana alkaneista uskonnon vainoista.

Hyppääjät hylkäsivät avioliitot ja suosivat vapaita suhteita. Kun Jumalalle otollista oli vain "hengellinen rakkaus", jokainen voi vapaasti valita itselleen hengellisen veljen tai sisaren. Hyppääjien rakkaus ei jäänyt kuitenkaan platoniselle tasolle. Lahkoa sävytti voimakas seksuaalisuus, minkä vastapainoksi syntyi kuohitsijoiden liike. Heidän käsityksensä mukaan kuohitseminen lisäsi ihmisen arvoa Jumalan edessä. Inkerissä arvioidaan olleen 1800-luvulla 2000 hyppääjää ja 500 kastroitua. (Niemi 1904, 391; Nevalainen 1991, 165)

⁶⁴ IN1, IM6, IM8

⁶⁵ IN4, IN17

Uskonnollisuus oli luonnollinen osa elämää 1900-luvun alun Inkerissä. Ihmiset kävivät säännöllisesti kirkossa, ja myös kodeissa luettiin Raamattua sekä harjoitettiin hartautta.⁶⁶ Klassinen Inkerin uskonnollinen tarina välittyi 91-vuotiaana Suomeen muuttaneen, Pelastusarmeijan vanhainkodissa asuvan naisen puheesta.

Helmi. Sitten piti rukoilla Stalinia.

Isä meille kanteleella soitti. Oli pitkä laulu. Virsikirjasta ja hengellisestä kirjasta. Kirkossa käytiin ja ripillä. Vielä meillä silloin oli. Sitten -31 vuonna vangitsivatkin papin ja ajoivat pois. Sitten piti rukoilla Stalinia. (IN17)

Paluumuuttajana Suomessa seurakuntaelämään osallistumisesta puhuu kolme kertojaa. Sanni ja Aleksander käyvät kirkossa silloin tällöin ja vanhustentalossa asuva Katri säännöllisesti. Myös Irja toimii aktiivisesti kotiseurakunnassaan, vaikka asia ei nouse hänen kertomuksessaan esille. Uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistuminen on osa vanhustentalon viikko-ohjelmaa.

Katri. Usein käymme kirkossa.

Meiltä otettiin kirkot pois, meillä ei ollut mitään ja kirkko pantiin kiinni 34 tai 35. Usein käymme kirkossa ja joka viikko on hartaushetki. Pappi käy kaksi kertaa kuukaudessa. Kaikki on paikan päällä. Naapurit ovat hyvät, hoidellaan toinen toisiaan, pidetään huolta. (IN4)

Uskonnonvastainen toiminta käynnistyi pian neuvostovaltaan siirtymisen jälkeen 1917. Kun kirkot suljettiin 1930-luvulla ja uskonnon harjoittaminen kiellettiin, osa inkeriläisistä jatkoi uskonnollisten traditioiden ylläpitämistä omissa piireissään. (vrt. Ylönen 1997, 324–326.) Seurakunnallinen elämä alkoi elpyä 1970-luvulla, mutta erityisesti perestroikan aikana 1980-luvulla. Inkerin kirkon toiminta käynnistyi uudelleen ja uusia seurakuntia perustettiin. Vuonna 1992 Inkerin kirkko itsenäistyi Viron kirkosta. Vuonna 2002 siihen kuului yli 70 seurakuntaa, joista osa toimii muualla Venäjällä kuin Inkerinmaalla. Inkerin kirkossa arvioidaan vuonna 2002 olleen noin 15 000 jäsentä, joista puolella on inkerinsuomalainen tausta. Täsmällisiä tietoja ei ole käytössä tilastoinnin puutteista johtuen. (Nevalainen 1991, 292–296; Ylönen 1997, 31–41, 321; Helsingin Sanomat 26.10.2002.) Kirkkoon kuulumisen merkitys on vanhemmilla ollut yhteisöllinen, kun taas nuoremmilla se on yksilöllinen valinta. Nuoremman polven siteet kirkon tarjoamaan yhteisöllisyyteen ovat löytyneet (Ylönen 1997, 313).

⁶⁶ IN17, IM8, IN22

Vanhimpiin ikäluokkiin kuuluvien kertojien lapsuus- ja nuoruusajan muistoihin on tallentunut kokemuksia uskonnon opetuksen kieltämisestä ja kirkkojen sulkemisesta.⁶⁷ Sen lisäksi, että uskonnon opetus oli lakkautettu kouluissa, kirkolliseen toimintaan osallistuminen oli kielletty myös vapaa-ajalla.

Ida. Sinne lekkoon pantiin virskirjat, Raamatut ja kaikki.

Sitt tuli se uskonnon vaino ihan tosissaan. Oltiin myökin nurkassa peilin, tuon taulun takana, kun opettaja kysy. Hänelle oli kerrottu, että meidän kyllän lapset käyvät pappilassa raamattutunnilla keskiviikkona. Sehän on kiellettyä. Kuka sitä kieltää? No, koulun johtaja Sjögren. Sjögren oli Oulusta tullut Kanadaan, Kanadasta tullut. Silloin alkoi se uskonnon vaino. Meillä oli koulussa oikein hyvä kirjasto. Meidän äitikin oli kaikk Genoveevat lukent silloin, kun kävi lapsena kouluu. Siellä oli niin hyvä kirjasto. Heillä opetettiin jo Aleksis Kiven laului siihen aikaan ja heillä oli, ainakin hyö kerto, ett koulun käynti oli maailman hauskinta hommaa siihen aikaan. Sitt kun miun vanhin sisko meni, niin se kerto, sopotti kotona, että tänä päivän oli semmonen päivä, ett kaikki koulun kirjaston kirjat poltettiin. Pojat joutui juosta kantamaan ihan suuri taakkoja ja sinne lekkoon (kokkoon) pantiin virskirjat, Raamatut ja kaikki. No, sellaista alettiin huomata. Meillä ei muuta painostusta vielä niin kun elämässä ollut. (IN23)

Myös opettajana toiminut Eero Konkka muistelee kertomuksessaan Neuvostoliiton alkuaikoina harjoitettua uskonnonvastaista työtä. Tosin Konkka ei tyytynyt vain katselemaan vierestä muiden tekemisiä, vaan oli aikanaan yksi uskonnollisuuden unikkopellon ahkerista kitkijöistä. Neuvostoliitossa uskontoa pidettiin yläluokan kansalle tarjoamana oopiumina, jonka tarkoituksena oli pitää työläiset nöyrinä ja sokeina oman kurjuutensa todellisille syille (Luukkanen 2000, 51). Huolimatta saamastaan tehtävästä taistella uskontoa vastaan, Konkka kertoo havainneensa ristiriitaa marxismien periaatteiden ja käytännön tekojen välillä. Kun Marx peräänkuulutti ihmisille vapautta, siihen olisi Konkkan mielestä pitänyt kuulua myös omantunnonvapaus. Konkkan käsityksen mukaan inkeriläiset uskovaiset eivät millään kategorialla mitaten harjoittaneet kirkossa käydessään “valtionvastaista kamppailua”.

Pohjoisinkeriläisen talonpoikaisperheen pojan elämäntutkimukseen oli tullut vakava särö, kun hän poliittista esitystä kuunnellensa tajusi, että oma perhe oli joutunut parempiosaisten riiston kohteeksi tehtyään työtä vauraalla maatilalla lähes nollakorvausta vastaan.

⁶⁷ IM8, IN17, IN23

Eero. Tämä oli viekoitteleva oppi.

Kiuru Simolle me teimme työtä koko kesän ja siitä saimme vain kymmenen sakkia kauraa. Kauran hinta oli silloin hyvin alhainen. Hän siis riisti meidän työstä suurimman osan ja hän rikastui ja voimistui. Me kun olimme köyhiä, samoiksi jäimme. Tässä minulle heräsi ensimmäisen kerran repeämä päähän siihen idylliseen talonpojan hiljaiseen elämään, jossa poika alistui isälle. Ja kaikki maaseudun lait olivat vanhoillisia, joita kunnioitettiin ja käytiin kirkossa. Tähän tämmöiseen hiljaiseen talonpojan elämään tuli ensimmäinen repeämä. Minun päähäni ruvettiin ahtamaan ajatuksia, kokonaan toisesta. Edelleen tämä luennoitsija kertoi, että kaikkien maiden työtätekevät liittyvät yhteen. Kun kaikkien maiden proletaarit liittyvät yhteen, kommunismissa työpäivä voi olla vain kolme tuntia. Kolmessa tunnissa sinä teet niin paljon tavaraa, että niitä riittää pukeutumiseen, ruokaan, tehtaan koneiden ostoon. Tämä oli viekoitteleva oppi. (IM8)

Konkka hylkäsi perinteisen talonpoikaiselämän ja päätti ryhtyä politrukiksi. Päätös ei ollut helppo, sillä samalla hän joutui sulkemaan lapsuudenkotinsa oven iäksi takanaan. Eeron isä ei hyväksynyt poikansa tekemää ratkaisua eivätkä suhteet perheeseen korjaantuneet enää ennalleen. Puoluekoulusta valmistuttuaan Konkan ensimmäisiä tehtäviä oli talonpoikien taivuttelemine kolhoosiin ja kirkon sulkeminen Markkovassa. Kumpikin niistä epäonnistui.

Eero. Ajattelin, että ne repivät minulta silmät ja naamat.

Villiintyneet, fanaatikot naiset olivat minulle vihaisia, että kirkkokuoro hajaantui. Ne kokoontuivat lukutuvalle ja ajattelin, että ne repivät minulta silmät ja naamat. ”Sinä jumalankieltäjä ja antikristus. Viekoittelet ihmisiä syntiin!” Sanoin: ”Hiljaa, akat!” Kiroisin: ”Perkele!” Suomalaisilla kiro sanoilla. ”Istukaa, puhellaan rauhassa.” Sitten yksi sanoi, että se tulee meille kirkkoa sulkemaan, mutta tänäkin päivänä kirkko toimii. ”Miksi te minua siitä syyttelette, kun Erkki-pappi tulee joka sunnuntai puhelemaan? Minä en sulje kirkkoa, se on teidän oma asia. Jos haluatte sulkea kirkon, pitäkää kokous. Jos te ette sitä tee, kukaan ei tule kirkkoa sulkemaan.” Siitä sitten akat rauhoittui ja lähti pois. Pääsin rauhaan kaikessa suhteessa. Minun työni meni onnellisesti. Ei ollut mitään vainoja, mutta en saanut yhtään kolhoosia perustetuksi. (IM8)

Myös kouluissa marxismin periaatteet ja uskonnolliset arvot joutuivat törmäyskurssille, kun oppilaat ja heidän vanhempansa halusivat totuttuun tapaan viettää kristillisiä juhlapäiviä.

Eero. Yksi ekskursio teki parempaa työtä kuin monet selvitykset.

Pääsiäisenä noin 200 oppilaasta tuli kouluun vain noin 15–20 oppilasta. No, mitä tehdä? Opetustyötä ei voitu jatkaa. Päätimme, että lähdettiin Le-

ningradiin ekskursiolle. Rahaa minulla oli. Ja niin sitten tallasimme kuusi kilometriä Kelttoon, Keltosta kävimme autobussiin ja Leningradiin. Ensin kävimme Iisakin kirkossa. Siellä selvitin maapallon pyörimisen. Sitten menimme Kasanin kirkkoon. Alakerrassa oli kidutusvälineet. Selvitin, miten uskonto kidutti vastustajia. Yhdeltä puolelta uskonto puhui ihmisrakkaudesta. Toiselta puolen tässä on välineitä, että näette, miten ihmistä kidutettiin, jos hänet laskettiin pakanaksi. Jotta hän tunnustaisi itsensä ja hänet hyväksyttäisiin kristinuskon syyliin. Ruokalassa söimme päivällisen ja tulimme takaisin Autioon. Sitten seuraavana päivänä kaikki oppilaat tulivat jo kouluun. Kun nämä lapset kertoivat, mitä he näkivät Pietarissa ensi kertaa elämässä ja miten suuren vaikutuksen se teki heihin, kaikki olivat kateissaan. Jos he olisivat tietäneet, he olisivat vanhempien lupaa saamatta tulleet kouluun. Yksi ekskursio teki parempaa työtä kuin monet selvitykset, jota oli suullisesti tehty. (IM8)⁶⁸

Inkerin suomalaiset kirkot suljettiin yksi toisensa perään. Kirkkojen lakkauttaminen ei koskenut vain evankelis-luterilaisia kirkkoja, vaan oli osa koko Neuvostoliiton uskonnonvastaista kampanjaa. Myös loikkareiden ja amerikansuomalaisten kertomuksissa kuvaillaan kirkkojen tuhoja. Erityisesti Petroskoin ortodoksikirkon hävittäminen muistetaan. Kirkkojen sulkemiseen liittyviin muistoihin kuuluu usein jopa myyttisiä tarinoita, joita voidaan pitää osana inkeriläisten kollektiivista tarustoa.⁶⁹

⁶⁸ Aatami Kuortti kirjoittaa Eero Konkan toiminnasta muistelmateoksessaan *Kirkossa, keskitysleirissä, korvessa. Inkeriläispapin muistelmia* (Sley-kirjat 1989, 157). Kuortin oli määrä pitää jouluna 1929 jumalanpalvelus Vuoleella, mutta tilaisuus oli vaarassa peruuntua kovan kuumeen takia. Kuortti päätti kuitenkin pitää kirkonmenot sairaudestaan huolimatta. Nähdessään pastorin ilmestyvän paikalle suntio hämmästyi, sillä punanurkan hoitaja Konkka oli hänen mukaansa levitellyt huhuja, joiden mukaan Kuortti oli vangittu. Kuortti jatkaa: ”En henkilökohtaisesti tuntenut Konkkaa enkä ollut koskaan häntä tavannut, mutta olin kuullut hänestä yhtä ja toista. Hän asui seurakunnan pappilassa ja toimi paikkakunnan punanurkan hoitajana, jonka hommiin kuului pääasiallisesti uskonnonvastainen työ. Tässä virassaan Konkka kuului olleen hyvin toimellinen.” Jos minä en saa sitä pappi Kuorttia vankilaan, niin minä en ole minä, hän oli uhmaillut.” Mutta Konkan toiveet eivät vielä olleet toteutuneet. Pappi ei ollut kivisäkissä, vaan saapui Vuoleelle viettämään kristillistä joulua.”

⁶⁹ Kirkkojen hävittämiseen liittyvissä tarinoissa tuhoamiseen osallistuneita kohtasi usein joko heti tekoa tehdessään tai pian sen jälkeen jokin onnettomuus, sairaus tai yllättävä kuolema, joka tulkittiin Jumalan kostoksi. Myös perestroikan aikana liikkui tarinoita, joiden mukaan kirkon avaamista vastustaneet kokivat vastaiskuja: sairastuivat tai menettivät henkensä. (Tutkimuspäiväkirja/HM)

Ida. Sielt lähti yks tyttö puttoomaan sielt lehtereiltä.

Mikä kirkon kohtalo oli. Ne sano, ett ne ihmiset oli ko hulluja ja siellä ko ol se puu niin arvossaan. Sitä ko ei ihmisill hevossii eikä metsiä, niin joku, kun sai hyvän lankun otettuu, niin toinen penkit, niin ne silleen. Ei ollut montaakaan viikkoa, kun koko kirkkoa ei ollut missään. Ihmiset vetivät, kuka ristin rakens mökkilöikseen. Mut miull yks ihminen kerto, ett silloin ko se kirkko jäi tyhjilleen, sitä ol vähän jo rikottukkii, niin sinne perusti tanssit. Siell sit joku juoksenteli urkulehtereillä, niin sielt lähti yks tyttö puttoomaan sielt lehtereiltä. Se tarttu vaatteistaan johonkin koukkuun kiinni ja sitten se huuti apua. Nuoret lähti suin päin juoksemaan karkuun, ko ne kirkoss tanssi ja se tyttö huutaa apua. Ne meinas jättää sen tytön sinne, mutt sitten parhaat ystävät tuli auttaan. (IN23)

Kirkkojen sulkemiseen liittyvien muistojen jälkeen aineiston kertomuksissa ei ole uskontoa koskevia episodeja ennen perestroikan käynnistymistä. Myöskään karkotuskokemuksiin ei liity uskonnollista puhetta esimerkiksi kohtia, joissa kertojat olisivat hakenneet vaikeuksiinsa apua rukouksista.⁷⁰

Perestroikan jälkeiseen aikaan sijoittuva uskonnollinen puhe liittyy aktivoituneeseen kirkolliseen toimintaan ja uskonnollisten yhteyksien viriämiseen Suomen kirkon ja Neuvostoliiton (sittemmin Venäjän kanssa). Kaksi haastateltavaa kertoo käyneensä rippikoulun Karjalassa ja liittyneensä Suomeen muutettuaan kirkon jäseneksi.⁷¹

Eero Konkalla oli kokemuksia suomalaisten uskovaisten Neuvostoliittoon suuntautuneesta lähetys- ja avustustoiminnasta.

Eero. Pastorit rupesivat käymään tiheästi ja toivat lahjoja.

Tänne alkoi tulla luterilaisen kirkon miehet. Ensimmäiseksi minä suomenkielentaitoisena auttaisin jumalanpalveluksen järjestämisessä Kantalahdessa. Pyysivät, että järjestäisin suomalais-karjalaisen seuran. Kun suomalaisia oli tavattoman vähän, otin suunnaksi järjestää karjalais-suomalaisten yhteisen seuran. Venäläisten suhtautuminen oli sama kuin ennen. Ei annettu huoneistoa, johon kutsuisin radion ja sanomalehden kautta in-

⁷⁰ Monissa julkaistuissa elämäkerroissa kerrotaan rukoukseen turvautumisesta hädän hetkellä ja avun hakemisesta uskosta. Esimerkki on Katri Kukkosen elämäkerrasta. “Pois pääsyä odottaessamme yritimme pitää huolta myös sielun ravitsemisesta ja rohkaisemisesta Jumalan sanalla. Halusimme saada voimaa seurakuntayhteydestä ja noudattaa kristillisiä tapoja. Meidän oli tärkeää säilyttää uskontomme ja kansallinen identiteettimme. Joka sunnuntai inkeriläisperheet kokoontuivat jumalanpalvelukseen, kesällä tavallisesti luonnon helmaan, talvella jonkun kotiin. Meillä karkotetuilla suomalaisilla oli oma seurakuntamme.” (Ronkonen 1995, 171–172).

⁷¹ IN18, IM19

keriläisiä ja suomalaisia. Sain toisen salin. Olin seuran hallinnon puheenjohtaja (...) Pastorit rupesivat käymään tiheästi ja toivat lahjoja. Vaatelahjoja. Oli 60–70 jäsentä. Toivat niin paljon vaateista ja jalkineita, elintarvikkeita, jakoivat kaikille inkerinsuomalaisille niitä. Ja sitten, kun tuli kysymys siitä, että olenko uskovainen: ”Olen ateisti, se perustuu tieteelliselle pohjalle, mutta se ei ole ristiriidassa teidän henkisen aatteenne kanssa. Uskonto on aina siveyden pohjana ja nyt, jos koskaan tarvitaan siveyden pohjaa. Ja te saarnaatte sitä, minulla ei ole mitään sitä vastaan. Jumalanpalveluksessa en itse käy, se on turhaa ajanviettoa minulle.” (IM8)

Uskonnollisuus nousee puheeseen kolmen diasporan sukupolven kertomuksessa. Yksi määrittelee itsensä ateistiksi (IM21), yksi on liittynyt Suomessa kirkkoon (IM7) ja yksi kertoo joidenkin vuosien takaisesta aktiivisesta uskonnollisen heräämisen kaudestaan. Hän turvautui uskoon sairastuttuaan vakavasti 10-vuotiaana ennen Suomeen muutttoa (IN15). Nyt elämän tasaannuttua uskonnollisuus on väistynyt taka-alalle. Kertomuksesta paljastuu, että kirkkoon liittymistä vaikeampaa on kuitenkin uskonnollisten tapojen ja niiden merkitysten sisäistäminen.

Julia. Ei ollut muuta kuin uskonto.

J: Joulua vietetään, koska olen luterilainen. Meillä on venäläinen ja suomalainen joulu ja suomalainen joulu on oikeastaan vähän hienompikin. Että meillä on oikein suomalainen joulu, varmaan viisi vuotta. Sitten joi-takin pyhiä ei vietetä ikinä, koska ei tiedetä, mitä pitää tehdä. Esimerkiksi pyhäinpäivä, silloin kun käydään hautausmailla. Me ei voida käydä hautausmaalla, koska ei ole ketään sukulaisia. Joskus on tosi vaikea viettää jotta-in juhlaa, kun ei tiedetä, miten sitä pitäisi viettää. Pääsiäistä vietetään suomalaisittain ja venäläisittäin. Paitsi määmmä ei syödä.

H: Sanoit, että olet luterilainen. Mistä lähtien?

J: Ennen kun lähdin Venäjältä, minut ristittiin luterilaiseksi. Äiti vain päätti. Suomeen tullessa olin tosi uskovainen, mutta en ole enää.

H: Mistä se johtuu, että uskonto oli tärkeää?

J: Silloin ei ollut mitään muuta kuin uskonto. Vammauduin silloin. Se oli tosi trauma vanhemmille ja minullekin. Sairastuin kymmenenvuotiaana ja sain yksitoistavuotiaana tietää, etten pysty koskaan kävelemään. Ei ollut muuta kuin uskonto. (IN15)

Petroskoissa asuva diasporassa syntynyt 60-vuotias mies muistelee vanhempiensa suhdetta uskontoon. Huolimatta lapsena saadusta uskonnollisesta kasvatuksesta, hänen kohdallaan uskonnon tilalle on tullut uskonnottomuus.

Vilho. Äiti oli uskovainen.

H: Olivatko vanhemmat uskonnollisia? Kävivätkö he kirkossa?

V: Silloin suomalaista kirkkoa ei ollut. Äiti oli uskovainen. Hänellä oli biblia ja evankeliumi. Sellainen kirja, joka on meillä jossain mökillä säilynyt.

H: Tarttuiko poikaan?

V: Tietysti se vaikutti ja jatkuvasti luin kun olin piienenä.

H: Entä nyt?

V: Rehellisesti sanoen en. (IM21)

5.5 Inkerin kärsimyshistoria

Suomen kielen, kotimaan ja evankelis-luterilaisuuden ohella kärsimyshistoriaa on pidetty inkerinsuomalaisten etnisen identiteetin neljäntenä tukipilarina. Kärsimyskokemukset ovatkin inkeriläisten elämäntarinoiden keskeisintä sisältöä. Karkotukset, vangitsemiset, evakuoinnit sodan jaloista ja omaisten menetykset ovat osa jokaisen Inkerinmaan sukupolven kertomusta joko omakohtaisesti koetuna tai tulkintoina omaisten kokemuksista.⁷²

Historiallisella Inkerinmaalla asuvan suomalaisväestön hajauttaminen tapahtui kertomuksissa neljää eri tietä:

1. karkottamalla ja likvidoimalla sivistyneistö sekä kolhoosien vastustajat.
2. tyhjentämällä Pohjois-Inkerin alue suomalaisväestöstä.
3. sodanaikaisilla evakuoinneilla ja

⁷² Inkeriläisten kärsimyshistorian juuret ulottuvat kuitenkin nykyaikaa kauemmaksi. Stalinin vainojen ja sodanaikaisten kokemusten synnyttämiä kärsimystarinoita voidaan pitää suorana jatkona inkeriläisten aikaisempaan tarinaperinteeseen. Jo Inkeristä kerätyssä kansanrunoudessa vieraalle maalle karkottamisella ja surulla on keskeinen sija, joskin myös ilon sävytteisiä runoja on talletettu, kuten juhla- ja keinulaulut. Myös itkuvirret ovat olleet osa inkeriläistä kulttuuria. Vaikka itkut ovat olleet yleisiä erityisesti ortodoksisen väestön keskuudessa, ne levisivät Inkerissä myös luterilaisten keskuuteen (Timonen 1982, 5–6; Nenola 2002). Myös Inkerin liiton muistojulkaisu 1922–1932 pohti pääkirjoituksessaan Inkerin kansan kovaa kohtaloa. Tätä havainnollistamaan oli valittu inkeriläinen muinaisruno, joka kirjoittajan mukaan viittasi niihin kaukaisiin aikoihin, ”jolloin vainolainen niin tyystin oli hävittänyt jonkin Inkerin kolkan asukkaat, ettei yksinäinen laulaja enää mistään kuullut ihmisääntä, ei saanut lauluunsa vastausta”. (Inkerin liitto 1932, 2)

4. estämällä hallinnollisilla säännöksillä inkerinsuomalaisten paluu Leningradin alueelle sodan jälkeen.⁷³

Omakohtaiset karkotus- ja evakkokokemukset liittyvät enemmän sota-aikaan kuin Stalinin vainoihin. Kuusi (6) kertoo muistellee evakuointioperaatiota Leningradin saartorenkasta kevättälvella 1942 ja seitsemän (7) inkeriläisen siirtoväen kuljetuksia saksalaisten miehittämiltä alueilta Viroon, josta matka yhtä kertoo lukuun ottamatta jatkui Suomeen. Yhdeksässä (9) kertomuksessa muistellaan sodan jälkeistä ajelehtimistä paikasta toiseen, kun 1930–1942 karkotetut inkerinsuomalaiset ja myös Suomesta palannut siirtoväki etsivät itselleen uutta asuinpaikkaa. Myös kollektivisointiin ja kulakiksi leimaamiseen liittyvät muistot ovat kertojien iästä johtuen enimmäkseen tulkintoja vanhempien tai muiden perheenjäsenten kokemuksista, samoin kuin kertomukset vangitsemisista ja työarmeijasta.

Myös diasporan sukupolvi muistellee yleisellä tasolla inkeriläisten karkotus- ja evakkokokemuksia, mutta kyseessä on Denzinin (1989) tarkoittama ohut kerronta. Diasporan polvella kerronnan taso on yleistynyt ja syvyys madaltunut, kun omakohtaiset kokemukset ja tapahtumien yksityiskohdat puuttuvat.

5.5.1 Venäjän vallankumouksen jälkeinen aika

Inkeriläisen diasporan alkuhetket ajoittuvat Venäjän vallankumouksen jälkeiseen aikaan, jolloin inkerinsuomalaisia siirtyi asumaan Suomeen. Inkeriläispakolaisten määrä kasvoi huippuunsa vuonna 1919, kun Pohjois-Inkerin pitäjistä tuli Suomeen yli 8 000 pakolaista Inkerin itsenäistymiskapinan jaloista. Heistä noin 5 000 jäi pysyvästi Suomeen, loput palasivat Tarton rauhan solmimisen jälkeen kotiseuduilleen.

Aikalaisten kuvauksissa elämä nuorena Neuvostoliitossa muuttui ”kankeaksi”. Talonpojille määrättiin ylisuuria veroja, jotka oli maksettava luovuttamalla valtiolle tietyt kiintiöt maatilojen tuotteita. Maksamattomista veroista saattoi joutua velkavankeuteen. Kun oman tilan tuotto ei riittänyt edes verojen maksuun, talonpojat ryhtyivät piilottamaan ruokaa turvatakseen itselleen jonkinlaisen toimeentulon.⁷⁴ Tilanne saattoi muuttua paradoksaaliseksi. Ne, joilla oli rahaa, ostivat tuotteet kaupasta luovuttaakseen ne saman tien veroina valtiolle. Eero Konkan perhe pakeni isää uhkaavaa vankeustuomiota ja epävarmoja oloja Toksovasta Suomeen vuonna 1919.

⁷³ IN2, IN3, IN4, IN5, IM6, IM8, IN17, IM18, IM21, IN22

⁷⁴ IM8, IN17, IN20

Eero. Luodit vinkui aivan meidän korviemme ohi.

Kesti toista tai kolmatta päivää, kun tulimme Miikkulaisiin, vaikka matkaa oli vain 40–50 kilometriä. (...) Ainoastaan yhdessä talossa oli vanha mummo leivinuunin päällä. Mummo sanoi, ettei hän lähde mihinkään omasta pirtistä. Mummo neuvoi, mistä alkaa tie Suomeen. Sitten kun tuli hämärää, kylä oli tyhjä, meillä ei ollut mitään pelättävää. Löysimme tien. Se oli kärrytie, jalkatie. Suomeen oli 10 kilometriä. Sitä ennen ihmiset kävivät Miikkulaisista Suomessa, kun raja ei ollut kiinni. Me lähdimme tätä metsätietä pitkin kulkemaan ja yhtäkkiä tuli jo pimeä. Kuului komento: Stoi! Sto idiot? Kuka siellä? Isä ja äiti menivät tien puoleen. Lapsetkaan eivät itkeneet, meillä oli aivan instig, että pitää olla hiljaa. Sitten alkoi ammunta. Luodit vinkui aivan meidän korviemme ohi, mutta yhteenkään ei sattunut yhtään kuulaa. Ne ei lähteneet meitä etsimään. Kun kaikki hiljensi, me uudelleen löysimme tien ja lähdimme marssimaan pimeään tulleensa. Oli pimeä, kun tulimme leveän rajan kohdalle. Isä sanoi, että tässä on Venäjän raja. Kun tulimme rajan yli toiselle puolelle viritimme nuotion. Söimme viimeiset eväät ja jäimme odottamaan aamua. Kun aamulla heräsimme, näimme sadan metrin perässä kylän, se oli Rehon kylä. Kyläläiset sanoivat, että me näimme, kun nuotio paloi, mutta me pelkäsimme. Kylässä ottivat oikein hyvin vastaan. Syöttivät ja juottivat ja levättiin. Sitten antoivat hevoskyydin. Me tulimme Rautuun. Isä näki, että oli iso talo. Isä meni koputtelemaan ja sanoi, että *olemme Venäjän pakolaisia*. (IM8)

Venäjän vallankumouksen jälkeen, kuten myös 1920- ja 30-luvun alussa Suomeen siirtyneet inkeriläiset sopeutuivat yhteiskuntaan vaivattomasti. Työtä oli tarjolla ja kieli yhteinen. Koti-ikävä vaivasi joskus, mutta Suomeen muuttaneet⁷⁵ saivat huomata, että yhteydet entiseen kotimaahan olivat poikki. Tietoja tihkui lähinnä uusien pakolaisten välityksellä.

Tarton rauhan jälkeen ja olojen rauhoituttua lähes puolet Inkerin pakolaisista lähti takaisin kotikonnuilleen Inkeriin, heidän joukossaan myös Konkkat. Paluuta entiseen elämään ei kuitenkaan ollut. Perheelle selvisi ikävänä tosiasiana, että kotitalo oli heidän poissa ollessaan kollektivisoitu ja sitä isännöivät vieraat ihmiset. Konkille löytyi monien vaikeuksien jälkeen lopulta asunto oman tädin entisestä talosta ja näin alkoi elämä “ruokolaisina ja syrjäläisinä omassa talossa”.⁷⁶

⁷⁵ IN23

⁷⁶ Muistelmateoksessaan *Kirkossa, keskitysleirissä, korvessa. Inkeriläispapin muistelmia* (1989) myös Aatami Kuortti käsittelee Inkerin itsenäistymiskapinaa.

“Siinä, missä vähäpätöinen Rajajoki teki hevosenkengän muotoisen mutkan, oli Inkerin pohjoisin kylä – Kirjasalo. Tämä paikkakunta oli tullut tunnetuksi kapinasodan ajalta, sillä siellä liehui viimeksi Inkerin lippu, joka pettynein toivein jouduttiin laskemaan alas tangosta joulukuun 6. päivänä 1920 ja Kirjasalo, Pohjois-Inkerin vapausjoukkojen tärkein tukikohta, jota inkerinsuomalaiset miehet olivat

Eero. Meillä ei ollut mitään.

Kun Rääpyvän kommuunasta meidät passitettiin takaisin ja meille annettiin uusi talo, oli uusi isäntä. Me olimme siinä vanhassa tuvassa, joka oli Liisa-Mari-tädin rehutupa. Siellä valmistettiin eläimille ruokaa. Ja sellaiseen tupaan meidät lähetettiin asumaan. Isä jäi vankilaan ja sitten kahden kuukauden kuluttua pääsi pois. Tässä mökissä, karjan rehutupasessa aloitimme elämän, kun saavuimme Suomesta pois. Se oli raskasta, kun meillä ei ollut mitään. Ei hevosta, ei lehmää, ei maata eikä ruokaakaan tietysti. Eihän meillä ollut mitään kylvettyä. Sitten lopulta sen uuden talon ympäriltä annettiin puolitoista hehtaaria maata. Vuonna -21 voimme aloittaa taloudenhoidon. Sellaisissa oloissa täytyi elää. Se mikä mahdollista oli metlojen (luutien) teko. Korjattiin koivunoksia ja äiti teki metloja. Kun niitä tuli noin 400 kappaletta, Paavo antoi hevosen ja karryt ja isä toimitti ne Pietariin talonmiehille myytäväksi. (IM8)

Yhteisasumisen suosimisen ohella neuvostoyhteiskunnan rakentaminen alkoi näkyä myös koulujen kasvatustyössä 1920-luvun alussa, kun opetussuunnitelmat muokattiin palvelemaan neuvostoidologian päämääriä.

Ida. Laps alko runoilemmaa Leninistä!

Sitten tuli Leninin aika. Mie olin koulussa justiin. Sitä ennen ei tiedetty koko Leninistä hölönpöllöä. Mut ku mie olin kansakoulussa, niin opettaja sano, ett nyt tulloo niin suuri surujuhla, että täytyy lausuu runo. Jott kuka tahtoo? No, joka laps tahto. Sill tavalla mie luin ulkoo kotona läksynä sitä Leninin runnoo. Isä sanoi, mitä tyttö lukkee ja tempas sen. Muistan vielä siitä muutamman sanankin. ”Hankilla lumi teutaroi”. Sellasii sanoja, jott lapsell oli vähän ihme, mitä se lumi teutaroi. Oli sellainen niin tunnelmallinen runo, mutt se olik Leninin kuolinpäivävuos. Sitten vasta alkoivat havahtua, että elämä oli mennyt tällaiseks, ett laps alko runoilemmaa Leninistä! Eihän myö tietty, kuka se olkaan. Ja *Kansainvälinen* marssi opetettiin laulamaan. (IN23)

5.5.2 Kulakointi ja kollektivisointi

Inkeriläisten kärsimyskertomuksissa vainotuksi ja karkotetuksi tuleminen liittyy oman maatilän ja kodin menetykseen: Koti oli joko maantieteellisesti väärässä paikassa tai tilän omistusmuoto ristiriidassa Neuvostoliitossa omaksutun yhteistaloutta suosivan politiikan kanssa.

miehuullisesti puolustaneet, jouduttiin luovuttamaan suurelle itäiselle naapurille. Seitsemän kohtalokasta vuotta oli kulunut jo siitä, kun Rajajoki, pienoinen puro, oli tullut ylipääsemättömäksi. Se erotti samaa kieltä puhuvat ja samaa uskontoa tunnustavat toisistaan; pieni puro oli idän ja lännen raja, jonka kohdalla oli rautainen esirippu.“ (Kuorti 1989, 103)

kan kanssa. Kolhoosiin joutuminen on ollut yksi merkittävimmistä elämän käännekohdista.

Pakkokollektivisointi alkoi 1930-luvulle tultaessa. Vauraimmat talonpojat leimattiin kulakeiksi, minkä seurauksena omaisuus takavarikoitiin valtiolle, isännät vangittiin tai karkotettiin yksin tai yhdessä perheensä kanssa Neuvostoliiton kaukaisille seuduille. Neljän kertojan perheet tai heidän isovanhempansa kulakoitiin⁷⁷ ja yksi isä⁷⁸ vangittiin kolhoosin vastustajana vuonna 1937 ja teloitettiin.

Eero Konkkan kertomusta lukuun ottamatta kulakkikokemukset jäävät vain maininnan tasolle. Syynä tähän lienee kertojien nuori ikä tapahtumien ajankohtana. Tapahtumat muistetaan lapsen näkökulmasta tai episodit ovat tulkintoja vanhempien kertomuksista. Kuitenkin kulakiksi tekeminen vaikutti koko perheen elämään monella tasolla. Omaisuuden menettämisen lisäksi se leimasi muutkin perheenjäsenet kansanvihollisiksi.

Eero. Piti pitää vettä suussa.

-32 minä sain serkulta murhaavan kirjeen, jossa hän kirjoittaa, että sinun isäsi kulakin häntyrinä, äänitorvena on tehty kulakiksi ja karkotettu pois kotoa Siperiaan. Kolmeen päivään en voinut löytää itselleni vastausta. Salatako tuon? Jouduin panemaan elämäni vaakalautaan. Jos puhun suoraan, isku on murhaava. Mutta jos minä salaan, sitten häpeäpilkku tulee painamaan koko minun elämäni. Sitten minä rehellisesti päätin kertoa piirikomitean sihteerille, että oli tehty ja se on väärä. Talous ei ollut kulakkitalous. Mutta on poljettu lakeja ihmisarvon häpäisemisestä ja rankaisemisesta. Nyt olin tässä tilassa. Kun menin Sundmanille tätä selvittämään, hän sanoi, että se on vakava asia. ”Sinussa en ole nähnyt mitään pilkkuja, joista näkyisi, ette ole tehnyt rehellistä työtä sosialismin rakentamisessa. Mutta hyvä Eero, minun pitää asettaa kysymys erottamisesta pois puolueesta puoluekokouksessa tai Nuorisoliiton kokouksessa, sillä sinä olet vielä nuorisoliittolainen.” Silloin jokainen pelkäsi toinen toistansa. Se ihmispelko muuttui murhaavaksi suhteeksi ihmisten välisissä suhteissa. Pelkäsimme olla avomielisiä. Piti pitää vettä suussa, ettei yhtään sanaa sanoisi liika. Ettei tulisi sanotuksi ajatuksia Stalinia ja puoluetta vastaan.

Mutta kokous kutsuttiin koolle, yhteinen Nuorisoliiton ja puolueen kysymyksessä. Piirikomitean sihteeri luki, että meille saatujen tietojen mukaan Eero Konkka on kulakin poika ja isä on likvideerattu kulakkina ja lähetetty Siperiaan. Meille hän on rehellisessä työssä, mutta hänen syntyperänsä ei vastaa nykyaikaisia vaatimuksia, mitä nuorisoliittolaiselta vaaditaan. Siksi meidän pitää asettaa kysymys Eero Konkkan erottamisesta Nuorisoliitosta ja puolueen kandidaattijäsenyydestä. Kaikki olivat tulleet nuorisoliittolaiset kyläkokoukseen, koska he tiesivät, että siellä oli käsiteltävänä tärkeä asia. Ja sitten, kun oli kertonut ilmoituksensa, kukaan ei ota

⁷⁷ IM8, IN5, IM21, IN22

⁷⁸ IN3

puheenvuoroa. Kaikki on vaiti. Sitten Terhola kysyy, mitä on tehtävä. Sit-
ten yksi nuorisoliittolainen sanoi, että tällä hetkellä meidän pitää erottaa
Eero Konkka riveistämme, koska aika on sellainen. Olemme nähneet, että
hänen työssään ei ole mitään sanomista, mutta hänen syntyperänsä vuoksi
pitää erottaa. Se oli ainoa puheenvuoro. Kun huomasin, että tilanne oli
kääntynyt näin typeräksi, otin puheenvuoron. Ensimmäkin huomautin, että
olen itse ilmoittanut nämä tiedot piirikomitealle. Ne ei ole mistään muista
lähteistä, vaan serkultani kotikylästä. Tässä yksi nuorisoliittolainen esiin-
tyi: ”Erottakaa, jos ette erota, te joudutte itse kritiikin alaiseksi. Teillä on
huono luokkavalppaus.” Sanoin, minä en ollenkaan teitä syytä, se ei riipu
teistä. Mutta uskokaa, että tulee vielä aika, jolloin te uudelleen luovutate
minulle puolueen jäsenkirjan.

Minut otettiin pois poliittisen valistustyön johdosta ja pantiin sanoma-
lehtien levittäjäksi tukahduttaakseni ikävyyteni. Mutta minä jäin yksin. Jo
silloin oli sellainen tapa, että jos kuka joutui mustille kirjoille, niin kaikki
muu nuoriso kääntyy selin. Tunsin sen tavattoman raskaasti (...) Otin vas-
taan ankaran iskun, mutta minun omatuntoni oli kevyempi. En lähtenyt
Kiestingistä häpeällä, että salaisin oman syntyperäni, josta minua syytet-
tiin. Lähdin ylpeänä elämäntapaalelle, joka oli sitten jatkuvaa. (IM8)

Kolhoositalouteen siirtyminen ja yksityisomaisuudesta, erityi-
sesti omasta kodista ja maatilasta luopuminen, olivat varsin trau-
maattisia kokemuksia kollektivisoiduille perheille.⁷⁹ Kolhoosiin
liittyminen oli aluksi vapaaehtoista, mutta kiristyneen veropoliti-
ikan takia ja liittymistä vastustaneille sattuneiden kovien kokemus-
ten pelottamina yksityistaloudet vähitellen hävisivät.

Vuonna 1908 syntynyt Helmi muistelee kolhoositalouden al-
kamista. Hän olisi halunnut opiskella opettajaksi, mutta Pietariin
oli pitkä matka ja ajat olivat huonot.

Helmi. Ei milloinkaan ollut sitä tilipäivää.

H: Kotona tehtiin työtä ja sillä elettiin niin kauan, kun tuli se kollektiivi ja
piti olla siinä yhteistyössä kaikki. Se oli niin kurjaa aikaa, kun siitä konsa
ei maksettu rahaa. Aina vain töitä teit. Jos sitten kotona sait jotain kasvate-
tuksi, sillä elettiin. Yksi lehmä oli, sen jättivät, kaikki pois otettiin. Sitten
sillä elettiin.

HM: Oliko pakko liittyä?

H: Oli se pakko. Ensiksi ei menneet pakosta, mutta sitten kun kävivät lait-
tamaan pois kotoonta, niin sitten ihmiset käivät niin kuin vapaaehtoisesti
kaikki. Luulivat, ettei meitä huolint lähteä Siperiaan. Kolhoosissa raadettiin
aamusta iltaan, ei milloinkaan ollut sitä tilipäivää. Ja vielä tultiin kotiin et-
simään, jos ei mennyt. Siperiissäkin aamulla varhain jo tultiin, lähetkö sinä
työhön. Lapsi oli sairas. Vanhemman pojan kanssa piti jättää se sairas lap-

⁷⁹ IN2, IN3, IN4, IM6, IN17, IN18

si ja lähteä. Sitten kun oli häijy se johtaja. Jos ette mene, niin teidät vangitaan. Sillä vangitsemisella hirvittelivät. Perunamaatakaan antanut yhtenä vuonna. Maata oli niin paljon, mutta kiusaa (...) Meillä oli kovat pakkaset Siperiassa. No, oli se 30–35. Sinne piti lähteä aamulla varhain. Minäkin olin lypsäjänä. Lähteä, vaikka kuinka pakkaneen aamu. Ei ollut kelloa, eikä mittään. Kaikki jäivät kiireessä kotiin. Läksin yöllä menemään. Siellä oli kaikki jäässä, isäntä oli oikein huolimatton. Ei ikkunoissa lasia, heiniä panni. Ei kattoa läävässä ensinkään olemassakaan. Vesisade, se tuli kaikki niskaan. Huolimatonta sellaista eloa. Kuka joutui parempiin paikkoihin, saivat leipää ja saivat ruokaa. (IN17)⁸⁰

5.5.3 Huominen, jota ei tullut. Vainon ajan vangitsemiset

Pakkokollektivisoinnin ja kulakiksi tekemisen lisäksi Stalinin etniset puhdistukset 1937–1938 koskettivat inkerinsuomalaisia. Karkotukset merkitsivät useimmille kertojille kodin menetystä, uutta asuinpaikkaa ja kurjia elinoloja, mutta ei täydellistä vapauden menetystä eikä vangitsemista. Täysin vapaita karkotetut eivät kuitenkaan olleet, sillä kansanviholliseksi leimatun mahdollisuudet palata takaisin kotiseudulleen ja yleensä valita asuinpaikkansa olivat rajoitettuja. Kertomukset vangitsemisista ja vankilakokemuksista ovat yhtä (IN1) lukuun ottamatta tulkintoja toisten perheenjäsenten tai tuttavien kohtaloista.

Perheenjäsenten vangitsemisista puhutaan myös kolmessa muussa aineistoon kuuluvassa kertomuksessa.⁸¹ Irjan isä vangittiin

⁸⁰ Salli Iivarinen-Savorina kuvailee kirjassaan *Kaukana kotini Inkeri* (1994) kolhoosielämää 1930-luvun Inkerissä hieman valoisampaan sävyyn.

“Vanhaakylää nimitettiin useimmiten kolhoositilan nimellä Uusityö. Kolhoosilla viljeltiin jyväviljaa, perunaa, rehukasveja ja vihanneksia, mutta sen tärkein tuotantoala oli maitotalous. Kaikki kylän työkykyiset asukkaat olivat kolhoosin jäseniä, he työskentelivät siellä ja saivat siitä elatuksensa. Jokaisella perheellä oli oma peruna- ja kasvitarhamaansa ja mahdollisuus kasvattaa pienkarjaa, lehmiiä, sikoja ja lampaita. Viime vuosina oli alettu maksaa osa palkasta rahana (...) Inkeriläiset ovat aina olleet talonpoikaiskansaa, tehneet maatyötä. Viime vuosina oli noussut vauraita yhteistalouksia, joita nimitettiin miljonäärikolhooseiksi. Oli myös syrjäkylä, joissa pienet kolhoosit olivat takapajuisia, palkat olivat matalat ja sadot huonot. Uusityö oli vauras (...) Tänä vuonna oli saatu hyvä teräviljasato eikä ollut ehditty kuivattaa. Kuivattamo oli liian pieni. Kirkosta oli taas apua, sen lattialla oli ennenkin kuivatettu viljaa ja sen tilat olivat käytössä sateisina kesinä ja runsaina satovuosina. Näin kirkko oli säilynyt tuholta. Samoihin aikoihin oli kylä saanut kuulla sensaatiomaisen uutisen. Kolhoosin puheenjohtaja oli saanut henkilökohtaisena palkintona henkilöauton, mutta oli kieltäytynyt autosta. “En minä tarvitse omaa autoa”, oli puheenjohtaja sanonut ja pyytänyt korvaamaan palkintonsa koko taloudelle lahjoitettavalla kuorma-autolla.”

⁸¹ IN3, IM8, IN20

kolhoosin vastustajana vuonna 1937 ja Lempin veli vuonna 1938, aikana, jolloin ”yksi sun toinen hävisi kylästä”. Myöhemmin on selvinnyt, että molemmat teloitettiin. Eero Konkan isä karkotettiin Siperiaan, mutta hän itse välttyi uhkaavilta vangitsemisilta lähdettyään täpästä pakoan.

Lempi. Ei sitä huomista tullutkaan.

Meitä oli kotona kolme naista, äiti, sisko ja minä ja neljä miestä. Ja sitten tuli kaksi kaveria, että onko Antti kotona. Antti ei ole vielä työstä tullut. Minä sanoin, ketä te olette ja mitä haluatte. Kun äiti aina poissa, niin minä aina olin siinä. Aino opiskeli jo Pietarissa kirjapainossa, myös vähän kotona. No, me odotamme, että me olemme hänen kavereita. Antti tuli työpuvussa ihan niin kuin hän kuskina oli. Heti kun astuivat sisälle, äiti sanoi, että menkää saunaan, muuten jäähtyy. No, ne sanoi, että nyt ei ole hänen aikaa mennä saunaan. Pese vain kätesi ja kasvosi ja lähdet meidän kanssa. He näytti sitten todistuksen, kun Antti oli jo napattu.

Ne teki kotietsinnän. Antti oli semmoinen, että missä tahansa hän oli, siellä oli kuvaa. Milloin hän oli kirgiisipuvussa, milloin missäkin. Se oli semmoinen, että kasvot vain laittoi, puku oli jo valmis, laittoi vain pään. Hän piti aina hauskaa ja semmoinen iloinen oli, eikä näyttänyt koskaan mitään huonoa puolta. Ne otettiin kaikki pois, koska hän oli ”vakooja”. Se tuli ainakin ilmi. Antti sanoi, että pitää ainakin kasvot pestä. Otti kauhalla kylmää vettä ja semmoiset portaat, ne tuli perässä sinnekin. Että luuli, jos Antti loikkaa. Joka askeleella tuli perässä. No, sitten menttiin, sanottiin, että ottivat mitä löytyi tarpeellista taikka epäilyttävää. Antti sitten työpuvussa lähti. He kaksi siinä keskellä lähti. Asemalle ei ollut kuin puolisen kilometriä. Minä perässä itken, kuitenkin lähden saattamaan. Minulla oli sellainen tunne, että ikuisesti poissa. Sieltä yksi kylän alapäästä tulee Villanen Paavo myös kahden miehen keskellä. Oli varmaan sovittu ajasta, että tapaavat. Niin ne lähti sitten kaksi vankia keskellä toinen takana. Tuotiin rautatieasemalle ja oven taakse. Ne oli yhtä porukkaa. Meille silloin kävi jo sähköjuna. Me Zenjan kanssa tultiin ovelle, niin Antti sanoi, että älä itke. ”Minä huomenna tulen kotiin. Kun ne lupasivat, että huomenna-kin sauna oli vielä lämmin, että ei tänään tarvis mennä. Huomenna aamulla on vielä lämmin. Kun käväisen vain Krasnoje Selossa”. Se oli meidän piiri. Sitten se meni. Ei sitä huomista tullutkaan. (IN20)

Edla on aineiston ainoa inkerinsuomalainen, jolla on omakohtaisia vankilakokemuksia. Sodan alussa Edla oli komennettu toisten nuorten kanssa lentokenttätöihin Kannakselle, mutta suomalaisen rintaman edetessä heidät siirrettiin syvemmälle sisämaahan. Myöhemmin Edlan onnistui päästä Kasaniin, jossa isä oli työarmeijassa. Mutta pian sen jälkeen, kun isä oli päässyt arvovaltaisen tuttavansa järjestämänä vapaaksi työarmeijasta, tytär vangittiin kansanvihollisena vuonna 1944.

Edla. Ja minut vietiin vankilaan.

Kasanin kadulla kerran tullaan ja viedään poliisiin. Näytä passia. Passi on Virolainen. Suomalainen? Mistä sinä tänne tulit? Kuka sinut lähetti? Ja minut vietiin vankilaan. Ihan siitä vaan, että olin suomalainen. Minä sanoin, että olen Leningradissa syntynyt, siellä kasvanut ja siellä lopettanut yliopiston. Ha, ha, yliopistokin lopettanut, nauroivat minulle. No, kuulkaa, ymmärtäkää. Kuin minä olisin agentti, niin minä en olisi Savolainen Edla Andrejevna, niin kuin venäjäksi sanotaan. Minä olisin Ivanovna, Maria Ivanovna. Kun minä puhun venettä, ei siihen ole kukaan kirjoittanutkaan, kuka minä olen. Ei muuta kuin vietiin, niin vielä kaksi auttamaan. He, he. Minä marssin, nuori tyttö kadulla ja illalla vietiin sitten vankilaan. Ja vankilaan kun vietiin, niin sitten rautaovet. Minä olin vanki. Filmissä kuullut sellaisista. Ja nuori ihminen. Ja sitten siellä vankilassa 30 tyttöä oli siellä pattien päällä, ihan siellä lattialla. Ja niin minäkin sain yhden kohdan. Haisi siellä. Kun nurkassa pitää käydä, kaikki käyvät siellä. Se oli hirveä. (IN1)

Kuulusteluissa Edlaa vastaan esitettiin tekaistuja syytöksiä ja väitettiin, että hän oli Suomesta lähetetty vakooja. Hän ei suostunut kuitenkaan tunnustamaan tekoja, joihin ei ollut syyllistynyt. Syytösten taustalla Edla arvelee olleen tapauksen, jolloin häntä oli käytetty talvisodan aikana suomalaisten sotavankien tulkkina. Kun Edla kieltäytyi allekirjoittamasta syytekirjelmää, häntä kidutettiin ruumiillisesti. Edla oli jo valmistautunut ottamaan vastaan tulossa olevan 25 vuoden tuomion, mutta kaikeksi onneksi kuulustelija vaihtui.

Edla. Hän sen järjesti.

Minä sanoin 25+5! Minä olin 23, sitten 48 ja 5. Vot, minä luulen, että jott kun sieltä saan tulemaan, olen jo yli 50. Hän oli niin hyvä, niin hyvä. Kaikesta puhelin ja puhelin. Hän kyseli minulta ja minä puhelin kaikki, missä minä olin ollut ja miten. Ja hän kuunteloo kaikki. Mutta mitään hän ei kirjoittanut. Kuunteli, niin oli ystävällinen. Ja sitten minä sanoin, että vankilassa minä opin tupakoimaankin. ”Mutta sitten, kun vankilasta menet pois, älä enää tupakoi!”, sanoi mulle. No, sitten olen yli 50-vuotias. Sitten on yksi tupakoin tai en. Monta kertaa kävin ja sitten hän sanoi: ”No, nyt sinä vankilasta saat pois noin parin päivän perästä viedään leirille.” Hän sen järjesti. (IN1)

Edlan asia otettiin uudelleen oikeuskäsittelyyn. Kuulustelija hävitti alkuperäiset asiakirjat, sepitti tilalle uuden syytteen ja kehotti Edlaa tunnustamaan teon. Tekaistun tutkintapöytäkirjan mukaan Edla oli varastanut 300 ruplaa.

Edla. Hän opetti, miten pitää puhua.

En minä mitään varastanut ole. ”No, jotain pitää tehdä. Luota minuun ja ihan suu kiinni.” Tietysti, saanhan minä suuni kiinni pitää. Ja sitten tulivat autolla viemään ja veivät minut sinne oikeussaliin. Siellä minä sitten puhuin, että olin niin nälässä ja en jaksant enää ja vot. Otin vain, vaikka itse olen opettaja, otin sen 300 ruplaa. Nyt olen siitä niin saanut kärsiä. Hän opetti, miten pitää puhua. Niin minulle annettiin puolitoista vuotta. Kun minä menin leiriin, minulle tehtiin paperit valmiiksi, että pääsin vapaaksi. Ja minä jäin leirille töihin, kouluun. (IN1)

Poliittisesta rikoksesta olisi seurannut 25 vuoden tuomio, mutta varkaudesta vain puolitoista vuotta. Tilannetta helpotti lisäksi, että Edla sai suorittaa tuomionsa opettajana lastenleirillä. Vangin leima vaikeutti kuitenkin Edlan elämää pitkään. Hän ei pystynyt virallistamaan suhdettaan rakastamansa miehen kanssa, sillä puna-armeijan upseerin ja kansanvihollisen avioliitto oli mahdoton. Pariskunta aloitti yhteisen elämänsä avoliitossa, mutta ennen kuin heidän lapsensa ehti syntyä, mies vangittiin ja vietiin tuntemattomiin. Myöhemmin Edla hävitti kaikki itseään koskevat asiakirjat ja hän onnistui saamaan tilalle ”puhtaan passin”, jossa ei enää ollut kansanvihollisen leimaa.

5.5.4 Karkotukset ja evakuoinnit

Inkerinsuomalaisia karkotettiin pois kotiseudultaan eri syistä. Karkotukset voivat liittyä edellä selostettuihin kulakiksi tekemisiin ja kolhoosin vastustamisiin. Mutta suurempia massoja koskettavat karkotukset toimeenpantiin, kun koko Leningradin aluetta alettiin tyhjentää suomalaissyntyisestä väestöstä. Vuosina 1935–1936 kohteena olivat Suomen rajaa lähellä olevien pitäjien asukkaat. Kolmen kertojan perheet kuuluivat Keski-Aasiaan ja Uraliin karkotettujen joukkoon.⁸²

Karkotettavalle annettiin yleensä varsin vähän aikaa valmistautua matkalle, tavallisesti vain vuorokausi. Mukaan ehti ja sai ottaa vain sen, minkä jaksoi mukanaan raahata. Matka härkävaunuissa tuntemattomaan määränpäähän saattoi kestää useita viikkoja ja perillä odotti outo, nälkäinen ympäristö.⁸³ Kaikki eivät kestäneet uusien olojen ankaruutta. Siperian talvien hyytävä kylmyys ja Keski-Aasian kesien paahtava kuumuus yhdessä puutteellisen ravinnon ja

⁸² IN2, IN5, IN22

⁸³ Passerinin (1992, 105) mukaan vapaiden karkotettujen olot saattoivat olla huomattavasti paremmat kuin pakkotyöleireille määrättyillä, jotka merkitsivät tärkeää työvoimaresurssia Neuvostoliiton suurissa teollisuus- ja maatalousprojekteissa. Tästä syystä ruuan saannista pidettiin jonkinlaista huolta.

likaisen juomaveden kanssa näänyttivät etenkin lapsia ja vanhuk-
sia. Myös kehnot asunto-olot lisäsivät tautien leviämistä.⁸⁴

Hilja. Ihan perheittäin kuoli.

Kolme viikkoa kesti. Seisoimme ja seisoimme ja taas eteenpäin. Nähtävästi eivät tienneet, minne päin. Vietiin Keski-Aasiaan. Siellä oli oikein kuuma ja likainen vesi. Juotiin semmoisesta kanavasta sitä. Se oli ihan kuin kahvia, tuon verran oli pohjassa likaa. Sitten keitettiin sitä. Yksi neljäsosa säilyi, muut kuoli. Ihan perheittäin kuoli. Neljä meiltä kuoli (...) Elimme parakeissa. Joka huoneessa oli kuusi perhettä. Tässä oli perhe, sitten oli matkalaukut välissä, sitten oli seuraava perhe ja pitkä, pitkä pöytä keskellä. Ja pitkät, pitkät penkit. Hellat olivat siellä molemmissa päissä ja astiakaapit. Kolme vuotta asuimme, tehtiin väliseinä. Oli kuusi ikkunaa, ikkuna jokaiselle ja ohut, ohut seinä. Tuli semmoinen asunto, se oli vailla kolme metriä leveä ja kuusi metriä pitkä. Siinä oli hella, se oli kaikki. Se oli olohuone, keittiö ja makuuhuone. Siinä oli sänkyt rivissä. Ei tarvinnut katsoa, kuka meni nukkumaan, kuka istui. Jos haluat herätä aamulla varhain, niin heräät. Sellaisessa asunnossa asuimme 14 vuotta. (IN22)

1930-luvun karkotuksilta säästyneet inkerinsuomalaiset joutuivat kuitenkin jo muutamien vuosien kuluttua jättämään kotinsa toisen maailmansodan aikana. Talvisota ei vielä vaikuttanut merkittävästi inkeriläisten elämään. Talvisotaan Kuusisen armeijassa osallistui neljän perheen jäseniä: mies, veli ja kaksi isää.⁸⁵

Lempi. ”Suomen pojat tulkaa tänne, täällä on hyvää elää!”

He olivat puettu suomalaisiin varusteisiin, niin kuin suomalaiset oli puettu. Punainen talvihattu, ihan kuin tuossa kuvassa ja sineli. Ja heitä vietiinkin Terijoelle, missä olivat tässä Kuusisen armeijassa. Niin sitten huutamaan tänne Suomeen: ”Suomen pojat tulkaa tänne, täällä on hyvä elää!” (...) No, niin se sitten kävi, että sota kun päättyi onneksi niin pian, ettei kummatkaan pojat saaneet mitään vahinkoa. Juho oli silloin vielä nuori, Juho tuli kotiin. Väinö joutui jonnekin Valko-Venäjälle, missä hän sitten suoritti asepalvelua. Ei ehtinyt kotia tulla, kun alkoi taas sota. (IN20)

Kaikki talvisotaan osallistuneet kertojien perheenjäsenet selvisivät vammoista ja ehtivät tuskin kotiutua rintamalta ennen uuden sodan alkua. Toinen maailmansota ravistutti inkerinsuomalaisia talvisotaa ankarammin. Sodan syttyminen on ollut yksi merkityksellisimmistä käännekohdista Inkerinmaan sukupolven elämässä.

Sota eteni nopeasti. Saksalaiset vyöryivät Pietarin porteille ja rintamalinja jäähmettyi etelässä vain muutaman kymmenen kilomet-

⁸⁴ IN5, IN22

⁸⁵ IN1, IN2, IN17, IN20

rin päähän kaupungista keskelle inkeriläisatutusta. Miehitysalueelle jäänyt siviiliväestö joutui elämään jatkuvassa tulituksessa. Seuraavan episodin kertoja oli sodan syttyessä viisivuotias.

Sanni. Muistan, kun se oli semmoinen kauhu.

Äiti puhui, että 100 taloa oli meidän kylässä ja enemmän kuin puoli kylää. 30 jäi pommituksissa. Meidänkin talo tuhoutui siinä pommituksessa. Kun metsästä tultiin, ei ollut, minne mennä. Sitten isä löysi asunnon Hatsinasassa. Se oli Saksan alla, Hatsina. Sieltä oli ihmiset muuttanut jonnekin sinne Keski-Venäijälle. Siellä oli sitten tyhjä asunto, me asuttiin siellä. Mutta kun se lentokenttä oli siinä lähellä ja sitä aina pommitettiin. Minä muistan, kun yksi yö oli. Ikkunat aina oli tarvis pimentää, ettei näkyisi valoa mistään. Ja yksi yö äiti herätti, laita nyt päällesi vaatteet kaikki lämpimästi. Menimme ulos, kun se pommittaminen. Ne sirpaleet kun lensi, ne vihelsi. Sellainen vilinä kävi. Mä muistan, kun se oli semmoinen kauhu. Kun minä nyt kuulen lentokone lentää sellainen raskas kone jyrinä, minulle tulee aina se yö mieleen, kun olimme siellä ulkona. Kun ne lentokoneet jyräsi siellä taivaassa ja ne valonheijastimet kävivät siellä taivaalla ja niitä koneita. Niitä tuli joka puolelta niitä valonheijastimia sinne taivaalle ja ne kävi siellä ristiin ja rastiin ne valot siellä taivaalla. Meillä oli peltikatto ja ne sirpaleet putosi sinne katolle, sellainen ropina kävi aina. (IN18)

Kuvauksia saksalaisten miehitysajasta on Inkerinmaan sukupolven kertomuksissa melko vähän, mikä johtunee siitä, että suurin osa kertojista oli sota-aikana lapsia. Muistot liittyvät erityisesti koettuun ruokapulaan, sillä etenkin ensimmäisenä sotatalvena osa siviiliväestöstä kärsi suoranaista nälänhätää.⁸⁶ Elintarvikkeet oli takavarikoitu saksalaisille ja viljelyksiä oli osittain tuhoutunut pommituksissa. Kevään tullessa ihmiset etsivät pelloilta vanhoja mädäntyneitä perunoita, ja kun ruoho alkoi kasvaa, “kaikenlaiset rohdot” valmistettiin ruuaksi.⁸⁷

Elma. Söin ne perunankuoret.

Neljäkymmentäyksi alkoi kauhee nälkä, ei ollut mitä syödä. Muistan oikein hyvin, kun ei mitään ruokaa ja niin nälkä oli. Mie kaapin takaa, oli sellainen paikka, siellä oli vähän perunankuorii, ne oli likasii. Mie olin niin tyytyväinen, että sain ruokaa. Söin ne perunankuoret, jot kukaan ei olis nähnyt sitä. Me juoksimme lapset ympäri kylää, minä näin, että yks mummo oli hirttänyt itsen ja siis miehet olit siellä vieressä. Katsokaa, hän

⁸⁶ IN2, IN4, IM19, IN20

⁸⁷ Arvion mukaan talvella 1941–1942 noin 6 000 rintamavyöhykkeelle jäänyttä inkeriläistä kuoli nälkään ja tauteihin. Inkerin läntisimmissä osissa miehitysajan olot olivat rauhallisemmat ja elämä normalisoitui. Jopa kolhoosiverkostoa alettiin purkaa. (Nevalainen 1991, 268)

ei kyllä nälkään kuollut. Säkki löyettiin iso säkki jauhoja, iso säkki oli pantu alle. Kuka oli peittänyt, mihin sai. (IN2)

Kolmen miehitysvuoden aikana elämä valloittajan kanssa lähti sujumaan. Naiset pesivät saksalaisille pyykkiä ja saivat palkaksi maitoa ja leipää. Jos perhe oli vielä onnistunut pitämään itsellään lehmän ja perunamaan, toimeentulo oli jotenkuten turvattu.⁸⁸

5.5.5 Sodanaikainen siirto Suomeen

Jatkosodan aikainen siirto Suomeen merkitsi käännekohtaa saksalaisten miehitysalueilla asuvien inkeriläisten elämässä. Kun rintamalinjan itäpuolella saartorenkaiseen jääneet inkeriläiset kuljetettiin Siperiaan, saksalaisten miehittämällä alueilla asuvien evakkomatkan kohteena oli Suomi, jonne kuljetukset käynnistyivät vuonna 1943.⁸⁹

Katri. Siis annettiin meille 24 tuntia aikaa.

No, ja sitten kui olimme kolme vuotta saksalaisten joukossa, se rintama oli niin lähellä, ettei ollut yöllä rauhaa eikä päivällä rauhaa. Ne lennokit ja kaikki siellä yllä. Ja sitten kuin kolme vuotta olimme siellä. Kirkko oli korkean mäen päällä. Suomalainen tuli ja sanoi, että nyt tulee niin suuri sota, että se kirkko sieltä alkaa veri juosta allaall meidän päälle. Siis annettiin meille 24 tuntia aikaa ja niin paljon saatte ottaa mukaan, kuin 30 kiloa. No, mitä minä sitten. Minull oli lapsi niin pieni kuin kahenvuotinen. Mitä sen kanssa otat mukaan. No, niin lähettiin. Saksalainen vei meitä sinne Gatsinaan. Ja sieltä pantiin meitä laivaan. Ei sieltä, vaan junalla viettiin Paldiskiin ja pantiin laivaan ja tuotiin Suomeen. (IN4)

Virallisesti lähtö Suomeen tapahtui vapaaehtoisesti, mutta kertojien käsitykset vapaaehtoisuuden luonteesta ovat horjuvia. Alkumatka kotoa Viroon oli raskas ja vaarallinen, sillä pommitukset jatkuivat yhä ja rautatiet olivat strategisia maaleja. Osa siirtoväestä sijoitettiin kokoamisleireille, osa pääsi väliaikaisesti maataloustöihin. Odotusaika kokoamisleireillä vaihteli. Joillekin siitä muodostui pelkkä läpikulkupaikka. Toiset taas joutuivat virumaan parakeissa useita kuukausia. Koska useimmat kertojista olivat Suomeen siirtovaiheessa 5–11-vuotiaita lapsia, heillä ei ole tarkkaa käsitystä leirillä vietetyn ajan pituudesta.⁹⁰ Suomeen evakuoituista kertojista kolme oli täysi-ikäistä.

Pelon ja nälän lisäksi kokoamisleirien vitsauksena riehuneet tartuntataudit ovat jääneet mieleen.

⁸⁸ IN2, IN4, IM6, IN20

⁸⁹ IN2, IN4, IM6, IM19

⁹⁰ IN2, IN18, IM19

Elma. Puhkes tauti, semmoinen verinen vatsatauti.

Meiän tie vei Paldiskiin. Siellä oli semmoiset isot, kaksi- ja kolmikerroksiset, kerroshuoneet. Iso sali, siellä oli pantu sinne. Jokahinen sai siellä sellaisen pienen, missä sai nukkua ja kaikkomat tavarat. Siellä oli äiti. Ja kaikkomat toiset yöllä kävi tekemäs vähän töitä, että ne sai vähän ruokaa. Ei siellä mitään muuta ruokaa kukaan antanut (...) Aika meni, meitä ei otanut kukaan. Mihinkään ei meitä sieltä viety. Puhkes tauti, semmoinen verinen vatsatauti. Ja se on semmoinen tauti, missä melkein ihmiset kaikki kuolee. Äiti oli 27 vuotta vanha. Hän oli nuori ihminen. A, äiti sairastui. Mutta ennen kuin äiti sairastui, veli kuoli. Veli kuoli. Velillä oli kuumetta. Ei siellä ollut mitään lääkäriä. Äitillä oli vähäsen jauhoja, että sai vähän. Nälkään ei kuollut. (IN2)

Elma ja hänen äitinsä eivät kuitenkaan pitkistä odotteluajastaan huolimatta lähteneet Suomeen, sillä äiti sai töitä Viron maaseudulta. Virosta tuli heidän uusi kotimaansa vuosikymmenien ajaksi. Viisi kertojaa oli jatkosodan aikana Suomessa: Helsingissä, Nummella, Jokioisissa, Mäntsälässä ja Oulussa.⁹¹ Diasporan sukupolveen kuuluu viisi Suomessa jatkosodan aikana olleen evakon lasta ja lastenlasta, mutta heidän kertomuksensa omaisten evakkoajasta Suomessa jäivät pelkän maininnan tasolle.

Suomessa vietetty aika oli kertojille poikkeuksetta myönteinen kokemus. Se merkitsi rauhallista jaksoa sodasta ja nälästä pitkään kärsineille. Suomen oloihin sopeutuminen kävi vaikeuksitta. Suomessa oli asunto ja työtä. Evakot työskentelivät pääasiassa maataloustöissä.⁹²

Katri. Illalla kun tulimme, aamuna pantiin meidät jo töihin.

Meidät tuotiin Minkiöön. Siellä oli maatalouskoulu. Meitä sinne pakotettiin. Kolme kuukautta ja enemmänkin me olimme siellä. No, illalla kun tulimme, aamuna pantiin meidät jo töihin. Mie olin siellä keittiössä puuroa keittämässä ja siis kolme kuuta. Mulla oli vanha anoppi ja lapsi oli pikkuinen. No, isännät eivät halunneet sellaista perhettä. Ne tahtoivat, kuka on työllinen. Työtä tekis. (IN4)

Kertojien Suomessa oloaika jäi pisimmillään vajaaseen kahteen vuoteen. Väli- ja rauhanneuvoston solmimisen jälkeen inkeriläisiä ryhdyttiin palauttamaan Neuvostoliittoon. Kaikki aineiston perheet lähtivät Suomesta takaisin Neuvostoliittoon omasta tahdostaan. Päätöksen syynä olivat rajan taakse jääneet perheenjäsenet ja toive jälleennäkemisestä.⁹³ Kolme kertojaa mainitsee, että suomalainen

⁹¹ IN4, IM6, IN18, IM19, IN20

⁹² IN4, IM6, IM19, IN20

⁹³ IN4, IM6, IN18, IN20

isäntäperhe yritti taivutella heitä jäämään Suomeen, mutta työntöä Neuvostoliittoon lisäsi kieltäytymisestä mahdollisesti koituvat vaikeudet.⁹⁴

Sanni. Emme tienneet, että isovelji on kaatunut sodassa.

Sitten tuli lähtö Venäjälle. En tiedä. Mutta jälkeenpäin äiti aina sanoi, että kun emme tienneet, että isovelji on kaatunut sodassa. Äiti aina sanoi, että kun poika olisi tullut sodasta kotiin, minne hän olisi mennyt, kun meitä ei ole. Hän oli huolissaan isoveljestä, pojastaan, vaikka hän oli siihen aikaan jo 19. vuosi hän oli syntynyt ja -45 loppui sota, hän oli jo aikamies. Mutta äitillä on lapsista aina huoli, oli he niin isoja ja vanhoja. Että sen vuoksi tultiin pois Suomesta. Suomessa meillä oli hyvä asua, kun tehtaalla kävivät töissä ja sai palkkaa joka lauantai. Kirjekuori oli aina mukana ja joka viikko sai palkkaa. Ja elämä alkoi mennä jo paremmin. (IN18)

Välttämättömyydeltä tuntunut lähtö Suomesta muuttui katkeraksi palaajien huomattessa, että lupaus pääsystä omaan kotiin olikin valheellinen. Inkeriläistä siirtoväkeä kuljettavat junat eivät pyysähdyneetkään Leningradissa, vaan jatkoivat Sisä-Venäjälle. Suomesta tulleet perheet päätyivät Jaroslaviin ja Pihkovaan. Perillä elintaso oli huono. Asunnot olivat kurjia ja ruuasta oli jatkuva pula.

Katri. Mutta sitten vasta se itkun ulina alkoi.

K: Vietiin oliko se Lohjan leirille ja Lohjalta vietiin taas sinne vaunuihin ja sinne Venäjälle. Matka oli semmoinen. Suomesta pantiin kaikk' eväät mukaan ja kun saimme sinne Viron (Venäjän?), rajalle, sieltä annettiin tuopillinen viljaa. Siellä oli ohraa, siinä oli kauraa ja hernetä. Mutta sitten vasta se itkun ulina alkoi, kun mihin meitä. Mitä me nyt tekimme ja mihin myö nyt tulimme? (...) Se asema oli suuri asema. Ja sieltä siis lasettiin meitä junasta. Oli talvi pakkaneen, kolmekymmentä astetta. Ja siis vietiin meitä 50 kilometriä niillä hevosilla ja härillä ja kaikilla ennen kuin oltiin perillä. Siellä oli tyhjä talot. Kaikki olivat pakeneet. Vietiin siis sinne. No, kylmä tupa. Ei ole puita, ei ole yhtään asiaa. Miten tämän elämän nyt aloittaa. Ja hämähäkin kinoloi oli puoli tuppaa. Voi hyvänen aika! Meitä kolme perettä laitettiin siihen yhteen tuppiaan. Me niin kovasti itkettiin. Me ajateltiin, että ihan ei tiedä, mitä tästä tulee. Sillä toisella naisella oli kolme lasta ja minulla oli sisko. Sairas sisko oli. Ja sellain aloitettiin elämää.

H: Oliko suuri pettymys?

K: Ei sitä osaa kertoa. Suurempaa pettymystä ei ole kuin se oli.

H: Miten aloitte elämän siellä?

K: Pantiin tekemään töitä. Siellä oli myös kolhoosit. Siellä aloimme käydä

⁹⁴ IN4, IM19, IM20

töissä. Ei meille maksettu palkkaa eikä annettu ruokaa. Niin omillas mitä oli. Ne kaupunkit olivat, Jaroslav oli 60 kilometriä. Siellä käytiin jalkaisin. Vaatteita oli ja niitä otettiin mukaan ja myötiin. Ja tuotiin sieltä ruokaa vähän, että moneksi päiväksi sitä riitti. (IN4)

5.5.6 Saartoreнкаasta Siperiaan

Neuvostoliiton rintama-alueelle ja Leningradin saartoreнкаaseen jääneiden inkerinsuomalaisten kohtalo on toinen. Piiritystalven nä-länhädästä hengissä selvinneiden suomalaisten evakuointi Laatokan yli Siperiaan kevättalvella 1942 on yksi inkeriläisten kärsimystarinoiden tihentymä. Kuusi kertojaa on itse kokenut evakkomatkan Laatokan sohjoisten kevättöiden yli vastarannalla odottaviin härkävaunuihin.⁹⁵ Inkerinsuomalaisia heistä on neljä ja (amerikan)suomalaisiksi itsensä määritteleviä kaksi. Operaation muistoa ylläpidetään yhä kollektiivisella tasolla tarinoissa.⁹⁶

Evakkomatkaa oli edeltänyt ankara nälkätalvi. Siviilien huolto oli vaikeuksissa, mikä koetteli erityisesti kaupungissa asuvia. Aineistossa mukana olevat kertojat asuivat kaikki Leningradin ulkopuolella maaseudulla, jossa tilanne oli jonkin verran parempi, kun heidän onnistui piilotella ruokatavaroita ja käyttää niitä säästään.

Helmi. Tulivat ja veivät kaiken.

Ruuan kanssa piti aina olla viisas, kun ne ottivat kaiken pois. Syksyllä tuli peitetyksi. Mies lähti (rintamalle), hän teki, kaivoi sellaisen kuopan, sanoi, pane keväällä lunta. Hän pani lunta kuoppaan, missä pidettiin maitoa. Ota perunat, pane sinne toiseen kuoppaan, pane lunta. Sitten panin ne perunat siihen kuoppaan peittoon ja mitä minulla oli. Vähän jätin syötäväksi. Sitten oli tuolta Laatokan rannalta perhe. Heitä ajoivat sieltä pois. Ei kereneet yli Laatokan viedä. Jäivät siihen talveksi. Kaksi perettä oli minun kanssani, elettiin. Siihen panivat olkia ja heinää. Ne säilyivät. Siitä sitten aina otin ja annoin toisillekin sukulaisille. Sellaisesti jäätiin eloon. Kaikkihan ne veivät ne sotilaat. Tulivat ja veivät kaiken. Ties mistä löysivät. Kuka osasi peittää mitenkään. (IN17)

Vaikka suomalaisten siirto oli viranomaisten etukäteen tarkoin harkittu operaatio, karkotettaville suomalaisille annettiin vain lyhyt aika varustautua matkaan. Helmin mies oli rintamalla, kun muu perhe sai lähtökäskyn.

⁹⁵ IN3, IN5, AN9, IN17, AN6, AN17

⁹⁶ Pietarin Inkerin liitto on jopa järjestänyt useana vuotena evakuoinnin muistoksi maaliskuun lopussa juoksutapahtuman, joka päättyi Laatokan rannalle.

Helmi. Menkää pois kotoonta! Ja sitten mentiin.

H: Poika oli vain kuukautta vanha. Pienempi. Ja sitten meitä lähettivät meidät Siperiaan. 42. vuonna 28. maaliskuuta. Meille sanottiin, että kaksi tuntia aikaa, kerkiitte lähteä. Ovet pistettiin kiinni. He iskivät. Menkää pois kotoonta! Ja sitten mentiin. No, mentiin asemalle ja sitten asemalla kuka mitenkään. Meillä oli semmoinen pikkuinen kelkka. Siihen panin lapsen ja jotain nuttua siihen. Sitten asemalle ja asemalla siellä sitten kolme päivää odotettiin. Ja ne pommitti sitä asemaa. Sitten lähtivät viemään Laatokan yli. Sen tien, kuoleman tien yli. Vai miten se venäjäksi.

HM: Oliko se vaarallista?

H: No, vaarallista. Ne autot meni siihen. Maaliskuussa alkoi olla lämpimät. Vesi oli jo jään päällä ja monet autot menivät jo sinne jään alle. Vaarallistahan se oli. Sitä odotettiin, mitä siitä tulee eteenpäin. Kuolema vai elämä. (IN17)

Laatokan yli kulkenutta huoltoreittiä on kutsuttu ”Elämän tieksi”, mutta kuten Helmi vahingossa sanoi, monelle suomalaisevakolle siitä tuli kuoleman tie. Maaliskuun lopulla Laatokan jäät olivat hauraita, eivätkä ne kestäneet raskaiden kuljetusautojen painoa. Operaatiossa mukana olleet kertovat tarinoita edellä ajaneiden kuorma-autojen uppoamisesta jäihin.⁹⁷ Laatokan ylitys ei ollut matkan ainoa vaara, sillä nälkiintyneiden ihmisten viikkoja kestänyt junakuljetus harvensi joukkoja. Matkan alussa liian ahnas ruuan nauttiminen koitui monen evakon kohtaloksi, kun nälkiintyneiden ihmisten elimistö ei kestänyt kokoontumispaikalla ja junassa tarjottua ruokaa. Omaisten kuolemat ja vainajien hylkäämiset junanradan varsiin kuuluvat evakkomatkojen raskaimpiin kokemuksiin.

Edla. Äidin ruumis on jossain yhteishaudassa.

Äiti oli hyvin sairas. Äiti sai vain Vologdaan asti ja junassa kuoli. Junasta visattiin. Minä en löytänyt hänen ruumistakaan. Kävin etsimässä. Sanoin, en saanut haudata äitiä ollenkaan. Äidin ruumis on jossain yhteishaudassa. Niin. Ja äiti oli 42-vuotias. (IN1)

Viikkoja kestäneen matkan jälkeen perillä odotti puute ja kurjuus. Evakot sijoitettiin kolhoosien yhteismajoitukseen. Asunnot olivat alkeellisia ja samaan huoneeseen oli ahdettu useita perheitä. Kolhoosien yhteistalous tarjosi äärimmäisen niukan toimeentulon. Vaikka leipäannos oli kaksinkertainen piiritysajan normeihin nähden, 250 grammaa leipää ei turvannut riittävää päivittäistä ravintoa. Inkerinsuomalaiset tunsivat myös syrjintää. Paikallisella väestöllä saattoi olla voimakkaitakin ennakkoluuloja fasisteina pidettyjä

⁹⁷ IN9, IN17, AN6, AN17

suomalaisia kohtaan. Ulospääsy ahdingosta oli usein ylivoimaisen vaikeaa, sillä rahan ja sisäisen passin puuttuminen sitoivat karkotetut tehokkaasti paikoilleen.

Helmi. Viisi vuotta oltiin, ei lapsillekaan yhtään leipää.

Juna odotti. Ja sitten alkoivat meille velliä siinä junassa antaa ja ihmiset alkoivat syödä. Kuka kuoli, kuka jäi eloon. Siperiaan me jouduttiin sinne Hanti-Mantiskiin. Sinne jouduttiin. Siellä oli köyhyys. Siellä oli justiin ollut vetenpaisumus keväällä -41, kun sota alkoi. Kaikki hukutti, lehmät ja kaikki. Sinne niin tyhjyys jäi. Yhteistalous oli, niin ei sieltä mitään saanut. Ei leipääkään. Viisi vuotta oltiin, ei lapsillekaan yhtään leipää. No, minä kun kävin työssä, minulle kauroja annettiin kilo päiväksi. Sitten niitä piti kuivattaa ja jauhaa. Ja niistä sitten. Sitten vielä oli minun miehen veljen poika ja perhe. Yhdessä lähdettiin miehen veljen perhe, nainen ja kolme poikaa. Ja se perheen nainen mennessä vilustui. Kun oli avonainen auto ja 38 kilometriä sitä Laatokan jäätä ajettiin. Hän kuoli matkalla ja kaksi poikaa, pienemmät kuolivat. Isompi poika jäi 14-vuotinen. No, se minun piti ottaa ja, kun hän ei voinut mitään. Sanoi, minä kuolen, jos sinä et käy minulle keittämään ja antamaan. Viisi vuotta pidin vielä häntä. Sellain elettiin. Sitten viimeisenä lähdettiin pois. Sain rahaa sen verran säästetyksi sieltä työpäiviltä, jotta päästiin pois. Kotiin tultiin. No, koti oli paikallaan. No, meille 24 tuntia, nyt menkää takaisin Siperiaan. Millä rahoilla? Sinne piti olla suuret rahat matkaan. Ja sieltä pois lähössä, että Siperiaan takaisin, kun muuallakin maata oli. Sisko asui Petroskoissa, hän oli sota-aikana joutunut sinne. Hän kirjoitti. Tulkaa tänne, vaikka minulla ei huonetta ole eikä asuntoa. Jostain löydetään. Sitten sinne mentiin. Se oli -47.

Se Siperiassa olo oli paha. Kun siellä ei annettu ruokaa. Lapset nälässä ja työ kovaa kaikki. Sanottiin mene, vaikka et osaa tehdä sitä työtä. Hevosien kanssa en oppinut ajamaan. Sanottiin: menkää vain. Lumen sisästä hakekaa lehmille heinää. Koko talven sellaista. Viimein en enää voinut. Sitten jäitä vetämään. Hakkasivat joesta jäitä. Pelkäsivät, että tulee suomalaiset, niillä on puukot ja ne tappaa. Kuka heille sellaista valehusta antoi? Sitten ei tahtoneet meitä asumaan sinne huoneeseen. Yksikin nainen sanoi itse minulle, että pani lasit palasiksi toisesta huoneesta, ettei pane meitä sinne asumaan. Toinen hajotti uunin, ettei ketään panisi heille asumaan. Ja sitten ei olisi ketään pois laskeneet. Isäntäkin tuli ja sanoi, että hän antaa lehmän, älä mene pois. Minä sanoin, että anna vaikka kaikki lehmät, minä en jää tänne. Kunhan pois pääsen. (IN17)

5.5.7 Inkerinsuomalaisen sotakelpoisuus

Inkerinsuomalaiset eivät kohdanneet sotaa ainoastaan siviileinä. Kuten aikaisemmin (5.5.4) jo mainittiin, inkeriläismiehiä kutsuttiin talvisodan aikana Kuusisen armeijaan tarkoituksena marssia valloitetuun Helsinkiin. Toisen maailmansodan alkuvaiheissa inkerinsuomalaisia miehiä taisteli myös puna-armeijan riveissä. Päässä-

töisesti suomalaisia ei kuitenkaan hyväksytty viholliskansaan kuuluvina puna-armeijaan ja rintamalle joutuneekin siirrettiin myöhemmin ns. työarmeijoihin. Seitsemän kertojan perheenjäseniä oli puna-armeijassa toisessa maailmansodassa.⁹⁸ Yhden kertojan mies ja kahden veljet⁹⁹ kaatuivat sodassa.

Lempi. Kuusitoista vaunua oli pelkkää lihaa.

Väinö joutui sotaan. Se oli Puskinissa, se kokoontumispaikka. Me äitin kanssa sinne perässä. Ja kun me löydettiin se paikka, missä se juna oli, se oli jo lähtenyt Pietarhoviin. Minä äidin perässä Pietarhoviin. Justiin kun tultiin Pietarhoviin, se juna oli lähdössä. Siellä oli pelkkää inkeriläistä poikaa, kaikki vain viittaili. Yksi huomasi: ”Väinö, sinun äitisi on täällä.” Ikkunasta vilkaisi, koska ei päässyt sinne oven lähelle. Sitten vietiin sinne Villingi-Luukiin, missä Saksa oli niin vahva, että se kuusitoista vaunua oli pelkkää lihaa. Se pommitti sen niin. Mistä löytyi jalkoja ja mistä mitäkään. Väinö haavoittui. Kun hänet löydettiin, hän oli aivan auki. Hän vain loikoili. Se selvisi myöhemmin. Siellä meidän kylän pojat. Kun hänellä oli kaikki kultahampaat, se tunnettiin siitä (...) Väinö sitten katosi. Selvisi vasta vuonna -49. Hänet oli viety johonkin Kazakstaniin. Ensiksi oli työleirillä, missä inkeriläiset kaikki muutkin. Mutta hänellä ei ollut yhtä silmää, hän haavoittui. Varmaan teki jonkinlaista työtä, mutta invalidi oli invalidi. Hänet sitten päästettiin vapaaksi. (IN20)

Sotapalveluun kelpaamattomuudesta tuli inkeriläisille lähes itsestäänselvyys. Eero Konkka (IM8) ja kuuden muun kertojan perheenjäseniä passitettiin työarmeijaan, useimmat heistä Tšeljabinskiin.¹⁰⁰ Rintamapalvelusta vapautuminen ei merkinnyt suomalaismiehille leppoisampia oloja, sillä työarmeija oli käytännössä vankileiri (ks. myös 6.5.7 ja 7.4.6). Kertomukset työarmeijasta ovat tarinoita piikkilanka-aidoin ympäröidyistä parakkialueista, aseistetusta vartijoista, kylmistä maanalaisista parakeista, kelvottomasta ruoasta, raskaasta työstä, syöpäläispataljoonista sekä jäätyneistä ruumiskasoista.¹⁰¹

Eero Konkkan tarina on monipuolinen venäjänsuomalaisten sotakokemusten sarja. Hänen henkilökohtainen sotaretkensä alkaa kutsusta Kuusisen armeijaan ja kulkee polkuillen Kauko-Itään sotaan Japania vastaan. Konkalle rintamaraakin osa oli vaikea pala ja siksi hän yritti sitkeästi värväytyä rintamalle. Asevelvollisuusikäinen nuori mies häpesi, kun häntä hyväksyttiin armeijaan. Samalla hän tunsisi sisäistä ristiriitaa pohtiessaan, kumpaa maata hänen olisi velvollisuus puolustaa: Suomea vai Neuvostoliittoa. Hän koki it-

⁹⁸ IN1, IN2, IN5, IM8, IN17, IN18, IN20

⁹⁹ IN17, IN5, IN18

¹⁰⁰ IN1, IN4, IN5, IN9, IN10, IN22

¹⁰¹ IN1, IM8, IN22

sensä suomalaiseksi. Toisaalta Neuvostoliitto oli hänen syntymä- ja kotimaansa. Konkka ratkaisi ongelman poliittisin perustein: vihollisia eivät olleet Suomi ja suomalaiset, vaan Saksa liittolaisineen ja fasismi, ja nimenomaan fasismia vastaan hän halusi taistella.

Konkka asui vuonna 1939 Irkutskissa, Siperiassa. Talvisodan alkamisesta hän kuuli radiouutisista, joissa kerrottiin “Suomen hyökkäyksestä Neuvostoliittoa vastaan”. Eeron sotakirjeenvaihtajana toimiva Urho-veli lähetti kirjeen ja kertoi, että perustettu suomalaispataljoona tarvitsi lisävahvistusta, kun Stalinin puhdistusten takia sopivan ikäisistä suomalaismiehistä oli pula. Urho lupasi lähettää tarvittaessa veljelleen sotilaskomissaarin kautta kutsun asepalvelukseen.

Eero. Olin jo väsynyt elämään.

Sanoin suoraan, että olen tätä sotaa vastaan. Se on liikaista sotaa. Tälle ei ole mitään perustelua mihinkään kansainvälisiin suhteisiin. Se ei ole mitään muuta kuin Stalinin uutta politiikkaa, jolla hän hämää. Vierasta maata emme tarvitse tuumaakaan. Tässä hän osoittaa, että hän on valapatto ja hyökkäsi Suomeen. Minä en usko ikinä, että Suomen armeija olisi hyökännyt Venäjää vastaan. Mutta minä suostun tulemaan. Minä en sanonut, mikä on minun syy. Minulla oli kaksikin syytä. Toisaalta vapaudun tästä Annista (vaimosta). Toiseksi olin jo väsynyt elämään. Etsin kuolemaa. Näin päätin ja kirjoitin anomuksen vapaaehtoisesti liittyä Inkerin pataljoonaan. Kun sota alkoi, niin puhuttiin vain, että mitä tämä pieni Suomi. Syödään aamiainen Leningradissa ja päivällinen Helsingissä. Niin nopeasti luulivat, että punainen armeija marssii Suomeen. Mutta Suomen armeija urhoollisesti puolusti omaa isänmaata. Kommunistitkaan eivät tulleet Venäjän puolelle vaan taistelivat Suomen itsenäisyyden puolesta. Ne eivät halunneet, että Venäjä olisi vallannut Suomen. (IM8)

Eero jäi odottamaan kutsua, mutta talvisota ehti päättyä ennen kuin hän vapautui työstään. Kaikesta huolimatta Eero päätti lähteä Karjalaan. Hän halusi eroon vaimostaan, mutta vaimo seurasi häntä kuin “vihdan lehti saunassa takapuoleen takertuneena”. Matkalla Petroskoihin Eero yöpyi Leningradissa. Lähtiessään seuraavana päivänä juna-asemalle miliisi pidätti hänet ulko-ovella ja passitti mukanaan kuulusteluihin.

Eero. Joka paikassa oli kytitä meidän jäljessä.

Sellaista oli silloin meidän suomalaisten oleminen. Heillä oli niin tarkat tiedot meistä suomalaisista, missä me liikumme. Joka paikassa oli kytitä meidän jäljessä. Mistä hän tiesi, että tulin Irkutskista? Piti olla luettelot. MGB:n luettelot, jotka annettiin miliisiosastolle, jotka toimivat suomalais-ten onkimisessa. (IM8)

Toinen maailmansota syttyi Konkan ollessa Leningradissa ja kaikkia lomailijoita kehoitettiin palaamaan työpaikoilleen. Konkka ilmoittautui vapaaehtoisena partisaanijoukkoihin, mutta turhaan. Hänen oli lähdettävä Rukajärvelle hoitamaan opettajan virkaa. Myös ajatus loikkaamisesta Suomen puolelle houkutteli, mutta Konkka torjui kiusauksen. Käänte tapahtui 15.2.1942, kun Arkangelin ja Vologdan alueen asevelvollisuusikäiset suomalaismiehet kutsuttiin komendanttiin. Heidät kuljetettiin Severnaja Dvinan satamaan, jossa heidät saunotettiin ja puettiin työarmeijaan varusteisiin. Vasta silloin Konkka oivalsi, että hän tulisi käymään taistelunsa piikkilanka-aitojen takana vankileirillä, aseet itseä kohti suunnattuina.

Työarmeijassa olot olivat surkeat ja ruoka ala-arvoista: ”suolavettä, jossa uiskenteli muutamia ryynejä”. Eero huomasi nälän vaikutuksen ihmiseen. ”Nälkäisen moraaliksi on vain saada jotain syötävää vatsaan”. Pysyäkseen hengissä työarmeijan asukit alkoivat varastaa. Kun työnä oli purkaa viljalastissa olevia junanvaunuja, jyviä kannettiin parakkiin niin paljon kuin taskuihin ja housunpunteihin mahtui. Syksyllä miehet kaivoivat piikkilanka-aidan alitse tunnelin, jota myöten he pääsivät kolhoosin pelloille. Vartijat kyllä huomasivat peruna- ja kaalivarkaat, mutta jättivät rankaisematta. Ilmeisesti he olivat vain tyytyväisiä, kun väki ruokki itsensä. Kaikesta huolimatta kuolema vieraili leirillä lähes päivittäin.

Laiturin vieressä oli pieni englantilainen varuskunta. Kaksi vankia, toinen heistä suomalainen, päätteli, että varuskunnan yhteydessä täytyi olla myös tarvikevarasto. Yöllä miehet laskeutuivat laiturin alle, tekivät lattiaan aukon ja kiipesivät varastoon. Viikkojen kuluessa poikien posket alkoivat pyöristyä ja punoittaa. Kysyjille he selittivät hyvinvointinsa lähteeksi ”kommunistisen kaupan, josta saa tavaroita ilman rahaa”. Konkka ymmärsi vankitoveri- taan, mutta pysyi itse tiukkana.

Eero. Jos olet noin hullu, kuole nälkään.

Minä en voinut läheteä varastamaan englantilaisten varastosta ruokatarvikkeita. Minä voin varastaa omien venäläisten kolhosniekkojen pelloista, koska kolhosniekkojen pellot olivat valtion ja me olimme valtion työssä. Otin valtion varastosta, se ei ollut rikos. Mutta mennä varastamaan englantilaisten varastosta, sen katsoin rikokseksi. Sinne minä en mennyt. Mutta suomalainen poika sanoi, että jos olet noin hullu, kuole nälkään. (IM8)

”Kommunistiset pidot” päättyivät kuitenkin lyhyeen ja päätekeijöille langetettiin kuolemantuomio. Konkka ei kuitenkaan usko, että teloituksia olisi pantu täytäntöön. Syksyllä 1943 komendantti kutsui Konkan luokseen ja lähetti hänet Arkangeliin. MGB:n päämajassa majuri tarjosi hänelle tupakkaa ja esitti anteeksipyyntön.

Eero. Vallankumouksen teossa tulee aina virheitä.

”Me erehdyimme sinussa. Sinä et ole koskaan ollut neuvostovastainen elementti etkä luokkavieras, mutta virheitähän tulee. Vallankumouksen teossa tulee aina virheitä ja pyydän anteeksi niitä, jotka kohdistuvat sinuun. Nyt ehdotamme sinulle tärkeän tehtävän ja jos sen suoritat, saat everstin arvon.” Ajattelin, no. No, onhan se mukavaa. Kyllä musiikki soi nyt aivan toisella tavalla. (IM8)

Konkalle ehdotettiin ”selkäpuolen” tiedustelutehtäviä Suomeen. Vaikka Konkan tunteet velloivat ristiriitaisina, hän päätti mieluummin suostua partisaaniksi kuin kuolla leirillä nälkään. Eerolle ryhdyttiin opettamaan morsetusta, räjähdystaitoja ja tarkka-ampumista. Kun kaikki valmistelut oli suoritettu, Konkka lähetettiin Moskovaan lopullisen tutkinnon suorittamista ja fyysisen kunnan tarkastamista varten. Moskovasta Konkka matkusti Lotinapellolle. Tarkoitus oli, että hänet heitettäisiin lentokoneella Suomeen ja Helsingissä olisi otettava yhteys Suomessa asuvaan veljeen, jolla oli kontakteja Suomen korkeimpaan sotilasjohtoon ja poliittisiin päättäjiin. Konkan tehtävänä olisi välittää suomalaisille viesti, jonka mukaan venäläiset jättäisivät Suomen rauhaan, jos se kääntäisi aseensa Saksaa vastaan.

Edessä oli uneton yö, sillä koskaan eläessään hän ei ollut hypännyt lentokoneesta. Aika kului matelemalla. Kello tuli kaksi, mutta mitään ei tapahtunut. Vasta aamukuudelta majurin auto pörrähti pihaan. Konkan epäiltyä heiton järkevyyttä valoisaan aikaan majuri kertoi, että keikka oli tullut tarpeettomaksi. Tilanne Suomessa oli muuttunut ja aseveljeys Saksan kanssa oli ohi. Konkka oli uutisesta helpottunut, mutta samalla pettynyt.

Eero. Kiitin oikein kohtaloa.

Kiitin oikein kohtaloa, ettei tarvinnut mennä. Yhdeltä puolelta en katsonut oikein kunnialliseksi toimia Suomea vastaan ja toiselta puolen se oli kunniallinen tehtävä ja olin siitä ylpeä. (IM8)

Suomen kanssa tehty välirauhansopimus ei lopettanut Konkan sotaa. Hänet siirrettiin Kaukoitään, taistelemaan Japania vastaan. Sotatoimet loppuivat kuitenkin lyhyeen, kun Japani perääntyi. Sotilaat viettivät ”kissanpäiviä”. Heillä ei ollut muuta tekemistä kuin syödä, juoda ja odottaa kotiutumista.

Eero. Minua kyllästytty ainainen liikkeellä olo.

Muistan hyvin. Se oli 6.11. lokakuun juhlan edellä. Sain kutsun muonapunktille. Siellä annettiin jokaiselle lähtijälle 16 kiloa ruokaa, vaatetus, amerikkalaiset patinit (kengät) ja rahaa. Niin alkoi matka takaisin halki Siperian (...) Monta kertaa minä olen löytänyt hyviä tyttöjä ja se on men-

nyt myttyyn, koska olen saanut mustan passin. Päätin, että otan nyt venäläisen vaimon, jos hän suostuu. Ehkä minut sitten jättävät rauhaan. Minua kyllästytti ainainen liikkeellä olo. Minun vuoteni puhuivat jo siitä, että nyt riittää. Näissä toiveissa juna lähestyi lähemmäksi Kantalahtea. (IM8)

Konkalla oli Kantalahdessa valmiiksi katsottu vaimoehdokas, paikallinen lääkäri. Hän ei kuitenkaan ollut varma tämän tunteista, mutta Eero rohkaisi kuitenkin mielensä ja koputti ovelle. Vastaanotto oli lämmin. Aili kapsahti tulijan kaulaan, keitti teetä ja paistoi blinejä tuliaisiksi tuoduista jauhoista. Illalla Konkka kysyi, missä hän voisi peseytyä, sillä edellisestä saunakerrasta oli kulunut pari viikkoa. Aili haki lasten kylpyammeen ja lämmitti vettä.

Eero. Siitä alkoi minun perhe-elämäni.

Ja siinä vannassa kuin pikkulapsi hän minut pesi. Se merkitsi, että kaikki alkaa hyvin. Sen jälkeen me kävimme nukkumaan yhteen sänkyyn ja siitä alkoi minun perhe-elämäni. (IM8)

5.5.8 Tilapäisestä hajaannuksesta diasporaksi

Stalinin vainot ja sota-aika pirstoivat inkeriläisperheet hajalleen. Aineistoon kuuluvissa kertomuksissa perheiden hajaannus nousee yhdeksi kärsimystaruston keskeiseksi teemaksi. Ihmiset siroteltiin eri puolille Neuvostoliittoa ja osa sukulaisista jäi Suomeen. Myös yhteydet omaisiin saattoivat katketa karkotusten ja evakuoitien yhteydessä. Karkotus- ja evakkokuljetuksien sekamelskassa ihmiset kadottivat toisensa, mutta kuin ihmeen kaupalla omaiset myös löytyivät¹⁰² onnellisten sattumien seurauksena. Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta (IN1) vainon vuosina tai sodassa kadonneet inkeriläisten perheenjäsenet ovat löytäneet tai ainakin tieto heidän kohtalostaan on selvinnyt.

Lydia. Kirjoitin Moskovaan.

54-luvull, mie laiton kaikki, jott kirjoitin Moskovaan, miss miun kaikk sukulaiset on, siskot ja veikot ja isä. Miull sielt tuli, sto, että hää ellää Kazakstanissa. Mie laiton kirjan sinne. He tulliit vieraaks miulle Siperissä. (IN5)

Kuusi Inkerinmaan sukupolven kertojaa menetti Stalinin vainoissa yhden tai useamman omaisensa.¹⁰³ Karkotusmatkoilla ja evakuoitien yhteydessä menehtyi viiden kertojan omaisia¹⁰⁴ ja so-

¹⁰² IN2, IN4, IN5, IN9, IN20

¹⁰³ IN1, IN3, IN5, IN9, IN20, IN22

¹⁰⁴ IN1, IN2, IN5, IN17, IN22

dassa kolmen.¹⁰⁵ Muut eivät kerro vainoissa ja sodassa menehtyneistä tai kadonneista omaisistaan. Syyttöminä tuomittujen omaisten rehabilitoinnin tuo esille yksi kertoja.¹⁰⁶

Inkeriläisten mieli teki kuitenkin pois karkotuspaikoilta takaisin syntymäseudulle. Palaamista vaikeutti passittomuuden lisäksi se, että inkeriläisten entiset kotitalot oli annettu muualta Venäjältä muuttaneille uudisasukkaille. Inkerinsuomalaisten passeihin tehty epäluotettavasta kansalaisesta viestivä leima esti asumisen 100 kilometrin säteellä suurista kaupungeista. Poikkeuksen tekivät sotaveteraanien perheet, joilla oli lupa palata entisille kotipaikoilleen.¹⁰⁷

Sanni. 24 tuntia ja sitten tuli meno.

Ja niille, keillä oli joko palveluksessa tai sodassa kaatunut, ne sai palata omalle paikkakunnalle. Ja meillä oli oikeus palata omaan kylään. Sinne kohtaan. Me sitten ruvettiinkin muuttamaan. Me muutettiin sinne kotiky-
lään. Mutta en tiedä, mistä se johtui, että se tiedote, että on kaatunut so-
dassa, se jäi sinne Jaroslaviin. Meitä tultiin häätämään pois sieltä kylästä,
että teillä ei ole oikeutta täällä asua. Näyttäkää se paperi, että teillä on oi-
keus. Isä meni hakemaan takaisin, mutta ei annettu. En tiedä, kuinka pal-
jon aikaa oli annettu. Mutta kun isä ei siinä ajassa palannut Jaroslavista,
äidille laitettiin passiin risti päälle, että teillä ei ole oikeutta asua täällä. 24
tuntia ja sitten tuli meno. Meille tuli meno. (IN18)

Passin epäluotettavuudesta kertova merkintä esti myös työpai-
kan saannin. Seuraukset saattoivat johtaa epäinhimillisiin tilantei-
siin. Vankilasta päästyään Edla oli aloittanut yhteiselämän venäläi-
sen upseerimiehensä kanssa, mutta tämä vangittiin ja vietiin tunte-
mattomiin. Edla odotti tuolloin ensimmäistä lastaan. Jouduttuaan
asunnosta taivasalle hän päätti lähteä isänsä luo Kikkerinoon, noin
80 kilometrin päähän Leningradista.

Edla. Kaksi kuukautta ajelin vaunussa.

Ei suomalaiset saaneet tulla Leningradiin. En minä saanut Leningradiin
päin katsoa tai siellä asua. Kun menin sinne Kikkerinoon ja näytin passin.
Ei, ei, ei täällä saa enää. Menkää vain Siperiin päin. Pitääkö minun? Minä
sitten menin sinne, no, niin kuin pomolle. Ajatteko minut metsään synnyt-
tämään? Kuka minua metsässä auttaa siellä lasta syntymään? Annettiin
minulle kolmeksi kuukaudeksi. Kolme kuukautta meni, minä taas olen.
Mihin minä menen lapsen kanssa? Viel annettiin kolmeksi kuukaudeksi.
Ja sitten kun kolmatta kertaa menin, enää ei anneta. Lapsi jo seitsemän
kuukautta vanha. Ja tiedätkö, se oli keväällä. Minä en tiedä, miten isä siel-

¹⁰⁵ IN2, IN17, IN18

¹⁰⁶ IN22

¹⁰⁷ IN18

lä sai asua. Mutta isällä ei ollut pykälää siellä passissa, hän jotenkin sai. Mutta jälkeenkään hänetkin laitettiin sieltä pois (...) Sitten minä Moskovan asemalle, ostan lipun Uraliin, Permin kaupunkiin. Ja kun olen Permisiä, siellä on lastentupa, siellä olin. Sitten ostin takaisin lipun, soitan kotiin. Sitten saan pestä siellä kaikki. Ei se koti ollut. Siellä pesin kaikki, käimme saunassa. Ja yöllä panen taas kaikki laukkuun ja seuraavana yönä taas menen junalla. Aina ajoin johonkin. Monta päivää sai ajaa. Aina Irkutskissa asti kävin. Sinne meni kauan juna. Ja junassa sitten olin lapsen kanssa junassa. Se oli vanhempi tytär. Koko vaunu häntä hoisi. Ihmiset juoksivat maitoa etsimään sieltä asemalta. Kaksi kuukautta ajelin vaunussa. Ja sitten tuli minun serkku. Hän asui Virossa. Hän sanoi tule, ja sitten minä läksin Viroon -47. (IN1)

Inkerinsuomalaisten karkotettujen sitkeä halu palata takaisin vanhoille kotipaikoilleen aiheutti harmia Leningradin johtajille. Osa karkotetuista lähti luvatta ja jäljelle jääneiden mielialat kuvattiin matkakuumeisiksi. 1940-luvun lopulla annettiin useitakin määräyksiä, joilla suomalaisten vastaanottaminen Leningradin lääniin kiellettiin. (Lallukka 2000, 70–71). Vasta Stalinin kuoleman jälkeen vuonna 1953 inkerinsuomalaisten mahdollisuudet vaikuttaa oman asuinpaikan valintaan helpottuivat.¹⁰⁸

Kertojien elämäntarinat kuvastavat inkeriläisten hajaannuksen laajuutta. Jokaisen perhe joutui lähtemään Inkerinmaalta ja vain yksi onnistui 1950-luvulla palaamaan takaisin entiselle kotiseudulle. Kun Leningradin alueelle asettuminen oli mahdotonta, moni lähti Viroon. Yhteensä 11 kertojan perheet asuivat karkotuspaikoilta palattuaan ainakin jonkin aikaa Virossa,¹⁰⁹ mutta vuonna 1948 suomalaiset hädettiin sieltäkin pois. Viroon jäi pysyvästi viiden kertojan perheet.¹¹⁰ Useimmat päätyivät Karjalaan, jonne inkerinsuomalainen työvoima toivotettiin tervetulleeksi. Karjalasta muodostuikin yksi inkeriläisten sodanjälkeisistä huomattavista asutuskeskittymistä Leningradin alueen ja Viron ohella. Viidentoista kertojan perheet päätyivät Karjalaan.¹¹¹ Heistä neljä muutti myöhemmin Viroon.¹¹²

Lempi. Sieltä tuli Manninen värväämään meitä.

Karjalassa tarvittiin jälleen työvoimaa metsän hakkuun ja kaikkea. Ne sitten Moskovan kanssa sopi, että tehdään Inkerinmaa Karjalaan ja sieltä tuli Manninen värväämään meitä sieltä Pihkovasta. Ihan niin kuin virallisesti

¹⁰⁸ IN9, IN17, IN20

¹⁰⁹ IN1, IN2, IN3, IN4, IM6, IN10, IN13, IN18, IM19, IN20, IN24

¹¹⁰ IN1, IN2, IN4, IN13, IN24

¹¹¹ IN3, IM6, IM7, IM8, IN9, IN10, IM11, IN12, IM14, IN17, IN18, IM19, IN20, IM21, IN22

¹¹² IM6, IN18, IM19, IN20

ja antoi. Jos olit työläinen, sait tuhatta ruplaa. Silloin maksoi leipäkin 100 ruplaa. Tuhatta ruplaa annettiin työntekijälle ja 300 annettiin jälkisyöjälle. No, äiti sai 300 ja me saimme kaikki kolme 3 000. Se oli jo vuosi -48. (IN20)

Vaikka Karjalaan muutti tuhansittain inkerinsuomalaisia, he eivät Petroskoissa sulautuneet aikaisemmin tulleiden amerikansuomalaisten ja loikkareiden kesken yhdeksi suomalaisyhteisöksi. Sen sijaan maaseudun pienillä paikkakunnilla inkerinsuomalaisten yhteydenpito muiden suomalaisten kanssa oli tiiviimpää.¹¹³

Irja. Ei siellä ollut järjestäytyntä suomalaista yhteiskuntaa.

Mielestäni ei siellä ollut sellaista järjestäytyntä suomalaista yhteiskuntaa. Kyllä sukulaiset ja tuttavat ja suuresti sukulaisetkin tulivat venäjänkielisiä ja venäläisiä. Ennen oli varmaan suomalainen yhteiskunta Petroskoissa ja siellä oli Amerikasta siirtyneitä suomalaisia ja Kanadasta siirtyneitä suomalaisia. Siellähän oli suomalainen teatteri ja yliopistossa opetettiin suomea. Siellä teatterissa kävivät eniten suomalaiset, mutta ei sellaista ollut, että suomalaiset olisivat, että suomalaiset kokoontuisivat. (IN3)

Diasporan polven kertomuksissa inkerinsuomalaisten kärsimys-historia on väistynyt taustalle ja kulkee mukana symbolisella tasolla. Perheenjäsenten Stalinin aikaisista kokemuksista mainitaan enimmäkseen yleisluonteisella tasolla ja kuvaukset myötäilevät inkerinsuomalaisuuden sosiaalista representaatiota.

Anton. Oli suomalainen yhdyskunta Pietarin alueella.

Kerrottiin, että Pietarin läheisyydessä oli Inkerinmaa. Oli suomalaisia kouluja ja kirkkoja ja yhteiskunta. Oli suomalainen yhdyskunta Pietarin alueella. Stalinin määräyksestä koulut suljettiin ja kirkot suljettiin ja kiellettiin puhumasta suomea. Sitten kerrottiin, että saksalaiset valloittivat Pietarin. Sitten kerrottiin, että suomalaiset vietiin Suomeen ja sodan jälkeen Siperiaan. Me ei menty niin pitkälle, joku kylänjohtaja antoi luvan jäädä Arkangelskin lähelle. Sitten Arkangelskista muuttivat Karjalaan. (IM14)

Mihail. Se oli kaksikielinen kulttuuri.

Minun isoäiti kertoi paljon. Hän kertoi, kotikylästä, perheestä. Mä kuulin, että se oli eri kulttuuri, se oli kaksikielinen kulttuuri. Jos mä tulen ensimmäisen kerran Pietariin, mä katson sen paikan, missä hän on syntynyt. Mä tunnen. Mikä on roots? (IM16)

¹¹³ IN10, IN18

Kaksi kertojaa mainitsee myös isovanhempiensa sodanaikaisesta evakuoinnista Suomeen. Vain Toivo kertoo perheenjäsenten vangitsemisista tai teloituksista yksityiskohtaisemmin. Hänen puheestaan ilmenee myös keskeinen syy diasporan polven muistojen kapenemiseen.

Toivo. Kun olin nuorempi, siitä ei kerrottu.

Minä vasta -91, kun me tätini kanssa käytiin heidän kotimaalla tämän muistomerkin avajaisissa, johon on kirjoitettu myös minun isoisän nimenkin. Hänet vangittiin vuonna -37 ja vietiin jonnekin tuonne Arkangelin alueelle. Silloin vasta sain tietää, että hän oli lähettänyt yhden kirjeen, mutta sen jälkeen ei tiedetty yhtään mitään. Mutta kun olin nuorempi, siitä ei kerrottu. Ja isänikään ei kovinkaan paljon kertonut, sillä hän oli joutunut nuorena poikana olemaan saksalaisten vankileirillä ja oli paennut sieltä. Silloin muistomerkin avajaisissa luokseni tuli yksi mies, joka oli isäni ikäinen. Isä on kuollut jo vuonna -73. Hän sanoi, että he yhdessä pakenivat saksalaisleiriltä. Hän kertoi, minkälaiset olot siellä oli ja kuinka Oiva rukoi, että pääsisi sieltä pois. Mutta tällaisista asioista ei isä kertonut. Hän ei ehkä uskaltanut. (IM7)

Diasporan polveen kuuluvat kertojat ovat eläneet eri puolilla entistä Neuvostoliittoa normaalin lapsuuden, johon ei liity pakolais- eikä karkotuskokemuksia.

5.6 Passi ja kansalaisuus

Määritellään omaa etnisyyttään inkerinsuomalaiset viittaavat yleisesti vuonna 1931 käyttöön otetun neuvostopassin kansallisuusmerkintään, jonka mukaan he ovat *suomalaisia*, venäjäksi *finn* tai *finka*. Passiin vedoten inkeriläiset korostavat olevansa ”pelkkiä” suomalaisia, eivätkä *inkerinsuomalaisia* tai *inkeriläisiä*, koska kyseisiä kansallisuuksia ei ollut ”virallisesti” olemassa. Tällöin passissa olisi lukenut *ingermanlandskii* tai *ingermanlandskii finn*. Neuvostoliiton kansallisuuksien luokitusjärjestelmällä on kertojille auktoriteetin asema ja sisäisen passin luokitusta pidetään tyhjentävänä.¹¹⁴

¹¹⁴ Myös Reijonen (2002, 92) havaitsi tutkimuksessaan, että erityisesti nuoremmat paluumuuttajat identifioituivat neuvostopassin kautta. Oma havaintoni on, että maan kansalaisuus ja passi sulautuvat yhdeksi käsitteeksi. Onnitellakseni ystävääni Suomen kansalaisuuden saamisesta olin hänen mielestään liikkeellä liian aikaisin. Onniteltava totesi, ettei hän saamastaan päätöksestä huolimatta ole vielä Suomen kansalainen, koska hänellä ei ollut vielä passia. (Tutkimuspäiväkirja 21.5.2003).

Neuvostoviranomaisten näkökulmasta raja-alueella asuvan suomalaisväestön luokittelu *suomalaisiksi* oli tarkoituksenmukainen ratkaisu, sillä inkeriläisiksi tai inkerinsuomalaisiksi määrittely olisi nostanut inkerinsuomalaisten kansallista asemaa. Vähemmistökansallisuutena inkerinsuomalaisilla olisi ollut oikeus omaan autonomiseen alueeseen (Vihavainen 2000, 26–27). Sellainen ei kuitenkaan kuulunut Neuvostoliiton suunnitelmiin. Päinvastoin suomalaisväestö oli päätetty siirtää kokonaan pois Leningradin alueelta. Inkerinsuomalaisten luokittelu naapurimaan viholliskansan mukaisesti suomalaisiksi palveli myös Stalinin kansallisuuspolitiikan etuja, koska se toimi syynä suomalaisväestön joukkokarkotuksiin Suomen rajaa lähellä olevilta alueilta (Smith 2000, 198).

Valtiossa, jossa kansalliset erot haluttiin systemaattisesti häivyttää, sisäinen passi oli tavalliselle ihmiselle lähes ainoa ja tärkeäksi muodostunut kirjallinen todistus omasta etnisestä ryhmästään. Ihmiset puhuvat siitä jopa *Suomen passina*. Passin merkityksen historialliseen tuoreuteen identiteetin rakennuspuuna viittaa se, että vanhimmat kertojat eivät vedonneet neuvostopassiin suomalaisuutensa todisteena. Sen sijaan nuorimmat diasporan polven kertojat perustelevat omaa ja vanhempiensa suomalaisuutta sisäisen passin kansallisuusmerkinnällä.¹¹⁵

Vilho. Siihen kirjoitettiin: suomalainen.

Ensimmäinen passi, siihen oli kirjoitettu ”inkeriläinen”. Sitten jälkepäin ei sellaista nimitystä käytetty, siihen kirjoitettiin ”suomalainen”. Tähän saakka siinä on lukenut suomalainen. Se, että en ole venäläinen se on sataprosenttista. (IM21)

Passi ja kansalaisyhteisyydet kiertyivät yhteen. ”Mustan passin” saaneen Eero Konkan mielestä Neuvostoliiton passijärjestelmä tuotti enemmänkin orjuutta kuin vapautta.

Eero. Kolhosniekalle ei annettu passia.

Oliko meillä todellinen vapaus, vaikka se oli Stalinin perustuslaissa säädetty? Yksi osoitus oli passi. Kaupunkilaisilla oli passi, mutta kolhosniekoille passia ei annettu. Jos siirrymme kaupungista toiseen, meitä ei toiseen kirjoiteta sisään. Se oli yksi orjuuden merkki, joka pakotti elämään yhdessä paikassa. Vain siinä tapauksessa, että komennettiin toiseen paikkaan, siinä tapauksessa kirjoitetaan sisään. Tällöinen systeemi jatkui koko ajan. Kolhosniekalle ei annettu passia. Hänet orjuutettiin kuin maanorja tekemään työtä kolhoosille. Huonojen palkkojen takia kolhosniekat alkoivat karata pois. Heille ei annettu passia. Heidän oli pakko elää siellä, missä he olivat. Tällöistä oli se kommunistinen vapaus, josta he hoitot-

¹¹⁵ IM11, IN12, IN13, IM14, IM21

tivat koko maailmalle. Siinä oli paljon taloudellisia etuisuuksia, mutta ei vapautta. Ihmisen sisäinen vapaus oli täydellisesti alistettu kommunismin periaatteille. (IM8)

Paitsi kansallisuuden osoittimena passi on ollut myös aikuisuuden symboli. 16 vuoden ikään asti nuori oli vanhempiensa passilla. Passin saaminen oli samalla aikuistumisriitti. Seka-avioliitossa syntynyt lapsi voi 16 vuotta täytettyään päättää, kumman vanhemman kansallisuuden hän valitsi. Yleinen käytäntö oli, että tyttö valitsi äidin ja poika isän kansallisuuden. Oman valinnan mahdollisuus yleistyi neuvostoajan loppupuolella. Aikaisemmin oli tapana valita isän kansallisuus (Kulu 1998, 39). Valinta ei ollut pelkästään byrokraattinen toimenpide, vaan passimerkintä liitti kantajansa myös psykologisesti valitun kansallisuuden jäsenyyteen. Passimerkinnältään suomalaiset vanhemmat puhuvat omista lapsistaan esimerkiksi venäläisinä tai uzbekkeina. Passi suomalaisuuden osoittimena ilmenee myös puheessa vanhempien tai isovanhempien Suomen suuriruhtinaskunnan aikaisista passeista, joilla perustellaan omaa suomalaisuutta. Neuvostopassissa kansallisuus oli jakamaton, joten hybridi etnisyys oli Neuvostoliitossa vieras käsite.¹¹⁶

Aino. Väkinä annettiin Venäjän passit.

A: Minun vanhemmat oli Suomen kansalaisia ja minäkin. Pikkutyttönä olin Suomen kansalainen. Mutta sitten Stalinin aikana otettiin se passi pois, suomalainen passi ja väkinä annettiin Venäjän passit (...) No, minun äidin siskot muutti takaisin. Minun isä ei ehtinyt muuttaa. Rajat kun suljettiin ja passit pois, sit enää ei päässyt.

H: Mistä isä oli?

A: Kurkijoelta. Äitin suku on Uukuniemeltä. Myös Suomen kansalaisia. Nyt ne ovat kuolleet. Asuivat Nevajoen rannalla. Minun isän vaari. Sanoetaan, niin kuin isoisän isä muutti 20-vuotiaana Nevajoen rannalle. Hää oli silloin nuori poika. Ei ollut vielä naimisissa. Hää sitten meni naimisiin, ja niin lähti se Tirrin suku Venäjällä. Minä olen syntynyt kolmannessa polvessa ja nyt tulin takaisin. (IN9)

Seka-avioliitossa syntyneiden lasten mahdollisuus valita oma kansallisuutensa ja toisaalta viranomaisten eri tilanteissa tekemät kansallisuuden vaihdokset huomioon ottaen passinhaltijan geeniperimän ja hänen virallisen kansallisuutensa välinen yhteys voi olla löyhä. Monikulttuurisessa perheessä ja vieraan kulttuurin keskellä kasvaneilla lapsilla suomalaiseksi sosiaalistuminen on jäänyt tapahtumatta. Erityisesti paluumuutto on aktivoitunut nuorten kiinnos-

¹¹⁶ IN9, IN23

tuksen suomalaisia juuria kohtaan. Kansallisuuden valitseminen passiin oli tärkeä hetki nuoren elämässä.

Mikko. Venäjällä pojat ottivat isän kansallisuuden, tytöt äidin.

M: Sitten kun venäläisen lainsäädännön mukaan voi saada passin kuus-toistavuotiaana. Meillä oli kotona sellainen lyhyt keskustelu, kumman kansalaisuuden (kansallisuuden) valitsen. Äiti oli venäläinen ja isä suomalainen. Minä en miettinyt yhtään.

H: Kumman valitsit?

M: Minä olen suomalainen.

H: Mikä siihen vaikutti?

M: Se on aika vaikea sanoa. Se tuntui niin luonnolliselta. Tai ehkä siitä, että Venäjällä oli sellainen tapa, että Venäjällä pojat ottivat isän kansallisuuden, tytöt äidin. Mutta se ei ollut etusijalla. Jotenkin se tuntui niin luonnolliselta. Ne molemmat kysyi, kumman valitsen, niin sanoin isän. (IM11)

Huolimatta sukulaisten Suomen kansalaisuuden tärkeydestä suomalaisen syntyperän osoittimena, vain kolme paluumuuttajana Suomessa asuvaa kertojaa puhuu Suomen kansalaisuuden hakemisesta.¹¹⁷ Toinen Inkerinmaan sukupolveen kuuluvista kertojista, joiden vanhemmat olivat Suomen kansalaisia, on päätyntynyt hakemaan Suomen kansalaisuutta, mutta toinen on ainakin toistaiseksi luopunut ajatuksesta.

Aino. Toimittaako sitä enää?

Mie muutin -97. Neljä tuli kesällä. Niin mie tässä kerran soitin tuonne konsulaattiin, ulkomaalaisvirastoon, että minä olen ollut lapsena Suomen kansalainen, milloin mie saan tiällä hommata Suomen kansalaisuuden. Se sano, mie annan tässä toisen puhelinnumeron. Se sano, että mie ajattelen. Että jott heti, se vastasi. Ko siihen pittää olla paljon rahaa, mie en ole sen perää enää kysynt. Ajattelin, että kun olen jo näin vanha, en tiedä. Toimittaako sitä enää? (IN9)

5.7 Suomalaiset nimet

Inkerinsuomalaiset ovat pääosin säilyttäneet vanhat suomalaiset sukunimensä, vaikka nimen kirjoitusasu saattaa olla aikojen saatossa muuttunut. Kaksoiskonsonanteista toinen on voinut pudota ja esim. Heikkisestä on tullut Heikinen. Myös suomen kova konsonantti on korvautunut pehmeällä, jolloin esimerkiksi Montonen on

¹¹⁷ IN2, IN9, IN13

muuttunut Mondoseksi. Kun venäjän kielessä h-kirjaimen asemesta käytetään g:tä, Närhestä tulee Närgi. Suomalainen kirjoitusasu on muuttunut myös, kun venäläisistä aakkosista puuttuvat y-, ä- ja ö-kirjaimet on korvattu muilla kirjaimilla. Kuuden kertojan alkupe-
räinen sukunimi on edellä mainituista syistä muuttunut.¹¹⁸

Inkeriläiset perheet suosivat perinteisesti suomalaisia etunimiä, vaikka viimeisten vuosikymmenien aikana etunimistö on venäläis-
tynyt. Myös etunimien kirjoitusasu tai jopa koko nimi on myö-
hemmin saattanut venäläistyä. Venäläinen rekisteriviranomainen
on tehnyt Lyylistä Lidian ja Vihtorista Viktorin. Lapset on myös
täysin tietoisesti haluttu ”merkitä” sellaisilla suomalaisilla nimillä,
joille ei löydy venäläistä vastinetta, kuten Eero, Lauri, Reino ja Oi-
va.¹¹⁹ Toisaalta Suomessa jotkut haluavat suomentaa etunimensä.
Esimerkiksi Mihailista voi tulla Mikko tai Andreista Antti.¹²⁰

Aineiston kertomuksissa ei ilmennyt, että kukaan kertojista olisi
välillä venäläistänyt nimeään. Sihvon (2000) tutkimuksen mukaan
nimen venäläistäminen oli yleistä inkeriläisten keskuudessa.

5.8 “Inkeri-boomi” ja paluumuutto Suomeen

Kertoessaan omaa elämäntarinaansa inkerinsuomalaiset eivät juuri
puhu Stalinin kuoleman 1953 ja perestroikan alkamisen välisestä
ajasta. Vaikka monen henkilökohtaisessa elämässä nämä vuodet
merkitsivät kodin perustamista ja työelämässä mukana olemista, ne
eivät nouse esiin inkeriläisten kertomuksissa. Myös Huttunen
(2002, 238) havaitsi, että perhe-elämä, avioliitto ja lasten saanti ra-
jautuivat inkeriläisten elämäkertojen ulkopuolelle. Tärkeitä narra-
tiivisia tihentymiä ja elämän käännekohtia ovat sen sijaan pere-
stroika, Neuvostoliiton hajoaminen ja paluumuuton alkaminen.

1980-luvun lopulle tultaessa aikaisemmin stigmaattisen suoma-
laisuuden arvo kääntyi yllättäen etuja luovaksi ominaisuudeksi.
Neuvostoliiton hajoamista seuranneen ruplan arvon romahtamisen
ja elintarvikepulan aikana Suomesta inkeriläisille suunnatuilla
avustuksilla oli merkitystä, samoin erilaisilla koulutus- ja työllis-
yysprojekteilla sekä vanhusten huoltoon liittyvillä palveluilla.
Viime kädessä paluumuuton käynnistyminen herätti monien venä-
jäsuomalaisten mielenkiinnon omaa etnistä taustaansa kohtaan.

Elokuussa 1987 ilmestyneen Punalippu-lehden Inkeri-numeron
sytyttämästä kipinästä alkaneella inkerinsuomalaisten järjestötoi-
minnalla on ollut merkittävä sijansa inkeriläisten etnisen identitee-

¹¹⁸ IN2, IN4, IM7, IN18, IM19, IM2

¹¹⁹ IN3, IM7

¹²⁰ IM11

tin uudelleen löytymisessä ja vahvistumisessa.¹²¹ Venäjällä asuvista kertojista kaksi on ollut mukana järjestötoiminnassa. Suomeen muuttaneista kertojista neljä otti aktiivisesti osaa inkeriläisjärjestöjen toimintaan Karjalassa ja Virossa. Heistä kaksi kuuluu Inkerinmaan sukupolveen, yksi diasporan sukupolveen ja yksi on amerikkansuomalaisen äidin tytär. Petroskoissa asunut Irja muistelee.

Irja. Piditkö siellä huolta, että säilyttäisit suomalaisuutta?

Olin Inkerin liiton hallituksen jäsen. Minulla oli lasten piiri, perustin sen. Meillä oli piirileikkilauluja ja tansseja ja runoja lasten kanssa. Me perustettiin naisten liitto, Martta-liitto, kun täältä kävi Marttoja. Nyt sekin siellä toimii. Inkerin Liiton toiminnassa olin alkaen ensimmäisestä kokouksesta. Minä aina sanonkin, että jos ajatellaan, tunnetko itsesi suomalaiseksi vai et, pitää kysyä, olitko siellä missään toiminnassa Venäjällä. Piditkö siellä huolta, että säilyttäisit suomalaisuutta? (IN3)

Virossa inkeriläisten järjestötoiminta sai alusta pitäen markkinataloudellisia piirteitä. Suomessa vallitsi 1980-luvun lopulla työvoimapula. Puutetta oli etenkin erilaisesta apu työvoimasta. Viron Inkerinsuomalaisten Liiton kautta ryhdyttiin välittämään Suomeen vuonna 1989 mm. sairaala-apulaisia, pesulatyöntekijöitä ja siivoojia. Toiminta sai jopa kyseenalaisia ”orjakaupan” piirteitä, kun Suomeen töihin tulleet joutuivat luopumaan osasta palkkaansa välittäjien hyväksi (ks. Nevalainen 1991, 294).

Inkerinsuomalaisten mahdollisuudet matkustaa Suomeen kasvoivat vasta Gorbatšovoin aikana. Aikaisemmin ulkomaanpassin

¹²¹ *Punalipun* inkeriläisnumeron (8/1987) tuottamisesta vastasivat Petroskoissa asuvat nuoret juuriltaan inkeriläiset toimittajat. Lehden pääkirjoitus kehottaa vaa-
limaan kansan kulttuuriperinnettä.

”Hyvä lukija, tämän *Punalipun* numero on erikoinen. Kohta kymmenen vuotta vanha hanke on toteutunut ja käsissäsi oleva *Punalipun* nide kertonee inkeriläisistä enemmän kuin viimeksi kuluneet vuosikymmenet ovat tietoutta heistä jakaneet (...) Sota ja yksilöpalvonnan aikaiset väestönsiirrot ovat harjoittaneet runsaan 100-tuhannen inkeriläisväestön eri puolille valtakuntaa sekä ulkomaille, lähinnä Suomeen ja Ruotsiin. Osa väestöstä on palannut vaikeuksien kautta 50-luvulla kotikonnuilleen, osa on kotiutunut Karjalaan ja osa kulkeutunut Eestiin. Näillä alueilla inkeriläisväestö nykyään pääpiirtein asuukin (...) Inkeriläisillä on kaukaa historian syvyyksistä juontuva kulttuuriperinne. Heidän ansionsa kansallisen kulttuurin kehittämiseksi on merkittävä. He ovat yhdessä neuvostomaan kaikkien kansojen kanssa osallistuneet uutterasti uuden elämän rakentamiseen ja puolustaneet urheasti monikansaista kotimaataan Neuvostoliittoa. He ovat vähemmistöryhmän ja kansallisuutena täysin oikeutetusti verrattavissa kaikkiin muihin maamme kansallisiin.”

saaminen oli vaikeaa, ellei mahdotonta. Matkat Suomeen merkitsivät sekä huomattavaa taloudellista etua että kulttuurikylypää.

Elma. Olin niin iloinen, että olin suomalainen.

Sitten oli semmoinen aika, että sai tulla Suomeen töihin. Kesällä meillä oli aina loma. Sitten ajattelin, että en puhu kenellekään, vaan menen Suomeen töihin. Otin siskon ja tultiin tänne töihin viikoksi. Tulin tänne, sain siis viisumin ja tultiin tänne Helsinkiin. Täällä sanottiin, että emme me enää tarvitse mansikanpoimijia, meillä on mansikka jo kerätty. Mitä me teidän kanssa tehdään? Yks ihminen oli tuttu Helsingin satamassa. Hän sanoi, että hän suositteli Kiteelle, Kesälahteen. Siellä me olimme siskon kanssa. Ja siellä oli pari huijaria, kuka ei halunnut töitä tehdä. Me tehtiin siskon kanssa kovasti töitä. Sanottiin, että te teitte hyvin töitä ja tässä on vielä vadelman korjausta. Poimia pitäisi ja hän tarvii ihmisiä. Niin mä ajattelin, että minä kyllä joka paikkaan satun. Kun olimme vadelmat poimineet kolme viikkoa, me menimme takaisin Viroon. Saimme paljon rahaa. Ei me ruokaa, me ihan nälässä oltiin. Kyllä söimme vähän vadelmaa ja meillä oli leipää mukana. Söimme vähän leipää eikä mitään muuta. Se raha oli silloin niin paljon, että maksoin kokonaan sen velan, mitä oli. Se yks rupla oli. Yks marka oli 28 ruplaa. Minun talo maksoi, minulla oli velkaa vielä 15 000 ruplaa, se koko talo maksoi 41 000 ruplaa. Se raha oli niin paljon romahtanut, että mä sain yhdestä markasta 28 ruplaa. Maksoin kaikki velat ja menin töihin. Olin niin iloinen, että olin suomalainen. (IN2)

Neuvostoliiton romahtaminen ja Viron itsenäistyminen myllersivät ihmisten elämää ja pohjustivat maaperää venäjänsuomalaisten paluumuuttoa varten. Vaikka yhteiskuntajärjestelmän muutokseen suhtauduttiin periaatteessa suopeasti, tilalle nousi uusia huolia. Tavalliset ihmiset eivät osanneet hyödyntää yhteistalouksien uusjakoja.¹²² Hinnat karkasivat palkansaajien käsistä. 1990-luvun alkuvuosina kaupoista katosivat aluksi tavarat. Vaikka rahaa olisi ollutkin, ei ollut mitään ostaa. Rahan arvon heikkeneminen nollasi säästöt. Autoa varten säästetyt rahat riittivätkin vain "pertsamyllyyn", pippurimyllyyn. Taloudellinen epävarmuus ja elämän kallistuminen lisäsivät työntöä Suomeen etenkin, kun paluumuutto oli juuri samaan aikaan tullut mahdolliseksi.

Irja. Tuli aivan hätä, että mitäs tästä nyt tulee.

Jäimme ihan tyhjiille. Eläkkeestä sai ostaa vain postimerkkejä. Palkalla ei saanut ostaa edes 40 postimerkkiä ja kuukauden liikennekortti maksoi enemmän kuin kuukauden palkka. Naapurilta olisi pitänyt ottaa velkaa, että saa ostaa liikennekortin, että pääsee töihin. Tuli aivan hätä, että mitäs tästä nyt tulee (...) Oletin että olisin päässyt eläkkeelle, tavallisen ihmisen

¹²² IN1, IN2

maksimieläke oli 132 ruplaa. Olisin sillä voinut käydä joka vuosi Mustalamerellä. Olisimme tulleet hyvin toimeen. Sitten hups! Palkat ja eläkkeet eivät riittäneet mihinkään. Kolmannella viikolla joutui jo teelle ja ruisleivälle. (IN3)

Markkinataloutteen siirtymiseltä odotettiin paljon, mutta pettymys oli suuri. Vanhemmat palkansaajat näkevät neuvostoajoissa paljon hyvää ja muistelevat aikoja, jolloin elämä oli tasaista ja veyntämällä ruplat sai riittämään.¹²³ Kyllästyminen parempien aikojen odottamiseen kuultaa Venäjällä asuvien kertojien puheesta. Erityisesti suhtautuminen Venäjän uusrikkaisiin on paheksuvaa.

Eero. Minä luulin, että vietän vanhuuden päiviä kommunismissa.

Kun alkoi 1989, alkoi Venäjän demokratisoituminen oikein nopeasti. Luulimme, että Venäjä siirtyy markkinatalouteen. Ja luulimme, että siellä ruvetaan elämään yhtä hyvin (...) Minä luulin, että vietän vanhuuden päiviä kommunismissa, jossa kaikki on ylellistä ja jossa ei ole rahaa. Jossa ei ole mitään sortoa ja kaikilla on tasa-arvoisuus. Se oli kommunismin haaveita. Sitähän minä en koskaan uskonut. Mutta minä vain leikillä sanoin, että minä haluan nähdä vuoden 2000, jolloin tapahtuu tällainen kommunismi. Siksi minä otin tavoitteeksi elää vuoteen 2000. Mutta kehittyneen kommunismin asemasta minä näen kaikki rappioasteella olevan talouden, joka tällä kertaa Venäjän mantereella vallitsee. (IM8)

Hilja. Nehän ne saivat rahoja, varastivat miljardeja.

Jos Putin olisi kahdeksan vuotta ollut johtaja, kaikki olisi toisin. Kaikki olisi monta kertaa parempi. Jeltsin vaan lupasi. Käsi ylös ja heijaa, kaikki on hyvin ja paremmin tulee. Putin lupaa ja siinä. Ne suuret tehtaat romahdittivat, ihan se oli ikävä juttu. Nehän ne saivat rahoja, varastivat miljardeja. Niillä on missä maassa vain, Espanjassa Englannissa, komeat omakotitalot, palatsit. Millä ja mistä? Ei rehellisellä työllä olisi saanut parissa kolmessa vuodessa miljonääriksi. (IN22)

Aineiston kertojista asuu Suomessa 21. Venäjällä koko elämänsä asuneita inkeriläisiä kertojia joukossa on kolme.¹²⁴ Paluumuuttajista 12 on eläkeikäistä. Diasporan polveen kuuluvista neljä on työikäistä ja viisi opiskelijaa. Paluumuuttopäätös on syntynyt eri tilanteissa ja eri perustein. Inkerinmaan sukupolvella yleisimpiä kimmokkeita ovat olleet taloudelliset syyt¹²⁵ ja perhesiteet,¹²⁶ joiden vaikutus voi olla toisaalta myös muuttohaluja jarruttava. Kahden

¹²³ IN3, IM8, IN22, IM17

¹²⁴ IM8, IM21, IN22

¹²⁵ IN1, IN2, IN5, IM6, IM11

¹²⁶ IN3, IN4, IN9, IN17

kertojan paluumuuton syy ei selvinnyt kertomuksesta. Perheenjäsenen sairaus on kahden vanhemman polven ja yhden diasporan polven kertojan muuton syynä. Pitkäaikaissairaiden hoito ja lääkkeiden saanti oli Suomessa helpompaa kuin Venäjällä ja hiljattain itsenäistyneessä Virossa.¹²⁷

Useimpien Inkerinmaan sukupolveen kuuluvien kertojien elintaso oli noussut lähtömaassa vuosien myötä varsin kohtuulliselle tasolle ja paluumuuton käynnistymisvaiheessa esiintyneet toimeentulovaikkeudet johtuivat enimmäkseen Neuvostoliiton romahtamisen jälkeisestä taluskriisistä. Suoranaisessa köyhyydessä eli vain yksi kertoja, joka työskenteli koko elämänsä köyhässä kolhoosissa rahapalkatta. Lydialle paluumuutto Suomeen merkitsi täysin uuden elämän alkua. Erot entisen ja nykyisen elämän välillä ovat niin suuret, ettei Lydia pysty kuvailemaan nykyisiä olojaan Kazakstanissa yhä asuville lapsilleen.

Lydia. Mie en milloinkaan elänyt.

Oikein hyvä (itkee). Mie en milloinkaan elänyt. Tällä aikaa mie elän. Pelkäsinkin kirjoittaa lapsille, mitä mie syön tässä. (IN5)

Taloudellisin perustein tapahtuvasta paluumuutosta puhutaan moittivaan sävyyn. Soveliaita Suomeen muuton syitä ovat tunne omasta suomalaisuudesta, paluu etnisille juurille ja mielikuva siitä, että paluumuutto on hyvitys inkeriläisten suomalaisuuden takia kokemista kärsimyksistä.

Edla. Millä minä siellä nyt Tallinnassa tulisin toimeen?

Koko aika piti Virossa suu kiinni panna. Kun ne olisivat tietäneet. Virolaiset stalinistit olivat vielä hullumpia kuin venäläiset stalinistit. Minä tiedän montakin ihmistä, jotka sanoivat niitä piruiksi. Ja miksi minä halusin sieltä pois tulla? Minä en voinut heitä enää katsella. Kun tuli Gorbatšov, ne käänsivät ja nyt kun tuli itsenäisyys ne taas käänsivät. Minä en voi sitä katsella. Kyllä täälläkin on takinkääntäjiä, mutta minä en heitä tunne. No, siksi parempi olla täällä (...) Koska minä itse en ollut talouspakolainen, siksi, minulla on hyvä mieli. Tietysti, että myös taloudellisesti, on hyvä mieli. Miten minä siellä nyt Tallinnassa tulisin toimeen sillä eläkkeellä. Nytkin saan sieltä jotakin, jotenkuten tulen toimeen, eihän minulle paljon anneta. Mutta enhän ole täällä tienannutkaan. (IN1)

Paluumuuttoon oikeuttavana syynä pidetään inkeriläisten kärsimyshistoriaa. Kommunismin kourissa kärsineinä suomalaisina inkeriläisillä on oikeus muuttaa Suomeen. Jotkut iäkkäämmät kertojat kyseenalaistavatkin vainojen jälkeen syntyneiden ikäluokkien

¹²⁷ IN2, IN20

paluumuuton ja esittävät varsin terävää kritiikkiä. Heidän mielestään venäjänkielistynyt nuori polvi on menettänyt suomalaisen elämänkatsomuksen ja Suomeen tullaan hyötymismielessä.¹²⁸

Lempi. Jos asut 60 vuotta paikan päällä, niin kyllähän sinne sopeutuu.

Minä sanon oman mielipiteeni. Aina valittavat ne, jotka joutuivat sinne aromaille. Niillä oli mahdollisuus koulua käydä, ne on lääkäreitä. Ei siellä niin kurja ollut, jos kerran lääkäreitä. Huonoa se on voinut olla, kun heidän vanhemmat sinne joutuivat. Jos sinä asut 60 vuotta paikan päällä, niin kyllähän sinne sopeutuu. Kelttoonkin tulivat ja ostivat suuret omakotitalot. Mitä puutetta heillä? Heillä on kaikki olemassa. (IN20)

Inkerinsuomalaisten omat käsitykset *oikeasta* paluumuuttajasta vastaavat siis Koiviston ääneen lausumaa käsitystä inkeriläisistä suomalaisuuden takia kärsineenä kansanosana. Sen sijaan “kunnia-velalla” ei ole merkitystä muuttopäätökseen. Katkeruus palaamisesta välirauhan jälkeen Neuvostoliittoon ei kohdistu Suomeen, vaan neuvostoviranomaisiin. Lähtijät kuvittelivat palaavansa entisille kotiseuduilleen, mutta joutuivat pettymään. Vain yksi kertoja viittaa lapsuudenaikaisen evakkomatkan jättämiin muistoihin oman paluumuuttopäätöksensä perusteena.

Aleksander. Lapsuuden muistot oli niin ihania ja hyviä.

Sitten tuli ajatus, että muutetaanpas me Suomeen. Se tuli siitä, kun Suomesta siirrettiin meidät Venäjälle ja sitten ympäriinsä siellä seilattiin Venäjää. Se ajatus aina oli syvemmällä siellä jossain, että haluan Suomeen. Suomesta ne lapsuuden muistot oli niin ihania ja hyviä. Se jäi siitä. Ja sitten kun tuli mahdollisuus, niin sitten muutetaan Suomeen. (IM19)

Omien lasten tekemillä ratkaisuilla on tärkeä merkitys muuttopäätöksen syntymisessä. Vanhemmat muuttavat Suomeen kielitaidottomien lastensa ja lastenlastensa tueksi. Samalla tavoin kuin lasten muuttopäätös kasvattaa Suomen vetovoimaa, jälkipolven halu pysyä juurillaan sitoo vanhemmat paikoilleen.¹²⁹ Inkeriläisten perhesiteet ovat venäläiseen tapaan kiinteät eivätkä vanhemmat halua elää erossa aikuisistakaan lapsista ja lastenlapsista.

Katri. Nämä nuoret aloitti.

Se Suomeen lähtö oli semmoista. Nämä nuoret aloitti. Me isän kanssa jäimme sinne. Nämä rupesi päälle käymään, että täytyy teidän tulla. Miten me täältä käymme teitä auttamaan? Tulkaa vaan. Isälle sain monta kuuta

¹²⁸ IN1, IM8, IN20

¹²⁹ IN3, IN4, IN9, IN17

selvittää. Tämä ei halua tulla tänne vieraaseen maahan ja tämä niin kuin häpenis ja pelkäis. Viimein sitten suostui ja tuli. Näillä oli jo asunnot ja me tulimme tänne. (IN4)

Taulukko 11. Suomessa asuvien inkerinsuomalaisten kertojien ikä Suomeen muuttaessa

KERTOJA-SUKUPOLVI/IKÄ	INKERINMAAN SUKUPOLVI	DIASPORAN SUKUPOLVI	YHT.
alle 20	0	6	6
20–30	1 ¹³⁰	1	2
30–40	0	0	0
40–50	0	2	2
50–60	1	0	1
60–70	5	0	5
70–80	3	0	3
yli 89	2	0	2
Yhteensä	12	9	21

Ero sukulaisista saattaa olla vaikeaa.¹³¹ Aikuistuneet lapset eivät välttämättä halua muuttaa tai saa paluumuuttokriteereistä johtuen muuttolupaa. Suurimmat ongelmat ovat seka-avioliitossa syntyneillä, ei-suomalaisiksi rekisteröidyillä täysi-ikäisillä lapsilla, jotka eivät kuulu paluumuuton piiriin. Vaikka muutto Suomeen saattaisi periaatteessa kiehdoakin, ajatus omasta ammatista luopumisesta ja pitkäaikaistyöttömäksi joutumisesta Suomessa on realiteetti, joka ei houkuttele.¹³² Myös Suomessa asuneiden ja Venäjälle takaisin palanneiden paluumuuttajien kertomat kokemukset suomalaisen yhteiskunnan erilaisuudesta jarruttavat muuttohalukkuutta.¹³³

Työikäiset diasporan sukupolven kertojat ovat muuttaneet Suomeen oman päätöksensä perusteella.¹³⁴ Nuorimmat ovat alaikäisinä seuranneet perhettään. Laukaisevina syinä diasporan polvella muuttopäätökseen ovat toimineet avioero, sairaus, työttömyys ja halu välttää perheen poikia odottavasta asevelvollisuudesta Venäjän armeijassa.

¹³⁰ Kertoja on muuttanut Suomeen 1930-luvulla.

¹³¹ IN5, IM6, IN17

¹³² IN22

¹³³ IM21

¹³⁴ IM7, IN10, IM11

Lilja. Perhe-elämä ei oikein onnistunut.

Sitten tuli suuri muutos, perhe-elämä ei oikein onnistunut. Siihen oli kai syy että mies joi liikaa, ja minä päätin erota hänestä 21 vuoden jälkeen. Mietin, että miten minä nyt tässä samassa työssä, ei se oikein onnistu. Ja siihen aikaan alkoikin muutto Suomeen. Ja vuonna -92 minä muutin Suomeen. (IN10)

Vanhempiensa mukana alaikäisinä Suomeen tulleet kertojat se-littävät perheen muuton syyksi halun parempaan elämään, van-hempien työttömyyden, sairauden¹³⁵ ja suomalaiset sukujuuret.¹³⁶

Anna. Tullaan pois sitten, jos ei pärjätä.

Se oli aika sellainen juttu, että kun oltiin jo täällä Suomessa. Meillä oli eno asunut jo pitkään täällä Suomessa. Meillä oli oma maatala, oma farmi ja sitten kävi sille huonosti. Kaikki meni niin kuin pieleen. Eno aina sanoi, että tulkaa Suomeen, kyllä Suomesta aina löytyy töitä. Kyllä te pärjätte, kyllä mekin olemme pärjänneet. Niin isä ajatteli, että mikäs siinä. Pitäis kokeilla. Ajateltiin, että kokeillaan. Tullaan pois sitten, jos ei pärjätä. Nyt ollaan oltu jo kaksi vuotta. (IN13)

Julia. Joku vaan sanoi äidille, että sinähän olet inkeriläinen.

Äiti on inkeriläinen. Isä venäläinen. Äidin äiti oli suomalainen, inkeriläi-nen. Niin. Lapsena ei siitä hirveesti puhuttu. Mutta sitten mä sairastuin ja me ajateltiin, että Venäjällä sitä ei kyllä pysty hoitamaan sitä juttua. Joku vaan sanoi äidille, että sinähän olet inkeriläinen ja voisit kokeilla mennä Suomeen vähäksi aikaa. Mutt siten me tultiin tänne ja päätettiin loppujen lopuksi jäädä tänne. (IN15)

Kaikki paluumuuttoon oikeutetut eivät innostu Suomeen muu-tosta. Lasten lisäksi tuttu ympäristö sekä elämäntapa sitovat ihmi-set aloilleen. Kokemukset Suomeen muutosta eivät ole yksinomaan ruusuisia ja tuttavien kertomat tarinat antavat ajattelemisen aihetta Petroskoissa asuva 62-vuotias Vilho kertoo.

Vilho. Eihän siellä voi vapaasti kalastaa.

V: Minua tässä vaimo on hoputtanut lähtemään Suomeen, vaikka itse on venäläinen. Minä sanoin, että kenen luokse minä lähden, kun ei ole ke-tään. Meidän työpaikasta noin kolme henkeä on lähtenyt. Yksi mies lähti, asui vähän aikaa ja tuli takaisin.

H: Minkä takia hän palasi?

¹³⁵ IN13, IN15, IM17, IN24

¹³⁶ IN12, IM14

V: Tämä mies oli autonkuljettaja ja seppä. Hänellä on omakotitalo täällä ja kesämökki järven rannalla 60 km Petroskoista. Hän tykkää kalastamisesta. Eihän siellä ole samanlaista. Eihän siellä voi vapaasti kalastaa. Täällä hän kalastaa ja myy kalaa. Täällä on hyvät olot. (IM21)

Inkerinsuomalaiset paluumuuttajat ovat tulleet Suomeen presidentti Koiviston “kutsun” jälkeen 1990-luvulla Idaa lukuun ottamatta. Kaikki vakuuttavat olevansa tyytyväisiä nykyiseen elämään. Paluumuuttajalle Suomi on maa, jossa on siistit ja lämpöiset asunot ja hyvät sosiaaliturva. Uuteen ympäristöön sopeutumista on edistänyt kielitaito, aikaisemmat sukulaisuus- ja ystävyysseurat ja työpaikan saaminen. Suomen kielen taitoa pidetään keskeisimpänä kotoutumisen avaimena. ”Nuoremmillekin annetaan ruokarahaa.” Suomi voi olla ”paratiisi”¹³⁷, jossa kuitenkin voi tuntea itsensä yksinäiseksi.¹³⁸

Helmi. Ikävä ei tapa, mutta se pitää piinaa.

Ikävään niitä (lastenlapsia) on. Ikävä ei tapa, mutta se pitää piinaa. (Itkee.) Hyvään täällä. Syötetään ja huolta pidetään. Nuoremmillekin annetaan ruokarahaa. Siellä ei annettu milloinkaan. Kolhoosissa raadettiin aamusta iltaan, ei sitä milloinkaan ollut sitä tilipäivää. Hyvä tässä on muistella. Kaikki on hyvin. Hoitavat, toisetkin kaikki hyviä. Kohteliaita toinen toisiaan kohtaan, kukaan ei tässä riitele. Eikä kukaan soimaa. Ei se kukaan meistä, vaikka olemme venäläisiä, ei kukaan sano. (IN17)

Eläkeikäiset Inkerinmaan sukupolven paluumuuttajat ovat yleisesti ottaen tyytyväisiä toimeentuloonsa Suomessa, vaikka jotkut heistä epäilivät, että on häpeällistä muuttaa vieraaseen maahan elätkiksi, koska elämäntyö oli tehty toisessa maassa. Haastatteluhetkellä kaksi kertojaa asui Pelastusarmeijan asuntolassa, muut olivat saaneet oman vuokra-asunnon tai huoneen vanhusten palvelutalosta. Lasten ja sukulaisten lisäksi muut sosiaaliset suhteet ovat monella niukat. Korkea ikä ja pitkät etäisyydet vaikeuttavat osallistumista seurakuntaelämään ja järjestötoimintaan, joiden kautta jotkut ovat tutustuneet toisiin paluumuuttajiin ja myös kantaväestöön.¹³⁹ Inkerinmaan sukupolven kuuluvilla kertojilla suomen kielen taito on yhtä lukuun ottamatta hyvä, mikä on helpottanut sopeutumista.¹⁴⁰ Suomeen muuttovaiheessa suomen kielen käyttö on saattanut tuottaa vaikeuksia, mutta muutaman vuoden maassa asumisen jälkeen kielitaito on kohentunut.

¹³⁷ IN9

¹³⁸ IM6, IN17

¹³⁹ IN1, IN2, IN3, IN5, IN18, IM19, IN20

¹⁴⁰ IN2, IN5, IN9

Edla. Koko aika inkeriläisten kanssa piti juoksennella.

Sitten olin siellä Castreninkadulla, Pelastusarmeijassa. Siellä oikein miinuun suhtautuivat hyvin. Mutta siellä minä olin sitten väsynyt, kun koko aika inkeriläisten kanssa piti juoksennella. Niin, että jalat kipeät illalla. Koko ajan minä heidän kanssaan juoksentelin työväen toimistossa, sosiaalivirastossa. Kun tulivat, eivät puhuneet suomea ollenkaan. (IN1)

Paluumuuttajat ovat törmänneet Suomessa myös kulttuurieroihin. Kantasuomalaiset ovat etäisiä ja tuntevat ennakkoluuloja entisen Neuvostoliiton alueelta tulleita maahanmuuttajia kohtaan. Kontaktien solmiminen kantäväestöön ei ole mutkatonta.

Edla. Nyt minä en enää puhelekaan.

Sitten kun minä tulin tänne Suomeen ja kun tulin tännekin, ja kato, niin minä olin pelästynyt, miksi niin paljon on sivistymättömiä ihmisiä. On Suomessa paljon, mutta sivistyneitä on vähän. Täällä yksi mummo, nyt jo kuollut. No, sieltä ollaan tultu ja puhelin hänelle. Ja se oli ensimmäinen vuosi. Sitten puhuin, että olin opettaja ja niin sanoi, ei se Venäjän sivistys täällä ei lue. Tiedätkö, sanoin, että kaksi kertaa kaksi on Moskovassa neljä, Helsingissä neljä ja joka paikassa on neljä? Kaksi kertaa kaksi. Enhän minä tietänyt, että hän on niin sellainen, ettei mitään. Nyt minä en enää puhelekaan. Mutta alussa minä meinasin. Että kumminkin minun ikäinen ihminen, että hänen pitäisi ymmärtää enemmän. (IN1)

Diasporan sukupolven paluumuuttajat kamppailevat eri sopeutumisongelmien kanssa kuin eläkeikäinen Inkerinmaan sukupolvi. He joutuvat taistelemaan kantasuomalaisten rinnalla samoista työpaikoista sekä oman olemassaolon hyväksymisestä, sillä Suomessa ei ole vielä yleisesti omaksuttu käsitettä *venäjänkielinen suomalainen*. Vain yksi diasporan polven kertojista hallitsi suomen kielen täydellisesti muuttaessaan Suomeen.¹⁴¹ Muut ovat kuitenkin maassa asuessaan oppineet kielen hyvin. Siitä huolimatta he ovat havainneet kantasuomalaisten vieroksuntaa. Murteellisesti tai vieraalla aksentilla puhuvaa paluumuuttajaa ei luokitella suomalaiseksi ja hän joutuu herkästi ”ryssittelyn” kohteeksi. Jokainen kouluikäisenä Suomeen muuttanut nuori on kokenut taustansa vuoksi jonkinasteista syrjintää.¹⁴²

Anton. Ne kutsui paluumuuttajia ryssiksi.

Täällä on syntynyt sellainen käsitys, että kun tulimme, niin oli hyvä. Mutta pikku hiljaa joutui kosketuksiin täällä asuvien suomalaisten kanssa,

¹⁴¹ IM7

¹⁴² IN10, IN12, IN13, IM14, IN15, IN24

niin, en syytä tiedä. Ihmiset ovat sen verran tietämättömiä, että ne kutsui paluumuuttajia ryssiksi. Se johtuu varmaan aika paljon tietämättömyydestä, että miten asiat ovat. Ne eivät tiedä sitä oikeaa syytä, minkä vuoksi olemme täällä. (IM14)

Julia. Hymykin olisi piristänyt.

Ehkä eivät keksineet mitään puhumista minun kanssa. Jokin hymykin olisi piristänyt. Oli vähän surullista. Siinä ensimmäisessä koulussa kesti koko ajan, siinä toisessa koulussa ensimmäisen, sanotaan puolitoista vuotta. Mutta yritin puhua englanniksi. (IN15)

Yksi diasporan sukupolven paluumuuttaja on sijoittunut työllisyyskurssin jälkeen vakituiseen työpaikkaan, kaksi muuta työkäistä kertojaa on tehnyt enimmäkseen satunnaisia pätkätöitä. Työttömyytensä syyksi vuonna 1947 syntynyt nainen arvelee työnantajien ennakkoluulot.

Lilja. Parempi kuin puhuisin pahaa englantia kuin hyvää suomea.

Joskus tietenkin tuntee itsensä, ettei ole ihan samanvertainen kuin suomalaiset. Ihmiset jos kuulevat pienenkin aksentin, he kysyvät oletteko te Virosta ja alkavat tuijottaa sinua niin kuin olisit tipahtanut jostain. Eivät kai ole tottuneet. Minun poika sanoikin, parempi kuin puhuisin pahaa englantia kuin hyvää suomea. Hän on tunnustanut sen. Muuten olen tavannut hyviä ihmisiä, minulla on ystäviäkin suomalaisia. Maunulassa kun asuttiin, meille huudettiin, että ryssät pois meidän maasta. Humalaiset hakkasivat oveen. Tällaistakin on, vaikka aika vähän. Enemmän kuitenkin hyvin (...)

Tämä Suomen kulttuuri oli aika tuttu ja mä tiesin, mikä minua odottaa. Tietenkin, on ollut vaikeuksiakin, mutta vähitellen alkaa. Suomessa on hyvää ja rauhallista elämää. Hyvä sosiaaliturva. Voi elää rauhassa. Kukaan ei sinua ainakaan suoraan hauku. Ihmiset ovat pidättyväisiä. Joskus kuitenkin sanotaan. Ulkona ei ole rikollisia kuin Venäjällä (...) Se on aika erilaista se koti-ikävä. Yhdet ikävöi ja toiset ei ikävöi ollenkaan. Esimerkiksi minulla on yksi perhe he ovat kaukaista sukua. Äidin joku pikuserkku oli mennyt Keski-Venäjälle. Ei heillä ole mitään suomalaista. He eivät ole mitään säilyttäneet suomalaista identiteettiä. Kun kysyin heiltä, onko heillä ikävä, luulin, etteivät he koskaan voi tänne tottua eikä voi täällä asua. ”Mitä meidän on ikävä, sitä liikaako siellä vai mitä meillä on ikävä?” Ja sitten taas joku, joka on aika lähellä suomalaista, voi sanoa, että hänellä on ikävä. Ikävyys on yksilöllistä. Ja sitten jotenkin sivistys. Mitkä vaatimukset ihmisellä on. Yksi haluaa, että hänellä on vain kaikki mukavuudet, eikä mistään muusta välitä (...) Mutta tämä kieli! He eivät pysty löytämään itselleen omaa paikkaa elämässä. No, kaikkiihan haluavat työhön. Kukaan ei halua kokonaan istua kotona. Sehän ikävyyttä. Aika vaikea on tosi työhön päästä. Ulkomaalaisia ei niihin oteta. Vaikka onkin vapaita paikkoja. (IN10)

Toivo puuttui inkeriläisistä tiedotusvälineissä luotuun kuvaan, joka on kymmenessä vuodessa muuttunut melkoisesti. Toistuvat uutiset inkeriläisten yhteyksistä itärikollisuuteen ja nuorten huumeiden käytöstä harmittavat, koska niiden pelätään leimaavan kaikki tulijat.

Toivo. Luotiin kuvaa, että se on kärsinyttä kansaa, jota on sääliittävä.

Aluksi se kuva, mikä inkeriläisistä luotiin, sinäkin sen tiedät, että aluksi kun tänne rupesi tulemaan, lehdissä oli kuvia, missä vanhat mummut virsikirja kädessä ja huivi päässä lukevat. Luotiin sellaista kuvaa, että se on kärsinyttä kansaa, josta pitää huolehtia ja jota on sääliittävä. Mutta kun ei tiedetty, ketä ne on ja mitä ne on ja että monet puhui venäjää. Ja kun on sellaisia hoitamattomia haavoja Suomessa, jotka on vain laitettu jonnekin pöytälaatikkoon sodan jälkeen. Jokin sellainen puikko, joka on jäänyt nahan alle ja on jäänyt poistamatta. Että kaikki on hyvin ja on vain hyvät suhteet kahden maan välillä. Nyt kun sanottiin, että saa puhua ja rupesi puhkeamaan. Se tuotti sitä, että se ärtymys, jonka vanha kipu aiheuttaa, yritetään purkaa ja nyt osuivat kohteeksi nämä venäjää puhuvat inkerin-suomalaiset, jotka ovat tänne tulleet. Niihin kohdistui tai henkilöillistettiin koko tämä vanha viha. (IM7)

Kertomuksissa paluumuuttoon suhtaudutaan itsestäänselvyytenä eivätkä kertojat pohdiskele ilmiön käynnistymisen taustoja. Kriittikkiä saa osakseen paluumuuttojonojen pituus ja seka-avioliitossa syntyneiden, täysi-ikäisten lastenlasten rajautuminen paluumuuttokriteerien ulkopuolelle.¹⁴³ Kriittisimmän pohdinnan esitti vuonna 1993 Suomeen muuttanut Toivo.

Toivo. Jotkut asiat Suomessa muistuttaa vanhaa Neuvostovaltaa.

Tämä paluumuutto lähti liikkeelle millään tavoin suunnittelematta, spontaanisti. Sitten kun se kehittyi, niin viranomaiset eivät osanneet sitä hallita. Ja nyt kun päätettiin, että tehdään tämä jotenkin järjestelmäksi ja rajoitetaan. Olisi ollut rehellistä sanoa, että Suomen valtiolla ei ole enää varoja tai ei halua (...) Jotkut asiat Suomessa muistuttaa vanhaa neuvostovaltaa. Ruvettiin petaamaan tätä asiaa ja ruvettiin valmistelemaan pohjaa sille, että eduskunta voisi tehdä päätöksiä, jotka eivät ole populaarisia ja kaikkia miellyttäviä. Niin ruvettiin mustamaalaamaan näitä inkeriläisiä, jotka tulivat. Ja on aivan selvää, että se on tehty tahallaan. Koska ne jutut, jotka on nostettu lehdissä ja joissa on puhuttu, että nuoriso on ruvennut käyttämään huumeita. Olen ehkä puhunutkin siitä joskus liiankin kärkevästi. Silloin kun he tulivat, kaikki tarkastettiin. Suomen viranomaiset konsulaateissa eikä kukaan ole todettu rikolliseksi. He ovat kehittyneet sellaisiksi tässä yhteiskunnassa, Suomessa. Jos niitä oli pieni osa, se on harmillinen juttu.

¹⁴³ IN5, IM6, IN17

Mutta kun puhutaan kaikista. Miksi sanoin, että se on tahallaan tehty, sama uutinen oli puoli vuotta ennen, jossa sanottiin, että ryhmä venäläisnuoria, ja syksyllä nimitettiin inkeriläisnuorten huumeliigasta. Monellakaan, jotka ovat mukana, ei ole hajuakaan siitä, kuka on inkeriläinen, niin luulen. Enemmän vanhemmilla ihmisillä on käsitys siitä, keitä ovat inkerinsuomalaiset. Kyllä se minunkin mieltäni kuohautti. Monet jotka asuvat täällä eivät lue eivätkä kuuntele uutisia ja ovat aivan tyynenä tähän suuntaan. Siis se, että olisi voinut vain sanoa, että muutetaan vähän asioita, mutta piti lähteä kaatamaan lokaa tämän kansanryhmän päälle. Mutta onneksi. Onneksi Suomessa suurin osa ajattelee eri tavalla, sillä tähän oli vain pieni ryhmä lehtimiehiä, jotka luulivat, että tämä on nyt jotain sensaatiota ja ryhtyivät julkaisemaan aineistoa lehdissä. Ja tietyt tällaiset kiihkomieliset henkilöt, jotka ovat jälkepäin osoittautuneet huijareiksi. (IM7)

5.9 Minkälainen suomalainen olen? Itsemäärittelyn arvoulottuvuus

Identiteetillä on sisällön ohella myös arvoulottuvuus (Breakwell 1992). Ihmiset arvottavat eri identiteettisisältöjä negatiivisin tai positiivisin latauksin, mikä värjää suhtautumista. Etsimällä kertomuksista kuvauksia siitä, millaisiksi suomalaisiksi kertojat itsensä luokittelevat, saadaan tietoa etnisen itsemäärittelyn sisällöstä. Seuraavassa tarkastelen, millaisia myönteisiä tai kielteisiä itsemääreitä inkerinsuomalaisten kertomuksista löytyy suhteessa suomalaisuuteen.

5.9.1 Edistyksellinen inkerinsuomalaisuus

Inkerinmaan sukupolven tarinoissa hajaannusta edeltäneen ajan inkerinsuomalaisuus nähdään edistyksellisyytenä venäläiseen valtaväestöön verrattuna. Inkeriläiseen kyläkulttuuriin liittyvää suomalaisuutta oli korkeampi sivistystaso, vauraus ja nykyaikaistunut maatalous. Näkyvinä osoituksina perheiden sivistyshalukkuudesta olivat koteihin hankitut pianot, navettoihin Hollannista tuotetut siitossonnit sekä paikkakunnan ensimmäiset puimakoneet pelloilla. Myös maalatut talot ja hoidetut pihapiirit mainitaan edistyksen merkkeinä.¹⁴⁴

Eero. Tämä kaikki kertoi jo kulttuurista.

Siinä oli sireenipensaat. Se oli harvinaista. Kenenkään toisen talonpojan pihalla ei ollut sireeniä. Sitten oli omenapuut ja aivan reunimmaisena

¹⁴⁴ IN1, IN3, IM8, IN20, IN22, IN23

musta- ja punaiset viinimarjapensaat. Tämä kaikki kertoi jo kulttuurista, joka oli setällä. Tämä oli ainoa talo. Muissa taloissa ei ollut tällaista. (IM8)

Muita myönteisiä itsemääreitä ovat sivistyneisyyden ja edistykseellisuuden lisäksi rehellisyys, kärsivällisyys, kestävyys, sisukkuus ja ahkeruus. Inkeriläiset näkevät itsensä myös sukurakkaina. Perhesiteet ovat kiinteät ja perhearvot korkealla. Sosiaalisen representaationomaisesti kertomuksissa tulee näkyviin myös inkeriläisten uskonnollisuus. Kertojat määrittelevät inkeriläiset yleensä hartaaksi evankelis-luterilaisiksi, vaikka jättivät useimmiten kertomatta omasta suhteestaan uskonnollisuuteen ja seurakuntaelämään. Negatiivisena itsemäärittelynä nousi esille inkeriläisten vanhoillisuus, mikä on jossain määrin ristiriidassa aiemman edistykseellisuuden kanssa. Vanhoillisuudella inkeriläisyyden yhteydessä viitataan talonpoikaiseen elämäntapaan. Muut itsekuvaan tarttuneet negatiiviset määreet ovat heijastusta inkerinsuomalaisia kohtaan harjoitetusta sortopoliitikasta.

5.9.2 Suomalaisuuden stigmaattisuus

Keskeinen arvoulottuvuus inkeriläisten kertomuksissa on suomalaisuuden häittävä ominaisuus, jonka vuoksi inkerinsuomalaiset sekä yksityishenkilöinä että kollektiivisesti kansanosana altistuivat vainojen kohteeksi. Suomalainen syntyperä merkitsi neuvostoaikana Inkerinmaan sukupolven kertojille etnistä syrjintää provosoivaa stigmaa. Myös diasporan polveen kuuluvat kertovat syrjimiskokemuksistaan.

Valtaväestön taholta suomalaisten leimaaminen näkyi lievimmässä muodossaan erilaisina halventavina nimittelyinä¹⁴⁵ ja jyrkimmillään Stalinin ajan etnisinä vainoina. Asteikolle mahtuvat myös työsyryntä ja mahdottomuus löytää asuntoa passileiman takia. Fasistisena pidetyn emämaan takia inkerinsuomalaiset leimattiin epäluotettaviksi, minkä vuoksi he olivat Neuvostoliiton salaisen poliisin valvonnassa. Ihmiset joutuivat kuulusteluihin myös Suomessa asuvien sukulaisten ja tuttavien takia.¹⁴⁶

Eero. Olin kuin hyljätty koira.

Minä näin kolme MGB:n miestä nahkatakeissa ja kupeella riippui saksalainen mauseri puutupissa. Se oli sellainen kauhistus, jonka tarkoituksena oli lyödä vihollinen heti polvilleen. Polarnoin piirin suomalainen ampui itsensä. Valistusosaston johtaja vangittiin ja toisen valistusrintaman työntekijöiden puhdistaminen alkoi. Jouduin puhdistuksen kohteeksi ensimmäi-

¹⁴⁵ IN5, IN9, IN18, IM7, IN10, IN12, IM14

¹⁴⁶ IM8) IN5, IN4

senä (...) Yksi kysyi, oliko minulla ketään Suomessa. Sanoin, että veli-poikani on siellä. Hän meni sinne jo 1917 ja sen jälkeen kun Suomi itsenäistyi, hän ei takaisin tullut. Hän jäi sinne ja on siellä. ”Oletko yhteydessä hänen kanssaan?” ”En ole. Vuodesta 1928 yhteydet lakkasi, koska oli silloin vaarallista pitää yhteyttä fasistisen Suomen kanssa. En tiennyt, kuka veljeni siellä on ja katsoin, että se on vaarallista.” ”Tiedättekö, missä työssä hän on?” ”En tiedä, koska kirjeenvaihdossa en ole.” He menivät pois. Arvasin, että nyt pitää olla varuillaan (...) Oli -35 olin silloin onneni korkeimmalla kukkulalla. Olin työstä onnellinen. Minut ministeri lähetti suomalaiselle ensimmäiselle keskikoululle historian maantieteen ja perustuslain ohjaajaksi ja kommunistisen lastenkasvatuksen ohjaajaksi. Ajatella, kuinka suuri vastuu minulle oli annettu (...)

Mutta mikä oli seuraus tälle ihmisrakkautta osoittavalle työlle. Sain mustan passin toisen kerran, minut erotettiin työstä. Olin kuin hyljätty koirra, heitetty kadulle. Minä jouduin jalattomaksi. Se työ ei silloin kelvannut. (IM8)

Stalinin sortovuosista kertoessaan inkeriläiset puhuvat itsestään *epäluotettavina ihmisinä, vieraana aineksena, kansanvihollisina, ruokolaisina, syrjäläisinä, pakolaisina, mustan passin haltijoina, hylättyinä koirina, tshunina ja belofinneinä*. Stigmaattisten metaforien luettelo on pitkä: inkeriläiset pitävät itseään *puhdistuksen kohteina, Ježhovin¹⁴⁷ lihamyllyn* potentiaalisina aineksina ja *mustien vaunujen uhreina, jalattomina* ja pelokkaina olentoina, jotka usalsivat puhua vain *vettä suussa*, etteivät *maan korvat* kuulisi heidän puhettaan ja välittäisi tietoja vääriin osoitteisiin.

Inkerinsuomalaisten tarkkailu ei rajoittunut vainon vuosiin ja sota-aikaan, vaan jatkui vielä Stalinin kuoleman jälkeenkin. Suomalaisen oli vaikeampi päästä opiskelemaan¹⁴⁸ ja ulkomaille.¹⁴⁹ Petroskoissa asuva Lempi (IN20) sai 50-luvun taitteessa kutsun salaisen poliisin kuulusteluun ja taloudellisia etuja lupaamalla hänet houkuteltiin tarkkailemaan muita suomalaisia. Tehtävänä oli kuunnella tanssipaikoilla ja muissa vapaa-ajan tilaisuuksissa, ketkä haluavat lähteä Suomeen. Kerran kuukaudessa hänellä oli tapaaminen puistikossa eri kontaktihenkilön kanssa. Stalinin kuoleman jälkeen yhteydenotot lakkasivat. Lempi uskoo saaneensa muiden keskuudessa prostituoidun maineen, koska hänellä oli yksinäinen lapsi ja kerran kuussa vaihtuvat ”kavaljeerit”.

Runsaammin kuin omakohtaisista kokemuksista kertomuksissa kuvataan muille sattuneita tapahtumia: tarinoita NKVD:n öisistä pidätyksistä, julmista kuulusteluista ja epäinhimillisistä vankilaoiloista. Äärimmillään inkerinsuomalaiset alkoivat pitää itseään

¹⁴⁷ N. Ježhov oli NKVD:n, Neuvostoliiton salaisen poliisin johtaja.

¹⁴⁸ IN1, IN2, IN3, IN22

¹⁴⁹ IN1, IN5, IN9

muille vaarallisina, sillä kanssakäymisestä toisten suomalaisten kanssa saattoi seurata vangitseminen.¹⁵⁰

5.9.3 Työ kunniaanaan

Työn merkitys sijoittuu inkerinsuomalaisten kertomuksissa korkealle. He arvostavat itseään hyvinä ja ahkerina työntekijöinä. Tässä suhteessa inkerin- ja suomensuomalaisten arviot ovat samansuuntaiset. Toisaalta työnteon korostuminen oli myös proletaarinen hyve. Työhön suhtautumisella inkeriläiset kertojat tekevät eroa venäläiseen valtaväestöön, jota arvioidaan käänteisin attribuutein.

Inkerinmaan sukupolven kertojat ovat kaikki eläkkeellä. Aktiiviaikanaan he olivat lähes yhtä usein suorittavan työn tekijöitä (7) kuin toimihenkilöitä (6). Diasporan sukupolveen kuuluu neljä (4), toimihenkilöä, yksi (1) suorittavan portaan työntekijä ja viisi (5) opiskelijaa (ks. myös 5.2).

Taulukko 12. Inkerinmaan sukupolven vanhempien ammatit ennen diasporan alkamista viimeisen ammatin mukaan¹⁵¹

PERHEJÄSENYYS/ AMMATTIRYHMÄ	ISÄ (14)	ÄITI (14)	YHT.
Itsenäinen talonpoika, kalastaja	5	5	10
Sekatyöt, kolhoosin työntekijä	8	8	16
Ammattitaitoa vaativat työt	0	0	0
Toimihenkilö	1	1	2
Johtava asema	0	0	0
Yhteensä	14	14	28

Hajaannusta edeltäneeltä ajalta kertojat muistelevat, että lapset osallistuiivat perheen elatukseen pienestä pitäen ja kävivät myös vierailulla paimenessa ja peltotöissä. Lehmä on ollut inkeriläisten perinteinen toimeentulon turva ja lehmän tärkeys nousee myös kertojien muistoihin. Inkerinsuomalaisten elinkeinorakenne koki 1900-luvulla perusteellisen muutoksen. Kollektiivitalouteen siirtymisen seurauksena itsenäisistä talonpojista tuli kolhoosien työntekijöitä viimeistään karkotuspaikoilla. Tätä nykyä inkerinsuomalaisten talonpoikaisuus on ylisukupolvista historiaa, vaikka käsitys inkeriläisistä maanviljelijäkansana yhä elää sosiaalisena representaationa.

¹⁵⁰ IN1, IN5, IM8, IN9

¹⁵¹ Karkotuspaikoilla useimmat vanhemmat työskentelivät kolhooseissa tai metsätyömailla.

Kuvaavaa on, ettei yksikään aineistossa mukana oleva ole ollut itsenäinen talonpoika, ei edes vanhin, vuonna 1908 syntynyt kertoja.

Kertomuksissa suuri osa työtä koskevista kuvauksista liittyy kollektiivitalouteen siirtymisen jälkeiseen aikaan ja karkotusaikaisiin kokemuksiin. Valtaosa kertojista työskenteli kolhoosissa tai sovhooseissa lypsäjinä, peltotyöntekijöinä, tallimiehinä ja kirjanpittäjinä.¹⁵² Kolme Inkerinmaan sukupolveen kuuluvaa kertojaa on suorittanut akateemisen loppututkinnon.¹⁵³

Taulukko 13. Diasporan polven (10) vanhempien ammatit ennen paluumuuttoa viimeisen tiedossa olevan ammatin mukaan¹⁵⁴

PERHEJÄSENYYS/ AMMATTIRYHMÄ	ISÄ (5)	ÄITI (7)	YHT.
Maanviljelijä, kalastaja	1	0	1
Sekatyöt, kolhoosin työntekijä	1	1	2
Ammattitaitoa vaativat työt	1	0	1
Toimihenkilö, kauppias, opettaja	0	4	4
Ylempi toimihenkilö, johtava asema	1	1	2
Ei mainintaa	1	1	2
Yhteensä	5	7	12

Taulukko 14. Inkerinmaan sukupolven kertojien ammatit

SUKUPUOLI/ AMMATTIRYHMÄ	MIES (4)	NAINEN (10)	YHT.
Sekatyöt	0	4	4
Ammattitaitoa vaativat työt	3	0	3
Toimihenkilö	1	4	5
Kotiäiti	0	1	1
Johtava asema	0	1	1
Yhteensä	4	10	14

Kaksi heistä kuului 1930-luvulla Pohjois-Inkeristä Siperiaan ja Keski-Aasiaan karkotettujen joukkoon. Karkotus ei siis välttämättä heikentänyt koulutusmahdollisuuksia. Sen sijaan evakko aika Suo-

¹⁵² IN2, IN3, IN4, IN5, IN17, IN18, IM19, IN20

¹⁵³ IN1, IN3, IN22

¹⁵⁴ Mukana vain inkerinsuomalaiset vanhemmat

messa vaikeutti selvästi aineiston kertojen koulunkäyntiä sekä työhön sijoittumista Neuvostoliitossa. Suomesta palanneet evakot joutuivat syrjäisille metsätyömaille raskaisiin ruumiillisiin töihin.¹⁵⁵ Esimerkiksi keskikoulun päättänyt ja Suomessa jatkosodan aikana konekirjoituskurssin käynyt nainen joutui Neuvostoliittoon palattuun Jaroslavissa raskaisiin metsätöihin. Muutaman ankaran vuoden jälkeen perheen onnistui saada tilapäiset passit, joiden turvin he pääsivät matkustamaan lähemmäksi vanhoja kotiseutuja.

Taulukko 15. Diasporan sukupolven kertojen ammatit

SUKUPUOLI/ AMMATTIRYHMÄ	MIES (5)	NAINEN (5)	YHTEENSÄ
Suorittava työ	1	0	1
Toimihenkilö	1	0	1
Luova työ	1	2	3
Opiskelija ¹⁵⁶	2	3	5
Yhteensä	5	5	10

Lempi. Etten ihan sovhoosiin noin vain.

Mutta Inkeriin emme päässeet. Silloin meni vain huhu, että Karjala ottaa vastaan, niin kuin monet ovat sinne tulleet. Niin sitten -47, kun tultiin Vieroon yhteen sovhoosiin. Se oli aika semmoista syrjäistä seutua, niin sanoi, että kuin Aino on käynyt koulua ja minä myöskin käynyt koulua kahdeksan luokkaa, etten ihan sovhoosiin noin vain. Minä sitten menin Tallinnaan, jos sieltä jotain löytyisi (...) Minä ensin olin siivoojana, sitten minut kutsuttiin keittiöön apulaiseksi sinne. (IN20)

Sodan jälkeisistä ajoista puhuttaessa tulee esille omien viljelyspalstojen merkitys myös toimihenkilöiden sivutulojen lähteenä, kun tehokkaasti viljeltyjen puutarhatilkkujen tuotteet realisoitiin toreilla. Myynti tapahtui kuitenkin salaa ja häpeillen, sillä torikaupustelu ei ollut soveliasta esimerkiksi opettajille tai sovhoosin pääkirjanpitäjälle.¹⁵⁷ Kivinen (1998, 182) näkee yksityispalstojen lisääntymisen merkinä keskiluokan romahtamisesta, kun korkeasti koulutettujen ihmisten palkkataso ei riittänyt turvaamaan normaalia toimeentuloa.

¹⁵⁵ IM6, IN18, IM19, IN20

¹⁵⁶ Yksi kertoja opiskeli korkeakoulussa, kaksi keskiasteen ammatillisessa oppilaitoksessa ja yksi lukiossa. Yksi kertoja oli juuri päättänyt.

¹⁵⁷ IN1, IN2, IN18, IM19

Edla. Leningradissa ei minua kukaan tunne.

Kun annettiin maata opettajille, monet nuoret eivät tahtoneet sitä maata. Heillä oli muutakin tekemistä, minä panin pelot täyteen perunaa. Taas autolla vein Leningradiin ja siellä. En minä Tallinnan torille olisi mennyt niitä myymään, mutta Leningradissa, ei siellä minua kukaan tunne, minä (...) Sain rahaa ja sain ostaa lapsille. (IN1)

Suomalaisten maine hyvinä työntekijöinä tunnustettiin myös venäläisten keskuudessa. Vainon vuosina siitä oli suoranaista hyötyä, koska saadakseen palvelukseensa hyvän työntekijän työnantajat katsoivat passittomuutta läpi sormien.

Eero. On lihassa ja veressä, että jos mitä teet, tee se hyvin.

Erään kerran hän (esimies) järjesti kilpailut. Siihen aikaan oli stahanovilainen kilpailu muodissa. Hän järjesti prikaatin sisällä kilpailun. Oli tilaus kombinaatin akkunaraameja varten. Hän antoi jokaiselle puusepälle viisi tai kymmenen raamia. Sinun piti itse kaikki höylätä ja merkitä, sitten liitteen tehdä, saumat kuten kuuluu, mitä kuuluu raamien tekemiseen. Ja sano, että nyt teillä on kaikilla sama määrä. Minä katson, kuka tekee nopeimmin ja puhtaimmin nämä raamit. Työkalut oli hyvät, mitä silloin oli olemassa. Neuvoi, mistä piti alkaa.

Näin alkoi tämä kilpailu. Ajatelkaas, en halua itseäni kehua, mutta sain ensimmäisen paikan. Prikatiiri tunnusti minun tekemäni raamit, että ne ei ollut kierot. Kaikki oli tehty täsmälleen. Kun olin kaikkein nuorin, sain kunnioituksen. Minua kunnioitti vanhatkin miehet. Se oli tapana. Se, joka osasi sai kunnioituksen, joka ei osannut, sitä ei kunnioitettu, oli vanha tai nuori (...) Ei ole mitään pyyteitä ollut olla etunenässä työssä. On lihassa ja veressä, että jos mitä teet, tee se hyvin. Minä siitä lähtien kun olin pikkupoika, minua vanhat ihmiset kiittivät. Minulla on pysynyt sellainen suhde työhön viimeiseen päivään saakka. (IM8)

5.9.4 Himmeä neuvostoidentiteetti

Kertojien suhde neuvostoaikaan ja kommunismiin kuuluvat ainakin osittain vaiettuihin asioihin. Kertomisen tapaan vaikuttanee myös se, että aineisto on kerätty Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen.¹⁵⁸

Vanhemmat ja keski-ikäiset kertojat tuomitsevat Stalinin ajan politiikan ja kommentoivat perestroikan jälkeistä aikaa, mutta ovat enimmäkseen vaitonaisia väliin jäävistä vuosikymmenistä. Kaik-

¹⁵⁸ Keräsin vuosina 1987–1989 inkerinsuomalaisten elämäntarinoita kirjaa *Inkeriläiset, maaton kansa* varten Suomessa, Neuvostoliitossa, Virossa, Ruotsissa ja Kanadassa. Haastatteluja oli yhteensä noin 40. Yksikään haastateltava ei tuolloin epäillyt Neuvostoliiton romahtamista tai ottanut puheeksi inkeriläisten mahdollista paluumuuttoa Suomeen.

kein vanhimpien Inkerinmaan sukupolveen kuuluvien kertomuksista heijastuu karsastus Neuvostoliiton omaksumaa yhteiskuntapolitiikkaa ja erityisesti itsenäisen talonpojan aseman riistämistä kohtaan. Sen sijaan neuvostoaikana syntyneet ja kasvaneet eivät arvostele maan yhteiskuntajärjestelmää Stalinin aikojen hirmutekoja lukuun ottamatta.¹⁵⁹

Inkerinsuomalaisen poliittinen aktiivisuus on ollut kertomusten valossa melko laimeaa. Omasta poliittisesta kannasta ei puhuta, sen sijaan muiden ihmisten puoluejäsenyys voidaan tuoda esiin.¹⁶⁰ Vain Edla mainitsee, että hänen vanhempansa olivat kommunistisen puolueen jäseniä. Eero Konkka ainoana kertojana käsittelee kertomuksessaan perusteellisemmin omaa suhdettaan maan harjoittamaan politiikkaan ja puolueeseen.

Konkka oli aikoinaan aktiivinen puolueyöntekijä, mutta pettyi myöhemmin neuvostojärjestelmään, ei kuitenkaan itse sosialismin aatteeseen. Koettujen takaiskujen vuoksi hän tunsu itsensä yhteiskunnan jätteeksi ja jalattomaksi rammaksi. Poliittisiin nuorisjärjestöihin kuulumisesta mainitsee vain kaksi Inkerinmaan sukupolven kertojaa¹⁶¹, vaikka pioneereissa ja Nuorisoliitossa toimiminen oli Neuvostoliitossa lähes maan tapa. Syystä tai toisesta poliittisesta osallistumisesta ei katsota tärkeäksi puhua tai se kuuluu vaiettuihin asioihin. Myös merkkejä aktiivisesta politiikan välttelemisestä löytyy kertomuksista. Perheissä karsastettiin poliittisia nuorisjärjestöjä, koska perhe oli aikaisemmin leimattu kansanviholliseksi. Vaikka Nuorisoliiton jäsenyys olisi edesauttanut työuralla etenemisessä, siihen ei haluttu liittyä täysin tietoisina omien mahdollisuuksien kaventumisesta.¹⁶²

Aleksander. Vapaatahtoisesti, mutta väkisin.

Minä kun menin autonkuljettajien kouluun ja se oli valtion koulu. Se koulun johtaja kutsui minut luokseen. Minut oli valittu ryhmän vanhimmaksi. 32 poikaa oli alamaisia ja minä olin 33:s. Se koulun johtaja kutsui luokseen ja antoi lomakkeen. Nyt sinä et mene minnekään, vaan täytät lomakkeen. Sinä olet ryhmän vanhempi ja sinun pitää olla komsomoli. Ja ei muu

¹⁵⁹ Katri Kukkonen ja Aatami Kuortti, joka tuli Suomeen jo vuonna 1931 (Ronkonen 1995; Kuortti 1962; 1989). ottavat muistelmakirjoissaan selkeästi kantaa kommunismiin. Heidän tarinoistaan piirtyvä Inkeri on oikeaoppisten uskovaisten inkerinsuomalaisen muodostama sopusointuinen yhteisö, jonka ulkopuolelle rajautuu muu maailma, jossa suurimman uhan muodostavat neuvostoviranomaiset, kommunistit ja suomalaispunikit. Heidän suhteensa edellä mainittuihin ryhmiin on ymmärrettävästi vihamielinen. Olihan yhtenä Neuvostoliiton ideologisena tavoitteena uskonnon kitkeminen kansasta.

¹⁶⁰ IN1, IN2, IM6

¹⁶¹ IM6, IM19

¹⁶² IM19, IN22

auttanut kuin täyttää lomake. Jos oli puolueen jäsen, hänen suositus yksin riitti. Mutta jos oli Komsomolin jäsen, niitä piti olla kaksi suositusta. Siihen hän laittoi oman nimensä heti ja siitä tuli minusta komsomoli. Vapaaehtoisesti, mutta väkisin.

No, olinhan minä siinä sitten, kun olin siinä palveluksessa. Ja sitten kun palasin Karjalaan ja kutsuttiin kokoukseen ja ruvettiin lukemaan minulle niitä sääntöjä, minä laitoin sen, sen puoluekirjan tai miten sitä sanotaan Komsomolin pöydälle. Että tässä on minun kirjani, niin voitte lukea. Ja lähdin ovesta ulos. Minua huudettiin perään, että tule takaisin, käänny takaisin. En minä kääntänyt päätänikään. Menin ovesta ulos. Sinne jäi se minun Komsomoli. Eihän se minua kiinnostanut. Se oli vain vapaaehtoisesti ja väkisin laitettu. (IM19)

Diasporan polven kertojista vain Vilho puhuu kuulumisestaan poliittisiin nuorisojärjestöihin. Toivo puolestaan korostaa, ettei ole koskaan kuulunut kommunistiseen puolueeseen. Muiden elämäntarinoihin eivät politiikka ja suhde neuvostoideologiaan kuulu. Nuorisojärjestöihin kuulumisen saattaa olla heille niin ristiriidaton asia, ettei se ole tärkeää heidän identiteettinsä rakentumisen kannalta eikä tästä syystä saa tilaa elämäntarinoissa.

Vilho. En halunnut.

V: Pioneerina olin alkuluokista lähtien, mutta Komsomolissa en ole ollut.

H: Miksi?

V: En tiedä miksi, mutta en halunnut.

H: Sehän oli silloin aika tavallista?

V: Jos oli nuorisoliittolainen ja meni sotaväkeen palvelemaan, oli parempi ura ja sai ylennyksiä ja pääsi puolueeseen. Mutta minulla ei ollut sellaisia tarpeita. (IM21)

5.9.5 Itsemäärittely inkerinsuomalaisen kulttuurin kautta

Suomalaisuuden leimautuminen, vallinnut pelon ilmapiiri ja vaikeamisen kulttuuri ovat jättäneet jälkensä inkerinsuomalaisuuteen. Diasporassa syntyneet nuorimmat kertojat ovat lähtökohtaisesti etääntyneet inkeriläisistä juuristaan ja suomalaisesta kulttuurista.¹⁶³ Inkerinmaan sukupolven kertojista vain Eero ottaa inkeriläisen kansanperinteen ylipäättään puheeksi. Suomalaisiin ja evankelisluterilaisiin traditioihin viittaa useampi kertoja. Jouluksi pantiin parasta pöytään, laulettiin joululauluja ja kuunneltiin Suomen radiota.

Eero Konkka muistelee, miten hänen nuoruudessaan 1900-luvun alussa Inkerissä vietettiin helluntaita ja juhannusta.

¹⁶³ IM7, IN9, IN13, IN15, IM16, IM21, IN24

Eero. Vanha on hävitetty, mutta uutta ei ole tullut tilalle.

Eräänä ominaisuutena oli, että kaikissa kylissä oli karkelopaikat, joissa pidettiin leikkiä. Oli yksi liekku. Se tehtiin kartanojen heinäsarajiin. Tyhjiin sarajiin tehtiin lujat kurkiaiset ja sidottiin nuorat ja keskelle vahva lankku. Ja lankun päälle istui pojat ja tytöt (...) Kun olivat väsyneet liekkuun, mentiin tanssimaan tyhjissä sarajissa tai vapaissa tuvissa, jotka isäntä antoi. Inkerin kylissä oli vallalla röntyskä, piirileikki ja ”Vedä verkkaa, kudo sarkaa”. Ne ovat jo kokonaan unohtaneet. Vaikka Röntyskä-ensemble on säilynyt, mutta kansan kesken niitä ei tanssita. Kollektivisointi murskasi kaiken vanhan kulttuurin. Tanssia pidettiin porvarillisena, joka ei voinut vallata neuvostonuorisoa. Sillä perusteella hävitettiin kaikki (...) Kaikki vanha on hävitetty, mutta uutta ei ole tullut tilalle. Tilalle on tullut kulttuurittomuus. (IM8)

Konkan lisäksi vain kolme kertojaa¹⁶⁴ kertoo inkerinsuomalaisten keskinäisistä kulttuuritapahtumista. Paikkakunnilla, joissa asui enemmän inkeriläisiä, perinteet saattoivat siirtyä nuoremmille polville vielä diasporan aikana. Myös Sanni muistelee, miten Karjalassa vanhemmat ihmiset lauloivat ja tanssivat perinteisiä piirileikkilauluja.

Sanni. Siinä opimme mekin.

Me kun asuttiin siellä Karjalassa. -49. vuonna, kun muutettiin sinne Karjalaan, siellä kaikki oli suomalaisia. Puhuttiin aina suomea. Kukaan ei pelännyt, että puhun suomea. Siellä laulettiin vanhemmat, kutka siellä kotikylässä asui. Kutka ennen sotaa oli kotikylässä ja nyt siellä Karjalassa. Ne muisti niitä vanhoja lauluja, perinteisiä, mitä Inkerissä meillä oli. Ne kaikki tuli sinne. Jokahinen jotain muisti, jonkin laulun ja jonkin tanssin. Siinä opimme mekin. (IN18)

Inkerinsuomalaisten järjestötoimintaan Karjalassa, Virossa ja Suomessa on osallistunut kuusi Inkerinmaan sukupolveen kuuluvaa kertojaa sekä kaksi diasporan polveen kuuluvaa. Järjestötoiminnan merkitystä suomalaisuuden ylläpitämisessä ja uudelleen rakentamisessa pidetään tärkeänä. Eri maissa järjestetyistä kesäjuhlista on muodostunut sotien jälkeen inkerinsuomalaisia yhdistävä traditio. Perestroikaa edeltävänä aikana juhlia järjestettiin vain Suomessa ja Ruotsissa, mutta vuodesta 1989 lähtien myös Venäjällä ja Virossa. Tyypillistä kesäjuhille on ollut, että niiden ohjelmistoissa on yhdistynyt sekä uskonnollinen että kansallinen traditio.

¹⁶⁴ IN3, IN18, IN20

Ida. Inkeriläisissä juhlissa olen pakosta inkeriläinen.

Meill ol jo silloin siellä Inkerin liitto siellä Inkerissä, meill oli kansallispuvut ja marssittiin. Äiti teki miull sellaisen puvunkin, jota pidettiin Keltossa. Mutta mies oli karjalainen ja meill on Karjalan viiri ja tulee lehti. Olen ollut Nurmijärven karjalaisissa mukana heti tulosta saakka. Mutta inkeriläisissä juhlissa olen pakosta inkeriläinen. Nyt kun vanhemmat inkeriläiset ystävät ovat menneet, en näiden nuorempien kanssa enää ole tullut tutuksi. (IN23)

Kaksi 1940–1950-luvuilla syntynyttä diasporan polven kertojaa on osallistunut aktiivisesti inkeriläisten järjestötoimintaan. Heistä toinen pohdiskelee kertomuksessaan inkerinsuomalaisuuden ole-musta. Hänen mukaansa inkeriläisyys on rajalla, kahden kulttuurin puristuksessa elämistä. Inkerinsuomalaisten tapakulttuurissa näkyy idän ja ortodoksisuuden vaikutus, esimerkiksi ikonit ovat tavallisia myös luterilaisissa kodeissa.¹⁶⁵ Muut diasporan sukupolven kertojat eivät sivua suhdettaan inkeriläiseen kulttuuriin eivätkä mainitse osallistumisestaan inkeriläisten järjestötoimintaan tai kesäjuhliin.

Yhtenä syynä traditioiden häviämiseen ja muuttumiseen on vanhan inkerinsuomalaisen perinteen murentuminen hajaannuksen alettua. Niitä korvaamaan ovat tulleet Neuvostoliitossa yleisesti vietetyt juhlat ja myös uusia keksittyjä ”perinnetapahtumia”¹⁶⁶ (vrt. Hobsbawm, 1983, 1–14).

Toivo. Rajamailloin asumisessa on aina kahden kulttuurin vaikutusta.

Mikä on tämä inkeriläisten ohut ydin? Se on se, että ihmiset ovat suomalaisia, mutta he kasvavat eri olosuhteissa ja omaksuvat myös sen kulttuurin, joka on ympärillä. Jotkut ovat omaksuneet myös ne tavat. Esimerkiksi

¹⁶⁵ IN2, IM7

¹⁶⁶ Perestroikan jälkeen inkerinsuomalainen vanha perinnekulttuuri on unohtunut ja korvautunut uusilla usein sattumanvaraisesti syntyneillä traditioilla. Esimerkiksi Inkerinpäivää on vietetty vuodesta 1989 lähtien. Ensimmäisen 5.10.1989 Suomessa pidetyn hyväntekeväisyyskonsertin ajoitus Inkerin päiväksi oli alun perin täysin keksitty. Inkerinpäivän vietosta on kuitenkin muodostunut perinne, joka on levinnyt Suomesta myös Venäjälle ja Viroon. Suomessa paluumuuttajien parissa vietetään myös naistenpäivää ja kansallista veteraanipäivää, jossa kunniavieraina ovat Suomen armeijassa jatkosodan aikana taistelleet ns. heimoveteraanit.

”Kun parina vuotena Inkerikeskuksessa on vietetty veteraanien juhlaa, kysyin järjestelyistä vastaavalta paluumuuttajataustaiselta henkilöltä kimmoketta tapahtuman viettoon. Suomessahan veteraanit juhlivat perinteisesti keskenään, sen sijaan Inkerikeskuksen veteraanijuhla on todellinen kansanjuhla, jossa lauletaan ja tanssitaan. Edellisenä vuotena Inkerikeskuksen työntekijä oli huomannut, että veteraanipäivä on liputuspäivä ja seuraavana vuonna tapa jatkui.” (Tutkimuspäiväkirja 4.4.2002)

sen, mikä on ortodoksisella Venäjällä ja vaikka minä muistan että meillä kotonakin halveksuttiin joitakin tapoja. Mutta eihän suomalaisilla ollut koskaan tapana, että hautajaisten jälkeen vietettiin 40. muistotilaisuutta. Mutta nykypäivänä suomalaiset perheet siellä Venäjällä viettävät, kun vainaja on kuollut, niin vietetään 9. päivää ja 40. päivää. Niin sellaiset tavat, jotka ovat toisesta kulttuurista tulleet, niin omaksutaan ja tulee vähitellen osaksi kulttuuria. Ainahan on niin, että kun kansat asuvat vierekkäin, ne ottavat käyttöön jotain toisesta kulttuurista. Se, että Inkerissä suomalaisuus ei ole pelkästään suomalaisuutta, sillä on paljon idän vaikutus, samoin kuin karjalaisuus. Mutta monet karjalaisethan ovat ortodoksisuutta. Rajamailla asumisessa on aina kahden kulttuurin vaikutusta (...)

Inkeriläisyys on ehkä jotain rajamailla olevaa kulttuuria, tällaista välittäjän roolissa olemista. Tietyllä tavalla. Voisiko näitä ihmisiä verrata vähän suomenruotsalaisiin. Suomessa ei ehkä kannata suomenruotsalaisista paljon puhua, koska siinä on oma sävynsä, mutta tavallaan suomenruotsalaiset ovat suomalaisia, he eivät ole ruotsalaisia, mutta puhuvat ruotsin kieltä ja voivat käyttää kaikkea ruotsalaista kulttuuria ja sen on monelle läheinen. Mutta he asuvat Suomessa ja ovat suomalaisia. Niin just vähän samanlainen juttu ovat inkeriläiset. He ovat suomalaisia ja monet vielä vahvemmin suomalaisia kuin täällä asuvat. Suomessa suomalaisena oleminen on itsestäänselvyys. Se ei tarvitse mitään ponnisteluja ja mitään tuollaista itsetunnon kohottamista tai taistelua sen puolesta, että olen suomalainen. Mutta yritäpä olla suomalainen sellaisessa maassa, missä sitä yritetään tallata, eri vaiheissa eri tavalla. Paitsi että polkea, ei ehkä hyvässä mielessä kaikkien yhteiseksi hyväksi, samastaa kaikki venäläiseksi. Ehkä vain hyvässä tarkoituksessa samastaa. Kaikkien on hyvä olla, kun ollaan samaa neuvostokansaa. (IM7)

5.9.6 Diasporan polvi ja inkerinsuomalaisuus

Diasporan polven kertojat perustelevat omaa inkerinsuomalaisuuttaan vanhempien ja usein isovanhempien syntyperällä ja etnisyydellä, jonka merkinä voi olla yhtä hyvin suomen kieli kuin kansallisuusmerkintä Neuvostoliiton sisäisessä passissa. Lapsuudessa suomalaisuus oli lähinnä perheen sisäinen asia tai kuului vaiettujen aiheiden piiriin. Seurausten pelossa vanhemmat välttelivät perhepiirissäkin kertomasta omista vaiheistaan. Koulutovereiden ja ystävien kanssa seurusteltaessa kysymys omasta tai toisten kansallisuudesta ei noussut mielenkiinnon kohteeksi. Kavereita pidettiin yleensä venäläisinä riippumatta heidän todellisesta kansallisuudestaan. Vasta perestroikan alkamisen jälkeen tuttavien ja ystävien kansallisuus alkoivat tulla näkyviksi.¹⁶⁷

¹⁶⁷ IM7, IN10, IN12, IN15, IM16

Toivo. Kaikista puhuttiin, että oli venäläisiä.

Ystäväpiiri oli nyt jälkepäin voi sanoa monikansallinen, mutta silloin kun minä asuin tuolla Karjalassa, Neuvostoliitossa, kaikista puhuttiin, että oli venäläisiä. Kaikki yritettiin niinku tehdä samanlaisiksi. Koulussakaan ei meillä ollut paljon tietoa, ketä kukin on. Nyt jälkepäin kun ajattelee, että luokalla oli ehkä kolmasosa suomalaisia. Silloin opiskellessa minulle ei tullut mieleenkään, että esimerkiksi Jullinen, oli suomalainen. (IM7)

Diasporan sukupolvelle Inkeri on vaihtelevasti tuttu. Osalle se on vanhempien kotiseutu,¹⁶⁸ mutta 1970- ja 1980-luvulla syntyneet kertojat kiinnittyvät historialliseen Inkerinmaahan ylisukupolvisin sitein, sillä myös heidän vanhempansa ovat jo syntyneet muualla kuin historiallisella Inkerinmaalla. Käsitukset (iso)vanhempien kotiseudusta vaihtelevat täydestä tietämättömyydestä omakohtaisiin vierailukokemuksiin. Neljä haastateltavaa ei tiennyt, miltä paikkakunnalta heidän inkeriläinen sukunsa on lähtöisin.¹⁶⁹ Viisi kymmenestä diasporassa syntyneestä on vierailut sukunsa entisillä kotipaikoilla. Kuva isovanhempien lapsuusmaisemista on piirtynyt pääasiassa tarinoiden avulla.¹⁷⁰

Seka-avioliitosta syntyneiden lasten etnisen identiteetin rakentumiseen ovat vaikuttaneet mm. oma nimi, kotikieli, perheessä kerrotut inkeriläisten historiaan liittyvät tarinat, käynnit vanhempien ja isovanhempien kotiseudulla, suomalainen juhlapyhätraditio ja passiin valittu kansallisuus. Seka-avioliitossa syntyneet nuoret tuntevat kuitenkin venäläisen tai virolaisen tapakulttuurin läheisemmäksi tai yhtä läheiseksi kuin suomalaisen. Esimerkiksi Julian kotona suomalaisuus näkyi lähinnä ruokailutottumusten muutoksena.

Toivo. Minulle kotimaa on se mummoni kylä.

Kun mä kävin heidän luonaan, niin mä kyselin, miten ne siellä kylissä ennen eli. Kun ne kertoi, se oli tosiaan ihmeellistä, koska se kolkka, missä ne eli siinä Inkerin nurkalla, siitä oli 12 kilometriä Viron rajalle ja 19 kilometriä Suomen rajalle. Siellä oli vielä joki, Laukaan joki, mikä erotti heidät siitä mannermaasta. Se oli semmoinen niemi. Siellä oli melkein luontaistalous ennen sotia, kun sinne sähkökin tuli vasta vähän ennen sotaa. Siellä kertoivat, että oli hirsitalot ja sitten siellä oli kaikki omasta takaa, paitsi että kävi laukkukauppias, joka tarjosi nieglaa ja naskalii. Ja kalastajakylä kun oli, kalansaaliit vietiin Pietariin ja metsästä halkoja. Tuotiin suolaa ja muita tarpeita, mitä nyt kaupungista ostettiin. Se minua kiinnosti ja se oli minulle hyvin läheistä (...)

¹⁶⁸ IM7, IN10, IN24

¹⁶⁹ IN13, IN15, IM16, IM21

¹⁷⁰ IM7, IN12, IM14, IN24

Kun mummo puhui Inkeristä ja omasta Kurkulanniemestä, Kaipaalan kylästä, missä he olivat syntyneet, hän käytti sanaa kotimaa. ”Silloin kun me olimme kotimaalla.” Kun olin viisivuotias, niin oli jo lupa käydä siellä. Suunniteltiin matkaa mummoni ja tätieni kanssa. Minä ja siskoni kävimme siellä kotimaalla. Se minun mieleeni jäi sellaisena käsitteenä. Ja oikeastaan, kun puhutaan kotimaasta, kun puhutaan, että Karjala, Venäjä tai Suomi, niin minulle Kotimaa on se mummoni kylä. Se kylä, jossa minun isäni on syntynyt. Kaikki muut ovat jotakin muuta, eri nimityksillä kulkevaa. (IM7)

Perheissä, joissa menneisyydestä on vaiettu tai tarinat ovat olleet niukkoja, kuva Inkerinmaasta on haalea tai jäänyt kokonaan rakentumatta.¹⁷¹ Kaksi paluumuuttajanuorta¹⁷² on yrittänyt tutustua sukunsa entiseen kotiseutuunsa kirjallisuuden avulla, mutta silti tiedot ovat varsin hataria.

Anna. Suomi myi, olik se niin, Venäjälle Karjalan?

A: Mä tiedän sellaista juttua, että inkeriläiset ovat jostain Karjalasta peräisin ja sitten tuli, olik se talvisota. Oli sota ja Suomi myi, olik se niin, Venäjälle Karjalan. En mä muuta. Ja nyt se on vissiin Venäjää?

H: Mistä päin Inkeriä isäsi perhe on?

A: Aika vähän tiedän, mutta Karjalasta.

H: Onko mummo elossa?

A: Ei, en ole nähnytkään. (IN13)

Julia. Äiti ei hirveästi puhunut ja yrittää olla puhumatta vieläkin.

J: Lapsena en ikinä edes tiennyt, että olin inkeriläinen. Siitä ei puhuttu. Oli ihan hyvä, se elämä (...) Sen äiti ei hirveästi puhunut ja yrittää olla puhumatta vieläkin. Sillä vissiin oli jotain traumoja ja on vieläkin. Mutta musta tuntuu, ettei äitikään oikein ikinä ajatellut. Kyllä se tiesi, mutta ei vain tullut mieleen. Kyllä se lapsena tiesi, että oli puoliksi suomalainen, mutta ei missään nimessä halunnut olla, koska se tiesi, että sitä kiusaisi kaikki. Mutta. Mä en tiennyt, ennen kuin 11-vuotiaana (...) Mutta oikeastaan, kun sain tietää, että olen suomalainen, en tiennyt Suomesta yhtään mitään. Vasta täällä sain tutustua millainen on suomalainen (...) No, mummo jäi sinne, just se suomalainen mummo. En mä tiedä, haluiks se tulla tänne vai ei. Sitten kun siitä tulee heikko eikä pärjää, sitten se tulee tänne.

H: Missä hän asuu?

J: Keski-Venäjällä. Vaikea sanoa. Jossakin Moskovan ja Pietarin välillä.

H: Et ole käynyt siellä?

¹⁷¹ IM11, IN13, IN15, IM16, IM21

¹⁷² N13, IM16

J: Olen minä käynyt joskus kauan sitten. Mä just yhdeksän tai kymmenen vuotta sitten. Muita sukulaisia ei ole.

H: Onko mummo asunut siellä koko ajan?

J: Äiti on syntynyt siellä. Hän tuli opiskelemaan Pietariin ja jäi sinne. (IN15)

Työikäisten diasporan polven kertojien työtä koskevat kuvaukset liittyvät enimmäkseen paluumuuttoa edeltävään aikaan. Kertajat selvittävät opiskelunsa jälkeistä työhön sijoittumista ja ammattiuran kehittymistä. Suomeen muuton jälkeistä elämää koskevissa kuvauksissa puhe työstä muuttuu kertomuksiksi työttömyydestä ja työn etsimisestä. Suomessa kohdattu työttömyys ja työskentely ammattia vastaamattomissa tehtävissä muuttuvat stigmaksi, joita ei ilmeisestikään haluta syvällisemmin käsitellä.

Nuorimmat diasporan polven kertojat arvostavat vanhempiensa työhön sijoittumista Suomessa ja pitävät työpaikan löytymistä osoituksena sisukkuudesta ja periksiantamattomuudesta. Kuitenkaan kertomuksissa ei käsitellä nykyisiä eikä myöskään tulevaisuudessa odotettavissa olevia toimeentulokysymyksiä.

5.10 Inkeriläisyys erojen kautta määriteltynä

Ennen hajaannuksen aikaa inkeriläiset kuvaavat kanssakäymistään venäläisten kanssa niukaksi. Tärkeimmät vuorovaikutustilanteet liittyivät ansioiden hankkimiseen. Paitsi venäläiseen valtaväestöön nähden inkeriläiset tekivät eroa myös toisiin suomalaisiin, jolloin vertailukohtana olivat Venäjällä asumisaika ja -paikka. Vanhimmat Pohjois-Inkerissä asuneet kertojat muistavat erot Suomen suuriruhetinaskunnan aikana Inkerinmaalle muuttaneiden ja Suomen kansalaisuuden säilyttäneiden uudisasukkaiden ja pitempään Inkerissä asuneiden välillä. Uudisasukkaat luokiteltiin suomalaisten keskinäisessä hierarkiassa *vallan omia*, vanhoja inkeriläisiä matalammalle tasolle. Inkerinsuomalaiset luokittelivat *toisiksi* erityisesti Venäjän vallankumouksen punaisten puolella taistelleet, Neuvoliittoon siirtyneet *punapakolaiset*. Heitä asettui Leningradin alueelle suomalaisiin kouluihin opettajiksi, hallintotehtäviin ja puoluevirkailijoiksi.

Kertomuksissa suhtautuminen venäläisiin ja venäläisyyteen on enimmäkseen neutraalia. Hajaannuksen aikana inkerinsuomalaisten vuorovaikutus venäläisten kanssa lisääntyi ja ystävyysuhteita syntyi yli kansallisuusrajojen. Monessa episodissa korostetaan venäläisten hyviä puolia. Venäläisiä luonnehditaan avuliaksi, ystävälliseksi, tomeriksi, uteliaiksi, hyvin pukeutuviksi, mutta myös laiskoiksi, siivottomiksi ja viinaan meneviksi. Inkerinsuomalaiset puo-

lestaan kuvataan ahkeriksi työntekijöiksi ja luonteeltaan rauhallisiksi, rehellisiksi ja täsmällisiksi ihmisiksi.

Sanni. Siellä oltiin kaikki yhdessä.

Venäläiset ei koskaan sanonut, että sä olet joku muu, että et ole venäläinen. Siellä oltiin kaikki yhdessä, ystävällisiä. Venäläiset on hyvin ystävällisiä ihmisiä, niin paljon kuin minä olen heitä tuntenut. Ei saa sanoa. Mutta, kun me muutettiin. Kun sisko muutti sinne omaan kotikylään (Lenin-gradin alueelle), siellä häntä sanottiin tsuhnaksi. Mutta Karjalassa asuessa, en kuullut kertaakaan, että olisi sanottu tsuhnaksi. Mutta siellä nimitettiin tsuhnaksi. (IN18)

Inkeriläiset joutuivat vuorovaikutukseen loikkareiden ja amerikkansuomalaisten kanssa yleisemmin vasta hajaannuksen aikana. Karkotuspaikoilla ja erityisesti Karjalassa syntyi kontakteja inkerinsuomalaisten ja muiden suomalaisryhmien kesken. Inkerinsuomalaisten kertomuksissa puhutaan kuitenkin melko vähän vuorovaikutuksesta muiden Karjalan suomalaisryhmien kanssa.¹⁷³ Lähinnä muistetaan amerikkansuomalaisten erityiskohtelu.

Eero. Eripuraisuus alkoi tulla suuresti voimaan.

Niillä oli oma kauppa, jossa he amerikkalaisilla dollareilla, kupongeilla saivat ruokatarpeita, kun meillä kaikilla muilla oli korttisysteemi voimassa. Saimme korteilla kuukauden normin. Näillä amerikkalaisilla oli oma kauppa. Siellä kaupassa oli vaikka mitä tavaraa ja halvat hinnat. Tämä kohotti venäläisten ja meidän sosialismin rakentajien sosialismin maassa vastenmielisyyden. Miksi amerikkalaisilla on toisenlaiset olosuhteet kuin meillä? Amerikkalaisille rakennettiin jokaista perhettä varten, metsäpunktilta, Matroosaan rakennettiin talo. Alakerta yläkerran kanssa. Kävin näissä taloissa ja näin, että ne olivat oikein mukavia asumista varten. Kun me asuimme, minä opettaja ja sivistysasiain ministeriön työntekijä, asuimme pikku huoneessa ja meitä oli kolme miestä. Asetti kysymyksen: Miten mahdollista, että Amerikan työtön, joka tuli nyt meitä auttamaan sosialismin rakentamisessa, hänelle tehdään toisenlaiset olosuhteet, mitä meidän omille kansalaisille? Tämä eripuraisuus alkoi tulla suuresti voimaan. (IM8)

Paitsi toisiin Venäjällä asuviin suomalaisryhmiin inkeriläiset vertaavat itseään Suomessa asuviin suomalaisiin. Suhteessa suomensuomalaisiin he tuntevat itsensä usein toisiksi. Tarinoista kuultaa alavireisyys ja käsitys omasta huonommuudesta kantasuomalaisiin verrattuna. Puhuttaessa suomalaisista pronomini *me* viittaa Neuvostoliitossa asuneisiin inkerinsuomalaisiin, jolloin ryhmän *he*

¹⁷³ IM6, IM8, IN20, IN22

muodostavat tilanteen mukaan suomensuomalaiset, mutta myös loikkaarit ja amerikansuomalaiset. Vuonna 1908 syntynyt nainen puhuu itsestään “venäläisenä” verratessaan itseään suomensuomalaisiin.

Helmi. Vaikka olemme venäläisiä, ei kukaan sano.

Kaikki on hyvin, hoitavat, toisetkin kaikki hyviä, kohteliaita toinen toisiaan kohtaan, kukaan ei tässä riitele. Eikä kukaan soimaa. Ei se kukaan meistä, vaikka olemme venäläisiä, ei kukaan sano. (IN17)

Samalla tavoin kuin lähtömaassaan inkerinsuomalaiset erottuvat myös Suomessa kielen ja poikkeavan tapakulttuurin suhteen kanta-väestöstä. Paradoksaalista on, että erottavaksi seinäksi nousee jälleen kieli. Suomen kieli leimasi inkerinsuomalaiset lähtömaassaan suomalaisiksi, mutta Suomessa puutteellinen suomen kieli ja venäläinen (tai virolainen) aksentti tekee heistä kantaväestön silmissä venäläisiä. Myös aikaisemmin Neuvostoliitossa suomalaisuudesta viestineet nimet viittaavat kirjoitusasultaan muuttuneina nyt venäläisyyteen.

5.11 Inkeriläiset toisten venäjänsuomalaisten silmin

Amerikansuomalaiset ja loikkaarit luokittelevat inkerinsuomalaiset itsestään erilliseksi etniseksi ryhmäksi ja rinnastavat heidät virolaisiin tai venäjänksalaisiin. Itsensä he luokittelevat “aidoiksi suomalaisiksi” ja sijoittavat inkeriläiset jonnekin suomalaisten ja venäläisten välimaastoon.¹⁷⁴ Inkeriläisten kulttuurissa nähdään itselle vieraita, yleensä venäläisiä piirteitä eikä inkeriläisten puhumaa kieltä pidetä oikeana suomena. Inkerinsuomalaisia pidetään myös muita suomalaisia umpimielisempänä ja sisäänlämpiävänä ryhmänä, johon kuuluvat ovat mieluummin kontaktissa keskenään kuin solmivat suhteita muihin venäjänsuomalaisryhmiin. Yhtenä syynä pidetään sitä, että inkeriläiset asettuivat pääasiassa Karjalaan vasta sodan jälkeen. Tätä aikaisemminkin inkerinsuomalaisia toimi opettajina Karjalan kouluissa ja vastaavasti Inkerinmaan kouluissa työskenteli loikkareita ja punapakolaisia, mutta ryhmien väliset suhteet eivät olleet kaikkein parhaat.¹⁷⁵ Keskinäisellä kateudella arveltiin myös olevan syytä kanssakäymisen vähyyteen amerikansuomalaisten etuoikeuksien vuoksi.¹⁷⁶ Myönteisiä kokemuksia eri

¹⁷⁴ AN15, AN19, AM20, LN5, LN8

¹⁷⁵ AM20, AN22, LN2, LN5, LN11

¹⁷⁶ AN5, AM12, AN17, AM20, AN22

suomalaisryhmien välisistä vuorovaikutustilanteista kuvataan erityisesti evakkoajoilta ja työleireiltä. Vaikeissa oloissa ryhmärajojen merkitys hälveni.

Fanny. Ne olivat kuin venäläisiä.

Yksistään laskivat, että me amerikan- ja kanadansuomalaiset, me olimme täällä niinku paremmalla puolella. Meillä oli se Insnabin kauppa, joka ruuat ja kaikki hommas (...) Tämä suomensuomalaiset etenkin, jotka tulivat loikkareina, niin nehän olivat huutavassa hädässä. Ja inkeriläiset, ne olivat kuin venäläisiä. Olivat kuin venäläisiä (...)

Minä menin kerran leipäkauppaan. Siellä oli kolme mummoa ja istui. Vot. Siitä on vissiin kaksi vuotta takaperin. Minä ajattelin, että minäpä menen ja istun siihen. Minä kuulin, että siellä suomen kieltä puhutaan. Mä ajattelin, että menenpä ja istun. Mä istuin siinä vähän aikaa. Ne kysyi minulta: ”Suomalaisia?” ”Joo, minä olen amerikansuomalaisia.” ”A, me olemme inkerinsuomalaisia”, sanoivat. Ja enempi, enempi ne ei halunneet minun kanssa jutella. Ajattelin, että aha. (AN12)

Myös diasporan polven kertojat liittävät inkeriläisiin kaksikielisuuden. Amerikansuomalaisen äidin ja inkerinsuomalaisen isän 1950-luvulla syntynyt poika¹⁷⁷ puhui isänsä kanssa lapsenakin venäjää, vaikka isä osasi suomea varsin hyvin. Virossa asunut nainen¹⁷⁸ tunnustaa ettei lapsena edes ymmärtänyt, että inkeriläiset ovat suomalaisia, vaan piti heitä venäläisinä.

Erik. Olosuhteet missä asuu, vaikuttaa kotikulttuuriin.

Pitää ottaa huomioon, että kasvoivat suurimmalta osalta Venäjän puolella Inkerissä ja olosuhteet, missä asuu, vaikuttaa kotikulttuuriin. Inkeriläiset enemmän venäläisiä. Minä en tietysti ole ikinä elänyt niissä paikoissa, missä inkeriläiset asuvat. Kylissä. Nykyaikana niitä ei ole. (AM20)

5.12 Suomalaiseksi itsemäärittelyn pysyvyysulottuvuus

Suomalaisuuden sisällön tavoin myös sen paikka identiteettien hierarkiassa on vaihdellut eri elämänvaiheissa. Kun tarkastellaan inkerinsuomalaisten kertojien suomalaiseksi itsemäärittelyn kehityskaarta, ero Inkerinmaan sukupolven ja diasporan sukupolven välillä on selkeä. Inkerinmaan sukupolven kertojat määrittelevät itsensä lähtökohtaisesti suomalaisiksi, joskin heidän subjektiivisesti koke-

¹⁷⁷ AM20

¹⁷⁸ AN19

mansa suomalaisuus on toisinaan ollut enemmän esillä, toisinaan taas piilossa. Sen sijaan useimpien diasporan sukupolveen kuuluvien kertojien suomalainen identiteetti on rakentunut tai rakentumassa pääasiassa Suomeen muuton jälkeen. Mitä nuoremasta henkilöstä on kyse, sitä tuorempi tuttavuus suomalaisuus henkilökohdalla tasolla on. Tarkastelen seuraavassa Inkerinmaan sukupolveen kuuluvien kertojien suomalaisuuden ilmenemistä eri elämäntapa- vaiheissa ja diasporan polven kuuluvien kansallisen itsemäärittelyn muovautumista.

Inkerinmaan sukupolvelle suomalaisuus oli ennen inkeriläisten hajaannuksen alkua ja Stalinin vainoja itsestäänselvyys. Suomalaisuus ei ollut hävettävä eikä salattava ominaisuus, vaan pikemminkin päinvastoin. Kertajat pitivät suomalaisväestöä monessa suhteessa venäläistä väestöä paremmassa asemassa olevana mm. sivistyksellisesti ja taloudellisesti. Tilanne muuttui, kun suomalaisuus leimautui Stalinin vainojen aikana. Vangitsemisten pelossa ja karkotuspaikoilla se muuttui perheen sisäiseksi asiaksi. Erityisesti sekavioliiton solmineilla kertojilla suomalaisuus vetäytyi takalalle, mikä näkyy äidinkielen taidon rapistumisena.¹⁷⁹ Sen sijaan toisen suomalaisen kanssa naimisissa olleet ovat säilyttäneet suomen kielen kotikielenään.¹⁸⁰ Hajallaan asuminen yhdessä Neuvostoliiton harjoittaman kansallisuuspolitiikan kanssa hälvensivät arkielämässä kansallisuuksien väliset ryhmärajat, eivätkä ihmiset välttämättä tienneet edes omien työtovereidensa tai tuttaviansa etnisiä taustoja.

Vasta inkerinsuomalaisten kansallisen toiminnan viriämisen jälkeen perestroikan aikana kiinnostus suomalaisia juuria kohtaan alkoi kasvaa. Varsinaisen muutoksen tilanteeseen toi kuitenkin paluumuuton käynnistyminen. Tällöin aikaisemmin haitallisesta suomalaisuudesta tuli ominaisuus, jonka avulla oli mahdollisuus paeta Venäjän epävarmoja oloja muuttamalla Suomeen.

Moni paluumuuttaja on kuitenkin joutunut huomaamaan, että Suomessa suomalaisuus onkin erilaista ja vaikeasti tavoitettavaa (Reijonen 2002, 89). Suomessa suomalaisena olemiseen ei passi-merkintä enää riitä, vaan paluumuuttajat joutuvat hakemaan itselleen omaa paikkaansa suomalaisuuden kentässä. Venäjän- tai virokielisinä ja erilaiseen kulttuuriin sosiaalistuneina he asemoivat itsensä Suomessa kantasuomalaisten, venäläisten ja virolaisten rajamaastoon eli samaan tilaan, johon toiset venäjänsuomalaiset ovat sijoittaneet heidät myös lähtömaassa. Paluumuuttajat puhuvat itsestään ”meikäläisinä” ja kantasuomalaisista ”suomalaisina”. Vaikka Suomessa asuminen vahvistaa diasporan polven tunnetta omasta suomalaisuudesta, Inkerinmaan sukupolvella suunta on toinen: lähtömaan itsestään selvä suomalaisuus hämärtyy Suomessa.

¹⁷⁹ IN1, IN2, IN5, IM8, IN9

¹⁸⁰ IM6, IN18, IM19, IN20

Kolmen iältään vanhimman diasporan polven kertojan äidinkieli on ollut suomi ja venäjä on myöhemmin koulussa opittu kieli.¹⁸¹ Tunne omasta suomalaisuudesta oli jo lapsena selvä. Kaksi on jopa hakeutunut ammattiin, jossa edellytetään suomen kielen taitoa. Perestroika ja paluumuutto ovat vahvistaneet entisestään heidän suomalaista identiteettiään. Sen sijaan kolmas, Petroskoissa asuva kertoja on unohtanut suomen kielen lähes kokonaan. Keskeisenä syyinä kielen menetykseen on venäläinen puoliso.

Nuoremmille, vuosina 1970–1982 seka-avioliitoista syntyneille, suomalaisuus on paluumuuton yhteydessä aktivoitunut uusi etninen ulottuvuus. Neljä kertojaa on viettänyt lapsuutensa venäläisessä, virolaisessa ja valkovenäläisessä ympäristössä tietäen isovanhempansa suomalaisesta taustasta, mutta perheen historiasta ei ole yksityiskohtaisemmin puhuttu.¹⁸² Neljä muuta seka-avioliitosta syntynyttä, Karjalasta ja Virolasta kotoisin olevaa kertojaa, tiesivät suomalaisen vanhempansa taustoista lapsena. Mikko valitsi 16-vuotiaana oman sisäisen passin saadessaan kansallisuudekseen suomalaisen. Kaksi muuta muutti Suomeen ennen oman passin saamista. Kaikkien diasporan polven kertojien kohdalla muutto Suomeen on merkinnyt suurta muutosta omaan kansalliseen itsemäärittelyyn ja tunne suomalaisuudesta on lujittunut.

Mikko. Vanhemmat sanoo, että olen muuttunut.

Kun oltiin Venäjällä, niin olin enemmän venäläinen. Ja kun tultiin Suomeen, olen enemmän suomalainen. Mä en tiedä, mitä on tapahtunut minulle. Mun vaimo on sanonut, että olen muuttunut aika paljon muuton jälkeen. Mun vaimo on opettaja, se opettaa venäjää suomalaisille. Se tapaa aika paljon suomalaisia. Se sanoo, että olen kuin muutkin opiskelijat. Sitteen kun käydään kotona siellä Venäjän puolella, niin vanhemmat sanoo, että olen muuttunut. Sä oot muuttunut niin kuin länsimaiseksi ihmiseksi, et ole enää paikallinen. Olen aika ahkera työntekijä, huolehdin kaikista asioista. (IM11)

Joillekin diasporan polven kertojille inkeriläisyys on lähinnä vironomaisten antama identiteetti, jolle he ovat etsimässä sisältöä.¹⁸³ Joillakin nuorilla on säilynyt halu pitää edes jossakin määrin kiinni alkuperäisestä etnisestä identiteetistään. Esimerkiksi inkeriläiseksi itsensä luokitellut tyttö haluaa säilyttää Viron kansallisuuden. Samalla voidaan olla ylpeitä kuulumisesta kahden kulttuurin piiriin.¹⁸⁴

Diasporan polven kertojille on rakentunut Suomessa *hybridi identiteetti*, jossa suomalaisuuden rinnalla venäläisyydellä tai viro-

¹⁸¹ IM7, IN10, IM21

¹⁸² IN13, IM14, IN15, IM16

¹⁸³ IN13, IN15, IM16

¹⁸⁴ IM7, IN15, IN24

laisuudella on sijansa. Kertojat ovat tietoisia oman identiteettinsä moninaisuudesta ja pystyvät tunnistamaan, milloin jompikumpi puoli aktivoituu. Diasporan polven etninen identiteetti on tilannesidonnainen ja joustava. Suomalaisten kanssa ollaan suomalaisia ja venäläisten tai virolaisten kanssa venäläisiä tai virolaisia.¹⁸⁵

Evelin. Mä olen pistetty uudelleen juurtumaan johonkin veteen.

Minä olen sellainen puolikas. Olen sellainen kokonaisuus, joka muodostuu kahdesta puolikkaasta. Yksi osa on äidin perinnettä, yksi osa on isän perinnettä ja yksi osa on vielä sitä, mitä olen täällä oppinut. Se sitten. Olen suomalainen, virolainen ja inkeriläinen. Olen rakentanut siitä semmoisen kokonaisuuden. Olen vähän molempia. Minulle on tullut sellainen haave, että voisin joskus pitää semmoisen näyttelyn, jossa aiheena olisi identiteetti. Mutta haluaisin katsoa sitä kasvin kannalta. Mä olen pistetty uudelleen juurtumaan johonkin veteen. Miten se juurtuminen on lähtenyt, miten se kiinnittyminen lähtenyt. Sitä mä olen ajatellut, että haluaisin tutkia niiden töitten kautta (...) Kyllä mulla pari vuotta sitten vielä tuntui, että käytän hyväkseni tilanteita. Kun tarvitaan, niin olen suomalainen, niin sitten olin suomalainen. Mutta nyt olen kehittänyt itselleni sellaisen kokonaisuuden, että olen joka puolella sellainen puolikas. Kun mä menen jonnekin, minulla on ne molemmat. En halua enää hajottaa. Aluksi oli tärkeää rakentaa ne kaksi puolta, sitten oli tärkeää erottaa ne kaksi puolta. Nyt on tärkeää, että ne ovat yhdessä. (IN24)

5.13 Pakotettu identiteetti

Kertomuksissaan Inkerinmaan sukupolven edustajat määrittelevät siis itsensä useimmiten etnisesti *suomalaisiksi* ja korostavat, ettei Neuvostoliitossa käytetty käsitteitä *inkeriläinen* tai *inkerinsuomalainen*¹⁸⁶ (ks. 1.1). Inkeriläiseksi ja inkerinsuomalaiseksi määrittäminen tuntuu kertojista muiden antamaan, vieraaseen identiteettiin pakottamiselta (ks. myös Reijonen 2002, 4). Karjalassa asuva nainen pohdiskelnee.

Hilja. Sinä olet venäjänsuomalainen.

Minä olen asunut Inkerissä. Minä olen suomalainen kummiskin. Missään ei ole kirjoitettu sellaista kansallisuutta, että sinä olet inkeriläinen. Sinä olet suomalainen. Sinä olet venäjänsuomalainen. Inkerissä on asunut inkeriläinen. Näin on. (IN22)

¹⁸⁵ IM7, IN13, IN15, IM16, IN24

¹⁸⁶ IN1, IN2, IN9, IN13, IN18, IM19, IN22, IN23

Oikean etnisen nimilapun etsiminen jatkuu paluumuuton jälkeän Suomessa. Puhuttelemista *inkeriläiseksi* saatetaan pitää jopa halventavana nimittelyä. Monelle *inkeriläinen* on tullut tutuksi vasta paluumuuton yhteydessä suomalaisen hallintokäytännön ja tiedotusvälineiden levittäminä. Oikeampi määrite heidän mielestään olisi pelkkä *suomalainen*.

Elma. Olimme muuttuneet inkeriläisiksi.

Olen kiitollinen Koivistolle ja Esko Aholle, hän oli pääministeri. Ei Koivisto yksin olisi saanut sitä tehdä. Kyllä olen senkin huomannut, että Koivisto ei ajatellut, kun hän sanoi, että inkeriläiset – sitten olimme muuttuneet inkeriläisiksi. En tietänyt, mikä se inkeriläinen on. Että hän ottaa inkeriläiset. (IN2)

Jossain määrin ristiriitaista on, että huolimatta voimakkaasta halusta tulla määritellyksi vain *suomalaiseksi*, samat kertojat kuitenkin puhuvat itsestään ja erityisesti muista paluumuuttajista *inkeriläisinä* tai *inkerinsuomalaisina*. He liittävät itsensä *inkeriläisten paluumuuttajien* tai vain usein pelkästään *paluumuuttajien* ryhmään erityisesti verratessaan itseään kantasuomalaisiin.

Sen sijaan lähtömaassaan itseään venäläisinä tai virolaisina pitäneet diasporan sukupolveen kuuluvat kertojat puhuvat itsestään Suomessa “inkeriläisinä”. Heille inkeriläisyys on paluumuuttoon liittyvä identiteetti, joka olisi ilman sitä jäänyt rakentumatta. Nuorille diasporan polven kertojille ei ole kertynyt lähtömaassaan kokemuksia suomalaisena olemisesta eikä ulkopuolisten määrittely inkeriläiseksi tunnu heistä ongelmalliselta. Myös Reijonen (2002, 84) havaitsi tutkimuksessaan, että nuoremmalle polvelle inkeriläisyys on jotakin, jonka muut huomioivat määritellessään heidän identiteettiään, mutta joka ei määräydy heidän omasta kokemuksestaan. Tilanne muistuttaa Ruotsiin sodan jälkeen muuttaneiden inkerinsuomalaisten tilannetta. Siellä he haluavat erottautua suomalaisista ja käyttävät itsestään *ingermanländare*-nimitystä (De Geer 1999).

Anna. Hei, mä olen inkeriläinen!

Olen niin kuin inkeriläinen. Itse asiassa se on tosi vaikea sanoa, koska minä en ole koskaan sanonut, että olen inkeriläinen. Mä olen aina sanonut, että mä olen virolainen. Mutta kuitenkin mun isä ja isovanhemmat ovat inkeriläisiä. Meillä ei ole koskaan kotona puhuttu, että hei, sä olet inkeriläinen. Mutt nyt kun on Suomessa, on esitetty, että sä olet inkeriläinen, niin mä olen rupenut ajattelemaan, että hei, mä olen inkeriläinen. Tai vähän niin kuin katsonut, mistä ne inkeriläiset on tullut. Mutta tietän kuitenkin aika vähän. Kun on kysytty, että hei, että inkeriläinen, niin kerro siitä, niin itse asiassa mä en osaa kertoa siitä mitään. (IN13)

Suomessa myös muut entisestä Neuvostoliitosta tulevat suomalaisentyiset paluumuuttajat määritellään usein inkeriläisiksi. Ellen, jonka äiti on amerikansuomalainen ja isä puoliksi inkeriläinen, muistelee tunteitaan nähdessään tyttärensä työsopimukseen 1990-luvun alussa.

Ellen. Siinä luki, että inkeriläinen.

Minulla oli koko ajan se kauhu. Ajattelin, että ei voi olla totta, että minun tyttäreni, joka sai siivoojan paikan jossain uimahallissa, hänelle annetaan niin upea asunto. Soitin monta kertaa, että onko teillä vielä se asunto. Tytär sanoi, että täällä ei ole kuin Eestissä ja Neuvostoliitossa. Meillä on sopimus. Jos on asunto annettu, hän on siellä asunnossa. Kun tulimme takaisin, en uskonut vieläkään. Tytär toi sen sopimuksen. Ja siinä sopimuksessa, mikä oli tehty, siinä luki, että inkeriläinen. Silloin tajusin vasta, mikä status meillä on. Olimme nyt inkeriläisiä. Aina olimme olleet suomalaisia. Siellä liitossakin puhuimme aina, että suomalaisia. Se oli ihan isoilla kirjaimilla, että INKERILÄINEN. Sitten vasta tajusin. (AN17)¹⁸⁷

5.14 Vettä suussa. Nonkommunikaatio inkerinsuomalaisten kertomuksissa

Inkerinsuomalaisten kertomuksista löytyy runsaasti kohtia, jotka viestivät vaietuista, salattavista, peitellyistä ja vaarallisina pidetyistä asioista (vrt. Rogers et al. 1998). Kertomuksissa on havaittavissa myös yleisempiä elämänvaiheisiin liittyviä asiakokonaisuuksia, joista kertojat eivät ole kokeneet tärkeäksi puhua.

Stalinin aikana ihmisten piti puhua ”vettä suussa” ja varoen tarkoin esittämästä ajatuksia, jotka voitaisiin tulkita neuvostovastaisiksi. Muilta salattaviin kuuluivat myös omaan etniseen taustaan liittyvät asiat ja erityisesti kansanviholliseksi leimaamisesta kertova merkintä neuvostopassissa. ”Mustan passin” saaneen kansanvihollisen oli mahdoton saada työtä tai asuinpaikkaa mistään.

Eero Konkka kertoo junamatkastaan Habarovskiin, jonne hän oli lähtenyt pakoon todennäköistä vangitsemista Karjalassa. Kun viikon samassa hytissä matkustanut nainen kyseli Eeron taustoista, hän sepitti peitetarinan.

¹⁸⁷Me Naiset lehti valitsi Kristelin Vuoden Mimmiksi 2003. Lehti kirjoittaa otsikolla *Inkerinsuomalaista sisua*: ”Vuoden Mimmi on Me Naisten vuosittain myöntämä tunnustuspalkinto, jonka teemana on tänä vuonna maahanmuuttajien aseman parantaminen (...) Kristel oli ensimmäisiä *inkerinsuomalaisia*, jotka muuttivat Suomeen paluumuuttajan statuksella 1990.” (Me naiset -lehti 39/2003.)

Eero. Jatkoin uudelleen vaikenemista.

Ja kun minä jo muutaman päivän olin vaiti vain, se nainen ei voinut enempää vaieta. Hän kysyi, miksi te vaikenette. Mitä on sinulla niin raskasta sydämellä? Enhän minä voinut sanoa, että olin mustalla kirjalla ja pakenen Euroopasta Aasian mantereelle. Jokin syy minun piti keksiä. Olin oppinut jo jonkin verran puhumaan venäjää. Sanoin, että menin komenukselle Habarovskiin. Hän katsahti minuun, mutta ei mitään kysynyt. Minä jatkoin uudelleen vaikenemista. (IM8)

Perhepiirissä tapahtuneet vangitsemiset sekä politiikka yleensäkin kuuluivat asioihin, joista ei lasten kuullen puhuttu. Kun tapahtumista vaiettiin paitsi perhepiirissä myös virallisesti, eri puolilla asuvat inkerinsuomalaiset eivät tieneet toisten suomalaisten kohdaloista. Pietarin eteläpuolella asuvat eivät tieneet, että Pohjois-Inkerin pitäjät tyhjennettiin suomalaisväestöstä ja vastaavasti Neuvostoliiton sotatoimialueelle jääneet eivät tieneet Suomeen evakoinnista jatkosodan aikana. Yleinen vaitonaisuus jatkui vielä Stalinin kuoleman jälkeen ainakin vielä 1960-luvulla.¹⁸⁸

Evelin. Mummon mukana meni paljon tarinoita.

Se näkyi, että mulla passissa oli suomalainen, mutta ei siitä voinut puhua silloin. Kun mun mummo, mä olin neljätoistavuotias, kun hän kuoli. Niin sitä ennen en tiennyt, mitä se oli. Kun hän puhui viroa, oikein hyvin puhui sitä. Ja mun äiti oli viisivuotias, kun hän tuli Viroon asumaan, niin tietysti hänen äidinkielekseen tuli viro. Niin kieli ei ollut se, joka olisi yhdistänyt. Se oli se ajatus siinä sisällä. Se oli olemassa, mutta ei ollut mitään konkreettista. Se oli kielletty. Ei sitä voinut. Ei ole kuulemma täälläkään puhuttu niin paljon inkeriläisistä sitä ennen. Se on vähän surullista, koska minun mummon mukana meni paljon tarinoita, paljon kokemuksia, semmoista, jota ei enää voi saada ikinä kiinni. Se on varmaan vain jossain siellä meidän mukana. Valitettavasti. Jos olisin tiennyt – sitä tulee viisaammaksi koko ajan – varmasti olisin kysynyt. Nyt se vasta olisi juhlaa, jos nyt olisi voinut kysyä siitä elämästä. Mutta (.) (IN24)

Suomalainen syntyperä on ollut monen diasporan sukupolven kertojan perheessä peitelty puheenaihe. Omaisten kohtalosta on voitu jättää kertomatta lapsille pysyvästikin. Suomalainen syntyperä voitiin hämärtää käyttämällä venäläistä kutsumanimeä, manipuloimalla asiakirjoja tai menemällä naimisiin venäläisen kanssa.¹⁸⁹

Suomalaisuuden stigmaattisuus hävisi vuosien ja vuosikymmenien mittaan. Yliopiston opettajana työskennellyt Irja ei kokenut enää työssään haittaa suomalaisuudestaan. Vielä opiskeluaikanaan

¹⁸⁸ IN1, IN5, IM7, IM8, IN17, IN20

¹⁸⁹ IN1, IN5, IM6, IM7, IM11, IN15

1950-luvulla hän joutui etnisen syrjinnän kohteeksi, kun häntä ei suomalaisena hyväksytty opiskelemaan Leningradin yliopistoon.

Irja. Joka lomakkeessa luki, että olet suomalainen.

Niin yliopistossa opettajana pitkään, kun Petroskoissa asuin, ei ollut mitään tarvetta salata, että olin suomalainen. Oltiin töissä. Aina passissa oli, että olet suomalainen ja joka lomakkeessa luki, että olet suomalainen. Ei tässä ollut mitään esteitä enää. Jossain muualla voi olla. Ei mitään rajoituksia. (IN3)

Inkeriläisten, samoin kuin muidenkin venäjänsuomalaisten, kertomuksissa kuva vankilakokemuksista piiryy useimmiten kaltereiden ulkopuolelta, vapaana säilyneiden kautta kantautuvina kaikuihin. Puhutut ja kirjoitetut tarinat ovat usein tulkintoja muiden kokemuksista. Vaikka tiedetään, että Stalinin vainojen aikana vankiloihin ahdettiin enemmän väkeä kuin niihin mahtui, ensi käden kuvauksia on aineistossa vähän. Syynä vankilakokemusten nonkommunikaation on ilmeinen: useimmat tuomitut eivät koskaan palanneet kertomaan kohtaloistaan muille ja pelko sulki vankileireiltä hengissä selvinneiden suut. Vapaaksi päässeet joutuivat allekirjoittamaan lupauksen, etteivät kerro kokemuksistaan ulkopuolisille.

Reijonen (2002, 125) havaitsi omassa tutkimuksessaan, etteivät paluumuuttajat puhuneet viimeisistä vuosistaan Venäjällä silloin, kun on kyse heidän ammatistaan, työkokemuksestaan tai koulutuksesta. Myös tässä tutkimuksessa mukana olevat kertojat ohittivat aikuiselämän tasaisimman vaiheen, perheen perustamisen ja työvuodet lyhyellä maininnalla, ikään kuin normaalielämällä ei olisi paikkaa inkeriläisessä elämäkerrastossa.

Selkeä nonkommunikaation kohta on nuorten huumeiden käyttö, joka oli haastattelujen aikana pinnalla suomalaisissa Inkerikeskustelussa. Haastattelujen aikaan tiedotusvälineissä puhuttiin ahkerasti paluumuuttajanuorten keskuudessa yleistyneestä heroiinin käytöstä ja sen yhteyksistä itärikollisuuteen. Vain yksi kertoja sivusi aihetta harmittelemalla sitä, että yksipuolinen kirjoittelu leimaa koko inkerinsuomalaisten paluumuuttajien joukon. Sen sijaan nuoret kertojat, jotka iältään kuuluivat potentiaaliseen käyttäjäkuntaan, eivät käsitelleet aihetta lainkaan.

5.15 Diasporassa asuvat, venäjänkieliset ja maallistuneet inkeriläiset

Tutkimuksen tulokset osoittavat, että inkeriläisten etnisen identiteetin rakennuspuut ovat muuttuneet aikaisempaan käsitykseen verrattuna. Suomen kieli ei enää ole inkerinsuomalaisten äidinkieli eikä Inkerinmaa yhteinen kotimaa. Myös uskonnon merkitys on

muuttunut. Vahvimmat inkeriläisyyteen sitovat lenkit ovat kärsimyshistoria sekä viranomaisten määrittelyjen heijastuksena rakentunut ja sisäistetty suomalaisuus. Inkerinsuomalaisten kertojien suomalaisuuden rakentumisessa löytyy kolme eri tasoa: *koettu, pakotettu ja symbolinen* taso. Taulukkoihin 16 ja 17 on koottu kertomuksista löytyvät inkerinsuomalaisten narratiivisen itsemäärittelyn keskeiset tukipilarit ja miten ne asemoituvat Inkerinmaan sukupolven ja diasporan polven kertomuksissa.

Inkerinsuomalaisten kertomusten juonirakenne on varsin yhteneväinen. Yleistäen elämäntarinat pyrkivät kytkeytymään kansallisuuskysymykseen ja tuottavat selityksiä kokemuksille suomalaisena elämisestä Neuvostoliitossa. Inkerinmaan sukupolvella henkilökohtainen elämä kietoutuu yhteen lähihistorian kärsimystäyteisten tapahtumien kanssa. Diasporan sukupolvella kärsimyshistoria etäänny omakohtaisista kokemuksista ryhmän kollektiivisiksi muistoiksi, mutta niillä on edelleen merkitystä etnisen identiteetin rakentumisen kannalta. Tämä on yhdenmukaista myös muille diasporassa asuville ryhmille, mm. Israelissa syntyneille juutalaisille ja Iossa-Britanniassa syntyneille intialaisille (Weinreich 1989, 41), latvialaisille (Skultans 1998) sekä armenialaisille (Tölölyan 1989).

Reijosen tutkimuksen mukaan (2002, 113) paluumuuttajien kokemukset inkeriläisyydestä olivat puutteelliset, minkä ilmentymänä mm. omasta alkuperästä kertovat tarinat puuttuivat. Pidän käsitystä ristiriitaisena tämän tutkimusaineiston kanssa, jossa erityisesti iäkäämmillä kertojilla oli varsin yhdenmukainen kulttuurinen tarinavaranto. Sen keskeistä sisältöä ovat erilaiset kärsimystarinat: tarinat kotien menetyksestä pakkokollektivisoinnin seurauksena, karkotuksista ja pakkosiirroista sekä sukulaisten vangitsemisistä. Koska inkerinsuomalaisten diaspora on jatkunut nyt jo monen sukupolven ajan, nuorempien kertomuksista puuttuvat Inkerinmaata koskevat omakohtaiset kuvaukset, mutta niitä korvaamaan ovat tulleet kertomukset inkeriläisten hajaannuksesta (vrt. Tölölyan 1989). Diasporan polvelle käsitys Inkerinmaasta yhteisenä ”alkukotina” on haalistunut erityisesti sen vuoksi, etteivät vanhemmat ole pelkojensa takia uskaltaneet puhua jälkeläisilleen omasta menneisyydestään.¹⁹⁰

Murrayn (1989) tyyppiluokituksen mukaan inkeriläisten tarinat ovat tragedioita, joissa alun harmonia särkyä Venäjän vallankumoukseen ja Neuvostoliiton syntymiseen, mistä käynnistyi hyvän (suomalaisuus) ja pahan (kommunismi) välinen taistelu. Vaik-

¹⁹⁰ Reijosen mukaan (2002, 113) osalle paluumuuttajista sekä suomalaisuus että inkeriläisyys ovat kulttuureina vieraita ja identiteetin ulkopuolisia käsitteitä. Oikeus paluumuuttoon perustuu ulkopuolisten tarjoamaan, ei itse koettuun kulttuuriin identiteettiin. Inkeriläisyys ja suomalaisuus ovat olleet joukko historian tarinoita ja tapahtumia, jotka ovat konkretisoituneet hajanaisten tapojen noudattamisena, sukunimenä tai vaikkapa joulukuusena jouluna.

ka paha lopussa kukistuukin, entinen idylli ei enää palaudu. Tarinoiden kamppailulle on ominaista sankareiden kasvottomuus. Paha on selkeästi ruumiillistunut Staliniin ja hänen käytyreihinsä. Sen sijaan mielenkiintoista on kansallisten sankarihahmojen poissaolo inkerinsuomalaisten tarinoista. Myyttisten sankareiden puuttumista voidaan pitää oireena inkeriläisten hajaannuksen synnyttämästä ”kulttuurittomuudesta”, johon jotkut kertojat viittasivat elämäntarinoissaan. Ainoa kollektiiviseen sankaruuteen ylennetty henkilö on presidentti Koivisto paluumuuttokutsunsa ansiosta, mutta hänkin tulee inkeriläisten ulkopuolelta.

Merkittävä piirre inkerinsuomalaisten kertomuksissa on elämänkaaren tärkeiden tapahtumien ja narratiivisten tihentymien rytmitys. Inkerinmaan sukupolven kertomuksissa lapsuus- ja nuoruusaikaan ajoittuvat karkotus- ja evakkokokemukset saavat suuren painoarvon. Myös koulumuistoja esiintyy, mutta niitäkin voidaan pitää kärsimystarinoiden sivujuonina. Näkökulma on useimmiten vaikeuksien värittävä, kun kertojat keskittyvät muistelemaan oppimisvaikeuksiaan vieraskielisissä kouluympäristöissä.

Kertomusten episodit harvenevat Stalinin kuolemaan 1953, josta alkaa yli 30 vuotta jatkunut hiljainen jakso. Erityisesti vanhin Inkerinmaan sukupolvi kuittaa elämänsä tasaisimman vaiheen muutamaan lauseeseen perheen perustamisesta ja lasten kasvamisesta aikuisiksi. Nuoremmat sivuavat myös työelämää, mutta koulumuistojen tavoin niitäkin sävyttää omasta suomalaisesta syntyperästä johtuvat vaikeudet ja syrjityksi tuleminen. Inkerinsuomalaisten kollektiivinen kärsimystarusto on kuitenkin taustalla ja aktivoituu käyttöön kerrottaessa kansallisista juurista ja kokemuksista suomalaisena olemisesta. Seuraava tarinoiden tihentymä liittyy perestroikan ja paluumuuton aikaan, kun kertojat pohdiskelevat muuttopäätökseen johtaneita syitä ja paluumuuttokokemuksiaan tai perustelevat ratkaisuaan pysyä Venäjällä. Inkerinmaan sukupolven kertomuksissa näkökulma on poikkeuksetta taaksepäin suuntautuva eikä inkerinsuomalaisten tulevaisuutta käsitellä.

5.15.1 Diaspora

Inkerinsuomalaisten kansallinen identiteetti rakentuu muistoista ja sitä ylläpidetään muistelemalla (vrt. Honko 1990, 117–118). Myös Eino Karhu on todennut, että nykyisin vieraassa kieli- ja kulttuuriympäristössä asuvien inkeriläisten kulttuuri on taaksepäin katsovaa ”muistelukulttuuria”, jonka nykyisyys ja tulevaisuus ovat kyseenalaisia (Karhu 2002, 177). Hajaannuksen aikana inkerinsuomalaisuus on välittynyt perheissä sukupolvelta toiselle traditioiden kautta ja tuotettu narratiivisesti. Vanhempien ja isovanhempien tarinoiden, vanhojen valokuvien ja suvun entisillä kotipaikoilla käyntien kautta diasporassa syntynyt sukupolvi on muodostanut käsityksiään inkeriläisyydestä. Tarinallinen ketju on saattanut myös

katketa, kun vanhempi sukupolvi ei ole omien pelkojensa takia uskaltanut tai pystynyt kertomaan omista taustoistaan. Tietoa inkeriläisyydestä on yritetty tällöin hakea mm. kirjallisuudesta.

Inkeriläisten sodanaikaista siirtoa valmistellut kapteeni Antti Hämäläinen valokuvasi jatkosodan aikana Inkerinmaan kyliä ja niiden väestöä. Vuonna 1944 ilmestyneen kirjan nimeksi tuli ”Kadonnutta Inkeriä”. Tuolloin inkeriläiset jättivät kotinsa tyhjiilleen eivätkä enää palanneet niihin. Inkerinmaan autioihin taloihin muutti myöhemmin muualta pakkosiirrettyjä venäläisiä. Inkerin pakko-tyhjennys suomalaisväestöstä 1930–1940-luvuilla merkitsee sitä, että enää vain kaikkein vanhimmalla inkeriläissukupolvella voi olla omakohtaisia muistoja inkeriläisestä kyläkulttuurista. Venäläistä tai virolaista kylää tai neuvostoaikaista betonilähiötä ei tee inkeriläiskyläksi muutama hajallaan asuva suomea puhuva ihminen. Historiallisella Inkerinmaalla vanhasta inkeriläisestä kulttuurista muistutavat suomalaisten tuella korjatut kirkot, vanhusten palvelutalot ja inkeriläisjärjestöjen toimitilat. Kuitenkin samanlaisia ”inkeriläiskeskuksia”: kirkkoja, palvelutaloja ja inkeriläisjärjestöjen toimitiloja tapaa myös muualta historiallisen Inkerinmaan ulkopuolella.

Inkerinmaan sukupolvelle historiallinen Inkeri on nostalginen lapsuuden maisema, josta jouduttiin pois vastoin omaa tahtoa ja jonne pääsy myöhemmin evättiin. Osa Inkerinmaan sukupolvesta nimittää syntymäpaikkaansa Inkeriksi, mutta toisille se on Leningradin alue, Venäjä tai Karjalan kannas. Vaikka inkerinsuomalaisten kertomusten keskeisenä juonisäikeenä on kaipaus menetettyyn kotiin ja kotiseudulle, lähdön lopullisuus on vuosikymmenien kuluessa hyväksytty. Inkerinmaan sukupolven kohdalla järjestyttävien kodin menetys tapahtui jo ennen heidän syntymäänsä tai varhaislapsuudessa, kun vanhempien itsenäiset maatilat pakkokollektivisointiin. Kertojien sukupolvi on kasvanut jo kolhoositodellisuuteen eikä kollektiiviasunnosta toiseen siirtyminen ollut enää omasta maatilasta luopumiseen verrattavissa oleva menetys. Synnyinseutua tärkeämmiksi kiinnekohdiksi ovat muodostuneet paikat, joilla kertojat ovat viettäneet aikuiselämänsä. Useimmilla aineiston kertojista se on Karjala tai Viro. Inkerinmaan luonne on muuttunut 60–80 vuotta jatkuneen diasporan aikana menetetyksi kotimaaksi, jota ei ole enää olemassa ja jonne ei myöskään kulttuurisessa mielessä ole paluuta (vrt. Hall 1999, 236). Halua palata asumaan suvun entisille kotikonnuille ei ole. Diasporasta on tullut olotila, jossa inkerinsuomalaisuus joko säilyy tai näivettyy (vrt. Konkka 2003).

Jo viime vuosisadan alussa Inkeri oli luonteeltaan uskonnollisen ja kielellisen vähemmistön verkosto keskellä venäjänkielistä ja ortodoksista valtaväestöä.¹⁹¹ Yhteisöä ylläpitävänä voimana toimi

¹⁹¹ Pietarin lehdessä julkaistiin vuonna 1881 kirjoitussarja *Tietoja Inkerinmaalta*, jossa kuvaillaan aikalaisten käsityksiä Inkeristä ja inkeriläisyydestä. Artikkelisarjan kirjoittajan, Pietari Toikan mukaan

voimakas erottautuminen valtaväestöstä, mikä ilmeni ammatillisena erikoistumisena, uskonnollisena erilaisuutena ja eristäytymisellä alueellisesti omiin suomalaiskyliin (vrt. Renan 1990, 9–19). Seka-avioliitot venäläisten ja ortodoksien kanssa olivat normien vastaisia. Eristäytyminen valtaväestöstä oli keino, jolla inkerinsuomalaisuus ylipäätään säilyi. Inkeriläisten identiteetti on siis perinteisesti rakentunut negatiivisten itsemäärittelyjen, valtaväestöstä erottavien piirteiden varaan.¹⁹²

”Inkerinmaaksi mainitaan joskus se Venäjän lääni, joka sai nimensä kuulun Pietarin kaupungin mukaan, mutta Inkeri löytyi ainoastaan sen asukkaiden ajatuksista ja mielikuvista ja silloinkin epämääräisinä”.

Ihmisten suhde ympäristöönsä rajoittui lähipiiriin. Inkerin eri seurakuntiin kuuluva väestö ei ollut juurikaan tekemisissä toistensa kanssa. Inkerin talonpoika tiesi syntymäkylänsä ja seurakuntansa, mutta sitä laajemmin hän ei hahmottanut Inkerinmaata. Myös suomalaisuuden aste joutui Toikan kritiikin kohteeksi. Hän oli valmis lyömään vetoa, ettei Inkerinmaan kunnallishallinnon tuottamissa asiakirjoissa käytetty suomen kieltä.

”Papit solkkasivat saksaa ja suomalaisten paikkakuntien kunnanvanhimmat venäjää.”

Suomea puhuttiin ainoastaan kirkossa ja perhepiirissä, mutta ympäröivä maailma oli venäläinen. Toikka harmittelee suomalaisten tietämättömyyttä:

”Yleisö Suomessa ei näy tahtovan tietää, mitä oikeastaan on Inkerinmaa, oikeammin, mitä on tämän nimellisen paikan suomalaisuus”. Ainakin sellaista Inkerinmaata olisi mahdoton löytää, jossa asui ”vallitseva suomalainen kansa ja jossa tämän kansan elämä olisi tullut kysymykseen erityisenä ja itsenäisenä ilmiönä”. (Flink 2000, 162–166)

¹⁹² Suomessa asuvat inkeriläisemigrantit puhuivat inkeriläisyydestä avoimen nationalisistisesti ja omaa suomalaisuutta korostettiin väkevin väreillä, esimerkiksi Väinö Salmisen jyrinä vuonna 1919 ilmestyneessä *Suomalaisessa Inkerissä*:

”Rotuna suomalaiset ovat olleet tosin venäläisiä voimakkaampia, joten suomalais-alue, kuten Ruotsin vallan aika osoittaa, olisi voittanut alaa, elleivät hallitussysteemi ja uskonto (kreikkalaiskatolinen) olisi olleet esteenä. Salminen luokitteli venäläiset puoliasiaalaiseksi sisämaakansaksi, jolla ei ollut oikeutta tunkeutua Inkeriin ja upottaa Suomen sukua Venäjän liejuun (Salminen 1919, 319).

Suomalainen Inkeri oli ensimmäisiä painettuja esityksiä Inkeristä, joten sillä on merkitystä inkerinsuomalaisuudesta muotoutuneelle representaatiolle. Salmisen teos esittää kautta linjan asiat varsin polarisoituneesti ja ylistää suomalaisuuden hyvyttä ja maalailee synkin sävyin venäläisyyttä. Salminen muistutti, että inkeriläisillä

”rajan tuolla puolella, Suomessa oli parempiosainen veljeskansa, joka eli korkeammalla sivistystasolla kuin venäläiset valtakunnan millään äärellä. Suomesta ja sen oloista muodostui mieliin ihannekuva (...) Siitä saa suureksi osaksi selityksensä, etteivät inkeriläiset sulautuneet venäläisiin, vaikkakin suuri miljoonakaupunki Pietari oli venäläisyyden ja turmeluksen levittäjänä. Pietarin loisto ei voinut so-

Kertomuksista paljastuu myös käsitteen *inkerinsuomalainen* liukuva luonne. Ennen hajaannuksen alkua suomalaisväestö erotteli toinen toisiaan Inkerissä asumisajan, kansalaisuuden, asuinpaikan sekä poliittisen suhtautumisen perusteella. Ero inkerinsuomalaisten ja Leningradin alueen muun suomalaisväestön kanssa on ollut alueellinen, ammatillinen ja poliittinen, ei geneettinen tai kansallinen. Suomen suuriruhtinaskunnan aikana muuttaneiden uudisasukkaiden jälkeläiset korostavat kertomuksissaan vanhempien Suomen kansalaisuutta ja heille on tärkeä paikkakunta, josta suku aikanaan lähti Inkeriin. Puhe vanhempien ja esivanhempien suomalaisista juurista korostuu erityisesti paluumuuton yhteydessä, kun haetaan todisteista omalle suomalaisuudelle.

Diasporasta johtuen inkeriläinen identiteetti on mentaalinen tila, jota voidaan ylläpitää maasta ja paikkakunnasta riippumatta. Inkeriläisyyden tukena ovat toimineet vuosikymmenien ajan ”heimo-lehdet”, nykyisin myös uudet reaaliaikaiset viestintäkeinot, joiden avulla inkeriläinen¹⁹³ yhteisö pystyy halutessaan kommunikimaan ja tuntemaan yhteyden tunnetta. Diasporassa asuvien inkerinsuomalaisten kannalta keskeisiä identiteetin ylläpitäjiä ja lujittajia ja Suomessa myös kotoutumisen edistäjiä ovat eri maissa toimivat inkeriläisjärjestöt. Ne tarjoavat mahdollisuuden kohtaamisiin ja kanssakäymiseen toisten kohtalotoverien kanssa.

Perestroikan myötä 1980-luvun puolivälissä alkanut inkeriläisten kansallinen herääminen johti inkerin- ja venäjän-suomalaisten järjestäytymiseen paikallisiksi liitoiksi. Mielenkiintoista sinänsä on, että sysäys historialliseen prosessiin tuli nimenomaan diasporassa asuvien, omista juuristaan kiinnostuneiden nuorten taholta. Osa kertojista on ollut eri intensiteetillä mukana sekä lähtömaiden- sa että nyt Suomen inkeriläisjärjestöjen toiminnassa. Aktiivisella osallistumisella yhdistystoimintaan lähtömaassa on ollut merkitystä inkerinsuomalaisen identiteetin vahvistajana ja ylläpitäjänä.¹⁹⁴

kaista Inkerin suomalaisten silmiä ja saada häntä mieltymään venäläisyyteen, sillä läheisissä venäläiskylissä hän näki sen nurjat puolet, venäläisten alhaisen tason.” (Salminen 1919, 38)

¹⁹³ Inkerinsuomalaisuudelle erityinen piirre on, että kuvaa inkerinsuomalaisuudesta on piirretty ja kansallista itsetuntoa herätelty, ehkä aikaisemmin mainittua *Punalipun* teemanumeroa 8/1987 lukuun ottamatta, eri historian aikoina Suomesta käsin. Vuonna 1911 Helsingissä opiskelevat inkeriläiset ja pietarilaiset ylioppilaat perustivat Inkeriläisten yhdistyksen lujittaakseen rakkauttaan synnyinmaahansa ja kansaansa. Tarkoituksena oli innostaa ihmisiä harrastamaan Inkerissä kotiseutututkimusta ja tekemään valistustyötä ”Inkerin heimon” keskuudessa. Inkeri nähtiin siis kansanperinteen varastona ja sivistyksellisenä takapajulana. Ajan aktivistien toiminnan tuloksena Inkeriin kerättiin suomenkielistä kirjallisuutta ja perustettiin kirjastoja. (Flink 2000, 330–333.)

¹⁹⁴ Reijonen (2002, 160) väittää tutkimuksessaan, etteivät paluumuuttajat ole

Menetetystä Inkerinmaasta on rakentunut tai rakentumassa myös osalle toisen ja kolmannen polven inkerinsuomalaisia Radleyn (1990, 46–51) tarkoittama *symbolinen kotimaa* tai Huttusen (2002, 221) imaginäärinen ankkuri, jonka ympärille elämäkokemukset kiinnittyvät. Kaikille diasporan polveen kuuluville Inkerinmaata ei kuitenkaan ole olemassa edes virtuaalisena käsitteenä.

Inkerinmaan kuvitteellisuuden ja inkeriläisen diasporan ymmärtäminen tarjoavat ratkaisun myös puhetta herättävän inkeriläisten nimityskysymykseen. Inkerin virtuaalisen luonteen takia ”inkeriläinen” ei voi tarkoittaa vain Inkerissä *asuvia* suomensukuaisia ryhmiä. Sen sijaan *inkeriläisiä* voivat olla kaikki inkerinsuomalaisen sosiaalisen verkoston jäsenet, jotka määrittelevät itsensä inkeriläisiksi. Samalla inkeriläisyys asemoituu nykyaikaan, kun käsitteen piiriin mahtuvat eri maissa asuvat inkeriläiset ja heidän jälkeläisensä, jotka Inkerinmaata korostava näkökulma jättää katveeseen.

Mielenkiintoista on, että *inkeriläisten* joukko on tällöin epäidenttinen *suomalaisina* itsensä pitävien venäjänsuomalaisten kanssa. Ratkaisevan eron muodostaa ensinnäkin suhde paikkaan, jota inkeriläiset pitävät historiallisena kotimaanaan ja toiseksi myös suhde inkerinsuomalaiseen kulttuuriin. *Inkeriläisten* kulttuuriset juuret ulottuvat Inkeriin, sen sijaan *suomalaisiksi* itsensä määrittelevillä ideaalimallina on Suomi ja suomensuomalainen kulttuuri. Viimeksi mainittuun venäjänsuomalaisten ryhmään kuuluu myös osa Inkerinmaalla syntyneiden henkilöiden jälkeläisiä, jotka kiel-

”ryhmytyneet Suomessa, vaan toimivat jo entisessä Neuvostoliitossa olemassa olleiden liittojen, esimerkiksi Inkeri-liiton kautta. He valvovat ja puolustavat toiseuden kautta avautuvia oikeuksiaan suomalaisina kuten entisessä Neuvostoliitosakin, nyt tosin paluumuuttajina. Ennen he ehkä pyrkivät uusintamaan ja ylläpitämään kansallisuuttaan, nyt uudelleen asettumisen yhteydessä toimintaa suunnataan myös kansalaisuuteen ja siihen liittyviin oikeuksiin. Organisaatiot järjestävät myös kielikoulutusta, juhlia ja tiedotusta ryhmän sisällä että ryhmästä ulospäin. Mielenkiintoista on, että paluumuuttajat eivät ole uudessa kulttuurissaan perustaneet uutta ja uusista lähtökohdista yhdistyvää ja motivoituvaa organisaatiota tai yhdistystä. Ehkä asia on vielä liian nuori, sillä maahanmuuttajat joutuvat ottamaan kansallisuuttaan ainakin viisi vuotta, minkä ajan esimerkiksi heidän virallinen poliittinen toimintansa on laitonta.”

Kuitenkin vanhin Suomessa yhä toimiva inkeriläisjärjestö, Inkeriläisten yhdistys, nykyinen Suomen Inkeri-liitto, on perustettu jo vuonna 1934. Myös Ruotsissa inkeriläisten keskinäistä toimintaa on harjoitettu yli 50 vuotta. Suomessa ja Ruotsissa asuvien inkeriläisten identiteetin ylläpitäjinä ja vahvistajina ovat toimineet inkeriläisjärjestöt ja järjestölehti Inkeriläisten viesti. Viimeisen vuosikymmenen kuluessa inkeriläisten järjestäytyminen on kirjavoitunut ja Suomeen on syntynyt lukuisia erilaisia inkeriläisjärjestöjä (Nevalainen 1991, 291–293).

täytyvät määrittelemästä itseään *inkeriläisiksi* tai *inkerinsuomalaisiksi*.

Huolimatta nyky-Inkerin virtuaalisesta luonteesta inkeriläisyys suhteutetaan historialliseen Inkerinmaahan sekä Suomessa tehdyissä tutkimuksissa, mediassa että viranomaiskäytännössä ikään kuin Inkeri olisi yhä olemassa samanlaisena elävänä yhteiskuntana kuin 1900-luvun alussa (Virtanen 1997, 19). Myös historiallisella Inkerinmaalla toimivat järjestöt ylläpitävät illuusiota *Koti-Inkeristä*. Se on edullista myös taloudellisista syistä, esimerkiksi Suomen lähialueyhteistyön tukitoimien takia. Kyseessä on Liebkindin (1988, 85–86) tarkoittama joustamaton identiteetti ryhmän etujen ajamiseksi. Representaatio suomalaisesta Inkeristä heijastuu moniin käytännön päätöksiin ja se on vaikuttanut ja vaikuttaa yhä inkeriläisten asemaan pikemminkin syventämällä hajaannusta kuin kasvattamalla yhteenkuuluvuuden tunnetta eri maissa asuvien inkeriläisten kesken.

5.15.2 Venäjänkielistyminen

Inkeriläisten identiteetin keskeisin kannatinpalkki, suomen kieli, on menettänyt äidinkielen asemansa. Identiteetin rakennuspuuna suomen kielen luonne on muuttunut historialliseksi ja symboliseksi äidinkieleksi, joka linkittää ihmiset mentaalisesti suomalaiseen yhteisöön.

Jopa Inkerinmaan sukupolveen kuuluvat kertojat ovat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta kaksikielisiä. Paras kieli on yleensä venäjä tai viro ja suomen kieli jää heikomman kielen asemaan.¹⁹⁵ Useimmat diasporan polven kertojat pitävät itseään venäjänkielisinä suomalaisina. Erityisesti nuoremmilla ikäluokilla suomen kielen luonne on muuttunut symboliseksi. Honko (1995, 141) nimittää extralingvistiseksi identiteetiksi tilannetta, jolloin henkilö itse ei enää osaa puhua suvun etnistä äidinkieltä, mutta tuntee kuitenkin sympatiaa kieltä taitavia kohtaan.

Nykyisin suomen kieltä saatetaan käyttää inkeriläisten kokoontuessa yhteen, mutta keskenään useimmat puhuvat venäjää tai viroa. Suomen kielen painumista taustalle lisää inkerinsuomalaisten etnisen taustan sekoittuminen. Seka-avioliittojen seurauksena kotikieleksi on vaihtunut useimmiten valtaväestöön kuuluvan vanhemman äidinkieli.

5.15.3 Maallistuminen

Perinteisesti evankelis-luterilaisuudella on ollut inkerinsuomalaisten etnisen identiteetin rakennuspuuna yhtä vahva asema kuin suomen kielellä. Kuitenkin aineiston kertomuksissa evankelis-luteri-

¹⁹⁵ Myös ruotsi on monen nykyinkeriläisen äidinkieli.

laisuus on suomen kielen tavoin vetäytynyt tai vetäytymässä symboliselle tasolle inkeriläisten etnisen identiteetin rakentumisessa.

Myöskään Inkerin kirkko ei ole enää pelkästään suomalaisuuden tyyssija ja historiallisen Inkerinmaan oma uskonnollinen yhteisö. Siitä on muodostunut kaksikielinen Venäjän evankelis-luterilainen kirkko, jonka piiriin kuuluvia seurakuntia on Siperiaa myöten. Kaksikielisyys tuli korostetusti esille keväällä 2002 Pietarissa Pyhän Marian kirkon vihkiäistilaisuudessa, jossa Inkerin piispa Aarre Kuukauppi piti puheensa yksinomaan venäjäksi hyvästä suomen kielen taidostaan huolimatta (ks. Laitinen 2002, 57).

Representaatio inkerinsuomalaisista hartaina evankelis-luterilaisina juontaa juurensa 1900-luvun alun maailmaan, jolloin luterilaisella kirkolla oli ainoana koko inkerinsuomalaisten asuinalueen kattavana organisaationa tärkeä funktionsa suomalaista yhteisöä ylläpitävänä voimana. Kuvaa vaalitaan yhä mm. tiedotusvälineissä ja vallitsevassa inkeriläiskurssissa. Representaation ylläpitämistä edistää mm. suomalaisten seurakuntien vilkas ystävyysseurakuntatoiminta Inkerin kirkon kanssa, johon kahdessa kertomuksessa viitataan puhuttaessa perestroikan jälkeen virinneestä lähetystyöstä siihen liittyvine oheisilmiöineen.

Tulokset viestivät inkerinsuomalaisten vuosikymmeniä jatkuneesta maallistumisesta. Neuvostoaika ja yleinen sekularisaatio ovat murentaneet uskonnon asemaa etnisen identiteetin kivijalkana yksilötasolla. Kertomuksista paljastuu, että neuvostoaikaan siirtyminen järkytti syvästi aikaisempaa perinteistä talonpoikaista elämäntapaa ja ihmisten arvomaailmaa, jossa uskonnolla oli suuri merkitys. Neuvostoyhteiskunnan puolelta esiintyi heti alkuvaiheessa paineita kasvattaa kansalaisista uusia ihmisiä *homo sovieticuksia*. Uskonnonopetus kitkettiin koulujen opetusohjelmasta, jonka sisältö muutenkin alkoi painottua palvelemaan sosialismin päämääriä. Voitaneen todeta, että neuvostoideologian tavoitteet ovat ainakin jossain määrin toteutuneet.

Uskonnollisiksi itsensä luokittelevien puuttuminen tutkimusaineistosta ei merkitse, ettei uskonnolla voisi yhä edelleen olla tärkeä sija monien inkeriläisten elämässä. Ottamalla yhteyttä johonkin seurakuntaan olisi varmaankin löytynyt haastateltavia, joille uskonnollisuus on tärkeä elämänsisältö. On ymmärrettävää, että esimerkiksi Ylösen (1997) väitöskirja-aineistossa uskonnollisuus nousee esille jo senkin takia, että haastateltavat tiesivät tutkijan olevan pappi. Toiseksi tutkimuksen aiheena oli nimenomaan Inkerin kirkon elpyminen. Koska tämän tutkimuksen haastateltavat on tavoitettu sattumanvaraisesti, en nähnyt tarpeelliseksi haravoida haastateltavia myöskään uskonnollisen vakaumuksen mukaan ja muokkaamaan samalla tutkimusaineistoa tältä osin ennako-oletusten ja inkeriläisyydestä vallitsevien sosiaalisten representaatioiden suuntaiseksi.

Uskonto ei siis ole aineiston kertojille niin tärkeä asia, että se nousisi elämäntarinoissa esille, kun haastattelut tehdään vapaasti, ohjailematta keskustelun kulkua etukäteen laadittujen kysymysten suuntaan. Useimmat eivät puhuneet spontaanisti mitään kirkon jäsenyydestä lähtömaassaan eivätkä myöskään Suomeen muuton jälkeen. Jos nostin esille kysymyksen suhteesta uskontoon, kertojat viittasivat useimmiten vanhempien tai lähiyhteisön uskonnolliseen elämään.

Uskonnollisen puheen puuttuminen on rinnastettavissa Roosin (1987, 34) havaitsemaan ilmiöön suomalaisten televisionkatselusta. Vaikka asia on merkityksellinen, se ei ole kuitenkaan identiteettitarinan kannalta keskeinen. Vastaavasti perhe-elämää koskettelevan puheen puute ei merkitse, etteivätkö inkerinsuomalaiset arvostaisi itseään äiteinä, isinä, sisarina tai veljinä tai vanhempiensa lapsina. Tavallinen, rauhallinen perhe-elämä ei kuitenkaan nouse osaksi vallitsevaa narratiivista identiteettiä.

5.15.4 Identifioituminen inkerinsuomalaisen kulttuurin kautta

Inkerinsuomalaisten perinteisen kulttuurin rapautuminen paljastuu kertomuksista. Etnistä identiteettiä ei perustella inkerinsuomalaisella kulttuurilla. Suomalaisina pidetyistä tavoista mainitaan joulun vietto, mutta sekin liitetään osaksi kärsimyshistoriaa. Episodeissa ei esimerkiksi kerrota oman perheen tai yleensä inkerinsuomalaisten jouluperinteistä. Joulusta puhutaan neuvostoideologian vastaisessa, ei kulttuurisessa diskursissa ja episodeissa kuvaillaan joulun neuvostovastaista luonnetta ja inkeriläisten uhmakkuutta uskaltaessaan viettää sitä kielloista huolimatta.

Kiinnikkeitä vanhaan inkeriläiseen tapaperinteeseen ovat lähinnä kesäjuhlien vietto vanhempien ja järjestötoimintaan osallistuvien henkilöiden keskuudessa. Kertomuksista ilmenee, että paluumuuttajina Suomessa asuvat inkeriläiset yrittävät opetella suomalaisten juhlapyhien viettoa ja löytää niille merkityksiä. Tutumpia ovat kuitenkin neuvostoajan juhlaperinne, esimerkiksi naistenpäivä. Myös täysin uusia paluumuuttajien traditiota on syntymässä.

Useille diasporan polveen kuuluville tunne omasta suomalaisuudesta on uusi, paluumuuton yhteydessä aktualisoitunut löytö. Lähtömaassaan useimmat diasporan polven kertojat ovat eläneet valtakulttuurin mukaista elämää osallistumatta venäjänsuomalaisten keskeiseen toimintaan. Suhtautuminen ”inkeriläisyyteen” vaihtelee Suomessa ja käyttöön valitaan kulloinkin tarkoituksenmukaisin identiteetti. Ystäville voidaan esittäytyä suomalaisina tai tilanteesta riippuen venäläisinä tai virolaisina, mikä Bouchetin mukaan (1996) on tyypillistä postmodernin ajan eurooppalaisille, toisen polven maahanmuuttajille.

5.15.5 Kärsimyshistoria

Kärsimyskokemuksilla on keskeinen rooli inkerinsuomalaisten kertomuksissa. Inkeriläisten elämälle leimallista on ollut 1920-luvulla alkanut vaellus paikasta toiseen karkotusten, etnisten puhdistusten ja sodan takia. Kärsimystarinoiden teemoja ovat kodin ja omaisten menetys sekä taistelu nälkää ja sairauksia vastaan. Kulisseina ovat toimineet sotatoimialueet, evakkojunat, kolhoosien parakit ja vankileirit. Inkeriläisille neuvostoaika merkitsi paikoilleen asettautuneen talonpoikaisväestön repimistä juuriltaan.

Tavoite yhteistalouksiin siirtymisestä törmäsi ankarasti yhteen inkerinsuomalaisten arvomaailman kanssa. Valtaosa inkeriläisistä oli itsenäisiä talonpoikia, jotka eivät osoittaneet suurta halua luopua omista tiloistaan vapaaehtoisesti. Seurauksena oli pakkokollektivisointi siihen liittyvine väkivaltaisuuksineen ja karkotuksineen. Jokaisen kertojan perhe on ollut pakotettu jättämään kotiseutunsa joko Neuvostoliitossa harjoitetun politiikan tai sodan seurauksena. Tutkimusaineistossa mukana olleiden inkeriläisten ydinperheet välttyivät kuitenkin omaisten teloituksilta vainon vuosina kahta perhettä lukuun ottamatta. Omaisten menetykset johtuivat karkotus- ja evakuointiaikojen ankarista oloista.

Tyypillistä aineiston kertomuksille on, että inkerinsuomalaisten vangitsemisiin ja kollektivisointiin liittyvät tarinat ovat useimmiten tulkintoja toisten kokemuksista. Kun Inkerin maatiloja kollektivisointiin 1920–1930-lukujen vaihteessa, useimmat kertojat olivat vielä pieniä lapsia. Näin ollen kollektivisointiin liittyvät muistikuvat perustuvat vanhempien tai muiden aikalaisten kertomuksiin. Kollektivisointeihin, kulakiksi leimaamiseen ja vangitsemisiin liittyvät kokemukset identiteetin rakenneosana ovat luonteeltaan enimmäkseen symbolisia, mikä ei vähennä tapahtumien keskeistä merkitystä kertojille.

Suomessa jatkosodan aikana olleen inkeriläisen siirtoväen tarinoissa evakko aika muodostaa tärkeän suomalaista identiteettiä vahvistavan episodin. Vaikka useimmat Suomessa olleet kertojat olivat lapsia tai nuoria, muistot evakkoajasta ovat tallentuneet mieleen positiivisina kokemuksina, joille karu paluu Neuvostoliittoon muodostaa dramaattisen vastakohtan. Ottaen huomioon kertojien tuolloisen nuoren iän useimpien pettymykset liittyvät lapsille merkityksellisiin menetyksiin. Sen sijaan aikuisikäisenä Suomessa evakossa ollut nainen tuntee edelleenkin syvää katkeruutta neuvostoviranomaisia kohtaan inkeriläisten tietoisesta harhauttamisesta. Näin siitä huolimatta, että palaaminen Neuvostoliittoon perustui kertojan oman päätöksen.

Vielä sodan jälkeenkin inkeriläisten vaellus jatkui yrityksinä palata kotiseuduille ja pyrkimyksenä löytää itselleen paikka, johon voisi kotiutua. Inkerinmaan sukupolven elämää voidaan luonnehtia

ulkopuolisten voimien pakosta tapahtuneeksi juurettomaksi kulkemiseksi kohteesta toiseen.

Taulukko 16 Inkerinmaan sukupolven narratiivisen etnisen identiteetin rakennuspuut

Koettu taso (subjektiivinen identiteetti)			
Suomalainen syntyperä	Kärsimyshistoria	Suomalaisuus stigmana	Suomalaisuuden laatusisältö: *ahkeruus *rehellisyys *luotettavuus *edistykseellisyys
Pakotettu taso (objektiivinen identiteetti)			
Passi-identiteetti	Määrittely inkeriläiseksi	Määrittely tshnaksi, ryssäksi tai venäläiseksi	
Symbolinen taso			
Evankelis-luterilaisuus	Inkeri kotimaana	Suomi historiallisena kotimaana	

Kärsimyshistoria siivilöityy myös diasporan sukupolven identiteettiin. Itsensä suomalaiseksi kokeminen liitetään vanhempien tai isovanhempien karkotuskokemuksiin. Mutta myös kärsimysidentiteetin kohdalla on havaittavissa saman kehityskaari kuin suomen kielen, evankelis-luterilaisuuden ja kotimaan (Inkerin) suhteen. Kun kärsimyshistoria muodostaa Inkerinmaan sukupolven etnisen identiteetin kovimman ytimen, diasporan polven kertomuksissa sen luonne on etäännyttäessä konkreettisten tapahtumien muistelusta kollektiiviseksi kärsimysmyytiksi. Tämä johtuu siitä, etteivät kärsimyskokemukset ole enää omakohtaisia, vaan tulkintoja vanhempien ja isovanhempien elämänkohtaloista. Monelle diasporan polven kertojalle kärsimyshistoria on muuttunut identiteetin osaksi vasta aikuisiällä ja sen vahvistumisessa inkeriläisellä yhteisöllä, medialla ja kirjallisuudella on merkittävä osa.

Etninen syrjintä on heijastunut inkerinsuomalaisten identiteettiin stigmatisoimalla sen, kun koettujen kärsimysten syynä pidetään omaa suomalaista syntyperää. Karkotusten lisäksi suomalaisuudesta on ollut haittaa työelämässä ja asuinpaikan valinnassa. Tärkeänä poikkeuksena on positiivinen ammatillinen identiteetti. Myös venäläisten keskuudessa suomalaisia arvostettiin hyvinä työntekijöinä.

Kollektiivinen hyvän työntekijän maine paikkaa tarinoista puuttuaa “oikeiden” sankarihahmojen jättämää aukkoa.

Inkeriläisten pakkosiirrot ja kansanvihollisiksi leimaaminen ovat vaikuttaneet monella tavoin opiskelu- ja työmahdollisuuksiin. Kielto asua suurissa kaupungeissa esti opiskelun ja monien ammattien harjoittamisen. Erityisen huonossa asemassa olivat kaukaisiin köyhiin kolhooseihin joutuneet, jotka eivät pystyneet lähtemään pois karkotuspaikoiltaan rahanpuutteen takia. Karkotukset vaikeuttivat inkeriläisten sosiaalista nousua ja saattoivat kääntää sen negatiiviseksi. Esimerkiksi vauraan maatalon tytär joutui elämään kolhoosin köyhyydessä ilman rahapalkkaa lähes koko työikänsä. Kertojien joukossa on myös niitä, joiden urakehitykseen jatkosodan aikana Suomessa vietetyt vuodet vaikuttivat kielteisesti. Parhaiten ammatillisesti ovat menestyneet ne, jotka sodan jälkeen lähtivät karkotuspaikoilta omin luvuin. Vasta diasporan polvi on pystynyt hyötymään koulutusmahdollisuuksista.

5.15.6 Käräjien muuttuminen vainotusta kansanvihollisesta hyvinvointivaltion toiseksi

Neuvostoliiton romahtaminen vaikutti ratkaisevalla tavalla ihmisten arkielämään. Maksamatta jääneiden palkkojen ja eläkkeiden sekä pilviin nousseiden hintojen välille syntyi ylittämätön kuilu, joka kutisti elämisen mahdollisuuksia äärimmilleen. Ideologisella tasolla neuvostojärjestelmän romuttuminen ei järkyttänyt.¹⁹⁶ Kertomuksissa Neuvostoliiton romahtaminen nähdään enimmäkseen taloudellisena kysymyksenä. Ideologisen puolen ohella kertomuksissa ei käsitellä perestroikan aikana alkanutta inkeriläisten kansallista heräämistä paria poikkeusta lukuun ottamatta.¹⁹⁷ Paluumuuttajien lähtöpäätöksen syyt ovat varsin käytännöllisiä: Suomessa oli tarjolla lämmin asunto ja toimeentuloon riittävä sosiaaliturva. Suomessa ilmiöstä puhuttiin tuolloin hyvityksenä kovia kokeneelle inkeriläisväestölle.¹⁹⁸

Paluumuuttopäätöksen laukaisijoina toimivat usein diasporan sukupolven kuuluvat nuoret, joiden perässä “kovia kokenut inkeriläisväestö” muuttaa Suomeen tai pysyy paikoillaan. Inkerinsuomalaisten sukusiiteet ovat vahvat ja eri sukupolvet haluavat asua lähekkäin. Kotoutumista Suomeen kuvataan onnellisuusmuurin takaa. Vaikka sopeutumisen Suomeen sanotaan sujuneen ongelmitta,

¹⁹⁶ Poikkeuksena Eero Konkka, joka pohdiskelee tapahtuman syitä monipuolisesti.

¹⁹⁷ IN1, IN2, IN4, IM7, IM8

¹⁹⁸ Esimerkiksi Virossa asuvat työikäiset inkeriläiset peruvat yhä useammin muuttonsa Suomeen, mihin syynä pidetään Viron parantunutta elintaso. Noin puolet jonossa olevista on muuttohaastatteluun kutsuttaessa ilmoittanut peruttanut aikensa. (Helsingin Sanomat 30.4.2003)

puheesta kuultaa myös koti-ikävä, yksinäisyys ja suomalaisten ta-
holta kohdattu eriasteinen syrjintä ja toiseuden kokemukset.¹⁹⁹ On
siis havaittavissa, että diasporan polvi jatkaa kertomuksissaan kär-
simystematiikkaa, joskin muuttuneessa muodossaan. Karkotus- ja
vangitsemiskokemukset ovat korvautuneet kuvauksilla kotoutumi-
seen liittyvistä vaikeuksista. Myös suomalaisten representaatio in-
keriläisistä edellyttää ja ruokkii kärsimysidentiteetin ylläpitämistä.²⁰⁰ Kärsimyshistoriaa voidaan siis pitää Lyonsin (1996) tarkoit-
tamana sosiaalisena muistona, jota myös ryhmään kuulumattomat
vaalivat ja jonka julkituomista he edellyttävät.

Taulukko 17. Diasporan sukupolven narratiivisen etnisen
identiteetin rakennuspuut

Koettu taso (subjektiivinen identiteetti)			
Suomalainen syntyperä	Kaksikielisyys	Hybridi etninen identiteetti	Paluumuuttajan identiteetti
Pakotettu taso (objektiivinen identiteetti)			
Passi-identiteetti	Määrittely inkeriläiseksi	Määrittely venäläiseksi	
Symbolinen taso			
Suomen kieli Extralingvistinen identiteetti	Inkeri-kotimaana	Kärsimyshistoria Suomalaisuuden stigmaattisuus	
Evankelis-luterilaisuus	Suomi historiallisena kotimaana	Vanhempien/ isovanhempien passi-identiteetti	

¹⁹⁹ IN1, IN4, IN5, IN17

²⁰⁰ “Keravan seurakunta teki ystävyysmatkan Pihkovassa toimivan inkeriläis-
seuran “*Pikku Inkerin*” vieraaksi. Sunnuntaina 31.8. järjestetyn jumalanpalve-
luksen jälkeen isäntäseura tarjosi vieraille kirkkokahvit. Eräs keravalaisista vie-
raista innostui kehuamaan iäkkään inkeriläismummon suomen kielen taitoa, jonka
mummo hieman ihmetellen kuittasi: “Mie oon inkeriläinen. Inkerinsuomalainen.”
Keravalainen ei antanut periksi. Hän muistutti mummolle, että inkeriläisiltähän
kiellettiin suomen kielen käyttö, minkä jälkeen teidän piti puhua vain venäjää.
Mummo kuittasi väitteen sukkelaasti: “No, kotona myö keskenämme aina suomea
haasteltiin.” (Tutkimuspäiväkirja 5.9.2003)

Yhtenä syynä toiseuden tunteeseen on se, että inkeriläisiltä paluumuuttajilta puuttuu selkeä etninen kategoria. Kantaväestö ei hahmota venäjänkielisiä inkeriläisiä “suomalaisiksi” ja myös kulttuurierot luovat eroja.²⁰¹ Inkerinsuomalaisuudessa on mukana myös venäläisiä sekä neuvostoajan piirteitä. Inkeriläinen paradoksi on, että Suomessa inkeriläisten suomalaisuus kääntyy venäläisyydeksi. Venäläisten *tshuhiksi* nimittämät Pietarin ympäristön suomalaiset saatetaan luokitella Suomessa *venäläisiksi* tai *ryssiksi*.

Käsitteiden sekoittuminen kuuluu myös paluumuuttajien omasta puheesta. Samat henkilöt, jotka haluavat tulla puhutelluiksi vain *suomalaisiksi* voivat itsestään puhuessaan käyttää käsitteitä *inkeri-läinen*, *inkerinsuomalainen*, *meikäläinen* ja *paluumuuttaja*, joista viimeksi mainittu lienee tavallisin. Kokemus suomalaisuuden nurinkääntymisestä on osoitus Reijosen (2002, 49) tarkoittamasta rajatilassa elämisestä. Maahanmuuttaja on ihminen, joka ei ole täysin kotonaan missään tai päinvastoin on sitä kaikkialla.

5.15.7 Pakotettu etninen identiteetti

Merkityksellistä inkeriläisten kansallisen itsemäärittelyn kannalta on viranomaisten määrittelemä etnisyyttä: Neuvostoliiton sisäiseen passiin kirjattu merkintä suomalaisuudesta sekä nykyisin myös suomalainen paluumuuttolainsäädäntö ja viranomaiskäytäntö. Neuvostopassin kansallisuusmerkinnällä on ollut perustavaa laatua oleva vaikutus kansallisen identiteetin muodostumisessa. Kertojat perustelevat omaa, lapsiensa, vanhempiensa ja isovanhempiensa kansallisuutta passiin vetoamalla. Etenkin seka-avioliitoissa syntyneiden lasten kohdalla passimerkintä on keskeinen. Heidän kansallisuutensa perustuu osittain omaan valintaan, ei yksinomaan biologiseen perimään. Tärkeitä inkeriläisen identiteetin rakentumiseen vaikuttavia tekijöitä ovat olleet neuvostopassin ohella suomalainen paluumuuttodiskurssi ja lainsäädäntö, joka määrittelee paluumuuttajakategoriaan kuuluvat inkerinsuomalaisiksi. Lainsäädännöllä on paitsi oikeutta luova merkitys, myös vaikutusta ihmisten tapoihin ajatella ja toimia. Aineiston kertomuksista ei kuitenkaan löydy selkeitä vastauksia siihen, minkä vuoksi kertojat hyväksyvät ulkopuolisten identiteettimäärittelyt. *Ulkosuomalaiseksi* ja sitä kautta *paluumuuttajaksi* määrittelyn hyväksyminen selittyy ainakin osittain siihen liittyvillä eduilla.

²⁰¹ Ks. myös Inkeriläisten viestin 2/2004 pääkirjoitus, jossa päätoimittaja Iho asettaa paluumuuttajien sulauttamisen kantaväestöön hyvän kotoutumisen tavoitteeksi.

5.15.8 Inkeriläisten kertomusten vaietut kohdat

Inkeriläisten kertomuksista jäljitettävät nonkommunikaation kohdat liittyvät useimmiten Stalinin aikaan. Ihmisten on vaikea yhä vieläkin ymmärtää tapahtumien kulkua ja liian kipeiksi koetut asiat halutaan jättää koskematta. Vaikenemiseen vaikuttavat myös vanhat pelot, jotka jäisen lukon tavoin estävät puhumasta omista, sukulaisten tai yleensä venäjänsuomalaisten kokemuksista vainojen aikana. Eivät edes Neuvostoliiton romahtaminen ja paluumuutto ole pystyneet sulattamaan syvälle jähmettyneitä pelon tunteita.

Yksi huomattava narratiivisen hiljaisuuden paikka, lähes tabu, on kertojien suhde neuvostoideologiaan. Vaiettuihin asioihin kuuluvat mm. puolueen tai ammattiliiton jäsenyys. Kertajat eivät myöskään pohdiskele neuvostoideologian mahdollisia heijastuksia omaan maailmankatsomukseensa tai identiteettiinsä.

Kertomusten episodit harvenevat Stalinin kuolemaan 1953, josta alkaa yli 30 vuotta jatkunut, vasta perestroikan aikaan päättynyt hiljainen jakso. Erityisesti vanhin Inkerinmaan sukupolvi kuittaa elämänsä tasaisimman vaiheen muutama lauseeseen perheen perustamisesta ja lasten kasvamisesta aikuisiksi. Nuoremmat sivuavat kertomuksissaan työelämäänsä, mutta koulumuistojen tavoin niitäkin sävyttävät omasta suomalaisesta syntyperästä johtuvat vaikeudet ja syrjityksi tuleminen. Uusi tarinoiden tihentymä liittyy perestroikan ja paluumuuton aikaan, kun kertajat pohdiskelevat muuttopäätökseen johtaneita syitä ja paluumuuttokokemuksiaan tai perustelevat ratkaisuaan pysyä aloillaan. Inkerinmaan sukupolven kertomuksissa näkökulma on poikkeuksetta taaksepäin suuntautuva eikä inkerinsuomalaisten tulevaisuutta käsitellä.

5.15.9 Inkerinsuomalainen identiteetti sosiaalisena representaationa

Doisen (1998) mukaan myös yksilöllinen identiteetti voi olla sosiaalinen representaatio. Tapa, millä inkerinsuomalaiset on perinteisesti määritelty suomenkieliseksi, evankelis-luterilaiseksi ja kovia kokeneeksi kansanosaksi puhuu inkerinsuomalaisuuden representaationaalisesta luonteen puolesta. Hyvä esimerkki inkerinsuomalaisen identiteetin representaationaalisesta luonteesta on presidentti Koiviston ”paluumuuttokutsu”. Vallitseva käsitys inkerinsuomalaisesta identiteetistä heijastuu myös tapaan, jolla tutkimuksessa mukana olevat Neuvostoliitossa asuneet inkerinsuomalaiset määrittelevät omaa etnisyyttään. Puhuessaan sekä kielellisestä että uskonnollisesta identiteetistään kertajat vertaavat itseään inkeriläisyyden prototyyppiin ja selittävät sen suhteen itse kokemiaan eroja. Venäjänkieliseksi tai ei-evankelis-luterilaisiksi määrittelevät kertajat luokittelevat itsensä poikkeustapauksiksi. Ilmiö tukee Moscovicin (1984)

teoriaa, jonka mukaan sosiaaliset representaatiot voivat pakottaa ihmisen tiettyyn identiteettiin.

Myös ulkopuoliset partikularisoivat representaatiosta poikkeavat yksilöt. Venäjänkielinen tai kaksikielinen inkeriläinen ei sovi vallitsevaan kuvaan. Myös maallistuneet inkeriläiset luokitellaan poikkeuksiksi, minkä seurauksena kuva inkeriläisyydestä pysyy muuttumattomana. Toisaalta vallitsevaa sosiaalista representaatiota tukeva informaatio on suotuista Venäjällä ja Virossa toimiville inkeriläisjärjestöille. Puhe Koti-Inkeristä maalaa kuvan kirjallisuudesta ja kertomuksista tutuksi tulleista Inkerinmaan suomalaiskylästä, ikään kuin niitä vielä olisi jossain olemassa.

Ylönen (1997, 68) päätteli tutkimuksessaan, että inkeriläiset arvioivat oman inkeriläistyytensä sisällön positiiviseksi. Samansuuntaisia piirteitä nousee esiin myös tässä tutkimuksessa. Esimerkistä käy inkeriläisten kokema sivistyksellinen edistyneisyys venäläisiin verrattuna. Kuitenkin voimakas kärsimystematiikka neutralisoi positiivisen mielikuvan tai kääntää sen nurin. Toisaalta kärsimys voidaan nähdä myös pyhänä tilana ottaen huomioon uskonnon aseman entisessä Inkerissä.²⁰² Onhan kristinusko yksi maailman tunnetuimpia kärsimystarinoita. Etniset vainot ja karkotusmatkat kokeneen inkeriläisen on helppo samastua raamatulliseen kertomukseen kansasta, joka päästäkseen irti Egyptin orjuudesta lähti vaeltamaan kohti luvattua maata.

Eron suomalaisten itsekuvaan muodostavat valtiota ja itsenäisyyttä korostavien piirteiden puuttuminen. Talvisodan kaltainen kollektiivinen inkerinsuomalaisuutta ylläpitävä ja yhdistävä kokemus on suomalaisuuden stigmatisoituminen Stalinin vainojen aikana. Kertojien halu samastua suomalaisiksi tukee Tajfelin sosiaalisen identiteettiteorian keskeistä näkemystä siitä, että ihminen samastuu mieluiten positiiviseksi kokemaansa ryhmään. Inkerinsuomalaisten kertomuksissa kuva Suomesta ja suomalaisista on varsin ideaalinen Neuvostoliiton positiosta katsoen. Suomi ja Neuvostoliitto nähtiin toistensa kääntöpuolina. Suomeen liitettiin vapaus ja hyvinvointi. Se oli maa, jossa ihmiset puhuivat heidän omaa äidinkieltään. Suomalaisuudesta johtuva kärsimys ei kääntänyt kuvaa kielteiseksi, vaan liitti siihen pikemminkin pyhän leiman.

Sosiaalisen identiteettiteorian mukainen sisä-ulkoryhmä -erotelu näkyy inkerinsuomalaisten etnisessä itsemäärittelyssä sisäryhmän (suomalaiset) myönteisten piirteiden liioitteluna ja ulkoryhmän (venäläiset) haitallisten puolien korostuksena. Kertajat pitivät suomalaisia edistyksellisinä ja ahkerina. Tämän valossa on ymmärrettävää, etteivät inkerinsuomalaiset käytä kansallisessa it-

²⁰² Puhuminen inkeriläisistä uskonnollisia metaforia käyttäen elää inkeriläisessä muistelmakirjallisuudessa. Inkerinsuomalaiset rinnastetaan "valittuun kansaan" ja inkeriläisten karkotuksista puhutaan "kärsimystienä" (ks. esim. Ronkonen 1989, Kuortti 1989, Mesiäinen 1990).

semäärittelyssään ominaisuuksia, jotka jollakin tavalla viittaavat sosiaalisen ympäristönsä ei-suomalaisiin piirteisiin. Vaikka inkerinsuomalaiset arvostavat itseään ahkerina ja hyvinä työntekijöinä, eivät yleensä puhu mahdollisesti saamistaan julkisista työn tunnustuksista. Tulkintani mukaan syynä on ”työn sankaruuden” liittyminen vahvasti neuvostoideologiaan.

Sosiaaliset representaatiot muuttuvat hitaasti. Vallitsevat inkerinsuomalaisuuden representaatiot ovat peräisin 1900-luvun alkuvuosikymmenien maailmasta. Kun vuorovaikutus inkeriläisten kanssa oli estynyt kymmenien vuosien ajan, sosiaaliset representaatiot säilyivät ennallaan, vaikka kehitys kulki inkeriläisten parissa omaan suuntaansa. Inkeriläisten tulevaisuuden kannalta olisi kuitenkin edullista, jos kuva yksikielisestä suomenkielisestä inkeriläisyydestä muuttuisi kaksikieliseksi. Tällöin siihen sopisivat myös venäjänkieliset inkeriläiset, jotka nyt rajautuvat ulkopuolelle.

Aineiston elämäntarinat kyseenalaistavat inkerinsuomalaisten perinteiset etnisen identiteetin rakennusaineekset kärsimyshistoriaa lukuun ottamatta. Suomen kielen ja evankelis-luterilaisuuden itsensänselvyys on murentunut, samoin käsitys Inkeristä kotimaana on hämärtyneet historian myllerryksissä. On havaittavissa, että inkerinsuomalaisten näkökulmasta tarkastellen *inkeriläiset* ja *inkeriläisyys* ovat muuttumassa ulkopuolisten määrittelyksi. Suomalaisuus on nykyisin yhä enemmän vapaaehtoinen valinta, jonka houkuttavuus on paluumuuton seurauksena kasvanut. Suomalaisuutta ei tarvitse enää rangaistuksen pelossa peitellä, vaan vainon vuosina haudattu etninen kategoria on kaivettu hyödyllisenä käyttöön.

Inkeriläisten tulevaisuuden kannalta diasporan merkityksen ymmärtäminen olisi keskeinen asia. Tehtäessä inkeriläisiä koskevia ratkaisuja inkeriläisyhteisön hahmottaminen hajallaan asuvien ihmisten kokonaisuudeksi vaikuttaisi tapoihin, joilla esimerkiksi tukitoimia suunnataan. Nykyisin viranomaistaholla inkerinsuomalaisuutta tuetaan lähialueyhteistyön näkökulmasta, jolloin suuri osa inkeriläisväestöstä eli Suomessa asuvat inkeriläiset leikkautuvat mielenkiinnon ulkopuolelle. Suomessa paluumuuttajia ryhdytään kohtelemaan työvoimareservinä ja suhtautumista ryhmään värjää ongelmakeskeisyys. Esimerkiksi inkeriläisten järjestötoiminnalle suunnattava tuki muodostuu erilaisten sosiaalisten ongelmien poistamiseksi tarkoitettujen projektien rahoituksesta, vaikka monet paluumuuttajat kaipaivat haperoituneen kansallisen identiteettinsä vahvistamista myös Suomessa.

6 Menetetyt elämät. Loikkareiden elämäntarinat

Tutkimusaineistoon kuuluu 28 loikkaritaustaisen henkilön elämäntarinaa. Kansalaissodan jälkeen Neuvostoliittoon siirtyneistä punaisten puolella taistelleista puhutaan myös punapakolaisina. Tämän määrittelyn mukaan loikkareita olisivat vasta 1930-luvulla Neuvostoliittoon laittomasti siirtyneet suomalaiset. Aineistoon kuuluu kahden punapakolaisen²⁰³ ja kahden kansalaissodan jälkeen 1920-luvulla Neuvostoliittoon siirtyneen henkilön jälkeläisen²⁰⁴ kertomukset. Käsittelen ne yhdessä loikkareiden elämäntarinoiden kanssa, koska punapakolaisten ja loikkareiden taustat ovat varsin samanlaiset. Kummankin ryhmän maastalähdön syitä ovat olleet sekä poliittinen painostus että työttömyys.

Tarkastelen loikkareiden kertomuksia saman tulkintakehyksen kautta kuin edellä inkerinsuomalaisten eli kotimaan, kielen, uskonnon ja (kärsimys)historian suhteen. Samoin etsin tekstistä kohtia, joissa kertojat arvottavat omaa suomalaisuuttaan laadullisesti eli määrittelevät millaisia suomalaisia he ovat.

Loikkareiden kertomuksissa merkittävät elämään vaikuttaneet käännekohdat nivELYVÄT Suomen ja Neuvostoliiton lähihistorian tapahtumiin. Niistä erottuu kuusi itsemäärittelyyn vaikuttanutta narratiivista tihentymää:

1. tarina Neuvostoliittoon lähdöstä ja uuteen kotimaahan asettumisesta,
2. tarina vainon vuosista,
3. tarina sota-ajasta,
4. tarina vankileirien kokemuksista,

²⁰³ LM11, LM18

²⁰⁴ LN12, LM26

5. tarina Stalinin kuoleman ja perestroikan välisestä ajasta sekä
6. tarina paluumuutosta synnyinmaahan.

Loikkaustaustaisista kertojista 22 on naista ja kuusi miestä. Heistä 19 on syntynyt Suomessa vuosina 1917–1929 ja muuttanut 1930-luvulla Neuvostoliittoon. Yhdeksän kertojaa on syntynyt Neuvostoliitossa. Kertojista yhdeksän asui haastatteluhetkellä Venäjällä.

Suurin osa perheistä siirtyi Neuvostoliittoon vuosina 1931–1932, neljä loikkasi 1920-luvulla ja kolme vuosina 1934–1935. Neuvostoliittoon muuttaessaan kertojat olivat iältään 2–15-vuotiaita, useimmat 9–12-vuotiaita. Alle kouluikäisiä oli neljä ja kouluikäisiä 15. Perheet olivat kotoisin eri puolilta Suomea: neljä (4) Helsingistä, neljä (4) Kotkasta, neljä (4) Oulun läänistä, (3) kolme Uudeltamaalta ja kolme (3) Viipurin läänistä ja yksi Porista. Neljä toisen polven loikkaria on syntynyt Neuvostoliitossa 1920-luvulla ja viisi vuosina 1938–1978. Useimpien loikkareiden vanhemmat olivat työskennelleet Suomessa ennen Neuvostoliittoon lähtöään rakennus- ja metallityömiehinä (8) ja sekatyöläisinä (6). Joukossa oli autonkuljettajia (2), valokuvaaja (1), urheiluvalmentaja (1), toimistovirkailija (1) ja toimittaja (1). Naisista neljä oli kotiäitejä. Muiden ammasteista ei ole tietoa. Useimmat äidit olivat olleet ajalle tyyppilliseen tapaan ilmeisestikin kotona, mutta asian itsestäänselvyden takia siitä ei ole mainittu.

Poikkeuksen ammattirakenteeseen muodostaa kaksi 1920-luvulla Neuvostoliittoon lähtenyt korkeakoulututkinnon suorittanutta henkilöä. Toinen heistä oli toiminut Venäjän vallankumouksen aikana lääkärinä Siperiassa ja päätti palata takaisin Neuvostoliittoon, koska ei saanut enää Suomesta töitä poliittisten ennakkoluulojen takia. Toinen perhe lähti itsensä Leninin kutsusta rakentamaan Puna-Karjalaa.

6.1 Kuka minä olen?

Ensimmäisen polven loikkaarit vastasivat kehotukseen “kerro, kuka olet” saman kaavan mukaan iästä, sukupuolesta ja nykyisestä kotimaasta riippumatta. He määrittivät itsensä mainitseamalla nimen, syntymäajan ja -paikan, jota seurasi ingressinomainen tiivistetty tarina vanhempien päätymisestä Neuvostoliittoon. Jopa täsmällinen loikkausajankohta voitiin kertoa. Ammattiaan ei maininnut kukaan. Jotkut naiset esittelivät itsensä suomalaisella tyttönimellään. Myös toisen ja kolmannen polven loikkaarit mainitsivat suomalaisesta sukutaustastaan ja saattoivat kertoa vanhempien loikkauksesta Neuvostoliittoon.

Eeva

Minä olen Eeva, syntymästäni saakka. Sukunimeni oli Heikkinen, nykyisin Simonovits, jo yli 50 vuotta. Syntynyt minä olen Suomessa, Kemissä. Kemistä me tulimme tähän maahan 32. vuonna. Siitä saakka me ollaan oltu Venäjällä. Isä Sem Heikkinen loikkas -32 keväällä, oliko se maaliskuu vai huhtikuu. Siinä se oli niillä paikkeilla. (LN19)

Taulukko 18. Loikkaritaustaisten kertojien ikäjakauma

SYNT. VUOSI SUKU- PUOLI	ENSIMMÄISEN POLVEN LOIKKARIT			NEUVOSTOLIITTOSSA SYNTYNYT POLVI				YHT.
	1908 -19	1920 -29	1930 -39	1920 -29	1930 -39	1940 -69	1970 -89	
Nainen	1	13	1	2	2	2	1	22
Mies	0	3	1	2	0	0	0	6
Yht.	1	16	2	4	2	2	1	28

Kolmen toisen polven loikkarin toinen vanhempi on inkerinsuomalainen ja kahden suomenruotsalainen, mutta kertojat luokittelevat itsensä ”suomalaisiksi” kielitaidosta ja asuinmaasta riippumatta. Kaksi nuorinta Suomessa asuvaa kertojaa esittäytyi paluumuuttajaksi ja mainitsi myös ammattinsa.

Passikansallisuus ei ole vaikuttanut loikkareiden itsemääritteilyyn samalla tavalla keskeisesti kuin inkerinsuomalaisilla ja osittain myös amerikansuomalaisilla. Sisäisen passin nosti puheeseen vain yksi ensimmäisen ja kaksi toisen polven loikkaria. Passia koskeva puhe liittyi pääasiassa kansallisuuden vaihtamiseen tai vaihtumiseen ja vierailumatkoihin.

Arvi. Suomalainen olin ja suomalaisena pysyn.

Jo isä oli suomalainen, minä ja olin suomalainen. Minä en konsa ommaa vaihtanut, aina suomalainen olin. Poika ja suomalainen on passissa. Kaverit vaihtoi oman, sanoivat että ovat venäläisiä. Minä en konsaan vaihtanut. Suomalainen olin ja suomalaisena pysyn. Ja kun minä Suomeen tulen, minä olen rauhallinen. (LN18)

Kirsti. Minä kirjoitin heti suomalainen.

No, kyllä mä olen ihan niin kuin. Olen kasvanut Venäjällä, mutta ihan niin kuin passissa. Kun sain Venäjän passin, 16 vuotta olin täyttänyt. Siellä on kysymys, kuka sä oot. Minä kirjoitin heti suomalainen. En ajatellut, kuka olen. Se tuli heti niin. (LN27)

Osa loikkareista otti heti maahan tultuaan Neuvostoliiton kansalaisuuden, osa pysyi useita vuosia Suomen passilla. Laittomasti maahan tulleeille saatettiin antaa erityinen valkoinen "loikkarin passi" tai "suden passi".²⁰⁵ Vainon vuosina Suomen kansalaisten oleskelulupia ei jatkettu ja heitä painostettiin vaihtamaan kansalaisuutensa. Jäljelle jäi kaksi vaihtoehtoa: ottaa Neuvostoliiton kansalaisuus tai lähteä maasta. Kertun äiti joutui lähtemään Neuvostoliitosta ja jättämään perheensä, koska hänen viisumiaan ei jatkettu. Myös Kyllikin mummo palasi Suomeen muun perheen jäädessä Neuvostoliittoon.

Kyllikki. Minähän en ryssän passia ota.

Mummu sanoi, että minähän en ryssän passia ota. No, sitten 24 tunnin sisällä on oltava pois maasta, yli Neuvostoliiton rajan. Tuli vähän kiire, että sai tavarat pakattua, mitä halusi mukaansa ottaa. Toi tullessaan kaikki, mitä oli elämänsä aikana fajjan kanssa saanut taloonsa, mutta takaisin lähti pikkuruinen murto-osa siitä kaikesta. Seinäkello pakattiin laatikkoon (...) Oli paha paikka, ei ollut mummulla kenkiä. Hän tallusteli kalosseissa, niissä villaiset puolisukat ja narulla kiinni, että pysyivät jalassa. Oli kai niitä kenkiä kaupassa, mutta ei ollut rahaa niiden ostoon. Olihan hän näissä kalosseissa pärjännyt, mutta ei niissä oikein ilkeä lähteä Suomeen. Olihan hän tuonut mukaan kenkiä, mutta kun ne sopivat Pirkolle ja Gretalle, hän jäi ilman. Arvo hommasi hänelle mustat kengät. Ne oli nätit. "Hyvä on", sanoi mummu, "näiden päälle laitan kalossit, niin ei jalkoja palele. Ja Leningradissa heitän pois, joku onneton saa siitä jalkineet." Kun siinä hyvästeltiin, painui mieleeni sanat, mitä Arvo sanoi mummulle: "Ja muori muistaa, että ei puhu mitään siitä, mitä täällä tapahtuu." Muori muisti ja piti kyllä suunsa sataprosenttisesti kiinni. Kun tätini ja maamummuni tulivat hänen luo ja kysyivät meistä, niin hän sanoi vain, että ovat elossa ja terveinä, eikä mitään muuta. (LN11)

Syyt Neuvostoliiton passin hankkimiseen olivat pikemminkin käytännöllisiä kuin johtuivat halusta luopua Suomen kansalaisuudesta. Kansalaisuuden menettäminen saattoi tapahtua myös ilman omaa tahtoa. Kun nuoret saivat sisäisen passin 16 vuotta täytettyään, kansalaisuus saattoi samalla vaihtua.²⁰⁶ Myös suomalaisten syrjintä vauhditti Neuvostoliiton passin ottamista.²⁰⁷

Elina. Me ei olla ihmisiä ei mitään.

Joka kuukausi piti käydä ilmoittautumassa, ettei ole karannut. Minulla oli se väliaikainen passi. Minä junanvaunun rappusilla ajoin sinne Pletskiin.

²⁰⁵ LN11, LN19, LN24

²⁰⁶ LN11, LN13, LN15

²⁰⁷ LN3, LN4, LN19

Ja sitten kolme kuukautta taas (...) Ja sitten meitä ruvettiin viemään tänne Petroskoihin. Ja minulla oli se kolmen kuukauden passi. Minä kun menin uusimaan sitä Petroskoissa, se sanoi, että 24 tunnin sisällä Petroskoista pois. Mutta minä en lähtenytäkään. Minä en lähde. En hänelle sanonut. Sitteen meni joku aika, oliskos se ollut kuukausi, kaksi. Sitten se uusi. Se oli vain semmoista piruilua. Joo. Me ei olla ihmisiä, ei mittään. Sitten minulle ehdotettiin kansallispassia ja minä sanoin, että minä en sitä ota. Mutta sitteen sanoivat, että johonkin on lähdeittävä taas. No, sitten minä ajattelin, että olkoon mikä on, minä otan. Ja sitten sain olla rauhassa. (LN3)

Taulukko 19. Loikkareiden vastaukset kysymykseen:
Kuka sinä olet?

SUKU- POLVI/ PERUS- TELU	ENSIM. POLVI PALUU- MUUT- TAJA (13)	TOINEN POLVI PALUU- MUUT- TAJA (6)	ENSIM. VENÄ- JÄLLÄ ASUVA POLVI (7)	TOINEN VENÄ- JÄLLÄ ASUVA POLVI (2)	YHT. (28)
Nimi	11	5	7	2	25
Tyttönimi	4	1	5	1	11
Ikä	7	2	5	1	15
Syntymä- paikka	13	6	7	2	28
Kansallisuus	0	0	0	0	0
Suomen kansalaisuus	0	0	0	0	0
Suomalaiset juuret	1	6	1	2	10
Kärsimys- historia	10	3	5	2	20
Paluumuutto	0	3	0	0	3
Ammatti/ opiskelu- paikka	0	2	0	0	2

6.2 Suomenkielisiä suomalaisia

Ensimmäisen polven Karjalassa asuneilla loikkareilla suomen kieli on säilynyt hyvänä, vaikka kodin ulkopuolella suomeksi puhumista pelättiin ja arasteltiin etenkin vainon vuosina. Valtaosa kertojista (15) oli ehtinyt aloittaa koulunkäynnin Suomessa ennen perheen muuttoa Neuvostoliittoon. Alle kouluikäisinä muutti neljä. Suomenkieliset koulut toimivat Karjalassa vuoteen 1938 saakka, joten kouluikäisinä Karjalaan muuttaneet jatkoivat opintojaan suomen-

kielisillä luokilla ilman erityisiä sopeutusvaikeuksia. Myös Uralille päätyneillä oli aluksi mahdollisuus opiskella suomeksi. Opetuksen muuttuminen venäjänkieliseksi vuonna 1938 oli joillekin kertojille traumaattinen kokemus. Osa saavutti kuitenkin riittävän venäjän kielen taidon ja jatkoi koulunsa loppuun,²⁰⁸ mutta joillekin tie nousi pystyyn ja koulu keskeytyi.²⁰⁹ Puutteellisen koulutuksen takia osa loikkareista ei ole koko elämänsä aikana oppinut kunnolla venäjää. Puhuminen kyllä onnistuu, mutta kirjoittaminen tuottaa hankaluuksia.

Annikki. Se oli kuin hiihtojuhla, kun menimme kouluun.

Koulu oli Kirovin aukiolla, entinen seminaari, kouluksi rakennettu. Kaikki kolme taloa oli vuorotellen suomalaista koulua. Välitunnit olimme ulkona, urheilutunnit suksilla. Kaikki kulki suksilla Uritskin päästä kouluun. Se oli kuin hiihtojuhla, kun menimme kouluun. (LN17)

Paula. Yhtäkkiä muutettiin koko koulu venäjänkieliseksi.

Kävimme suomalaista koulua aluksi. Venäjän kieli oli vain niin kuin ai-neena. Venäjän kieltä ei osattu, kun yhtäkkiä muutettiin koko koulu venäjänkieliseksi. Kun tultiin talvilomalta kouluun, niin sanottiin, että suomenkielinen opetus on lopetettu ja teidät hajotetaan venäjänkielisiin luokkiin. Olin seitsemännellä luokalla ja se oli vähän sellaista. Keskellä vuotta siirtyä. Sitten jäin tietysti seitsemännelle toiseksi vuodeksi. Ei ollut halua-kaan opiskella, ei ollut kirjojakaan. Luettiin suomalaisia romaaneja tunnil-la. Sitten seuraavana vuonna, kun alettiin alusta se seitsemäs luokka, kyllä sitä pian opittiin. Minä lopetin seitsemännen luokan ihan hyvillä arvosanoilla. Lapsi oppii pian kielen, kun on pakko. (LN24)

Kohtalokasta suomen kielen kehitykselle oli lastenkoteihin joutuminen ja asuminen erillään suomalaisesta yhteisöstä.²¹⁰ Esimerkiksi Kamenskin verilöylyn jälkeen lastenkotiin joutunut Irma muisti tullessaan ensimmäistä kertaa Suomeen turistimatkalle vuonna 1978 lukusanojen lisäksi vain muutaman sanan suomea, kuten ”hevonen”, ”lehmä” ja ”kana”. Tosin hän ei tiennyt, mitä sanat tarkoittivat. Myös avioituminen ei-suomalaisen puolison kanssa on ruostuttanut kielitaitoa, kun venäjä on syrjäyttänyt suomen käyt-tökieleenä.²¹¹ Kuudella ensimmäisen polven loikkarilla on tai on ollut suomalaissyntyinen puoliso, muut ovat avioituneet muihin kansallisuuksiin kuuluvien kanssa.²¹²

²⁰⁸ LN11, LN14, LN15, LN17, LM20, LN22, LN24

²⁰⁹ LM10, LN19, LN23, LM25

²¹⁰ LN4, LN5, LM7, LN8, LN21

²¹¹ LM13, LN23, LM25

²¹² LN3, LN6, LM7, LM10, LN11, LN14. Yksi kertojista on naimaton.

Äidinkieli kiinnostaa vielä vanhanakin. Suomea on opiskeltu sekä sanakirjan kanssa että verestetty virsikirjan avulla.

Viljo. Ensin se oli tiukkaa, se lukeminen.

V: Kirjallisuus, suomalaisia. En luekaan, kun ei ole niitä paljon. Tätä on joskus luettu, ettei unohda suomen kieltä.

(Avaa pöytälaatikon ja ottaa sieltä esiin vanhan kuluneen kirjan.)

V: Raamattukirja.

H: Tämä on virsikirja.

V: Ensin se oli tiukkaa, se lukeminen. Mutta nyt menee hyvin.

H: Mistä tuo virsikirja on tullut?

V: Se tuli Sundforsin talosta, se jäi minulle. Se oli sairas ja kävin katso-
massa sitä. Sanoi, ota vaikka tuo, ettet unohda suomen kieltä. (LM25)

Loikkarien venäläistyminen on tapahtunut nopeasti yhden sukupolven aikana. Neuvostoliitossa syntynyt polvi on yleensä venäjänkielinen. Mielenkiintoista on, että 1920-luvulla Neuvostoliitossa syntyneet toisen polven loikkaarit hallitsevat suomen kielen paremmin kuin nuoremmat sukupolvet. Kalervo ja Selma puhuvat suomea vaikeuksista ja Arvi inkerin murteella. Venäläisen puolison takia Selman ja Arvin kotikielenä on venäjä. Nuorempien toisen ja kolmannen polven loikkareiden äidinkieli on yhtä poikkeusta lukuun ottamatta venäjä ja suomi on aikuisena opittu kieli. Puutteellisesta kielitaidosta huolimatta tunne omasta suomalaisuudesta on vahva ja he pitivät itseään venäjänkielisinä suomalaisina.

Selma. Minulla oli alkuun neljä venäläistä sanaa.

Kiitos, että sai vähän käydä sitä koulua, suomalaista. Ja äiti kovana kotona. Puhukaa niin, että itsekin ymmärrätte! Kun hän yritti venäjän kieltä oppia, hän tykkäsi lausua melko oikein. Hän ihmetteli, kun toiset puhuivat sellaista, mitä vaan. Hän oli siinä oikein vaativainen ja isä oli vaativainen. Niissä kirjeissäkin, kun hänelle kirjoitin, mainitsin että pappa, niin kuin kotona oli. Äitiäkin mainittiin mamma, hän kun oli suomenruotsalainen, meidän äiti. Se oli siitä se mamma. Äiti heti korjasi, että oikein on äiti ja isä. Että siinäkin hän yritti opettaa (...) Mutta venäjänkieliseen kouluun piti siirtyä keskellä talvea. Minulla oli alkuun neljä venäläistä sanaa, mutta niinhän se on vain mennyt. Kun oppii sen kielen, niin sen oppii. Meillä oli venäjän kielen arvosanat parempia kuin venäläisillä. (LN12)

Karjalassa vuonna 1949 syntyneen Maijan perheessä puhuttiin suomea ja hänen kielitaitonsa on säilynyt hyvänä aikuisikään saakka. Kielitaidon säilymistä on auttanut venäjän kieltä taitamattomat vanhemmat ja asuminen suomenkielisessä kyläympäristössä. Tyyppillistä kuitenkin on, että vanhemmat ovat puutteellisesta venäjän

kielen taidostaan huolimatta käyttäneet lasten kanssa keskustellessaan venäjää²¹³, jopa silloin, kun molemmat vanhemmat ovat suomalaisia.

Maija. Ei hän venäjää oppinut kunnolla.

Kun tulin kouluun en osannut venäjän kieltä ollenkaan, mutta onneksi oli suomalainen opettaja. Siitä se lähti. Ensimmäisen luokan kävin kaksi kertaa. Siitä se alkoi rullaamaan. Aika vaikeaa se oli. Kyllä minä osaan kirjoittaa ja muuta. Mutta oikea kieli on oikea kieli. Me puhuttiin kotona aina suomen kieltä ja keskenään puhuivat isä ja äiti aina suomen kieltä. Meiltä he oppi sitä venäjää. Sana sieltä ja toinen täältä (...) Äiti kävi koulua täällä (Suomessa). Sielläkin oli suomenkieliset koulut, mutta, tuota, ne vaihtui, ne koulut venäjänkielisiksi. Hän oli kahdeksan luokkaa Suomen kielellä, mutta ei hän venäjää oppinut kunnolla ollenkaan. Eikä puhumaan. Kaupassa hän pystyi vielä jotenkuten käymään, mutta siellä (Karjalassa) oli suomalainen kylä. Ei hän oppinut. Isä vähän paremmin. Kirjoittaa ei kyllä, mutta hän puhui. Isä paremmin kuin äiti. (LN1)

Seka-avioliittojen ohella syitä suomen kielen menetykseen ovat suomalaisiin kohdistetut vainot 1930-luvulla. Kun vainojen vuosina suomen kielen julkinen käyttö muuttui vaaralliseksi, kertojat ryhtyivät puhumaan kotona mieluummin venäjää välttyäkseen itse vaikeuksilta ja säästääkseen lapsiaan ikäviltä kokemuksilta.²¹⁴ Joidenkin vanhempien myöhemmät yritykset opettaa lapsilleen suomea ovat kariutuneet lasten vastustukseen. Vuonna 1959 syntynyt nainen kertoo.

Kirsti. Ei saa puhua kotona suomeksi.

Minä muistan vielä mun lapsuudesta. Muistan, että oli sellainen aika, että ei saa puhua kotona suomeksi. ”Minä en halua, että te kaikki pääsette vankilaan, että täytyi puhua venäjäksi koko ajan. Ei tiedä, jos oven takana joku seisoo ja kuuntelee, että ahaa!” No, isän kanssa äiti puhui, ne keskenään aina puhui suomea. (LN27)

Suomen kielellä on ollut kuitenkin tärkeä sijansa kieltä taitamattomien nuorien elämässä. Suomi oli mummolassa ja suomalaisten keskinäisissä tapaamisissa puhuttu ja kuultu kieli, johon liittyi lämpöisiä muistoja.²¹⁵

²¹³ LN2, LN3, LN4, LM7, LN8, LN11, LN14, LN15, LN19, LN21, LN22, LN23, LM25

²¹⁴ LN23, LN27

²¹⁵ LN5, LN27, LN28

Nina. He istuivat keittiössä ja puhuivat suomea.

Minusta tuntui tosi ihanalta, kun olin pieni ja olin heidän kylässä. Meidän asunto oli toisessa kerroksessa ja heidän ensimmäisessä. Kun he istuivat keittiössä ja puhuivat suomea, tosi ihanalta tuntui, kun kuunnella puhetta, vaikka ei mitään ymmärtänyt. (LN28)

Viisi kertojaa on opetellut suomea vasta paluumuuton yhteydessä.²¹⁶ Eri sukupolvien väliset oppimiserot ovat huomattavat. Vuonna 1959 syntyneellä Kirstillä (LN27) kielen omaksuminen on kesätänyt. Huolimatta siitä, että molemmat vanhemmat olivat suomenkielisiä, lapsuudenkodissa puhuttiin venäjää. Suomea hän alkoi opiskella paluumuuttajien kielikursseilla. Nykyisin Kirsti tulee jotenkin toimeen suomen kielellä, sillä siivoojan työssä ei tarvitse paljon puhua. Passiivinen kielitaito on kuitenkin huomattavasti parempi. Hän vertaa itseään koiraan, joka ymmärtää kaiken, mutta ei itse pysty puhumaan. Sen sijaan ammattikorkeakoulussa opiskeleva vuonna 1978 syntynyt Nina (LN28), joka samaten aloitti suomen kielen opiskelun paluumuuttovalmennuksessa, hallitsee kielen sujuvasti jo muutaman vuoden Suomessa asumisen jälkeen.

Nina. En tiennyt, mikä on Hesari.

Kävin suomen kielen kursseilla neljä kuukautta Petroskoissa. Kun tulin tänne, ajattelin, että osaan kaiken. Mutta sitten kun tulin, minä ymmärsin, etten osaa yhtään mitään. En ymmärrä mitään, mitä ihmiset puhuu. Osasin sanoa terve, näkemiin ja kiitos. Ajattelin, että osaan suomea, kun tulin tänne. Meitä opetettiin kirjakieltä, mutta ihmiset puhuvat ihan eri tavalla kuin kirjoissa kirjoitetaan. Oli vaikea tottua siihen puhekieleen. Sitten monia sanojakin. Esimerkiksi "dösä". Ihan niitä ei saa missään. Sanakirjoistakaan. Kun olin kirjastossa harjoittelijana, olin ehkä asunut puolitoista vuotta Suomessa, niin joku asiakas tuli kysymään, missä teillä on Hesareita. Minä en tiennyt, mikä on Hesari ja menin kysymään virkailijalta, mikä on Hesari. Kyllä se nauroi, että Helsingin Sanomat. Mistä minä sen voin tietää? (LN28)

Paluumuuttajina Suomessa asuvat lapsenlapset suomalaistuvat nopeasti ja puhekieleksi muuttuu suomi. Nyt Suomessa venäjän kielen Neuvostoliitossa opetelleet mummut puhuvat lastenlapsilleen venäjää, jottei lasten äidinkieli pääsisi unohtumaan.²¹⁷

²¹⁶ LN5, LN21, LM26, LN27, LN28

²¹⁷ LN4, LN8

6.3 Loikkareiden uskonnollinen itsemäärittely

Loikkareiden kertomuksissa on varsin vähän uskonnollista puhetta, mutta toisaalta niissä ei esiinny myöskään uskonnonvastaisia kannanottoja. Kertojista yksi pitää itseään ateistina, muut ensimmäisen polven loikkarit eivät käsittele uskonnollisuuttaan. Kaksi toisen polven loikkaria määrittelee itsensä uskovaiseksi.

Neuvostoliittoon loikkanneista perheistä yhdellätoista lähdön syyt olivat poliittiset. Osa vanhemmista oli ollut Suomessa vangittuna kansalaissodan jälkeen tai valtionpetoksen valmistelusta 1920–1930-luvuilla. Aatteellisesta taustasta johtuen lasten uskonnollinen kasvatus jäi perheissä vähiin ja myöhemmin Neuvostoliitossa uskonnon opetus kouluissa oli kielletty.²¹⁸ Uskontoon liittyvät muistot eivät kuitenkaan kokonaan puutu tarinoista. Kahden kertojan kotona seurattiin radiosta suomalaisia jumalanpalveluksia.²¹⁹ Heistä toinen kuuluu ensimmäiseen loikkaripolveen ja toisen äiti oli inkerinsuomalainen.

Martan kertomuksessa uskonnollisuus tulee näkyviin yllättävässä yhteydessä, kun hän kertoo paluustaan Petroskoihin rintamalinjan takaisista tehtävistä piileskeltyään kahdeksan kuukautta suomalaisia sotilaita. Hän arvelee pelastuneensa partisaanitovereidensa kanssa ehjin nahoin suomalaisten sotilaiden kynsistä Jumalan varjeluksessa.

²¹⁸ Seuraava Tammisaaren pakkotyölaitoksessa kirjoitettu, 20.12.1931 päivätty kirje on esimerkki vasemmistolaisittain suuntautuneiden henkilöiden aatteellisesta kotikasvatuksesta kommunistivainojen aikaan. Kirjeen kirjoittaja on Aatoksen (LM10) isä, joka tuomittiin vuonna 1929 valtionpetoksen valmistelusta kolmeksi ja puoleksi vuodeksi kuritushuoneeseen. Kirje kuitenkin sensuroitiin sisältönsä takia eikä sitä koskaan lähetetty eteenpäin.

”Hilma terve!

Kiitokset oikein suuret kaikesta hyvästä. Mitä olen saanut taholtasi kokea. Sinä kulutat itseäsi tähteni liikaakin. Kyllähän minä täällä toimeen tulen tämän ajan. Minä olen voinut oikein hyvin. Taashan se lähestyy joulukin. Minä olen tässä tutkiskellut joulujuhlan historiaa joka on jo siinä 3 000–4 000 vuotta vanha, ehkä vanhempikin. Melkein jokainen muinaisajan kulttuurikansa on juhlinut samaan aikaan kuin on ne nykyajan ihmiset joulua. Melkein kaikilla kansoilla on ollut perusvaikuttimena joulun viettoon samaan aikaan tapahtuva talvipäivän tasaus, jonka merkitsee pysähdystä pimeyden voittokululle ja voittoa valolle. Kristillinen kirkko on lainannut joulujuhlan pakanallisilta uskonnoilta ja asettanut sen palvelemaan omia tarkoituksiaan. Kaiken tuon ja enemmänkin olen saanut selville, jota ei kumminkaan käy tilan puutteen takia kaikkea tähän kirjoittaminen (...)”

²¹⁹ LN13, LM18

Martta. Jumala meitä auttoi, että jäätiin henkiin.

M: Mentiin koko yö ja päivä ja vasta illalla tultiin sinne. Tietysti meitä väsytti. Sitten mentiin saunaan. Aamulla noustiin, emme tienneet, miten ne jalat pannaan. Ei voitu kävellä, niin kipeet olivat. Toisinaan muistelen, että herran jestas se Jumala meitä auttoi, että jäätiin henkiin!

H: Puhuivatko vanhemmat Jumalasta?

M: Ei. Ei. Äiti tiesi ne kymmenen käskyä. (LN23)

Neuvostoliiton uskonnonvastaisen ilmapiirin takia kommunistisen ideologian sisäistäneet perheet hylkäsivät itse uskonnolliset juhlapyhät. Osa kertojista vietti kuitenkin ainakin joulua ja pääsiäistä ulkopuolisten katseilta salaa.²²⁰

Kyllikki. Eikö joka uskossa ole sanottu: älä tapa?

Ollessani vankileirillä monet uskoivat Jumalaan. Rukoilivat. Minä en, koska lähdeyttyäni Kaisaniemen koulusta uskonnontunnit ja kirkossakäynti jäivät siihen. Vähän ihmeissäni katselin, kun liettualaiset, puolalaiset, länsiukrainalaiset ja venäläiset, ei läheskään kaikki venäläiset. Niiltä tuli enemmän mattia (kiroilua). Sehän oli julistettu neuvostovallan syntyessä: Jumalaa ei ole. Saat käyttää, mitä sanoja tykkäät. Sanoin joskus, että ei rukoileminen teitä auta. Matti paremminkin. Kun oikein väänsit rumia, kyllä kailon alta maakokkare lähti. Jos Jumala teitä auttaisi, sanoin, olisitte paljon paremmassa asemassa kuin minä. He puolestaan selittivät, että auttaa, muuten olisi vielä huonompaa. Ja sanoivat, että he myös puolestani rukoilevat. He yrittivät viettää joulua ja pääsiäistä. Minä taas en ollut viettänyt joulua sen jälkeen, kun Suomesta lähdin. Se ei ollut sallittua. Aina kuitenkin muistimme, että on joulu ja pääsiäinen. Minun serkkuni Tertun äidin syntymäpäivä oli jouluaattona. Siinä vietimme myös sen joulun (...). Kun katselen ympärilläni, luen lehdestä ja näen televisiosta. Mitä näen? Ihmiset, kansat, jotka sanovat, että vannovat, että he ovat uskossa Jumalaan ja samaan aikaan tappavat toinen toisiaan, uskovaisia. Miten tämä on mahdollista? Rukoilevat Allahia, tappavat ihmisiä. Rukoilevat Buddhaa, tappavat ihmisiä. Myös kristinuskossa siellä täällä tapahtuu samaa. Miksi he eivät pysähdy, eivät lopeta tappoja ja murhia? Miksi riistävät toinen toisiltaan elämän, vaikka ei olisi sotakaan? Kaikki uskovat samaan Jumalaan. Ja eikö joka uskossa ole sanottu älä tapa, älä varasta, älä riko lakia, älä himoitse toisen omaa? (LN11)

Toisen polven loikkareista kaksi määrittelee itsensä uskovaksi.²²¹ Arvi käsittelee kertomuksessaan uskontoon liittyviä tapahtumia monelta kannalta, vaikkei tuokaan julki omaa suhdettaan. Hän muistelee erityisesti Stalinin kaudella harjoitettua uskonnonvastais-

²²⁰ LN1, LN11, LN12

²²¹ LN12, LN27

ta toimintaa. Kertojan inkeriläinen äiti oli harras uskovainen, vaikka isä kuuluiikin kommunistiseen puolueeseen. Kotipaikan kirkon sulkeminen vuonna 1936 ja kellojen hävittäminen ovat jääneet ikuisiksi ajoiksi kertojan mieleen.

Arvi. Se oli kamalaa katsoa.

Pojat juoksi, olin mummon luona. Lähetään katsomaan, kun kellot viskaavat pois. Minä juoksin heidän kanssa. Se oli kamalaa katsoa. A, kello kun putos, ympäri seisovat hiljaa ja katsovat. Suomalaisia, venäläisiä. Kellon kun viskaavat maahan, meni rikki. Varonen se oli oikein hyvä ja viisas pappi. Hänen ystävä oli akademik Pavlov Kolttusesta. Panivat kiinni sen kirkon, eivät antaneet kirjoja viedä Suomeen. Hän kaikki kirjat akademik Pavloville lahjoitti. Missä ne nyt ovat, en tiedä. Kirkossa urut olivat oikein hyvät. Filharmoniaan lähettivät. Kukaan ei tiedä, missä ne ovat. (LM18)

Neuvostoliitossa syntynyt Selma, on liittynyt kirkkoon Suomeen muutettuaan. Se merkitsi käännekohtaa hänen elämässään, joka nyt on saanut uutta sisältöä.

Selma. Kyllä se oli hyvä lahja.

70-vuotiaana otin kasteen. Niin myöhään vasta. Mutta kyllä se oli hyvä lahja. Sitä olen ollut vaille pitkän aikaa. Nyt rupean muistelemaan, että kun äiti keskusteli meidän kanssa, hän ei maininnut Jumalasta, mutta Luojasta hän aina puhui. Sekin oli sitä. Muistan senkin, kun oli jouluaika. Äiti toi niitä kuusenoksia ja kynttilöitä, mitä oli itse tehnyt. Sitten pantiin verhot tiiviisti kiinni, ettei kukaan nähnyt. Sitten hän lauloi, että tonttu-ukot hypitään. He olivat kirkon listoilla. Nyt vasta, kun ruvettiin niitä papereita hommaaman, sitten vasta heidät poistettiin. Kirkko ei koskaan hylkää ketään. Tässä kirkossa olen sitten kaikenlaista hommaa. Käyn matkoilla, nytkin on joulukuussa matka sinne. Nyt menemme vain minun kummitäidin kanssa. On pyörätuoli vietävänä ja kangaspuut. Meillä on siellä Matroosan sairaala. Viemme sinne humanitaarista apua. (LN12)

6.4 Minne kuulun?

Loikkareiden synnyinmaa, kotimaa, isänmaa

Ensimmäisen polven loikkarit pohdiskelevat suhdettaan isänmaahan ja kotimaahan melko vähän. He pitävät itsestäänselvyytenä, että heidän synnyinmaansa ja isänmaansa on Suomi, josta he joutuivat muualle sattumien seurauksena. Mentaalisella tasolla isänmaa ei ole vaihtunut, vaikka kotimaa on tai on ollut Venäjä. Sen sijaan Neuvostoliitossa syntyneet toisen ja kolmannen polven loik-

karit ovat sosiaalistuneet kotimaahansa ja pitävät isänmaanaan Venäjää ja Karjalaa.²²²

6.4.1 Vaitonainen kaipa

Suomessa vietetystä ajasta puhutaan kertomuksissa varsin niukasti. Lapsuus Suomessa saattaa kuulua myös vaiettuihin tai torjuttuihin asioihin, joista kertojat eivät halua puhua. Alle kouluikäisinä Neuvostoliittoon muuttaneet eivät muistele paljoakaan lähtöä edeltänyttä elämäänsä Suomessa, vaikka vanhempina lähteneillä olettaisi olevan muistoja kouluajoilta ja lapsuudenkodistaan. Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta niistä ei kuitenkaan kerrota.²²³

Kerrotut lapsuudenmuistot Suomesta ovat kuvia kauniista, mutta köyhästä kotimaasta, jossa aurinko paistoi ja kukat kukkivat.²²⁴ Toisaalta lama-aika ja työttömyys varjostavat muistikuvia.²²⁵

Annikki. Huutolaisena oli jossain siellä Kymenlaaksossa.

Minä kävin kansakoulua, Kallion kansakoulua neljä luokkaa ja sitten tuli se pulakausi. Isä etsi töitä Ruotsista. Ajatteli Amerikkaan muuttoa, mutta siellä oli sama lysti. Sitten sanottiin, että Venäjällä oli töitä. No, olihan sitä, kun tulimme. Äiti oli Vesijärven takaa, Viitailan kylä, sinne Evolle päin. Vaari kuletti lapsilaumaa marjassa, kori oli rattailla. Äiti oli suuresta perheestä. Heitä oli kahdeksan lasta, äiti oli keskipaikkeilta. Isä oli Lahdesta. Heitäkin oli viisi vissiin, yksi oli kuollut. Isä oli lapsista nuorin. Hän oli jäänyt kuusivuotiaana täysorvoksi. Kaikki muut oli jo pois kotonta. Huutolaisena oli jossain siellä Kymenlaaksossa (...) Se oli semmoista ruotsalaista seutua. Isä puhui hyvin ruotsia. Me naurettiin, että vähälukutaitoinen on oppinut kaksi kieltä ja jo kolmatta opiskelee. Professori. (LN17)

Kyllikki kertoo värikkäästi lapsuudenajoistaan. Hänen mieleensä kuva Suomesta ei ole himmentynyt. Lapsuudenmuistot merkitsivät Kyllikille voimavaraa elämän vaikeissa paikoissa. Hän pystyi kuitenkin kertomaan omasta elämästään muille vasta vanhemmalla iällään. Omat lapsetkin olivat jo aikuisia kuullessaan tarkemmin äitinsä vaihteista.

Kyllikki. Parempaa paikkaa maan päällä ei voi ollakaan.

Minä olin joka kesä mummun luona. Rutajärvellä oli pieni punainen mökki, jossa hän asui. Ikkunan alla oli pieni maatilkkku, siinä oli vähän peru-

²²² LM9, LM18, LN27, LN28

²²³ LM7, LN22, LM7

²²⁴ LN8, LN20

²²⁵ LN11, LN15, LN19, LN20

naa, porkkanaa, sipulia, punajuurta, raparperia ja mansikoita, tien puolelta tämä maatilkku oli aidattu kiviaidalla. Mummu tykkäsi rasseista ja niitä hän laittoi mökin seinämälle ikkunan vieriin. Ne kiipesivät sitä seinää pitkin, kukat oli erivärisiä ja sieltä lehtien lomasta ne loistivat kuin kauniit tähdet. Mökin seinä oli rösöinen. Ja tuntuu, kuin nytkin koskettaisin sitä käsilläni. Minulla oli siellä hyvät oltavat ja yleensä tuntui siltä, että pa-rempaa paikkaa maan päällä ei voi ollakaan kun Rutajärvi. (LN11)

Taulukko 20. Loikkareiden käsitykset isänmaastaan

ISÄNMAA/ KERTOJA POLVI	SUOMI	VENÄJÄ	KARJALA	EI OSAA SANOA	YHT.
Suomesta muuttanut loikkariolvi	16	0	0	3	19
Neuvostoliitossa syntynyt olvi	2	1	4	2	9
Yhteensä	18	1	4	5	28

Lapsuudenmuistot liittyvät usein konkreettisiin esineisiin. Jotkut perheet veivät mukanaan Suomesta koti-irtaimistoa, ja entisen kodin tavarat merkitsivät tärkeää sidettä vanhaan kotimaahan.²²⁶

Paula. Se on vaarin muisto, sitä ei myydä.

Rahtina tulivat. Äitin sukulaiset panivat ne sieltä vaunuun rahtina. Ne tulivat Kontupohjaan. Me asuttiin Kontupohjassa silloin. Ne oli vielä mun vaarini tekemät huonekalut, kun hän oli puuseppä. Mutta eihän ne sitten loppujen lopuksi, kun me jouduttiin aina semmoisiin ahtaisiin tiloihin. Jouduttiin aina vähentämään niitä huonekaluja. Ne hävisivät loppujen lopuksi, niistä ei jäänyt paljon mittään jäljelle. Vain sellainen pikkuinen piironki, jonka mun vaari teki mulle syntymäpäivälahjaksi. Se oli sellainen lastenpiironki. Sitä minä raahasin mukanani joka paikkaan. Äiti sanoi joskus, kun oli tiukkaa, että myytäis vaikka tuo sun piironkis. Ethän sinä sillä mitään tee. Minä sanoin, että se on vaarin muisto, sitä ei myydä. (LN24)

Kertojat ovat verestäneet yhteyksiään Suomeen, kun matkustaminen Neuvostoliitosta ulkomaille alkoi helpottua 1960-luvulla ja varsinkin perestroikan jälkeen. Suomeen paluumuuttajina tulleet iloitsevat heille tarjoutuneesta muuttomahdollisuudesta ja Venäjälle jääneet tyytyvät omaan valintaansa. Vaikka paluu juurille kiinnostaisikin, kodin jättäminen ja uusiin oloihin sopeutuminen vanhalla iällä tuntuu liian vaikealta etenkin, kun nykyiset elämänotot ovat useimmiten siedettävät. Venäjälle jääneet kertojat ymmärtä-

²²⁶ LN6, LN11, LN12, LN24

vät, etteivät he pysty palaamaan lapsuutensa Suomeen, vaan vastassa olisi uusi, erilainen yhteiskunta.

Annikki. Pitääkö minun taas lähteä etsimään jotain seikkailuja?

Siellä on niin toiset elämäntavat, kun me ollaan totuttu näihin tapoihin. Nyt minä en enää. Ehkä muutama vuosi sitten ajattelin, että jos lähtisin. Minne minä lähtisin? Minulla on oma katto pään päällä. Ei kukaan vielä ole sanonut, ettei se ole oma. Pitääkö minun taas lähteä etsimään jotain seikkailuja tässä elämässä? (...) Kansa on tekevää siellä ja ulkonäkö on kaikki hyvä. Mutta kun mä katsoin, miten naapureiden kanssa suhtautuvat. Morjens! Ja sillä viisiin. Mutta minä olen tottunut, että voi mennä ihan vieraaseen paikkaan, niin kuin heillä (miehellä) Karjalassa kylässäkin oli. Että tulee matkalainen taloon, ei siltä kysytä, mistä kaukaa sinä olet. Sanotaan, tule juomaan tsaiua, tässä on sitä ja tätä. Sitten vasta ruvetaan tuttavuutta tekemään. Ja jotenkin sellainen kanssakäyminen (Venäjällä) on helpompaa, käy vapaammin. En tiedä, mikä se on. (LN17)

Suomessa on vierailtu sukulaisten luona, mutta iän kartuttua ja sairauksien lisääntyttyä vierailukerrat ovat harventuneet. Sinikalle suomalaiset juuret ja vierailumatkat ovat merkinneet myös merkittävää taloudellista etua, kun hän on saanut Suomesta perintöä.

Perintöoikeus on kasvanut myös muuriksi eri maissa asuvien sisarusten välille. Sodan aikana äidistään eroon joutuneen Pirkon mielestä Suomessa asuvat sisarpuolet eivät innostuneet hänen "löytymisestäään", koska he pelkäävät, että hän vaatisi osuuttaan äidin perinnöstä. Vaikka kontaktia sisarusten välille ei ole syntynyt, Pirkolla on hyvät välit kaukaisempien Suomen sukulaistensa kanssa.

Lapsuudenmuistojen vähyyden syynä ovat myös suomalaisiin kohdistuneet vainot ja niihin liittyvät pelot. Kun ihmisten vangitsemiseen riitti Suomen ja Neuvostoliiton olojen vertailu, vanhemmat välttelivät puheitaan.²²⁷ Suomen ja Neuvostoliiton olojen vertailu vei 21-vuotiaan Sallin kymmeneksi vuodeksi vankilaan vakoilusta tuomittuna vuonna 1938.

Salli. Mikä kakaravakoilija mie olen?

15-vuotiaana tulin. Ja mikä kakaravakoilija mie olen? Sitten se kysyi. Sen minä olen sanonut, että Suomessa oli paljon parempaa kuin täällä. Täällä ei ole mitään kaupassakaan. Sen mie olen kyllä sanonut. (LN16)

6.4.2 Sota ja isänmaa

Sodan syttyminen entisen ja uuden kotimaan välille oli tilanne, jossa kertojat joutuivat miettimään, kumman puolelle he asettuivat:

²²⁷ LN2, LN4, LN8, LM10, LM18

kuka oli oma, kuka vihollinen. Suomalaisille talvisodalla on keskeinen merkitys kansallisen identiteetin rakentumisessa (Anttila 1993). Loikkareiden kertomuksissa sodasta puhutaan useimmiten evakkokokemuksena ottamatta kantaa sodan syihin ja poliittisiin taustoihin. Kertajat eivät puhu voittaneista eivätkä hävinneistä osapuolista, vaan takaisin palaavista evakoista ja työarmeijasta pois päässeistä omaisista.²²⁸

Siviiliväen evakuointi suomalaisrintaman tieltä sen edetessä kohti Petroskoita on yksi Karjalassa asuneiden venäjänsuomalaisien kertomusten ydinepisodeja. Suomalaisen ja venäläisten keskinäisen vihollisuuden on täytynyt merkitä venäjänsuomalaisille sisäistä ristiriitaa, kun vastakkain ovat entisen ja uuden kotimaan armeijat. Tajfelin sosiaalisen identiteettiteorian mukaan ihmisellä on taipumus suosia omaa sisäryhmäänsä. Kun venäjänsuomalaisilla on samanaikaisesti siteitä kumpaankin ryhmään, kyseessä on Doisen (1978) tarkoittama ristiinsamastumisen tilanne, minkä vuoksi sisä-ulkoryhmä -erottelu ei muodostu yhtä jyrkäksi kuin kaksinkertaisen sisäryhmän tilanteissa.

Loikkareiden kertomuksissa suomalaisista ei yhtä kertojaa lukuun ottamatta²²⁹ puhuta ”vihollisina”, joka Suomi oli Neuvostoliiton näkökulmasta katsoen, vaan narratiiveissa vihollisuus ja kansallisuus erotetaan toisistaan. Vihollisuus määrittyy poliittisin perustein ja fasistit luokitellaan vihollisiksi kansallisuudesta riippumatta. Neuvostoliitossa harjoitettu retoriikka on siirtynyt kertojien puheeseen. Erityisesti sodan päättymisen yhteydessä puhutaan ”Petroskoin vapauttamisesta”.

Annikki. Tulimme pikajuoksua ja suomalaiset tuli perässä.

A: Minut ensin mobilisoitiin juoksuhautoja kaivamaan Präsään päin, Matroosaan. No, sieltähän me tulimme pikajuoksua ja suomalaiset tuli perässä. Tässä vielä toisella puolella kaupunkia. Sieltä tulikin äkkilähtö. Suomalaiset tulivat siihen asutukseen, pitkin metsiä rämmimme (...) Siitä se alkoi sitten se neljävuotinen tie.

H: Se oli pääasiassa haavoittuneiden hoitamista?

A: Ei, ne kerättiin vain sinne ja lajiteltiin junaan ja eteenpäin. Ei siellä ollut semmoisia hoitopaikkoja.

H: Oliko se koko neljä vuotta semmoista?

A: Ei, minä jouduin opiskelemaan ja sitten tykkipatteriin, mikä se on?

H: Ihan ampumaan?

A: Leningradissa olin viimeiset puolitoista vuotta.

²²⁸ LN2, LN3, LN4, LN6, LN12, LN13, LN14, LN15, LN16, LN19, LN20, LN22, LN24, LM25, LM26

²²⁹ LN23

T: Leningradin saarrossa vai?

A: No, oli semmoinen rantarata, missä vaunut keinui, kun tultiin kaupunkiin. Yöllähän ne junat kulkivat sinne. Valikoitiin, että kuka minnekin ja sitten meitä jäi siihen parikymmentä seisomaan asemasillalle. "No, ketäs te olette?" "Tykistöväkeä." "Ilmatykistöä?" "No ei, me opiskelimme panssaritorjuntaa." "Mutta ei me lähetetä teitä kenttätykistöön, saatte mennä ilmatorjuntaan." Me oltiin ihan meren rannalla, kauppasatamassa.

H: Eikö se ole harvinaista?

A: No ei. Meillä oli puolet tyttöjä. Siinä kahdenkymmenen ympärillä, kaikki. Se oli yleensä. Niitä oli paljon leningradilaisia mobilisoitu sieltä kaupungista.

T: Joutuiko siinä ihan lataamaan ja ampumaan niitä lentokoneita?

A: Joo, joo, joo.

H: Montako tuli alas?

A: Voi kuulkaa kun, eihän niitä. Satoja vissiin tykkejä. Kun se oli ihan kuin survottu täyteen kaikenlaista ampumavehettä, päällystöstä päätti kenen nimelle annetaan. Kaikki laukaisivat samaan aikaan. Ammuttiin, niin paljon, kun kiireessä ehdittiin. (AN17)

Toisen ja kolmannen polven loikkareiden tiedot vanhempien tai isovanhempien syntymämaasta vaihtelevat. Joissakin perheissä²³⁰ suvun historiaa on muisteltu aktiivisesti, kun taas toisissa²³¹ asioista on vaiettu. Pirkko joutui lastenkotiin viisivuotiaana ja samalla eroon perheestään. Omista juuristaan hän kuuli tarinoita tutun lastenkodin hoitajan välityksellä ja tämän vuoksi hän on orpoutumisestaan huolimatta aina tiennyt olevansa suomalainen ja myös pitänyt itseään suomalaisena. Vanhempien kertomukset ovat olleet keskeisessä asemassa Suomi-kuvan muodostumisessa.²³²

Selma. Äiti kerro taas!

Kun tännekin tulin, niin ne ihmettelivät, kun suvustakin tiesin paljon enemmän kuin he täällä. Äiti aina. Se oli semmoinen sodan jälkeen. Ei ollut sähkövaloja, semmoinen tuikku vaan. Hän yritti lukemista. Hän sai suomalaisia kirjoja. Sitten mentiin tietysti talvella aikaisin petiin, yhteinen peti meillä oli kolmistaan. Siinä kun ei vielä unet tullut, niin äiti kerro taas! Ja kun hän oli suuresta perheestä. Niitä oli paljon siskoja ja veljiä, niitä oli 16. Mutta ensi kerran kun tulin Suomeen ajattelin, että olen täällä ollut. En tiedä, mistä se oli, äidin kertomuksista vai mistä. Se oli niin tutua. (LN12)

²³⁰ LN1, LN5, LM9, LN12

²³¹ LM18, LM25

²³² LN1, LN5, LN12

Arvin ja Matin perheissä Suomea ei muisteltu. Heidän vanhempansa olivat siirtyneet Neuvostoliittoon 1920-luvulla. Matin äidillä ei ollut työltään aikaa muistelemiseen ja Arvin isä salasi omat juurensa kuolemaansa saakka. Vasta 1990-luvulla poika sai tietää isän entisen nimen ja löysi yhteydet Suomessa asuviin sukulaisiin.

Yhteistä kummallekin kertojalle on, että heidän perheensä kuuluivat neuvostoliittoon. Puna-armeijan everstille ei ilmeisesti ollut eduksi suomalaisen menneisyyden puiminen. Matin perhe puolestaan koki suuren ideologisen järkytyksen. Kertojan isoisa kuului Neuvosto-Karjalan rakentajiin, mutta syrjäytettiin Stalinin aikana ja teloitettiin. Isoäiti vangittiin ja myös isä teloitettiin. Isän, aviomiehen ja oman äidin menetykset sekä elämäntyön mitätöityminen ovat saattaneet vaikuttaa kertojan äidin haluttomuuteen puhua omista muistoistaan yleisen pelon ilmapiirin ohella.

6.5 Loikkareiden kärsimyshistoria

Inkerinsuomalaisten tapaan myös loikkareilla lähihistorian tapahtumista johtuvat ankarat elämäkokemukset ovat kertomusten keskeistä sisältöä. Suomesta muuttaneen ensimmäisen polven ja Neuvostoliitossa syntyneiden punapakolaisten jälkeläisten kertomukset ovat narratiivisilta rakenteiltaan samoja. Kärsimystarinoiden ydinepisodeja ovat Stalinin vainot ja sota-aika. Sodan jälkeen syntyneillä omakohtaiset kokemukset puuttuvat, mutta vanhempien elämänvaiheet heijastuvat myös heidän kertomuksiinsa.

6.5.1 Sinne lanka, minne neula. Neuvostoliittoon lähtö

Huolimatta siitä, että useimmat kertojat ovat olleet perheen muuttaessa Neuvostoliittoon lapsia, Suomesta lähdön merkitys on elämäntarinoissa keskeinen. Menomatkan jännitys ja perillä odottanut outo ympäristö on tallentunut mieliin.

Yhtä vaikuttavia loikkareiden Neuvostoliittoon lähdön syytä olivat työttömyys²³³ (9) ja poliittiset syyt²³⁴ (9). Useimmat (11) kertojat seurasivat Neuvostoliittoon aikaisemmin loikkannutta perheensä yleensä muutaman kuukauden kuluttua isän loikkauksesta²³⁵. Kuuden kertojan koko perhe loikkasi yhdessä.²³⁶ Kaksi kertojaa lähti isänsä kanssa.²³⁷ Toisen perheen äiti oli poliittisista syistä vangittu ja seurasi myöhemmin perässä. Toinen oli äiti jättänyt

²³³ LN2, LN4, LN6, LM7, LN8, LN14, LN16, LN17, LN19

²³⁴ LM10, LN11, LN13, LN15, LN20, LN22, LN23, LM24, LM25

²³⁵ LN3, LM10, LN11, LN13, LN14, LN17, LN19, LN20, LN22, LN23, LN24

²³⁶ LN2, LN4, LN6, LM7, LN8, LM25

²³⁷ LN15, LN16

perheensä. Neljän kertojan perheet matkustivat laillisesti viisumilla Neuvostoliittoon sinne aikaisemmin jo loikkaneen vanhemman luo,²³⁸ muut ylittivät rajan laittomasti. Kolmen kertojan Suomeen jäänyt vanhempi oli kylläkin yrittänyt hankkia laillista muuttolupaa, mutta ulkomaanpassin epäämisen takia perhe oli päätynyt laittomaan rajanylitykseen.²³⁹ Nykyisin 80-vuotias Annikki kiteyttää äitinsä päätöksen toteamukseen: “Sinne lanka, minne neula.”

Suomessa 1930-luvun alussa vallinneen laman seurauksena työttömyydestä tuli yhteiskunnan todellinen ongelma ja sosiaaliturvan puuttuessa työttömät joutuivat ahtaalle. Neljän kertojan vanhemmat olisivat alun pitäen halunneet lähteä Ruotsiin tai Amerikkaan,²⁴⁰ mutta päätyivät Neuvostoliittoon, koska siellä luvattiin työtä. Viestit Neuvostoliitosta työläisten paratiisina putosivat hedelmälliseen maaperään ja ihmiset luottivat kuulemaansa.

Irma. Ihmiset uskoivat ja lähtivät.

Silloin Venäjän radio puhui suomen kielellä, että siellä oli paratiisi. Oli työtä ja oli ruokaa. Ja ihmiset uskoivat ja lähtivät sinne. Monet suomalaiset lähtivät sinne, varmaan yli puolitoista tuhatta.²⁴¹ Meidänkin perhe lähti. Isä ajatteli, että kun Suomessa ajat paranevat, hän tulee takaisin. Mutta ei se onnistunut. (LN8)

Yhtä usein Neuvostoliittoon paettiin poliittista painostusta. Kansalaissodan jälkeen vasemmistoon ja ammattiyhdistysliikkeeseen suhtauduttiin torjuen. Kommunistinen puolue oli lakkautettu ja sitä sivuava toiminta oli laitonta. Esimerkiksi Paulan isä joutui Neuvostoliittoon vasten tahtoaan lapualaisten muiluttamana.

Paula. Lapualaiset hänet kyyditti.

Isä tuli syksyllä ja me tulimme keväällä. Hän oli niitä suomalaisia kommunisteja. Lapualaiset hänet kyyditti. Eivät ne heittäneet häntä rajan yli, vain lähelle rajaa. Hän asui vielä Suomessa. Se oli -30 kesällä, -31 hän vasta siirtyi tänne Venäjälle. Hän piilotteli, joskus vain näyttäytyi kotona (...). Silloin Suomessa, kun ne lapualaiset hyökkäsivät ja löivät isää, siinä meidän koko perheen nähden, ei sekään ollut mitään mukavaa. Keskellä päivää. Oltiin kotona, puhelin soi ja isä meni vastaamaan. Sieltä lyötiin kiinni ja vähän ajan kuluttua kaksi autoa hyökkäsi talon eteen ja ne hyökkäsi sisään. Oltiin kahvipöydässä koko perhe. Ja meillä oli vieraitakin. Se

²³⁸ LN11, LN17, LN22, LN24

²³⁹ LM10, LN13, LN15

²⁴⁰ LM9, LN12, LN17, LN23

²⁴¹ Neuvostoliittoon loikkasi 1930-luvulla Kostiaisen (1988) mukaan yli 15 000 suomalaista.

jätti sellaisen pahan vaikutuksen. Minulla oli vasta kuusi vuotta. Mutta minä muistan sen niin hyvin. (LN24)

Seitsemän kertojan toinen vanhempi, kahden äiti ja viiden isä, oli tuomittu vankeusrangaistukseen osallistumisesta kansalaissootaan punaisten puolella tai valtiopetoksen valmistelusta.²⁴² Valtiopetoksen valmistelu -rikoksen tunnusmerkitö täyttyi mm. yhteyksistä kommunistiseen puolueeseen, vasemmistopropagandan tuottamisesta ja levittämisestä sekä aktiivisesta toiminnasta työväenliikkeessä. Yhden perheen loikkauksen syynä oli isän veljen saama tuomio osallisuudesta Rovaniemen murhapolttoon.²⁴³ Tyypillistä vanhempien vangitsemista koskeville episodeille on neutraali kerrottatapa. Kertajat eivät kommentoi eivätkä pohdiskele vanhempiansa vankilaan joutumisen syytä, esimerkiksi saatuja tuomioita, eivätkä kyseenalaista voimassa ollutta lainsäädäntöä. Vankilaan joutumista ei myöskään hävetä. Kuitenkin yksi kertoja arkaili yhä mahdollisten seurausten pelossa kertoa äitinsä vangitsemisesta.

Kerttu. Äiti sai puolentoista vuoden tuomion maanalaisesta työstä.

Äitillä oli ollut joku kokous ja joku oli ilmiantanut. Ja sitten oli havaittu se kokous ja kuka siellä oli, niin kaikki vangittiin. Joo. Äiti oli, se oli semmoinen, ei halunnut pyytää armahdusta eikä mitään. Hän sai puolentoista vuoden tuomion maanalaisesta työstä. No, sitten. Hän oli muuten oikein aktiivinen ja sanotaan, että oikein lahjakas. Ei ollut mahdollisuutta käydä koulua. Hän olisi ollut etevä. Niin, että äiti oli sitten (vankilassa), kun me lähettiin isän kanssa sinne Venäjälle, minä, veli ja isä. Työtä isä lähti sieltä hakemaan. (LN15)

Seitsemän mainitsee Neuvostoliittoon lähdön syyksi pyrkimykseen parempaan elämään.²⁴⁴ Lapsia haluttiin kouluttaa pidemmälle, kuin Suomessa oli mahdollista perheen varallisuustaso huomioon ottaen.²⁴⁵ Merkittävänä syynä oli Suomessa vallinneen lama-ajan synnyttämä yleinen toivottomuuden ilmapiiri. Neuvostoliittoon lähdettiin, vaikka oman perheen tilanne oli jotakuinkin siedettävä. Myös useimpien toisen polven loikkareiden vanhemmat tai toinen vanhempi olivat lähteneet Neuvostoliittoon työttömyyden ja poliittisen painostuksen takia.²⁴⁶

Useimmat loikkasivat Neuvostoliittoon metsiä pitkin tai veneellä Suomenlahden yli. Yhdeksän kertojaa ylitti Neuvostoliiton rajan

²⁴² LM9, LM10, LN11, LN13, LN15, LM18, LN22

²⁴³ LN23

²⁴⁴ LN1, LN3, LM6, LN8, LN19, LN21, LM24

²⁴⁵ LN13, LN14, LN15

²⁴⁶ LN1, LN5, LN12, LM9, LM18, LM26

maitse,²⁴⁷ seitsemän vesitse.²⁴⁸ Karjalan Kannaksella asunut Viljon perhe soui Laatokan yli, muut moottoriveneellä Suomenlahden poikki Inkerinmaan rannikolle. Vesiteitse Suomenlahden yli loikanneet vuokrasivat itselleen tarkoitusta varten veneen.²⁴⁹

Kaikkien laittomasti rajan ylittäneiden loikkareiden matka oli etukäteen järjestetty. Ennen lähtöä omaisuus oli realisoitu ja loikkareita odotti raja-alueella saattaja. Jotkut yrittivät rajan ylitystä useamman kerran, kunnes onnistuivat.²⁵⁰ Kertomuksista käy ilmi, että avustajat olivat saattaneet antaa lähtijöille pikkutarkat kartat ja kompassit, jotka tosin Neuvostoliiton puolella takavarikoitiin. Kerrotut eivät vieläkään tiedä, miten ja kenen kanssa matkasta oli sovittu. Matkajärjestelyt olivat ilmeisestikin vanhempien keskeinen asia, josta ei myöhemminkään perheessä keskusteltu. Tavallista oli, että laitton rajanylitys tapahtui illalla myöhään tai öiseen aikaan. Pimeä metsä ja öinen, myrskyinen meri sekä tapahtumaan liittynyt salaperäisyys herättivät lapsissa pelkoa ja ahdistusta.

Vieno. Maa oli sen verran jäässä, että kun me käveltiin, se rapisi.

Minä olin kahdeksanvuotias. Isä oli mennyt aikaisemmin 31. maaliskuussa. Me mentiin marraskuun 21. päivänä, loikkaamalla. Rajaojan yli kahlattiin polvea myöten. Me meinattiin niin kuin marraskuun alussa mennä, mutta se saattaja sanoi, että se on vaarallista. Menkää myöhempään. Ei meitä kyllä kukaan nähnyt. Mentiin sitten johonkin kylään ja pyydettiin, että meitä vietiin. Siellä oli semmoinen pariskunta. Mies seisoi kravatti kaulassa ja se nainen sanoi, että pitäis lähteä. En ole varma, kun en tiennyt venäjää silloin. Hän oli vihainen, mutta lähti kuitenkin. Ennen lähtöä äiti maksoi. Ja alhaalla oli se joki. Ei ollut lunta. Maa oli sen verran jäässä, että kun me käveltiin, se rapisi. Ja minä sitä rapinaa pelkäsin. Se oli jo ilta. Se oli pimeä, siinä seitsemän maissa. Se nainen sanoi, että tuolla rinteessä on puu. Menkää sinne niin, ettei Suomen puolelta näe. Sinne me mentiin. (LN14)

Irma. Me istuimme sinne taakse ja Suomen lippu perään

Kolmas kerta onnistui. Jo kaksi kertaa olimme yrittäneet lähteä. Ensimmäisellä kerralla olimme jossain kaukana Suomenlahdella. Nousi kova myrsky. Meitä oli kaksi perhettä. Heillä oli yksi tyttö ja meillä kaksi. Isät pelkäsivät, että vene uppoaa. Käännyttiin takaisin (...) Joku varmaan järjesti semmoisen matkan, että kaikki, jotka oli lähdössä, kokoontuivat. Rahat yhteen ja ostivat ison veneen. Voi olla kymmenen tai yksitoista poikamiestä. Sitten meidän perhe ja taas se sama perhe, jonka kanssa olimme

²⁴⁷ LN2, LN3, LM10, LN13, LN14, LN19, LN20, LN22, LN23

²⁴⁸ LN4, LN6, LM7, LN8, LN15, LN16, LM25

²⁴⁹ LN2, LN4, LM7, LN8

²⁵⁰ LN2, LN4, LN8

jo yrittäneet lähteä. Me istuimme sinne taakse ja Suomen lippu perään. Isät käyttivät moottoria ja poikamiehet olivat hytissä. Isä kertoi myöhemmin, että Suomen rajavartiolaiva ajoi ihan meidän vierestä, mutta eivät pidättäneet. Ne ajattelivat, että tämä on joku rikas perhe, joka on lähdössä saarille. Niin, ja sitten en muista oikein, kuinka kauan se matka kesti. Minulla oli sateenvarjo tai auringonvarjo käsissä. Tuuli otti sen käsistä ja mä katoin kauas, niin kauan, kun se upposi. Minun oli niin sääli sitä sateenvarjoa. (LN8)

Taulukko 21. Ensimmäisen polven loikkareiden ikä Neuvostoliittoon muuttaessa

IKÄ	0–5	6–10	11–15	YHT.
Lukumäärä	3	12	4	19

6.5.2 Karuun paratiisiin

Kohta rajan ylittyään loikkaarit huomasivat tulleen erilaiseen, luultua kurjempaan maailmaan. Selviytyttyään Suomen rajan laittomasta ylityksestä, he kuvittelivat retken pahimpien vaiheiden olevan ohitse. “Kapitalistisen kurjuuden” taakse jäämisen kunniaksi saatettiin pistää jopa tupakaksi.²⁵¹ Rajavartijat olivat ensimmäisiä ihmisiä, joita tulokkaat kohtasivat Neuvostoliiton puolella. Vastanotosta raja-asemalla on jäänyt poikkeuksetta ystävälliset muistot. “Suomen nälkäisille” tarjottiin ruokaa ja joskus myös yösija. Tosin pohjoisesta metsiä pitkin rämpinyt perhe joutui nukkumaan ensimmäisen yönsä uudessa kotimaassaan paljaalla lattialla pölkky pään alla.²⁵² Rajavirkailijoiden suhtautumisesta näki, että loikkareiden tuloon oli totuttu.²⁵³ Laillisesti passilla tulleiden ensitunnelmat olivat jopa tyyliempiä kuin salaa rajan ylittäneiden.²⁵⁴

Eeva. Heti tuotiin leipää.

Heti tuotiin leipää, suuria mahottomia leipiä. Sanoin hlieb, opin sen sanan. Ne toivat aina leipää, kun luulivat, että se pyytää. Ei me silloin vielä oltu niin suursyömäreitä. (LN19)

Kyllikki. Kaikki olivat kuin ampiaiset meidän kimpussa.

Kun astuimme sisälle Neuvostoliiton tulliin, heti paikalla saimme tuntea nahoissamme, minne olimme tulleet. En ymmärrä, miksi mummu ei kään-

²⁵¹ LN13

²⁵² LN3

²⁵³ LN4, LN6, LN8, LM13, LN15, LN19

²⁵⁴ LN11

tynyt heti takaisin. Vai oliko se niin, että olimme ylittäneet Neuvostoliiton rajan, ei jonkun normaalin valtion. Mummu lähti kävelemään rataa pitkin, me huudettiin Pirkon kanssa. "Minne sinä menet?" Ja hänet käännytettiin takaisin. Hämärästi muistan sen tullihuoneen. Kuin varasto tai lato, siinä oli sellainen pitkä pöytä kuin tiski. Se oli jonkunlaisella pellillä päällystetty. Me yhden puolen ja kolme, neljä naista toisen puolen. Meillä oli paljon käsitavaraa. Meille kovaa puhuttiin, käsillä huidottiin, ei me ymmärretty mitään. Siihen tuotiin jonkunlainen tulkki, mutta ei me voitu ymmärtää sitä suomen kieltä, mitä se puhui. Kaikki olivat kuin ampiaiset meidän kimpussa. Hedelmät ottivat pois, antoivat kolme appelsiinia meille. Mummu heitti ne niille takaisin ja sanoi: "Syökää, kun ette ole saaneet, me ollaan kyllä niitä syöty." Se tulkki tolkutti, että ne ovat meille vihaisia, kun meillä on niin paljon tavaraa. Heittelivät niitä pusseja, jokainen halusi katsoa, mitä niissä on. Ottivat pois kahvia, mutta Pirkko sen sekamelskan keskellä laittoi niitä jo tarkastettuihin tavaroihin. Minä pidin lujasti kapsäkistäni kiinni ja sain pitää suklaalevyni. (LN11)

Ensimmäinen kuulustelu tapahtui rajalla. Tulijoiden henkilötiedot tarkastettiin ja tavarat tutkittiin. Lastenkin taskut käännettiin ympäri. Miespuoliset loikkarit joutuivat yleensä naisia tiukempaan tarkkailuun. Jopa 13-vuotias veli vietiin vankilaan, mutta laskettiin pian vapaalle jalalle. Jotkut miehet joutuivat viettämään vankilassa parikin kuukautta. Äidit ja lapset odottivat sillä aikaa Leningradissa tilapäismajoituksessa isän vapautumista. Myös koko perhe voitiin passittaa vankilaan perusteellisempien kuulustelujen ajaksi.²⁵⁵ Jotkut lapset sijoitettiin lastenkotiin siksi aikaa, kun vanhempien taustoja tutkittiin.²⁵⁶ Vaikka kuulustelut kestivät yleensä vain muutamia viikkoja, niukka ruoka ja vankilan epäterveellinen ympäristö vaativat ensimmäiset uhriensa.

Parista päivästä muutamaan kuukauteen kestäneen odottelun jälkeen loikkareiden matka pääsi jatkumaan. Ensivaikutelmat uudesta elinympäristöstä hämmensivät. Mieliin ovat painuneet juna-asemien ihmisvilinä, oudot hajut, asuntojen ahtaus ja käymälöiden likaisuus.²⁵⁷ Määränpäänä oli useimmiten Petroskoi tai Kontupohja.²⁵⁸ Viisi loikkariperhettä määrättiin Leningradin läheisyydessä ja Syvärillä sijaitseville voimalaitostyömaille, joista heidät kahta Karjalaan päätynttä perhettä lukuun ottamatta²⁵⁹ lähetettiin muutaman kuukauden kuluttua Sisä-Venäjällä sijainneelle kokoamisleirille ja sieltä edelleen Uralille.²⁶⁰

²⁵⁵ LN3, LN4, LN6, LM7, LN8, LM10, LN14, LN19

²⁵⁶ LN17, LN19

²⁵⁷ LN11, LN13, LN14

²⁵⁸ LN3, LN6, LM7, LM10, LN11, LN14, LN15, LN16, LN17, LN23, LN24

²⁵⁹ LN2, LM7

²⁶⁰ LN4, LN5, LN8, LN16. Kaksi kertojaa on sisaruksia.

Syvärin suurella voimalaitostyömaalla sekä asunto- että työolot olivat kelvottomat. Kertojien perheet sijoitettiin suuriin parakkeihin, joissa saattoi asua kymmeniä perheitä. Vanhempien ollessa töissä lapset olivat työmaan päiväkodissa. Työ oli raskasta ja palkka lähes olematon. Olosuhteisiin turhautuneena moni loikkari päätti palata Suomeen.

Elsa. Joka yö joku karkas.

E: Jotakin, en tiedä, mitä siellä rakennettiin. Isä siellä kerran vangittiin. Joku oli kannellut, että isä oli sanonut, että ei haluaisi tehdä Neuvostoliitossa töitä. Asia oli sillä tavalla, että oli paha ilma. Se oli syksy tai mitä. Ne päättivät miehet lähteä kaikki kotiin ja tulla vapaapäivänä tekemään. Sen kerran vielä selvittiin asia isä ja pääsi pois. Muistan, kun kerran käytiin katsomassakin kaltereiden takaa. Siellä asuivat kaikki suomalaiset. Vastapäätä asuivat poikamiehet. Ja muistan, että joka yö joku karkas. Ne oli yksinäisiä. Aina aamulla kertoivat, että taas lähti se ja se.

H: Takaisin Suomeen?

E: Takaisin Suomeen. Se oli lähellä rajaa, se Karjala. Jotkut pääsi, jotkut eivät. (LN4)

Karjalaan tulleet loikkariperheet majoitettiin aluksi parakkeihin. Katto pään päälle löytyi *Golikovkalta*,²⁶¹ *Väliparakeilta* tai erilaisista yhteismajoituksista. Mieliin ovat piirtyneet parakkien pitkät käytävät, yhteiskeittiöt ja lakanoilla erotetut omat nurkat sekä hella-huoneet, joihin saattoi olla sullottuna useampia perheitä.²⁶² Tuoreille tulokkaille uuden kotimaan asumistaso oli järkytys.

Kyllikki. Ei ollut mummun ihmetyksillä loppua.

Seisoimme kaksikerroksisen puutalon rapun eteen ja Arvo sanoi, että nyt ollaan kotona. Rapun ovi oli auki ja käytävässä aivan pimeä. Arvo sukelsi siihen pimeyteen ja huusi meille, että tulkaa perässä. Me seisoimme ulkona ja mummu ihmetteli, että kuinka tuonne rappuun voi mennä, kun ei mitään näe. Ja vielä toiseen kerrokseen. Arvo oli jo puolivälissä ja sanoi, että kyllä se jalkoihin tuntuu, missä raput alkaa. Perässä vaan. Mummu huusi, että pane valo tänne. ”Ei täällä ole valoja”, sanoi Arvo (...) Aamulla kun siitä ylös nousimme ja ympärillemme näimme, niin mummu sanoi ihmeissään, että tässäkö kaikki. ”Mutta onhan teillä keittiö?” ”No, onhan tuo”, sanoi Martta, ”mutta siellä ei voi pitää muuta kuin öljykeitinimet ja priimukset.” Mummu halusi sen nähdä. Ei siellä ruokatarpeita voinut pitää ja

²⁶¹ Golikovkaksi kutsuttiin Petroskoissa sijaitsevaa aluetta, johon vastatulleita siirtolaisia majoitettiin. Golikovka samoin kuin amerikansuomalaisten rakentamat nk. Väliparakit esiintyvät useimpien loikkareiden ja amerikansuomalaisten kertomuksissa ja ovat keskeisen osa kertojien narratiivista maisemaa ja maantiedettä.

²⁶² LN14, LN22, LN16, LN19, LN20, LN19, LN20

eipä niitä pidettäviä paljon mitään ollutkaan. Vesikin Martalla oli huoneen nurkassa, myös laskiämpäri. Jos joka kerta vesitilkan haussa ja kaatamassa olis ollut käytävä keittiössä kylmän rapun kautta, niin sitä huonetta ei olis saanut lämpöisenä pidettyä. Ei ollut mummun ihmetyksillä loppua, että kuinka tähän sovimme. (LN11)

Loikkareiden asumistaso alkoi kohentua vähitellen. Parakeista päästiin erillisiin asuntoihin ja jotkut ryhtyivät rakentamaan omaa taloa.²⁶³ Suomalaisvainojen käynnistyminen ajoi vangittujen ja kansanvihollisiksi leimattujen perheenjäsenet pois kodeistaan. Suomesta tuotujen entisten huonekalujen avulla loihdittiin kodin tunnelmaa vaatimattomiinkin asuntoihin.²⁶⁴ Tiukan paikan tullen niistä sai kipeästi tarvittavaa rahaa välttämättömään elämiseen.

Neuvostoliittoon lähdettiin hakemaan parempaa elämää ja kun siinä petyttiin, osa loikkareista olisi halunnut palata vanhaan kotimaahan. Kahdeksan loikkariperhettä pyrki Neuvostoliittoon tulonsa jälkeen takaisin Suomeen, mutta turhaan. Heidän hakemuksiinsa ei suostuttu.²⁶⁵ Vain Eeva tietää annetun päätöksen sisällöstä.

Eeva. Olkaa siellä punikit!

Niin kauan minä miliisiasemalla kävin, että sitten meille annettiin Suomen passi, taikka ulkomaanpassi, kun täältä lähetään. Me saimme lähteä Suomeen. Mutta Suomi ei ottanutkaan meitä vastaan. En tiedä, mikä siinä oli vikana. Oliko siksi, että oltiin loikattu, että olkaa siellä punikit ja siinä kaikki. Isä ja äiti olivat kumpikin tekemässä Suomessa vallankumousta. (LN19)

Kuusi kertojaa mainitsee, että heidän vanhempansa katuivat avoimesti loikkaustaan.²⁶⁶ Kaikissa perheissä asiasta ei keskusteltu.²⁶⁷ Kolmen kertojan vanhemmista molemmat tai toinen – isä – seisovat loppuun saakka katumatta päätöksensä takana.

Meeri. Ei koskaan meille tullut puhetta äidin kanssa.

H: Katuiko äiti lähtöään?

M: Ei, ei koskaan mitään puhunut. Minä vain olen ollut vastaan, viisastunut vanhempana.

H: Olitteko sitten alussa eri mieltä?

²⁶³ LN3, LN17

²⁶⁴ LN6, LN11, LN24

²⁶⁵ LN4, LN6, LM7, LN11, LN15, LN16, LN19, LN22

²⁶⁶ LN4, LN8, LN19, LN22, LN23, LN24

²⁶⁷ LN11, LN17, LN20, LM25, LN27

M: Äitin kanssa. Ei, ei koskaan meille tullut puhetta äidin kanssa. Silloin, kun isä vangittiinkin, joku mies toi kirjeen isältä. Äiti ei edes näyttänyt, mitä se isä oli kirjoittanut, missä se oli vankilassa. Me luultiin, että se oli tuonne Volgalle joutunut, mutta nyt saimme tietää, että Siperiaan. Kahdesakin paikassa vankileirillä ja sitten ammuttu. Nyt minä aikuisena ajattelen, että olisipas parempi ollut, jos ne Suomen vartijat olisivat heränneet. (LN20)

Enimmäkseen kertojat tyytyvät kohtaloonsa mukisematta. Kovista kokemuksistaan huolimatta he pitävät vanhempien päätöstä välttämättömänä ajan oloissa. Työttömyys ja elämän yleinen ankeus pakottivat löytämään ulospääsyä kriisiin.

Annikki. Tehty on tehty.

Meillä elämä oli siihen aikaan hyvin ankeaa Suomessa. Minä käsitän oikein hyvin, vaikka meillä keskustelua ei ole siitä ollut. Isällä oli huoli perheestä. Minä muistan isän ja äidin kasvot, kun ne olivat vaiti, kun isä tuli työnhausta. Ei löytynyt. En tiedä, miten me elettiin, mutta jonkunlainen ulospääsy täytyi olla. Isä kävi Ruotsissa. Se oli yleistä koko maailmassa, se pulakausi. Eihän siihen aikaan ollut mitään työttömyys- tai sairavasvutuksia. Jotain semmoisia. Niin meni varmasti monella pitempi sormi suuhun, miten käy ja eletään. Leivän hakuun suoraan sanoen. Ikävä kyllä, että niin kävi. Mutta tehty on tehty. (LN17)

Eeva. Isä aina vaan, että kyllä se elämä paranee.

Kyllä monet katuivat. Ei ollut järkeä. Mutta ensiksi, ihmisillä oli niin paljon sellaista innostusta, kun tulivat tähän maahan (...) Äiti harmitteli, mutta isän en kuullut koskaan siihen mennessä. Isä aina vaan, että kyllä se elämä paranee, kyllä se paranee. Onhan se parantunutkin tähän mennessä. (LN19)

6.5.3 Kuoleman ja kurjuuden vuodet

1930-luvulla Neuvostoliittoon siirtyneiden loikkareiden sopeutumis aika uuteen kotimaahan kutistui vain muutamiin vuosiin, ennen kuin alkoi synkkä vainojen aika.²⁶⁸ Leningradista Sarovan keskitysleirille ja sieltä Kamenskiin päätyneiltä loikkareilta puuttui tämäkin lyhyt myönteisen kehityksen kausi.²⁶⁹ Ensimmäisen loikkaripolven perheiden, samoin ennen sotaa syntyneiden toisen polven loikkareiden vanhempien kohtalo oli tuhoisa. Vain kolmen kertojan perhe

²⁶⁸ LN2, LN6, LM7

²⁶⁹ LN4, LN5, LN8, LN16

välttyi vangitsemisilta.²⁷⁰ Perheen isät kuolivat luonnollisen kuoleman eikä myöskään äitejä vangittu.

Yhteensä 21 perheenisää²⁷¹ ja viisi äitiä vangittiin.²⁷² Hengissä heistä selvisi kaksi äitiä. Muut kaikki teloitettiin tai kuolivat vankileirillä. Valtaosa vangituista ammuttiin muutaman kuukauden kulluttua pidätyksestä ja pika-oikeudenkäynnistä. Seitsemän kertojaa²⁷³ jäi täysiorvoiksi. Kolmea lukuun ottamatta vanhemmista jääneet lapset joutuivat lastenkotiin.²⁷⁴ Työarmeijaan otettiin kolme kertojaa²⁷⁵ sekä kaksi isää ja veljeä.²⁷⁶ Yhden kertojan²⁷⁷ veli hävisi vainoissa jäljettömiin eikä hänen kohtalooan ole pystytty myöhemminkään selvittämään.

Ihmisten on vaikea jälkikäteen kuvailla omia vangitsemisen aikaisia ajatuksiaan ja tunteitaan. Oikean tiedon puuttuessa käsitys tapahtumien kulusta syntyi arkiymmärryksen perusteella. Kun ihmisten oikeustajun mukaan vain johonkin rikolliseen tekoon syyllistynyt voidaan vangita ja tuomita, moni loikkari kuvitteli vainojen alkaessa, että pidätetyt todella olivat tehneet jotain lainvastaista (vrt. Kivinen 1998, 76–77). Usko oikeudenmukaiseen maailmaan alkoi kuitenkin nopeasti horjua, kun myös omaiset ja muut lähipiiriin kuuluvat joutuivat pidätyksen kohteiksi. Tilanne muuttui painajaismaiseksi ja ristiriitaiseksi. Moni uskoi sydämestään sosialismin aatteisiin ja luotti, että maan johto ajaa vilpittömästi kansan parasta. Vähitellen alettiin kuitenkin uskoa, että vangitsemiset johtuivat suomalaisesta syntyperästä ja kuulumisesta ”fasistikansaan”.

Sinikka. Minä tulen takaisin.

Se sanoi äitille, kun lähti, että älä itke. ”Älä hermostu! Rauhoitu! Sinähän tiedät minut. Minut päästetään takaisin. Enhän minä ole syyppää mistään. Minä tulen takaisin. Älä itke ja hermostusta lapsia.” Ja ne oli viimeiset sanat, kun se meni. Niin se meni. Ei mitään enää. (LN22)

Vieno. Me uskottiin.

Sanottiin, että ne oli vihollisia, jotain urkkijoita. Kun me ei niitä ihmisiä tunnettu, me uskottiin, että se on niin. Niin oli sanottu. Stalin. Niin paljon!

²⁷⁰ LN1, LN14, LN24

²⁷¹ LN2, LN4, LN5, LN6, LM7, LN8, LM9, LM10, LN11, LN12, LN13, LN14, LN16, LN17, LM18, LN19, LN20, LN21, LN22, LN23, LM25, LM26.

²⁷² LN3, LN4, LN5, LN8, LM10, LN12

²⁷³ LN3, LN4, LN5, LM7, LN8, LM10, LN16

²⁷⁴ LN3, LM10, LN16, LN20

²⁷⁵ LM9, LM10, LM25

²⁷⁶ LN1, LN15, LN13,

²⁷⁷ LN16

Se oli ihme, miten sitä niin paljon. Me oltiin vielä sen verran nuoria, että kaikkea ei ymmärtänyt. (LN14)

Kysyttäessä haastateltavat eivät pysty palauttamaan mieleensä omia tuntemuksiaan ja käsityksiään ympärillä tapahtuneista vangitsemisista. Kipeimmät muistot torjutaan eikä niitä haluta muistella. Tavallista on, että tapahtumien kuvauksissa alkuperäinen tilanne ja myöhemmin saadut tiedot kiertyvät yhteen. Kuolemantuomiosta voidaan puhua ikään kuin tieto siitä olisi ollut käytettävissä heti tapahtuman jälkeen, vaikka vangitun omaisen todellinen kohtalo saattoi selvitä vasta vuosikymmenien kuluttua.

Elina. Äiti oli niin hermostunut.

37. vuonna äiti vangittiin. 30. päivä marraskuuta ja 13. päivä tammikuuta oli tapettu.²⁷⁸ Äiti oli hautajaisissa, jonkun naistuttavan luona ja yöllä kello 12 tultiin koputtamaan, että tässä sellainen ja sellainen assuu. Sanoi: ”Pankaa päälle, ette te kauan ole siellä,” äiti sanoi. ”Niin ne toisetkin ovat tulleet sieltä pois”. Ja äiti oli niin hermostunut. Siskolla oli numeroa pienemmät kengät, hän pani ne jalkaansa. Joo. Ja sillä tiellä äiti on. (LN3)

Vainon vuosina koetut pelot ovat painuneet syvälle loikkareiden kollektiiviseen tunnemuistiin. Vangitsemiset tapahtuivat yleensä öiseen aikaan. Pihaan ajoi NKVD:n auto, ”musta varis”. Nahkatakiset virkailijat koputtivat ovelle ja ilmoittivat, kenet he halusivat mukaansa. Pidätystä seurasi kotietsintä, jossa epäilyttäviksi luokitellut tavarat, kuten valokuvat, kirjeet, kirjallisuus jne. takavarikoitiin. Pidätetty ehti ottaa mukaansa vain välttämättömät tarvikkeet, usein pelkästään yllään olevat vaatteet. Ihmiset kuuntelivat öisin peiloissaan portaikoista kuuluvia ääniä ja huokaisivat helpotuksesta, jos askeleet eivät pysähtyneet omalle ovelle. Kun öiset vangitsemiset yleistyivät Karjalassa, ihmiset alkoivat mielessään varautua siihen, että isku kohdistuisi myös omaan perheeseen.

Heidi. Meidän isä sanoi, että tulee se minunkin vuoro.

Se oli kamalaa. Vanhemmat oli ollut silloin filmiä katsomassa. Uusi oli semmoinen Zabajev-filmi. Onkohan se mennyt Suomessa? Se on semmoinen hyvin vallankumouksellinen. Kävivät sen katsomassa, tulivat sieltä. Vähän ajan päästä naputettiin oveen. Tuli miliisi, tuli vielä sen kanssa saattaja, siviilipukuinen mies ja ilmoittivat, että. Sitä miehet osasi odottaa. Meidän isä sanoi, että tulee se minunkin vuoro, kun naapurissa menee sieltä ja täältä. Siimes ja Nylanderit, ketä siitä ihan lähistöltäkin ja pitkin pientä Kontupohjaa. Me asuttiin silloin Kontupohjassa. Olihan se hurjaa. Se oli kotietsintä. Tutkittiin nurkat ja kaikki. Ja ennen kuin ne olivat vielä

²⁷⁸ Tietoa kertojan äidin kohtalosta saatiin vasta Stalinin kuoleman jälkeen.

tulleet meille, isä sanoi, valokuvat pitää (...) Hän valitsi muutamia äidin veljen kuvia, suomalaisissa sotilaspuvuissa. Ne pitää panna kaikki piiloon, niin ettei ne koskaan joudu. No, eihän ne koskaan löytäneet niitä. Meillä oli semmoinen iso zulan sanottiin. No, se on niin kuin semmoinen iso säilöpaikka. Siellä oli vaatteita ja matkalaukkuja. Seinäpaperin väliin rakoeseen pantiin nippuna ne, mitä hän itse valitsi. Että näitä ei tarvitse näyttää kenellekään. Aikansa tönkivät siinä ja sitten isän vei. Se oli itkun paikka tietenkin. Joukkoitku. Sen jälkeen en minä isästä sitten tiennytkään. Äitille tuli joskus, sen jälkeen kun Stalin kuoli, se oli viiskymmentä vuosien alussa, paperi, että on syyttömänä vangittu, mutta muuta ei mitään tietoa. (LN6)

Kyllikki. Kaikki me itkimme.

Kuulin, kun käytävän ovi reväistiin auki. Oma väki ei niin tehnyt. Käytävällä jalkojen kolina. Kuin ukkonen ja meidän oveen lyötiin. Hyppäsin ylös, aukaisin sisään tuli kolme rotevaa miestä. Näkyi, että ruoka-aikana olivat olleet kotona. Vielä kaksi talon asukasta toisesta rapusta. Ei ruokittuja, kuten mekin. “Kaikki ylös! Kuka on Kyllikki Koski? Tässä on kotietintälupa. Kirjoita alle!” Terttu sanoi, että kaikki täällä on minun, mitä meillä on huonekin minun nimissäni. Ei meillä ollut edes paikkoja, mistä jotain hakea, kunhan väänsivät ja löysivät muistikirjaseni. Kunhan siinä penkoivat, antoivat allekirjoittaa toisen paperin. Se oli vangitsemismääräys. Kun puhuimme suomea, niin äjraistiin, että puhukaa venäjää. Sanoin, että äitini ei puhu venäjää. “Se ei meitä kiinnosta ja jos puhutte suomea, ette puhu ollenkaan. Ja ala joutua! Pue yllesi, pari alusvaatteita mukaan, muki, lusikka ja mitä vielä tarvitset.” Kaikki me itkimme, yritin jotain siihen suuntaan, että ollaanhan me jo nähin vangitsemisiin totuttu. (LN11)

Ihmisten häviäminen jäljettömiin teki elämästä painajaismaisen. Kun urkkijoiden ja ilmiantajien pelossa kehenkään ei voinut luottaa, epävarmuuden tuska oli kärsittävä yksin. Koskaan ei voinut tietää, kuka oli NKVD:n ilmiantaja. Ihmiset säikkyivät toisiaan ja kavahtivat jopa “omaa varjoaan”. Vangitun vanhemman kohtalosta ei keskusteltu, etteivät lapset varomattomuuttaan puhuisi perheen asioita eteenpäin. Tietämättömyys omaisten kohtalosta ahdisti. Lapset, joiden isä tai äiti oli vangittu, pelkäsivät menettävänsä myös toisen vanhempansa. Kun vangituilta ei tullut viestejä, omaiset kääntyivät viranomaisten puoleen, mutta turhaan. Osattiin pelätä pahinta, mutta silti toivottiin parasta.

Arla. Äiti kärsi valtavasti.

Juttu oli hyvin pelottava. Nyt ja olen mä ennemminkin honannut, että äiti kärsi valtavasti. Mutta minä en milloinkaan nähnyt, että äiti olisi itkenyt. Hän ei näyttänyt meille kyyneliä lainkaan. Eikä hermoillut tälleen eikä mitään. Siis hän ei lapsille näyttänyt mitään. Että siinä piti kyllä olla sisua

hänelläkin. Mutta se juttu oli silleen, että hän tietysti odotti joka ilta. Ja päivälläkin voivat. Työmaaltakin tulivat ja ottivat ja veivät ja lapset jäivät kuka minnekin. (LN2)

Kun yksi perheenjäsen oli vangittu kansanvihollisena, ihmiset alkoivat karttaa kanssakäymistä jäljelle jääneidenkin kanssa pelätessään omaa leimautumistaan. Tutut välttelivät katsomasta silmiin, jopa lapset joutuivat syrjinnän kohteeksi. Kansanvihollisen lapsi joutui kävelemään koulumatkan, kun muut luokkatoverit kyyditettiin bussilla kouluun. Myöskään poliittisten nuorisjärjestöjen jäseniksi ei hyväksytty kansanvihollisen lapsia.²⁷⁹ Vangittujen perheitä karkotettiin myös eristetyille alueille, mm. Äänisen saariin²⁸⁰ tai yksinkertaisesti vain häädettiin kotoaan taivasalle.²⁸¹

Heidi. Siitä vain nostettiin kaikki tavarat pellolle.

Isä vietiin keväällä. Tuli ihmiset kuorma-autolla tavaroineen ja meille komennettiin, että kaikki tavarat pellolle. Pihalle nostettiin, keskelle pihaa. Siinä oli taloja näin rivissä. Olikohan niitä kahdeksan semmoista neljän perheen taloa. Me oltiin siinä nurkimmaisessa. Siitä vain nostettiin kaikki tavarat pellolle. Toiset muutti sisään meidän asuntoon. Meillä oli siinä aika ihme. Äidillä tietysti enemmän kuin meillä. (LN6)

Vangitun perheenjäsenten oli vaikea löytää uutta asuntoa. Viiranomaiset olivat haluttomia tekemään vaadittavaa sisäänkirjoitusta ja ihmiset vaarantamaan omaa elämäänsä majoittamalla heitä luokseen. Jopa omaisia oli kielletty suojelemasta kansanvihollisten perheitä.

Kyllikki. Olisiko meidän pitänyt menehtyä syysyön kylmyyteen?

Ajattelimme, että on hyvä, kun voimme mennä teknikumille mummun luo, hänellä on tilaa ja siellä voimme olla, kunnes löydämme jonkun nurkan itsellemme. Siihen voi mennä pitkäänkin. Kun tulimme mummulle, hän oli hermostunut, pois tolaltaan ja sekasorron vallassa. Pirkko (isän nuorin sisko) oli pantu pois koulusta, kun veljensä oli vangittu. Mummu ei mitenkään voinut ymmärtää tilannetta, mitä tämä kaikki tarkoittaa. Meille hän sanoi, että hänellä ei olisi lupaa ottaa meitä luokseen, mutta ei voi meitä poiskaan ajaa. Häntä oli varoitettu ottamaan meitä siihen luokseen. Kuka tietää, millä oli uhattu. Että olivat julmia GPU:n miehet. Hehän olivat kaikki kommunisteja, niitä ihmisrakkaita. Ei siellä varmaan ei-kommunisteja pidettykään työssä. Mennä vanhan suomalaisen mummun luo ja kieltää tätä ottamasta luokseen vangitun poikansa vaimon ja tyttären.

²⁷⁹ LN2, LN11, LN19, LN20

²⁸⁰ LN20, LM26

²⁸¹ LN6, LN11

Olimmehan taivasalla. Olisiko meidän pitänyt menehtyä syysyön kylmyyteen? Ehkä se olis ollut GPU:n mieleen. (LN11)

Kanssaihmisten tarkkailu kuului neuvostoaajan elämään ja ilmi-antajien verkko oli Stalinin aikana tiheä. NKVD värväsi suomalaisia verkostoonsa tarkkailemaan toisia maanmiehiään. Aineiston loikkareista kuitenkin vain yksi nainen tunnustaa suostuneensa painostuksen alla tehtävään. Ilmiantajana toimiminen kuulunee yhä elämäntarinoissa häpeällisenä pidettyihin, vaiettuihin asioihin.

Sota-aikana myös Kyllikki sai kutsun miliisiin. Mennessään kuulusteluun hän ei osannut epäillä mitään outoa, sillä tarkastuksia tehtiin mistä tahansa syystä. Perillä alkoi ristikuulustelu, jonka kestäessä Kyllikin mieleen alkoi hiipiä epäily tilaisuuden perimmäisestä tarkoituksesta. Asia valkeni, kun häntä pyydettiin allekirjoittamaan sitoumus ryhtymisestä NKVD:n raportoijaksi. Ankarien uhkailujen paineessa Kyllikki suostui.

Kyllikki. MGB iski minuun tyhmään, nälkäiseen tyttöön.

Olin kuin lyöty maahan tunsin kipua koko ruumissani, se oli enemmän kuin kipua (...) MGB iski minuun, tyhmään, nälkäiseen tyttöön ja nyt minun olis pitänyt puhua pahaa ystäväistäni. Kun ei minusta ollut heidän mieleen, tuli uhkailuja, ensin kuin huomautuksia. Mutta pian aloin ymmärtämään sen kaiken kataluuden ja vakavuuden. Sen, että voin hävitä niin kuin ihmisiä hävisi 1937–1938 ja koko Neuvostovallan aikana. Minua myös hyvin tarkkailtiin. Aina tiedettiin, missä olin ollut, kenen kanssa, vaikka kuinka väitin vastaan. Ja siitä ymmärsin, että minun hännilläni on aina joku, kuka? Jakaa tätä surua en voinut kenenkään kanssa. (LN11)

Jatkuvan tarkkailun kohteena oleminen ja paljastumisen pelko ajoivat epätoivon partaalle. Kyllikki suunnitteli jo itsemurhaa, mutta uskoutuminen auttoi. Serkku, jonka kanssa hän asui, oli huomannut Kyllikin käyttäytymisessä tapahtuneet muutokset ja vaati selitystä. Kyllikki tunnusti ja sen jälkeen yhdessä jaettu murhe oli helpompi kestää. NKVD:n tarkkailijat vaivasivat myös muita aineiston kertojia.²⁸² Esimerkiksi Martta tunsu, että häntä seurattiin kaksikymmentä vuotta 1937–1957.

6.5.4 Kamenskin verilöyly

Kun Karjalassa asuvat loikkaarit joutuivat seuraamaan läheisten vangitsemisia ja elämään pelon vallassa omaa vuoroaan odotellen vuosikausia, Uralille päätyneiden kertojien perheet tuhottiin yhdessä ainoassa operaatiossa. Leningradin lähiympäristön suuret työmaat jäivät loikkareille vain välietapeiksi Neuvostoliittoon saapu-

²⁸² LN16, LN20, LN23

misen jälkeen. Jo muutamien kuukausien kuluttua tulokkaat siirrettiin Sarovan salaiselle keskitysleirille Moskovan lähelle ja sieltä edelleen Uralin kaupunkeihin. Kuljetusten käynnistyessä ihmiset eivät tienneet, minne heitä oltiin viemässä. Osa jopa luuli, että he olivat palaamassa Suomeen.²⁸³

Elsa. Se oli se viimeinen paikka, jossa me asuttiin.

Liikkui (Syvärillä) semmoinen huhu, että meidät viedään Suomeen ja tuotiin hakemaan ihan hevostäryillä. Sitten tuotiin sinne vankilaan, missä isä istui. Vietiin sisään ja sanottiin, että istukaa tässä ja odottakaa. Isä tuli sieltä kamerasta (huoneesta) pois ja taas hevostäryihin ja autoihin. Tuotiin Leningradiin ja siellä taas junaan ja tuotiin Sarovaan. Oltiin ihan ensimmäisiä suomalaisia. Toiset tuotiin perässä. Ihmeteltiin, kun sanottiin, että meidät viedään Suomeen. Siellä olimme jonkun aikaa lastenkodissa. Isä asui jossain eristettynä ja äiti myöskin. Äidin luokse pääsimme vain lauantaina tai sunnuntaina. Semmoista elämää. Sieltä taas kauemmaksi Magnitogorskiin ja Tšeljabinskiin (...) Olimme varmaan puolitoista vuotta. Sitten alkoi liikkua taas huhuja, että suomalaiset viedään johonkin toiseen kaupunkiin. Ja sitten vietiin Kamenskiin. Siellä äiti osti ompelukoneen, jota pyöritettiin käsin. Ja isä kävi traktorikoulua. Ja se oli se viimeinen paikka, jossa me asuttiin. (LN4)

Sunnuntaista 2.1.1938 tuli Kamenskin suomalaisille kohtalon päivä. Pidätys lavastettiin junaonnettomuuden pelastusoperaatioksi. Illalla suomalaisten asumissa parakeissa käytiin kertomassa rautateillä tapahtuneesta onnettomuudesta ja ihmisiä pyydettiin kokoontumaan alumiinitehtaan ruokalaan, josta oli määrä lähteä yhdessä avustustöihin.

Irma. Käskettiin kaikki polvilleen sotilaiden edessä.

Kaikki lähtivät auttamaan heti. Sitten odotimme. Kello oli jo 12 yötä. Isät eivät tulleet takaisin. Kukaan mitään ei tiedä, missä ne on. Äiti kävi kysymässä naapurin rouvalta, onko niiden isä tullut. Kukaan ei ollut tullut. Äiti ei nukkunut, minä nukahdin pikkuisen. Sitten heräsin, kun koputettiin. Ja ne sotilaat siellä parakissa kävivät, koputtivat jokaiseen oveen, että nyt lähdetään. Ei oteta paljon tavaroita mukaan. Lapset ja pikkuisen vaatteita, ei mitään muuta. Vietiin meidät ulos sieltä ja käskettiin kaikki polvilleen sotilaiden edessä. Kun olimme polvillamme, laskivat, paljonko meitä siellä on ja sitten veivät. Siellä oli kymmenen parakkia suomalaisia. Kaikki yhtenä yönä vangittiin. (LN8)

Myöhemmin yöllä tuli naisten ja lasten vuoro. 21-vuotias Salli oli lähtenyt uuden vuoden tansseihin pienen kinan jälkeen. Isä oli

²⁸³ LN4, LN5, LN8, LN16

yrittänyt estellä, koska tyttärellä olisi seuraavana päivänä edessään raskas työpäivä. Salli piti päänsä.

Salli. Kaikki muut ammuttiin.

Minä olin lähtenyt tanssiin, parin kolmen kilometrin päähän. Sitten sinne tuli muutama poika meidän jälkeen. Sanoivat, että siellä on joku kokous. Kaikki kutsuttiin sinne tehtaan ruokalaan (...) Puoli kaksitoista loppui ne tanssit, niin pojat sanoivat, että mennään sen kautta, jos jatkuu se kokous. Mentiin sen kautta. Niin siellä oli sen tehtaan luona oli vartijat (...) Me kahdeksan tyttöä ja kolme raskaana olevaa naista pelastuimme. Kaikki muut ammuttiin. (LN16)

Kamenskin asemalla odotti pitkä tavarajuna. Miehet ja naiset komennettiin eri vaunuihin. Alaikäiset lapset, raskaana olevat naiset sekä alle kolmevuotiaiden lasten äidit erotettiin muusta joukosta. Lapset vietiin lastenkotiin. Vasta Stalinin kuoleman jälkeen paljastui, että alumiinitehtaalla vangitut ammuttiin maaliskuussa Sverdlovskissa. Salli tapasi isänsä sattumalta vielä vankilassa, jonne vangit oli kuljetettu. Hänellä oli huono omatunto omapäisen käytöksensä takia, kun hän oli isäänsä uhmaten lähtenyt tansseihin.

Salli. Se oli viimeinen kerta, kun isän äänen kuulin.

Ensimmäinen yö jouduttiin olemaan siellä vankilassa, kun vietiin. Miehet oli jo siellä sellissä. Me vartuttiin siinä käytävässä. Niin mie näin, kun siellä oven takana oli joku ryhmä, siitä luukusta, siitä tirkistysreiästä. Ja mie menin sinne. Meidän miehet on siellä, sanoi joku. Mie menin heti siihen luukulle. Huusin, että onks meidän isä siellä! Ai, Ollikaisen. Niin, että on. Mie vartuin, kun isä tuli. Että mitä isä nyt sanoo, mutta eihän se enää sitä muistanutkaan. Juteltiin sitten muita, mutta minut ajettiin pois siitä siten. Se oli viimeinen kerta, kun isän äänen kuulin siitä tirkistysreiän kautta. Sitten hänet vietiin. (LN16)

Veljensä kohtalosta hän ei ole pidätyspäivän jälkeen kuullut mitään etsintäyrityksistään huolimatta. Veli ehti karata vangitsijoilta eikä joutunut kuljetusjunaan.

6.5.5 Lastenkotien kasvatit

Vangitsemisten takia vanhemmista jääneet orpolapset sijoitettiin lastenkotiin. Viisi kertojaa on kasvanut lastenkodissa, heistä neljä aikuisikään saakka.²⁸⁴ Kolme kertojaa joutui orpokotiin Kamenskin joukkopidätyksissä, yksi Petroskoin evakuoinnin yhteydessä ja yksi molempien vanhempien vangitsemisen jälkeen.

²⁸⁴ LN4, LN5, LM7, LN8, LN21

Isommille lapsille lastenkotiin joutuminen oli poikkeuksetta järkytys. Ahdistusta lisäsi vielä kielitaidottomuus. Lapset olivat lastenkotiin mennessään täysin suomenkielisiä, eivätkä ymmärtäneet venäjänkielisten hoitajien puhetta. Miliisilaitoksella äidistään erotettu seitsemänvuotias Kalle²⁸⁵ piti raahata väkisin autoon. Vielä nytkin hän muistaa, miten hän itki ja odotti äitiä. Alkuvaikeuksien jälkeen elämä lähti vähitellen sujumaan ja lastenkotivuosinaan hän unohti täysin suomen kielen. Myös Kamenskin joukkoteloituksista pelastuneet Irma ja Elsa joutuivat muiden kohtalotovereidensa kanssa suureen 250 lapsen lastenkotiin, johon sopeutuminen vei aikansa.

Irma. Teistä huolehtii valtio.

Ensin itkettiin aina kuorolla. Kokoonnuimme sängyn päälle istumaan. Muistelimme suomalaisia lauluja. Itkimme ja lauloimme. Sitten opittiin jo vähän venäläisiä lauluja, orpolasten lauluja. Pyörimme ja lauloimme. Lastenhoitaja ja johtaja tulivat katsomaan. Kun kuuliivat, että lauloimme orpojen lauluja, he sanoivat, ettei sellaisia lauluja saa laulaa. Teistä huolehtii valtio. Ette te orpoja ole. (LN8)

Vankileirillä syntynyt Hilikka erotettiin äidistään heti syntymän jälkeen ja sijoitettiin leirin lastenkotiin. Hän asui siellä 10 ensimmäistä elinvuottaan, kunnes äiti vapautui.

Hilikka. En pystynyt ymmärtämään, miksi olin siellä.

Minulla oli heikko terveys. Äidille oli annettu semmoinen lupa, että hän sai käydä lastenkodissa minua katsomassa. Mutta oli aina vahti läsnä eikä meillä ollut mahdollisuutta nähdä kahdestaan. Sitten kun olin täyttänyt seitsemän vuotta ja menin kouluun, sen jälkeen oli aika vaikea järjestää tapaamisia. Kolmeen vuoteen ei ollut sitten mitään mahdollisuutta nähdä toisiamme. Kolme vuotta olin yksin lastenkodissa ja sen jälkeen, kun äiti vapautettiin vuonna 1948, hän tuli hakemaan. Minä olin silloin kymmenvuotias. Ja kun kaikki paperit oli tehty, olin kolme päivää äidin kanssa koko ajan (...) Minulla oli aina semmoinen tunne, että äiti tulee hakemaan. En pystynyt ymmärtämään, miksi olin siellä. Kukaan ei selittänyt. Opettajat ja hoitajat eivät puhuneet mitään. (LN5)

Pirkon isä vangittiin vuonna 1938 ja äiti komennettiin jatkoosdan aikana kaivamaan juoksuhautoja Petroskoin ulkopuolelle. Äidin ollessa töissä tytär oli lastentarhassa. Suomalaisrintaman lähesytyessä Petroskoita lastentarhat evakuoitiin ilman ennakkovaroitusta proomuilla Äänisen yli. Samana päivänä, kun Pirkon tarhan vuoro tuli, yksi lapsia kuljettaneista lautoista pommitettiin upoksiin ja

²⁸⁵ LM7

Pirkon äiti luuli, että tytär oli hukkunut proomun mukana. Kun äidillä ei ollut miehensä vangitsemisen jälkeen enää muita sukulaisia Neuvostoliitossa, hän lähti perääntyvien sotilaiden mukana Suomeen jatkosodan vetäytymisvaiheessa. Kun lastentarha sodan jälkeen palasi takaisin Petroskoihin, lapset odottivat tapaavansa vanhempansa. Pirkolle äidin lähdön paljastuminen oli suuri pettymys.

Pirkko. Aluksi itkin paljon, mutta sitten totuin.

Kun tultiin tänne, meidän koko lastentarhasta jäi viisi orpoa. Kaikki muut menivät vanhempien tai isovanhempien luo. Meitä oli viisi, joilla ei ollut ketään. Meidät otettiin sitten lastenkotiin. Kaikki oli kovin sairaita, erittäin sairaita. Mutta silloinhan kärsivät kaikki, koko maailma. Täällä minä sitten sopeuduin. Aluksi itkin paljon, mutta sitten totuin. Kun lastenkoti lopetettiin ja meidät sijoitettiin eri paikkoihin, minut lähetettiin Salmiin. Jälleen oli kyyneleitä paljon. Mielelläni lähdin sieltä lastenkodista. Toiset itkivät, mutta minä en. Toivoin, että putoisipa vaikkapa vahingossa yksi kyynel, mutta oikein nolotti, kun ei yhtään tipahtanut. Olin oikein iloinen, että pääsin lastenkodista. Se oli vuonna -52. (LN21)

Kymmenen vuotta myöhemmin Pirkko tapasi äitinsä. Äiti ja tytär saivat tietää toisistaan sattumien summana. Äiti matkusti Suomesta Petroskoihin tyttärtään tapaamaan. Pirkko ei kuitenkaan pystynyt antamaan äidilleen anteeksi kokemaansa hylkäämistä.

Pirkko. Elävän äitin ollessa minä kasvoin lastenkodissa.

Viimeisenä vaunusta tuli ulos. Minä hänet heti tunnistin, mutta hän ei tuntenut minua. Mitä siinä, kolme päivää. Kaksi yötä hän oli täällä. Minä halusin hänen kanssaan jutella. Hän ei voinut. Hän oli väsynyt ja hermot olivat kireällä. Sitten hän sanoi, että minun tyttäret pitävät siitä, että minä peitän heidät peitolla ja silitän heitä. Hän sanoi, että minä haluan myös sinua silittää. Minä kysyin, että miksi. Meillä oli tässä nahkasohva ja minulla oli kolmas lapsi, tytär syntynyt, hän oli kolme kuukautta. Minä kolme kuukautisen tytön otin syyliin ja halusin. Äiti lähestyi minua ja olisi halunnut silittää, mutta minulla oli sellainen olo, että se olisi tuntunut epämiellyttävältä. Minä en häntä mistään syytä, mutta oli jotenkin sellainen epämiellyttävä tunne, että elävän äitin ollessa, minä kasvoin lastenkodissa. En voi. Tiedän, että hän ei ole siihen syyllinen, mutta en mitenkään voinut antaa anteeksi. (LN21)

Tapaaminen jäi ainoaksi. Pirkko kävi ensimmäistä kertaa Suomessa vuonna 1996 serkkunsa kutsusta, mutta äiti oli jo muutamaa vuotta aikaisemmin kuollut. Äidin uuden perheen ja elossa olevan sisarpuolen kanssa Pirkolle ei ole syntynyt ystävyysuhdetta.

Pirkko. En tiedä, mitä hän ajattelee.

Hän (sisarpuoli) on ihan hyvä ihminen ja hyvin otti minua vastaan, mutta sen enempää ei pidetty yhteyttä. En tiedä, mitä hän ajattelee. Ehkä, että minulla olisi jotain äidin perintöön. Mutta minä en halua mitään. Minulla on oma talo täällä. (LN21)

6.5.6 Sota-aika ja evakkomatkat

Sota-ajalla on keskeinen sija loikkareiden elämäntarinoissa. Pääasiassa puhe liittyy evakkoaikojen muistoihin, mutta kokemuksia on kertynyt myös rintamalta ja työarmeijasta. Kaksi kertojaa, molemmat naisia, on osallistunut sotatoimiin. Annikki toimi ilmatorjuntatykistössä Leningradissa ja Martta rintamantakaisena radistina Itä-Karjalassa. Vienon isä oli talvisodan aikana Kuusisen armeijan politrukki ja Arvin puna-armeijan upseeri. Suomalaisia miehiä ei viholliskansaan kuuluvina kelpuutettu yleensä rintamalle, vaan asevelvollisuusikäiset miehet määrättiin työarmeijaan.

Ihmiset olivat ehtineet tuskin vetää henkeä pahimpien vainovuosien jälkeen, kun siviiliväestö joutui lähtemään evakkoon sodan jaloista syvemmälle sisämaahan. Aineiston kertojista 14 oli evakuoituina: Uralissa (4), Siperiassa (2), Sisä-Venäjällä (3) ja Pohjois-Venäjällä (4). Yksi kertoja ei mainitse evakkopaikkaansa. Valtaosa evakoista kuljetettiin lautoilla Äänisen yli ja vesireittejä pitkin maan sisäosiin. Lähtömääräys voi tulla ilman varoitusta ja perheenjäsenet saattoivat joutua eroon toisistaan. Talvea vastaan tehty matka oli raskas ja verotti etenkin lapsia ja vanhuksia.²⁸⁶

Elina. Eihän me oltu ihmisiäkään.

E: Sota kun alkoi, meidät pantiin roomuun vaan ja yli Äänisen. Kuletettiin. Joka aamu, kun herättiin, oli lapsia kuolleita. No, ne heitettiin Ääniseen. Kyllä se oli kurjaa siellä roomun pohjalla. (.) Se vei meidät sinne, mikä se paikka oli, en muistakaan. Vologodskajan alueelle. Vologdan alueelle ja sieltä Argangelin alueelle.

H: Minkälaiset olot siellä oli?

E: Kurjat tietysti. Joka kuukausi piti käydä ilmoittautumassa, ettei ole kannnut. Minulla oli se väliaikainen passi. Minä junanvaunun rappusilla ajoin sinne Plestkiin. Ja sitten kolme kuukautta taas. Eihän me oltu ihmisiäkään. Ne haukkui meitä kuverkanniksi, vai miksi ne sanoi.

H: Missä töissä te olitte?

E: Se oli les. Tämä metsä. Saha, missä sahattiin puita. Ja siellä oli suuri uuni. Minä sitä tuhkaa kannoin. Ja, tuota, sain tietysti pölyä keuhkoihin.

²⁸⁶ LN2, LN3, LN6, LN11, LN12, LN13, LN14, LN15, LN17, LN19, LN20, LN21, LN22, LN24

Luulivat että minussa on keuhkotauti, mutta ei se ollut.

H: Kuinka kauan olitte Arkangelissa?

E: Mitä me oltiin? Neljä vuotta. Sodan loppuun saakka. (LN3)

Evakkomatkoista puhuessaan kertojat keskittyvät kuvailemaan lähtöhetken ja matkan kokemuksia, mutta usein vuosiakin jatkuneesta evakkoajan oloista monet vaikenevat (6). Kerttu Toini ja Sinikka luokittelevat evakkoajan toimeentulon olosuhteisiin katsoen siedettäväksi. Muiden kokemukset olivat selkeästi negatiivisia. Ruuan hankkiminen ja hengissä pysyminen muodostavat tarinoiden keskeisen juonen.

Kyllikille evakkovuodet Arkangelin alueella ja Belomorskissa merkitsivät jatkuvaa nälkää ja kurjuutta. Isän tuomion takia äidin ja tyttären oli vaikea löytää itselleen asuntoa ja työtä.

Kyllikki. Jotenkin tarkenimme.

Emännän, jonka luona me asuimme, jos sitä voi asumiseksi sanoa. Saimme yöt sentään nukkua katon alla. Hänen tytär tuli armeijasta kotiin. Tuliko lomalle, oliko haavoittumisen jälkeen, en tiedä, mutta hän oli hurjana äidilleen. "Ketä sinä olet laskenut meidän kotiimme, etkö tiedä että he tappavat neuvostokansaa sodassa ja muutenkin? He ovat vihollisia nämä suomalaiset tai ketä ovatkin." Keskellä yötä hän potki meidät siihen parakin kongille. Tässä parakin kongilla oli kaksi ulkokäytävää, mutta kuljettiin vain yhdestä rapusta. Toinen oli laitettu kiinni ja siinä oli sellainen eteinen, sinne menimme rääsyinemme. Onneksi oli maaliskuu, ei niin kylmä. Ja kun kaikki rääsyt päälle vedimme, niin jotenkin tarkenimme. Keittämistä meillä ei ollut. Ei leipänormia tarvinnut keittää ja vettä sai. (LN11)

Vaikka virallinen Neuvostoliitto suhtautui kansanvihollisiin nuivasti, toiset vainotut auttoivat kohtalotovereitaan jakamalla heidän kanssaan leivän ja ahtaat asuntonsa. Rahaa elämiseen piti hankkia myymällä ja vaihtamalla omaisuutta niin kauan, kun rahanarvoista tavaraa riitti. Nälän tyydyttämiseksi ihmiset varastivat vangitsemisen uhalla juureksia kolhoosien pelloilta kaiken mahdollisen syötäväksi kelpaavan sekä keittivät ruuaksi suolaheiniä ja nokkosia.

Kyllikki. Silmät koko ajan hakee jotain suuhun pantavaa.

Roskakasan päällä oli kuollut naakka. Äiti sanoi, että tähän on hyvää kuin kana ja rasvaista. En minä ollut kanaa varmaan koskaan syönytään (...) Nälkä, se on sanoin kuvaamaton, se on kuin jokin pahe sinuun tarrautuneena. Se ei jätä sinua rauhaan ei yöllä, ei päivällä. Se seuraa joka askeleella. Se on sinun varjo, se on sinussa kiinni. Se on sinun joka solussa. Kun olet liikkeellä, silmät koko ajan hakee jotain suuhun pantavaa. Se on

sinun aivoissasi ja järjessäsi. Kun jotain saat, sinä et täyty. Ei ole rajoja, sinä aina vaan ahmit silmilläsi. Ja kun enemmän saat, olet rankaistu. Sinun suolisto ei tahdo sitä kestää. Siitä seuraa veriripulia, mutta sinä vaan söisit. Näälän tunne ei sinua jätä. (LN11)

6.5.7 Loikkarit sodassa

Viidestä toisen maailmansodan aikana asevelvollisuusikäisestä miehestä ei yksikään ollut rintamalla. Heidät joko kokonaan vapautettiin asevelvollisuudesta²⁸⁷ tai passitettiin työarmeijaan.²⁸⁸ Työarmeijaan joutuivat myös Maijan ja Kertun isät sekä Meerin ja Toinin veljet.

Saadessaan komennuksen Tšeljabinskiin Kalervo uskoi olevansa normaali asevelvollinen. Totuus paljastui vasta perillä, kun hän huomasi joutuneensa vankileirille. Samalla leirillä työarmeijalaisien kanssa oli rikoksista tuomittuja kärsimässä tuomiotaan. Asuinparakit olivat maahan kaivettuja, katolla peitettyjä kuoppia.

Kalervo. Oli hyvä, että oli talvi, ruumiit jäätyivät.

Ensin kun tuotiin, meitä oli 18 henkeä. Siellä oli ylänarit ja siellä istuin ja katsoin. Siellä istuivat luurangot. Minä kauhistuin. En liioittele. Niillä oli tuollaiset silmät, en ollut sellaisia nähnyt ikinä. Se saksalainen sanoi, mitä katsot, kohta sinä tulet samanlaiseksi. Ihan luuranko, luut vain oli ja nahka päällä (...) Kun olin huonossa kunnossa, sattui, että en voinut enää tehdä töitä. Siellä oli paikka jonne pantiin paranemaan. Ei tarvinnut tehdä töitä. Siellä oli keuhkotautisia, sylkivät verta. Toiset luurangot kävelivät. En ihan kurjaan kuntoon mennyt kuin saksalaiset olivat sanoneet. Siellä oli nälkätauti, ettei suolisto pitänyt enää. Tuli vain verta. Me yöllä, meitä oli kaksittain, kun joku kuoli, otettiin ja vietiin paareilla. Ruumishuone oli pihalla, ei ollut mitään lamppua. Oli hyvä, että oli talvi, ruumiit jäätyivät. Aamulla tuli auto, viskattiin ruumiit autoon, täkit päälle ja sitten makasimme siellä. Oli hautausprikaati, mutta heillä ei ollut voimia kaivaa. Panivat dynamiittia ja räjäyttivät. Tuli kuoppa, maamöhkäleitä oli. Ajettiin kuopan reunalle ja päästä ja jaloista sinne. Sitten vasemmassa jalassa oli birka, vaneripala, jossa oli kynällä kirjoitettu numero. Ihmettelin, kyllä se menee pois. Se oli vasemmassa jalassa. Se toistui joka päivä. (LM9)

Kalervo lähti Tšeljabinskista omin luvin ennen määräjän lopumista. Hän oli päässyt autokorjaamolle töihin ja kunto oli parantunut kesään mennessä sen verran hyväksi, että karkaaminen oli mahdollista. Hän matkusti Sverdlovskiin, jossa äiti oli evakossa. Siellä olot olivat siedettävät eikä Kalervo joutunut passitto-

²⁸⁷ LM18, LM26

²⁸⁸ LM9, LM10, LM25

muutensakaan takia vaikeuksiin. Vuonna 1947 hän palasi äitinsä kanssa takaisin Petroskoihin .

Jatkosodan aikana myös naiset osallistuvat vapaaehtoisesti rintamapalveluun. Neljä kertojaa ja yhden äiti²⁸⁹ olivat kaivamassa juoksuhautoja ja lentokenttätöissä. Annikki palveli ilmatorjuntatykistöissä ja Martta toimi rintaman taakse soluttautuneena radistina.

Kemistä kotoisin oleva Martta tuli kahdeksanvuotiaana Neuvostoliittoon äitinsä kanssa Ruotsin kautta vuonna 1932. Isä oli loikannut paria vuotta aikaisemmin. Lähdön syynä oli isän työttömyys ja tämän nuoremman veljen saama 10 vuoden vankilatuomio ns. Rovaniemen murhapolton jutussa ja siitä perheelle aiheutunut häpeä. Martan mukaan Rovaniemen työväentalo oli palanut ”fasistien” syyttämänä, mutta nuorisoliittolaiset olivat saaneet syyt niskoilleen.²⁹⁰

Viisi ensimmäistä vuotta Neuvostoliitossa oli Martan mielestä hyvää aikaa. Vaikeudet alkoivat, kun isä vangittiin. Kun suomalaisia oli viety ympäriltä, Martan äiti oli kehottanut miestänsä piiloutumaan metsään, mutta hän ei lähtenyt. Hän luotti, ettei työläisten maassa vangita ihmisiä turhaan ja rehellisenä ihmisenä hän olisi turvassa. Isän vangitsemisen jälkeen Martta masentui eikä koulunkäynnistä tullut mitään. Tilannetta pahensi suomenkielisten koulujen lakkauttaminen. Kansanvihollisen lapsena hän tunsi itsensä ”ulkopuolisten silmien” valvomaksi, muille vaaralliseksi ihmiseksi. Sodan sytyttyä Martta hakeutui maanalaiseen työhön rintamalle, sillä hän uskoi, että osallistumalla maanpuolustukseen hän puhdistuisi kansanvihollisen leimastaan. Martta palveli puolueen alaisessa työssä radistina soluttautuneena suomalaisten valtaamille alueille.

Martta. Minä tiesin, että fasisteja vastaan piti taistella.

Sitten kun alkoi sota, minä ajattelin, että fasistien kanssa sotaan minä kyllä lähdän niitä vastaan siksi, kun ne sotki meidän koko elämän. Niin lähdin (...) Jos tappavat, niin tappavat, mutta jos tullaan takaisin, niin puhistan itseni (...) Yhden kerran meillä oli kohtaas Karhumäellä suomalaisten sotilaiden kanssa. Se oli 94. vuotena. Sinne täältä Petroskoista pyysivät sotaveteraaneja ja minut myös otettiin sinne. Minä sanoin, että minä olen suomalainen ja kuulivathan ne puheestakin. Ne sanoi, että miksi sinä ru-

²⁸⁹ LN11, LN19, LN20, LN21, LN24

²⁹⁰ Rovaniemen välikäräjien 20.8.1930 antaman päätöksen mukaan kertojan isän veli oli tuomittu 10 vuodeksi kuritushuoneeseen yhtenä Rovaniemellä 7.7.1930 tapahtuneen murhapolton pääsyyllisenä. Rovaniemen palokunta oli saanut puolen yön jälkeen hälytyksen, kun useita liike- ja varastorakennuksia oli tulussa ja suurin osa niistä tuhoutui perustuksiaan myöten. Aiemmin keväällä oli ollut kaha-kointia Lapuan liikkeen ja työväentalon väen kanssa ja viikkoa aikaisemmin yksi tovereista oli kyyditetty asunnostaan tuntemattomiin. Kostoksi työväentalon aktivistit olivat päättäneet syyttää muutamia kauppalan keskeisiä rakennuksia tuleen.

pesit omia heimolaisia vastaan sotimaan. Minä sanoin ei, minä rupesin sotimaan fasisteja vastaan. Mutta miksi te rupesitte fasistien kanssa yhteen porukkaan? Eihän sinne lähtenyt ruotsalaiset eikä norjalaiset. A, miksi te lähitte sinne? Mitä niistä fasisteissa on hyvää? Minä tiesin, että fasisteja vastaan piti taistella. Oikeinhan se on. (LN23)

Martta piileskeli suomalaisten valtaamilla alueilla kahdeksan kuukautta. Ensimmäiset neljä, viisi kuukautta radistiryhmä asui metsässä, mutta suomalaisen metsästäjän havaittua heidän asumuksensa, radistit piiloutuivat karjalaissyntyisen kylänvanhimman navettaan neljäksi kuukaudeksi. Välttyäkseen paljastumasta he joutuivat pysyttelemään sisätiloissa ja uskalsivat tuskin puhua, sillä samaan taloon oli majoitettu myös suomalaisia sotilaita. Ennen pitkää suomalaiset havaitsivat, että venäläisten radiosanomien lähetyspaikka oli jossain heidän keskellään, mutta eivät kuitenkaan pystyneet jäljittämään sijaintipaikkaa. Kun suomalaiset rupesivat tarkastamaan kylää talo talolta perunakuoppia myöten, navetassa piileskelevät radistit säästyivät täysin onnen kaupalla. Kiperästä tilanteesta selvittyään Martta lähetti päämajaan sanoman, että heidän oli pakko siirtyä muualle. Martta ja hänen miehensä palasivat rintamalta ehjinä takaisin.²⁹¹

Martta. Ei meille minkäänlaisia kunniamerkkejä annettu.

Se oli paras palkinto meille (hengissä selviäminen). Ei meille minkäänlaisia kunniamerkkejä annettu. Minä tähän päivään asti ajattelin, että minun takia. Että minun takia. Kun laittoivat vihollisen tytön siihen ryhmään. Minua oikein kehuittiin tässä kirjassa. Tässä on kirjoitettu, että minua kutsuttiin Eetterin tarkka-ampujaksi. Oikein hyvin työskentelin, mutta ei se – se oli vielä Stalinin aika – ei se auttanut. (LN23)

Osa evakosta palaavia loikkareita joutui huomaamaan, ettei entisiin koteihin ollut asiaa. Joidenkin koti oli tuhoutunut sodassa. Pommituksilta säilyneissä asunnoissa oli toiset asukkaat ja tyhjilleen jääneistä huoneistoista oli huonekalut viety.²⁹²

Paula. Menin naapuriin pyytämään ämpäriä lainaksi, että saisin vettä.

Kävin siellä asunnossa, missä olimme ollut. Se talo oli pystyssä, Mutta se oli, se oli aivan tyhjä. Se teki minuun sellaisen kaameen vaikutuksen, että en halunnut siihen palata. Saimme parakista huoneen, mutta meillä ei ollut

²⁹¹ Suomalaisten luottamusta nauttinut kylänvanhin kuoli jonkin ajan kuluttua hämäräksi jääneissä olosuhteissa. Kyseisestä radistiryhmästä on kirjoitettu kirja *Operacija v zone vakuum* (Oleg Tihonov. Petroskoi 1979 ja 1995). Katkelma kirjasta *Operaatio tyhjiössä* on julkaistu suomeksi Punalippu-lehdessä 2/1989.

²⁹² LN2, LN19, LN24, LN24

mitään. Jotakin me kuljettiin pitkin tyhjää asuntoa. Jonkinlainen sänky me löydettiin ja pöytä. Ja tuoli vai penkki. Penkki se oli. Meillä ei ollut mitään. Ei ikkunaverhoja. Se oli kuin alusta alkaen elämä. Muistan, kun piti mennä vettä hakemaan ja sain sen ämpäriin täyteen, niin siitä putosi pohja. Menin naapuriin pyytämään ämpäriä lainaksi, että saisin vettä. Ne antoi lainaksi ämpäriin. Niin sitä piti alkaa ihan niin alkeellisesti, ettei mitään ollut. Suomalaiset oli jättänyt kaikenlaista paperitopaskaa. Niillä oli paperipöytäliinoja ja kaikkia sellaista. Minulle joku antoi sellaisen, olisiko se ollut lakana vai mikä, paperista. Pantiin se halki ja pantiin ikkunaan. Sain ikkunaverhot. Oli se, oli se huonoa se alku. Kaupoissa ei ollut mitään. Ei kahvikuppia, ei mitään. Muistan, että ostin torilta kaksi kahvikuppia. Yksi oli Suomen armeijan kahvikuppi, sellaista paksua. Siinä oli Suomen lippu. Armeijan kahvikuppi. Se oli jo, että oli kahvikuppi. Kyllä se on ollut vaikeaa. Kun ei mitään ollut, ei puita ei mitään. Ne oli kylmät ne parakit. (LN24)

Sota-aika hajotti osan kertojista pysyvästi pois entisiltä asuinpaikoiltaan muualle Neuvostoliittoon. Toini solmi avioliiton evakokoaikanaan ja muutti Etelä-Venäjälle ja Matin perhe muutti Moskovan lähelle. Kamenskin verilöylystä pelastuneet Irma ja Elsa päätyivät ajan myötä Siperiaan. Muut palasivat Karjalaan.

6.5.8 Vankileirien saaristossa

Kyllikki ja Salli tuomittiin vankileirille. Kamenskin verilöylystä pelastunut Salli tuomittiin 10 vuodeksi Kazakstaniin neuvostovastaisesta toiminnasta vuonna 1938 ja Kyllikki seitsemäksi vuodeksi Vorkutaan vakoilusta sodan jälkeen vuonna 1947. Molemmat kärsivät tuomionsa loppuun.

Kun Kyllikki oli yöllä pidätetty asunnostaan, hänet vietiin kuulusteltavaksi Petroskoin ”Harmaaseen taloon”, MGB:n päämajaan. Henkilötietojen tarkistamisen, valokuvauksen ja sormenjalkien ottamisen jälkeen tehtiin ruumiintarkastus.

Kyllikki. Hyvät ihmiset ei tänne joudu, vaan isänmaan petturit.

”Leningin vyö tänne! Kengännauhat tänne! Sukkanauhat tänne!” Silloin ei ollut vielä sukkahousuja. ”Housut pois jaloista ja tänne!” Niistä leikattiin kuminauha poikki, vedettiin pois ja heitettiin minulle housut käteen. ”Hiusneulat tänne! Kun meidän vankilasta lähdet, saat tavarasi takaisin.” Seuraava komento: ”Suu auki!” Tarkastettiin, en vaan ymmärrä miksi. Ei minulla siellä mitään neuvostovastaista ollut. Seuraava komento: ”Hame korviin ja pyllistä kunnolla!” Minun oli vielä jotenkin käytävä takapuolestani kiinni, en nyt muista miten, mutta sormillani. Etupuoli myös katsottiin. Sekin paikka oli katsottava. Mitähän neuvostovastaista minulla siellä alailmoissa olis voinut olla? Huumeita ei varmaan ollut. Vasta lopetettuani heidän yliopistonsa opin tietämään, että sinne alailmoille hukkuu laivat-

kin. Ja huumeita oli ja niitä käytettiin. Plan, sitä poltettiin kun vain saivat. Sitten komento: "Kädet selän taa ja eteenpäin!" Kysyin, että kuinka minä voin lähteä liikkeelle, kun te otitte minulta kaikki pois, mikä on tärkeä kävellessä. Ikään kuin ilkkuen selitettiin, että et ole kurortissa, vaan vankilassa. Ja sinulle tulee aikaa ajatella, miten pääset liikkumaan ja yleensä kaikkea, miksi täällä olet. Hyvät ihmiset ei tänne joudu, vaan isänmaan petturit. (LN11)

Nöyryytys jatkui sellissä. Vangin täytyi istua päivisin paljaalla laverilla kädet polvilla kasvot kohti ovea, jotta vartija pystyi näkemään hänen silmänsä. Läpi yön palava valo osui suoraan nukkujan kasvoihin. Pahinta oli kuitenkin jatkuva jano, sillä veden saanti oli tiukasti säännösteltyä. Yksinolo alkoi ajan myötä käydä hermoille ja tulevaisuus ahdistaa. Kyllikki pelkäsi edessä olevia kuulusteluja ja mahdollista kidutusta. Hän epäili, ettei hänestä löytyisi "partisaanin luonnetta", vaan välttääkseen kivun hän puhuisi, mitä kuulijat vain toivoivat. Päivien kuluessa epätoivo sai vallan.

Kyllikki. Ajattelin, että olen tulossa hulluksi.

Yksinäisyys alkoi minua painamaan ja rupesin puhumaan ääneen yksinäni. Tuntui kuin pääni olisi paisunut oikeen isoksi. Mutta kieli suussa vielä isompi ja se möykky ei tahtonut mitenkään mahtua suuhuni. Nyt aloin ajattelemaan, että mitä kielelleni on tapahtunut, että kielellänikin on varmaan hermot ja se ei kestä, kun suuni oli tullut ahtaaksi. Kun katsoin ikkunanlasista, ei se kieli mikään möykky ollut, ihan tavallinen. Kun istuin sänkyäni reunalla, taas se kieli ei tahtonut sopia suuhuni ja taas ikkunan lasista katsomaan. Kieli kuin kieli. Silloin ajattelin, että olen tulossa hulluksi. Ei normaali ihminen tuollaista ajattele eikä tunne. (LN11)

Kyllikki tuomittiin rikoslain 19-58-1-a pykälän perusteella seitsemäksi vuodeksi vankeuteen Neuvostoliiton kaukaisille ojennus- ja työleireille. Junamatka vankivaunussa Vorkutaan oli Kyllikille käännteentekevä kokemus. Vaunussa oli vain muutama poliittinen naisvanki ja muut kuljetettavat olivat rikoksista tuomittuja miehiä.

Kyllikki. Se oli jotain kamalaa kielten pieksemistä.

En ollut ennen sellaista vaunua nähnyt enkä tiennyt niiden olemassa olostakaan: päältä kuin tavallinen matkustajavaunu, mutta sisältä kuin eläintarhan koppi. Seinä kongille oli pelkkää ristikköä ja sen takana täynnä miehiä. Niin sanotut hytit oli eristetty seinillä. Hytistä hyttiin ei voinut nähdä, mutta jutella voi koko vaunun kanssa. Se huuto ja ulina, mikä syntyi, kun meitä tyttöjä kuljetettiin vaunun konkia pitkin vaunun toiseen päähän, missä lykättiin pieneen hyttiin (...) Myöhemmin tämä koko lauma kuljetettiin vessaan yksitellen juosten konkia pitkin ja huudettiin. Liikettä, liikettä. Tuli meidänkin vuoro. Myös komento, juosten ja liikettä. Se oli

kamala koettelemus. Se ulina, huuto, sanat, jutut, joita en ollut koskaan kuullut. Se oli jotain kamalaa kielten pieksemistä. (LN11)

Oma tulevaisuus alkoi pelottaa. Miten hän tulisi selviytymään vankileirillä seksuaalisesti ahnaiden ja väkivaltaisten miesten kanssa. Kyllikin sisimmässä nousi syvä viha neuvostojärjestelmää kohtaan, joka oli saattanut hänet siihen tilaan. Matka merkitsi myös siementä Kyllikkiä vuosikausia vaivanneeseen ankaraan inhoon miehiä kohtaan, joka lopullisesti leimahti liekkeihinsä, kun hän joutui raiskausyrityksen kohteeksi. Elämä vankileireillä oli ankaraa olemassaolon taistelua tundran tuulia ja jatkuvaa nälkää vastaan.

Kyllikki. Minua odottivat mustat päivät.

En ollut ainoa siellä joka ei pärjännyt. Pyyhittävä oli lumella tässä -40 asteen pakkasessa. Ja kun muuten paleli alapäästä, sain sellaisen alivuokralaisen, kun virtsarakon tulehduksen. Ja se jäi alivuokralle pysyvästi minun. Tässä prikaatissa minun oli hyvä olla. Prikatiiri ei koskaan rankaisut minua ruualla ja leivällä. Mutta minut taas heitettiin toiseen prikaatin, jossa prikatiirina oli nainen. Tässä minua odottivat mustat päivät. Kaikki naiset tässä prikaatissa olivat jo olleet leirillä 2–3 vuotta. Olivat jo jotenkin perehtyneet tähän julmaan elämään. Monet oli ukrainalaisia ja hyvässä kunnossa. Olimme uutta ratahaaraa tekemässä. Työtä vaikka minkälaista ja kaikki käsivoimin. Kiskot, paalut, nostovehkeet, isot, painavat niitä kannettiin kangella. En voinut näitä töitä tehdä. Jos paalu pantiin olalle, kaaduin. Hyvä, että en tapanut toista ja itse loukkaantunut. Sain kamalat haukut tältä naisprikatiirilta ja ei yksikään minun puolestani sanonut sanaakaan. Sain aina huonomman kattilan ja vähemmän leipää kun toiset. (LN11)

Samoissa parakeissa asuivat sekä rikoksista tuomitut että ns. poliittiset vangit. Selviytyäkseen oli opittava pitämään puolensa. Kyllikki huomasi itsessään tapahtuneet muutokset. Ujosta ja arasta työstä kasvoi karkeapuheinen nainen, jonka ”kieli kävi kuin vihainen koira” ja joka tarpeen vaatiessa olisi voinut vaikka tappaa (LN11).

Kamenskin verilöylyn täpärästi välttänyt Salli tuomittiin teloituksen sijasta 10 vuodeksi pakkotyöhön Kazakstaniin työojennusleirille seitsemän muun suomalaistytön kanssa. Aluksi Sallin oli vaikea uskoa, että hän todella joutuisi viettämään elämänsä seuraavat kymmenen vuotta vankileirillä.

Salli. Mennään vaan, kunhan päivän iltaan saa.

Ensimmäiset kaksi vuotta me itkettiin vaan koko ajan. Kun oli kaunis ilma, me itkettiin. Kun satoi, me itkettiin. Kun katsottiin vanhoja valokuvia, me itkettiin. Kun laulettiin suomalaisia lauluja, me itkettiin. Pari vuotta

meni sillä tavalla. Sitten me ruvettiin menemään kuin härät. Päivä kerrallaan kynnettiin. Mie sanoin, että me ollaan ihan kuin meidän härät. Menään vaan, kunhan päivän iltaan saa. Sitä ei jaksanut ajatella, että pois päästäänkään. Ei osannut ajatella. (LN16)

Vankileiri oli piikkilangoon ympäröity, mutta muuten alueella sai liikkua vapaasti. Ravinto oli heikkoa, niinpä tytöt nipistivät itselleen osan eläinten rehusta. Suomalaiset tytöt yrittivät kaikin keinoin säilyttää yhteydet toisiinsa. Keskinäinen kiinteys auttoi kestämään työleirin koettelemukset. Sallin sairastuttua häntä oltiin siirtämässä toiselle leirille, mutta jopa vartijat tukivat tyttöjen pyymistä yhdessä. Ystävyys jatkui vielä vapaudessakin.

Salli. Se Sasha, meni ja pyyhki minun nimen pois.

Tytöt oli pellolla töissä ja minut tultiin huutamaan etappiin. Että minut viedään etappiin, mie itkin siinä. Niin yks poika, niitä komendantteja, me kutsuttiin sitä Iloiset silmät, sitä poikaa. Se kysyi, että mitä nyt on silmät mässä paikassa. Mie sanoin, että kun minua lähetään viemään. Minä olin kirjoittanut tytöille kirjeenkin, että tavataan vasta nahkurin orsilla. Kirjoitin kirjeen. Se sanoi, että älä nyt tommoista itke. Se poika, se Sasha, meni ja pyyhki minun nimen pois sieltä. Ja tytöt kun tuli, ne juoksi sieltä kuin pyryharakat. (LN16)

Vankilasta vapautuminenkaan ei tapahtunut ilman vaikeuksia. Kyllikki huomasi vankilavuosien vaikutuksen heti porttien ulkopuolella. Totalitaarisissa oloissa hän oli menettänyt kyvyn toimia itsenäisesti ja päättää omista asioista.

Kyllikki. Minua pelotti kaikki.

Täällä ei ole vartijaa. Olin täysin epätoivon vallassa. Miksi lähdin Petroskoihin, mitä siellä rupean tekemään? Olisi pitänyt mennä Vorkutaan. Siellä minua kaikki täysin ymmärsivät, mutta Petroskoissa ei kukaan. Minua pelotti kaikki. Miten tulla toimeen ilman vartijoita, ilman sitä, että kaikki ajateltiin puolestani valmiiksi? Enhän osaa edes kaupasta ruokaa ostaa! Juna saapui Kotlasiin. Perusteellisesti tarkastettiin paperit. Minua janotti ja oli mentävä jotain ostamaan. Hullua, juomaa ostamaan! Olin tottunut siihen, että peltitynnyrissä oli aina vettä. Ja jos ei ollut, niin päivystäjälle huudettiin, että kuule hei, vettä ei ole (...)

Me kaikki 1945, -46, -47, -48, -49 ja -50 tuomitut, niin sanotut poliittiset tuomitut. Mikä poliittinen minä olin? Meistä yritettiin tehdä varkaita ja kenties kunnottomia ihmisiä. Kenellä ei ollut tarpeeksi tahdonvoimaa, lujuutta, oli lähellä sortua kiuluun. Siitäkö ilo Kremlille ja MGB:lle? (LN11)

Päästyään kotiin Petroskoihin Kyllikki käännytettiin passimerkinnän takia takaisin Vorkutaan, mutta hän pääsi kuitenkin suku-

laisten luo Kontupohjaan. Parin vuoden kuluttua hänen onnistui palata takaisin Petroskoihin. Passissa oleva merkintä vankeusajasta haittasi kuitenkin työpaikan ja asunnon saamista pitkään. Kanteleensoittajan ura jäi ja Kyllikki työskenteli pihanlakaisijana ja myöhemmin sairaala-apulaisena. Kun omaa asuntoa ei saanut, nelilapsiseksi kasvanut perhe joutui asumaan miehen äidin 17 neliömetrin huoneessa ilman mitään mukavuuksia.

Kyllikki. Paras vetäytyä ihmisten läheisyydestä kauemmas.

Olin myös sairas. Aina jonkinlaisen syrjäytymistunteen vallassa. Nykyajatuksilla pientä paniikkia, josta olin täysin vapaa vankileirillä. Hermot riekaleina (...) Minulla oli paras ystävä, vielä koulu- ja pioneeripalatsin ja musiikkiopiston ajoilta, johon luotin, mutta vankilakerroksen jälkeen hän ei halunnut tuntea minua. Suoraan sanoen kieltäytyi. Muistin sanat, jonka ystäväni Vorkutassa sanoi minulle, että meitä ei kaikki tule ymmärtämään ja siihen on oltava valmis. Nyt ymmärsin, että on paras vetäytyä ihmisten läheisyydestä kauemmas. Tiesin sisimmässäni, että olen väärässä ystäväieni kohtaan, mutta jokainen eli omaa elämäänsä. Minun oli paras pysyttävä omissani. Mutta vankileiri jättää ihmiseen ominaisuuksia, joita on hirveän vaikea voittaa ja monet eivät voineet koskaan päästä eroon niistä tunteista. Elämä oli vaan sitä, mitä se oli. Elämää. (LN11)

Asuinpaikan löytyminen muodostui ongelmaksi myös Kazakstanin vankileiriltä vapautuneelle Sallille. Kymmenen vuoden vankilatuomio sulki sekä työpaikkojen että kaupunkien portit. Kun työt käännyttiin Leningradin alueelta, he päättivät lähteä jäniksenä Karjalaan. Rahaa junalippuihin ei ollut. Vapaamatkustus onnistui jonkin matkaa, kunnes lipuntarkastaja otti työt puhutteluun. Hän ymmärsi tyttöjen hädän eikä passittanut heitä junasta. Kontupohjasta löytyi metsätöitä ja elämä vapaudessa pääsi alkamaan.

Kaikkien paluu siviilielämään ei onnistunut. Kertun isä sairastui aliravitsemuksen takia Tšeljabinskin työarmeijassa ja sai lähetteen sairaalaan. Hän päätti mieluummin lähteä tyttärensä luokse, vaikka omin luvuin.

Kerttu. Mutta hyvä, että pääsi sinne, että tiedän hänen lopun.

Hän jotenkuten pääsi perille. Niin, hän oli silloin 47-vuotias, mutta näöltään (...) Minä lopetin siellä sairaanhoitajan kurssit. Minulle kävi se helposti, koska olin juuri kymmenen luokkaa lopettanut. Osasin suomea ja englantia jonkin verran. Minulle se resepti ja latina oli oikein helppoa ja taipumuksiakin oli kai sille alalle. Sitten isä tuli sinne. Minulla oli justin sen ison tehtaan poliklinikka. Kaikki lääkärit oli tuttuja. Hän sai heti semmoista neuvoja ja hoitoa, mutta ei auttanut. Pari viikkoa oli ja hän kuoli. Mutta hyvä, että pääsi sinne, että tiedän hänen lopun. Jos hän olisi matkalla jossakin kuupertunut, en olisi ikinä saanut tietää. Hän olisi sieltä

lähtenyt ja häipynyt ja tullut. En varmasti olisi saanut tietää mitään. (LN15)

6.6 Stalinin kuoleman ja perestroikan välinen hiljaisuus elämäntarinoissa

Loikkareiden kuvaukset sodan ja perestroikan välisestä ajasta ovat niukat. Valtaosa aikuiselämästä saatetaan kiteyttää yhteen virkkeeseen. “Työssä on käyty ja leipä hankittu, ei sen enempää.”²⁹³

Vainon vuosina vangittujen omaiset jäivät epävarmuuden tilaan. Viranomaisilta ei saatu tietoja vangittujen kohtalosta eikä heiltä itseltään tullut mitään viestejä. Toisaalta omaiset tyytyivät odottamaan tuomion loppuun kulumista. Kun Neuvostoliiton kaukaisille leireille tuomituilta oli evätty kirjeenvaihto-oikeus, kotona ei välttämättä edes osattu odottaa yhteydenottoja. Mutta kun omaisia ei kuulunut takaisin määrääjän umpeen kulumisen jälkeenkään, kotiäki ryhtyi ottamaan selvää. Omaisten kohtalot alkoivat kuitenkin paljastua vasta Stalinin kuoleman jälkeen, vaikka aluksi kuolemien todelliset syyt peiteltiin. Vuonna 1956 alkoi poliittisten vankien rehabilitointi ja vainon vuosina tuomitun kunnia voitiin palauttaa kuoleman jälkeen. Kuitenkin vasta perestroikan aikana paljastuivat tapahtumien todelliset syyt ja joukkoteloitukset.

6.6.1 Rehabilitointi

Rehabilitoinnilla on tärkeä merkitys vainoissa tuomittujen omaisille. Taloudellisia etuja tärkeämpää on kunnianpalautuspäätöksen symbolinen merkitys. Rehabilitoinnin tärkeyttä loikkareille osoittaa se, että kaikkiaan 20 kertojaa toi asian esille kertomuksessaan.²⁹⁴ Tapahtumien selvitys on vaatinut omaisilta aktiivisuutta, eivätkä kaikki entiset pelot ole suinkaan hälvenneet. Vanhempi polvi ei pidä liian innokasta menneisyyden tonkimista vieläkään täysin vaarattomana. Tapahtumien paljastuminen koetaan yksilöllisesti. Jollekin selvyys vanhempien loppuelämän vaiheista saattaa rauhoittaa ja purkaa vuosikymmenien aikana kasautuneet padot, kun taas toiselle omaisten muisteleminen tuottaa yhä katkeruutta.

Annikki. Minä rauhoituin.

Niin meni 20 vuotta, ettei ollut tietoa, sitten ruvettiin kyselemään, kun aika muuttui (...) Se on ollut minulle niin katkera, katkera. En ollut päässyt

²⁹³ LN17

²⁹⁴ LN2, LN3, LN4, LN6, LM7, LN8, LM9, LM10, LN11, LN13, LN15, LN16, LN17, LN19, LN20, LN21, LN22, LN23, LM25, LM26

rauhottamaan. Viime kesänä kävimme siellä ampumapaikalla. En tiedä, sainko maasta voimaa vai valuiko minusta jotain. Ihan kuin olisi lehti kääntynyt. Minä rauhoituin. Kotona meillä ei äitini kanssa siitä keskusteltu. Se oli niin kipee kysymys, että jokainen sisimmässään piti sitä. (LN17)

Rehabilitointi ei ole yksinomaan vapauttava kokemus, sillä tietojen jäljittäminen vanhempien kohtaloista voi olla henkisesti raskasta ja herättää katkeruuden tunteita.

Irma. Se on semmoista, miten sanotaan, sielun sairautta.

Sitä ei voi unohtaa. Vaikka ajattelisi, että se on mennyttä. Mitä vanhemmaksi tulee, sitä (...) Se on semmoista, miten sanotaan, sielun sairautta. Varmaan. Tuntuu niin pahalta muistella. Joku ei voi uskoa, että tämmöistä on tehty. Ampua viattomia ihmisiä. (LN8)

Arla. Näin paljon te arvostitte ihmisen henkeä!

Mä kysyin, että milloin ja mistä syystä isä oli lähetetty sinne leirille. Se sanoi, että heillä ei ole mitään muuta kuin että, sinä ja sinä päivänä ja siinä kuussa hänet laitettiin härkävaunuihin ja vietiin. Minä kysyin, että minne. Sanoi. Että hän sanoi, ettei tiedä minne. Minä sanoin, että oikein. Että näin paljon te arvostitte ihmisen henkeä, että lähetitte niin kuin lammasmaan vain eteenpäin tapettavaksi! Äiti kun kuuli sen, otti minua kädestä ja sanoi, lähetettiin. Nyt sanot, että hän ei tarvii penniäkään. Ja muista se, että et mene mihinkään enempää, muuten sinäkin joudut vankilaan. No, siihen aikaan vielä vangitsivat kyllä kaikenlaisista poliittisista. Nyt siellä on kylä enemmän vapautta. (LN2)

6.6.2 Yhteydet Suomeen viriävät

Rehabilitoinnin ohella Stalinin kuoleman jälkeisen ajan merkityksellisiä tapahtumia on ollut Suomessa asuvien sukulaisten löytäminen, sillä monelta yhteydet Suomeen pääsivät katkeamaan vainon vuosina. Sattumalla on sijansa yhteyksien syntymisessä, kun osoitteet olivat saattaneet vuosikymmenien aikana vaihtua. Sukulaisten kutsusta huolimatta matkustuslupaa ei välttämättä myönnetty. Vaikka tilanne vuosien myötä helpottuikin, ulkomaan passin saaminen oli yhä hankalaa ja saattoi kestää pitkään. Ensimmäisiä kertoja loikkarit pääsivät käymään Suomessa 1950-luvun lopulla.

Arla. Aina tuli vastaus, että minua ei lasketa.

Minä yritin kymmenen vuotta ennen kuin, sain luvan, että tulla vain käymään. Kymmenen vuotta! Aina tuli vastaus, että minua ei lasketa, minulla ei ole siellä mitään tekemistä. Minä sanoin, että kuinka voi kenellekään määrätä, että minulla ei ole mitään tekemistä sukulaisten kanssa. (LN2)

Lähes kaikki Venäjällä asuvat kertojat ovat sukuloineet Suomessa useita kertoja. Nykyisin haluja hillitsee samanikäisten sukulaisten harveneminen eikä nuorempaan polveen ole enää luontevia siteitä. Vain Meeri ja Viljo eivät ole käyneet Suomessa lapsuutensa jälkeen. Heikentyneen terveyden ja kontaktien puutteen takia he ovat luopuneet ajatuksesta vierailla lapsuuden maisemissa.

Meeri. Ei nyt enää.

H: Oletteko käynyt Suomessa?

M: En ole käynyt siellä. En ole (.) Ei sukulaisia, ei mitään.

H: Tekisikö mieli käydä Suomessa?

M: Ei nyt enää. Silloin kun alkoivat lähtemään sinne, silloin olisin lähtenyt kanssa. Mutta se jäi. (LN20)

Sodan jälkeen syntyneelle sukupolvelle 1950–1980-luvut ovat merkinneet rauhallista lapsuuden, nuoruuden ja perheen perustamisen aikaa.²⁹⁵

Kirsti. Meillä oli ihan normaali elämä.

Aika monia hyviä muistoja tulee Neuvostoliiton ajalta. Kun olin lapsi, meillä oli ihan normaali elämä. Koulut ja kaikki. Ja kurssit. Mulla oli vielä toinen tuo sporttinen koulu, urheilukoulu. Siis oli niin elämä niin täynnä. Aamulla kun heräsi ja illalla menit nukkumaan. Niin nopeasti aika meni. Minulla oli ihan hyvä. Sitten oli perhe. Kunmenin naimisiin, oli hyvä elämä. Tosi hyvä elämä, kun lapset syntyivät. (LN27)

6.7 Ihminen haluaa kuolla syntymämaassaan

Loikkaarit kokivat Neuvostoliiton romahtamisen varsin eri tavoin. Yhdelle²⁹⁶ se merkitsi “iskua niskaan”, toista taas asia nauratti.²⁹⁷ Olojen vapautumista tervehdittiin hyvällä, mutta samalla epäillen. Neuvostoliiton romahtaminen nähdään kuitenkin vain yhtenä tapahtumana Venäjän historian myllerrysten ketjussa.²⁹⁸ Useimmat keskittyvät kuvailemaan perestroikan ja Neuvostoliiton romahtamista käytännöllisestä näkökulmasta ja puhuvat sen vaikutuksista tavallisen ihmisen elämään.

Loikkareiden kertomuksissa Neuvostoliiton romahtamista seurasi yleisen epävarmuuden ja rikollisuuden lisääntyminen ja elä-

²⁹⁵ LN1, LN27, LN28

²⁹⁶ LN14

²⁹⁷ LN19

²⁹⁸ LN5, LN8, LN17, LN19, LN24, LN27, LN28

män kurjistuminen. Erityisesti hintojen kallistuminen ja palkkojen maksamatta jääminen ovat kertomusten keskeisiä teemoja. Pysyäkseen hengissä ihmiset joutuivat turvautumaan aikaisempaa enemmän omavarais- ja vaihdantatalouteen. Kesämökkien ja omakotitalojen pihamaiden jokainen neliometri viljeltiin kasvamaan ruokaa talven varalle. Kertojat tuntevat suurta pettymystä talouden uusjako kohtaan. Valtion omaisuuden valuminen liikemiesten salkkuihin tuntuu jälkepäin petokselta. Vaikka puheesta kuultaa hiven uskoa Venäjän tulevaisuuteen, sävy on pääasiassa pessimistinen. Erityisesti iäkkäämmät kertojat näkevät neuvostoaajassa myös hyviä puolia ja kaipaavat vanhaa.

Eeva. En tiedä tuleeko tästä koskaan mitään.

Seitsemänkymmentä vuotta melkein asuttiin Neuvostoliitossa. Nyt on paha, ettei saa mihinkään valittua. Kaikki on yksityisiä. Vanhoista ei varsinkaan kukaan pidä. Sellaista se on tämä perestroika. En tiedä tuleeko tästä koskaan mitään. Venäjällä on aina kaikki hullut ollut vallassa. (LN19)

Kolme kertojaa koki Neuvostoliiton romahtamisen järkyttävän omaa arvomaailmaansa.²⁹⁹ He olivat kaikki hyvissä asemissa neuvostoaikana. Kertojat korostavat, ettei puoluejohto tavoitellut yksinomaan omaa etua, vaan joukossa oli niitäkin, jotka toimivat epäitsekästi ja asettivat yleisen edun omansa edelle. Poliittiseen elämään aktiivisesti osallistunut Martta vetäytyi puolueen hajoamisen jälkeen kokonaan yhteiskunnallisesta toiminnasta omiin oloihinsa. Kemistinä tiedekatemiassa elämäntyönsä tehnyt Vieno kuvaa Neuvostoliiton hajoamista iskuksi niskaan.

Vieno. Kun oli meitä opetettu ja marxismiin totuttu.

No, sehän voi sanoa, että se löi niin kuin niskaan. Että ensiksi sitä ei oikein niin kuin ymmärtänytkään, mutta kyllä sitten loppujen lopuksi tajusi. Kyllähän alettiin aikaisemmin ymmärtämään, ettei kaikki ollut niin kuin puhuttiin, niin kuin oli aluksi toivottu. Oli se isku. Kun oli meitä opetettu ja marxismiin totuttu ja sitten yhtäkkiä näin. Sitten taas toivottiin, että siitä nousta. (LN14)

6.7.1 Takaisin Suomeen

Suomessa syntyneistä ja Neuvostoliittoon 1930-luvulla lapsena joutuneista loikkareista 12 on muuttanut takaisin Suomeen. Lisäksi paluumuuttajina on tullut kuusi (6) toisen ja yksi (1) kolmannen polven loikkaria. Kun toisille paluumuutto Suomeen on merkinnyt elinikäisen unelman toteutumista, toisille muuton syyt ovat perin

²⁹⁹ LN14, LN15, LN23

käytännölliset. Osalle se on jäänyt haaveeksi korkean iän ja sairauksien takia. Aineiston kertojista yhdeksän (9) asuu yhä Venäjällä, heistä kaksi on toisen polven loikkareita. Useimpien tunteet kiteytyvät 12-vuotiaana Neuvostoliittoon muuttaneen ja liki 60 vuotta siellä asuneen miehen toteamukseen.³⁰⁰ ”Ihminen haluaa kuolla siinä maassa, missä hän on syntynyt”. Lopullisen muuttopäätöksen kimmokkeina ovat toimineet perhesiteet³⁰¹, oma vakava sairaus³⁰² sekä sukulaisten ja ystävien houkuttelu.³⁰³ Toisen ja kolmannen polven paluumuuttajilta puuttuu ensimmäisen polven nostalgia vanhempien kotimaata kohtaan. Suomeen on tultu paremman elämän tai perhesyiden takia.

Kyllikille halu palata Suomeen oli todellinen missio, elämänikäinen haave ja päämäärä, jota kohti hän jaksoi vaikeuksista huolimatta kulkea.

Kyllikki. Se kaipuu oli kuin matkalainen.

Minulla oli tosi synnyinmaan kaipuu. Se seurasi minua aina (...) Se kaipuu oli kuin matkalainen siitä päivästä, kun Helsingistä minut lapsena pois vietiin ja Venäjän puolelle tuotiin. Nyt kyllä aloin otsassani ymmärtämään ja myös ystäväiltäni totta totisesti kuulin, että me ei koskaan tulla täältä pois pääsemään. Mutta olin aina jotenkin ylpeä siitä, että olin suomalainen. (LN11)

Perheyhteyksien säilyttäminen on yksi keskeisiä paluumuuttoon vaikuttavia tekijöitä. Vanhemmat seuraavat Suomeen aikuisia lapsiaan³⁰⁴ ja lapset vanhempiaan³⁰⁵ tai Suomeen muutetaan koko perhe yhdessä.³⁰⁶ Muuttohalukkuus voi olla kiihkeämpi Neuvostoliitossa syntyneillä lapsilla kuin heidän Suomessa syntyneillä vanhemmillaan.³⁰⁷

Kalle. Lähdän, jos saan ottaa mukaan kaikki kaapit ja kaikki.

Meillä ei ollut mitään haluja, mutta meidän lapset, tyttö ja poika tulivat tänne. Meidän tyttö asui yksi vuosi täällä. Ja tuli infarkti. Meillä piti hakea vettä ja tehdä puita, ei ollut kukaan tekemässä. Talvella lumitöitä. Meillä oli kaikki omat siellä, perunat, kurkut, kalat. Minä sanoin, että lähdän, jos

³⁰⁰ LM10

³⁰¹ LN2, LN3, LN6, LN8, LM9, LN13

³⁰² LM7, LN14

³⁰³ LM10, LN15

³⁰⁴ LN13, LM7

³⁰⁵ LN4, LN5, LN8, LN27, LN28

³⁰⁶ LN2, LN6, LN14

³⁰⁷ LN3, LN6, LM7

saan ottaa mukaan kaikki kaapit ja kaikki. Sanoivat, että me otamme ne kaikki. (LM7)

Tieto entisten Suomen kansalaisten oikeudesta muuttaa Suomeen paluumuuttajina ei ollut kertojien tiedossa ennen inkeriläisten paluumuuton käynnistymistä vuonna 1990. Vain Salli on muuttanut Suomeen tätä ennen. Paitsi ryhmälle itselleen, loikkareiden muutto-oikeus oli hämärä myös paluumuuttoa organisoiville viranomaisille. Kolme kertojaa³⁰⁸ puhuu vaikeuksista, joita heillä oli selvitellessään omaa tilannettaan. Viranomaiset rinnastivat heidät inkerinsuomalaisiin ja kehittivät liittymään Inkerin liiton paluumuuttojonoon tai pyytämään Suomessa asuvilta sukulaisilta vierailukutsua, jonka umpeuduttua he voisivat hakea Suomesta oleskelulupaa. Kolme loikkaria jäi Suomeen ilman oleskelulupaa turistimatalla.³⁰⁹

Arla. Minä vannoin, että syleilen Suomen maata.

Tämä juttu, se kesti minulla melkein viisi vuotta. Se oli niin, etten saanut mistään tietää, miten pääsee Suomeen. Kaikki venäläiset oli tulleet, kaikki inkerinsuomalaiset oli tulleet. (.) Suomensuomalaisia ei ketään. (...) Keneltä kysyi, ei he tiedä, ei he tiedä. (.) Ei kukaan. Sitten kun viimeisen keran kävin täällä Suomessa, siis vierailulla, se oli -91. Sain tämän virkatoistuksen kirkon kansliasta. Sen kanssa menin. (.) Niin ja täällä soiteltiin joka paikkaan, että kuinka pääsee Venäjältä asumaan Suomeen, jos ovat Suomessa syntyneet. Sanoivat, että Petroskoissa sitten kääntykää Suomen lähetystön, konsulaatin puoleen. Sitten menin sinne, siellä oli semmoinen mies. Seisoin sen jonon. Annoin tämän ja kysyin, kuinka pääsee. (.) ”Kirjoittakaa. Onko teillä sukulaisia siellä. Kirjoittakaa heille tai ystäville taikka kenelle, kuka kadulla kävelee. Pyytäkää kutsu. Tulkaa Suomeen ja jätte sillä kutsulla.

Vastasin, että toissa päivänä tulin sieltä. En minä voi tolla tavalla tehdä. Mä tahdon, että se on virallisesti. (.) Virallisesti päästä eikä tälleen. (.) No, hän antoi teille neuvon ja lähetti pois sitten. (.) Minä tulin kotiin, enkä tullut sen viisaammaksi. (.) Jostain saatiin tietää, että menkää Inkerin liittoon jonottamaan. Oltiin siellä melkein vuoden tai yli vuoden. Joo, yli vuoden me jonotettiin siellä. No eihän meidän jono mihinkään liikkunut siinä. Sitten tyttäreni sai tietää jostakin, että nykyään, kuka on syntynyt Suomessa, ilman jonoa vain menevät suoraan heti konsulaattiin ja saavat sieltä sitten. Kerää vain kaikki, mitä pitää. No, me tehtiin niin (...)

Kuvitella, kuinka kiire meillä oli päästä pois maasta. Minulla oli sukatin, yksi sukka oli vihreä ja toinen harmaa. Minä vannoin, että kun pääsen sieltä ja rajan yli tulen Suomeen, niin menen bussista pois ja syleilen Suomen maata. Mutta valitettavasti meitä ei päästetty bussista pois. Pari

³⁰⁸ LN2, LN5, LN11

³⁰⁹ LN8, LN15, LN16

tuntia me istuttiin siinä bussissa. Kun oli sanottu, että ei saa poistua, niin ei saa poistua. (LN2)

Oleskeluluvan saaneilla lopullinen lähtöpäätös ei välttämättä ollut helppo. Vaikka muuttoon oli ehtinyt henkisesti valmistautua useita kuukausia ja vuosia, jopa koko elämän ajan, lähtö tutusta ympäristöstä saattoi pelottaa. Päätöksen lopullisuuden ja siteiden katkaisemiseen liittyvää haikeuden tunnetta lisäsivät omaisuuden myynti sekä ero sukulaisista, ystäväistä ja työtovereista.³¹⁰ Myös lapsista ja lastenlapsista erillään asuminen tuntuu mahalta.³¹¹

Loikkaritaustaiset kertojat sanovat poikkeuksetta sopeutuneensa Suomeen hyvin. Useimmat olivat viritelleet suhteita Suomessa asuviin sukulaisiinsa jo ennen muuttoa, ja maahanmuuton jälkeen sosiaalinen verkosto on laajentunut. Kuitenkin loikkareiden tarinat paljastavat myös toiseuden tunteita. Se johtuu suurimmaksi osaksi kantaväestön taipumuksesta luokitella paluumuuttajaloikkarit venäläisiksi tai inkeriläisiksi. Suomeen palanneilta loikkareilta puuttuu oma "etninen" kategoria suomalaisuuden kentässä. Etenkään työelämän ulkopuolella olevien tulokkaiden kontaktit kantaväestöön eivät synny helposti.

Irma. Hän sanoi minulle ensimmäisen kerran, että tervetuloa Suomeen

Minä tulin ihan omana syntymäpäivänä 18.10. Kukaan ei minulle sanonut, että tervetuloa Suomeen. Ihan itketti. Mutta yksi kerta, kun minä eksyin ratikassa, hyppäsin väärään ratikkaan. Kysyin, että mikä ratikka menee Viides linja, Kallioon, hän (kuljettaja) mulle kertoi, että oli väärä. Hän kysyi, että oletko sinä Venäjältä tullut. Hän huomasi, että puhuin niin vaikeasti suomea. En ole nytkään vielä oppinut. Niin mä sanoin, että olen. Hän kysyi, että olenko minä inkerinsuomalainen, minä sanoin, että en. Minä olen syntynyt Suomessa. Ja minä kerroin hänelle lyhyesti. Hän sanoi minulle ensimmäisen kerran, että tervetuloa Suomeen. Ja minä olin niin kiitollinen hänelle. Nytkin vielä. (LN8)

Sopeutumista on auttanut lasten muutto Suomeen ja ystävien tuki. Ystävyys-suhteita on solmittu erityisesti toisten venäjänsuomalaisien ja venäläisten maahanmuuttajien kesken kielikursseilla ja järjestötoiminnassa.³¹² Omien yhdistysten puutteessa monet loikkarit osallistuvat inkeriläisjärjestöjen toimintaan. Loikkaripaluumuuttajat ovat tyytyväisiä Suomen asunto-oloihin. Ensimmäiset 1990-luvun alussa muuttaneet joutuivat asumaan aluksi tilapäismajoituksessa sukulaisten luona tai asuntoloissa, mutta vuosien kuluessa jokaiselle on löytynyt tarkoituksenmukainen koti. Useimmat asuvat

³¹⁰ LN6, LN8, LN15

³¹¹ LN1, LN3, LN11

³¹² LN5, LN11, LN15

kunnallisissa vuokra-asunnoissa tai vanhusten palvelutaloissa. Yhdellä kertojalla asunnon saaminen yksityisiltä markkinoilta kariutui, kun vuokranantaja sai tietää ehdokkaan taustan. Kolme paluumuuttajaloikkaria joutui aluksi asuntolaan: Pelastusarmeijaan, Malmin pakolaiskeskukseen ja yksityiseen Helsingin Vieraskotiin.

Kyllikki. Minulle tämä oli uskomattoman vaikeata aikaa.

Huone, jossa tulin asumaan, oli iso, varmaan noin 13 petiä. Minä otin sen vastaan aivan kuin normaaliasunnon. Olinhan elämässäni mennyt läpi 10–15 kertaa isompia huoneita ja väenpaljouksia. Kaikki täällä asuvat naiset olivat minulle erittäin ystävällisiä. Meitä oli varmaan kolme "tulijoita". Muut olivat paikallisia suomalaisia. Kiitos suuri heille siitä ystävällisestä kohtelusta, mitä heiltä sain. Minulle tämä oli uskomattoman vaikeata aikaa. Olen heille erittäin kiitollinen (...) Vieraskodista oli joka aamu lähettävä ulos, kun alkoi siivous. Kun ei ollut minne mennä, istuin asemalla. Jos oli kylmä ja sateinen aamu, pelkäsin sielläkin istua. Ajattelin, jospa tulee poliisi ja alkaa kyselemään, miksi tulen joka päivä asemalle, kuka olen ja mistä. Niin ollen harhailin pitkin katuja niille paikoille, missä olimme (lapsena) asuneet. (LN11)

Vaikka kaikki Suomesta Neuvostoliittoon loikanneet ovat nykyisin eläkeikäisiä ja työelämän ulkopuolella, työn merkitys korostuu tarinoissa ja toimeentulotuen varassa eläminen tuntuu nöyryyttävältä. Eläkeikäiset paluumuuttajat kertovat ylpeinä jälkeläistensä sijoittumisesta työelämään. Heistä on tärkeää, että lapset tulevat toimeen omalla työllään, eivätkä elä sosiaaliturvan varassa.³¹³

Kyllikki. Oli sellainen tunne, että kävin varkaissa vieraan kaapilla.

Erikoisen vaikea paikka minulle oli se, kun jouduin aina puolen vuoden ajan hakemaan toimeentulotukea, rahaa Toiselta linjalta sosiaalivirkailijan kautta siitä kassasta. Tätä päivää vasten en koskaan voinut nukkua yötä. Jo illasta tunsin itseni sairaaksi, olin murtunut psyykkisesti. Tuntui mahdottomalta päästä riman yli. Oli sellainen tunne, että kävin varkaissa vieraan kaapilla. Joskus sain joltain kassavirkailijalta vihaisen katseen ja aivan kuin olisin kuullut: Tulevat tänne! Ja se oli oikein, aivan suoraan sanottu ja totta. En voinut väittää vastaan. Kun pääsin kadulle, ajattelin, kun sinä tietäisit, kuinka tämä on minulle vaikea paikka. Olisit vaikkapa teeskennellen hymyillyt minulle. Viikon aikana pääsin taas jotenkin tasapainoon. Seuraavaan kertaan. (LN11)

Myös Venäjällä yhä asuville loikkareille lasten työnteko Suomessa on tärkeää.³¹⁴ Sosiaaliturvan varassa elämistä hävetään. Asia

³¹³ LN11, LM7, LN8, LN15

³¹⁴ LN19, LM25

esitetään sosiaalisesti hyväksyttävämällä tavalla puhumalla toimeentulotuesta eläkkeenä ja korostamalla omaa yritteliäisyyttä.

Viljo. Se elää eläkkeellä.

V: Poika lähti sinne. Ja hän asuu siellä ja katsoo, mutta on asunut siellä jo monta vuotta.

H: Onko työtä löytynyt?

V: Ei ole työtä. Se elää eläkkeellä. Siellä Joensuulla. Siellä on oma auto. Kalastaa jonkin verran, myy kalaa. Syksyllä puolukoita ja sieniä. Sienillä osti sen auton, kun niitä sieniä italialaiset hyvin tykkää, sen sortin sieniä. Hyvällä hinnalla. (LM25)

Taulukko 22. Suomessa asuvien loikkareiden ikä Suomeen muuttaessa

KERTOJAPOLVI IKÄ	ENSIMMÄISEN POLVEN LOIKKARIT	NEUVOSTOLIITTOSSA SYNTYNYT POLVI	YHT.
alle 20	0	0	0
20–30	1 ³¹⁵	1	2
30–40	0	1	1
40–50	0	1	1
50–60	0	1	1
60–70	5	1	6
70–80	6	2	8
Yhteensä	12	7	19

Suomeen muuttaneet loikkarit ovat palanneet muuttuneeseen maailmaan. Vain kolme tulokasta asuu lapsuutensa kotiseuduilla. Muut ovat perustaneet kotinsa pääkaupunkiseudulle, jonne heillä ei ole vanhoja siteitä. Käynti entisillä kotikulmilla on tärkeää. Lapsuusmuistot on kytketty paikkoihin ja vanhat sidokset vahvistuvat käyntien kautta. Syntymäkoti, kastekirkko ja vanha koulu ovat konkreettisia muistutuksia omista juurista pitkstä poissaolosta huolimatta.³¹⁶

Kyllikki. Mitä toi vanha nainen tuijottaa seinään?

Harhailin katuja kuin unissani, enkä huomannut, kun olin jo Sirkuskadulla (...). Näin sen pienen maitokaupan, mistä oli joka päivä ostettava kouluun limunaatipulloon maitoa. Joskus olin Hämeentiellä. Taas kurkistin sisään

³¹⁵ Muuttanut Suomeen 1950-luvulla.

³¹⁶ LN8, LM10, LN11, LN13

mummun ja faijan ikkunoihin ja sen pihan äänet valloittivat minun. Mutta siinähan oli kivimuuri. Joku tönäisikin minua, olinhan ihmisten tiellä. Ihmeellistä, että niin elävästi voi jäädä mieleen muistikuvat kuin filmirulla, järjestyksessä. Kuvat oli ilmieläviä, vaan ei niitä voinut nähdä kukaan muu kuin minä. Jos joku ohikulkija olisi kiinnittänyt huomion minuun, olin varmaan aika koomillinen näky. Mitä toi vanha nainen tuijottaa keskellä jalkakäytävää seinään? Kylmä ja sade ajoj minut takaisin Vieraskodin turvaan. Olin joskus niin murtunut, että kyyneleet valuiivat itsestään silmistä, en voinut sitä estää. Toivoin ja haaveilin, kun joku näkisi minun toivottoman katseeni ja kysyisi, miksi olet niin murtunut, tule kanssani. Laitan sinulle kupillisen teetä. Lämmittele, kerro surusi. Olisin ollut onnen kukkuloilla, mutta sellaista ei tapahdu suurkaupungissa. (LN11)

Vain kolme Suomeen muuttaneista loikkareista kertoo hake-neensa Suomen kansalaisuutta.³¹⁷ Lisäksi yksi Venäjällä asuva mainitsee Suomeen muuttaneen poikansa kansalaisuuden hakemisesta. Osa loikkareista ei hae Suomen kansalaisuutta käytännöllisistä syistä, vaan haluavat säilyttää Venäjän kansalaisuuden varmistaakseen sujuvan mahdollisuuden matkustaa entisille kotipaikoille ilman viisumia. Puhe poikkeaa selkeästi tavasta, jolla Neuvostoliiton kansalaisuuden saamisesta kerrotaan. Suomeen muuttoa edeltänyttä aikaa koskettelevissa episodeissa (entinen) Suomen kansalaisuus on yhtenä keskeisenä identiteettitekijänä.

6.7.2 Sattuuhan se, mutta tottuuhan siihen. Muuttomahdollisuus tuli liian myöhään

Kahdeksan loikkaria asuu yhä Karjalassa ja yksi Pietarissa. Useimmat ovat jossakin vaiheessa harkinneet Suomeen muuttoa, mutta ajatus oli jäänyt sikseen liian korkean iän ja Suomen olojen erilaisuuden takia. Myös perhesiteet kiinnittävät kertojat aloilleen.³¹⁸ Arvi ja Paula eivät koe Suomeen muuttoa tarpeelliseksi.

Annikki. Ei enää kannata kuvitella alkaa elämää missään muualla.

Oli tässä sellainen villitys yhteen aikaan. Ystäviä lähti ja hopottivat, että lähdetään. Oli illalla vielä ajatus, että muutetaan, mutta aamulla tämä (mies) nousi ja sanoi: "Kuule, ollaan paikoillaan, ei lähdetä minnekään." Tällä iällä muuttaa elämäntavat, niin se ei käy oikein helposti. Ehkä nuorempana, mutta tällä iällä, kun lähentelee jo 80:ä. Täällä on koti. Ei enää kannata kuvitella alkaa elämää missään muualla. Hyvin vähän tähän jäänyt matkaa. Sattuuhan se, mutta tottuuhan siihen. (LN17)

³¹⁷ LM10, LN11, LN16

³¹⁸ LN17, LN19, LN21, LN23, LN21, LN22, LM25

Suomalainen yhteiskunta tuntuu joistakin kertojista vieraalta ja suomalaista elämäntapaa pidetään kylmänä ja jäykkänä. Venäjällä kanssakäyminen sujuu mutkattomammin ja ihmiset pitävät huolta toisistaan, sillä “naapurin mummotkin lasketaan sukuun”. Myöskään eläminen sosiaaliturvan varassa ei houkuttele.³¹⁹

Eeva. Miksi Suomi voi ottaa niin paljon vastaan?

Pitää olla aina pyytämässä. Minä en ole koskaan. Minusta se on niin vaikeaa. Kun olemme tehnyt maan hyväksi työtä ja nyt lähdetään vieraaseen maahan, jossa ei ole tehty päivääkään työtä, elättämään itseään. Ei moni ihminen sitä ajattele. Mutta kaikki venäläiset minulta kysyvät, miksi Suomi voi ottaa niin paljon vastaan, kun he eivät mitään tee siellä. Ja onhan siellä paljon sellaisiakin, jotka tekevät työtä: minun poika ja miniä. Miniä on ihan venäläinen. Hyvin pärjää siellä. Hän on käynyt yliopiston. Hän on tehtaassa suunnitteluinsinöörinä. Hän pian oppi suomen kielen, vaikka ei yhtään osannut. (LN19)

6.8 Oikeat suomalaiset. Loikkareiden kansallisen itsemäärittelyn arvoulottuvuus

Suhteessa toisiin venäjänsuomalaisiin loikkaarit määrittelevät itsensä *oikeiksi*, *aidoiksi* ja *tosisuomalaisiksi*.³²⁰ Suomessa syntyneinä he ovat *suomensuomalaisia* erotukseksi amerikkansuomalaisista ja inkerinsuomalaisista. Loikkareista tuntuu loukkaavalta, kun heidät Suomessa sekoitetaan inkerinsuomalaisiin ja pakotetaan samalla vieraaseen identiteettiin.³²¹

Kyllikki. Olen tosisuomalainen ilman laskentaa.

Kuka olisi uskonut, että tulee sellainen aika, että Suomi alkaa vastaan otamaan inkeriläisiä Venäjän alueelta. Suomensuomalaisista ei ollut minikäänlaista puhetta, en kuullut missään sanaakaan (...) Menin Petroskoin suomalaiseseen teatteriin kuuntelemaan Suomen konsulia, herra Lyrää. Mutta ei hänelläkään ollut minulle mitään sanottavaa. Sali oli täynnä inkeriläisiä ja asia koski vaan heitä. Olin jo tottunut ja alistunut siihen, että en koskaan pääse siitä maasta pois, mutta taas alkoivat hermoni runnaamaan ja toivoa siihen pieneen kipinään, mikä oli syttynyt. Romahdus oli täydellinen. Tulin kotiin ja sanoin: "Se ei meitä koske. Ensiksikin, en ole inkeriläinen ja toiseksi olen tuotu maahan vuonna 1934." En saanut rauhaa tältä

³¹⁹ LN17, LN19, LN22, LN24, LM25

³²⁰ LN2, LN11, LN15, LN12, LN14

³²¹ LN2, LN5, LN8, LM10, LN11, LN27

asialta. Olenhan jos en nyt inkeriläinen, niin ainakin "joka laskee itsensä suomalaiseksi". Olen tosisuomalainen ilman laskentaa. (LN11)

Oikea suomalaisuus korostuu myös Neuvostoliitossa syntyneiden toisen polven loikkareiden kertomuksissa.³²² Vaikka Hilikka vietti lapsuutensa erossa äidistään venäläisessä lastenkodissa eikä hallitse suomen kieltä, tunne omasta suomalaisuudesta on vahva.

Hilikka. Täälläkin aina sanotaan, että olen inkeriläinen.

Tulin konsulaattiin. Siellä oli virkailija. Nosteli papereita. Teillä ei ole mitään asiaa tässä. Te voitte mennä Inkerin liittoon ja odottaa. Ei tässä. Teillä ei ole syytä olla Suomessa. Hänellä ei ole oikeutta tehdä ratkaisua. Te voitte mennä Inkerin liittoon. Heillä oli semmoiset vaatimukset, että kaikkien pitää olla siellä jonossa ja odottaa (...) Täälläkin aina sanotaan, että olen inkeriläinen. Kukaan ei usko, kun sanon, että olen oikea suomalainen. (LN5)

Loikkareiden suomalaisuuteen kuuluvat sisu, sauna ja kalakukko, mutta myös hämäläinen jäykkyys. He määrittelevät itseään enimmäkseen myönteisillä attribuuteilla: rehelliseksi, oikeudenmukaisiksi, luotettaviksi, ahkeriksi, vaatimattomiksi, puhtautta ja järjestystä rakastaviksi, avuliaiksi ja toimeliaiksi. Vaikeuksienkin keskellä he ovat tunteneet ylpeyttä omasta suomalaisuudestaan.³²³ Puhtaus ja siisteys yhdessä työntekoon liittyvien määreiden kanssa ovat loikkareiden positiivisen itsekuvan tukijalkoja.³²⁴ Erityisesti toisen ja kolmannen polven loikkarit korostivat puhtauden merkitystä lapsuudenkodissaan tai mummolassa.³²⁵

Maija. Minä pesen sinä vain kastelet.

Aina kysyivät äidiltä, että miten sinä peset pyykin, kun on aina niin kirkasta. Äiti sanoi, että ero on siinä, että minä pesen sinä vain kastelet. Puhtaus oli tärkeää meille. (LN1)

Kirsti. Kotona pitäisi olla puhdasta.

Meillä koti oli aina täynnä eläimiä. Kissat ja koirat. Meidän Aino-mummo ei tykännyt. Oli vihainen. Että kotona pitäisi olla puhdasta (...) Jos tulin hänelle kylään, istuin. Hän sanoi aina: "Istu sohvalle, istu vaan". Minä istuin koko ajan. Ei saa mennä katsomaan valokuvia, ei saa mennä mihinkään. Piti istua pari tuntia tai puoli tuntia. Ruoka oli valmista aina, teetä,

³²² LN1, LN5, LM18

³²³ LN1, LN21, LN23, LN11

³²⁴ LN1, LN11, LN13, LN23

³²⁵ LN1, LM18, LN27, LN28)

puuroa ja kiisseliä. Aina oli hienosti laitettu kaikki. Mutta jos mä kysyin, että saanko katsella valokuvia, ne vanhat valokuvat. "No, ota." Se oli niin. Mä ajattelin, että hän ei tykkää meistä. Kuin sotilaat. (LN27)

Petroskoissa toimineet suomalaiset kulttuurilaitokset merkitsivät tärkeää myönteisen erottumisen välinettä suhteessa venäläiseen valtaväestöön.³²⁶ Suomalainen lehdistö toimi tiedonvälitystehtäväänsä ohella sekä suomen kielen ja suomalaisuuden säilyttäjänä että yhteisöllisyyden tukena. Karjalassa ilmestyvien suomalaisten lehtien ohella perheissä luettiin suomalaista kirjallisuutta. Loikkarit arvioivatkin suomensuomalaisten sivistystason paikallisväestöä korkeammaksi.³²⁷

Kiteytettynä loikkareiden suomalaisuus on isovanhempien punainen tupa pellon laidalla ja suussa viipyvä lakritsan maku.

6.8.1 Hyvät ja ahkerat

Loikkareiden kokemaa suomalaisuutta on siis kuva itsestä ahkerina ja ammattiylpeyteen asti hyvinä työntekijöinä. Myös paikallinen väestö arvosti suomalaisten työn jälkeä.³²⁸ Suomalaisen työn laadun symboliksi kertomuksissa mainitaan kotkalaisen muurari Silvennoisen tekemä savupiippu, joka törröttää yhä paikoillaan Petroskoissa, vaikka itse talo on lahonnut ympäriltä. Toisaalta ihmisiä saatettiin varsin mielivaltaisesti siirtää työstä toiseen ilman, että työntekijöillä oli riittäviä tietoja ja taitoja tehtävien suorittamiseen.

Kyllikki. Saimme me ja mestarimme nimemme kuulla.

Oli kelirikkoaika ja me paikattiin sitä Njandoman tietä. Tehtiin mitä käskettiin. Suuri jono autoja seisoj ja odotti, milloin pääsee liikkumaan. Hakasimme metsästä riukuja ja ohkaisia puita, tuotiin siihen autolla hiekkaa. Sitä sama kuraakin heitimme niiden riukujen päälle. Siitä tuli sileätä ja nättiä. Mutta kun ensimmäinen auto tuli siihen paikkaan, se juuttui kiinni ja saimme kiskoa sitä pois siitä pyörän uomasta, takana koko kolonna. Saimme me ja mestarimme nimemme kuulla. (LN11)

Vertailutilanteessa loikkarit asettavat suomalaiset ja venäläiset vastakkain. Siinä missä suomalaisten työn laatua ylistetään, venäläisten tekemisiin suhtaudutaan vähätellen, jopa naureskellen.

³²⁶ LN6, LN15, LN24, LN12, LM10

³²⁷ LN1, LN11, LN13, LN27, LN23, LN24

³²⁸ LN8, LM10, LN15

Arla. Minä sanoin, että Venäjälle ei tule ikinä työttömyys.

Ja joskus, kun minä kävin Suomessa ja täällä sanottiin, että on työttömyys ja työttömyys. Minä sanoin, että Venäjälle ei tule ikinä työttömyys. Miksi? Siksi, että niin huonosti tehdään työ. Otetaan asfalttityö. Tämä paikka kun saadaan valmiiksi, kun tehdään tota, niin täältä tarvitsee taas aloittaa, kun se on kaikki hajonnut. No, totta kai. Kun valasivat asfaltin vain tavalliselle soramaalle, ei sitä enempää korjailtu eikä tehty niin kuin olisi pitänyt. Mutta nyt siellä on työttömyys. Siellä vasta onkin työttömyys. (LN2)

Yleensä loikkarit hakeutuivat Neuvostoliitossa samantapaisiin töihin kuin Suomessa ennen maastamuuttoaan, joskin joidenkin kohdalla tapahtui pudotus työn vaatimustasossa. He päätyivät Neuvostoliitossa sekatyöihin, vaikka olivat Suomessa työskennelleet ammattitaitoa vaativissa tehtävissä. Toinen muutos on naisten työsäkäynnin lisääntyminen erityisesti sen jälkeen, kun moni heistä vainon vuosina joutui yksinhuoltajaksi.

Taulukko 23. Suomesta siirtyneiden loikkareiden vanhempien ammatit Neuvostoliitossa³²⁹

AMMATTIRYHMÄ	MIEHET (24) ³³⁰	NAISET (23) ³³¹	YHT.
Sekatyöt	9	8	17
Ammattitaitoa vaativat työt	5	2	7
Toimihenkilö	8	5	13
Kotiäiti	0	3	3
Ei mainintaa	2	5	7
Yhteensä	24	23	47

Neuvostoliittoon siirtymisen jälkeen ensimmäiseen loikkaripolveen kuuluvien kertojien isät työskentelivät pääasiassa perustuotannossa metsä-, puutavarateollisuus- ja rakennustyömiehinä sekä autonkuljettajina. Toisaalta loikkareiden kohdalla on havaittavissa myös selkeää sosiaalista nousua etenkin 1920-luvulla siirtyneiden punapakolaisten kohdalla. Kivityömiehestä tuli opettaja ja sittemmin kirjailija ja sekatyömiehet päätyivät puoluevirkaileijaksi, opettajaksi, kirjakauppiiaaksi, toimittajaksi ja puna-armeijan everstik-

³²⁹ Luvuista ovat pois Neuvostoliitossa syntyneet kertojat.

³³⁰ Yhden perheen isä oli kuollut ennen Neuvostoliittoon lähtöä. Yhden kertojan isä on inkerinsuomalainen (työskenteli metsätyömiehenä).

³³¹ Yksi perhe muutti Neuvostoliittoon ilman perheenäitiä. Kahden kertojan opettajina työskennelleet äidit ovat inkerinsuomalaisia.

si.³³² Miesten työura jäi kuitenkin lyhyeksi ja päättyi vangitsemisten ja kuoleman takia jo muutaman maassa asumisvuoden kuluttua. Useimmat naiset työskentelivät sekalaisissa ruumiillisissa töissä.

Ensimmäisen polven kertojista suorittavan työn tekijöitä on seitsemän.³³³ Tällöin on tarkastettu kertojan viimeistä ammattia Neuvostoliitossa (Venäjällä) ennen eläkkeelle siirtymistä tai paluunmuuttoa. Toimihenkilöksi luokiteltavissa ammateissa työskenteli yhdeksän³³⁴ ja johtavissa tehtävissä kolme.³³⁵

Sota ja suomalaisiin kohdistunut syrjintä hankaloittivat ensimmäisen polven loikkareiden jatkokoulutukseen hakeutumista.³³⁶ Lastenkotiin sijoitettu Kalle pääsi kuitenkin ammattikouluun ja Kyllikki hyväksyttiin opiskelemaan kanteleensoittoa. Useimmiten ammattitaito on hankittu työn ohessa, kirjekursseilla ja ammatillisessa täydennyskoulutuksessa.³³⁷ Vain yksi ensimmäisen loikkari-polven ja yksi toisen polven kertoja ovat suorittaneet korkeakoulututkinnon.³³⁸

Taulukko 24. Loikkaritaustaisten kertojien ammatit viimeisen työtehtävän mukaan

TAUSTA/ AMMATTI	ENSIMMÄISEN POLVEN LOIKKARIT		NEUVOSTOLIITOSSA SYNTYNYT POLVI		YHT. (28)
	Miehet (3)	Naiset (16)	Miehet (3)	Naiset (6)	
Sekatyöt	1	4	0	0	5
Ammattitaitoa vaativat työt	1	1	2	1	5
Toimihenkilö	1	8	0	5	14
Johtava asema	0	1	3	3	4
Yhteensä	3	0	16	6	28

Vieno. Laitettiin niin paljon tikkuja, että ei se tapahtunut.

V: Väitöskirjankin olen kirjoittanut, mutta en ole väitellyt sen takia, kun olin suomalainen.

H: Eikö se ollut mahdollista suomalaisille?

³³² LN5, LM9, LM10, LN14, LM18, LM26

³³³ LN3, LN4, LM7, LN11, LN16, LN19, LM25

³³⁴ LN2, LN6, LN8, LM10, LN13, LN17, LN20, LN22, LN24

³³⁵ LN14, LN15, LN23

³³⁶ LM10, LN16, LN24

³³⁷ LN4, LN6, LM7, LN8, LN17, LN22, LN23, LN24

³³⁸ LN14, LM18

V: No, siihen laitettiin niin paljon tikkuja, että ei se tapahtunut. Se oli -57. Mulla oli opettajana juutalainen professori ja hän joutui jonkun verran jäihin (...) Minä olin työssä kuitenkin ja laboratorion johtajana. Petroskoissa olot oli jo toisenlaiset. (LN14)

Työtehtävien ja ammattien kirjavuus elämän varrella on loikka-reiden tarinoille tyypillinen piirre. He ovat osittain olosuhteiden pakosta ajautuneet erilaisiin töihin ja tarttuneet kiinni olemassa oleviin mahdollisuuksiin. Urakehitys ei ole kulkenut yksioikoista latua yksinkertaisista vaativampiin tehtäviin. Loikkaarit ovat saattaneet siirtyä elämäänsä varrella työntekijästä toimihenkilöksi, mutta myös päinvastoin. Erityisesti kolmen kertojan tarinassa työuran moninaisuus ja sattumanvaraisuus konkretisoituu. Heidillä ja Irmalla se kehittyi suotuisaan suuntaan, sen sijaan Kyllikin vankilavuodet merkitsivät aikaisemman soittajan ammatin jättämistä.

Irma joutui lastenkodin jälkeen töihin kolhoosiin, mutta paikkakunnalla vierailut kiertävä sirkus vaikutti ratkaisevasti hänen loppuelämänsä suuntaan. Työtoverit esittelivät notkeajäsenisen tytön sirkuksen johtajalle ja saman tien hänet pestattiin akrobaattitaiteilijaksi. Perheen perustamisen jälkeen sirkusmaailma sai jäädä. Irma työskenteli joitakin vuosia asuntolassa talonmiehenä ja ompelijana tekstiilitehtaassa. Uusi täyskäännös tapahtui, kun kaupungin taidestudio jäi ilman julistemaalaria.

Irma. Niin minusta tuli taiteilija.

Olin jo 40 täyttänyt. Menin taidestudiolle isossa kulttuuritalossa. Niitä karkasi taidemaalari eikä ollut ketään kuka tekisi mainokset ja kaikki. Ja se direktööri tuli meidän opettajalle ja kysyi, onko sinulla joku, joka voi heti alkaa työt siellä ja hän neuvoi minut. Ja niin minusta tuli taiteilija. No, se huomasi meidän opettaja, että minä olen niin kova tekemään työtä. Hän opetti, että miten kirjoittaa, että ne olisi oikein ne kaikki mainokset ja kaikki. Mulla se sujui ihan hyvin. Siellä olin 15 vuotta eläkkeelle asti. (LN8)

Kyllikin urakehitys sen sijaan katkesi vankilavuosiin. Karkotusvuosinaan 16-vuotias Kyllikki työskenteli lypsäjänä, metsä- ja lentokenttätöissä ja tiilitehtaalla. Karkotusajat Arkangelin alueella merkitsivät raskasta työtä ja kolmen vuoden nälkää. Vuonna 1944 hän onnistui kuitenkin pääsemään Petroskoin musiikkiopiston aikaisten ystävien avulla Kantele-yhtyeeseen ensin opiskelemaan alttokanteleen soittoa ja myöhemmin soittajaksi. Kyllikki oli ennen karkotusten alkamista opiskellut musiikkiopistossa pianonsoittoa.

Kyllikki. Työstä sain paljon iloa.

Minut hyväksyttiin Kantele-yhtyeen orkesterin, kanteleensoittajan oppilaaksi, alkoi taas vaikea työ. Minulla oli hyvä opettaja ja oikeen kärsivällinen, Toivo Vainonen. Hän teki paljon työtä kanssani, vei minut hienosti alkuaskeleitten ohi aivan kuin leikkien (...) Työstä sain paljon iloa, ja elämä alkoi hymyilemään minulle. Pikku hiljaa alkoi tulla elämänhalu takaisin, jonka olin menettänyt kokonaan. (LN12)

Kantele-yhtyeen jäsenenä Kyllikki osallistui konserttimatkoihin, jotka ulottuivat eri puolille Neuvostoliittoa. Kiertueet muodostivat suuren vastakohtan aikaisemmalle kurjuudelle. Mutta työn ilo loppui lyhyeen, kun Kyllikki vangittiin ja tuomittiin vuonna 1947 kansanvihollisena seitsemäksi vuodeksi vankileirille. Vapauduttuaan hän ei enää pystynyt soittamaan, sillä raskas työ vankileirillä oli runnellut sormet. Lisäksi tuomiosta kertova koodi passissa esti aluksi saamasta mitään muutakaan työtä. Sittenkin Kyllikki työskenteli mm. puhtaanapitotöissä ja sairaala-apulaisena.

Työ on keskeinen juonirakenne myös Neuvostoliitossa syntyneen polven kertomuksissa. Vanhempien vangitsemiset ja perheen toimeentulo-ongelmat vaikeuttivat myös ennen sotaa syntyneiden koulutukseen pääsyä. Toisen polven loikkareista suorittavassa työssä on ollut kolme kertojaa,³³⁹ toimihenkilönä viisi³⁴⁰ ja yksi akateemisen loppututkinnon suorittanut henkilö on ollut johtavassa asemassa.³⁴¹

Sodan jälkeen syntyneiden kertomuksissa työtä koskeva puhe lohkaisee suuremman osan kuin vanhemmilla kertojilla, joilla tärkeimmiksi juonensäikeiksi nousevat kärsimyskokemukset. Petroskoissa vaativissa toimistotehtävissä työskennellyt nainen on Suomessa siivoojana. Hän pitää kuitenkin nykyistä elämäntilannettaan onnellisena. Työn vaatimustason putoaminen ei harmita.

Kirsti. Sielu hymyilee.

Tosi hyviä kavereita, työkaverit. Tosi hyvät suhteet. Kun muutin tänne (asuntoon), sain työkavereilta aika paljon tavaroita. Heti tuli sellaisia tarjouksia, että haluatko sitä vai tätä. Minä menen joka päivä töihin niin kuin, on niin hyvä. Sielu hymyilee. (LN27)

6.8.2 Vihatut ja vinoon katsotut

Huolimatta suomalaisuuteen liitetyistä positiivisista piirteistä sosiaalinen ympäristö on painanut jälkensä loikkareiden itsemääritte-

³³⁹ LM9, LN12, LM26

³⁴⁰ LN1, LN5, LN21, LN27, LN28

³⁴¹ LM18

lyyn. Ensimmäisen polven ja ennen sotaa syntyneille toisen polven loikkareille suomalaisuus on ollut stigma, jonka takia heitä ja heidän perheenjäseniään vainottiin Stalinin kaudella. Heidän kertomuksensa poikkeavat selkeästi 1950- ja 1970-luvulla syntyneistä, jotka eivät ole kokeneet lapsuudessaan syrjintää suomalaisen taustansa takia.³⁴² Kansanvihollisen leima häytti joidenkin opiskelumahdollisuuksia ja työpaikan saantia vielä Stalinin kuoleman jälkeenkin.³⁴³

Kyllikki. Aivan kuin olisin pyytänyt päästä räjäyttämään rautateitä.

Nyt alkoi elämä ja toiminta vapaalla jalalla. Jos oikein sanon, se oli vankeutta vapaudessa, mitä olin niin hartaasti odottanut kuusi vuotta. Luulin, että kun nyt olen kärsinyt rangaistuksen, kaikki paha on ohi. Oli vain löydettävä työpaikka ja niin ryhdyin sen hakuun. Joka paikassa oli täytettävä kaavakkeet. Niissä oli kysely puolesta elämästä ja enemmänkin. Kun tuli vastaan kysymys, oletko ollut syytettynä ja siihen kun panit: olen, pykälä 58-1-a Vorkutassa, sanottiin, että voi, voi. Olemme jo ehtineet ottaa. Jossain sanottiin, että tule huomenna. Kun menit, jo oli ehditty joku ottaa. Jossain sanottiin, että ei tule kysymykseenkään. Emme tarvitse. Menin rautatielle, siellä katsottiin, kun härkä uutta porttia: "Olet vankilassa ollut". Aivan kuin olisin pyytänyt päästä räjäyttämään rautateitä. (LN11)

Vinoon katsottu, punikki, kansanvihollinen, vihattu, kaatopai-kan rotta, vihollisen tyttö, petturin äpärä ja ruokkimatta jätetty ovat loikkareiden kertomuksissaan käyttämiä kielteisiä itsemääreitä. Yhteistä niille on, että negatiiviset piirteet ovat tarttuneet loikkareihin ulkopuolisten ryhmien suomalaisista käyttämistä määritteistä. Stigman voimakkuudesta kertoo, ettei suomalaisuutta koettu vain itselle haittaa tuovaksi ominaisuudeksi, vaan he pitivät itseään vaarallisina myös ulkopuolisille ihmisille. Joissakin tilanteissa venäläiset alkoivat epäillä, että heihin ryhmänä kohdistetut vangitsemiset – Stalinin vainot koskettivat myös heitä – johtuivat liian läheisestä kanssakäymisestä suomalaisten kanssa. Välytykseen vaikeuksilta venäläiset alkoivat suhtautua kartellen esimerkiksi suomalaisiin työtovereihin. Esimerkiksi valinta- ja kiistatilanteissa venäläiset eivät uskaltaneet asettautua suomalaisten puolelle. Loikkareiden syrjintään vaikuttivat myös amerikkansuomalaisten erityisedut. Kun venäläinen kantaväestö ei pystynyt havaitsemaan eroja eri suomalaisryhmien välillä, harmin tunteet kohdistettiin myös loikkareihin.³⁴⁴

Loikkaarit alistuivat syrjivään kohteluun. Vain Martta kuvailee yritystään vapautua isän vangitsemisen tartuttamasta kansanvihol-

³⁴² LN27, LN28

³⁴³ LN5, LN11, LN14, LN15

³⁴⁴ LN2, LN11

lisen leimasta. Martta halusi olla yhteiskunnan hyväksymä ja päätteli, että sotapalvelu olisi paras keino puhdistautua puolueviranomaisten silmissä. Näin tapahtuikin ja myöhemmin hän saavutti merkittävän aseman puolueessa. Vastaavasti vanhempien sotaskaruuus saattoi lieventää suomalaisuudesta aiheutuvaa leimaa. Vuonna 1926 syntynyt Arvi hyväksyttiin suomalaisuudestaan huolimatta opiskelemaan korkeakouluun 1950-luvulla. Upseeri-isä oli vangittu vuonna 1938, mutta pääsi vapaaksi talvisodan kynnyksellä. Arvi arvelee vapautumisen syyksi sen, että puna-armeija tarvitsi suomenkielentaitoisia upseereita.

Arvi. Pietariin sai tulla, kunniamerkki kun on rinnassa.

A: Pari kuukautta oli Suomen sottaan, sitten kun ottivat hänet armeijaan takaisin. Kerran tuli auto ja veivät sinne. Se oli Stalinin aikana semmoinen, että loasta nostettiin kuninkaaksi (...) Tuli talvisota, hänet kernaasti ottivat armeijaan ja antoivat hänelle everstin (arvon). Ja oli sitten komentajana siellä Petsamossa. Neljännen divisioonan komentajana. Siellä oli Suomen sodan aikana (...)

H: Mitä isä tuumasi, kun hänet vangittiin?

A: Laskettiin pois, hänen piti kirjoittaa paperi, että ei saa kertoa. Jos kerrot, takaisin ja ammutaan. Sitä kukkaan ei tietänyt, mitä Venäjällä on. Ulkolaiset eivät tietäneet, miten kamala on Venäjällä. Oikein vähän kertoi.

T: Oliko opiskelemaan vaikea päästä suomalaisena?

A: Isä kun oli komentaja ja sota loppui ja vielä. Kun oli sodassa, minun oli helpompi mennä.

T: Kun isällä oli kunniamerkki, sinun oli helpompi mennä?

A: Niin, niin. Kun oli merkki, Pietariin sai tulla ja joka paikkaan. Kunniamerkki kun on rinnassa. (LM18)

6.8.3 Usko neuvostoyhteiskuntaan liukeni vainon vuosiin

Vaikka valtaosa loikkareiden vanhemmista³⁴⁵ oli Suomessa poliittisesti aktiiveja, vain harva heistä liittyi Neuvostoliitossa puolueeseen.³⁴⁶ Esteenä oli usein heikko kielitaito. Puolueessa toimiminen olisi edellyttänyt venäjän kielen hallintaa ja sitä loikkareilla ei maahanmuuttovaiheessa ollut, eivätkä kaikkien voimat riittäneet kielen opiskeluun.

Vienon isä oli sitkeä. Entinen sahatyöläinen pääsi Neuvostoliitossa opiskelemaan. Kouluja käymättömältä mieheltä venäjän opet-

³⁴⁵ LN6, LM7, LM10, LN11, LN14, LN15, LN20, LN22, LN23, LN24, LM25

³⁴⁶ Vain yksi haastateltava kertoo omasta puolueurastaan (LN23) ja kaksi muuta mainitsee isänsä liittymisestä puolueeseen (LN13, LN14). Muitakin saattaa olla, sillä jotkut kertojat välttelivät haastattelutilanteessa puhetta suhteesta politiikkaan.

telu vaati sitkeyttä. Hän luki aluksi venäjänkielisiä lehtiä sanakirjan avulla, mutta sana sanalta kielitaito karttui. Talvisodan aikana hän työskenteli Terijoella Kuusisen armeijassa politrukkinä. "Se oli niin kuin pappi, se propaganda oli vain erilaista." Vienon isä välitti vainot ja kuoli sydänkohtaukseen vuonna 1943 työmatkalla Karjalassa.

Yhdeksän ensimmäisen polven loikkaria liittyi kouluikäisenä pioneereihin.³⁴⁷ Poliittisiin nuorisjärjestöihin kuulumisen ei välttämättä ilmene kaikkien kertomuksista. Pioneeritoimintaan suhtauduttiin lasten mukavana yhdessäolona, ei poliittisena kasvatuksena.

Vieno. Se oli hauskaa.

Kun kerrotaan, että pioneerileirit olivat opetusta sotaan ja hurraata huudettiin, ei lapset sitä ymmärtäneet niin. Se oli hauskaa ja se oli yhdessäoloa. Ja oli niin kuin. Pioneerileirillä olen kaksi kertaa ollut. Ensimmäisen kerran jotain yhdeksän tai kymmenvuotiaana. Se oli mukavaa. Uitiin, voimisteltiin ja metsässä tehtiin retkiä. Tutustuttiin paikkoihin. Toisen kerran oltiin toisessa paikassa. Siellä oli enempi semmoista marssimista ja rivissä olemista ja komennon alla olemista. Mutta se oli sitä joukkojuttua. Kivaa. Kummastakaan ei mulle jäänyt semmoista, että oli pakko. Itse me sinne haluttiin. Ja kolmannen kerran, kun minun tyttöystävä pääsi vielä kerran ja minä en päässyt, minä itkin. (LN14)

Nuorisoliittoon liittyminen muodosti selkeän kynnyksen, jolloin moni kertoo punninneensa asian merkitystä varsin huolellisesti. Perheen suomalaisen taustan ja tapahtuneiden vangitsemisten takia liittyminen ei ollut yksinkertaista. Viisi kertojaa³⁴⁸ ei halunnut liittyä Nuorisoliittoon vastavetona Stalinin ajan politiikalle. Kolmea ei huolitettu poliittisiin nuorisjärjestöihin taustansa vuoksi, vaikka he itse olisivat halunneetkin liittyä.³⁴⁹

Kyllikki. Olet kansanvihollisen perheestä.

Luokassa otettiin oppilaita Nuorisoliittoon, oli varmaan minunkin nimi siinä listassa. Opettaja, muistan hänen nimensä, Vainikka, kutsui minut opettajanhuoneeseen ja sanoi: "Olet kansanvihollisen perheestä. Isäsi on vangittu, sellaisilla ei ole oikeutta eikä tilaa olla leniniläisessä Nuorisoliitossa. Paina se mieleesi ja nenällesi, äläkä koskaan yritä pyrkiä Nuorisoliittoon." Oli sen verran sivistynyt, että ei huutanut luokan edessä. Se oli ensimmäinen kerta, kun sain henkilökohtaisesti kuonolleni kommunistilta.

³⁴⁷ LN3, LM7, LN11, LN14, LN17, LN20, LN22, LN23, LN24

³⁴⁸ LN1, LN20, LN22, LN24, LM25

³⁴⁹ LM7, LN11, LN12

Aloin vihata sitä opettajaa, aivan kun hän olis kaiken pahan pää. Hän oli inkeriläinen, eikä tiennyt inkeriläisten historiaa.³⁵⁰ (LN11)

Paula. En halunnut mihinkään politiikkaan.

Minä en ollut Nuorisoliitossa. Enemmän sellaisia, jotka olivat enemmän luotettavia. Minä sanoin, että ne vainon vuodet tekivät sellaisen vaikutuksen, etten halunnut mihinkään politiikkaan. Lähellekään. En liittynyt Nuorisoliittoon. (LN24)

Ensimmäisen polven loikkareista yksi halusi edistää ammatillisista uraansa poliittisten nuorisojärjestöjen jäsenyydellä. Marttaa kiinnostivat suuremmat haasteet. Vaikka liittyminen Nuorisoliittoon aluksi evättiin isän vangitsemisen takia, Martta ei lannistunut. Hän halusi mukaan ollakseen muiden nuorten veroinen. Tavoite toteutui ja vuosien myötä hän pääsi puoluekomitean sihteeriksi. Martta uskoi rehellisesti kommunismiin, ja Stalinin terrorin paljastuminen 20. puoluekokouksessa oli hänelle syvä järkytys.

Martta. Minä itkeä pillitin.

M: Mutta kaikesta kauhiata oli, että me kaikki häneen luotettiin. Se oli selainen propagandi. Sehän aina syytti jotain toista. Se taas teki väärin. Ja pani niin paljon vankilaan. Hänellä ei ollut aikaa tarkistaa niitä asioita. Äitikin sanoi, että minä hölmö itkin, kun se kuoli. Niin kaikki ihmiset. No, varmaan, piti johonkin luottaa. Kerta aamusta iltaan asti siitä yhdestä miehestä puhuttiin.

T: Milloin saatiin tietää?

M: No. Dvatsat (...)

T: Hruštšev kun piti sen 20. puoluekokouksen?

M: Ja minä jo olin silloin puoluekomitean sihteeri. Oli paljon ihmisiä, oli tietysti mukana sihteeri ja puoluekomitea. Työläiset ja kaikki olivat. Minusta näytti, että minä yksin siinä salissa itkin (...) Kaikki oli ihan hiljaa ja niin kuin ne pelekäsi toisiaan. Ja minä itkeä pillitin. Minulla oli niin vaikeaa.

T: Mistä se itku tuli? Minkä takia?

M: No, siitä että minä en ymmärtänyt, että se oli Stalin. (LN23)

³⁵⁰ Kertojan viittaus Inkerin historian tuntemiseen osoittaa, miten kerrontahetki vaikuttaa tarinan painotuksiin. Episodin tapahtuma-aikana 1930-luvun lopulla, tiedot inkeriläisten historiasta Karjalassa eivät varmaankaan olleet kovin täsmällisiä. Tuolloin oli meneillään yksityistilojen kollektivisointi ja Pohjois-Inkerin suomalaisväestön pakkosiirrot, joista eivät edes muut inkeriläiset tienneet (IN20). Ylipäätään Stalinin ajan teoista ei puhuttu Neuvostoliitossa.

Neuvostoliiton romahtaminen sammutti lopullisesti Martan mielenkiinnon yhteiskunnallista vaikuttamista kohtaan.

Martta. Kyllästyttää, riittää.

Kaikki huusivat, mutta en minä ketään uskonut. Minä olen semmoisen elämän läpi käynyt, että en rupea kaikkea uskomaan. En lukenut lehtiä enkä rupea kuuntelemaan radiota tai televisiota. Mutta en minä puolueeseen enää mennyt. Kyllästyttää, riittää. (LN23)

Neuvostoliitossa syntyneiden toisen polven loikkareiden suhtautuminen maan poliittiseen järjestelmään vaihtelee. Kaksi kertojaa liittyi poliittisiin järjestöihin edistääkseen uraansa, kun taas jotkut kartoivat poliittista toimintaa. Pioneerien ja Komsomolin toimintaan suhtauduttiin tavallisena lasten ja nuorten vapaa-ajan harrastuksena. Maija kuitenkin oli toista mieltä.

Maija. Se oli tyhjää huutamista.

Pakotettiin kaikki (pioneereihin), mutta minä en halunnut. Se oli tyhjää huutamista, muttei tekemistä. Opettajat haukkui, että minä häpäisen koko luokan, etteivät saa niitä pisteitä. Minä olin hiljainen koulussa. Minua ei koskaan kukaan huomannut. (LN1)

Perheen suomalaisen taustan ja tapahtuneiden vangitsemisten takia liittyminen ei ollut yksinkertaista. Selmaa ei perheen taustan vuoksi huolittu Nuorisoliittoon.

Selma. Petturin äpärä! Minne sinä työnnyt itsesi?

Olin Punaisen ristin sihteerinä siellä ompeluverstaalla. Sitten oli vielä jotakin muita töitä. Ne keksivät, että kun opiskelin iltakoulussa, niin olin juuri sopiva nuorisoliittolaiseksi. Minä en halunnut, kun sota-aikana sain sellaisen. Sota-aikana tuli Nuorisoliiton edustaja sinne verstaalle ja hän rupesi puhumaan, että eiköhän sitä voisi Nuorisoliittoon yhtyä. En tiedä, mikä minun päähän meni, mutta toisetkin tytöt. No, mennään sitten. Mentiin sitten, missä oli verstaan puheenjohtaja ja ne kaikki muutkin. Konttoriin mentiin. ”No, mitäs te tänne tulitte?” Nuorisoliittoon yhtymään. Se puheenjohtaja, sanoi, että sinä! ”Tiedätkö, kuka sinä olet? Sinä olet petturin”, kun osaisin oikein kääntää, ”petturin äpärä. Minne sinä työnnyt itsesi? Luuletko, että me tarvitsemme tällaisia?” Yksi nainen näytti, että menkää pois. ”Menkää töihin ja tehkää töitä!” Mutta sen jälkeen me häntä joskus tavattiin. Hän kerran sanoi, että hän ei ollut koskaan voinut edes ajatella, että sinä voisit noin edistyä. Etten ollutkaan aivan tavallinen parsija. Vähän paremminkin pärjäsin. Sitten oli toinen kello kaulassa. (LN12)

6.9 Loikkareiden itsemäärittely erojen kautta

Kertomuksissaan loikkaarit vertaavat itseään useammin toisiin venäjänsuomalaisiin kuin venäläiseen väestöön, johon nähden he määrittelevät itsensä *ulkomaalaisiksi*. Loikkaarit ja amerikansuomalaiset tulivat Karjalaan samoihin aikoihin 1930-luvulla, asuivat samoissa parakeissa, kävivät koulua yhdessä ja työskentelivät samoilla työmailla. Ryhmien väliset suhteet olivat mutkattomat huolimatta amerikansuomalaisten erityisoikeuksista. Loikkaarit katsoivat muodostavansa amerikansuomalaisten kanssa yhteisen *Neuvosto-Karjalan rakentajien* joukon. Lähekkäin asuminen lisäsi kiinteyttä ja synnytti tulokkaiden välille elämänikäisiä ystävyys-suhteita. Englannin kielen taito muodosti kuitenkin erottavan tekijän, mutta vuosien myötä sekin häyleni.

Selma. Siinä oli se englanti.

Siinä oli pari semmoistakin, jotka olivat Amerikasta tulleet. He olivat sopineet, että mitäs me oikein venäjää puhutaan, mehän osataan englantia. Ruvetaan puhumaan englantia. Niin toinen sanoi, että davai. Venäjän kielellä. Siinä oli se englanti. (LN12)

Inkeriläisten ja loikkareiden kanssakäyminen oli vähäisempää. Myöhemmin Karjalaan muuttaneina inkerinsuomalaiset eivät sulautuneet muihin suomalaisryhmiin. Erottavana tekijänä loikkaarit mainitsevat inkerinsuomalaisten murteellisen kielen. Suhteessa inkeriläisiin loikkaarit pitävät itseään ”oikeina” ja ”aitoina” suomalaisina ja luokittelevat inkeriläiset jopa ei-suomalaisiksi, omaan kansakuntaan kuuluviksi.³⁵¹

Vieno. Oltiin aina yhdessä.

No, amerikansuomalaiset, etenkin ennen sotia, ne oli vähän niin kuin parempia. Mutta niin, ei me siitä välitetty. Oltiin aina yhdessä. Kun inkerinsuomalaiset tuli sotien jälkeen, ne enemmän ryhmittyi omiin. Kyllä meillä oli tuttavuuksia niistäkin. Me suomalaiset, kun sinne mentiin, oltiin niin kuin enemmän menemään ja yhteen. Haalimaan kaikkia. Ei me välitetty. Enkä mä tiennyt oikeastaan, kun vasta sodan aikana, että voi olla kansallisuusuuhia. (LN14)

Kansallisuuserot ovat enimmäkseen merkityksettömiä arkisessa vuorovaikutuksessa. Loikkaarit pitävät itseään vähään tyytyvinä suhteessa inkerinsuomalaisiin, jotka kuvataan vaativiksi ja oman edun ajajiksi. Toisaalta loikkaarit näkevät itsessään nykyisin kulttuurisia eroja myös kantasuomalaisiin nähden. Suomensuomalaisia

³⁵¹ LM9, LN23

pidetään sosiaalisesti kankeina ja itsekkäinä. Venäjällä asuviin verrattuna suomalaiset ovat “hyviä ottamaan, mutta huonoja antamaan”. Vierailumatkoilla sukulaisten kanssa seurusteleminen on pingottunutta ja muodollista, toisin kuin Venäjällä.³⁵²

Ryhmänä venäläisiä pidetään ystävällisinä ja avuliaina. Kertomuksissa on useita episodeja, joissa kertojat saivat vaikeuksissaan apua venäläiseltä väestöltä. Venäläiset ihmiset muodostavat loikka-reiden kokemuksissa selkeästi eri ryhmän kuin neuvostoviranomaiset, joihin koettu kärsimys yhdistetään.

Paula. Kyllä venäläisten kanssa pärjää.

Ennen vainovuosia me ei yleensä seurusteltu venäläisten kanssa. Eikä karjalaistenkaan kanssa, mitä nyt sattui olemaan karjalaisia koulussa. Sitten kun koulut muuttui venäjänkieliseksi, tuli venäläisiä tuttuja. Ja kun töihin meni, siellä oli venäläistä sakkia. Sitten oli niiden kanssa. Ja naapurit alkoi olla venäläisiä. Ei siinä mitään. Kyllä venäläisten kanssa pärjää. (LN24)

Toisen polven loikkaarit eivät käsittele lainkaan kertomuksissaan eri suomalaisryhmien välisiä eroja, mutta eivät myöskään tee vertailua suomalaisten ja venäläisten välillä.

6.10 Loikkaarit muiden venäjänsuomalaisten silmin

Amerikansuomalaisten suhtautuminen loikkareihin on pääsääntöisesti mutkatonta. Amerikansuomalaisten puheessa loikkareihin ei liitetä ryhmänä muita attribuutteja kuin “oikea suomalainen”. Amerikansuomalaisten kertomuksissa viitataan myös loikkareiden tai heidän vanhempiensa poliittiseen taustaan, kun heistä puhutaan *punikkeina*. Inkerinsuomalaisten kertomuksissa loikkareista on vain muutama maininta. Niissä heidät nähdään Suomesta tulleina kommunisteina, jotka ilmestyivät Venäjän vallankumouksen jälkeen opettajiksi Inkerin kouluihin ja pakottamaan inkeriläisiä talonpoikia kolhooseihin. Loikkaarit nähdään isänmaanpettureina, jotka ovat aiheuttaneet inkeriläisille kärsimystä. Jyrkimmillään heidät luokitellaan syllisiksi ja inkeriläiset uhreiksi. Nykyisin loikkareiden erilaiset kriteerit päästä paluumuuttajana Suomeen ovat nousseet kateuden kohteeksi. Kun inkerinsuomalaiset joutuvat jonottamaan vuoroaan vuosikautia, loikkaarit pääsevät entisinä Suomen kansalaisina tai heidän jälkeläisinään muuttamaan Suomeen ohi jonojen.³⁵³

³⁵² LN2, LM9, LN11, LN17, LN22, LN23

³⁵³ Tutkimuspäiväkirjaan talletettu keskustelu käytiin Hatsinassa pidetyssä inkeri-

6.11 Suomalaisuuden sävy muutoksia. Etnisen itsemäärittelyn pysyvyys

Ensimmäisen polven loikkarit määrittelevät itsensä Suomessa syntyneiksi suomalaisiksi, jotka vanhempiensa tekemien ratkaisujen vuoksi päätyivät Neuvostoliittoon. Vaikka lapsuudenmuistoista puhutaan suppeasti, juuret kiinnittyvät vanhempien kotiseudulle Suomeen. Kuva Suomesta syntymämaana muodostaa pysyvän kansallisen itsemäärittelyn perustan, jota elämän varrella kohdatut koettelemukset eivät ole horjuttaneet. Tunne omasta suomalaisuudesta on säilynyt muuttumattomana. Sitä kuvastavat loikkareiden kertomuksissaan käyttämät *oikean suomalaisen* itsemääritteet. Heillä ei ole ollut myöskään tarvetta peitellä omaa alkuperäänsä esimerkiksi nimiä vaihtamalla.

Lapsena Suomessa monet tunsivat toiseutta huonon taloudellisen tilanteen ja etenkin vanhempien saamien vankilatuomioiden ja poliittisen painostuksen takia. Punikin leima heijastui myös lasten

läiskirjailijoiden seminaarissa 24.–26.5.2002. Pekka Mutanen ja Toivo Tupin ovat Petroskoista Suomeen muuttaneita entisiä Karjalan Kirjailijaliiton jäseniä, Eino Kiuru on petroskoilainen kirjallisuuden tutkija, Ella Ojala Suomessa asuva inkeriläissyntyinen kirjailija ja Arvo Survo nykyisin Suomessa asuva inkeriläissyntyinen pappi.

Pekka Mutanen: Sitten tuli erillinen pataljoona 6 ja oli puna-armeijan sotavangeista koottu heimopataljoona 3 ja Suomi rupesi ottamaan näitä sotaveteraaneja vastaan kaikkialta Suomen ulkopuolelta. He pääsivät ilman jonoa Suomeen. Ei tarvinnut seistä jonossa.

Arvo Survo: Niin kuin ei myöskään Suomen kommunistien tarvitse.

Toivo Tupin: Yksi kommentti, kun puhuit siitä jonosta. Kun Pekka sanoi, että näistä veteraanijonoista ja Arvo heitti, että suomalaiset kommunistit pääsevät ilman jonoa. He eivät pääse sillä perusteella, että he ovat kommunisteja, vaan sen perusteella, että nämä ihmiset ovat olleet Suomen kansalaisia. Se pitää erottaa. Sitten niinkin, että ne ovat kaikki melkein kuolleet. He eivät ole syypäitä siihen. Monet ovat kirkon jäseniä ja on aivan eri näkökulma kuin heidän vanhemmillaan oli.

Eino Kiuru: Älä puolustele.

Toivo Tupin: En puolustelekaan, mutta kun olen tavannut heitä ja minulle on muodostunut erilainen näkemys kuin ennen.

Arvo Survo: Joka on maanpetturi ja kieltäytyy kansalaisuudesta, niin sitten otetaan takaisin niiden edelle, jotka ovat varsinaisia inkeriläisiä. On se varsin merkillistä. Ja Suomen kommarit olivat Inkerin koululaitosta ja kirkkoa painostamassa täällä.

Toivo Tupin: Lapset eivät ole vastuussa isien synneistä syypäitä.

Ella Ojala: Lapset eivät ole.

Arvo Survo: Mutta isätkin pääsevät jonotta.

Toivo Tupin: Isät ovat kuolleet.

Arvo Survo: Että pääsee uhrin edelle, se ei ole oikein.

elämään. Loikkareille oli kuitenkin katkera yllätys, että Suomen punasuomalaisuus vaihtoi väriä Stalinin ajan Neuvostoliitossa ja muuttui valkosuomalaisuudeksi. Jotkut paluumuuttajat ovat huomanneet, että vanhat asenteet elävät yhä suomalaisten keskuudessa.

Irma. Se minulle kuin veitsi sydämeen.

Se pappi puhui lauantain juhlassa iloisella äänellä, että kolmekymmentä luvulla suomalaiset lähtivät Venäjälle rakentamaan kommunismia.³⁵⁴ Meidän vanhemmat eikä monet niistä olleet kommunisteja. Se minulle kuin veitsi sydämeen, minun oli vaikea lähteä kotia. Sen jälkeen tulin heti sairaaksi ja nyt on vaikea toipua. Miten hän voi sanoa tämmöistä, kun ei tiedä. Ne punakaartilaiset lähtivät heti sen sisällissodan jälkeen, kuka Venäjälle, kuka Amerikkaan, kuka Kanadaan. Eikä yksikään suomalainen kansalainen täältä 30-luvulla lähteneet, ketkä olivat jo rikkaita ja ketkä toivat sinne koneet ja rahat ja kaikki. (.) Ei ollut työtä. Oli pakko ruokita perhettä kuin meitä oli kaksi lasta ja isä ja äiti. Työtä ei ollut molemmilla. Oli pakko lähteä. Keskenään ajattelivat, että jos mennään Kanadaan. Ja sukulaiset sanoivat, ei, mitä te lähдете niin kauas. Tämä on niin lähellä. Sieltä on helppo palata takaisin. Väärää propagandaa. (LN8)

Ensimmäisen polven loikkareilla suomi pysyi kotikielenä vielä karkotuspaikoillakin. Suomesta lähtenyt sukupolvi osasi venäjää joko huonosti tai ei ollenkaan, joten vanhempien kielitaidon takia suomi oli perheen ainoa käyttökieli. Kielen menetykset johtuvat pääasiassa joutumisesta venäjänkielisiin lastenkoteihin.

Myös Neuvostoliitossa syntyneet toisen polven loikkarit pitivät itseään suomalaisina huolimatta suomen kielen taidon puutteista. Suomalaisuus on näkynyt kodeissa suomalaisina tapoina ja kuulunut tarinoina vanhempien entisestä kotimaasta. Suomeen muutto on toisaalta vahvistanut tulijoiden suomalaisuutta, mutta samalla kantasuomalaisten suhtautuminen heihin venäläisinä tai inkeriläisinä on kasvattanut toiseuden tunnetta. Myös toimeentulotuen varassa eläminen on tuntunut käymiseltä ”vieraalla kaapilla”.

Seka-avioliitosta syntynyt kolmannen polven kertoja pohdiskelee omaa suhdettaan suomalaisuuteen.

Nina. Suomalaiset eivät ota minua suomalaisena.

Tämä on kyllä semmoinen juttu, että kun on Venäjällä, ihan varmasti tietää, että olen suomalainen, mutta kun tulee tänne niin. Aika vähän mua kohtaan on rasismia, syrjintää. Ei se mua häiritse. Sitä on tullut niin vähän, että sitä ei edes huomaa. Mutta vähän pistää miettimään, että suomalaiset eivät ota ainakin minua suomalaisena. Eivät ota. Varmaan joskus,

³⁵⁴ Kertoja viittaa Inkerin kulttuuriseuran Helsingin tuomiokirkossa järjestämään Stalinin vainouhrien muistotilaisuuteen.

kun osaan suomen kielen niin hyvin, että siitä ei voi erottaa, että olenko suomalainen tai venäläinen. (LN28)

6.12 Salatut elämät. Loikkareiden vaietut tarinat

Yhteinen piirre loikkareiden ja inkerinsuomalaisten elämäntarinoissa on perhe-elämän ja työuran kuvausten puuttuminen erityisesti ensimmäisen loikkaripolven kertomuksista.³⁵⁵ Hiljaisuus kattaa Stalinin kuoleman ja perestroikan välisen ajan. Kertomuksissa tyydytään yleensä vain mainitsemaan perheen perustamisesta ja työssä olosta. Lasten olemassaolo saattaa paljastua vasta kerrottaessa heidän muuttamisestaan Suomeen. Muut nonkommunikaation kohdat liittyvät Suomessa elettyihin lapsuusvuosiin, vanhempien kohtaloista kertomiseen sekä omaan poliittiseen osallistumiseen.

Lapsuuden kuvaukset ovat enimmäkseen tarinoita kouluajoista Neuvostoliitossa tai elämästä lastenkodeissa. Suomessa vietetyt vuodet rajautuvat kertomusten ulkopuolelle huolimatta siitä, että Suomi syntymämaana on tärkeä oman kansallisen itsemäärittelyn kannalta. Syynä vaikeutukseen saattaa olla muistojen kipeys. Muistikuvat ovat voineet myös vuosien varrella haalistua, jos niitä ei ole kollektiivisesti vahvistettu puhumalla perheen parissa loikkaamista edeltäneestä ajasta. Joillakin on syynä molempien, useilla toisen vanhemman menetys. Hengissä säilyneillä on ollut taipumus vaieta omasta ja perheen historiasta. Syynä on ollut Neuvostoliitossa vainon vuosista alkanut pelko ja epäluulo toisia ihmisiä kohtaan, mutta myös loikkareiden kokemat pettymykset. Kertomuksissa on runsaasti episodeja, joissa korostetaan vainon ajoista puhumisen vaarallisuutta. Esimerkiksi vankilassa olleet joutuivat ennen vapautumistaan allekirjoittamaan vaikeutemislupauksen.³⁵⁶ Suomalaisuudesta ja Suomeen liittyneistä muistoista tuli perheissä tabu.

Kirsti. Ei saa puhua kenenkään kanssa.

K: Äiti kerto aika paljon, että kun he ovat asuneet täällä Helsingissä, kun oli lapsi, pieni tyttö. Ihan sama juttu kuin meilläkin, että ei saa puhua kenenkään kanssa. Vaikka ei ole salaisuus. Ihan tavallinen elämä. (...)

H: Kertoiko Aino-mummo koskaan elämästään?

K: Ei, ei koskaan. Ei mitään. Ei, ei. Ei. (LN27)

Kokonaan oman menneisyytensä salasi kuitenkin vain Arvin isä, joka Neuvostoliittoon loikattuaan vaihtoi henkilöllisyytensä. Isän alkuperäinen nimi ja taustat selvisivät pojalle vasta 1990-lu-

³⁵⁵ LN1, LN3, LN4, LN6, LN8, LM9, LN15, LN19, LN17, LN20, LM25, LM27

³⁵⁶ LN2, LN11, LN16, LM18

vun lopulla kymmenien vuosien kuluttua hänen kuolemastaan. Perheen historiasta on voitu esittää myös siloteltu ja tehtyjä ratkaisuja puolustelevalle versio. Loikkareiden vanhemmat eivät ole myöskään kertoneet lapsilleen vankilakokemuksistaan Suomessa, vaikka moni heistä oli mm. Tammisaaren pakkotyölaitoksessa kansalais-sodan jälkeen.³⁵⁷

Arla. Yritettiin omassa perheessä elää.

Mutta se oli, kun isä vietiin silloin. Niin jestas. Ihmiset. Kuka pelkäs, kuka oli hirveän ilkeä. Kuka mitäkin. Että näin me aina sitten ajateltiin. No, äiti ei puhunut mitään. Eikä kukaan meille lapsille mitään. Eikä kukaan aikuiset lasten aikana puhuneet siitä, että niin kuin pelosta tai jotain. Eikä puhunut mitään semmoista, mitä lapset voisivat toisilleen kertoa. Minä muistan, että me ei puhuttu mitään ulkopuolista. Vain näin, että yritettiin omassa perheessä elää. (LN2)

Kyllikki. En unohda, enkä anteeksi anna.

Myös allekirjoitin, että vuosista leirillä vietetyistä en saa puhua. Sanoin, että tämän tulen kertomaan kaikille ja aina. En unohda, enkä anteeksi anna. (LN11)

Muuten loikkareiden kertomusten vaietut kohdat ovat samoja kuin inkerinsuomalaisilla. Omakohtaisesta suhteesta puolueeseen ja NKVD:n ja KGB:n toimintaan ei puhuta. Samoin myös arkielämän kuvaukset leikkautuvat pois identiteetikertomuksista.

6.13 Antti Pärnäsen kahdet kasvot

Aineiston loikkarit lähtivät Neuvostoliittoon pakoon työttömyyttä ja poliittista syrjintää, jota 1920- ja 1930-luvuilla harjoitettiin poliittisen vasemmiston ja ammattiyhdistysliikkeen aktiivijäseniä kohtaan. Kuuden kertojan vanhemmista oli talletettu tietoja EK-Valpon arkistoon.³⁵⁸ Niiden ja muiden arkistotietojen perusteella on mahdollista hahmotella virallisen Suomen näkökulmasta piirtyvää loikkarin muotokuvaa.

Seuraavassa peilaan vuonna 1935 Neuvostoliittoon loikanneen Antti Pärnäsen tyttären kertomusta isästään arkistotietojen perusteella heijastuvaan kuvaan. EK-Valpon lisäksi hänestä löytyi tietoja valtioylioikeuden päätöksistä sekä Turun hovioikeuden, Tammisaaren pakkotyölaitoksen ja Korkeimman oikeuden arkistoista.

³⁵⁷ LM9, LM10, LN11, LN13, LN15, LN23

³⁵⁸ LM10, LN11, LN13, LN15, LN22, LN24

Olen toimittanut ne tiedoksi tyttäreille ja keskustellut tutkimuksen tuloksista hänen kanssaan.

6.13.1 Antti Pärnänen virallisesti

EK-Valpon asiakirjojen mukaan Antti Pärnänen oli loikannut Neuvostoliittoon keväällä 1935 ja muu perhe seurasi perässä 3.5.1936. Vaimo oli hakenut ulkomaanpassia ja viisumia päästäkseen muuttamaan laillisesti miehensä luo, mutta hakemukset oli hylätty. Näin perhe joutui turvautumaan laittomaan rajanylitykseen.

Sortavalasta kotoisin ollut Antti Pärnänen oli käynyt kaksi luokkaa kansakoulua. Hän työskenteli Sortavalan seminaarin puutarhassa kolme ja puoli vuotta puutarhatyöntekijänä ja oli paikkakuntalaisten mukaan ahkera työmies. Loppusyksystä 1917 Antti menetti vasemman peukalon, kun dynamiittipanos räjähti vahingossa juoksuautoja kaivaessa. Tammikuun puolivälissä hän liittyi Aunuksen työväenyhdistykseen, sillä Sortavalassa ei ollut punakaartiä. Kun Aunuksessa kiellettiin suomalaisilta työt, Pärnänen lähti Pietariin. Mutta kun sieltäkään ei löytynyt työtä, hän palasi Viipuriin. Sotaylioikeuden kuulustelijoita Pärnäsen käynti Pietarissa kiinnosti. Arveltiin, että matkan perimmäisenä tarkoituksena ei ollut niinkään työnhaku, vaan ihmisten taivuttelu kapinalle myönte-mieliseksi. Väitettiin, että hän oli kiihottanut ihmisiä liittymään punakaartiin, ryhtymään vallankumoukseen ja vastustamaan asevelvollisuutta. Tämän Pärnäsen kuitenkin kielsi kuulusteluissa. Hän kertoi liittyneensä punakaartiin 19.3.1918, koska häneltä evättiin Viipurissa elintarvikekortit. Kansalaissodassa hän oli ollut käden vamman takia kaksi viikkoa siltavahtina ja sittemmin hevosmiehenä kuormastossa. Pärnänen joutui vangiksi ja hänet tuomittiin heinäkuussa 1918 valtionpetoksesta kolmeksi vuodeksi kuritushuoneeseen Viipurin sotavankileirille. Pärnäsen haki armahdusta, mutta hakemus hylättiin.

Vapauduttuaan vankilasta Pärnänen jatkoi toimintaansa työväenliikkeessä ja työskenteli kirvesmiehenä. 1920-luvulla lakkautettiin useita yhdistyksiä, joiden katsottiin olevan yhteydessä kommunistiseen liikkeeseen. Lakkautettujen järjestöjen aktiivit jatkoivat toimintaansa maanalaisesti ja perustivat uusia työväenhenkisiä yhdistyksiä, mm. vaaliyhdistyksiä eduskuntavaaleja varten. Pärnänen oli kommunistien ehdokkaana eduskuntavaaleissa vuonna 1927 Viipurin itäisessä vaalipiirissä. Vaalipiirissä annettiin yhteensä 4 631 ääntä ja Antti Pärnäsen vertailuluku oli 272. Yksikään kommunistien edustaja ei kuitenkaan tullut valituksi eduskuntaan. Pärnäsen valittiin Helsingin työväen vaalikomiteaan vuonna 1929. Vaalikomiteoita pidettiin kuitenkin lainvastaisena kommunistisena toimintana ja niihin osallistuneet henkilöt saivat syytteen valtiopetoksen valmistelusta. Turun hovioikeudessa 29.10.1930 annettussa ns. vaalikomiteajutussa tuomittiin samalla päätöksellä 46 henkilöä,

yksi heistä oli Antti Pärnänen. Pärnänen sai kaksi vuotta kuritushuonetta. Hän saapui Tammisaareen 22.11.1930 ja pääsi vapaaksi 21.9.1932.

Vuonna 1930 kommunistien poliittisen huomion kohteena olivat työttömyys ja sen torjunta. Lokakuun 3. päivänä 1930 Helsingin työnvälitystoimiston pihalla järjestettiin työttömien kokous, jossa Antti Pärnänen toimi puheenjohtajana. Tilaisuudessa oli tarkoitus keskustella työttömien komitean perustamisesta, jonka tehtäväksi suunniteltiin mm. työttömyysavustusten järjestelyä ja yhteydenpitoa eduskuntaan ja hallitukseen. Poliisi hajotti kuitenkin kokouksen ja korjasi tilaisuuden puuhamiehet talteen. Takavariokoidussa julkilausumassa esitettiin mm. kaikkia palkansaaajia koskevan työttömyysvakuutuksen säätämistä. Vastoinikäymisistä huolimatta työttömyystoimikunta jatkoi toimintaansa. Se kokoontui marraskuun alussa Helsingissä Elannon kahvilassa käsittelemään julkilausumaa yleiskokoukselle esitettäväksi. Tilaisuus ehti tuskin alkaa, kun poliisi ilmestyi jälleen paikalle ja pidätti Pärnäsen sekä muutaman muun kokouksen osanottajan. Pärnäsen osalta työttömyystoimikunnan työ keskeytyi siihen, kun hänet passitettiin jo seuraavalla viikolla kärsimään aiemmassa vaalikomiteajutussa saatua kahden vuoden kuritushuonetuomiota. Vankeusaika Tammisaarella kului ilmeisestikin olosuhteisiin katsoen rauhallisesti. Vain kerran 27.11.1931 Pärnäsen nimi näkyy rangaistujen listoilla, kun hänet määrättiin neljäksi vuorokaudeksi pimeään selliin ”laiskotellun, tottelemattomuuden ja sopimattoman käytöksen takia”.

Päästyään vapaaksi Tammisaaren pakkotyölaitoksesta Pärnänen oli kommunistien ehdokkaana Elannon vaaleissa 1932. Marraskuussa hän oli yhtenä organisaattorina Helsingissä järjestetyssä mielenosoituksessa, mutta tapahtuma epäonnistui. Pärnäsellä oli vaikeuksia saada ”Kansainväliselle” aloittaja, kun varsinainen laulattaja kieltäytyi tehtävästä äänen käheyteen vedoten. EK-Valpon tiedottaja kuvailee mielenosoitusta.

”Kun poikaset yrittävät laulaa, huusivat hätäisesti, työn orjat sorron yöstä nouskaa ja lähtivät suin päin pakoon, vaikka poliisia ei näkynytäkään läheisyydessä.”

Etsivä keskuspoliisi seurasi Pärnästä ja raportoi hänen liikkeistään säännöllisesti. Yhtenä varjostajana toimi Pärnäsen vaimon veli P. Kukko, Sortavalan alaosaston etsivä. Kukko raportoi lankomiehästään keväällä 1933 ja epäili, että tämä saisi puolueelta säännöllistä kuukausipalkkaa. Pärnänen oli jo aikaisemmin sanonut irti ystävyytensä Kukon kanssa.

Terve Ohrana

Minä ihmettelin suuresti, kuin sain kuulla että sinä oli Helylän opintoyhdistyksessä että taillaisija halpamasija olijoita pääsee rehelisijen ihmisijen

seuraa ja sellaisia periaatteiden läpi ajamiseksi kuin ohrana renkiksi etkö sinä olisi voinut tehdä rehellistä työtä ja nauttia rehellisen miehen luottamusta ihmisten silmissä eikä olla ohrana mikä on kamalin ihminen mitä on maa päällä kantanut (...) Ja ilmoil(t)a että meitä tuttavuus on irti sanottu joka ei ennen palaa ennen kuin heitä(t) tuo kurjan olon.

Helsinkisä 23.1.29. Antti Pärnänen.

Etsivän keskuspoliisin tiedottajat yrittivät hankkia Pärnäsestä tietoja mm. soluttautumalla heidän kotiinsa. Tiedottaja Otto Kari oli jopa kyläillyt Antti Pärnäsen syntymäpäivillä. Kutsut oli kuitenkin vietetty perinteisin juhlamenoin eikä juhlaväelle jaettu propagandalehtisiä eikä kahvin lomassa puhuttu politiikkaa. Ainoastaan pari taistelulaulua kajahti ilmoille. Seuraava raportti on 12.12.1933 tehdyltä käynniltä, jolloin etsivän keskuspoliisin tiedottaja oli tekeytynyt veitsien teroittajaksi ja lehtiasiamieheksi.

Pärnäsen vaimo oli sisälle mennessäni yksin kotona. Häneltä sain tietää, että hänen miehensä käy jossain tilapäisessä työssä, eikä ole mitään tietoa milloin se loppuu, voi loppua piankin. Että heidän täytyy elää hyvin säästeliäästi eikä kulkukauppiailta (allekirj. kaupitteli veitsien puhdistajaa ja keräsi Tulenkantajain tilauksia) osta mitään. Tulenkantajista hän sanoi kyllä kuulleen jotain, mutta oli vakuutettu siitä, ettei hänen miehensä sitä sentään tilaa, siksi että heillä ei ole nyt ainakaan niin paljon rahaa. Hän oli muutenkin hyvin harvasanainen ja senkin vähän, mitä sain hänet puhumaan, hän sanoi hyvin kaksimielisesti. "Hyväthän ne Suomen olot nyt ovat, täällähän on elämä kuin taivaassa, ja kun se tästä vielä paranee, niin sitten vasta hyvä tuleekin. Sitten kun ihmisillä ei ole enään mitä syö, ne alkavat ymmärtää." Noin klo 16.10 tulivat lapset, tyttö ja poika koulusta ja vähän myöhemmin Antti Pärnänen työstä. Vaimo esitteli minut miehelleen Tulenkantajien agenttina ja mies suhtautui kohta myötätunnolla asiaani ja sanoi: "Kyllähän siihen oikeastaan kannattaa lähemmin tutustua. Olen siitä kuullut muiltakin, mutta mielestäni Tulenkantajat eivät sano kylliksi, eikä kyllin rohkeasti niiden pitäisi kirjoittaa olevista oloista niin kuin ne ovat, niin ne varmaan saisivat paljon suuremman kannatuksen." Hän tilasi Tulenkantajat puoleksi vuodeksi viimeisillä rahoillaan, kuten näytti. Vaimo vastusteli hiukan, sanoi. "Millä nyt lopun viikkoa elämme." "Minä tahdon nähdä, mitä ne uskaltaa puhua. Ehkä kirjoittavat Saksan valtiopäivätalon poltostakin jotain. Päivälehtiin ei ole luottamista siinä". Pärnäsen asunto vaikutti hyvin tyhjältä ja puutteelliselta. Pöydän näköisen astiakaapin päällä oli pitkänlainen rivi kirjoja, joissa vaimo sanoi olevan kyllin paljon luettavaa. Tämän kirjakaapin päällä seinässä oli postikorttikokoa oleva Leninin kuva ja joku taulu. Huoneestaan, joka on puilla lämmitettävä, he maksavat 300 mk kuukaudessa vuokraa. 13.12.33. Kuikka.

Vuonna 1934 Antti Pärnäsestä tuli SKP:n Helsingin piirin organisaattori, kun edellinen syrjäytettiin epäiltynä ohranan mieheksi. Huhtikuulta 1934 on merkintä, että Pärnäsellä oli hallussaan kumi-

kirjasinpaino. Hän oli alaikäisten lastensa kanssa valmistanut vapulehtisiä, joissa kehoitettiin "työätekeviä" nousemaan yhteisrintamaan "fasistidiktatuurin ohraana, poliisiterroria ja imperialistien sodanvalmistelua vastaan". Huhtikuussa Pärnästen asunnolla tehtiin kotietsintä, mutta sieltä ei löytynyt mitään laitonta. Syksyllä 1934 Pärnänen joutui puolueessaan huonoon valoon liian leväperäisten puheiden takia. Häntä syytettiin 1.8. pidetyn ns. punaisen päivän mielenosoitukseen osallistumisesta, mutta kanne raukesi. Syksystä 1934 Pärnästä "postattiin", seurattiin, säännöllisesti. Etsivään keskuspoliisiin raportoitiin hänen menemisistään, kohtaamisistaan ja keskusteluistaan. Pärnäsen viimeisiä julkisia esiintymisiä oli 4.2.1935 Helsingin Työväentalolla pidetty fasismin vastainen kokous, jossa mm. paheksuttiin lakiesitystä, jonka mukaan kuolemanrangaistus otettaisiin uudelleen käytäntöön. Pärnäsen lisäksi puhujana oli mm. Niilo Välläri, josta myöhemmin tuli Merimiesunionin legendaarinen puheenjohtaja.

Huhtikuun 10. päivänä 1935 Pärnänen loikkasi Neuvostoliittoon SKP:n lähettämänä. Rajanylityksestä on talletettu tarkat tiedot. Etsivän keskuspoliisin tarkkailijan mukaan Pärnänen tapasi saattajansa Viipurissa Kannaksen sillalla kello 16 paikkeilla. Kohti rajaa lähdettiin kello 18.30 junalla. Vaikka Pärnänen jutteli matkan aikana saattajansa kanssa kaikesta näkemästään, hän ei maininnut mitään Neuvostoliittoon lähtönsä syistä. Sen sijaan hän oli kertonut pelänneensä junassa paloa. Vieressä oli istunut mies, jota hän epäili etsiväksi. Pärnänen tuli saattajineen rajalle neljän maissa aamuyöllä. Siellä Neuvostoliiton rajavartijat pidättivät heidät ja toimittivat Kirjasalon raja-asemalle. Toinen paikalle saapuneista suomea puhuvista tulkeista oli Pärnäsen vanha tuttava. Tämä oli vitsaillut, että Pärnänen oli loikannut juuri sopivaan aikaan, sillä Lempaalassa tarvittaisiin 40 tuolia ja kirvesmiehenä työ sujuisi helposti.

Pärnänen asettui Kontupohjaan, liittyi NKP:n jäseneksi ja työskenteli kirvesmiesten esimiehenä. EK-Valpon tietojen mukaan hänestä ei erityisemmin pidetty työpaikalla, sillä Kontupohjan kulttuuritalon valmistumisen jälkeen monikaan entisen prikaatin miehistä ei lähtenyt hänen kanssaan seuraavaan urakkaan. Viimeiset EK-Valpon maininnat koskevat Pärnäsen vangitsemista vuonna 1936. Häntä syytettiin avun antamisesta ohranalle. Väitettiin, että hän oli antanut ilmi Suomessa ollessaan kaksi SKP:n illegaalista toimitsijaa. Pärnänen ehti asua Neuvostoliitossa vain kaksi ja puoli vuotta, kun hänet ammuttiin 28.12.1937.

6.13.2 Tyttären tarina

Pärnäsen tytär Toini oli kolmetoistavuotias, kun hän äitinsä ja veljensä kanssa loikkasi Neuvostoliittoon vuonna 1935. Ennen lähtöään tytär kävi Kallion kansakoulua ja veli Helsingin toista lyseota. Toini tietää, että isä oli kommunisti ja hänet oli tuomittu kahdeksi

vuodeksi vankilaan työttömien kokouksessa esiintymisen takia. Hän kuvaa isäänsä iloiseksi ihmiseksi, jolle perhe oli tärkeä. Erityisesti isä kantoi huolta lastensa tulevaisuudesta ja kannusti heitä opiskelemaan mahdollisimman pitkälle. Tyttären mukaan lasten olemattomat mahdollisuudet jatkaa opintoja varojen puutteessa oli yksi syy, minkä takia perhe loikkasi Neuvostoliittoon.

Isä oli Sortavalassa asuessaan vammautunut armeijan räjähdystöissä, menettänyt peukalonsa ja saanut sirpaleita rintaansa. Helsinkiin muutettuaan hän teki rakennusurakoita ja menestyi taloudellisesti hyvin. Samoihin aikoihin hän sai kuulla mahdollisuudesta saada peukalovammastaan korvausta valtiolta. Tapaturmavivasto maksoikin takautuvasti tapaturmaeläkettä useilta vuosilta varsin huomattavan rahasumman. Pärnäset tallettivat rahat pankkiin ja päättivät ostaa itselleen oman asunnon. Kerran eräs rakennusurakoitsija kertoi tilapäisistä maksuvaikeuksistaan ja pyysi Pärnäseltä rahaa lainaksi, jotta voisi maksaa työmiehilleen palkat. Mutta jonkin ajan kuluttua urakoitsija teki konkurssin ja Pärnäset menettivät kaikki rahansa. Varojen menetys nostatti vihaa ”porvareita” kohtaan ja kasvatti Pärnäsen intoa puolueutyöhön.

Isän loikkauksen jälkeen äiti alkoi suunnitella lähtöä Neuvostoliittoon huolellisesti. Hän myi pikkuhiljaa kodin irtaimiston ja perhe muutti tilapäisesti puolueen hankkimaan alivuokralaisasuntoon. Joidenkin viikkojen kuluttua tyttäreille tuntematon mies toi matkaliput Lahteen ja kertoi, että junamatkan aikana heidän luokseen tulisi opas, joka johdattaa heidät eteenpäin. Mies osoittautui isän vanhaksi tuttavaksi. Lahdesta matka jatkui veneellä järven saarella olevaan kesähuvilaan. Heitä varoitettiin liikkumasta päivisin ulkona, etteivät naapurit huomaisi huvilassa majoilevia outoja vieraita. Pärnäset viettivät huvilassa parisen viikkoa, kunnes matka jatkui ensin Viipuriin ja sieltä edelleen bussilla kohti rajaa. Lintulan luostarin kohdalla saattaja pyysi kuljettajaa pysähtymään. Hän selitti, että tytölle tuli paha olo, ja näin Pärnäset poistuivat bussista.

Onko tämä jo Venäjän puoli?

Menimme metsään. Ja siellä oli niitä kuusia niin isoja, että jonkun kuusen alle mentiin istumaan. No, meillä oli jotain voileipiä. Syötiin ja levähtiin vähän. Sitten noin puoli kaksitoista varmaankin, no nyt mennään. Siellä ei oikein kaukana metsässä oli, semmoinen, senoval (heinälato) ja siinä oli aitakin. Me sinne aitan taakse mentiin. Sitten tuli kaksi miestä vastaan. Seisovat, seisovat, eivät mitään puhu. Se parolna (tunnussana) olisi pitänyt sanoa. Sitten he tulivat takaisin ja kysyivät, mikä aika on, jotain siitä kellosta. Tämä vastasi: ”No, perkele, teidän se olisi pitänyt kysyä”(…) Nämä kaksi suomalaista miestä, sellaiset hartiat olivat ja oikein vahvoja ihmisiä. Ottivat sieltä reput selkäänsä ja menivät eteenpäin. Sanoivat, että nyt pitää oikein hiljaa (...) Näimme, että suomalainen rajavartija menee. Sillä oli kivääri olalla. Tuntui, että kauankin aikaa. He tiesivät varmaankin, kuinka

kauaksi hän menee sinne ja koska tulee takaisin. Siinä oli sellainen hieta-tie. Sinne kaikki jäljetkin jäivät. Sanoivat, että kaikki yhteen paikkaan, etteivät heti huomaisi, kuinka monta henkilöä oli mennyt. Yli menimme. Ja sitten se, joka oli Helsingistä kysyi, voinko minä nyt polttaa. Onko tämä jo Venäjän puoli?

Vielä ei kuitenkaan ollut tupakan aika, sillä jäljellä oli Rajajoen ylitys. Märkänä ja viluissaan seurue saapui Neuvostoliiton rajavartiostoon. Siellä oli heitä varten valmiina teetä ja makkaravoileipiä. Oli jo aamu, kun Pärnäset vihdoinkin saapuivat ensimmäiseen etap-piinsa, lepokotiin, jossa Suomessa asioivat kommunistit levähtivät.

Saunan jälkeen oli jo kahvipöytä.

Siellä oli lepokoti, semmoinen kaksikertainen talo ja hyvä piha, kaunis. Heti meitä saunaan. Siellä oli äidin tuttava Helsingistä. Niitähän paljon oli mennyt Venäjälle päin. No, sitten saunan jälkeen oli jo kahvipöytä. Me tulimme jotain, voi olla puoli kuusi aamulla. Kaikki oli hiljaa siellä talossa. No, siellä oli pöytä, ruokaa ja kahvia ja kaikkea. Syötiin. Me äidin kanssa – ihan siinä ruokasalista oli muutamia ovia ja siellä oli pieni huone – mentiin nukkumaan. Veli ja se mies toiseen kerrokseen. Niin me nukuimme sen päivän ja yön. Seuraavana aamuna heräsimme vasta. Ihmettelimme. En tiedä, antoivatko meille jotain vai olimmeko niin väsyneitä, että voimme niin kauan nukkua.

Leningradista matka jatkui Kontupohjaan. Toinille on jäänyt mieleen jyrkkä ero suomalaisen ja venäläisen ympäristön välillä. He olivat kuitenkin valmistautuneet kohtaamaan puutteita, sillä niitä poistamaan he olivat maahan tulleetkin. Kontupohjassa perheen äiti sai töitä ompeluverstaalta ja lapset aloittivat koulun. Asunnoksi he saivat kahden huoneen ja keittiön huoneiston uudesta puutalosta. Rauhallista elämää jatkui vain kaksi vuotta, sillä lokakuussa 1937 isä vangittiin. Perheelle oli sanottu, että hänet oli tuomittu 10 vuodeksi vankilaan ilman kirjeenvaihto-oikeutta. Elämä muuttui taloudellisesti tiukaksi, ja rahat riittivät tuskin ruokaan. Vaimolle miehen vangitseminen muodostui henkisesti ylivoimaiseksi. Hän joutui mielisairaalaan ja kuoli heinäkuussa 1941.

Hän koko ajan odotti, odotti ja odotti.

Kun äiti tuli töistä, hän aina sanoi, että isä on jo kotona, että valo oli jo valo-isampaa. Että hän koko ajan odotti, odotti ja odotti. Sitten -39 se oli puolitoista vuotta. Hän tuli mielisairaaksi (...) Minä jätin sinne rahaa, että lähettäisivät minulle sähkösanoman, kun äiti kuolee. No, ei mitään. Semmoinen ilmoitus tuli vaan. No, kun menin sinne, hän oli jo haudattu eikä kukaan lähtenyt näyttämään, missä hän on haudattu.

Sodan alettua tytär evakuoitiin Uralille, mutta hänen oli kansanviihollisena vaikea saada mistään työtä. Äidin sairastumisen jälkeen he olivat eläneet veljen palkalla, mutta hänet oli otettu armeijaan syksyllä 1941. Sodan aikana veli joutui Leningradin saartorenkaaseen ja hän menehtyi evakuointimatalla. Tyttären onnisti päästä ystävien avustuksella kirjanpitäjän oppilaaksi, ja näin hän sai itselleen elinikäisen ammatin. Evakko aika Uralilla oli tiukkaa, ruokaa oli vähän ja päivästä toiseen selviäminen edellytti tarkkaa huolta siitä, että niukat suupalat riittivät seuraavaan päivään.

Jotenkin tulin toimeen.

Minä olin siellä enemmän kuin kaksi vuotta työssä. No, siellä ei mitään annettu niille, kuka oli semmoisessa työssä, jossa ei voimaa tarvittu. Vain 400 grammaa sitä mustaa leipää. Ja se oli niin semmoinen, että jos olisi heittänyt, se olisi seinään jäänyt. Sitä piti syödä. Ja minä silloin, en mitenkään voinut, että olisin kahteen kolmeen palaan sitä. Meillä oli 12–13 se päivällisen aika. Minä heti söin sen ja seuraavaan päivään kello kahtentoista asti. Sitten vaihdoin vaatteita joskus perunaan ja semmoista. Jotenkin tulin toimeen. Aina ajattelin, että hyvä, että minä olen yksin. Kenellä oli lapsia, se oli niin sääli niitä lapsia oikein. (LN13)

Sodan aikana tytär tutustui tulevaan mieheensä, jonka kanssa hän ehti olla onnellisesti avioliitossa 40 vuotta ennen leskeksi jäämistään. Vuonna 1965 Suomessa asuva setä lähetti Toimille kutsun Suomeen, mutta häntä ei päästetty lähtemään. Ensimmäisen kerran hän kävi vanhassa kotimaassaan vuonna 1988. Suomeen hän muutti vanhimman poikansa perässä. Venäjällä asuinpaikan ilmasto oli epäterveellinen ja Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen lääkkeiden saanti oli vaikeaa. Nykyisin hän asuu vanhusten palvelutalossa ja on tyytyväinen elämäänsä.

Joskus käyn katsomassa vanhoja paikkoja.

Poika ja miniä ovat kumpikin lääkäreitä. Jo kahden kuukauden kuluttua heillä oli työpaikka. He eivät halunneet elää sosiaaliturvan varassa. Poika oli tutustunut aikaisemmin painokoneisiin ja hän on kirjapainossa työssä ja miniä sairaalassa. Ei nyt siivojana, mutta. Heidän pitäisi suorittaa Suomessa kurssit, että voisivat toimia lääkärinä. Mutta hän on jo 58 vuotta ja poika 56. He ajattelevat, etteivät kuitenkaan saisi työtä. Jotkut sanovat, että minkälaisia lääkäreitä he ovat olleet, kun nyt tekevät tuollaista työtä. Mutta minä sanon, että hyviä lääkäreitä (...) Tämä on hyvä paikka asua. Ihan kuin oma koti, mutta tuolla alhaalla on joskus konsertteja ja tehdään retkiä. Kävelen joka päivä tunnin, pari. Joskus käyn katsomassa vanhoja paikkoja. Välillä en tahdo uskoa, että olen päässyt takaisin Suomeen.

6.13.3 Janus-kasvoinen Pärnänen: laillisen yhteiskuntajärjestyksen uhka ja huolehtiva isä

Virallinen Suomi suhtautui Antti Pärnäseen laillisen yhteiskuntajärjestyksen uhkana. Asiakirjoista löytyvät Pärnäselälle annetut identiteettimääreet ovat lähes yksinomaan negatiivisia: punikki, kommunisti, kiihottaja, laillisen yhteiskuntajärjestyksen hajottaja ja ei-pidetetty esimies. Myönteistä oli vain maininta Pärnäsestä ahkerana työmiehenä, joka sekin saa pienen tahran Tammisaaren pakkotyölaitoksen "laiskottelusta" annetun rangaistuksen takia. Sen sijaan tyttären tarinassa Antti Pärnänen kuvataan huolehtivaksi perheenisäksi, jonka elämäntilanteeseen ulkopuoliset vastoinkäymiset käänteentekevästi vaikuttivat.

Pärnäsen yhteiskunnallinen vaarallisuus johtui kansalaissodasta ja toiminnasta työväenliikkeessä. Kommunististen järjestöjen jäsenyys, vasemmistolaisen tiedotusmateriaalin tekeminen ja levittäminen olivat rikokseksi luokiteltavaa toimintaa. Myös yhteiskunnallisten uudistusten edistäminen, kuten työttömyysturvan parantaminen ja kuolemanrangaistuksen vastustaminen, tulkittiin provokatiiviseksi toiminnaksi.

Etsivä keskuspoliisi tarkkaili Pärnäsen liikkeitä yksityiskohtaisesti ja mielenkiinnon kohteina olivat kontaktit toisiin ihmisiin ja työväenliikkeeseen sekä laittomaksi luokitellun kirjallisuuden hallussapito. Leninin kuva Pärnäsen piirongin päällä sai tiedottajan raportissa erityismaininnan. Vaikka Pärnästen koti kuvattiin etsivän keskuspoliisin raportissa köyhäksi, tytär ei muistele lapsuudenkotinsa puutteita, vaan korostaa perheen – erityisesti isän – huolta lastensa tulevaisuudesta.

Ratkaiseva käännekohta Antti Pärnäsen elämässä oli tapaturmasta saatujen korvausten menetys. Tyttären mukaan koettu pettymys synnytti isässä syvää katkeruutta parempiosaisia kohtaan ja lisäsi entisestään poliittista intoa. Tyttären kuvaus perheen valmistautumisesta loikkaukseen viestii äidin tienneen etsivän keskuspoliisin tarkkailusta, sillä maasta lähtö suunniteltiin huolellisesti. Loikkauksesta on EK-Valpon asiakirjoissa vain maininta, että Pärnästen perhe katosi keväällä 1935 jäljettämiin.

Perheen kohtalo Neuvostoliitossa oli kova: isä teloitettiin jo muutaman vuoden kuluttua, äiti kuoli mielisairaalaan ja veli katosi sota-aikana jäljettämiin. Alkuvaikeuksien jälkeen Toini kertoo eläneensä onnellisen elämän.

Kolmas näkökulma Antti Pärnäsen elämäntarinaa avautuisi hänen itsensä kertomana. Muiden vainouhrien tavoin hänen oma kertomuksensa jää kuitenkin vaiettujen tarinoiden joukkoon.

Itsenäisyyden alkuaikojen Suomi piirtyy asiakirjoista ahdasmielisenä ja suvaitsemattomana maana. Neuvostoliitto ja kommunismi nähtiin hiljattain itsenäistyneen valtion pahimpina vaaroina. Sosi-

aalisten puutteiden kohentamiseen tähtäävää toimintaa ei nähty edistyksenä, vaan vakavana uhkana laillista yhteiskuntajärjestystä kohtaan. Kommunismiin kaltaiseksi vaaraksi ja valtiopetoksena pidetyksi rikokseksi luokiteltiin myös nykyisin normaaleina pidetyt sosiaaliset uudistushankkeet kuten työttömyysturvan parantaminen. Asioiden puuhamiehet leimattiin aikansa ”terroristeiksi” ja heidän hallussaan oleviksi joukkotuhoaseikseen mm. painokoneet ja monistusvälineet, joiden avulla oli mahdollista levittää kiellettyjä mielipiteitä julkisuuteen.

Työväenliikkeen kannattajat leimattiin sivistymättömäksi häiriköjoukoksi. Etsivän keskuspoliisin käytössä oli mahtava kaarti tiedustelijoita ja ilmiantajia soluttautuneena mm. työpaikoille, yhdistyksiin ja naapurustoon. Ajan ilmapiirissä oli yhtäläisyyksiä NKVD:n Neuvostoliitossa harjoittamaan urkintatoimintaan, joskin mittakaava oli paljon pienempi, keinojen valikoima suppeampi ja seuraukset ratkaisevasti lievemmat. Asiakirjoista rakentuva ideaalisen suomalaisen kuva on poliittisesti oikeistolainen, kansalaissohdassa valkoisten puolella taistellut ja yhteiskunnan sosiaaliin uudistuksiin konservatiivisesti suhtautuva henkilö.

6.14 Yhteenveto. Suomalaisiksi syntyneet

Loikkareiden tarinat ovat inkerinsuomalaisten kertomusten tavoin tragedioita (Murray 1989). Yritys päästä eroon vaikeuksista lähtemällä toiseen maahan osoittautui useimmiten katkeraksi pettymykseksi. Paremman elämän sijasta loikkarit kohtasivat kuoleman. Myös paluuseen Suomeen liittyy haikea sivumaku, kun yhteiskunta on vuosikymmenien kuluessa muuttunut vieraaksi.

Loikkareiden elämäntarinoiden juonirakenne on varsin yhtenäinen. Neuvostoliittoon lähdön ja maahan kotoutumisen ohella kertomuksien keskeisenä juonena ovat Stalinin aikaiset suomalaisvainot, jonka uhreiksi suomalaisloikkarit joutuivat. Stalinin kuoleman jälkeisiä hiljaisia vuosia seuraavat tarinat Neuvostoliiton romahtamisesta ja paluumuutosta Suomeen.

Tarina loikkauksesta Neuvostoliittoon on keskeinen loikkareiden narratiivisen identiteetin rakentumisessa. Haastatellut ensimmäisen polven loikkarit olivat Neuvostoliittoon lähtiessään lapsia ja heidän mahdollisuutensa vaikuttaa omaan elämäänsä olivat olemattomat. Erityisesti ne, joiden toinen vanhempi asui jo Neuvostoliitossa, odottivat innokkaasti perheen yhdistymistä. Muuttoon liittynyt salaperäisyys, jännitys ja ensivaikutelmat Neuvostoliitosta ovat syöpyneet muistiin. Kertojien puheesta kuultaa ymmärrys vanhempien aikoinaan tekemää ratkaisua kohtaan, vaikka se myöhemmin osoittautuikin pettymykseksi. Kertojat muistavat perheen toimeentulovaikeuksiin liittyvän ahdistuksen Suomessa ja vaikeudet löytää työtä. Poliittisen painostuksen kohteeksi joutuneiden

perheiden lapset kärsivät vallinneesta tilanteesta. Loikkareiden tarinoiden erityinen piirre on lapsuusmuistojen puuttuminen. Kertomukset alkavat kuvauksella Neuvostoliittoon loikkauksesta, jota aikaisemmat elämänvaiheet vain pohjustavat.

Alkujärkytyksen jälkeen lapset sopeutuivat Neuvostoliiton oloihin suhteellisen nopeasti. Karjalassa naapurusto ja ystävät olivat enimmäkseen suomenkielisiä ja aluksi myös kouluissa pystyi opiskelemaan suomeksi. Koulujen muuttuminen venäjänkieliseksi vaikeutti etenkin vanhempien lasten koulunkäyntiä. Vailla riittävää venäjän kielen taitoa jatkokoulutus estyi ja nuoret hakeutuivat suoraan työelämään. Samoihin aikoihin suomalaisuus oli jo muuttunut vainoille altistavaksi rasitteeksi.

Vainon vuosien ja sota-ajan kärsimyskokemukset muodostavat toisen loikkareiden elämäntarinoiden narratiivisen tihentymän. Ajallisesti muutamien vuosien mittaiseen jaksoon tiivistyy kimppu myöhemmän elämän kannalta merkityksellisiä juonensäikeitä. Yksikään aineistossa mukana olevista loikkariperheistä ei välttynyt ilman omia tai vanhempien vangitsemisia, teloituksia ja kuolemia, omaisten katoamia jäljettämiin tai omia evakkokokemuksia. Omaisille langetetut tuomiot hämäryttivät oikeustajun ja vangitsemisia seurannut epävarmuus heidän kohtaloistaan synnytti epätoivoa. Yhä vieläkin kertojat torjuvat tapahtumiin liittyviä traumaattisia tunnemuistoja. Tyypillistä tavalle, joilla omaisten vangitsemisista ja kuolemista sekä myös omista kipeistä kokemuksista puhutaan, on kaavamainen toteaminen ja omien tunteiden sulkeminen muistojen ulkopuolelle. Loikkareiden tarinoista löytyvät mustat aukot, nonkommunikaation paikat, liittyvätkin vainon vuosien kokemuksiin. Tilanne on yhdenmukainen Lindenin (1993, 17–18) havainnon kanssa, jonka mukaan vankileirit kokeneet henkilöt eivät löydä sopivia sanoja kuvaamaan kokemuksiaan (vrt. myös Kirmayer 1996; Skultans 1998).

Sota-aika oli myös tärkeää aikaa loikkareiden sisäisen identiteetikeskustelun kannalta. Sota jo itsessään, mutta erityisesti oma osallistuminen sotatoimiin entistä kotimaata vastaan aiheutti suomalaisina itseään pitävissä loikkareissa lojaliteetti- ja identiteettikriisin, joka ratkaistiin etäännyttämällä suomalaiset ideologisiksi vihollisiksi.

Kamenskin verilöyly oli vainojen ketjussa ainutlaatuisen julma isku, joka mullisti perin pohjin neljän tutkimusaineistossa mukana olevan kertojan elämän. Vanhempien kuoltua joukkoteloituksissa alaikäiset lapset joutuivat *valtion orpoina* venäläisiin lastenkoteihin tai vankileirille. Venäjänkielisessä ympäristössä suomalainen identiteetti säilyi toisten kohtalotoverien tuella, vaikka äidinkieli pääsikin rapautumaan. Suomalaisilla lauluilla oli tärkeä rooli suomalaisuuden säilymisessä. Sekä lastenkotiin joutuneet lapset että vankileirille tuomittu nuori nainen turvautuivat lauluihin kaikkein suurimman hädän ja epävarmuuden hetkellä. Vanhan suomalaisen it-

kuvirsitradition tapaan he karkottivat yhdessä ääneen itkemällä suruaan loitommalle (Mäkelä-Eskola 2001).

Vankileirien kokemukset heijastuivat voimakkaana muutoksina tuomittujen itsemäärittelyyn. Vangin minuutta nujerrettiin esineellistämällä ja nöyryyttämällä. Vangilla ei ollut itsemääräämisoikeutta edes omaan ruumiiseensa, vaan sekin oli vankilaviranomaisten armoilla. Yksilöllisyys oli riisuttu numeroiksi ja pykäliksi. Kyllikin vankileiritarina osoittaa, miten henkilön identiteetti muuttui vankilan karussa ympäristössä herkästä ja ujosta tytöstä karkeapuheiseksi ja röyhkeäksi vangiksi. Myös vankilan laitostava vaikutus ilmeni vapautumisen jälkeen opittuna avuttomuutena ja entisen vangin leima pitkitti siviilielämään sopeutumista.

Toinen loikkaripolvi rakentaa narratiivista identiteettiään amentaen aineksia sekä sosiaalisen ympäristön kollektiivisesta tarinavarannosta että perheen omasta historiasta. Erityisesti niillä kertojilla, joilla koettua kärsimyshistoriaa on puitu perheen parissa lapsuudesta lähtien, siitä on tullut selkeä osa omaa itsemäärittelyä. Sen sijaan perheissä, joissa vanhempien ja isovanhempien kokemuksista on lapsuudessa vaiettu, suomalaisuus on etäntynyt historialliseksi etnisyydeksi, joka paluumuuton yhteydessä on valottunut uudella tavalla ja johon ollaan etsimässä omaa tarttumapintaa.

Sotien jälkeinen kausi oli loikkareiden elämässä enimmäkseen rauhallista työn ja perhe-elämän aikaa, vaikka elämäntarinoissa kummatkin jäivät enimmäkseen pintapuolisten mainintojen tasolle. Kertojilla on kuitenkin vahva ammatti-identiteetti ja he määrittelevät sekä itsensä yksilöinä että suomalaiset kansallisena ryhmänä hyviksi ja ahkeriksi työntekijöiksi.

Tärkeä itsemäärittelyyn vaikuttanut kokemus on myös Stalinin vainoissa vangittujen rehabilitointi, joka lievensi virallisesti suomalaisuuden stigmaattisuutta. Katkenneiden yhteyksien löytyminen suomalaisten sukulaisten kanssa ja turistimatkat Suomeen vahvistivat loikkareiden suomalaisuutta, mutta toisaalta paljastivat näkyviin kulttuurisia eroja oman ja Suomessa vallitsevan elämänmuodon välillä. Vertailun seurauksena oma suomalaisuus on alkanut näyttäytyä poikkeavalta suhteessa Suomen suomalaisuuteen.

Ajallisesti viimeinen juonitihentymä liittyy perestroikan aikaan. Sen mukanaan tuoma vapautumisen ilmapiiri otettiin iloiten vastaan. Suhtautuminen Neuvostoliiton romahtamiseen on kuitenkin jakautunutta, sillä osalle se merkitsi aikaisemman ideologisen pohjan murenemistä. Alun optimismi vaihtui pettymykseksi, kun järjestelmän vaihtumista seurannut yhteiskunnallinen kaaos vaikeutti elämää. Taloudellinen ahdinko kiihdytti muuttohaluja.

Ajatus palaamisesta Suomeen aktivoitui 1990-luvun alussa inkeriläisten paluumuuton käynnistyttyä, vaikka loikkareilla olisi ollut suomalaisen syntyperänsä takia mahdollisuus muuttaa Suomeen jo aikaisemminkin. Tähän esteenä oli kuitenkin tiedon puute. Paluumuuttotarinoihin liittyy muistoja epäselvyyksistä loikkareiden

muutto-oikeudesta, kun viranomaiset eivät tienneet oikeita menetelytapoja ja sovelsivat heihin samaa kaavaa kuin inkeriläisiin. Rinnastus inkerinsuomalaisiin tuntuu *oikeiksi* ja *aidoiksi* suomalaisiksi itsensä määrittelevistä loikkareista loukkaavalta.

Vaikka kertojat arvostavat Petroskoissa ollutta suomalaista yhteisöllisyyttä, loikkareilla ei ole perestroikan jälkeen käynnistynyt vastaavaa järjestötoimintaa samalla tavoin kuin inkeriläisten. Karjalan Suomalaisten Inkerin Liitto mielletään inkeriläisten edunvalvojaksi. Myöskään Suomeen ei ole perustettu omaa venäjänsuomalaisten yhdistystä, vaikka inkeriläisyhdistyksiä on useita.

Suomeen kotoutuminen on sujunut kuitenkin hyvin. Sitä on helpottanut tunne palaamisesta vanhaan kotimaahan, sukulaisuussuhteet ja lapsuudenmuistot. Suomeen palanneet loikkarit eivät yleensä tunne olevansa leimautuneita *punikkien jälkeläisiksi*, joiksi toiset venäjänsuomalaiset, erityisesti inkerinsuomalaiset saattavat heitä yhä luokitella. Neuvostoliitossa syntyneet loikkareiden jälkeläiset sen sijaan tuntevat itsensä Suomessa toisiksi. Suurimpia syitä ovat oman etnisen kategorian hämäryys. Puutteellinen suomen kielen taito leimaa tulokkaat *venäläisiksi* (tai *inkerialäisiksi*) ja vaikeuttaa ammattia vastaavan työpaikan saantia.

Kaikki Venäjälle jääneet ensimmäisen polven loikkarit eivät enää ikänsä puolesta halua muuttaa Suomeen. Nykyinen koti ja tuttu ympäristö sitovat heidät paikoilleen. Suomessa voi olla mukava käydä, mutta erilaiseen kulttuuriin sopeutuminen pelottaa tai ainakin arveluttaa. Huolimatta tehdystä päätöksestä olla muuttamatta Suomeen puheesta kuultaa haikeus ja kaipaus.

Tiivistetysti voidaan todeta, että loikkareiden kokemaa suomalaisuutta ovat ratkaisevalla tavalla muokanneet lähihistorian tapahtumat. Ensimmäisen polven loikkareiden suomalainen identiteetti on säilynyt Neuvostoliitossa asutuista vuosikymmenistä huolimatta vahvana. He määrittelevät itsensä Neuvostoliitossa suomalaisiksi siirtolaisiksi, venäläisiin verrattuina ulkomaalaisiksi. Loikkareiden kansallinen ja etninen itsemäärittely perustuu suomalaisen syntyperään ja suomen kieleen, mutta ei evankelis-luterilaisuuteen. Suomi on säilynyt useimmilla ensimmäisen polven loikkareilla äidinkielen asemassa. Huolimatta lastenkodissa vietetyistä lapsuusvuosista ja asumisesta täysin venäläisessä ympäristössä suomen kieli ei ole täysin unohtunut. Omat ja perheen ankarat kokemukset sekä avioituminen muihin kansallisuuksiin kuuluvien puolisoitten kanssa ovat kuitenkin vaikuttaneet siihen, että suomen kielen taito ei ole välittynyt seuraavalle polvelle. Poikkeuksena ovat 1920-luvulla ja 1930-luvulla Neuvostoliitossa syntyneet kertojat, joilla suomi oli äidinkielenä. 1930-luvulla Neuvostoliittoon siirtyneiden loikkareiden kielellinen venäläistyminen on sen sijaan tapahtunut nopeasti, jopa yhden sukupolven aikana. Kuitenkin myös Neuvostoliitossa syntyneiden jälkeläisten suomalaisuus on vahva mahdollisesta kielen menetyksestä huolimatta.

Evankelis-luterilaisuus ja uskonto yleensä ovat loikkareiden itsemäärittelyn kannalta kahta poikkeusta lukuun ottamatta merkityksettömiä. Perheen ideologisen taustan takia uskontoon on suhtauduttu torjuen tai välinpitämättömästi. Toisaalta kertojat – yhtä lukuun ottamatta – eivät ole myöskään aktiivisia sosialismin kannattajia. Suomalaisiin kohdistuneet vainot ja erityisesti vanhempien kohtalot vieraannuttivat heidät politiikasta. Loikkareiden kansallisen itsemäärittelyn positiivisia piirteitä on käsitys suomalaisista hyvinä ja ahkerina työntekijöinä. Työn merkitys korostuu loikkareiden elämäntarinoissa ja käsitys itsestä hyvänä ja ahkerana työntekijänä liitetään suomalaisuuteen.

Neuvostoliittoon lähtöön vaikuttanut unelma paremmasta elämästä näytti aluksi toteutuvan 1920-luvulla loikkareiden perheiden kohdalla. Suomessa raskaissa ruumiillisissa töissä olleet kertojien vanhemmat kouluttautuivat vaativiin ammatteihin ja kohosivat Neuvostoliitossa merkittäviin asemiin. Sama kehityssuunta jatkui aluksi myös 1930-luvulla siirtyneiden loikkareiden kohdalla, mutta päättyi vainon vuosiin. Osalle kertojista suomalaisuus merkitsi esettä uran valinnassa, mutta yhtä monen on onnistunut saavuttaa itselleen korkeampi koulutus kuin heidän vanhemmillaan oli. Syrjintä ei vaikuttanut enää sodan jälkeen syntyneiden toisen polven loikkareiden koulutusmahdollisuuksiin.

Taulukko 25. Ensimmäisen polven loikkareiden narratiivisen etnisen identiteetin rakennuspuut

Koettu taso (subjektiivinen identiteetti)					
Suomenkielisyyttä	Suomi syntymämaana	Kärsimys-historia	Kansan-vihollisen identiteetti	Rehabilitoidun identiteetti	Kommunismivastaisuus
Pakotettu taso (objektiivinen identiteetti)					
Neuvostoliiton kansalaisuus		Viranomaisten ja suomalaisten määrittely inkeriläiseksi ja venäläiseksi			
Symbolinen taso					
Punikkien jälkeläisyys					

Neuvostopassin merkitys loikkareiden identiteetin määrittämisessä ei ole samalla tavoin keskeisessä asemassa kuin inkerinsuo-

malaisilla. Vain muutama toisen polven loikkari viittaa passiin omasta kansallisuudesta puhuessaan. Sen sijaan *inkeriläinen* on viranomaisten myös loikkareille tyrkyttämä identiteetti, jota asianomaiset kuitenkin selkeästi vastustavat.

Inkerinsuomalaisten tavoin suomalaisuus muuttui myös loikka-reiden itsemäärittelyssä stigmaattiseksi. Negatiivisia ja jopa itseä ruoskivia määritteitä esiintyy kertomuksissa runsaasti. Stalinin ajalla suomalaisiin kohdistuvat vainot stigmatisoivat loikkareiden etnisyyden, jolloin suomalaisena oleminen alkoi merkitä huonommuutta venäläiseen väestöön verrattuna. Muutos oli jyrkkä, kun Suomesta Neuvostoliittoon muuttaneet vakaumukselliset sosialistit ja proletaarisen yhteiskunnan rakentajat omaksuivat itsekin ulkopuolisten suomalaisille tarjoaman negatiivisen *fasistin, kansanvihollisen, punikin jälkeläisen ja isänmaanpetturin äpärän* identiteetin. Heijastuksia on myös kertojien yksilölliseen itsemäärittelyyn, mitä osoittavat käsitykset itsestä *NKVD:n kytänä, kaatopaikan rottana, pykälä 58-1-a:na ja ryysyläisenä*. Suomalaisuus muuttui liaksi, josta piti *puhdistautua* voidakseen uudelleen saavuttaa yhteiskuntakelpoisuuden.

Taulukko 26 Neuvostoliitossa syntyneiden loikkareiden jälkeläisten narratiivisen etnisen identiteetin rakennuspuut

Koettu taso (subjektiivinen identiteetti)					
Suomalainen syntyperä	Venäjän/kaksikielisyys	Rehabilitoidun identiteetti	Karjala tai Venäjä kotimaana	Paluumuuttajan identiteetti	Hybridi etninen identiteetti
Pakotettu taso (objektiivinen identiteetti)					
Neuvostoliiton kansalaisuus			Viranomaisten ja suomalaisten määrittely inkeriläiseksi ja venäläiseksi		
Symbolinen taso					
Suomen kielisyys Extra-lingvistinen identiteetti	Suomi historiallisena kotimaana	Kärsimys-historia	Kärsimys-historia Suomalaisuus stigma	Rehabilitoidun identiteetti	

Suomi on säilynyt isänmaan asemassa ensimmäisen loikkari-polven kertojille, vaikka he ovatkin kulttuurisesti sosiaalistuneet myös Neuvostoliittoon, sittemmin Venäjään. Suomesta kerrotaan loikkareiden kertomuksissa kotimaana, josta he joutuivat aikoinaan lähtemään vanhempiensa mukana. Suhde omaan suomalaisuuteen paljastuu sota-aikaa koskevissa kuvauksissa. Solidaarisuusristiriita synnyinmaan ja asuinmaan välillä näkyy vaikenemisena ja epä-emotionaalisenä puheena. Tapahtumista kerrotaan toteavaan sävyyn asettumatta kummankaan osapuolen puolelle. Sen sijaan Neuvostoliitossa syntynyt polvi on juurtunut synnyinseudulleen ja pitää itselleen läheisimpänä paikkana, oman kuulumisensa kohteena Karjalaa ja Venäjää.

Loikkaarit hakevat kertomuksissaan sosiaalista hyväksyntää vanhempiensa tekemälle lähtöpäätökselle korostamalla lähtöön vaikuttaneita taustatekijöitä ja omaa epäpoliittista asennettaan vastavetona vanhempien sosialistiselle ja kommunistiselle vakaumukselle. Tuomalla julki oman kielteisen suhtautumisensa neuvostojärjestelmään loikkaarit tasaavat tietä myös paluulle vanhaan syntymämaahan, josta he joutuivat aikoinaan vanhempien päätöksen takia lähtemään ja jossa asenteet loikkareita kohtaan ovat olleet kielteisiä erityisesti poliittisesti oikeistoon kuuluvien piirissä.

7 Menetetyt unelmat. Amerikansuomalaisten elämäntarinat

Tutkimuksessa on mukana 21 Neuvostoliitossa asuneen, juuriltaan amerikansuomalaisen kertojan elämäntarinaa. Osan (10) haastateluista olen tehnyt itse, osan (11) Lakeheadin yliopiston (Thunder Bay) antropologian professori Raija Warkentin vuosina 2001–2002 omaa tutkimustaan varten, jossa kohteena ovat Neuvostoliittoon muuttaneiden amerikansuomalaisten selviytymisstrategiat. Haastateltavat ovat antaneet luvan, että samaa aineistoa saa käyttää myös tähän tutkimukseen. Kaksi haastateltavaa on antanut tutkimuskäyttöön haastattelun lisäksi itse kirjoitetun elämäkerran.

Tarkastelen myös amerikansuomalaisten kertomuksia, kuten edellä myös loikkareiden kohdalla olen tehnyt, inkerinsuomalaisten etnisen itsemäärittelyn kannalta keskeisen neljän rakennuspuun suhteen eli kotimaan, kielen, uskonnon ja (kärsimys)historian. Lisäksi jäljitän puheesta kohtia, joissa suomalaisuudelle annetaan laadullisia määreitä eli kertojat arvioivat omaa suomalaisuuttaan eri elämänvaiheissa. Amerikansuomalaisten kertomuksien narratiiviset tihentymät ovat samoja kuin edellä loikkareilla, joskin lähtömaa ja lähtöön vaikuttanut tapahtumien ketju ovat erilaisia. Keskeisiä juonirakenteita ovat:

1. tarina lapsuuden Amerikasta,
2. tarina Neuvostoliittoon lähdöstä ja uuteen kotimaahan sopeutumisesta,
3. tarina vainon vuosista,
4. tarina sota-ajasta,
5. tarina työarmeijan kokemuksista,
6. tarina Stalinin kuoleman ja perestroikan välisestä ajasta sekä
7. tarina Neuvostoliiton romahtamisesta ja paluumuutosta Suomeen.

Tarkastelen erikseen ensimmäisen (13) ja toisen ja myöhemmän polven amerikansuomalaisten kertomuksia (8). Lisäksi erillisenä kokonaisuutena käsittelen neljän suoraan alenevassa polvessa olevan naisen kertomukset.

Ensimmäisen polven amerikansuomalaisista kertojista 12 on syntynyt Yhdysvalloissa tai Kanadassa ja Suomessa yksi, joka muutti Kanadaan alle vuoden ikäisenä. Kertojien perheet asuivat Yhdysvalloissa Michiganissa (6), Ohiossa (4) ja Minnesotassa (2) ja Kanadassa (3) ja muut eri puolilla Yhdysvaltoja yleensä maan pohjoisissa osavaltioissa. Neuvostoliittoon kertojat muuttivat perheensä mukana 1930-luvulla 1–18-vuotiaina. Kahdeksan haastateltavaa on amerikansuomalaisten Neuvostoliitossa syntyneitä jälkeläistä: kuusi toisessa, yksi kolmannessa ja yksi neljännessä polvessa. Myöhempien polvien amerikansuomalaisista vain yhdellä molemmat vanhemmat ovat amerikansuomalaisia, muiden vanhemmista jompikumpi on joko suomensuomalainen, inkeriläinen tai virolainen. Kuusi kertojaa asui haastatteluhetkellä Venäjän Karjalassa, muut ovat muuttaneet Suomeen vuoden 1989 jälkeen. Useimpien kertojien perheet lähtivät Neuvostoliittoon “Karjalakuumeen” tartuttamina 1930-luvulla.³⁵⁹ Kaksi haastateltavaa kertoi vanhempien päätöksen johtuneen työttömyydestä³⁶⁰ ja kaksi perhettä lähti Neuvostoliittoon sukulaistensa perässä.³⁶¹

Taulukko 27 Amerikansuomalaisten kertojien ikäjakauma

SYNT. VUOSI SUKU- PUOLI	AMERIKASTA MUUTTANUT POLVI			NEUVOSTOLIITTOSSA SYNTYNYT POLVI			YHT.
	1908– 1919	1920– 1929	1930– 1939	1930– 1939	1940– 1969	1970– 1989	
Nainen	5	3	1	1	5	1	16
Mies	0	3	1	0	1	0	5
Yhteensä	5	6	2	1	6	1	21

Ensimmäisen polven amerikansuomalaisten kertojien vanhemmat työskentelivät Yhdysvalloissa ja Kanadassa enimmäkseen suorittavassa työssä kaivoksilla sekä metalli- ja autoteollisuuden palveluksessa. Neljä perhettä hankki muutaman vuoden maassa asumisen jälkeen oman maatilaa ja ryhtyi farmariksi. Lisäksi yksi perhe harjoitti Kanadan länsirannikolla lohenkalastusta. Naisten työssäkäynnistä on kertomuksissa vain muutamia mainintoja.³⁶² Viisi äitiä oli maatilaa emäntiä ja yksi osallistui lohenkalastukseen miehensä

³⁵⁹ AN1, AN2, AN3, AN4, AN5, AN7, AM9, AM10, AN12

³⁶⁰ AM11, AM13

³⁶¹ AN6, AN8

³⁶² AN3, AN4, AN8, AM9, AN12, AN7, AM11

rinnalla. Lisäksi käy ilmi, että yksi äideistä hankki ansiotuloja pyykkärinä. Neuvostoliittoon muuton jälkeen useimpien kertojien vanhemmat työskentelivät Karjalassa metsäteollisuuden palveluksessa ja rakennusalalla. Yhden kertojan isä oli Uhtualla teollisuuskombinaatin johtajana.

Taulukko 28 Amerikansuomalaisten syntymäpaikat

SYNT. VUOSI/ SUKU- PUOLI	AMERIKASTA MUUTTANUT POLVI			NEUVOSTOLIITOSSA SYNTYNYT POLVI			YHT.
	1908– 1919	1920– 1929	1930– 1939	1930– 1939	1940– 1969	1970– 1989	
Suomi	0	1	0	0	0	0	1
Yhdysvallat	2	5	2	0	0	0	9
Kanada	3	0	0	0	0	0	3
Leningradin alue	0	0	0	1	0	0	1
Karjala	0	0	0	0	5	0	5
Viro	0	0	0	0	1	1	2
Yht.	5	6	2	1	6	1	21

Taulukko 29. Ensimmäisen polven amerikansuomalaisten ikä Neuvostoliittoon muuttaessa

IKÄ	0–5	6–10	11–15	16–18	YHT.
Lukumäärä	3	1	6	3	13

Neuvostoliitossa syntyneiden toisen polven amerikansuomalaisten vanhemmat olivat Neuvostoliittoon tullessaan 10–19-vuotiaita.

7.1 Kuka minä olen?

Kuten edellä inkerinsuomalaisten ja loikkareiden elämäntarinoissa, etsin aluksi myös amerikansuomalaisten kertomuksista vastauksia haastattelun alussa tehtyyn kehoitukseen: “Kerro, kuka sinä olet?” Tarkastelun kohteena on kuitenkin vain haastattelemani kymmenen kertojaa. Professori Raija Warkentin keräsi kertojien henkilötiedot ennen varsinaisen haastattelutilanteen alkamista ja näin ollen he aloittavat kertomuksensa valmiiksi esittäytyneinä. Tästä syystä Warkentinin tekemät haastattelut eivät ole mukana yhteenvedossa. Omia haastatteluja tehdessäni täydensin tarvittaessa puuttuvia taustatietoja kertojan lopetettua puheensa. Kymmenen haastattelun perusteella hahmottuu kuitenkin selkeä vastausten suunta.

Amerikansuomalaisten vastauksissa kertojien etninen tausta korostuu. Nimen ohella he viittaavat syntymäpaikkaansa ja toisen polven kertojat myös vanhempiensa amerikansuomalaisuuteen. Kertojat mainitsevat myös suhteestaan Suomeen ja Neuvostoliittoon asuin- tai syntymäpaikkana. Suomalaisuus tuodaan esille mainintana vanhempien syntymäpaikasta, perheen kotikielestä, Suomen kansalaisuuden hakemisesta tai korostamalla nykyistä paluumuuton jälkeistä asuinpaikkaa. Ammattiin viittasi vain kaksi toisen polven amerikansuomalaista ja ikään kolme.

Taulukko 30. Toisen polven amerikansuomalaisten kertojien etninen tausta

SYNTYMÄVUOSI / ETNINEN TAUSTA	1930— 1939	1940— 1969	1979— 1989	YHT.
Molemmat vanhemmat amerikansuomalaisia	0	2	0	2
Toinen vanhempi amerikansuomalainen, toinen suomensuomalainen	0	2	0	2
Toinen vanhempi inkerinsuomalainen	1	1	0	2
Isä virolainen, äiti juuriltaan (amerikan)suomalainen	0	1	1	2
Yhteensä	1	6	1	8

Leo. Ensimmäiset muistot ovat Petroskoista.

Olen syntynyt Yhdysvalloissa Minnesotassa. Sitä en muista. Ensimmäiset muistot ovat Petroskoista. Äidin suvusta on hyvät muistot. Hän on syntynyt Paavolassa, Oulun läänissä (...) Isä ei oppinut englantia. He (sisar ja veli) puhuivat keskenään englantia, me puhuttiin keskenämme suomea. Kun menin kouluun, en osannut venäjää. Kirjaimet osasin. Kun menin kouluun, osasin lukea kahta kieltä, vaikka en ymmärtänyt. (AM10)

Yhtä itsensä suomalaiseksi ja amerikkalaiseksi luokittelevaa kertojaa lukuun ottamatta (AN4) muut pitävät itseään *suomalaisina*, vaikkakin saattavat joissakin yhteyksissä puhua itsestään myös *amerikkalaisina*, erityisesti halutessaan erottautua toisista venäjän-suomalaisista. Toisen polven amerikansuomalaisista kertojista neljä³⁶³ määrittelee itsensä suomalaiseksi ja kaksi³⁶⁴ amerikansuomalaiseksi. Seka-avioliitossa syntynyt kolmannen polven amerikan-

³⁶³ AN15, AN16, AN17, AM20

³⁶⁴ AN21, AN22

suomalainen³⁶⁵ määrittelee itsensä suomalais-virolaiseksi ja neljännen polven kertoja³⁶⁶ virolais-suomalaiseksi.

Taulukko 31. Amerikansuomalaisten kertojien³⁶⁷ vanhempien ammatit Yhdysvalloissa ja Kanadassa

SUKUPUOLI/ AMMATTIRYHMÄ	MIEHET(13)	NAISET (13)	YHT.
Seka- ja metsätyöt	3	2	5
Maanviljelijä ja kalastaja	5	5	10
Ammattitaitoa vaativat työt	4	0	4
Toimihenkilö	0	0	0
Kotiäiti	0	3	3
Ei mainintaa	1	3	4
Yhteensä	13	13	26

Taulukko 32. Amerikansuomalaisten itsemäärittelyt kysymykseen: “Kuka sinä olet?”

SUKUPOLVI MÄÄRITTELY	AMERIKASSA SYNTYNEET (5)	NEUVOSTO- LIITTOSSA SYNTYNEET (5)	YHT. (10)
Nimi	4	4	8
Tyttönimi	0	0	0
Ikä	0	3	3
Viittaus Amerikkaan	4	2	6
Suomalaiset juuret	4	4	8
Kärsimyshistoria	1	2	3
Paluumuutto	1	2	3
Ammatti/ opiskelupaikka	0	2	2
Asuin/syntymäpaikka ent. Neuvostoliitto	1	4	5

³⁶⁵ AN19

³⁶⁶ AN23

³⁶⁷ Amerikasta Neuvostoliittoon muuttaneet kertojat

Amerikansuomalaisen isän ja suomensuomalaisen äidin tytär pohtii.

Raili. Suomalaisuudesta en luovu, se on ylpeyttä.

Inkerinsuomalaisiin en kuulu. Se on sataprosenttisesti. Amerikansuomalaisiin tai miltä kannalta katsoo. No, minä koen, olen aina kokenut itseni suomalaiseksi, koska perhekieli oli suomi, puhuttiin suomea kotona. Ja tuota. Vaikka äiti pyysikin isää puhumaan englantia, isä ei koskaan suostunut puhumaan. Hänelle Stalinin leiri oli suuri kokemus. Myöhemmässä vaiheessa, kun muutimme tänne, vanhimman tyttären, – siskon tytär, lapsenlapsi, toinen polvi – hän rohkesi jo kertomaan. Mutta ei meille. Me oltiin vielä niin lähellä sitä aikaa, pelkäsi (...) Amerikkalaiset eivät ikinä hävittä kansalaisuuttaan. Kun palasivat Suomeen, isä sai Amerikan passin. Hänellä oli mahdollisuus ottaa myös suomalainen passi. Hänen imago oli enemmän amerikkalainen (...) Se on varmasti niin syvällä suomalaisuus minussa. Ei me siellä koskaan olleet venäläisiä, me saimme aina taistella. Minähän en opiskelemaankaan päässyt, kun olin suomalainen. Se oli -62. Jos ajatellaan, että sai kokea. (.) Mutta olen ylpeä. Suomalaisuudesta en luovu, se on ylpeyttä. Se on kasvatettu suomalaiseksi. Perinne oli niin luja ja äiti oli antanut meille. Se että ei ollut sellaista, että oli samanlaista kuin muilla. Isä ei ollut katkera, vaikka hänellä, jos kenellä olisi ollut syytä. Me olimme köyhiä, mutta henkisesti rikkaita. Terveitä. Siis sellainen auttaa joskus täälläkin, kun monet rutisevat pienistä asioista. Minä aina yritän muistaa, että mitä olisi, jos ei olisi tätä. Täällä Suomessa ihmiset kuitenkin saavat mahdollisuuksia ja olot ovat paremmat. (AN22)

7.1.1 Suomen kieli amerikansuomalaisten etnisessä itsemäärittelyssä

Suomi on ollut kaikkien ensimmäisen polven amerikansuomalaisten äidinkieli, mutta koulussa opitusta englannista on muodostunut ryhmälle keskeinen narratiivisen itsemäärittelyn ainesosa. Perheet asuivat Amerikassa suomalaisten siirtolaisten suosimilla alueilla ja lasten kasvuympäristö oli varsin suomalainen. Suomea puhuttiin naapureiden ja ystävien kesken. Myös suomalaisten siirtolaisten keskinäinen vapaa-ajan toiminta oli vilkasta. Useimpien kertojien perheet osallistuivat ”haaleilla”³⁶⁸ järjestettyyn poliittiseen toimintaan. Englantia opittiin vasta lastentarhassa tai koulussa. Pikku hiljaa englannista tuli perheen lasten keskenään käyttämä puhekieli. Sen sijaan vanhemmat eivät ehtineet oppia kunnolla englantia ennen Neuvostoliittoon lähtöä.³⁶⁹

³⁶⁸ Haaleiksi kutsutaan yleisesti amerikansuomalaisten seurojen-/työväentaloja.

³⁶⁹ AN2, AN4, AN3, AN7, AN8, AM9, AM10, AM13

Kaisa. "No money home".

Äiti huonosti tiesi (englantia). Minä muistan aina tapauksen, kun meille tuli kalamiehiä sinne myymään kalaa. Oli haukea tarjottavana. Isä ei ollut kotona ja äidin piti puhua niiden kanssa. Äiti vaan sanoi, että "no money home". Jäi mulle mieleen. (AN8)

Useimmat kertojat ehdivät käydä Amerikassa koulua joitakin vuosia, vanhin jopa oppivelvollisuuden loppuun saakka. Neuvostoliittoon lähtiessä englantia oli monen vahvin, koulussa opiskeltu kieli ja suomen kielen taito rajoittui kotona opittuun puhekieleen. Jotkut vanhemmat³⁷⁰ olivat tosin yrittäneet opettaa lapsilleen suomea Amerikassa ilmestyneiden suomalaisten lehtien avulla ja luettaneet jälkeläisillään *Työmiestä*, *Toveritarta* ja *Punikkia*.

Mirja. Kotona puhuttiin vain suomea.

Meillä koulussa kun puhuttiin vain englantia ja kotona puhuttiin vain suomea, kielioppia en siellä oppinut, kun ei suomenkielistä koulua ollut. Isä pakotti lukemaan aina sitä *Työmiestä*. Se oli minulle suureksi avuksi. (AN4)

Neuvostoliittoon muuton jälkeen kielivaikeudet jatkuivat. Momen kertojan vanhemmilla venäjän kielen taito jäi loppuiäksi puutteelliseksi.³⁷¹ Karjalassa tuli aluksi hyvin toimeen suomen kielellä ja venäjää opittiin usein vasta evakkomatkoilla, kun siviiliväestö siirrettiin pois sodan jaloista umpivenäläiseen ympäristöön. Nuoret puhuivat keskenään englantia myös Neuvostoliitossa. Vaikka Karjalassa toimi 1930-luvun alussa suomenkielisiä kouluja, joillekin tulokkaille suomeksi opiskeleminen tuotti vaikeuksia. Amerikan-suomalaiset kertojat kohtasivat uusia oppimisvaikeuksia, kun suomenkielinen opetus muuttui vuonna 1937 venäjänkieliseksi, mutta vain yksi kertoja keskeytti koulunkäynnin kielivaikeuksien takia.

Allan. Huomenna minä en enää tule kouluun.

Amerikassa olin päättänyt seitsemän luokkaa. Mutta minun suomen kieli oli niin huono, että pantiin viidennelle. Niin se kävi kaikille, jotka olivat tulleet Amerikasta. Kaikesta huolimatta, ottaen huomioon huono suomen kielen taitoni, opiskelussani ei ollut vaikeuksia enkä ollut luokan huonimpien joukossa (...) Oli ollut puheita, että kahdeksannessa luokassa aletaan maksamaan oppilaille stipendiä, mutta pian koulun alettua selvisi, ettei mitään stipendiä tule. Heti vuoden alussa eräitä aineita alettiin opettamaan venäjän kielellä. Kaikki tämä ja riita luokan kasvattajan kanssa

³⁷⁰ AN1, AN2, AN3, AN4, AN7

³⁷¹ AN5, AN6, AM10, AM12, AM20

pani minut sanomaan luokkatoverilleni Aatos Kopralle, että huomenna minä en enää tule kouluun. Tämä tapahtui luultavasti loka – marraskuun vaihteessa. Kouluun ei minua kukaan ajanut, sillä silloin oli vielä seitsenvuotinen koulupakko. Kohta opetus suomen kielellä lopetettiin kokonaan. (AM11)

Suomi säilyi myös Neuvostoliitossa ensimmäisen polven amerikansuomalaisilla perheiden kotikielenä. Amerikansuomalaiset sijoittuivat Karjalassa asumaan toistensa läheisyyteen ja englantia pyysi elävänä paitsi nuorten keskuudessa myös työpaikoilla ja yhteis-asuntoloissa.³⁷² Osa on voinut hyödyntää englantia myöhemmin työelämässä.³⁷³ Kaksi kertojaa päätyi englannin kielen opettajaksi ja tulkiksi yksi englanninkieliseksi konekirjoittajaksi. Osalla englannin taito on yhä tallella, mutta useimmilta se on päässyt käytön puutteessa ruostumaan.³⁷⁴

Doris. Niin se kävi, että unohdin.

Unehtunut on. Isä ja isän veli yrittivät ennen Suomen sotaa, tätä talvisotaa, puhua minun kanssa englantia. Kato, minä olin itsepäinen, että minä en silloin antanut sille arvoa. Minä aina vastasin suomeksi ja venäjäksi. Ja nyt harmittaa kauheesti. Ne ajattelivat, että pitävät minulla sitä englannin kieltä niinku kunnossa, etten unhottaisi. Niin se kävi, että unohdin. (AN1)

Venäjän tai viron kieli on joillakin kertojilla³⁷⁵ myöhemmin syrjäyttänyt suomen kotikielenä. Yhdeksästä paluumuuttajana Suomessa asuvasta ensimmäisen polven amerikansuomalaisesta suurin osa tulee toimeen suomen kielellä. Vain kaksi kertojaa³⁷⁶ kokee kielitaitonsa puutteelliseksi.

7.1.2 Toisen polven amerikansuomalaisten kielellinen itsemäärittely

Suomi oli myös kaikkien Neuvostoliitossa syntyneiden toisen polven amerikansuomalaisten lapsuuden kotikieli. Kuudesta toisen polven kertojasta kaksi³⁷⁷ on syntynyt perheeseen, jossa molemmat vanhemmat olivat amerikansuomalaisia. Kolmella kertojalla toinen vanhempi oli inkerinsuomalainen tai suomensuomalainen.³⁷⁸ Kertojien lapsuudenperheissä vanhempien (tai vanhemman) amerikan-

³⁷² AN1, AN2, AM11, AM13

³⁷³ AN2, AN4), AN6

³⁷⁴ AN1, AN7, AM9, AM10, AM13

³⁷⁵ AN1, AN4, AN7, AM10, AN6

³⁷⁶ AN6, AN7

³⁷⁷ AN15, AN21

³⁷⁸ AN17, AM20, AN16, AN22

suomalaiseen taustaan suhtauduttiin vaihtelevasti. Toisissa perheissä Amerikan muistoja vaalittiin, toisissa taas niistä vaiettiin.

Greta. Ne pelkäs mun kanssa puhua suomea.

Ne puhu englantia keskenään. Isä painosteli vaan sitä, että täytyy niin kuin oppia äidinkieleksi suomen kieltä. Halus vaan, että minä puhuisin suomen kieltä. No, meillä oli semmoinen fngliska kieli myöskin kotona. Kyllä mä niin kuin ihan semmoisia tavallisia juttuja voin englannin kielellä, tietysti puhua. Ja sitten kun mä menin yliopistoon, piti päästä eroon fngliskasta ja oppia jo oikea suomen kieli. Minä tiedän vaan, että tuota kun isä oli vankilassa, niin äiti. Pikkutyttonä minä puhuin ainoastaan venäjän kieltä. Ne pelkäs mun kanssa puhua suomea. Tai minä en tiedä, minkä takia ne. Koska vainottiin joskus suomalaisia ja suomen kieltä, niin ehkä sen takia. En tiedä. Mutta sitten kun isä tuli, isä tuli vankilasta, leiriltä, niin hän aloitti niin kuin aivan alusta. Mä tiesin vain kala, sika ja perkele. Muita sanoja en tiennyt. (AN15)

Englannin kielen taito ei ole siirtynyt Neuvostoliitossa syntyneelle sukupolvelle. Myös lapsena perheissä puhuttu suomen kieli on saanut väistyä venäjän tai viron tieltä. Neuvostoliitossa syntyneiden toisen polven amerikansuomalaisten käyttökieleksi on vaihtunut valtaväestön käyttämä kieli. Suomea käytetään lähinnä iäkäämpien suomalaisten kanssa seurusteltaessa.³⁷⁹

Erik. Keskenään suomalaiset puhuu venäjää.

Yleensä minun suomen kieli on semmoista vähän huonohko, siksi että minä sitä nykyaikana puhun niin harvoin, että se on ihan. Ei ole kenen kanssa puhua sitä. Mulla ei ole. Tuttavapiiri on melkein kaikki venäläisiä. Että minä en puhu enää melkein suomea, että sanat, sanat unohtuu. Ja pitää sitten muistella aina näitä sanoja (...) Täällä sellainen jonkinlainen tapa taikka onko se tapa taikka tottumus, että keskenään suomalaiset puhuu venäjää. No, tietysti nämä vanhempi polvi. Jos vanhemman polven kanssa puhutaan, niin niitten kanssa puhutaan suomen kielellä. Mutta sellaisia ei täällä enää paljon olekaan. (AM20)

7.2 Amerikansuomalaisten uskonnollinen itsemääritys

Neuvostoliittoon muuttaneilla amerikansuomalaisilla perheillä on poliittisesti vasemmistolainen tausta. Useimmat vanhemmista³⁸⁰

³⁷⁹ AN15, AN16, AN17, AN20

³⁸⁰ AN1, AN2, AN3, AN4, AN6, AN7, AN8, AM9, AM11, AN12, AM13, AN15,

kuuluvat Amerikan kommunistiseen puolueeseen tai muuhun vasemmistolaiseen järjestöön. Neuvostoliittoon lähdön takana olivat työttömyyden ohella ideologiset syyt: halu rakentaa sosialismia.

Paavo. Lenin on Jumala!

Perheemme aatteellista ilmapiiriä kuvaa tällainen tapaus. Meidän poikien kesken syntyi väittely aiheesta, onko Jumala olemassa vai ei. Minä tokaisin: "Jumalaa ei ole. Lenin on Jumala!" (AM9)

Amerikansuomalaisten kertomuksissa suhde uskontoon tulee vain haaleasti näkyviin. Valtaosa kertojista (11)³⁸¹ ei käsittele lainkaan suhdettaan uskontoon. Muutamat kuitenkin mainitsevat vanhempiansa kirkkoon kuulumisesta ennen Neuvostoliittoon muuttoa tai ei-uskonnollisuudesta. Ateistiksi tai ei-uskovaksi itsensä luokittelee viisi³⁸² ensimmäisen polven kertojaa. Kertojien suhtautuminen uskontoon on kuitenkin sallivan välinpitämätön. Uskovat saavat uskoa, mutta heidän oma valintansa on toinen.

Mirja ja Helmi määrittelevät itsensä uskovaisiksi. Kumpikin on liittynyt evankelis-luterilaiseen kirkkoon Suomeen muutettuaan.

Mirja. Minä sain sen äidin uskonnon takaisin.

Äiti oli uskollinen. Äiti oli uskollinen. Kyllä hän tykkäsi. Kun hän oli meidän luona, niin meillähän oli radio. Hän kuunteli sitä aamuhartausta Suomesta. Hän kuunteli sen aamuhartauksen ja meni takaisin nukkumaan. Hän sanoi, että minä panen sen päälle. Hän koitti opettaa, mutta me olimme ateisteja. Ja opettajat, ei kukaan opettajista voinut olla uskonnollinen. Se oli semmoista aikaa. Siitä ei voinut puhuakaan mitään. Nyt minä olen uskonnollinen. Tytär sanoi, äiti, mennään sinne rippikouluun. Minä olin 75-vuotias ja konfirmoitiin, että minä sain sen äidin uskonnon takaisin. Äiti oli luterilainen. (AN4)

Myös toisen polven amerikansuomalaisten kertomuksissa uskonnollinen itsemäärittely jää vähäiseksi. Omasta suhteesta uskontoon ei yleensä puhuta. Viisi kertojaa³⁸³ toteaa, ettei heidän lapsuuden kotinsa ollut uskonnollinen.

AM20, AN22

³⁸¹ AN1, AN2, AN5, AN6, AM10, AN12, AM13, AN15, AN16, AM11, AN23

³⁸² AN1, AN3, AN6, AN8, AM9

³⁸³ AN16, AN17, AN19, AN21, AN22

7.3 Minne kuulun? Amerikansuomalaisten syntymämaa, kotimaa, isänmaa

Amerikansuomalaisilla kertojilla on ollut useita kotimaita, minkä seurauksena selkeä kuuluminen johonkin tiettyyn paikkaan on saat-
tanut hämärtyä. Kertojat voivat pitää isänmaanaan Amerikkaa, Ka-
nadaa, Neuvostoliittoa vai jotakin sen tasavalloista (esimerkiksi
Karjalaa, Viroa, Uzbekistania), joissa kertoja on asunut valtaosan
elämästään. Joidenkin kertomuksissa myös Suomi nousee isän-
maan asemaan vanhempien syntymämaana ja nykyisenä kotimaan-
na. Tulkintavirheiden välttämiseksi olen jälkikäteen tarkistanut asi-
anomaisilta puhelimitse heidän käsityksensä isänmaasta, ellei se jo
ilmennyt selvästi kertomuksesta.

Amerikan- ja kanadansuomalaisten kertojien vanhemmat tai
isovanhemmat muuttivat Suomesta Pohjois-Amerikkaan 1800-lu-
vun loppuvuosina tai 1900-luvun alussa leveämmän leivän perässä.
Joukossa on myös Suomen kansalaissodassa punaisten puolella
taistelleita, jotka päättivät lähteä siirtolaisiksi. Työpaikat löytyivät
kaivoksista, tehtaista tai metsätyömailta. Elämää sävytti raivaaja-
henki. Myöhemmin, kun varallisuutta oli jonkin verran karttunut,
kaivostyö saattoi vaihtua omaan farmiin. Kaupungeissa elettiin jo-
ko vuokra-asunnoissa tai itse rakennetuissa omakotitaloissa. Kodit
olivat tilavia ja varustettu nykyajan mukavuuksin. Oma autokaan ei
ollut harvinaisuus. Pyrkimys sosiaaliseen nousuun näkyi myös las-
ten harrastuksissa. Lapset kävivät pianotunneilla ja harrastivat viu-
lunsoittoa. Amerikan muistojen maisemaa ovat myös haalit. Niissä
tavattiin toisia, parannettiin maailmaa, puhuttiin ja tanssittiin.

Amerikansuomalaisten syntymämaastaan vaalimien muistojen
arvo vaihtelee. Yhdelle Amerikka on vain syntymäpaikka, toiselle
taas ikuisen kaipuun kohde, "satujen laiva", jonka kuva ei haalistu.
Muistojen Amerikka on monivärinen. Maisemaan on tallentunut
sekä viljaa kasvavat pellot ja marjaiset metsämaat että naapurikort-
telin leipäkaupasta leijuva tuoreen pullan tuoksu ja takapihalla kas-
vavat viiniköynnökset. Kuva lapsuuden Amerikasta ja Kanadasta ei
ole kuitenkaan pelkkää nostalgiaa. Tummemmin sävyin kuvaan
piirtyy elämän ankaruus. Raskas ja epäterveellinen kaivostyö vei
terveyden. Työ "peltimyllyssä", metallitehtaalla, oli yhtä uuvutta-
van kuumaa kuin lohenkalastus alkeellisessa kalastusveneessä Ka-
nadan rannikolla oli hyytävän kylmää. Myös Sevanderin (2000, 23)
mukaan monet amerikansuomalaiset olivat pettyneitä työpaik-
koihinsa. Englannin kieltä osaamattomina he saivat kaikkein ras-
kaimmat ja huonoimmin palkatut tehtävät.

Tyypillistä kertomuksille kuitenkin on, että niissä korostuvat
synnyinmaan ja uuden kotimaan väliset elintasoerot.

Mirja. Eikä meillä ollut rikasta elämää.

Eikä meillä ollut rikasta elämää. Se oli aluksi oikein vaikeasti. Ei riittänyt kenkiä eikä vaatteita. Se oli oikein vaikeata elämää alussa. Sitten vasta ruvettiin vähän nousemaan, kun saatiin se talo rakennettua (...) Meillä oli separaattori, että saimme sitä kermaa. Ei mitään mennyt myydyksi. Mutta aluksi meni tietysti liha ja kananmunia. Ja äiti teki omaa voita ja hän myi niitä aina suomalaisille. Voita, sitä suolattua hyvää voita. Viime vuosina ei mennyt mitään enää myydyksi. Ei tarvinnut lihaa. No elämähän kehitty eiteenpäin ja kaupungissa oli kaikenmoista ruokatavaraa. Ei tarvinnut mitään sellaista lihaa. Mutta äiti teki tätä hapanmaitoa, kermaa. (AN4)

Allan. 1931 syksyllä vanhempani etsivät halvemman asunnon.

Vuosina 1929–30 alkanut kriisi ei teräspeltitehtaisiin heti vaikuttanut, mutta 1931 syksyllä vanhempani etsivät halvemman asunnon, joka oli kahden perheen talo. Syynä oli kovin pienentyneet palkat, ja se oli viimeinen talo, jossa Warrenissa asuimme. Osoite oli 1148 Front Street. Asunnossamme oli olohuone, ruokailuhuone ja makuuhuone sekä keittiö, kaikki pinta-alaltaan tilavia. Tämä oli ensimmäinen kerta, kun minulla ei ollut omaa makuuhuonetta ja minä nukuin telttasängyssä ruokailuhuoneessa. Päiväksi sänky korjattiin pois. Yläkerrassa, hieman pienemmissä tiloissa asui lapseton Vännin pariskunta. Vannahuone ja WC olivat yläkerrassa ja yhteisessä käytössä. Talon takana pihan perällä oli kahden auton talli ja sen yläkerrassa pieni tyhjä asunto, jonka me naapurin poikien kanssa valtasimme. Autotallin takana kulki rautatie, josta aiemmin jo mainitsin. Lasitetulta keittiön kuistilta autotallille johti noin parin metrin korkuinen keikko, jolla kasvoi viinirypäleitä. Etupihassa kasvoi päärynäpuu. (AM11)

Neuvostoliitossa asuessa yhteydet Yhdysvaltoihin ja Kanadaan katkesivat, kun kontakteja ulkomaiden kanssa pidettiin neuvostovastaisena toimintana. Kanssakäyminen virisi uudelleen, kun olot ajan myötä lientyivät. Jotkut kertojat³⁸⁴ ovat käyneet lapsuutensa maisemissa verestämässä muistoja tai tutustumassa juuriinsa. Monelle matka synnyinseudulle on yhä unelma, jonka toteuttamiseen eivät varat tai rohkeus riitä. Toisilta käynti entisillä kotipaikoilla sammutti vuosikymmeniä jatkuneen kaipauksen, kun kävijät huomasivat, että paluuta entiseen ei enää ole (vrt. Hall 1999, 236).

Ella. Minusta tuntuu, että siellä on jotenkin ikävää se elämä.

Minäkin olin nyt Amerikassa käymässä ensimmäistä kertaa seitsemänkymmeneen vuoteen. Mutta, mutta, mutta. Minusta tuntuu, että siellä on jotenkin ikävää se elämä. Yksitoikkoista ja ikävää. No, en tiedä, jos olisin

³⁸⁴ AN2, AN4, AN6, AN15, AN22

ollut siellä koko ikäni enkä muuta nähnyt. Tuntuu, että minulla on ollut paljon rikkaampi elämä kuin heillä siellä kenelläkään. (AN2)

Doris. Amerikkaan minulla ei vedä.

Minulla ei ole ketään. Minulla on veli haudattu Amerikkaan. Ja siellä on hauta maksettu minua varten. Silloin kun se veli haudattiin, äiti ja isä oli ostanut haudan, jos minä kuolen niin vanhana tai nuorena, niin siellä oli hauta maksettu. Ajattelin toisinaan, että Suomeen minä voisin matkustaa, mutta Amerikkaan minulla ei vedä. Niin kuin pelottaa. Siellä on hallitus. Niin kuin meille tolkataan, niin kuin sillä viisiin sanotaan, tekee, mitä haluaa. (AN1)

Taulukko 33. Merkityksellisin maa ensimmäisen polven amerikansuomalaisten kertomuksissa

SUKUPOLVI/ KOETTU ISÄNMAA	AMERIKASTA MUUTTANUT POLVI	NEUVOSTO- LIITTOSSA SYNTYNYT POLVI	YHT.
Yhdysvallat/Kanada	3	0	3
Suomi	3	4	7
Neuvostoliitto	2	0	2
Karjala/Venäjä	0	3	3
Viro	1	1	2
Maailmankansalainen	2	0	2
Isänmaaton	2	0	2
Yhteensä	13	8	21

Neuvostoliitosta, Karjalasta, Virosta, Venäjästä ja Uzbekistanista muodostui amerikansuomalaisten kertojien kotimaa, jossa he ovat viettäneet suurimman osan elämäänsä: käyneet koulua, opiskelleet, sotineet, perustaneet perheen ja kasvattaneet lapsensa, tehneet työtä ja päässeet eläkkeelle. Neuvostoliittoon muuttoa seuranneen alkuhämähästyksen ja vainon vuosien katkerien kokemusten jälkeen elämä normalisoitui ja kertojat löysivät oman paikkansa yhteiskunnassa.

Ella. Oli paljon valoisaakin ja hyvää.

Sodan jälkeenkin niin nopeasti koko se talous ja kaikki. Se oli paljon valoisaakin ja hyvää. Mutta, mutta. Minähän en pahinta tiedä. Me oltiin Moskovassa. Oli tietenkin koko ajan jossakin jotain huonoa, mutta minä en sitä henkilökohtaisesti onneksi kokenut. Ikävää vaan, että meni hyvä asia pieleen. (AN2)

Useimpien ensimmäisen polven kertojien käsitykset Suomesta perustuivat pitkälle aikuisikään vanhempien kuvauksiin “vanhasta maasta”. Kahdella kertojalla on omakohtaisia lapsuudenaikaisia muistoja Suomen vierailuilta. Yleisemmin kertojien Suomi-kuva alkoi tarkentua, kun matkustaminen Suomeen kävi mahdolliseksi. Kuusi ensimmäisen polven kertojaa on käynyt ensimmäisen kerran Suomessa 1960-luvulla ja muut perestroikan jälkeen.

Suomesta suvun historiallisena kotimaana puhutaan kertomuksissa niukahkosti. Suomi muistetaan köyhänä ja kurjana maana, josta vanhempien tai isovanhempien oli pakko lähteä valtameren taakse työttömyyden tai poliittisen painostuksen takia. Neuvostoliittoon Suomi puolestaan näyttäytyi maana, jossa vesihanasta tuli lämmintä vettä ja sähköpatteri toimi tai jossa voi syödä seisovasta pöydästä ja nostaa pankista rahaa vain ajokorttia näyttämällä. Materiaalisen Suomi-käsityksen vastakohtaksi piirtyy mielikuva rauhallisesta ja siististä vanhempien kotimaasta, jossa voi hengittää vapaasti. Suomi on yhtä kuin Unto Monosen Satumaa-tango.

Leo. Suomessa on paljon puhtaampaa.

Muuten venäläiset ihmiset ovat yleensä mukavia ihmisiä. Luottavaisia ja oikein pian tutustuvat. Venäjällä toiselta puolen se kulttuuri on paljon rikkaampaa kuin Suomessa. Se on suuri kansa ja musiikkiperinteet ja kieli oikein rikas. Ja kirjallisuus oikein korkealla tasolla. On vaikea ymmärtää se korkea kulttuuri ja se puhtaus siellä ja järjestys. Siellä on kuin vasta-kohta sille. Suomessa on paljon puhtaampaa ja kaikki järjestys. Siellä voidaan luvata, eikä täyttää (...) Kun kuulen Unto Monosen laulua, niin sieltä päin katsottuna se on Suomi. (AM9)

Greta. Se oli toinen kerta, kun hän itki.

Silloin äiti itki. Äiti oli semmoinen, hän hyvin harvoin itki. Se oli niin liikkuneena siitä, että nyt näki sen paikan, mistä äiti on lähtenyt 14-vuotiaana tyttönä Amerikkaan (...) Ja siinä paikassa äiti itki toisen kerran, kun me mentiin junalla ja ylitettiin paluumatkalla raja ja hän näki taas niitä ränsistyneitä taloja ja mökkejä ja likaa ja tämmöistä. Ja siinä hän rupesi itkemään. Mä sanoin: “Äiti”, kun me istuttiin siinä vaunuosastossa, “äiti, mitä sä itket?” Hän sanoi, että hän ei usko, että voisi olla semmoinen ero Suomen ja Venäjän välillä. Siellä oli kaikki niin siistiä ja täällä on kaikki taas paskassa. Ja silloin se oli toinen kerta, kun hän itki. Koko matkalla. (AN15)

Vaikka Suomessa on ollut mukava käydä kylässä, pysyväksi asuinympäristöksi se saattaa olla liian vieras. Karjalasta on tullut osalle pysyvä kotimaa, josta mieli ei enää tee pois.

Yrjö. Hittojako me täällä tehdään!

Isä ja äitikin meni Suomeen yhden kerran käymään. No, kun sukulaisia siellä oli isän ja äidin veliä ja on melko hyvissä touhuissa ja melko rikkaitakin. Niin järjesti, että pikkuisen talonkin ostivat jo, että jäävät sinne kokaan. Sitten yhtäkkiä, isä oli jo eläkkeellä silloin, yhtäkkiä isä sanoi, että hittojako me täällä tehdään. Kun siellä on eläke laillisesti tienattu kaikki jo, että lähetään takaisin. Ja talo oli silloin, omakotitalo, täällä Tšalnassa. Niin siellä meinasivat sydänhalvauksen saada ne sukulaiset. Pilleriä otettiin kovasti. Että herran jestas, että teidähän Siperiaan viedään ja älkää hyvät ihmiset menkö. No, isä sanoi, että ei kun hän menee. Hän tuntee itsensä Suomessa vähän niin kuin ei omissa, ei omissa niin kuin oloissa. (AM13)

Maasta toiseen muuttaminen ja eri kulttuurien keskellä asuminen kuuluvat myös toiseutena. Olemista on sävyttänyt tilapäisyyden tunne huolimatta siitä, että amerikansuomalaiset ovat asuneet Karjalassa valtaosan elämästään. Kertojat voivat puhua itsestään yhä muukalaisina ja ulkomaalaisina, kuten 14-vuotiaana Neuvostoliittoon muuttanut Fanny.

Fanny. I haven't been born here.

F: Muukalainen minä olen.

R: Are you serious that you are a stranger here?

F: Of course. I am not a Russian woman. Heh. Heh.

R: But you are a Russian citizen?

F: A Russian citizen, but I haven't been born here. (AN12)

Myös vuoden ikäisenä Amerikasta Karjalaan muuttanut ja vanhempiensa kuoleman jälkeen lastenkotiin joutunut Leo on tuntenut jäävänsä yhteiskunnan ulkopuolelle sekä Neuvostoliitossa että nyt paluumuuttajana Suomessa. Venäjällä hän oli amerikansuomalainen, mutta Suomessa asuessaan hän ei edes pysty määrittelemään omaa etnistä kategoriaansa.

Toisen polven kertojille Suomi on lähinnä suvun historiallinen kotimaa, josta on tullut myös heidän uusi mahdollisuuksien maansa. Tiedot Suomesta olivat lapsena melko sattumanvaraisia ja perustuivat lähinnä sukutarinoiden synnyttämiin mielikuviin. Toisen polven amerikansuomalaiset kertojat pääsivät ensimmäisiä kertoja käymään Suomessa vasta 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa.

Sylvi. Äiti aina tahtoi Suomeen.

Emme tietäneet, missä se on Amerikka ja missä se on Suomi. Emme koskaan me luullut, että pääsemme tänne. Äiti aina tahtoi Suomeen. (AN21)

Toisen polven amerikansuomalaiset paluumuuttajat ovat kotiutuneet Suomeen hyvin ja Suomesta on tullut heidän uusi kotimaansa. Yksikään heistä ei haaveile muutosta Amerikkaan. Vaikka Suomi on nyt hyvä kotimaa, joillekin jopa isänmaa, kertojien sosiaalisten muistojen kerros on vielä ohut. Elämän tärkeiden tapahtumien muistot kiinnittävät monet yhä vanhaan kotimaahan.³⁸⁵ Lapsuudenmuistot, perheen perustaminen ja läheisimmät ystävät liittyvät entiseen kotimaahan.

7.4 Amerikansuomalaisten kärsimyshistoria

Murrayn luokituksen mukaan myös amerikansuomalaisten kertomukset ovat luonteeltaan kärsimystarinoita, joskin niissä kulkee mukana myös ironisia juonensäikeitä. Kertomuksissa hyvä muuttuu pahaksi ja paha hyväksi täysin ennustamattomalla tavalla. Toisaalta myös (kulkuri)romantiikka saa sijaa kertomuksissa.

7.4.1 Karjala-kuume vei Neuvostoliittoon

Amerikansuomalaisten siirtolaisten keskuudessa levisi Karjala-kuume 1930-luvulla harjoitetun värväyksen seurauksena. Tuhannet ihmiset lähtivät sen kourissa rakentamaan Neuvostoliitosta sosialistista mallivaltiota, vaikka Karjalaan aikaisemmin muuttaneet saattoivat varoittaa lähtijöitä kirjeissään. Sevanderin (2000, 28) mukaan yhtenä lähdön syynä oli myös koti-ikävä Suomeen, mikä heijastuu myös joistakin kertomuksista. Lähtijät arvelivat, että yhteydenpito Suomeen olisi helpompaa läheisestä Karjalasta kuin kaukaa Amerikasta. Aineistoon kuuluvissa kertomuksissa aate oli tärkeämpi lähtöpäätöksen laukaisija kuin 1930-luvulla Amerikassa vallinnut taloudellinen lama, vaikka sekin lisäsi työntöä Neuvostoliittoon. Neuvostoliittoon lähtö oli “ajan henki, jota nykypäivän siivullisten on vaikea käsittää” (AN8).

Kertojat muuttivat Neuvostoliittoon vuosina 1930–1934, huippu ajoittuu vuosiin 1931–1932. Ennen lähtöä omaisuus realisoitiin, mutta vallitsevan laman takia taloista ja maataloista joutui luopumaan pilkkahintaan.³⁸⁶ Vaikka Karjalaan tuotiin Amerikasta yleisesti myös autoja ja koneita (Sevander 2000), haastateltavien perheet varasivat mukaansa lähinnä vain käyttötarvikkeita ja vaatteita.

Allan. Lakkolaiset joutuivat mustalle listalle.

Vuonna 1932 Amerikan kuuluisa kriisi iski myös teräspeltitehtaisiin ja tilaukset menivät niin vähiin, että Trumbull Steel Company, missä isä oli

³⁸⁵ AN17, AN19, AN21, AN23

³⁸⁶ AN1, AN2, AN3, AM11, AM13

töissä, pysäytti puolet koneistostaan. Voi sanoa, että tehtaan johto oli niin inhimillinen ja myös kaukonäköinen, että miehet jätettiin töihin, ammattimiehiä kun olivat. Mutta siihen missä oli ennen yksi mies, tuli nyt kaksi ja palkkakin, joka muutenkin silloin pieni, jakautui kahtia. Ammattiliitto ja vasemmistojärjestöt tekivät sellaisen tyhmän tempun, että julistivat lakon, vaikka elintasomme oli vielä siedettävää. Minäkin olin lakkovahdissa huutelemassa herjoja lakonrikkureille ja laulamassa lauluja. Lakko hävitettiin ja lakkolaiset joutuivat mustalle listalle, siis työttömiksi. En tiedä, oliko isä jo ennen lakkoo pannut paperit vetämään Karjalaan siirtymistä varten tai lakon häviäminenkö siihen vaikutti, mutta syksyllä 1932 myimme huutokaupalla huonekalut. Vaatteet pakkasimme säilöön ja lähdimme autolla kohti New Yorkia uskoen, että matkan varrella saamme tiedon, koska lähtee seuraava laiva Karjalaan ryhmä suomalaisia mukanaan. (AM11)

Elma. Pitää mennä auttamaan sitä Neuvosto-Karjalaa.

E: No, sitä Karjalan kuumetta siellä oli. Ja minä muistan vielä. Yksi nainen, minä unohtanut hänen nimensä, hän tuli tänne Karjalaan miehensä kanssa ja hän täällä oli jonkun verran. Hän tuli takaisin Amerikkaan, juu. Ja vielä sanoi, että siellä on vaikea se elämä, niin kuin se oli silloin vaikea se elämä. No, kuitenkin isä oli niin, että se möi sen farmin 34. vuonna. Ja tuota sen karjan ja maat kaikki myi ja tultiin tänne Karjalaan.

R: Yrittikö se nainen estellä. Tai kuuliko isä tämän naisen kertomusta?

E: Kyllä hän kuuli, mutta sittenkin. No, se oli siellä vielä semmoista aikaa, että kaikkien piti olla samaa mieltä, että pitää mennä auttamaan sitä Neuvosto-Karjalaa. He, he. Että se on niin kuin työläisten maa siellä. Ja pitää kehittää sitä ja pitää sinne mennä. (AN3)

Päätös Neuvostoliittoon muutosta oli kertojien vanhempien tekemä ja lapset matkustivat perheensä mukana. Monille ulkomaille muutto ja laivamatka tuntuivat aluksi suurelta seikkailulta. Vanhempien sosialismille myötämielinen vakaumus ja väkevä halu rakentaa uutta yhteiskuntaa välittyivät myös lapsille.

Allan. Heilutimme punaisia silkkisiä liinoja.

Laiturille oli kerääntynyt jonkin verran saattajia ja, kun laiva lähti liikkeelle, lauloimme ja heilutimme punaisia silkkisiä liinoja, joissa oli sirppi ja vasara. Niitä oli melkein kaikilla lähtijöillä. Näin lähti taas eräs ryhmä amerikansuomalaisia kohti tuntematonta ja suurelle osalle traagista tulevaisuutta (...) Tuli vastaan tilanne, joka näin jälkeenpäin ajatellen osoitti kuinka vanhempamme olivat kommunismin aatteella aivopestyt. Laivamme piti nimittäin tehdä seuraava pysähdys Helsingissä, mutta ryhmämme lähetti laivan kapteenin puheille edustajat, jotka vaativat menemään suoraan Leningradiin, sillä he eivät halunneet nähdä "Valko-Suomea" edes laivasta. Kapteeni suostui tähän, ja laiva kävi Helsingissä vasta paluumatkalla. (AM11)

7.4.2 Unelma säröilee

Erot entisen ja uuden kotimaan välillä osoittautuivat räikeiksi. Ensisivakutelmissa ovat jääneet erityisesti mieleen arkielämän rajut muutokset, jotka mullistivat aikaisemman elämisen tavan. Elin-tasoerot eivät tulleet kuitenkaan täysin odottamatta, sillä lähtijöitä oli varoitettu Neuvostoliiton oloista, sillä niitä korjaamaan ameri-kansuomalaiset oli maahan kutsuttu.³⁸⁷ Erojen jyrkkyys yllätti kui-tenkin monet, mutta tulijat uskoivat, että elämä kohentuisi muuta-massa vuodessa.

Paavo. Kyhättiin jonkinlaisia "väliseiniä" peitteistä, lakanoista.

Koko matkan ryhmämme mieliala oli korkealla. Paitsi ehkä niitä, jotka sairastivat meritautia – äiti heidän joukossaan. Laulettiin työväen taistelu-lauluja. Vastaanotto Leningradissa oli viileä. Yksinäinen hevostmies piis-kasi hevostaakkiaan saadakseen kuorman ylös joelle laskevaa rinnettä. Meidät majoitettiin johonkin kaksikerroksiseen puurakennukseen, olisiko-han ollut "hotelli". Ensimmäinen oppimani venäjänkielinen sana oli spits-ki, tulitikkuja. Kusti Rannalta, tupakkamieheltä, loppuivat tikut, ja me läk-simme niitä ostamaan. Ja niinhän niitä "viittomakielellä" saatiin ja samalla opittiin ensimmäinen sana venäjää. Leningradista matka jatkui junalla Pet-roskoihin. Saavuimme kesäkuun puolivälissä. Jäimme junasta Golikovkan pysäkillä. Meidät kolme perhettä majoitettiin Golikovkalla parakkiiin yh-teen aika suureen huoneeseen. Tunnelma oli masentava: luteita ja torakoi-ta vilisi yhtenä. Ensimmäisen kerran elämässäni sain niihin tutustua. Kyhättiin jonkinlaisia "väliseiniä" peitteistä, lakanoista, jotta kukin perhe sai olla omissa oloissaan. (AM9)

Suurin osa amerikansuomalaisista asettui Petroskoihin, osa eri puolilla Karjalaa sijaitseville suurille metsätyömaille. Kaksi perhet-tä päätyi Nižni Novgorodiin, jossa rakennettiin autotehdasta.

³⁸⁷ Amerikansuomalaisilla oli omakohtaisia ja tuoreitakin kokemuksia siirtolai-suudesta. Myös alkutaival Amerikassa oli vaatinut maahanmuuttajilta sopeutumis-ta vaatimattomiin oloihin, kuten Mirjan (AN4) kertomuksesta voi päätellä:

M: Että heille monelle suomalaiselle ehdotettiin nämä farmit. Maaseudulle. Se oli aivan metsää. Ja ne ottivat sen yhden paikan ja sanoivat, että ne elivätkin. Se oli niinku. Mikä se on niinko suomeksi, että se oli niin kuin kellari. Että se oli raken-nettu (...)

R: Oliko se maan sisällä?

M: Juu, se oli. Minä ainakin sillä lailla ymmärsin, että he elivät sen ensimmäisen vuoden sellaisessa (...) Ja sitten rupesivat rakentamaan. Ensin pienen. Englanniksi minä sanon hut. Small, mökki. Ja sitten rupesivat yhden huoneen, ja vielä kol-mannen huoneen, kun lapsia oli viisi kappaletta. Niin tietysti suurensivat. No, sii-nä meni monta vuotta. (AN4)

Useimmat sijoitettiin aluksi yhteismajoitukseen. *Golikovka* oli Petroskoissa ensimmäisiä etappeja, jonka kautta suomalaiset maahanmuuttajat kulkivat eri työkohteisiin ja ajan myötä myös parempiin asuntoihin. Toinen suomalaisia koonnut asuinalue oli amerikkansuomalaisten rakentamat ns. *Väliparakit*.³⁸⁸

Asunnot olivat ahtaita ja samaan huoneeseen sullottiin usein kaksi tai kolmekin perhettä. Keittomahdollisuuksia parakeissa ei ollut. Aatteellisista syistä oli tarkoituksenmukaista, että ihmiset söivät yhteisruokaloissa,³⁸⁹ kun neuvostoideologian päämääränä oli porvarilliseksi instituutioksi luokitellun perhe-elämän kuolettaminen (vrt. Kivinen 1998, 44). Poliittista valistusta jaettiin myös parakkien punanurkissa. Suomalaisten keskinäinen sosiaalinen vuorovaikutus oli muutenkin vilkasta. Asuntoloissa ihmiset juhlivat keskenään, kävivät teatterissa ja pitivät hauskaa.

Mirja. Me kävimme siellä ruokalassa aina syömässä.

Meidät lähetettiin metsään. Siellä oli rakennettu aivan näitä ulkomaalaisia varten taloja. Ja siinä oli. Puset talot tietysti. Se oli jonkinlainen alue. Että se oli ihmisiä varten rakennettu tietysti. Amerikkalaisia varten. Siinä yksi perhe oli Jokimäet, sitten oli meidän perhe. Yksi huone. Mutta se oli perhettä varten. Ja meillä oli etuhuoneessa. Eihän siellä ollut uunია. Mikä se on pita, liesi. Ei ollut. Siellä oli uuni tehty kivistä, että se lämmitti kokosen pienen talon. Ja me kävimme siellä ruokalassa aina syömässä, ettemme syöneet siellä kotona. (AN4)

7.4.3 Vainon vuodet ja sota-aika

Stalinin vähemmistökansallisuuksiin kohdistamat vainot 1930-luvulla ovat keskeisestä kerrontaa myös amerikkansuomalaisten tarinoissa. Vainot koskettivat jokaista tämän tutkimusaineiston amerikkansuomalaista perhettä, vaikka kertojat välttyivät vangitsemisilta. Ainoastaan partisaanijoukoissa palvelleet Yrjö tuomittiin sotarikollisena kymmeneksi vuodeksi vankeuteen sodan jälkeen. Vapauden riistoa vastaava tilanne kosketti kahta työarmeijaan passitettua miestä.³⁹⁰ Läheisiä perheenjäseniä vainon vuodet ja vangitsemiset kuitenkin koettelivat. Kaksi isää yksi äiti yksi isoisä ja veli vangittiin.³⁹¹ Kahden toisen polven kertojan isät vangittiin vielä sodan jälkeen Stalinin kolmannessa puhdistusaallossa.³⁹²

³⁸⁸ Sevanderin (2000, 68) mukaan myös ns. *Valuuttatalo* ja *Miliisien talo* olivat amerikkansuomalaisten asuttamia.

³⁸⁹ AN3, AM9, AM11

³⁹⁰ AM9, AM11

³⁹¹ AN4, AN6, AN21, AN15, AN7

³⁹² AN15, AN22

Vainon vuosista kerrotaan elämäntarinoissa varsin seikkaperäisesti ja muistellaan ystävien, työtovereiden ja naapureiden kohtailoita. Kuvaukset elämää varjostaneesta pelon ilmapiiristä ja öisin ihmisiä hakeneista mustista autoista ylläpitivät kauhua. NKVD kutsui myös amerikansuomalaisia kuulusteluihin, joiden tarkoituksena oli urkkia tietoja asianomaisen perheestä ja tuttavista. Suomalaisen seuraaminen jatkui vielä sodan jälkeenkkin.³⁹³

7.4.4 Se oli sitä aikaa, kun kiintiöt piti saada täyteen

Vainon vuodet olivat kuin pitkä painajaisuni. Tapahtumien kulkua oli ja on edelleen mahdotonta ymmärtää. Muistot ovat siedettävämpiä, kun niitä ei ryhdytä liikoja pohtimaan. Kynnys leimautua kansanviholliseksi oli matala, sillä jokaista voitiin pitää haluttaessa syyllisenä.³⁹⁴ Käsitukset syyllisyydestä ja syyttömyydestä menivät sekaisin, kun ihmisiä tuomittiin pelkkien ilmiäntöjen ja usein vain kansallisuuden perusteella. Kun tiedettiin, että pidätyksen kohteeksi voi joutua kuka tahansa, ihmiset odottivat pelonsekaisin tuntein omaa vuoroaan ja varoivat toisiaan, koska jokainen oli mahdollinen salaisen poliisin kätyri. Öisiä pidätyksiä ja NKVD:n autojen liikkeitä seurattiin. Koputukset oviin pitivät hereillä nekin, joiden vuoro ei ollut. NKVD:n ote tuntui paitsi pidätyksinä ja vangitsemisina ja kuulusteluina, myös yrityksinä kytkeä tavallisia ihmisiä osaksi maan laajaa urkintaverkkoa.³⁹⁵ Yhtä kertojaa yritettiin värvätä Suomen vastaiseksi vakoilijaksi ja kahden kanssa puristettiin sopimus tiettyjen ihmisten seuraamisesta ja heidän toimiensa raportoinnista salaiselle poliisille. Tietojen kerääminen ja raportointi eivät olleet vailla merkitystä. Kantelujen perusteella epälojaaleiksi leimatut voitiin erottaa työstä, vangita ja tuomita kuolemaan (vrt. Kivinen 1998, 270–272).

Ella. Se oli sitä aikaa.

Meistä tuntuu, että se kohdistui pelkästään suomalaisiin. Mutta se kohdistui (.) Armeijassakin vietiin armeijan paras johtaja. Se oli kautta maan. Meistä tuntui kuitenkin, ja oli kai se suhteessa suomalaiseen väestöön, että harvempi siellä säilyi. Minun isä säilyi. Se oli sitä aikaa. Se oli sitä aikaa. (AN2)

Ihmiset huomasivat, että vangitsemiselta voi välttyä piileskelemällä pidättäjiä, sillä heille oli tärkeämpää täyttää määrälliset ta-

³⁹³ AN7, AM9, AM11

³⁹⁴ AN2, AN5, AM11

³⁹⁵ AM9, AN2 ja AM11

voitteet kuin saada kiinni juuri tietyt nimenomaiset henkilöt. Muuttaman yrityskerran jälkeen pidätyksestä saatettiin luopua.³⁹⁶

Vainon vuosina epäluotettavina pidetyt ainekset joutuivat vangitsemisten ja teloitusten lisäksi karkotusten kohteeksi. Kaksi perhettä joutui vuosina 1937–1938 Äänisen saariin raskaisiin ja terveyttä kuluttaviin olosuhteisiin ja kaksi perhettä karkotettiin Siperiaan.³⁹⁷ Kansanviholliset eivätkä myöskään heidän omaisensa saaneet asua sataa kilometriä lähempänä suuria kaupunkeja. Kahden Karjalassa asuneen kertojan perheet karkotettiin kotoaan perheensä vangitsemisen jälkeen.³⁹⁸

Pidätykset ja vangitsemiset olivat niin yleisiä, että niitä pidettiin ”normaalimpina” vaihtoehtoina kuin vapaana säilymistä. Vainoissa säästymistä jouduttiin ja joudutaan yhä selittelemään. Amerikkansuomalaisten kertomuksissa on muita venäjän-suomalaisryhmiä runsaammin episodeja, joissa kerrotaan omista ja perheenjäsenten aktiivisista yrityksistä välttyä vangitsemiselta (5). Vangitsemisaalto ei täten koskettanut aineiston kertojien perheitä yhtä tuhoisasti kuin esimerkiksi loikkareita. Seitsemän perhettä välitti lähiomaisten vangitsemiset.³⁹⁹ Kertojien mukaan vangitsematta jääminen voi onnen lisäksi johtua hyvän työntekijän maineesta tai liian nuoresta tai vanhasta iästä.

Doris. Kukaan ei uskonut, että heidät vangitaan ja ammutaan.

Isä kun oli kokenut ajuri, autonajuri, niin hänet aina pantiin niinku viemään sitä sisäasiain autoa. Ja isä aina pelkäsi. Sanoi, että siinä ylhäällä oli niitä vankeja, niitä suomalaisia. Ja kaikki oli hänen tuttuja. Ja isä aina oli huolissaan. Sanoi, että mikä niillä mielessään niiden suomalaisten kanssa. Ne voisi. Joku voisi niinku kadehtaa sitä, että hän on vapaana ja heidät vangittiin. Että voi jotain sanoa, että tuokin ukko oli heidän matkassa. Ja ei mitään muuta olisi tarvittu. Isä olisi heti napattu siitä (...) Mutta ne miehet eivät olleet niinku vihollisia eikä rikollisia. Ne aina ajattelivat, että tulevat Petroskoihin ja täällä asiat selvenevät ja he pääsevät kotio. Kukaan ei uskonut, että heidät vangitaan ja ammutaan. (AN1)

Allan. Sen talven kaikki elivät kuin viimeistä päivää.

Paperitehtaalta pantiin pois melkein kaikki suomalaiset ammattimiehet. Tehtaan johtaja Järvimäki ja senaikainen kaaderiosaston päällikkö S. Susi vangittiin heti ensimmäisinä. Irvokasta Järvimäen vangitsemisessa oli se, että hän oli juuri saanut hyvää työstä palkinnoksi henkilöauton ja sitten yhtäkkiä hänestä tuli ”kansanvihollinen”. Ensimmäinen vangittiin suomalaiset

³⁹⁶ AN3, AN7, AN8, AM9, AM11, AN12

³⁹⁷ AN1, AN15, AN4, AN21

³⁹⁸ AN15, AN20

³⁹⁹ AN1, AN2, AN3, AN5, AN8, AN12, AM20

kaikista johtavista paikoista ja sitten tuli tavallisten työmiesten vuoro. Minut ja läheiset ystäväni pelasti nuori ikä, mutta sen talven kaikki elivät kuin viimeistä päivää. (AM11)

Vasta kun tietoa vainon vuosien tapahtumista ja omaisten kohtaloista alettiin saada Stalinin kuoleman jälkeen, ihmisille paljastui, että lähes kaikkien suomalaisten perheissä oli ollut samoja ”tuholaisia, vakoilijoita ja kansanvihollisia”. Kertojista kolme⁴⁰⁰ ei ole yhä vielääkään saanut varmuutta isänsä ja veljensä vaiheista.

7.4.5 Evakkokokemuksia

Siviiliväestö evakuoitiin jatko-sodan aikana sisämaahan suomalaisten joukkojen edetessä Itä-Karjalaan. Evakkokokemuksia kuvataan 11 elämäntarinassa.⁴⁰¹ Kertojista seitsemän on itse kokenut sodan aikaiset evakkoretket Pohjois- ja Keski-Venäjälle, Komiin, Uralille ja Siperiaan. Neljä kertoo tulkitsee tarinoissaan muiden perheenjäsentensä evakkomatkoja. Evakko aika merkitsi paitsi kodin jättämistä usein myös perheen hajoamista. Lähtökäsky annettiin yleensä äkkiä ja perheenjäsenet saattoivat toisistaan tietämättä päätyä eri seuduille. Tieto omaisten kohtaloista ja olinpaikoista selvisi usein vasta vuosien kuluttua. Perheenjäsenten ja kohtalotovereiden sairaudet ja kuolemat ovat keskeistä evakkoajan kertomusten sisältöä.

Leo. Pääsin lastenkotiin ja se pelasti minun hengen.

Välirauhan aikana kävin vielä koulua. Sitten alkoi tämä sota ja jouduimme evakkoon. Jatkosota, iso sota. Olimme Siperiassa. Isä otettiin työarmeijan ja äiti kuoli. Aliravintoa, ei siellä mitään ollut. Sieniä vain, -42 vallan vain sieniä ja vettä. Sellaista litkua. Toisinaan leipää, mutta ei joka päivä ollut leipääkään. En tarkkaa tiedä, mitenkä hän (äiti) kuoli. Minä jäin yksin. Menin töihin. Olin 12 vanha. Tuli talvi ja en olisi osannut itse järjestää asioita. Mutta ammattiliiton puolesta järjestivät niin, että pääsin lastenkotiin ja se pelasti minun hengen (...) Isä ei tullut takaisin. Petroskoihin oli ilmoitettu, että kaikki petroskoilaiset tulevat takaisin. Minun oli etsittävä veljeä ja sisarta. Siskon kohtasin Petroskoissa aivan sattumalta ke-säkuussa -45. En häntä oikein tuntenut. (AM10)

Leningradin alueella tapahtuneet sotatoimet ja piiritys ovat enemmän inkerinsuomalaisten kuin amerikansuomalaisten historiaan liittyvä vaihe, sillä suurin osa amerikansuomalaisista asui Neuvosto-Karjalan alueella. Kuitenkin aineiston kertojista kaksi – Leningradin pohjoispuolella asuneet äiti ja tytär – evakuoitiin Laato-

⁴⁰⁰ AN1, AN6, AN7

⁴⁰¹ AN1, AN2, AN3, AN4, AN5, AN6, AN7, AM10, AN12, AN15, AN17

kan yli kevättalvella 1942, kun alueen suomalaisväestöä siirrettiin Siperiaan.

7.4.6 Rintamalla ja työarmeijassa

Työarmeija- ja rintama-aika muodostavat amerikansuomalaisten kertomuksissa keskeisen muistelun kohteen. Talvisota ei vielä vaikuttanut kovinkaan vakavasti Karjalassa asuvien amerikansuomalaisten elämään. Amerikansuomalaisten monipuolista kielitaitoa hyödynnettiin jatkosodan aikana ja heitä käytettiin viestintä-, propaganda-, vakoilu- ja kaukopartioitehtävissä sekä tulkkeina. Aineistossa on yksi rintamapalveluksessa ja yksi erikoisjoukoissa ollut mies sekä neljä puna-armeijassa palvellutta naista.⁴⁰² Kaksi kertojaa joutui työarmeijaan sekä kolmen kertojan isät ja kolmen veljet.⁴⁰³

Paavo palveli talvisodan aikana Kuusisen armeijassa, mutta sai siirron toisen maailmansodan alkamisen jälkeen Baltian rintamalle. Rintama-aikaa ei kestänyt kovinkaan kauan, kun hänet suomalaisena ja kansallisuutensa vuoksi epäluotettavana aineksena passitettiin työarmeijaan.

Paavo. Olimme "vapaita orjia".

Mitäs minä olin toista vuotta armeijassa. Konekiväärit meillä oli, eivät olleet kauan, vain muutaman kuukauden olit. Ja lentokoneet tuli, niin minä jäin itse sinne lavalle. Komensin toiset jonnekin sinne suojaan, mistä kukin löysi suojansa sitten. Itse jäin sinne lavalle ampumaan. No, en tiedä, onko se itsensä kehumista tai mitä, mutta minun mielestä minä sen teorian ja käytännön osasin (...) Minä ammuin, se putos. En tiedä, oliko se minun ansiota tai ei sitten (...) Syys - lokakuun vaihteessa suomalaiset ja muut "epäluotettavat" kuljetettiin rintamalta syvään selustaan ns. työarmeijaan. Meitä suomalaisia oli vielä rykmentissä useita "Suomen kansanarmeijan" ajoilta. Meidät tuotiin Uralille, nykyisen Jekaterinburgin lähelle (...) Mitään piikkilanka-aitaa ei ollut, vartijoita ei liioin ollut, olimme siinä mielessä "vapaalla jalalla". Olimme "vapaita orjia". Ilman passia ja sotilaspassia emme voineet matkustaa minnekään. Saimme liikkua leirialueella ja kaupungillakin vapaasti. Niissä parakeissa asui evakuoituja, ehkä paikallisiakin, sillä joillakuilla oli karjaa. Asutuksessa oli klubi, "kerhotalo", jossa pidettiin illatsuja. Rintamalta saapuneena minusta tuntui sängen sopimattomalta pitää huvia, tansseja, illatsuja silloin, kun oli sota menossa kaikkine kauhuineen. Kuinka silloin saattoi iloita ja pitää hauskaa. Se ei mahtunut minun järkeeni. (AM9)

Sverdlovskin leiriläiset kävivät rakennustöissä. Tosin Paavo ei vieläkään tiedä, mitä he rakensivat. Rakennustöiden loputtua osa

⁴⁰² AM9, AM13, AN1, AN3, AN7, AN8

⁴⁰³ AM11, AM9, AM10, AN16, AN22, AN2, AN7, AN8

miehistä siirrettiin Tšeljabinskiin. Paavo lähetettiin Uralille maanviljelystöihin rintamalle kelpaamattomista invalideista kootun ryhmän esimieheksi. Aluksi hän oli pahoillaan, ettei päässyt muiden mukana. Mutta kuultuaan myöhemmin Tšeljabinskin kurjuudesta Paavo kiitti onneaan.

Tšeljabinskin piikkilanka-aidoin ympäröity noin 30 kilometriä halkaisijaltaan oleva vankileiri sijaitsi 5–6 kilometrin päässä kaupungista. Tšeljabinskiin rakennettiin 1942–1946 suuri metallurginen tehdas. Alueella oli oma betonitehdas, tiilitehdas ja suuri autotalli. Leirillä toimivat myös puolue- ja nuorisoliittojärjestöt. Uudet tulokkaat ja heidän varusteensa tutkittiin perusteellisesti leirivartioston tiloissa ennen majoittumista. Teräaseet, jopa ompelutarvikkeetkin takavarikoitiin. Asuinparakit oli rakennettu osittain maan alle. Asuintiloissa seiniä kiersivät kaksikerroksiset laverit. Vaikka työarmeijaan määrätyt olivat periaatteessa ”työmobilisoituja”, he olivat tosiasiaa vankeja. Tulijat jaettiin työprikaateihin siviiliammattien perusteella. Ammattitaitoa vaativiin töihin pääseminen merkitsi onnenpotkua raskaisiin lapiotöihin verrattuna.

Herätys oli aamuisin kuudelta. Aamiaiseksi sai 500 grammaa laihaa keittoa ja 500 tai 800 gramman leipäannoksen riippuen edellisen kuukauden työnormien täyttymisestä. Illalla oli tarjolla leivän lisäksi puoli litraa keittoa. Aamuisin työhön lähtijöiden henkilöllisyys tarkastettiin leirin portilla huutamalla prikaatin numero ja siihen kuuluva henkilömäärä. Laskutoimituksen helpottamiseksi portin vieressä oli soittokunta tahdittamassa marssia. Tarkastuksia oli tapana tehdä vielä nukkumaanmenon jälkeenkin. Allanin käsityksen mukaan öisillä herätyksillä ei kontrolloitu niinkään leirin miesvahuutta, vaan ne tehtiin pelottelutarkoituksessa. Tarkastusten yhteydessä oli tapana luetella karkaamisyrityksestä kuolemaan tuomittujen nimet. Tuomioiden julistaminen saattoi olla vain varoitustumielessä näytelty teatteriesitys, mutta myös karua todellisuutta.

Allan. Ihmishenki ei siellä ollut minkään arvoinen.

Kun tulimme ulos portista, huomasimme, että rakennukselle vievä tie oli molemmin puolin vartioituna samoin kuin silloin, kun vangit menevät töihin ja palaavat töistä. Meidän oli päästävä tämän vartijaketjun läpi ja jouduimme taas selittelemään, että saimme kulkuluvan. Saimme tietää, että rakennusalueelle oli piiloutunut yksi vanki, jota sieltä etsittiin. Seuraavana aamuna kun tulimme portille soittamaan, makasi tämä karkuri portin vierellä kaikkien nähtävänä reikä otsassa. Häntä ei varmasti oltu ammuttu karkuun juostessa. Tämä oli vartijoiden kosto siitä, että he joutuivat melkein koko yön olemaan rakennusalueella vartiossa talvipakkasella. Kun kaikki vangit tulivat pois rakennukselta, poistettiin vartijat, mutta jos yksikin vanki puuttui joukosta, joutuivat vartijat olemaan vahtipaikoillaan. Voitte kuvitella tilannetta: soittokunta soittaa bravuuria marssia ja vangit

marssivat portin vieressä makaavan ruumiin ohi. Ihmishenki ei siellä ollut minkään arvoinen, eikä oikeutta voinut etsiä mistään. (AM11)

Allan joutui aluksi putkitöihin. Työnteko oli raskasta ilman kunnollisia työvälineitä, mutta työtä oli tehtävä rangaistuksen uhalta. Kova työ uuvutti, ja ihmisiä kuoli leireissä päivittäin. Vainajille ei ehditty kaivaa hautoja, vaan ruumiit peitettiin lumen alle, josta ne keväällä siirrettiin puskutraktorilla joukkohautoihin. Kuukauden kuluttua Allanin onnistui saada siirto työleirin soittokuntaan trumpettistiksi. Rakennusalueen poliittisen osaston komennon alaisena orkesteri palveli koko leiriä ja soittajilla oli erityisasema.

Eräänä yönä Allan sai kutsun leirin esikuntaan ja ohjattiin upseereiden puheille. Heitä kiinnosti, kuinka hyvin Allan tunsii Kontupohjan lähiympäristöä ja samalla tiedusteltiin hänen halukkuuttaan lähteä sinne palvelemaan "isänmaata". Kohtupohja oli tuolloin suomalaisten miehittämä. Keskustelusta kiellettiin kertomasta kenellekään. Yöllinen "seikkailu" vaikutti orkesterin jäsenten välisiin suhteisiin. Muut suhtautuivat Allaniin siitä lähtien aikaisempaa kunnioittavammin. Ilmeisesti hänen oletettiin kuuluvan NKVD:n valvontapuseerin uskottuun joukkoon.

Allan ei ollut ainoa, josta NKVD oli kiinnostunut. Monipuolisesti kielitaitoisia amerikansuomalaisia värvättiin sota-aikana vakoilutehtäviin ja propagandatyöhön.⁴⁰⁴ Yksi miehistä sai koulutuksen vakoilijaksi. Neljä naista oli rintamapalveluksessa sissi- ja partisaanijoukoissa, tulkkina ja toimistotehtävissä.

Työarmeijaan suomalaisuutensa takia epäluotettavana ainekseksi joutunut Yrjö muistelee, miten hänet kutsuttiin yllättäen puolueen keskuskomiteaan ja kysyttiin halukkuutta lähteä vapaaehtoisena erikoiskoulutukseen. Lopputuloksena oli, että Yrjöä ruvettiin kouluttamaan Suomen vastaiseksi vakoilijaksi.

Yrjö. Mehän oltiin menossa Suomeen tuomaan suomalaisille vapautta.

R: Eikö tuntunut pahalta olla sodassa Suomea vastaan?

Y: Isä otti osaa kapinaan Suomessa silloin 18. vuonna. Isä oli myöskin. Silloin oli myös veli veljeä vastaan Suomessa, niin kuin tiedätte, tunnette. Niin tässä oli nyt melkein sama touhu. Mehän oltiin menossa Suomeen "tuomaan suomalaisille vapautta" ja niin edelleen, vaikka he eivät meitä pyytäneet. Mutta meininki oli. Silloin vielä samaa touhua oli, että sosialismi ja kommunismi. Se on niin kuin maailman, no, tärkein ja oikein järjestelmä.

R: Oliko äitikin tätä mieltä?

Y: Juu. Kuinkas muuten. Äitihän oli silloin kapinassa sairaanhoitajana myöskin silloin ja punaisten puolella. Ja sitten täällä Belomorskissa, kun

⁴⁰⁴ AM13, AN1, AN3, AN7, AN8

oltiin, meillä semmoinen kaksikerroksinen talo oli ja siellä pidettiin luentoja. No, siellä oli suomalaisia. Oli Matroosasta ja Vilgasta. No, yleensä enimmäkseen oli suomalaisia siinä meidän koulussa, joku 40 henkeä.

R: Suomensuomalaisia vai amerikansuomalaisia?

Y: Oli suomensuomalaisia että amerikansuomalaisia. Ja sitten oli talvi. Siinä likellä oli lentokenttä. Yksi lentäjä oli tulossa lennoilta. Siinä meidän likellä asuivat. Koiria sitten laumana juoksi. Se oli maaliskuuta. Niin se otti pistoolin ja kokeili pistoolia. Ja yksi koira jäi siihen makaamaan. Se ampui niitä koiria. No, sitten oli meillä yksi Pöyri Eemeli. Hän oli suomensuomalaisia oikeen. Se Eemeli otti sitä koiraä hännästä ja lähti vieämään, vetämään sitä. Siellä oli semmoinen liiteri. Sitten liiteriin. Minä kysyin, että mitä sinä koiraä sinne vedät. "No, etkö näe, että turkista saa hyvät rukkaset vaikka?" Minä sanoin, no, selvä. Minä sitten autoin sitä. Koira ripustettiin ja otettiin nahka pois. Ja illalla oli paistinuuni täynnä lihaa hienoa paistumassa, juu. Se on muuten. Se on. Lampaanlihasta, sitä ei voi erottaa. Siellä oli sellaisia jätkiä, että ne oli ennenkin syöneet, ei ainoastaan koiran lihaa! Yleensä hyvin kokeneita miehiä oli (...) Ja me Eemelin kanssa jouduttiin niin kuin syyllisiksi siihen. Oli koulun kokous ja sitten se uusi johtaja, kun alkoi paasaamaan, että te häpäisette koko meidän venäläisen puna-armeijan. Että jos saahaan ulkomailla tietää, että koiria syyään ja niin edelleen. Että sehän on häpeä koko, melkein koko Neuvostoliitolle. Ja meidät pantiin pois koulusta sitten. (AM13)

Ilman työtä ja leipäkortteja tuli nälkä. Yrjöä kehoitettiin kääntymään suomalaissyntyisen kenraalimajuri Anttilan puoleen, jotta hänet hyväksyttäisiin takaisin koulutukseen. Sitkeällä yrittämisellä Yrjön onnistui päästä kenraalin puheille. Anttila oli tietoinen koiravälikohtauksesta, mutta suhtautui tapahtuneeseen lähinnä huvittuneesti. Yrjö määrättiin NKVD:n erikoisoston partisaanijoukkoihin ja sai tehtäväkseen antautua suomalaisten vangiksi, jolloin hän voisi raportoida tietoja puna-armeijalle. Venäläisten tiedusteluryhmä saattoi Yrjön rintamalinjan taakse lähelle oletettua suomalaisten leiriä. Suunnitelma epäonnistui.

Yrjö. Saattaa olla, että se oli minun onneni.

No, aika on nyt mennyt, että nämä ovat nyt niin pitkää, kaukaista historiaa, että voi nyt kertoa. Minulle annettiin tehtävä vapaaehtoisesti antautua suomalaisten vangiksi. Ja sitten, kun minä olen suomalainen, että jotenkin soluttautua näitten suomalaisten niin kuin vakoilujärjestöihin. Joskus kun otettiin sieltä näitä venäläisiä, koulutettiin ja lähetettiin takaisin vakoilijoina venäläisten puolelle. Ja minulla oli sellainen tehtävä myöskin, että soluttautua sinne jotenkin suomalaisten niin kuin vakoilujärjestöihin, että lähetäisivät minut takaisin. Tai yleensä, että pääsisin hyvin kirjoihin suomalaisten puolella, että sitten joskus minuun otetaan yhteyttä (...) Sitten sitä järven rantaa menin, yhtäkkiä puskan takaa mies hypää kiväärin kanssa ja minä huusin, että älkää ampuko. No, ei se puhu mitään. Minä jo

englanniksi huusin, että don't shoot. Ne olikin saksalaisia! Se SS Nord-divisioona oli tämän rintamaloikon just ottanut haltuunsa ja venäläiset ei tietäneet siitä vielä mitään. Niin jouduin saksalaisten vangiksi. Saattaa olla, että se oli minun onneni, sillä enimmäkseen ne, mitkä joutuivat vangiksi, niin ne joutui suomalaisten käsiin. Niin suomalaisilla oli. Melkein jokaisesta oli tieto, keitä täällä Venäjän puolella opetettiin vakoilijoiksi. (AM13)

Yrjön onnistui myöhemmin päästä karkuun saksalaisten vankileiriltä. Lopputuloksena oli, että hänet tuomittiin vankeuteen isänmaanpetturina rikoslain 58-1-a pykälän mukaan ilman oikeudenkäyntiä 10 vuodeksi vankileirille ja vielä rangaistuksen kärsimisen jälkeen viideksi vuodeksi karkotukseen. Yrjö kärsi vankeustuomiionsa Siperiassa hiilikaivoksilla ja rakennustyömailla. Vapauduttuaan hän vietti vielä viisi vuotta karkotuksessa Krasnojarskissa.⁴⁰⁵

Toisin kuin työarmeijaan suomalaisuutensa vuoksi joutuneet, joiden sisäryhmän muodostivat toiset "epäluotettaviksi leimatut" suomalaisyntyiset vangit, rintamalla olleet kertojat luokittelevat itsensä sota-ajasta puheessaan "meikäläisiin", joita olivat punaarmeijan sotilaat ja Neuvostoliiton siviiliväestö. Suomalaiset sotilaat kuuluivat ulkoryhmään.⁴⁰⁶

Sissipartiassa Aunuksessa palvellet Kaisa kertoo.

Kaisa. Oikein paljon haavoittui meikäläisiä siellä.

K: Pakenimme suomalaisia metsässä suoraan. Ne halusivat piirittää meidät. Oikein paljon haavoittui meikäläisiä siellä. Kerrankin menin sitomaan yhtä miestä, sillä oli kokonaan toinen jalka lähtenyt pois tätä myöten. Ja se oli verissään siinä ja minä koetin, miten minä voin sitoa, kun minulla oli se sanitaarilaukku. Sitten tuli se vanhempi luutnantti siihen, katsoi ja sanoi. "Jättäkää hänet." Hän antoi oman hevosesensa minulle, se luutnantti. Nosti minut siihen hevosen selkään, vaikka minä en ole koskaan ratsastanut. Kotona oli kyllä hevosia, mutta en minä ratsastanut. Nosti siihen selkään ja sanoi, painukaa. Muuten te jätte vihollisen käsiin tänne. No, minä menin jonkin matkaa, ja sitten tuli suomalaiset lentokoneet. Kuvitelkaa. Ampuivat sen hevosen minun alta. Minulle ei taaskaan sattunut. En ymmärrä, mikä onni. Ihmeellistä (...) Hevonen kaatui siihen ja minä lähdin juoksemaan edelleen. Pääsin toisten luo.

R: No, mikähän on antanut teille hyvää onnea?

K: No, mikähän se voisi olla?

⁴⁰⁵ Sevanderin (2000, 169) kirjassa julkaistu tarina poikkeaa Yrjö Mykkäsen omasta kertomuksesta. Sen mukaan Mykkänen ei olisi päässyt karkuun saksalaisten vankileiriltä, vaan Saksa olisi sodan jälkeen luovuttanut hänet sotavankien joukossa Neuvostoliitolle.

⁴⁰⁶ AN1, AM8, AM13

R: Jos olisi uskonnollinen, niin sanoisi Jumalan varjelus.

K: En minä ole uskovainen.

R: Ette te ole itsellenne selittää?

K: En ole yrittänyt. (AN8)

Rintamalla palvelleiden naisten kertomuksissa armeijakokemuksilla on tärkeä sija.⁴⁰⁷ Kaisan lisäksi Doris toimi partisaanijoukoissa radistina ja Helmi tulkkina. Elma ei osallistunut suoranaisesti sotatoimiin, vaan työskenteli huoltotehtävissä. Kaikki naiset hakeutuivat rintamalle vapaaehtoisesti.

Doris halusi rintamalle, koska kaikki nuoret miehetkin olivat puolustamassa isänmaataan. Tyttären lähtö oli tärkeä hetki myös isälle. Doris muistelee isänsä juna-aseamalla saatteeksi antamia elämänohjeita.

Doris. "Muista, että halvalla et henkeäsi anna!"

Muista, että minun (kertojan isän) puoluekortissa ei ole mitään mustia merkkejä. Sinun pitää muistaa, että olet nuorisoliittolainen. Pitää olla sellainen patriotti. Isä puhui sillä viisiin, että et tahraa hänen puoluekirjaa. "Muista, että halvalla et henkeäsi anna!" (...) Minä, minä olin kuin tivaassa. Nyt minä pääsin sinne armeijaan. Minä pääsen sinne paikan päälle ja minulle annetaan sotilasformu ja minä saan sen automaatin ja alan ampumaan. Sitten minulla on, mitä kertoa pojille. Että minä en ole taas huonompi pojista, että pidän samanlaista arvoa kuin pojat. En ole huonompi. (AN1)

7.4.7 Kärsimyshistoria amerikansuomalaisten jälkeläisten kertomuksissa

Amerikansuomalaisten jälkeläiset tulkitsevat yhtä kertojaa lukuun ottamatta vanhempiensa ja isovanhempiensa kärsimyskokemuksia. Ainoastaan vuonna 1935 syntyneellä naisella on omakohtaisia muistoja perheen sodanaikaisesta evakkomatkastasta, ja hänelle kärsimyskokemukset ovat osa omaa identiteettiä. Hänen kertomuksensa sisältyy neljän sukupolven tarinaketjuun (ks. 7.11).

Neuvostoliitossa syntyneiden polvien etnisen itsemäärittelyn kannalta keskeistä on se, kuinka paljon perheessä on puhuttu vanhempien ja isovanhempien kokemuksista. Useimmissa perheissä vainon vuosien tapahtumista ja perheen historiasta on keskusteltu.⁴⁰⁸ Vain yhdessä perheessä⁴⁰⁹ pelko esti muistelemisen. Niille, joille suvun vaiheet ovat tuttuja, kärsimyshistoriasta on muodostu-

⁴⁰⁷ AN1, AN3, AN7, AN8

⁴⁰⁸ AN15, AN16, AN17, AN19, AN20, AN22, AN23

⁴⁰⁹ AN21

nut osa suomalaista identiteettiä. Tyypillistä on, että vanhempien ja isovanhempien kärsimyskokemukset saavat usein sankarillisen sävyn. Toisen polven kertomuksissa suomalaisuus näyttäytyy suoraselkäisyytenä ja uskalluksena uhmata vääränä pidettyä kommunistista hirmuvaltaa.

Railin ja Gretan isät vangittiin Stalinin kolmannessa aallossa 1950-luvulla. Molemmat syntyivät isänsä vangitsemisen jälkeen.

Greta. Ne oli tyhjiä vuosia.

G: Minä en tiedä, tiesivätkö ne silloin sitä, että ne teloitettiin, mutta ainakin vangittiin. Mun isoisä meni sinne puoluekomiteaan Petroskoissa ja sanoi, että. Hän jätti kommunistisen puolueen jäsenkirjan. Jätti pöydälle ja sanoi, että hän ei ymmärrä tätä politiikkaa ja että hän eroaa puolueesta. Hän oli sellainen rohkea ja rehellinen ihminen. Ja hänet niin kuin erotettiin puolueesta (...) Ja 38. vuonna hänet vangittiin. Minun isoisä. Ja hänen kohtalostaan siis kukaan ei tiennyt. Me saatiin tietää vasta 70-luvulla, että hän oli kuollut jossakin leirissä muka sairauteen (...) Sittenhän ne joutuivat evakkoon ja isä. Isä kutsuttiin armeijaan. Isä kutsuttiin armeijaan ja hän ehti olla vain jotain neljä tai viisi kuukautta siellä ja hän joutui vankiksi Suomeen. Vangittiin.

R: No, se ei ollut kovin paha Suomessa olla vankina?

G: No, mitä koskee amerikansuomalaisia, ne pääsivät jotenkin kuin koira veräjästä. Mutta tota suomensuomalaiset tietysti, ainakin nämä tiedustelijat ne, melkein kaikki niin kuin tapettiin.

R: Ei kai Suomessa?

G: Suomessa, niin.

R: Ai, tapettiinko?

G: No, joo.

R: Kato mä oon niin naiivi, mä en tiedä (...)

G: Mutta amerikansuomalaiset eivät olleet niin kuin suomalaisia, siis Suomen kansalaisia, ne oli Amerikan. Niillä oli Amerikan kansalaisuus ja sen takia ne niin kuin niitä ei rangaistu niin kuin ampumalla. Ja sitten, kun isä niinku halus. Hän oli kaksi tai kolme vuotta Suomessa. Jossain oli se renkinä, en muista missä. Ja tuota, hän halus hankkia niin kuin amerikkalaisen passin itselleen siellä ollessaan Suomessa. Mutta hänellä oli melkein paperit valmiina ja kaikki, mutta sitten kun sota loppui ja Suomi lähetti kaikki vankinsa tänne Neuvostoliittoon ja isä joutui sen mukana taas niin kuin vankiksi. Sitten hänet vapautettiin jossain vaiheessa ja vuonna -49 tai -50 hänet taas otettiin ja annettiin 25 vuoden tuomio.

R: Missä hän oli silloin vangittuna, kun ensin vangittiin. Venäjällä?

G: Venäjällä, joo.

R: Mutta mihin paikkaan?

G: Sitä minä en voi sanoa.

R: Oliko se vain muutamaksi vuodeksi?

G: Koska isä ei koskaan niin kuin halunnut kertoa niistä asioita. Vankilavuosista, hän sanoo, että ne oli tyhjiä vuosia.

R: Hänet vangittiin Venäjällä ja sitten vapautettiin?

G: Jossain vaiheessa vapautettiin nämä ja sitten taas 49. vuonna, kun alkoi taas uusi aalto, vangitsemisaalto, niin sitten otettiin kaikki ne, jotka olivat Saksassa tai Suomessa vankina. Niille annettiin se 25 vuoden tuomio.

R: Oi kamala!

G: Ja mutta sitten, kun Stalin kuoli, 56. vuonna Hruštšev antoi niin kuin amnestian näille vangeille ja isä pääsi 57. vuonna, vuonna -57 kotia. (AN15)

7.5 Sotien jälkeinen aika ja Neuvostoliiton romahtaminen amerikansuomalaisten elämässä

Amerikansuomalaisille sotien jälkeinen aika on tarinallisesti hiljainen kausi. Useilla kertojilla kymmenien vuosien jakso kuittautuu muutamiin virkkeisiin: ”Päästiin eteenpäin, niin hyvä oli. Niinhän on koko elämä menty. Vedetty sitä ruplaa niin pitkälle kuin voi”.⁴¹⁰

Sodan päättymisen ja Stalinin kuoleman väliseen aikaan sisältyy kuitenkin joillakin kertojilla identiteetin rakentumisen kannalta merkittäviä episodeja. Neuvostoliiton salainen poliisi NKVD, myöhemmin KGB, kiinnostui värväämään myös amerikansuomalaisia ilmiantajikseen⁴¹¹ tai piti heitä valvonnassaan. Kuten Ella asian ilmaisee. ”Kutsuttiin aina yhteen sun toiseen paikkaan.”

Allan. Itkien kerroin vaimolle, että olen myynyt itseni.

Vuoden 1949 maaliskuussa alkoi minulle tapahtua kauheita. 17.3. sain kutsun Sovetskaja-kadulla olevaan miliisilaitokseen, josta minut vietiin keskikaupungilla olevaan KGB:n hallintoon. Mies, joka minut sinne vei ja jonka puheille jouduin, ilmoitti nimekseen Brunetkin, jota nimeä tosin kovin epäilin oikeaksi. Kun tulimme kabinettiin, hän istutti minut pöydän ääreen, jonka takana hän alkoi kysellä, että onko kotona suomalaisilta jäänyttä kirjallisuutta.

Ymmärsin heti että on turha kieltää, sillä joku aika sitten meillä oli käynyt odottamaton vieras, joka oli tuttu Kontupohjan ajoilta, mutta ei niin hyvä ystävä, että hänellä olisi ollut mitään asiaa meille. Tiesin, että vuosina 37–38 hän oli ollut vangittuja vartioimassa ja arvasin, että KGB:n tiedot meillä olevista muutamista kirjoista, jotka olin saanut luettavaksi, oli tämän miehen ilmiantoja. Kirjat olivat tavallisia ajanvieteromaaneja,

⁴¹⁰ AN12

⁴¹¹ AN2, AN5, AM9, AM10, AM11

mutta se riitti, että saivat "syyn" tarrata minuun kiinni. Pääsin sieltä silloin pois, kun lupasin antaa heille tietoja, joita he tarvitsevat.

Tulin kotiin ja itkien kerroin vaimolle, että olen myynyt itseni. Samalla vannoin, että mitään toisia ihmisiä vahingoittavia tietoja he eivät minulta saa. Seuraavassa tapaamisessa, joka tapahtui eräässä Kalininin- ja Lunatšarskajakatujen nurkalla olevassa vanhassa kaksikerroksisessa talossa, sain tietää, että minun pitää alkaa urkkia parasta ystävääni. He halusivat tietää, millä rahoilla hän saa amerikkalaisia tanssiorkesterin nuotteja. Tiesin, ettei se ollut mikään salaisuus ja kerroin, että ystäväni isältä oli jäänyt pieni maapalsta, jonka Yhdysvalloissa olevat tuttavat olivat myyneet ja panneet rahat talteen. Sainoin, että en näe siinä mitään rikollista. Tämän tapaamisen jälkeen kerroin ystävälleni tarkkaan kaiken. Hän sanoi, että koeta olla kertomatta mitään pahaa. Tapaamisia tämän laitoksen työnteekijöiden kanssa oli vuoden parin sisällä muutamia, aina eri paikoissa.

Ja kerran kun en tullut tapaamispaikkaan, niin kohta sen jälkeen aamulla töihin mennessä minut siepattiin kadulta ja työnnettiin odottavaan autoon, joka vei minut KGB:n taloon. Siellä uhkailtiin ja vaadittiin tietoja. Vastasin, että minulla ei ollut heitä kiinnostavia tietoja. (AM11)

Salainen poliisi vaikutti myös ihmisten koulutus-, ura- ja matkustusmahdollisuuksiin. NKVD:n mappeihin oli talletettu yksityiskohtaisia tietoja neuvostokansalaisista. Omien kokemusten perusteella pystyi peilaamaan, millaisia tietoja, myönteisiä vai kielteisiä, oli talletettu salaisen poliisin arkistoihin.

Leo. Vissiin jokaisesta on jonkinlaiset tiedot.

Ensimmäisen kerran sain oikein sellaisen kauhun. Se oli -46, kun kävin kuudetta luokkaa koulua. Koulusta tullessa huomasin, että sama mies tulee aina vastaan samassa paikkaa (...) Kun lähdin ulos, sanoin, katsokaa, että se tulee perässä. Laurilassa ei ensin uskottu, mutta sitten se Anni sanoi, että todella. Talvella vein heitä kaikenlaisia polkuja ja aitojen yli. Eihän kukaan tiennyt, minä vain tiesin ne polut. Kun menin Laurilaan, hän luuli, että ehkä sieltä pääsee jonnekin läpi. Hän meni talon ympäri. Kun tulin ovesta ulos, hän tuli perässä (...) Vissiin jokaisesta on jonkinlaiset tiedot. Kun en halua olla teidän kanssa missään tekemisissä, niin kauan kun en saa tietää, minkä takia minua vajaa viisitoistavuotiaana jahdattiin. Sitten annan anteeksi, kun saan nähdä sen kansion, missä lukee, mitä minusta on kerrottu ja ketkä ovat kertoneet. Pitäisi kovasti vaatia. Inhottaa mennä sinne. (AM10)

Vaikka amerikansuomalaiset arvostavatkin työntekeä, työmaten perhe-elämästä puhutaan melko pyöreän sanakääntein. Eri-tyisesti naisilla työurasta puhuminen jää mainintaan työpaikasta tai ammatista. Miehet puhuvat työstään hieman laveammin.⁴¹² Työ-

⁴¹² AM9, AM10, AM11

urasta kertomiseen ei vaikuta työssä menestyminen, sillä sekä nousevan että laskevan urakehityksen tehneet miehet puhuvat työstä yhtä harvasanaisesti tai yhtä perusteellisesti.

Elma. Vähän aikaa yhdessä, vähän aikaa toisessa.

Minä täällä sitten menin töihin trikootehtaalle. Oli minulla paljon muitakin. Vähän aikaa yhdessä, vähän aikaa toisessa. Sitten menin trikootehtaalle. Ja mun mies. Miehestä tuli ero. He, he. Joo. No, hän joi ja minä otin eron. Yksin minä nämä lapset kasvatin ja äitin kanssa. (AN3)

Huolimatta vainojen aikaisista kovista kokemuksistaan amerikkansuomalaisten puheen sävy on useimmiten myönteinen ja kertomuksista heijastuu jopa kulkuriromantiikkaa. Kertojat tuovat puheeseen myös elämän valoisan puolen. He haluavat viestittää, ettei heidän eikä heidän vanhempiensakaan elämä ole ollut pelkkää kurjuutta, vaan siihen on mahtunut myös iloa ja hauskuutta: muistoja kesäisiltä telttaretkiltä ja Mustanmeren aurinkoisilta rannoilta.⁴¹³

Erik. Ei se koko ajan semmoista ollut.

E: Ne jotka sieltä Amerikasta, ne jotka muuttivat, olivat hyvin komeita nuoria poikia. Tässä justiin tuossa on tuo Tauno ja Florence Rauhala. Tuossa justiin istuvat. Tuossa isä. Väliparakeissa ne jotain juhlivat. Jotain juhlaa siinä juhliitaan.

R: Tuntuu, että ne on ihan onnellisen näköisiä?

E: No, miksei? Miksei? Tässä, nyt tässä. Ihan tavallista elämää, miksei sitä nyt? He, he. Sitähän se oli. Elämähän oli sellaista, ettei mikään ollut ihan tragedinen. Ei se koko ajan semmoista ollut. Tietenkin sodan jälkeen se joi oli semmoista, että ihmiset alkoi tuota virkistystä vähän. (AM20)

Uusi tarinoiden tihentymä liittyy perestroikan aikaan, Neuvostoliiton romahtamiseen ja samaan aikaan alkaneseen paluumuuttoon. Neuvostoliiton hajoaminen ja vainon vuosien salaisuuksien paljastuminen eivät välttämättä olleet helpotus ihmisille, jotka vakaumuksellisina sosialisteina olivat tulleet rakentamaan neuvostoyhteiskuntaa. Neuvostoliiton mukana romahti koko aikaisempi aatepohja. Tuntui kipeältä, kun yhteiskunta, jonka rakentamiseksi oli tehty ankaraa työtä, oli yhtäkkiä raunioina (vrt. Kivinen 1998, 20).

Yrjö. Jos katkeraksi rupee, niin se on vaikea elää.

Niin kuin vanhemmat tulivat ihan täydellä mielellä myöskin rakentamaan työläisten valtakuntaa. Niin kuin sanotaan. Ihan. No, isä oli myöskin kommunistiliikkeessä ja otti osaa Venäjän. (.) Ja Suomessa kapinaan otti

⁴¹³ AN5, AM9, AM11, AN6, AN22

osaa. Ja silloin 18. vuonna. Niin että. No, tietysti loppuaikoina mieli tietysti muuttui ja kokonaan päinvastoin tietysti. Se oli virhe, yleensä virhe tänne Karjalaan näitten suomalaisten tulo (...) Se elämä karkaisee. Ehdotomasti. Eihän sitä voi. Jos katkeraksi rupee, niin se on vaikea elää. Ei sitä voi. (AM13)

Mihail Gorbatšovia perestroikan käynnistäjänä kiitellään ihmisten henkilökohtaisen vapauden lisääntymisestä ja rajojen avaamisesta⁴¹⁴, mutta kiitosta enemmän häntä arvostellaan entisen yhteiskunnan romuttajana “kaiken hajalleen hakkaamisesta”. Neuvostoliiton romahtamisen jälkeinen valtion omaisuuden yksityistäminen johti kertojien mielestä varojen epäoikeudenmukaisuuden jakautumiseen ja epätasa-arvon lisääntymiseen. “Vanhojen kunnan aikojen” kaipausta kytee vanhempien ihmisten mielessä. Vaikka palkkatyöllä Neuvostoliitossa ei rikastunut, toimeentulo oli kuitenkin turvattu. Aikaisemmin rahat riittivät Mustallemerelle, nyt loma-ajat istutaan kotona.⁴¹⁵

Neuvostoliiton asuntopula on vaihtunut Venäjän asuntopulaksi. Kolme haastateltavaa on menettänyt omakotitalonsa kaavoituspolitiikan seurauksena, kun pientalot jyrättiin betonilinnakkeiden alta. Valtio pakkolunasti talot ja tarjosi tilalle huoneiston kerrostalosta. Mutta rajun inflaation ja ruplan arvon romahtamisen seurauksena kymmenen vuoden takaisella omakotitalon lunastussummalla saa enää litran maitoa.

Doris. Nyt elää kaikki ne, jotka ennen olivat sellaisia laiskureja.

Hruštševin aikana rakennettiin niin paljon. Oli määrä jokaiselle perheelle oma kortteeri. Ja loppujen lopuksi, kun sen Gorbatšovin aikana kaikki meni hajalleen, ei ole sitä rahaa kunnossa pitää. Uusia ei rakenneta, nämä hajoavat. Monet talot ovat semmoisessa kunnossa, että jos vähänkään tärisyttää, ne hajoavat heti. Ne ovat niin vanhoja. Niistä ei pidetä huolta, sehän on kaikki kallista. Mutta kun ei ole rahaa. Tehtaat eivät työskentele, suuret tehtaat, jotka ennen antoivat tuloja. Ne eivät nyt työskentele. Ja tavallinen työläinen ei pysty. Nyt elää kaikki ne, jotka ennen olivat sellaisia laiskureja. (AN1)

Elämän vastoinkäymisistä huolimatta vain neljä amerikansuomalaista kertoo vanhempiensa suoranaisesti katuneen muuttoaan Neuvostoliittoon. Kaksi piti lähtöpäätöstä oikeana. Kertomuksista paljastuu, että saman perheen vanhemmat voivat suhtautua asiaan ristiriitaisesti. Karjalaan lähdön arvostelu on useimmiten kertojien omaa puhetta.

⁴¹⁴ AN1, AN6, AN4

⁴¹⁵ AN1, AN2, AN3, AM10, AN12, AM13, AN21

Doris. Mutta koskaan ei sanonut, että parasta on olla Amerikassa.

Siinä tuttavapiirissä ei ollut koskaan mitään semmoista puhetta, semmoista mutinaa ollut, vaikka elämä oli vaikeaa. Mutisivat vain, että ei ole sitä, ei tätä. Mutta koskaan ei sanonut, että parasta on olla niinku Amerikassa. Koskaan sitä ei sanottu. (AN1)

Stalinin kuoleman ja erityisesti perestroikan jälkeen portit ulkomaille avautuivat ja kertojat pääsivät vierailumatkoille sukulaisten ja tuttavien luokse paitsi Suomeen, myös Yhdysvaltoihin ja Kanadaan. Partisaanina sotaan osallistunut Yrjö löysi kymmenien vuosien jälkeen yhteyden Suomessa asuvaan ystävänsä, johon hän oli tutustunut sotavankileirillä, Yrjö tuomittuna vehkeilystä saksalaisten kanssa ja Martti suomalaisena sotavankina. Vapauduttuaan Martti oli pyytänyt Yrjöä käymään luonaan, milloin tahansa hän tulisi Suomeen.

Yrjö. Hänen kunniaksi on nostettu viiri salkoon.

No vähän oli vaikeata tämä meidän tapaaminen. Tuntui semmoiselta, jotenkin että. (...) Juha (saattaja) sitten minulle kuiskasi, että kuules, että jos jotakin on vinossa, niin soita vaikka vielä, minä tulen hakemaan sinut. Hän tunsu, että jotakin tässä on nyt vähän niin kuin. No, sitten kävivät aikaisin levolle, niin kuin maalla on tapana. Heillä kymmenen lehmää oli ja semmoinen talous. Jäimme Martin kanssa sitten kahdestaan. Niin jotenkin siinä ei tahtonut luonnistaa se keskustelu. Sitten se Martti kysyi, että kuule, ottaisitko sä konjakkia. Mä sanoin no, kuinka vain. Se Martti sanoi, että tytön häistä on jäänyt tänne. Semmoiset kirjahyllyt siellä niin ja otti sieltä konjakkipullon. Ja sitten otettiin pikku konjakkiryppy. Se kysyi, otat sä, otat sä vielä. No, kuinka vaan. Me otettiin vielä yhdet ryppyt ja sitten, no. Pitäisi sitten ruveta nyt jo. On myöhäistä, ruvetaan maate. Ja minä yläker-taan menin. Sinne oli meille Nelman kanssa laitettu vuode. Nelma siellä itkeä nyhkyttää. No, mitä nyt on? "Ei meidän olisi tänne tarvinnut tulla ollenkaan. Tuntui semmoiselle jotenkin." No, joo, jaa, minä sanoin. No, että koetetaan nyt nukkua kumminkin. Sitten aamulla joku ajaa, ajoi moottoripyörän kanssa pihaan siihen. Kuului sellainen römeä miehen ääni, että Martti, kenenkä kunniaksi sinulla tuo, ei Suomen lippu, mutta tämä Rääkylän viiri on nostettu salkoon. Martti sanoi, että no, nyt minun luokse tuli yksi hyvä kaveri kaukaa Venäjältä kylään. Hänen kunniaksi on nostettu viiri salkoon. Minä sitten Nelmaa tyrkin, että kuule nyt. Kuule. Sitten kun tultiin alakertaan, niin siellä oli. Jo tuoret pullat oli leivottu ja kahvit. Aamukahvit. Sitten alettiin tutustumaan vasta. (AM13).

Amerikansuomalaiset kertojat vierailivat Suomessa työmatkoilla, kulttuuriryhmien mukana, mutta ennen kaikkea ystävien ja sukulaistensa luona. Käynnit suvun vanhoilla asuinpaikoilla ovat ol-

leet tärkeitä oman suomalaisuuden vahvistamisen kannalta sekä ensimmäisen että toisen polven amerikansuomalaisille.⁴¹⁶

Vaikka Amerikasta Neuvostoliittoon muuttanut polvi joutui kokemaan Stalinin vainot, heidän lapsensa välttyivät pahimmilta myrskyiltä. Aineiston kertojista vain vuonna 1935 syntyneellä naisella on omakohtaisia muistoja sota-ajalta ja suomalaisväestön karkotuksista. Muiden muistoissa lapsuus kuvataan normaaliksi, siitäkin huolimatta, että kahden perheen isät olivat kertojien lapsuusvuosina suorittamassa vankeusrangaistusta. Vanhempiansa sukupolven tavoin Neuvostoliitossa syntyneiden kertomuksista puuttuvat elämän tasaisten vaiheiden kuvaukset. Opiskelusta ja työstä mainitaan lähinnä muiden tärkeämpien episodien sivujuonina.

Seuraava narratiivinen tihentymä ajoittuu Neuvostoliiton hajoamiseen ja perestroikaan. Suhtautumisessa Neuvostoliiton romahtamiseen on selkeä sukupolvien välinen ero. Toisen polven amerikansuomalaiset eivät haikaile samalla tavalla neuvostoajan perään kuin heidän vanhempansa. Yhtä lukuun ottamatta kertojat suhtautuvat perestroikaan myönteisesti.

Greta. Vaikka söisin korppuja.

No, äiti ei ollut mikään kommunistipuolueen, eikä mikään. Hän nyt vaan, tota. He olivat vaan tulleet tänne rakentamaan. Hän oli hyvin niinku myönteinen siitä hänen omasta olostaan täällä. Mutta sitten kun alkoi se perestroika ja alettiin kertomaan, kertomaan kauheista Stalinin jutuista ja uhreista ja tämmöistä, niin äiti tietysti. Se oli hyvin vaikea hänelle aika ja monelle muullekin vanhalle ihmiselle, joiden piti muuttaa vähän mieltään ja suhtautumistaan kommunismiin ja kommunisteihin ja kommunistipuolueeseen. Mutta hän (isä) kertoi mulle, silloin kun minä olin nuorena. Että hän kertoi, että vangittiin. Se oli vain sellaista aikaa, että se piti ihmisten vain kärsiä. Mutta sitten kun tämän perestroikan aikana avattiin arkistot ja kerrottiin vainovuosista ja tämmöistä, silloin äidillä muuttui mieli, mutta hyvin, hyvin kauan kesti se. Ja hyvin raskaasti hän otti sen (...)

No, kapitalismi, minulle on ihan sama, kunhan olisi hyvä elää. Että olis ihmisille hyvä elää. Että olis vapaus. Minusta tuntuu, että ensimmäinen, mikä niinku ihminen kaipaa, se on vapaus. Ehkä, mä puhun ehkä sen takia, että koska se koko ajan puuttui meiltä, nimenomaan vapaus. Vapaus sanoa, vapaus liikkua, vapaus. Se on tärkeä minulle. Ja mä sanon, että aina niinku nämä vanhemmat ihmiset ne sanoi, että. Ne aina ihaili ja muisteli niitä aikoja, jolloin ne saivat niinku eläkettä ja niillä oli parempi muka elo Neuvostoliiton aikana. Mä sanoin, että vaikka söisin korppuja, mutta minä en koskaan palaisi takaisin siihen Neuvostoliittoon, vaikka kuinka olisi toisille hyvä olla. (AN15)

⁴¹⁶ AM11, AM13, AN15, AM20

Vuonna 1949 syntynyt nainen on toista mieltä. Neuvostoliiton romahtamisen seurauksena hänen perheensä taloudellinen asema huononi merkittävästi. Nykyiseen verrattuna perestroikaa edeltänyt aika oli turvallista.

Sylvi. Kaikilla oli työtä.

S: Kun lapset jo kasvoivat, voimme mennä Mustallemerelle. A, nyt ei. En tiedä, kuka voi sieltä mihinkään mennä.

H: Että talous meni huonommaksi?

S: Oikein. Tyttö kun lopetti tämän yliopiston Petroskoissa, se ei päässyt mihinkään työhön. Piti istua kotona. Auttoi isä, taksilla oli työssä. Auttoi sille perheelle, tytön perheelle. Niitä oli neljä ihmistä. Työtä ei ollut tytöllä, ei miehellä. Oli kamala, kamala. Neuvostoliitto koska oli, oli parempi. Kaikilla oli työtä. Ja kaikki tiesivät, sinä huomenna saat sen palkan (...) Oli kamala viimeinen aika, mitä olimme siellä Virossa. (AN21)

7.6 Palumuutto Suomeen

Presidentti Koiviston huhtikuussa 1990 antama inkeriläisten ”palumuuttokutsu” merkitsi käännekohtaa myös entisen Neuvostoliiton alueella asuneiden amerikansuomalaisten elämässä. ”Karjalakuumeesta” parantuneisiin tarttui ”Suomi-kuume”. Huolimatta siitä, että Yhdysvaltojen kansalaisuuden säilyttäneellä olisi oikeus muuttaa takaisin Amerikkaan, kertojat ovat hylänneet tämän mahdollisuuden ja asettaneet Suomen etusijalle.⁴¹⁷ He perustelevat valintaansa suomalaisen elämänmuodon tuttuudella, Suomen läheisyydellä sekä puutteellisella englannin kielen taidolla, joka vaikeuttaisi Amerikkaan sopeutumista. Tärkeä syy on myös Suomen sosiaaliturvajärjestelmä. Yhdysvalloissa toimeentulo ei olisi samalla tavalla turvattu.⁴¹⁸

Amerikansuomalaiset perustelevat muuttopäätöstään Suomeen palaamisella vanhempien tai isovanhempien juurille. Kuitenkin kertomuksista ilmenevät lähtöpäätöksen laukaisseet syyt ovat useimmiten käytännölliset. Yhdeksästä ensimmäisen polven amerikansuomalaisesta palumuuttajasta vain yksi on perheen muuttopäätöksen alkuunpanija.⁴¹⁹ Yksi kertoja on muuttanut Suomeen samassa taloudessa asuvan veljensä vakavan sairauden takia ja muut ovat seuranneet aikaisemmin Suomeen muuttaneita perheenjäseniä

⁴¹⁷ AN2, AN4, AN5, AN22

⁴¹⁸ AN2, AN4, AN5

⁴¹⁹ AM11

tai muita sukulaisia, jopa tuttavina.⁴²⁰ Toisen polven amerikkansuomalaisille tärkein Suomeen muuton syy ovat olleet perhesiteet.

Ikäkkäämmille kertojille muutto Suomeen on saattanut olla moraalisesti vaikeaa. Työnteon arvostus ja halu tulla toimeen omillaan näkyy tavasta, jolla amerikkansuomalaiset kertovat sopeutumistaan elämään suomalaisen sosiaaliturvan varassa. Jotkut lähtijät ovat pohdiskelleet oikeutta lähteä toisen yhteiskunnan elätettäväksi, kun työpanos on annettu toisen maan hyväksi.⁴²¹

Lorraine. Olin koko elämän Neuvostoliitossa, Venäjällä, tehnyt työtä.

Ja sitten -94 joulukuussa me tultiin tänne. Oltais me ennenkin päästy, mutta kun mies on venäläinen, se ei millään halunnut lähteä. Enkä minäkään sen takia halunnut oikein lähteä, kun olin koko elämän Neuvostoliitossa, Venäjällä, tehnyt työtä pikkulapsesta asti. Ja nyt minä menen Suomeen vanhana ja minua pitää siellä ruveta syöttämään ja juottamaan. Että mitä varten? Minulla oli semmoinen omatunto, että minä en olisi millään halunnut mennä sinne, missä minä en ole työtä tehnyt.

Mutta sitten minulle rupesivat sanomaan, että kun me käytiin siellä Tallinnassa, siellä suomalaisessa konsulissa, konsulaatissa, että teidän äiti ja isä on suomalaisia. Ne on ollut Suomessa. Miksi sinä tuolla viisiin ajattelet sitä asiaa? Että ajattele vähän toiselta päin, onhan teillä juuria siellä. Että eiköhän ole paras, että vanhoilla päivillä lähdette. Sitten rupesin oikein ajattelemaan. Toiset oli jo tullut, veli oli jo tullut. Neljä vuotta oli ollut täällä tai kolme. No, sitten minäkin jo lähin. Sen jälkeen minä olen niin onnellinen ja minulla on niin hyvä olla. Ja minä saan puhua omaa kieltäni, eikä kukaan vinoon minua kato. (AN5)

Kun jotkut aineiston kertojat ihmettelevät Suomen väljää paluumuuttopolitiikkaa,⁴²² Helmin mielestä säännökset ovat aivan liian ahtaat. Hänen täysi-ikäinen tyttärenpoikansa ei ole saanut paluumuuttajastatusta ja asuu yhä Venäjällä.

Helmi. Miksi minun pojan ei saa?

Miksi minun poika ei ole suomalainen? Kaikki somali, vietnamilainen, kiinalainen ihmiset kaikki Albaniasta, Kosovosta, paljon ihmiset asuvat Hyvinkäällä. Miksi minun pojan ei saa? (AN7)

Helmin tarinasta ilmenee, että etninen identiteetti on muovautunut sopimaan ympäröivään yhteisöön. Suomalaisuus väistyi piiloon aikuisiällä Uzbekistanissa, jolloin hän esiintyi ulkopuolisille saksalaisena. Tyttären kansallisuudeksi Neuvostoliiton sisäiseen passiin

⁴²⁰ AN2, AN4, AN5, AN6, AN8, AM9, AM10, AN7

⁴²¹ AN2, AN5, AM13

⁴²² Esim. AN5, AM13, AM20, IN1, IN10, IN20, LN19

merkittiin isän mukaan uzbekistanilainen. Kertojan suomalaisuus on aktivoitunut uudelleen paluumuuton yhteydessä.

Helmi. Ajattelivat, että minä olen saksalaisia.

H: Minä olin sitten saksalaisten kanssa rakentelutyössä. Saksalaisien kanssa (...) Se oli hyvä. Saksalaiset oikein hyviä oli.

R: Tiesiks ne saksalaiset, että te olitte suomalainen?

H: Tiesi ne.

R: Eivät kaikki muut ihmiset tienny?

H: Ei, ajattelivat, että minä olen saksalaisia. (AN7)

Taulukko 34. Amerikansuomalaisten paluumuuttajien ikä Suomeen muuttaessa

SUKUPOLVI/ IKÄ	AMERIKASTA MUUTTANUT POLVI	NEUVOSTO- LIITTOSSA SYNTYNYT PÖLVI	YHT.
alle 20	0	1	1
20–30	0	1	1
30–40	0	3	3
40–50	0	1	1
50–60	0	0	0
60–70	2	0	2
70–80	6	0	6
yli 80	1	0	1
Yhteensä	9	6	15

Neljä yhä Venäjällä asuvaa ensimmäisen polven amerikansuomalaista on syntynyt vuosina 1918–1923 ja kaksi toisen polven amerikansuomalaista vuonna 1950.

Ensimmäisen polven amerikansuomalaiset paluumuuttajat ovat voittopuolisesti tyytyväisiä elämäänsä Suomessa. Vain kaksi heistä mainitsee kohdanneensa alussa jonkinasteisia sopeutumisvaikeuksia suomalaiseen elämäntapaan.⁴²³ Muilla kotoutuminen on tapahtunut melko vaivattomasti. Juurtumista ovat edistäneet Suomessa asuvat sukulaiset sekä aikaisemmin muuttaneet perheenjäsenet ja omaiset. Esimerkiksi Petroskoissa kuorolaulua harrastanut Leo oli jo muuttoa seuranneella viikolla uuden kotipaikkakuntansa mieskuoron harjoituksissa. Sopeutumisessa on auttanut osallistuminen paluumuuttajien yhdistystoimintaan ja työpaikan saaminen. Erityisiä onnen aiheita ovat kelvolliset asunnot ja lähellä asuva oma per-

⁴²³ AN6, AN8

he tukemassa tarvittaessa. Ensimmäisten paluumuuttajien sopeutumista helpotti tuolloin vallinnut työvoimapula.⁴²⁴

Lorraine. Hyvästit sanoin äidille ja isälle.

Minä justiin sanoin, että minulla on niin hyvä täällä. Minulla ei ole mihinkään ikävä. Viime kesänä lentokoneella kävin Tšalnassa äidin ja isän haudalla ja sanoin äitille ja isälle siellä, että nyt minä tuloin teitä katsomaan viimeisen kerran. Olen siinä iässä, että minä en jaksakaan enää. Enhän minä jaksanut junalla enkä millään lähteä, minä menin lentokoneella. Aamulla kun kävit, täällä join kahvin ja päivällisellä olin jo siellä. Se kävi niin sukkelaan. Ja sitten olin kaksi päivää siellä. Kävin äidin taloa katsomassa Matroosassa. Otin siitä kuvan. Äitin ja isän talosta. Sen verran että kävin siellä kattelemassa ja haudalla. Ja hyvästit sanoin äidille ja isälle. (AN5)

1990-luvun alussa elintasoerot Suomen ja juuri romahtaneen entisen Neuvostoliiton kanssa oli nykyistä räikeämmät. Kauppojen tavarapaljous häikäisi ja hämmensi tulijaa. Suomi vaikutti paratiisilta. Sitä verrattiin jopa toteutumattomaksi jääneeseen kommunistiseen utopiaan.⁴²⁵ Vain Kaisa on tuntenut pettymystä ja petetyksi tulemistä. Syynä oli odotettua huonompi asunto. Vakituisen asunon sijasta Helsinkiin muuttanut nainen joutui tyttärensä kanssa tilapäismajoitukseen asuntolaan.

Kaisa. Se oli ihan kamalaa.

Konsulaatista soitettiin, että teillä on kahden huoneen asunto siellä. Ja me olimme vuoden, kahdeksan kuukautta siinä asuntolassa. Ja kuusi huonetta ja yksi pieni keittiö, missä oli kaksi pientä huonetta, yksi vessa ja suihku. Se oli kamalaa. Se oli ihan kamalaa. Tultiin autolla, tuotiin tavaroita, pantiin ne tavarat keskelle lattiaa, ei ollut missä liikkua. Siinä oli kaksi sänkyä, pöytä ja pieni kaappi. Muuta siihen ei sopinut. Minä rupesin itkemään. Lilja, lähdemme heti takaisin. Lilja sanoi, että ei nyt vielä niistä häitäillä. Minä istuin vain ja itkin. Lilja rupesi pakkaamaan niitä tavaroita kaappiin. Ja siihen sängyn alle ja sai vähän tilaa ja pystyimme liikkumaan. Teetä vielä valmistimme, meillä oli semmoinen pieni kattila. Keitettiin teetä ja sitten käytiin nukkumaan. Aamulla olin jo vähän rauhoittunut. Kykenin ajattelemaan kunnolla. Sota-aikanakaan minulla ei ollut semmoista.⁴²⁶ Se on se sosiaalivirasto, minusta tuntuu että se yksi työntekijä

⁴²⁴ AN4, AN5, AN19

⁴²⁵ AN17

⁴²⁶ Aikaisemmin haastattelussa Kaisa kertoo sota-aikaisista ja myöhemmistä asunto-oloistaan Karjalassa.

K: Meitä oli neljä yhdessä huoneessa.

R: Niin monta. Oliko kerrossängyt?

K: Ei.

petkutti siinä asuntoasiassa. Ei tarvitse puhua, mutta meistä tuntuu, että hän petkutti siinä. (AN8)

Erot suomalaisen ja lähtömaan yhteiskunnan välillä paljastuivat kertojille vasta vähitellen. Erityisesti sosiaalisen verkoston kaventuminen ja suomalaiselle elämäntavalle tyypillinen etäisyys muihin ihmisiin vaikeuttavat kontaktien syntymistä ja lisäävät yksinäisyyden tunnetta. Naapureiden puhumattomuus ja suomalaisten kyläilytavat hämmästyttävät. Sukulaiset saattavat soittaa merkkipäivinä, mutta eivät tule käymään.⁴²⁷

Mutta paluumuutto puhuttaa myös niitä, jotka ovat päättäneet pysyä Venäjällä. Jäämispäätöksen taustalta löytyy samaa pohdintaa kuin lähtijöillä: vaikeus muuttaa “elätiksi” yhteiskuntaan, jonka eteen itse ole tehnyt mitään.

Yrjö. Se on vähän niinkö käsi ojossa almua pyytämään.

Nyttenkin se paluumuuttajien tämä touhu. Paljon mennyt täältä Suomeen, näitä suomalaisia, entisiä. No mutta, kun minäkin olisin voinut sinne aika-ja jäähä ja olla, mutta en tiedä. En tiedä. Kaikki sukulaiset on mennyt ja tuttavat kaikki. Minä olen käynyt siellä niin monessa talossa ja siellä ollut sitä elämää katsonut. Ja jotenkin niin minusta tuntuu, että niinkö Suomeen mennä niin kuin. Minä en ole mitään tehnyt Suomea varten enkä rakentanut enkä tehnyt mitään. Ja nyt mennä. Se on vähän niinkö käsi ojossa almua pyytämään mennä. (AM13)

Kahdeksasta toisen polven amerikansuomalaisesta kuusi asuu paluumuuttajana Suomessa. Neljä on muuttanut Suomeen Viron kautta, kaksi Karjalasta. Venäjälle jääneet ovat juurtuneet Karjalaan. Kumpikaan heistä ei suunnittele muuttoa Suomeen. Suomen oloihin kotoutumista ei kertomuksissa pohdita, vaikka kertojat

R: Sänky sängyn vieressä.

K: Joo, sillä tavalla. Meillä oli semmoinen pieni huone. Siinä oli kaksi pariskuntaa. Kaksi sänkyä näin ja semmoinen pikku käytävä vain siinä välissä. Ja kaksi pariskuntaa samassa huoneessa. He, he (...) Vaikeuksia oli paljon. Minä olin pitkän aikaa ilman asuntoakin. Instituutin jälkeen ei ollut asuntoa. Yritin olla siskon luona, kävivät aina tarkastamassa olinko kirjoilla. Siellä ei uskaltanut olla kuin muutaman yön ja taas piti mennä jonnekin. Kiersin aina tuttavien luona, olin yön tai kaksi. Tarkastettiin aina. Yöllä tulivat ja tarkastivat. Ja sitten joutui talon väki vastaamaan, jos oli vieraita. Yötä ei saanut olla. Käydä sain. Taas onnistui. Oli yksi tuttava Amerikasta tullut. Olin hänen luona yötä. Hänellä oli yksi Salo -niminen nainen, joka asui yksin, mies oli vangittu. Hän halusi muuttaa Suomeen. Jos hän suostuisi kirjoittamaan sinut sisään sinne, ennen kuin hän lähtee, se asunto jäisi sinulle. Tietenkin suostuin. (AN8)

⁴²⁷ AN4, AN6, AN7

mainitsevatkin kohdanneensa aluksi jonkinasteisia sopeutumisvaikeuksia suomalaiseseen elämäntapaan.⁴²⁸

Raili. Kuitenkin olet syntynyt eri kulttuurissa.

Se oli juuri niitä aikoja. Minulla ei ollut semmoista hinkua tänne Suomeen. Minä aika usein kävin täällä. Ei se ollut mikään paratiisi, että pitäis mennä. Juurilleen oli ajatuksia. Minulla oli hyvä työpaikka, minulla oli asunto ja auto. Minulla oli kaikki. Mutta semmoista taloudellista hätää ei ollut muuttaa (...) Muutin Suomeen vuonna 1990. Päätös oli siis kypsä. Ei ollut mitenkään vaikeaa muuttaa, kun jotain tiesin. Mutta tuota, kun muutin niin ongelmia tuli erilaisia. On se vaikeaa, koska kuitenkin olet syntynyt eri kulttuurissa, vaikka äidinmaidon kanssa on annettu suomalaista kulttuuria. Mutta se itse yhteiskunnan elämä, se ei tullut esille. Äitikin on 83-vuotias, hän on takaisin muuttanut. Tämä Suomi on muuttunut. Ei sääntöjä eikä lakeja ymmärrä. Aika ei seiso, se rientää. Kielikin muuttuu. Meille on kotonakin opetettu vanhaa kirjallisuuskieltä. Ja vielä oma korostus, mikä tarttuu omalta paikkakunnalta. Mutta siis kun muutin tänne Suomeen, huomasin, ettei se ollut niin helppoa kuin kuvittelin. Mutta päätös on tehty ja juurille on palattu. Sinulla kaikki mitä tapahtuu ympärillä, on omaksuttava. (AN22)

7.7 Amerikansuomalaisten itsemäärityksen arvoulottuvuus

Amerikansuomalaiset määrittelevät itsensä suhteessa toisiin venäjänsuomalaisiin sekä paikalliseen venäläiseen ja karjalaiseen väestöön etuoikeutetummaksi, vauraammaksi ja koulutetummaksi ryhmäksi. He pitävät itseään myös ahkerina, rohkeina, sitkeinä, lujatahtoisina ja työtä pelkäämättöminä ihmisinä. Amerikansuomalaisten kertomuksista välittyy kuva työtä vieroksumattomista Neuvostoliiton rakentajista, jotka jaksoivat uskoa unelmaansa. Osa pitää vieläkin Neuvostoliiton ideaa hyvänä ja harmittelee yrityksen kariutumista vääränlaisten johtajien takia. Amerikansuomalaisten suomalaisuus määritetty suomalaisten juurten kautta, ja siihen tuo amerikkalaisen värinsä oma tai vanhempien synnyinmaa. Lapsuuden kuvauksista välittyy kuva suomalaisista uudisraivaajista etsimässä paikkaansa amerikkalaisen valtaväestön keskellä. Neuvostoliiton muuton jälkeen kertomuksissa puolestaan korostuu anglo-amerikkalaisen kulttuurin vaikutus: englannin kielen taito ja amerikkalaistunut tapakulttuuri.⁴²⁹ Muihin venäjänsuomalaisiin verrattuna amerikansuomalaisten kertojien itsemääritykselle on ominaista

⁴²⁸ AN16, AN19, AN22, AN23

⁴²⁹ AN1, AN2, AN4, AN5, AN6, AM11, AN15, AN20, AN22

suomalaisuuden ja amerikkalaisuuden yhteenpunoituminen. Amerikassa ja Kanadassa syntyneinä Suomi on ollut heille vieras maa, johon kertojia ei ole sitonut edes kansalaisuus.

7.7.1 Etuoikeutettu amerikkansuomalaisuus

Amerikan- ja kanadansuomalaisuus liitti kertojat etuoikeutettuun viiteryhmään. Kertomuksissa korostuu, että amerikkansuomalaiset oli nimenomaan kutsuttu rakentamaan Neuvostoliittoa, toisin kuin maahan laittomasti tulleet loikkaarit. Ruokahuollon turvaamiseksi tulijoille järjestettiin mahdollisuus hankkia elintarvikkeita erityisesti valuuttakaupoista ja kommuunoissa oli omat ruokalot. Ruokapulaa aikana asialla oli suuri merkitys. Mielenkiintoista on, että amerikkansuomalaiset puhuvat omista etuoikeuksistaan enemmän kuin loikkaarit ja inkerinsuomalaiset, joiden kateuden kohteena kertojat oman käsityksensä mukaan olivat. Vaikka erot tasoittuivat nopeasti, *parempiosaisen suomalaisen* identiteetti jäi elämään. Kantäväestöä runsaampi ja laadukkaampi ruoka oli heille taustasta johtuva etu, jota pidetään yhä itsestäänselvyytensä tuntematta ideologista ristiriitaa muita luokattoman yhteiskunnan jäseniä kohtaan.⁴³⁰

Mirja. Ihmiset olis kuolleet siellä.

Me kävimme siellä ruokalassa aina syömässä, ettemme syöneet siellä kotona. Emme syöneet. Ja annettiin meille vähän rahaa. Jokaiselle annettiin jonkin verran niitä ruplia, että me saimme jotain parempaa, niinkö näitä keksiä taikka mitä sellaista kaupasta ostaa. Mutta ruokaa oli näin, meitä syötettiin hyvin. Näille amerikkalaisillehan annettiin tämä erikoinen ruokala ja kauppa ja sitä kutsuttiin Insnabiksi. Insnab. Se oli erikoinen kauppa, missä oli kaikenlaista ruokatavaraa. Ja tietysti, se pitää ymmärtää miksi. Siksi, että ihmiset olis kuolleet siellä. Silloinhan oli nälkä Karjalassa. Se oli kaikki normilla. Leipä oli normilla. Se tuli vasta -35. vuonna se vapaa leipä. Meillä oli syötävää. (AN4)

Kommuunoiden ruokaloilla oli merkitystä paitsi ravinnon saamisen myös sosiaalisen kanssakäymisen kannalta, sillä ne palvelivat myös vapaa-aikojen tarpeita. Ruokaloissa järjestettiin kokouksia ja keskinäisiä juhlia. Siellä amerikkansuomalaiset voivat puhua tutuilla kielillä englanniksi tai suomeksi ja näin yhteisruokailulla oli myös yhteisön kiinteyttä ylläpitävä funktio.

Perheiden tapakulttuuriin oli ehtinyt tarttua amerikkalaisia piirteitä, joka näkyivät ruoka- ja pukeutumistavoissa, mutta myös talojen rakennustyyliin. Äidit valmistivat "lemon paita", mutta eivät hallinneet karjalanpiirakoiden paistamista. Amerikkalaisuus ilmenee myös amerikkansuomalaisten nimistössä. Monet kertojat kanta-

⁴³⁰ AN1, AN4, AN5, AM9, AM10, AM11, AN12, AN15

vat oman tai vanhempien syntymämaan muistona amerikkalaisperäistä etunimeä. Myös Neuvostoliitossa syntyneet lapset on haluttu merkitä vanhempien syntymämaan mukaisilla nimillä. Amerikansuomalaiset määrittelevät itsensä myös muuta väestöä paremmin pukeutuneiksi, "herraskaisemmiksi". Värvääjien kehotuksesta he olivat tuoneet Amerikasta mukanaan vaatteita useiden vuosien tarpeeseen. Jotkut halusivat kuitenkin elää kantaväestön kanssa tasa-arvoisesti ja omaksua paikalliset tavat.

Doris. Maassa maan tavalla taikka maasta pois.

Isä oli semmoinen se sanoi, ettei saa pitää eroa paikallisiin. Miten paikalliset elävät, niin meidänkin pitää elää. Ja se aina pakotti minua äidin kanssa yhteisestä kupista syömään. Se sanoi, että toiset perheet syövät yhteisestä lautasesta, teidän on myös. Että teidän ei saa olla erikoisia. Se vaati sitä. Ja käyttäytyminen pitää olla semmoinen kuin muillakin. Ei saa eristäytyä toisista. Sillä oli semmoinen sananlaskukin, että "maassa maan tavalla taikka maasta pois". Semmoista kasvatusta annettiin. Ja äiti kun koitti minua pitää, että minun piti syödä, että vasemmalla kädellä pitää niinku haarukkaa ja lusikkaa. Että ne kaikki piti olla ja nämä pikkuiset liinat piti olla kaikilla. A, isä kielsi sen kaikki. Ne oli kaikki kirstussa. Ne paloivat sitten tulipalossa. Semmoista kasvatusta niin, että tähän asti en osaa vasemmalla kädellä syödä. Minä kun olin Suomessa, minä sanoin, että minä tulen seuraavan kerran täällä käymään sitten, kun minä opin vasemmalla kädellä syömään. (AN1)

7.7.2 Työlle ahnaat

Työn merkitys näkyy amerikansuomalaisten elämäntarinoissa. Kerromuksissa käsitellään varsinkin Neuvostoliittoon muuttaneen sukupolven työntekoa. Amerikansuomalaiset kuvaavat itseään "työlle ahnaiksi". "Työhullu" koki vain haasteeksi sen, että Neuvostoliitossa oli runsaasti tekemätöntä työtä. Kuvaavaa on, että Petroskoin ensimmäisen vesijohdon rakentanutta työryhmää nimitettiin työtahtinsa vuoksi "Hullun Luoman prikaatiksi".

Amerikassa ja Kanadassa kertojien vanhemmat olivat työskennelleet kaikki suorittavassa työssä ja Neuvostoliittoon muuton jälkeen useimmat perheet sijoittuivat Karjalan suurille metsätyömaille. Vanhempien ammattirakenne säilyi Neuvostoliiton jälkeen lähes entisellään sillä erotuksella, että aikaisemmat itsenäiset farmarit kaatoivat nyt valtion metsää. Yhden perheen isä koki Neuvostoliittoon muuton yhteydessä huomattavan sosiaalisen nousun. Suomessa lasinpuhaltajana ja Amerikassa rakennustyömiehenä työskennellyt Lean isä sai Karjalassa johdettavakseen teollisuuslaitoksen. Ellan isä puolestaan jatkoi Neuvostoliittoon tulon jälkeen entisessä ammatissaan kivityömiehenä. Hän kuului Leninin patsasta veistävään työryhmään. Hänen työnsä tulos, Petroskoin Kirovin

torilla seisovan patsaan pää, on yhä vieläkin paikoillaan. Metsätyöt olivat Neuvostoliittoon saapumisen jälkeen useimmiten vain läpikulkuvaihe, josta hankkiuduttiin ammattitaitoa paremmin vastaa-viin töihin. Myös maataloustyöt olivat tilapäisluonteisia ja liittyvät useimmiten evakkoaikoihin. Yksikään amerikansuomalainen ei-vätkä heidän vanhempansa olleet evakkoaikaa lukuun ottamatta kolhoosi- tai sovhoosiyöntekijöinä.

Useimmat Amerikasta Neuvostoliittoon lapsina muuttaneet kertojat hakeutuivat tai pyrkivät koulun jälkeen ammattikoulutukseen tai korkeakouluun, mutta suomalainen tausta esti joidenkin koulutukseen pääsyn. Kertojista kolme on päättänyt korkeakoulun ja viisi suorittanut opistotasaisen tutkinnon.

Amerikansuomalaisen tyypillinen työura on monenkirjava. He ovat vaihtaneet ammattia useammankin kerran elämänsä aikana ja päätyneet askel askeleelta vaativampiin tehtäviin. Neuvostoliittoon muuttaneen ensimmäisen kertojapolven ammattirakenne viestittää sosiaalisesta noususta heidän vanhempiensa verrattuna.⁴³¹ Toimihenkilöiden osuus on kasvanut, ja vastuullisissa asiantuntija-tehtävissä on työskennellyt neljä kertojaa. Vain yhden kertojan työura oli laskujohteinen. Opettajana työskennellyt Paavo päätyi korkeakoulutaustastaan huolimatta puhtaanapitotehtäviin psykkisen kunnan pettämisen jälkeen.

Paavo. Kun on paljon työtä, tulee perhe avuksi.

Vanha tuttavani sotien edellisiltä ajoilta pyysi minua tulemaan työhön paperikonetehtaalle ns. teknillisen kontrollin osastoon, jota hän johti. Suos-tuin. Tehtäviini kuului mallipuseppien työn tarkastus. Tehdas oli kau-pungin toisessa laidassa. Meitä oli osastolla kaksi miestä kuuden asemes-ta. Tuo työ oli raskasta aivotyötä. Aivostoni ei sitä kestänyt, aloin sairas-tella, minulle annettiin invaliditeetti (...) Ja vuonna 1984 menin työhön Vienan-Itämeren laivavarustamoon. En sano talonmieheksi, vaan pihan-siivoojaksi. Sikäläisen talonmiehen ja suomalaisen talonmiehen velvolli-suudet ja palkat ovat aivan erilaiset. Neuvostoliitossa talonmiehen velvol-lisuuksiin kuului vain pihan puhtaanapito (...) Tavoitteeni oli olla töissä 70 ikävuoteen asti. Mutta varustamon lääkäri oli toista mieltä. Olinhan toisen luokan invalidi, mikä merkitsee: kelvollinen vain helppoon työhön lyhyellä työpäivällä. Ja niin minut lähetettiin levolle vuotta ennen kuin olin suunnitellut. Suuren isänmaallisen sodan osanottajana minut palkittiin "isänmaallisen sodan" toisen asteen kunniamerkillä, pitkäaikaisesta ja tunnollisesta työstä "työveteraani"-mitalilla. (AM9)

Naisten ja miesten tavoissa kertoa työelämästään on eroa. Mie-het kuvailevat työnsä sisältöjä varsin yksityiskohtaisesti, arvioivat

⁴³¹ AN2, AN4, AN6, AN8, AM9, AM10, AM11, AN12

työtehtävien vaikeutta ja työssä suoriutumistaan, kertovat työtoverisuhteistaan sekä punnitsevat työn yhteiskunnallista merkitystä.

Allan. Televisioon on saatava enemmän suomalaisia töihin.

Niin minä seisoin toisen kerran Sulo Kohosen edessä lopputilihakemus kädessäni. No, mihin sinä nyt tällä kertaa olet lähdössä, hän kysyi. Sanoin, että minulle on ehdotettu työpaikkaa Petroskoin televisiossa. No, sinne pääsyä en sinulta kiellä, hän sanoi ja allekirjoitti hakemukseni. 25. kesäkuuta 1964 olin tehtaalta vapaa ja 26. olin jo television kirjoilla. Tämä nopea työhön otto oli Elmerin ja silloisen television johtajan Kalle (Kaarlo) Rannan ansiota. Kalle oli entisiä koulukavereitani Rutasan metsäkämpän ajoilta ja hän sanoi, kun kyselin töitä, että tule vaan. Televisioon on saatava enemmän suomalaisia töihin. Silloisen radio- ja televisiokomitean puheenjohtajana oli Martynov, yksi niistä johtajista, joita puolue määräsi johtamaan vaikka asiantuntemusta ei ollutkaan, kantoi vain vastuun puolueen edessä. Eränään kauniina kesäpäivänä ulkona Kalle Ranta esitteli Martynoville, että tässä on uusi äänitysryhmän työntekijä. Johtaja katsoi minua ja tokaisi, että onko juoppo? Ranta tähän, että ei ole, minä hänet tunnen hyvin. Martynov vastasi, että kaikki muusikot ovat juoppoja ja hän tietää minun olevan soittaja. Kalle todisteli kuitenkin päinvastaista ja asia jäi siihen. TV:ssä oli kyllä juopottelutapauksia, mutta kuudentoista vuoden aikana ei minua siitä kertaakaan tarvinnut syyttää. Ensimmäinen vuosi oli minulle vaikea ja sen lisäksi hävisin vielä palkassani. Aina kun tuli joku virhe lähetyksissä, oli uneton yö edessä. Elmer lohdutteli, että noin olemme kaikki aloittaneet. Kun olet tehnyt kaikki virheet, joita voit tehdä, niin sitten jo osaatkin homman. (AM11)

Sen sijaan naiset tyytyivät useimmiten toteamaan vain tehtävänimikkeen ja kuittasivat menestyksekkäänkin uran muutamalla lyhyellä virkkeellä. He eivät myöskään tuo selvästi esille omaa asemaansa. Joidenkin kohdalla syy vaikenemiseen lienee työtehtävien läheinen liittyminen kommunistiseen puolueeseen.⁴³² Kaksi kertojaa työskenteli puoluevirkailijoina ja yksi puoluekoulussa opettajana. Poliittisen työn sisällöstä ei ilmeisestikään voinut aikoinaan puhua avoimesti, eikä siihen ole vielääkään uskallusta. Puoluekoulun tulkkina työskennellyt Ella totesi: “Se oli ihan komea työ. Siellä minä sitten vanhenin.”

Kaisa. Minä olin siinä 23 vuotta työssä.

Petroskoi oli pommitettu pahasti. Minä sanoin, että menen mieluummin Aunukseen. Ja minut lähettivät Aunukseen (...) Sitten olin siellä koulun johtajan sijaisena. Minä pelkäsin sitä työtä. Se oli vaikea työ, mutta määrättiin siihen, piti olla (...) Minä olin siinä 23 vuotta työssä. (AN8)

⁴³² AN1, AN2, AN3

Taulukko 35. Amerikansuomalaisten kertojien⁴³³ vanhempien ammatit Neuvostoliitossa

SUKUPOUOLI/ AMMATTIRYHMÄ	MIHET (13)	NAISET (11) ⁴³⁴	YHT.
Seka- ja metsätyöt	8	1	9
Kalastaja	1	0	1
Ammattitaitoa vaativat työt	3	2	5
Toimihenkilö	0	0	0
Johtava asema	1	0	1
Kotiäiti	0	1	1
Ei mainintaa	0	7	7
Yhteensä	13	11	24

Taulukko 36. Ensimmäisen polven amerikansuomalaisten kertojien ammatit Neuvostoliitossa

SUKUPOUOLI/ AMMATTIRYHMÄ	MIHET (4)	NAISET (9)	YHT.
Seka-, metsä- ja maataloustyöt	0	3	3
Ammattitaitoa vaativat työt	1	0	1
Toimihenkilö	3	6	9
Johtava asema	0	0	0
Kotiäiti	0	0	0
Yhteensä	4	9	13

Työtä koskevat kuvaukset lohkaisevat amerikansuomalaisten Neuvostoliitossa syntyneiden jälkeläisten kertomuksista enemmän tilaa kuin heidän vanhempinsa, joissa vainon vuosien ja sota-ajan tapahtumat painoutuivat. Kertojat arvostavat sekä työtä että itseään sen tekijöinä. Myös heidän työuralleen on tyypillistä ammattien moninaisuus.⁴³⁵ Sosiaalinen nousu jatkuu Neuvostoliitossa syntyneen polven amerikansuomalaisten ammattirakenteessa, joista valtaosa on toimihenkilöitä. Vain yksi kertoja on toiminut suorittavassa työssä. Kuudesta Suomeen muuttaneesta neljä on mukana työelämässä ja haastatteluhetkellä jokaisella oli työpaikka. Myös yksi eläkeään saavuttanut nainen ehti työskennellä Suomessa useita

⁴³³ Amerikasta Neuvostoliittoon muuttaneet kertojat.

⁴³⁴ Kaksi miestä muutti Neuvostoliittoon leskeksi jäätyään. Siksi muuttaneiden äitien määrä on pienempi.

⁴³⁵ AN16, AN17, AN19, AN20, AN21, AN22

vuosia ennen eläkkeelle siirtymistään. Petroskoilaisesta näyttelijästä tuli Suomessa toimistovirkailija.

Raili. Pystyn kilpailemaan suomalaisten kanssa samassa työssä.

Ajattelin, jospa mä yritän jotain muuta ja teatteri voisi olla harrastus. Vien kansalaisopistossa ryhmää ja nukketeatteria vedän. Ja itse olen esiintynyt. Naurattaa, että Venäjällä suomen kielellä ja täällä venäjän kielellä. Ja joka vuosi käyn Venäjällä semmoisessa orpokodissa. Iän myötä jää niin vähän aikaa, kun työ vaatii niin paljon oppimista. Se on ihan muuta mitä olen aikaisemmin tehnyt. Se vaatii aikaa ja voimia, semmoista oppimista. Siinä mielessä on ihanaa, ajatella, että on vakituinen työsuhde. Pystyin vielä jotenkin ansaitsemaan semmoisen paikan, että pystyn kilpailemaan suomalaisten kanssa samassa työssä. Se on tosi hienoa. Mutta se vaatii tosi paljon työtä. (AN22)

Taulukko 37. Toisen polven (tai sitä nuorempien) kertojien ammatit entisessä Neuvostoliitossa

SUKUPUOLI/ AMMATTIRYHMÄ	MIEHET (1)	NAISET (7)	YHT.
Seka- ja metsätyöt	0	1	1
Ammattitaitoa vaativat työt	0	0	0
Toimihenkilö	0	5	5
Johtava asema	1	1	2
Kotiäiti	0	0	0
Yhteensä	1	7	8

7.7.3 Amerikansuomalaisuus ja stigma

Kärsimyskokemukset kuuluvat myös amerikansuomalaisten tarinoiden juonikudokseen. Neuvostoliittoon muutto sinänsä ei vielä ollut kärsimyskokemus. Siksi se muuttui vasta, kun unelma sosialistisen mallivaltion rakentamisesta muuttui painajaiseksi Stalinin vainojen aikana. Amerikansuomalaiset lähtivät Neuvostoliittoon innokkaalla mielellä sosialistista yhteiskuntaa rakentamaan ja varautuivat maiden välisiin elintasoeroihin. Vaikka parakkielämä oli puutteellista, vaikeuksia pidettiin väliaikaisina. Inkerinsuomalaisten ja loikkareiden tavoin myös amerikansuomalaisten kärsimyskokemukset huipentuvat suuren vihan vuosiin 1937–1938 ja sota-aikaan.

Suomalaisten leimautuminen fasistikansaksi näkyi amerikansuomalaisten elämässä vielä sodan jälkeenkin syrjintänä mm. vaikeuksina työn, opiskelupaikan ja ulkomaanpassin saamisessa. Kun vainojen kohteena oli kansallisuus, ei kansalaisuus, myös Neuvos-

toliitossa syntyneet amerikansuomalaisten jälkeläiset ovat joutuneet kokemaan muiden ylenkatsetta ja viranomaisten syrjintää.⁴³⁶

Fanny. Tulitte meidän leipää syömään.

Silloin -44 Petroskoi vapautettiin. Mä heti lähdin sieltä. Mä en jäänyt yhtään sinne, kun meitä vihattiin niin siellä, että tulitte meidän leipää syömään. Joo. Se oli. Heh, heh. Leipäjonossakin seisottiin, niin sanottiin, meidän leipää syötte. (AN12)

Allan. Ulkomailla syntyneisiin kohdistuva epäluulo toimi yhä.

Jo keväällä -80 alettiin suunnitella, ketä Petroskoin television työntekijöistä lähetetään kuvaamaan Moskovan olympialaisia. Sinne piti lähteä kuvausauto koko henkilökuntineen, useampi kuvausohjaaja ja meidän äänityspuolelta kolme miestä. Meitä kahta vanhempaa ja englannin- sekä suomen kielentaitoista äänityspuolen miestä ei huolitettu mukaan. Luultavasti syntymäpaikan ja kansallisuuden takia. Ulkomailla syntyneisiin kohdistuva epäluulo toimi yhä. Työtoveri kertoi, miten he olivat kovin yrittäneet saada minut kieliiä osaavana töihin urheiluosastolle olympialaisten ajaksi, mutta Petroskoin televisiosta oli vastattu, että minä olen kovin ylösotettu musiikkilähetysten kanssa, eivätkä he voi lähettää minua Moskovaan. Ymmärsin kyllä, että tämä oli ollut tekaistu syy ja todellinen syy oli ihan toinen. (AM11)

Aineistosta paljastuu, että osa kertojista on vaikeina aikoina sallanut syntyperänsä ja kansallisuutensa.⁴³⁷ Uzbekistanissa työskennellyt nainen esiintyi saksalaisena, mutta suomalaisuus voitiin hälventää myös vaihtamalla nimeä tai hämärtämällä sen alkuperä.

Mirja. Valehtelin.

Kun oli sellainen elämä Venäjällä, ei sitä kannata paljon puhua yksityisistä asioista. Se oli sellainen elämä, että piti pitää suu kiinni. Ja en minä halunnutkaan. En halua, että ne tietäisivät. Monet olisivat ajatellut, voisi ajatella. Yksi oppilas kysyi, että Kivistö, miksi teillä on se -o. Kun -ö:tä ei ole venäjän kielessä. A, mikä teidän sukunimi on, kun se loppuu o:hon. Minä sanoin, että se on ukrainalainen. Siinä kaikki. Valehtelin. Enhän minä rupea selvittämään, että se on suomalainen. Mutta kun ei ollut niitä pilkkuja. Se oli -o. Ukrainalainen pitää olla -nko, sitten se on vasta ukrainalainen. (AN4)

Kertojille ei ole jäänyt muistoja suomalaisena syrjityksi tulosta kouluvuosilta. Sen sijaan ensimmäisen polven amerikansuomalai-

⁴³⁶ AN2, AN3, AN6, AN7, AN8, AM9, AM10, AN12, AN15, AN22

⁴³⁷ AN1, AN4, AN7, AN21

set kertovat omien lapsiensä syrjintäkokemuksista. Lapsia oli haukuttu koulussa ja pihapiirissä, *belofinneiksi* ja *valkosuomalaisiksi*.⁴³⁸ Greta tuntee kokeneensa syrjintää myöhemmin opiskeluaikana omien mielipiteidensä takia.

Greta. Olin KGB:n mustassa listassa.

G: Ainakin minä tiesin kaikista näistä asioista, mitä oli tapahtunut 37.–38. vuonna. No, ainakin, jos sanotaan niin kuin luokassa. Oli ehkä pari semmoista henkilöä, jotka tiesivät näistä asioista ja me väitettiin aina meidän historianopettajan kanssa. Onneksi tämä historianopettaja oli niin viisas ihminen, että. Ehkä hän ei itsekään tiennyt, mutta ei hän tota mitenkään. Siis minun kohtalooni se ei mitenkään niinku tulevaisuudessa vaikuttanut. Siitä että, mitä puhuin koulussa kaikenlaista.

R: Että uskalsitte.

G: Joo, että minä uskalsin. Minä nytkin aina. Yliopistossakin mä uskalsin puhua aina. Minä olin KGB:n mustassa listassa.

R: Mistäs tiesit?

G: No, minä tiesin sen siitä, että minua ei päästetty esimerkiksi töihin oppaana.

R: Oppaaksi?

G: Oppaaksi. Petroskoissa ja Leningradissa silloin, kun muut pääsi, minä en päässyt. Minä pääsin vasta sen jälkeen kun valmistuin yliopistosta. Se oli -74. ja -75. vuonna minä pääsin ensimmäisen kerran oppaaksi Leningradiin. Siis suomalaisten turistien kanssa. Suomeen minä yritin ainakin kaksi kertaa, mutta mua ei päästetty. (AN15)

Kuitenkin amerikansuomalaisten kokeman stigmaattisuuden luonne on erilainen verrattuna inkerinsuomalaisten ja loikkareiden kuvauksiin. Amerikansuomalaisille stigma ei ole sementoitunut samalla tavoin identiteetin osaksi kuin toisilla venäjänsuomalaisryhmillä, joiden sanastoon kuuluu laaja kirjo itseä halventavia nimityksiä tshunnasta kaatopaikan rottaan. Vainojenkin aikana amerikansuomalaiset säilyttivät positiivisen itsetunnon ja pystyivät ulkoistamaan suomalaisuudesta koituvat haitat poliittisiksi. Tähän viittaavat muita venäjänsuomalaisryhmiä useammat episodit, joissa amerikansuomalaiset onnistuivat aktiivisesti välttelemään vangitsemisiä. Myös metaforat viestittävät siitä, että suomalaisten leimaaminen oli ulkopuolisten määrittely, ei ryhmän itsensä sisäistämä. Esimerkiksi edellä siteerattu Greta totesi olevansa KGB:n mustalla listalla, ei mustan passin haltija kuten inkeriläinen Eero Konkka.

⁴³⁸ AN5, AN12, AN16

7.7.4 Passi kansallisuuden, aikuisuuden ja vapauden symbolina

Käsitteinä maan kansalaisuus ja passi sulautuvat yhteen myös amerikkansuomalaisten kertomuksissa, ja passista on tullut sekä kansalaisuuden että kansallisuuden representaatio. Puhuttaessa passin vaihtamisesta voidaan tarkoittaa joko kansalaisuuden tai kansallisuuden vaihtumista. Suurella osalla kertojista Yhdysvaltojen, Kanadan ja Suomen kansalaisuus ovat historian saatossa vaihtuneet Neuvostoliiton kansalaisuudeksi joko omasta aloitteesta tai neuvostoviranomaisten aktiivisuuden takia.⁴³⁹ Passin uusimiseen ja kansalaisuuden (kansallisuuden) vaihtamiseen liittyvien ongelmien takia kahden kertojan perheet hajosivat, kun yksi perheenjäsen joutui palaamaan Suomeen muiden jäädessä Neuvostoliittoon.⁴⁴⁰

Fanny. Näytän teille, että minä passin saan.

Muistan vielä, kun se sanoi, se oli se puoluejohtaja. Sanoi: ”Sinä pidät Amerikan passia takataskussa.” Näytti näin, että vaikea tulee, silloin lähdet takaisin. Sanoi minulle se, puoluejohtaja. Ja minä ajattelin, että minä näytän teille, että minä passin saan, Neuvostoliiton. Ja minä panin paperit heti sissään sitten. Ja jo tammikuussa seuraavana vuonna minä sain sen passin. (AN12)

Passi muistuttaa myös siteistä syntymämaahan. Osa kertojista on yhä USA:n kansalaisia. Elämänsä varrella kertojat ovat sekä korostaneet että peitelleet Yhdysvaltojen kansalaisuuttaan. Kaksi harkitsi vainon vuosina paluuta Yhdysvaltoihin, mutta hankkeet kariutuivat rahapulaan ja viisumivaikeuksiin.

Samoin kuin muille venäjänsuomalaisryhmille, myös amerikkansuomalaisille oman passin saaminen on merkinnyt askelta aikuisten maailmaan.⁴⁴¹ Vielä useammin passi edustaa amerikkansuomalaisten kertomuksissa vapautta matkustaa, liikkua ja valita asuinpaikka.

Inkerinsuomalaisten tapaan myös jotkut amerikkansuomalaiset turvautuvat Neuvostoliiton sisäiseen passiin määritellään omaa kansallisuuttaan. Amerikkansuomalaisille passin ja kansallisuuden sitominen yhteen on kuitenkin harvinaisempaa kuin inkerinsuomalaisilla. Vain kolme kertojaa käyttää passin kansallisuutta oman etnisyyden määrittelyyn. Kyseeseen tulee itsemäärittely sekä suomalaiseksi että amerikkansuomalaiseksi.

⁴³⁹ AN4, AN7, AM11, AN12, AM13, AN17, AN20, AN22

⁴⁴⁰ AN1, AM11

⁴⁴¹ AN1, AN6; AN17

Leo. Ei ollut sellaista käsitettä kuin amerikansuomalainen.

Passissa on ollut vain suomalainen. Siellä ei ollut sellaista käsitettä kuin amerikansuomalainen. Siellä oli venäläinen tai ukrainalainen. (LM10)

Amerikansuomalaisten jälkeläisten kertomuksissa passilla on merkitystä etnisen itsemäärittelyn suhteen vain yhdellä kertojalla. Useimmiten puhe passista liittyy vanhempien kansallisuuden määrittämiseen.

Raili. Maaliskuussa äitistä tuli venäläinen.

Kun äiti yksin totta kai meillä oli joku konttori, missä meni sisäänkirjoittamaan. Sitten hänet otettiin vastaan, oli suomalainen passi. Taas 24 tuntia, joko Siperiaan tai venäläinen passi. Se kyläkeskusta, oli Prääsän kylä. Sinne oli 60 kilometriä matkaa, ei rahaa, ei bussia, ei mitään. Lapset mukana ja minä sylissä. Vähän myöhästyi. Portailla aamun koittaessa ja antavat venäläisen passin, etteivät lähetä taas Siperiaan. Se nainen näki, kuinka paljon lapsia, niin armahti ja antoi venäläisen passin. Maaliskuussa äitistä tuli venäläinen. (AN22)

7.7.5 Neuvostoliiton rakentajat

Useista kertomuksista heijastuu vanhempien ideologinen tausta ja käsitykset amerikansuomalaisista Neuvostoliiton rakentajina. Kaikki Karjalaan muuttaneet vanhemmat olivat sosialismin kannattajia ja osa heistä kuului Amerikan kommunistiseen puolueeseen.⁴⁴² Myös lapset omaksuivat vanhempiensa maailmankatsomuksen. Joidenkin kertojien oma suhde sosialismiin on matkan varrella muuttunut, mutta joukossa on niitäkin, jotka kaihoilevat vanhoja aikoja.⁴⁴³ Heidän käsityksensä on, ettei hirmutekojen syynä ollut sosialismi eikä kommunismi, vaan vääristynyt vallankäyttö. Esimerkiksi Doriksesta ollut hienoa olla rakentamassa valtiota, joka kohosi tuohivirsusta avaruuteen.

Neuvostoliiton ideologisiin tavoitteisiin kuului uuden ihanteellisen ihmisen, homo sovieticuksen, luominen ja tämän vuoksi lapset ja nuoret haluttiin aatteellisen kasvatustyön piiriin. Useimmat kertotat ilmoittavat kuuluneensa lapsina pioneereihin.⁴⁴⁴ Usein poliittisiin järjestöihin osallistuminen päättyi Nuorisoliittoon, mutta muutamat liittyivät myöhemmin kommunistisen puolueen jäseneksi.

Ihanteellinen neuvostoihminen karttoi länsimaisia elämäntapoja ja tavoitteli koreilematonta ulkoista yhdenmukaisuutta. Doris Kopra oli uskollinen nuorisoliittolainen, joka oli sisäistänyt neuvos-

⁴⁴² AN2, AN3, AN4, AN6

⁴⁴³ AN1, AN5, AM13, AN21

⁴⁴⁴ AN1, AN2, AM3, AM9, AM12, AM13, AN16, AN19, AN21, AN22

toihmisen ihanteet myös omassa elämässään ja vältti kapitalistisia tapoja. Sodan aikana hän hakeutui rintamalle tiedotustehtäviin.

Doriksen tädin oli alun pitäen pitänyt matkustaa muun perheen mukana Neuvostoliittoon, mutta hän oli kääntynyt takaisin laivalaiturilta poikaystävänsä houkuttelemana. Matkatavarat oli kuitenkin rahdattu jo laivaan ja päätyivät Neuvostoliittoon.

Doris. Tämä maa ei ole sinua varten.

Ne oli semmoisia vaatteita, niitä ei voinut täällä käyttää mitään. Oli niin semmoisia, täällä ei puettu semmoisiin vaatteisiin. Sitten, kun minä olin vanhempi, vanhemmissa luokissa, niin äiti niistä laittoi minulle. Ja minä häpesin kulkea, kun olin semmoinen. Minä olin semmoinen nuorisoliittolainen, että minä en tykännyt olla toisista erityinen. Ja Martta (Amerikkaan jäänyt isän sisar) sitten kun kirjoitti isälle. Me olimme vielä siellä autotehtaalla. Se kirjoitti isälle ja valokuvan laittoi. Hänellä oli huulet maalattu, sillä ja sillä viisiin kaikki maalattu. Ja että, hän meni naimisiin ja älä niinku ota pahaksesi sitä. Isä suuttui niin, että se haukkui sen kirjeessä ja sanoi, että sinä et ole hänelle sisko. Se matkalippu oli vaikea hommata, että sillä lipulla olisi voinut joku kunnan ihminen matkustaa Neuvostoliittoon. A, sinä oot semmoinen. Ja toisessa, että parasta on, että jäit sinne. Tämä maa ei ole sinua varten. (AN1)

Myös tanssiminen kuului kiellettyihin neuvostohuveihin.⁴⁴⁵ Doriksen suvussa oli aina harrastettu tanssia ja vielä kuolinvuoteellaankin isoisä toivoi tytön opettelemaan tanssimaan. Mutta aate oli voimakkaampi kuin isoisän viimeinen toivomus.

Doris. Minun piti olla patriootti.

Ja kun me tulimme sinne, se ukko, se oli tyytyväinen, kun se minut näki. Minä en ymmärtänyt mitään, vaikka minä olin vissiin kuudennessa vai viidennessä luokkaa. Minä olin sen ikäinen, yli kymmenen vuotta. Että minä en käsittänyt siitä mitään, että mitä siinä nyt tapahtuu. Kaikki oli sillä viisiin hiljaista, se minua vain vaikutti. Ja se isoisä oli sanonut minun isälle, se ukko, äijä, että muista nyt Eetu, että opetat tuon likan autoa kuljettamaan ja tanssimaan. Se oli Kopran suvussa, pitää osata tanssia. Että se ei häpäisi meidän Kopran sukua. Vot, se oli viimeiset sanat ukolla. Mutta minä, kun olin nuorisoliittolainen, siihen aikaan tanssittiin vain sellaisia piirileikkejä. Ja tanssilavalla, aikuiset valssia tanssivat ja kaikkea sillä viisiin. Ne sanottiin, että se on perezetki kapitalisma, että niin kuin kapitalismin jäljennös vai miten se on. Sen tapaista, että se on niinku tämä kapitalismin jäljennöstä, että se on huonoa. Ei korvarenkaita saanut käyttää, kiharoita ei saanut pitää. Kun minun tukka vähän kihartuu, minä aina vedin. Pojan tukkaa pidin, että se tukka ei saanut kihartua mitenkään. Minä

⁴⁴⁵ AN1, AM11

kun olin nuorisoliittolainen, niin kiltti tyttö, minä en voinut olla semmoisen. Minun piti olla patriootti. Ja minä en oppinut tanssimaan. Toiset tytöt siellä tanssivat, mutta minä en saanut. Minä olin semmoinen nuorisoliittolainen ja minä en ollut kapitalisti. Ja minä en ollut oppinut tanssimaan. Tanssia en osaa. (AN1)

Puhuessaan kommunismista ja sosialismista kertojat tekevät eroa käsitteiden välillä. Osa tunnustautuu edelleenkin sosialistiksi, mutta kieltää olleensa koskaan kommunisti. Tarinoissa esiintyy myös hyviä ja huonoja kommunisteja. Hyvät ovat yleensä läheiseen lähipiiriin kuuluvia ystäviä ja tuttavuuksia, yksilöitä. Arvostelun kohteeksi joutuu valtaa pitävä nimetön massa.⁴⁴⁶

Helmi. En minä voi huonoa sanoa.

Sanoivat kommunisti, kommunisti. No, en minä siitä asiasta oikein mitään ymmärrä. Kenen kanssa olen lähellä ollut, en minä voi huonoa sanoa. Siitä voin sanoa, miksi suomalaiset ottivat vankilaan. Ei siitä ole mitään huonoa, kun tulivat sieltä Kanadasta auttamaan Neuvostoliittoa rakentamalla ja auttamaan, miten se pitää. Ja ne venäläiset kalastajat joivat siellä rannalla. Minä muistan, isä sanoi. Vot, amerikkalaiset antavat heille. Sokeria antoivat ja ruokaa. Niin kuin norma annettiin. Minä muistan, kun isä yks kerta sanoi, että a, ne juovat rannalla, meren lähellä ja ajattelevat, että kala tulee suuhun. Suomalaiset kaikki olivat työläisiä. (AN7)

Kertojien poliittinen tausta on vaikuttanut siihen, että osa heistä koki Neuvostoliiton hajoamisen menetykseksi.⁴⁴⁷ Kertomuksissa on episodeja, joissa neuvostojärjestelmän hyviä puolia myös kiitellään.⁴⁴⁸ 13-vuotiaana karkotusmatkalla orvoksi jäänyt poika olisi oman käsityksensä mukaan kuollut nälkään, ellei ammattiliitto olisi järjestänyt häntä lastenkotiin. Kertojat arvostavat yhä ammattiliittojen järjestämiä edullisia kylpylälomia ja erilaisia avustuksia sekä ilmaisia koulutus- ja terveydenhoitojärjestelmiä.⁴⁴⁹

Vaikka suhtautuminen Neuvostoliittoa kohtaan muuttui kriittiseksi Stalinin hirmutekojen paljastuttua, jotkut vanhemmat kertojat muistelevat neuvosto-aikaa nostalgisin tuntein (vrt. Kivinen 1998).

Ella. Ikävä juttu, kun ihmiset ovat ahneita ja epärehellisiä.

E: Harmitti hirveästi. Hirveästi harmitti. Kun vanhemmat tulivat siinä uskossa, että siitä tulee jotakin. Ja niinhän mekin kaikki oltiin. Ja varmasti,

⁴⁴⁶ AN1, AN2, AN12, AM13

⁴⁴⁷ AN1, AN2, AN4, AM13

⁴⁴⁸ AN1, AN2, AN3, AM10

⁴⁴⁹ AN2, AN3, AN8, AN3, AN22

jos ei olisi ollut johto semmoinen, että. Minua vieläkin harmittaa, että asiat meni semmoiseen malliin. Jos olisi ollut rehellinen johto ja vallanpitäjät rehelliset, niin kaikki edellytykset olisivat olleet muuhun ja täälläkin olisi parempi. Ehdottomasti. Ikävä juttu. Ikävä juttu, kun ihmiset ovat ahneita ja epärehellisiä.

H: Siellä ei siis kaikkien olot ole hyvin, vaikka mersuja näkeekin?

E: No, ne on niitä uusrikkaita. Uusrikkaita, jotka vääryydellä hankki rahansa ja hankkii edelleen. Ja sitten osattomilta otetaan viimeinenkin. Ikävää, että se meni tuommoiseksi. Sodan jälkeenkin niin nopeasti koko se talous ja kaikki. Se oli paljon valoisakin ja hyvää. Mutta, mutta. (AN2)

Elma. Silloin tuli ihan toinen mieli sitten.

Se tuli sitten ilmi sen Stalinin kuoleman jälkeen. Hänhän kuoli 53. vuonna. Silloin tuli ilmi kaikki tämä, kuinka ihmisiä vietiin ja tapettiin ja kuinka monta miljoonia joutui leireihin. Niin silloin tuli ihan toinen mieli sitten jo. Ja sitten kun, tuota, sitten se Neuvostoliitto hajosi. Neuvostoliitto hajosi ja se kommunistinen puoluekin lopetettiin. Lopetettiin. Ei ollut enää sitä Neuvostoliiton kommunistista puoluetta. No, minäkään en puolueeseen enää ryhtynyt. Oli ikääkin paljon ja se maailmankatsomus oli muuttunut. (AN3)

Neuvostoliitossa syntyneet amerikansuomalaisten jälkeläiset eivät määrittele itseään *sosialismin rakentajien lapsiksi*. Jotkut kertojista näkevät neuvostoajan elämänrikkautena, koska he ovat saaneet elää sellaista maailmanhistoriallista vaihetta, jota jälkipolvet eivät voi enää kokea. Vain vuonna 1949 syntynyt Sylvi, muistelee neuvostoaikaa ja sen elintasoa kaipauksella. Sen sijaan samaa ikäluokkaa edustava Greta söisi mieluummin “pelkkiä korppuja”, kuin palaisi vanhaan järjestelmään. Useimpien suhtautuminen entiseen Neuvostoliittoon on arkinen. Esimerkiksi kuuluminen poliittisiin nuorisjärjestöihin oli heille aikoinaan luonnollista, maan tapa. Kolme kertojaa sen sijaan tuntee ylpeyttä siitä, että kieltäytyi aikoinaan liittymästä Nuorisoliittoon tai puolueeseen.⁴⁵⁰

Raili. Minua on pyydetty monesti, mutta en suostunut.

Meitä kasvatettiin koulussa pioneeriaatteessa ja nuorisoaatteessa. Kyllä nämä kaikki jaksot mentiin siinä aikataulussa, miten vaadittiin ja miten siirryttiin ikäluokasta ikäluokkaan. Ainoa, kun oli puolueesta kysymys. Minua on pyydetty monesti, mutta en suostunut. Minä en voinut suostua, mikä totta kai vaikutti moneen asiaan, kuten palkkatasoon. Mutta jokainen tekee oman päätöksen. Kun perestroika alkoi ja kaikki rupesivat tekemään passeja ja kääntyivät toiseen uskoon, sitä oli hauska katsoa, kun ei itse

⁴⁵⁰ AN15, AN14, AN22

tarvinnut. Oli joku sisäinen riemu siitä, että on tehnyt joskus oikein. Ettei vain alistunut johonkin käskyyn. (AN22)

7.7.6 Sankaruus osana amerikansuomalaisten itsemäärittelyä

Kertomuksissaan amerikansuomalaiset suovat itselleen muita venäjän-suomalaisryhmiä selkeämmän sankarin roolin. Amerikansuomalaisten kollektiivinen sankaruus koostuu käsityksestä itsestä uudisraivaajina, ahkerina ja hyvinä työntekijöinä. Mutta myös sotasankaruus ja toisaalta uskallus vastustaa neuvostojärjestelmää nousevat osaksi amerikansuomalaisten sankari-identiteettiä.

Lapsuutta koskevista kertomuksista vanhemmat nähdään taloudellisen hyvinvoinnin saavuttaneina, työtä kaihtamattomina uudisraivaajina. Sama työn arvostuksen teema jatkuu myös Neuvostoliitossa. Sota-aikana amerikansuomalaisten sankaruus näyttäytyy kertomuksina tehdyistä uroteoista ja hengissä selviytymisenä olosuhteista, joihin heikommat sortuivat. Esimerkiksi Paavon tarkkuuden ansiosta saksalainen lentokone sai osuman. Rintamasankaruudella on merkitystä vielä nykyisessäkin arjessa. Sodanaikaiset naissotilaat kutsutaan kertomaan sotakokemuksista koululaisille naistenpäivän ja puna-armeijanpäivän juhlissa. Dorikselle on tärkeää, että hän voi välittää sotamuistoja nuoremmille sukupolville, etteivät asiat pääsisi unohtumaan. Aivan erityinen, jopa myyttisiä piirteitä sisältävä sankarihahmo piirtyy Yrjön kertomuksesta.

Vakoojaksi koulutettavana ollut Yrjö erotettiin armeijasta epäsovitteellisen käytöksen takia, mutta yhteensattumien summana hänestä tuli partisaani (ks. 7.4.6). Suunnitellut tehtävät kuitenkin epäonnistuvat ja Yrjö joutui saksalaisten vangiksi. Rauhan tultua hänet tuomittiin isänmaan petturina kymmeneksi vuodeksi Neuvostoliiton vankileireille. Yrjöllä olisi kaikki ainekset katkeruuteen, mutta hän on valinnut toisen strategian: Yrjö pitää itseään oman elämänsä sankarina.

Yrjö. Mitä sitä osaisin enää toivoakaan.

Y: Elämä on ollut kuin satukertomusta, niin on ollut kaikenlaista elämässä. Niin aina kumminkin on ollut se ajatus, että milloinkaan se joku hyvä tulevaisuus pitäisi jossakin tulla vastaan. Sitten, minä, kun olen näitä kerännyt näitä puulusikoita. Kerännyt olen. Ja niitä nytenkin on yli 300 lusikkaa. Yli 36 maasta (...) Sitten ne otettiin museoon niin kuin näytteille. Ja se oli sitten. (.) Ei, kun ensten tuli tämä näin meidän telkkarista pitämään niistä lusikoista interviuun.

R: Petroskoilaiset?

Y: Ja näytettiin myös se, kun jutellaan niistä lusikoista sen journalistin kanssa. Minähän sitten ajattelin, että hyvänen aika sentään. Telkkarissa

oikein näytettiin! Ja jutut, pitkiä juttuja siinä olikin. Sitten menin talvella Suomeen käymään. Saivat kuulla, että minä olen siellä Helsingissä. Niin ottivat yhteyttä ja sitten autolla ajettiin Martin luokse (Yrjön suomalainen ystävä vankileiriltä) ja siellä kaksi vuorokautta filmasivat ja sitten puolen tunnin televisioaikaa meille antoivat. Seitsemän aikaan illalla.

R: Joo. Se on hyvä aika. Seitsemän aikaan on kaikkein eniten katsojia.

Y. Ja no, sitten 400 markkaa vielä palkkiota siitä filmauksesta annettiin. No, sitten siellä Martin luona oltiin ja juteltiin Martin kanssa ja kaikki se semmoinen historia sitten tuli esille. Joo, ja niin. Minä ajattelin, että nyt kai se on se viimeinen piste hyvälle elämälle, kun koko Suomikin sai tietää minusta. Niin että mitä sitä osaisin enää toivoakaan. (AM13)

7.8 Amerikansuomalaisten tekemät erot muihin ryhmiin

Amerikansuomalaiset vertaavat itseään eri etnisiin ryhmiin sekä toisiin suomalaisiin. Suhteet muihin kansallisuuksiin ovat melko ongelmattomia. Heillä ei ole samaa tarvetta pohdiskella omaa etnistä asemaansa, kuten esimerkiksi inkerinsuomalaisilla.

Lapsuuden kasvuympäristö Amerikassa oli monikulttuurinen. Suomalaisiirtolaisten naapurissa asui uudisasukkaita eri Euroopan maista sekä paikallista väestöä. Kertomuksissaan amerikansuomalaiset erottelevat itsensä muista etnisistä ryhmistä kielen, lähtömaan ja kansallisuuden mukaan. Sävyltään luokittelu on melko neutraalia eikä eri kansallisuuksiin kuuluvia arvoteta paremmiksi tai huonommiksi. Kokemukset aikaisemmasta asumisesta monikulttuurisessa elinympäristössä lienevät auttaneet amerikansuomalaisia sopeutumaan myös Neuvostoliittoon. Kielteisimmät arviot kohdistuvat Neuvostoliittoon muuton aikoihin, jolloin venäläiset luokiteltiin elintasoeroista johtuen lukutaidottomiksi virsujaloiksi. Nykyisin amerikansuomalaiset pitävät venäläisiä ystävällisinä ja avuliaina ihmisinä, joskin laiskoina ja viinaan menevinä.

Neuvostoliittoon muuton jälkeen amerikansuomalaiset sijoittuivat asumaan samoihin yhteisöihin loikkareiden kanssa. Amerikansuomalaisten puheessa kuultaa jopa sääli loikkareiden silloista asemaa kohtaan. Erilaisista maahantulotaustoistaan huolimatta amerikansuomalaiset ja loikkaarit näkevät itsensä yhtenä ”oikeiden suomalaisten” ja ”Karjalan rakentajien” joukkona. Sen sijaan inkerinsuomalaiset sijoitetaan venäläisten ja suomalaisten välimaastoon. Inkeriläisiä pidetään sekä tavoiltaan että kielellisesti venäläistyneinä.

Erik pohtii suhdettaan etniseen taustaansa. Hänen isänsä on inkeriläinen ja äiti amerikansuomalainen.

Erik. Inkeriläiset enemmän venäläisiä.

Äiti on vaikuttanut suuremmalta osalta ihmisen kasvatukseen. Suomalaiseksi enemmän, inkeröiseksi ei mitenkään. Se on vähän erikoinen. En ole koskaan ollut edes kontakteissa. Kaikki tuttavat suomalaisia. Amerikansuomalaisia, ei inkeriläisiä. Toisenlainen kulttuuri. Pitää ottaa huomioon, että kasvoivat suurimmalta osalta Venäjän puolella Inkerissä ja olosuhteet, missä asuvat, vaikuttaa kotikulttuuriin. Inkeriläiset enemmän venäläisiä. Vaikuttaa paljon näihin. Minä en tietysti ole ikinä elänyt niissä paikoissa, missä inkeriläiset asuvat. Kylissä. Nykyaikana ei ole. Kieli ollut vähän suomalainen. Kieli inkeriläismurre. Minun sukulaiset ovat inkeriläisiä. No, lähimmät sukulaiset joutuivat lapsuudessa lastenkotiin, hävittivät kaikki. Kun lapsi kymmenen, hävittää kielen ja kaikki. (AM20)

Vuorovaikutus paikallisväestön kanssa näkyy myös seka-avioliittojen solmimisessa. Ensimmäisen polven amerikansuomalaisista useimmat ovat avioituneet muun kuin suomalaisen kanssa⁴⁵¹ ja kaikki Neuvostoliitossa syntyneet jälkeläiset ovat solmineet avioliiton ei-suomalaisen puolison kanssa.⁴⁵²

Toisen polven amerikansuomalaiset integroituiivat kotimaansa yhteiskuntaan. Eroa valtaväestöön merkitsi perheen poikkeava tapakulttuuri ja tietoisuus vanhempien tai isovanhempien (amerikan)suomalaisista juurista. Venäläisistä heidät erotti lapsena vanhempien kanssa puhuttu kieli, yleensä suomi. Myöhemmin myös monen kotikieli on vaihtunut venäjäksi tai viroksi.

7.9 Amerikansuomalaisesta “neukuksi”. Muutokset itsemäärityksessä

Ensimmäisen polven amerikansuomalaiset ovat säilyttäneet etnisen identiteettinsä läpi elämän ja määrittelevät itsensä (amerikan)suomalaisiksi. Kansallisen itsemäärityksen perustan muodostavat suvun suomalaiset juuret ja oma syntymämaa – Yhdysvallat tai Kanada. Amerikassa ja Kanadassa asuessaan kertojat tunsivat olevansa enemmän suomalaisia kuin amerikkalaisia tai kanadalaisia, mutta Neuvostoliiton muuton jälkeen nimenomaan amerikkalainen ja kanadalainen identiteetti terävöityi suhteessa sekä toisiin suomalaisiin että kantaväestöön. Vain kahdesta kertomuksesta paljastuu, että kertojat ovat aikuisiässä peitelleet alkuperäänsä. Toinen kertoja esiintyi työssä ollessaan venäjänsaksalaisena, toinen ukrainalaisena.

⁴⁵¹ AN1, AN3, AN4, AN5, AN5, AN6, AN7, AN8, AM13

⁴⁵² AN17, AN19, AM20, AN21, AN22

Neuvostoliitossa syntyneiden polvien etninen identiteetti rakentuu suomalaisuudesta, amerikkalaisuudesta ja asuinmaasta sekä perhetaustasta riippuen venäläisyydestä, virolaisuudesta ja/tai inkerinsuomalaisuudesta. Etnisyyden eri puolet aktivoituvat tilannekohtaisesti. Esimerkiksi suomalaisuus tulee Venäjällä asuvilla kertojilla näkyväksi vuorovaikutustilanteissa toisten suomalaisten, erityisesti vanhempaan ikäpolveen kuuluvien kanssa. Sen sijaan ollessaan tekemisissä toisten samanikäisten suomalaisten kanssa käytetään valtaväestön kieltä.

Perestroika ja inkerinsuomalaisten paluumuuton käynnistyminen ovat terävöittäneet etnistä itsemäärittelyä, ja taustalla ollut suomalaisuus on tullut näkyväksi. Matkat sukulaisten luo Suomeen ovat kasvattaneet suomalaista identiteettiä ja vierailut Amerikassa nostaneet siteet omaan tai vanhempien synnyinmaahan sisäisen pohdinnan kohteeksi.

Suomessa paluumuuttajina asuvat amerikansuomalaiset korostavat omaa taustaansa ja haluavat erottautua inkerinsuomalaisista. Sukupolvieroista huolimatta kertojat ovat sopeutuneet hyvin Suomeen eikä kertomuksista kuulu syrjinnästä kielivää puhetta. Suomessa asuminen on vaikuttanut joidenkin lähtömaan identiteetin korostumiseen, kun suomalaisina entisessä kotimaassaan itseään pitäneet paluumuuttajat ovat huomanneet erottuvansa kantasuomalaisista sekä kielellisesti että tapakulttuurin suhteen. Jotkut kertojat ovat Suomeen muutettuaan tunnistaneet itsessään ja muissa venäjänsuomalaisissa paluumuuttajissa neuvostokasvatuksen ja yhteiskunnan painanteita itsessään. Paluumuuttajien kanssa työskentelevä nainen on huomannut Neuvostoliitossa eläneissä "neukkumaisia" piirteitä. Erilaisessa yhteiskuntajärjestelmässä kasvaneelle ihmiselle uuden kotimaan lainsäädännön ja tapakulttuurin sisäistäminen kestää kauan. Vanhat mallit vaikuttavat taustalla, mistä syystä omia ja yhteisiäkin asioita hoidetaan edelleen kuin ennen Neuvostoliitossa.⁴⁵³

7.10 Mistä amerikansuomalaisten kertomuksissa ei puhuta

Amerikansuomalaisten kertomuksista jäljitettävät nonkommunikaation kohdat ovat pääosin samoja kuin muilla tutkimuksen venäjänsuomalaisilla. Hiljaisuus kattaa erityisesti Stalinin kuoleman ja perestroikan välisen jakson. Oma perhe- ja naisilla myös työelämä ohittuvat kertomuksissa ylimalkaisin maininnoin, vaikka kertojat pitävätkin itseään "työhulluina" ja perhekeskeisinä. Osittain vaiet-

⁴⁵³ AN16, AN22

tuja ovat myös neuvostojärjestelmää sivuavat asiat, kuten politiikkaan ja maanpuolustukseen osallistuminen. Neuvostoliiton romahtamista käsitellään vain käytännölliseltä kannalta pohtimatta syvällisemmin tapahtumien muita merkityksiä. Koska amerikansuomalaisten itsemäärittelyyn liittyy käsitys itsestä Neuvostoliiton rakentajina, järjestelmän romahtaminen ei varmaankaan ole ollut heille täysin yhdentekevä historiallinen tapahtuma.

Vaikka amerikansuomalaisten kertojien perheissä puhuttiin omista kansallisista juurista, vainon vuosien tapahtumista vaiettiin inkerinsuomalaisten ja loikkareiden tavoin. Pelkona oli, että lapset voisivat ymmärtämättömyyttään levitellä asioita eteenpäin. Vieraiden kanssa puhuminen merkitsi riskiä, koska Stalinin kaudella jokainen ihminen oli potentiaalinen urkkija. Molemmat toisen polven kertojat, joiden isät palasivat vankileiriltä, mainitsevat, että vankilakokemuksista puhuminen oli vanhemmille ylivoimaista. Vankilavuodet tuntuivat ”tyhjiltä vuosilta”, jotka haluttiin unohtaa.⁴⁵⁴ Tyypillistä on, että elämän vaikeista tapahtumista puhutaan varsin neutraaliin sävyyn, kuten seuraava Raija Warkentinin tekemä haastattelu osoittaa.

Fannyn tarina etenee melko tasaisesti huolimatta varsin rankoista kokemuksista. Sen sijaan kuulemastaan liikuttunut haastattelijä tuo keskusteluun omat tunnereaktionsa, jotka kertoja kuittaa vähin selityksin ennen kuin jatkaa tarinaansa.

Fanny. Kolme lasta hän jätti sinne Volgan rannalle.

F: Pitkin Volgaä lähtivät viemään meitä. Se oli jo lokakuu, lokakuun siinä kymmenen päivän paikkeilla, kun meitä lähetettiin viemään. Ja kylmä siellä proomussa, kun meitä vietiin. Minä poikaa pidin koko ajan rinnassani palttoon sisällä, että se ei palellu. Puolitoista vuotta oli pojalla. Ja sitt me jäädyttiin jäihin. Jäädyttiin jäihin jo lokakuun lopulla Volgalla. Ja tulimme perille vähän ennen marraskuun, tätä marraskuun juhlia. Seitsemäntenä päivänä marraskuuta. Nämä tulivat ja vetivät jäänmurtajat meidät. Se oli viis proomua ihmisiä täynnä. Voi, kun siellä kuoli ihmistä, lasta! Oi, se oli kauhia. Kylmä, nälkä. Nälkä. Meillä ei ollut syömistä, ei juomista enää mittään. Minä olin myöskin sairas.

R: Vatsataudissako?

F: Kaikki. Tietysti vatsataudissa. Mitä sieltä Volgasta otettiin sitä vettä. Sinne ruumiita heitettiin ja vaikka mitä. (.) Tietäähän sen, mitä se on. Se oli. Sanotaan kaksi viikkoa ihan hullua elämää, jos ei enempi.

R: Siellä proomulla?

F: Proomulla, proomulla. Joo.

R: Ja kaikki oli *ihan onnettomia*?

⁴⁵⁴ AN15, AN22

F: *Oi, se oli.* (.) Mie kerrankin muistan, kun mä kerrankin heräsin yöllä, kun me oltiin ylimmäinen. Oli vain laudoista laitettu semmoinen. (.) Alhaalla oli ihmisiä ja me oltiin toisella lavalla. Lavitsalla. (.) Mä heräsin. Mun käsi oli. (.) Mä aina lasta pidin rinnassani. Niin siellä käsi oli pudonnut toisen lapsen päälle, niin se oli kuollut lapsi siinä minun vieressä. Sillä naisella oli kolme lasta ja kaikki hän jätti sinne Volgan rannalle. Semmoissa oloissa me olimme.

R: Se oli *masentavaa*?

F: *Oi, se oli kauheaa.* (.) No, sitten. Siitä se alkoi minun oma elämä. Piti ruveta ajattelemaan omin päin, että mitä tässä ruppee tekemään. (AN12)

Työarmeijan oloja koskevat kuvaukset ovat amerikansuomalaisen kertomuksissa Denzinin (1989) tarkoittamaa tiheää, identiteetin rakentumisen kannalta merkityksellistä kerrontaa. Aineiston ainoa vankileirille tuomittu amerikansuomalainen osoittaa haluttomuutta puhua haastattelijan kysymyksistä huolimatta kokemuksistaan, vaikka kerronta on muuten erittäin värikästä ja yksityiskohtaista.

Yrjö. Siellä olin rakennuksilla ja olin kaivoksissa.

Y: Ja sitten loppujen lopuksi vankileirille. Saatettiin vankileirille (.) ja sitten tuli vaan ilmoitus, että 58 sen pykälän mukaan tuomittu. Kymmenen vuotta ja viis vuotta karkotusta. Olkaa hyvä ja allekirjoittakaa. Teille on ilmoitettu. Ilman mitään oikeutta ja ilman mitään. (.) Ja sen jälkeen sitten, kymmenen vuotta olin vankileirillä.

R: Missä?

Y: Petroskoissa ensin ja sitten rakennettiin. (.) Ja Suojujoella (...) Me sellainen pieni porukka erotettiin vankileiristä ja sitten tänne rakennettiin silta ja mitä kaikkea. Yleensä sillanrakennuksessa. Sitten se oli neljä. (.) Oi voi, voi, mmmmm. Että en osaa oikein sanoa. 48. vai 49. vuonna, kun lähetettiin Norilskiin. (...)

R: Mitäs te jouduitte tekemään?

Y: Siellä olin rakennuksilla ja olin kaivoksissa. Olin hiilikaivoksissa. Ja sitten niin kuin 53. vuonna, niin kun karkotukselle vietiin tänne näin Krasnojarskiin. Sekin oli semmoinen matka vähän. Proomulla sitten, kyllä kai me viikko jyristiin vastavirtaan. Oli likelle 30 miestä. Niin kuin vapaa karkotukseen. (.) Karkotukselle Krasnojarskiin. (AM13)

Merkittävä poikkeavuus loikkareiden kertomuksiin verrattuna on poliittisten vankien rehabilitointia koskeva puhe. Omasta tai vanhempien rehabilitoinnista mainitsevat vain muutamat kertojat.

Yrjö. Eihän elämälle saa katkera olla.

Y: Sitten menin naimisiin. Ja siirryttiin Kesäjoelle ja sitten sinne tuli ilmoitus, että te olette niin kuin rehabilitoitu. Tämä on. No miten se suomeksi on?

R: Rehabilitoitu.

Y: Rehabilitoitu. Se niin kuin sitten kymmenen vuotta, että se on nyt niin kuin peruutettu se tuomio ja minä en ole niin kuin syyllinen ollut siihen mihinkään.

R: No, miltäs se tuntui?

Y: No, tuntuihan se. Kivalta. Kahden kuukauden (palkka) (...)

R: Ettei tullut katkeraksi, kun sai kärsiä sitten turhaan?

Y: No, voi hyvänen aika. On mulla ollut monta syytä olla katkera. He. He. Katkera? (.) Eihän elämälle saa katkera olla. Ei saa. (AM13)

Ensimmäisen kertojapolven nykyinen suhde syntymämaahan – Yhdysvaltoihin tai Kanadaan – kuuluu useimmilla myös vaiettujen asioiden joukkoon. Asia nousee puheeseen vain viidessä kertomuksessa. Kolme kertojaa ei haluaisi matkustaa Yhdysvaltoihin, vaikka tilaisuus siihen tarjoutuisikin. Amerikka tuntuu liian pelottavalta paikalta tai se on vain maa, jossa on sattunut syntymään, mutta jonka elämäntavat ja kulttuuri ovat vieraita. Vaikka lapsuuden kotipaikoilla käynti on tärkeä, yksi vierailu saattaa riittää.

Mirja. Minä kuitenkin jään Amerikan kansalaiseksi.

Se oli 1993 vuonna, minä sain sen passin. Nyt se tulee täyteen. Minä en sitä rupea jatkamaan. Mutta minä kuitenkin jään Amerikan kansalaiseksi. Siksi, että minä en matkusta. Siksi minä en rupea sitä hommamaan. Minä en matkusta ja siitä pitää maksaa. (AN4)

Amerikansuomalaisten Neuvostoliitossa syntyneille jälkeläisille vanhempien (tai isovanhempien) syntymämaan merkitys on etäinen. Kaksi kertojaa mainitsee käyneensä vanhempiensa kotipaikoilla Yhdysvalloissa, mutta ei sen enempää. Vaikka aihetta ei käsitellä kertomuksissa, hiljaisuutta ei voida mielestäni pitää tahallisen vaikenemisen haluna, vaan kyseessä on kertojien narratiivisen itsemäärittelyn kannalta merkityksetön asia.

7.11 Neljän sukupolven tarinaketju

Tutkimusaineistossa on neljän suoraan alenevassa polvessa olevan naisen kertomukset. Kertojaketjun muodostavat 85-vuotias Kanadassa syntynyt isoäiti, hänen Leningradin alueella syntynyt tyttärensä (67) ja Virossa syntynyt tyttärentytär (42) ja hänen tyttärensä

(20).⁴⁵⁵ Kaikki neljä naista asuvat nykyisin paluumuuttajina Suomessa. Haastattelut on tehty vuosina 1999–2001 ja jokainen kertoja on ollut haastattelutilanteessa yksin. Myöhemmin olen esitellyt kertojille analyysin tuloksia, jolloin on ollut mahdollista keskustella yhdessä tarinoiden erilaisista painotuksista. Tarkastelen näitä neljää kertomusta omana kokonaisuutenaan, koska neljän peräkkäisen kertojapolven tarinaketju valottaa mielenkiintoisella tavalla paitsi narratiivisen itsemäärittelyn myös kollektiivisten tarinoiden rakentumista. Etsin kertomuksista vastausta kysymyksiin:

1. Mitkä ovat eri kertojapolvien narratiivisen itsemäärittelyn keskeiset elementit ja

2. miten ne pysyvät tai muuttuvat sukupolvien myötä.

Arvioin myös,

3. miten yhden suvun tarina mahdollisesti kuvastaa laajemmin venäjänsuomalaisien kokemuksia.

Aluksi esittelen jokaisen neljän kertojan elämäntarinan juonirakenteen kunkin omien painotusten mukaisesti.

Lea, 85

Lea (AN6) syntyi Kanadassa, mutta matkusti kolmevuotiaana äitinsä kanssa Suomeen isovanhempiensa luo. Parin vuoden perästä he palasivat isän luo, joka oli tällä välillä muuttanut Yhdysvaltoihin. Isä oli Suomessa työskennellyt lasinpuhaltajana ja jatkoi aluksi ammittiaan Kanadassa, mutta joutui terveyssyistä luopumaan työstään ja siirtymään rakennustöihin. Muutaman vuoden kuluttua myös äiti sairastui vakavasti. Lääkäri suositteli hänelle leudompaa ilmanalaa, minkä seurauksena äiti ja tytär muuttivat Kaliforniaan. Lea pääättelee, etteivät vanhempien välit olleet kaikkein parhaat, sillä isä ei tullut vaimonsa hautajaisiin, kun tämä muutamaa vuotta myöhemmin kuoli. Äidin kuoleman jälkeen kymmenvuotias Lea palasi isän luo Clevelandiin. Hän asui aluksi sijoitusperheessä, mutta isän avioiduttua uudelleen tytär muutti uusperheeseen. Perhe-elämää ehti kestää vain pari vuotta, kun isä lähti Karjalaan vuonna 1930 ensimmäisten amerikansuomalaisten kommunistien joukossa. Lean ollessa 15-vuotias äitipuoli osti hänelle matkalipun Neuvostoliittoon, vaikka isä oli yrittänyt Karjalasta lähettämässään kirjeissä viestittää, ettei sinne kannattaisi tulla.

⁴⁵⁵ Iät haastatteluhetkellä 1999–2001.

Lea. Se oli kuin yö ja päivä Amerikan kanssa.

Tulimme laivalla Leningradin satamassa. Leningradissa oli kaikki tollit, kaikki avasivat. Kaikilla oli sellaiset reisikiristut, suuret semmoiset. Kaikki avattiin ja pölytettiin. Se oli meistä niin hirveätä, ettemme uskaltaneen arvatakaan. No, olimme yhtä yötä, sanottiin hotellissa. No, hotelli se ei ollut. Meitä pantiin kaikki yhteen huoneeseen, miehet ja naiset. Nukuimme ei petissä vaan lattialla. Mikä sinne pantiin matrassi vai mikä. Seuraavana iltana, juna meni vasta illalla. Se juna oli niin hirveä (...) Se oli kuin yö ja päivä Amerikan kanssa. Meillä oli (Amerikassa) jo asunto, missä oli viisi huonetta. Minulla oli oma pikku makuuhuone. Ja äitillä ja isällä oli toinen. Meillä oli vannat ja kaikki oli olemassa, sähkötulta, kaasuhella. Kaikki oli sellaista, modernia. Sähkökylmetykskaappeja ei vielä ollut, mutta kaksi kertaa viikossa kävi auto, jossa oli suuret jääpalat. Ikkunalle piti panna 50 kiloa vai 25 kiloa, että ihminen näki autosta ja otti suuret konksut ja toi ylös. Oli sellainen jääkaappi ja alhaalla oli jonkinlainen fati tai jotain. Sellaista oli se elämä, kaikki oli olemassa. Täällä ei ollut mitään.

Matka jatkui muutaman viikon kuluttua Uhtualle kuorma-auton avolavalla yhdessä työleirille passitettujen vankien kanssa. Lea vankien läsnäolo pelotti, mutta kuljettaja vakuutti, etteivät miehet tekisi hänelle mitään pahaa. Isä oli toimittanut tyttarelle paksun lammasnahkaturkin ja huopikkaat, jottei tämä paleltuisi lokakuun koleudessa. Isä oli Uhtualla suuren teollisuuslaitoksen johtajana. Perillä elämänolosuhteet olivat siedettävät. Asuntona oli kolmen huoneen huoneisto. Vaikka ruoka oli tiukalla, amerikansuomalaisina heillä oli mahdollisuus ostaa elintarvikkeita valuuttakaupasta. Myös äitipuoli muutti jonkin ajan kuluttua Karjalaan, mutta viihtyi miehensä luona vain kuukauden. Isä löysi itselleen varsin pian nuoren karjalaisen vaimon. Lea sai kuitenkin tarpeekseen yhteisestä perhe-elämästä ja muutti tyttöystävänsä luo.

Lea oli opiskellut Amerikassa viulunsoittoa. Ollessaan esiintymässä Uhtuan radiossa hän tapasi tulevan miehensä, Leningradin läheltä kotoisin olevan pianistin. Miehen isä oli inkeriläinen ja äiti suomensuomalainen. Jonkin ajan kuluttua nuoripari muutti Leningradin lähelle Siestarjoelle ja asettui asumaan miehen kotiin.

Lea. Huomenna kello 12 olette rautatieasemalla.

Ei se kovin hääppöistä ollut. Hänen äiti oli hyvin sellainen, sanon, minua vastaan ja toiselle miniälle. Hän oli ihan venäläinen. Eino puhui hyvin venäjää. Tämä nainen ja hänkin oli korkeakoulussa oppinut ja oli venäläinen. Ja minä en ollut oikea suomalainen, koska olin syntynyt Kanadassa. Ei merkinnyt mitään, että äiti ja isä olivat syntyneet Suomessa. Hän ei tykännyt minusta eikä tykännyt tästä toisesta miniästä. Hän teki hirvittävän paljon kepposia meille. Oli vähäisen ilkeä. Huono sanoa kuollutta ihmistä, mutta oli hyvin kiusallinen. Sitten tuli sota ja meidät evakuoitiin. Tuli sel-

lainen käsky, tuli kotiin miliisi. Niin kuin politsej. Sanoi, huomenna kello 12 olette rautatieasemalla, teitä lähetetään Uraliin. Sanoin, mihinkään ei mennä. Kyllä te menette. Näytti sitä pyssyä, kyllä te menette.

Lealla oli tuolloin kolme lasta, kaksi tyttöä ja pieni yhdeksän kuukauden ikäinen poika. Vajaan 50 kilometrin matka Siestarjoelta Laatokan rannalle kesti neljä vuorokautta. Sieltä matka jatkui kuorma-autolla jäätietä pitkin toiselle rannalle. Matka oli vaarallinen, sillä kevät oli pitkällä ja jää haurasta. Laatokan toisella rannalla evakot ohjattiin härkävaunuihin ja juna lähti matelemaan kohti tuntematonta päämäärää. Leningradin piirityksessä nälkiintyneille ihmisille matkan rasitus oli liian kova ja monet sairastuivat. Myös Lean pikkupoika Yrjö kuoli junamatkan aikana.

Lea. Menemme nyt ja pikkuveljen hautaamme.

Oli laki ja sääntö, että kuka kuolee – siellä kuoli hyvin paljon ihmisiä – heti, kun juna jossain aseman lähellä pysähtyy, heti pitää nostaa sieltä vaunusta pois. Mutta kun minä aloin tulla, oli vielä hirveän mutaista ja märkää. Satasi. En pannut sitä lasta mihinkään. Kaikki näkö, kun ompelin sellaisen täkin ja laitoin sen lapsen sinne sisään ja odotin niin kauan, että jossain tulee kuivaa. Niin se lapsi oli minulla kuusi päivää, ettei kukaan tiennyt, että se lapsi oli kuollut (...) Kun tulimme, siihen aikaan oli vielä Stalingrad. Siellä oli kuivaa. Oli jo huhtikuun loppu. Siellä oli hiekkamäet. Meille aina sanottiin, kuinka kauan se juna seisoo. Ja joku tuli ja sanoi, että kaksitoista tuntia seisoo. Kaikki juoksivat torille. Oli tarvis jotain vaihtaa ja saada muuta ruokaa, maitoa tai mitä. Kutsuin lapset. Ellen oli jotain kuusi ja puoli vuotta vanha. Minä sanoin, menemme nyt ja pikkuveljen hautaamme. Millä sinä hautaat? Sinulla ei ollut kuin käsi, millä sait hiekkaa sen verran, että saimme sinne sisään. Sinne hän jäi. En tiedä, löysivätkö jotkut koirat vai löysivätkö jotkut ihmiset. Sitä en tiedä.

Lean perheen junamatka päättyi Sisä-Venäjälle, Krasnodariin, josta heidät osoitettiin 25 kilometriä kaupungin ulkopuolella sijaitsevaan kolhoosiin. Perhe sai asunnoksi huoneen, jossa oli pelkkä maalattia. Asunnon vaatimattomuus ei kuitenkaan haitannut, sillä Lea oli tyytyväinen päästessään ensimmäistä kertaa erilleen miehensä vanhemmista. Jo muutaman kuukauden kuluttua, heinäkuun alussa, saksalaiset valloittivat paikkakunnan. He luovuttivat paikallisille talonpojille takaisin kollektivisointivaiheessa valtiolle takavarikoidut talot. Tässä yhteydessä Lea joutui mökistään taivasalle, mutta tarmokkaana ihmisenä hän lähti saksalaisten komentajan puheille. Saksaa taitamattomana hän turvautui englannin kieleen, koska arveli saksalaisten upseerien osaavan sitä. ”Amerikkalaiseksi” hän ei uskaltanut esittäytyä, vaan kertoi olevansa suomalainen. Asuntoasia järjestyi kuntoon. Lea uskoo, että suomalaisuus pelasti hänen henkensä.

Sodan päätyttyä vuonna 1945 Lea tyttäreineen palasi Leningradiin. Tällöin paljastui, että mies oli sodan aikana löytänyt toisen naisen. Avioliiton kariutuminen ei ollut ainoa isku, sillä myös koti oli tuhoutunut sodassa. Yksinhuoltajana Lean oli pakko saada itselleen töitä. Lähistöllä oli lasten parantola, jonne ystävät kehottivat Leaa hakeutumaan siivoojaksi. Ajatus ei kiehtonut.

Lea. Englannin kieltä on aina tarvis.

Siivooja en ole, mulla on parempi ammatti. Englannin kieltä on aina tarvis ja konekirjoitusta. Minä oppisin jo Amerikassa pimeään systeemin, että aivan. Ja minä menin satamaseen. Kaiken ylemmän luokse.

Lea sai työpaikan konekirjoittajana. Palkka oli hyvä ja työ mukavaa, mutta hankaluutena oli pitkä työmatka, sillä Lealle ei annettu lupaa muuttaa Leningradiin. Työpäivät venyivät pitkiksi. Lea joutui lähtemään Leningradiin varhaisella aamujunalla ja tuli kotiin vasta iltamyöhällä. Se oli kuluttavaa aikaa sekä äidille että lapsille. Mutta elämän suunta kääntyi, kun Lea sattumalta tapasi Leningradissa asioidessaan Virossa asuvan entisen miehensä tädin. Kuultuaan Lean vaikeuksista täti kehotti häntä muuttamaan luokseen Viroon.

Lea. Nyt en enää jaksa.

Hän piirsi minulle aivan kartan, miten minä hänen luokse pääsen. Täsmälleen hän piirsi, missä asui. Yksi kerta tuli sellainen ajatus, että nyt en enää jaksa. Rahaa ei ollut. Leipäkortit kaikki myin. Lasten kortit jätin, että he saivat leipää matkaan. Sain sitten junarahaa.

Perhe matkusti Viroon. Aluksi Lea asui tädin luona, mutta pian hänelle järjestyi siivoajan paikka ja asunto lasten tuberkuloosiparantolasta, jossa Lea työskenteli elämänsä seuraavat 18 vuotta. Hän löysi uuden miehen ja synnytti kaksi lasta, mutta suhde päättyi eroon.

Lea. Olen ennen pärjännyt ja pärjään nytkin.

Se oli sellainen niin kuin sanotaan naisten mies. Ei kelvannut yhdestä naisesta, niitä piti olla monta. Erosin hänestä ja jäi nämä kaksi lasta. Poika oli kaksi ja puolivuotias. Tyttö, joka on nyt Amerikassa, oli kahdeksan kuun vanha. Kaikki ihmettelivät, miksi lasen miehen pois. Mutta minä ajoin hänet pois. Lapset on niin pieniä. Minä sanoin, kyllä minä pärjään. Olen ennen pärjännyt ja pärjään nytkin. Ja pärjäsini. Lapset kasvoivat ja pitkän päälle kaikki meni naimisiin.

Lea kuuli tyttäreltään, että Tarton yliopistossa tarvittiin englanninkielentaitoista konekirjoittajaa. Aluksi ajatus yliopistoon me-

nosta hirvitti, sillä muutos parantolan siivojasta yliopiston virkailijaksi tuntui liian huimalta. Epäröinnistään huolimatta Lea otti tehtävän vastaan ja työskenteli yliopistolla 24 vuotta.

Perestroikan aika toi syvällisiä muutoksia aikaisempaan elämään. Vuonna 1988 Lea pääsi ensimmäistä kertaa turistimatkalle Suomeen sukulaisten luo. Vuonna 1989 nuorin tytär oli lähtenyt Amerikkaan käymään, mutta löysi sieltä itselleen miehen ja päätti jäädä asumaan. Lapset olivat jääneet isänpuoleisen mummon hoitoon Viroon, mutta tytär pyysi äitiään tuomaan heidät luokseen Amerikkaan. Tehtävä ei ollut helppo, mutta lievää oveluutta käyttäen se onnistui. Lastenlastensa kanssa Lea palasi lapsuutensa maisemiin Los Angelesiin. Entisen kotikaupungin näkeminen oli mieleenpainuva kokemus, vaikka paluu tuntuikin liian myöhäiseltä. Lea asettui asumaan tyttärensä luokse, mutta itsenäiseen elämään tottuneena hän ei sopeutunut muista riippuvaan asemaansa.

Lea. Vähäsen liian myöhään.

Minulla oli oikein kiva, että pääsin katsomaan sitä vanhaa kaupunkia. No, kaikki vähäsen liian myöhään. Olin jo liian vanha. Olin 74-vuotias, kun menin Amerikkaan. Siellä oli vuoden ja kaksi kuukautta. Asuin tyttären perheessä. Sillä miehellä oli kiva kotu. Se oli itse kaikki rakentanut. Se mies oli sellainen, että osaa vaikka mitä tehdä. Hän on monta koulua lopettanut. Viisas mies. Mutta siellä ei olisi minkäänlaista apua saanut. Tyttö kävi töissä. Sitten kun hän palkan oli saanut, koska antoi viisi dollaria, joskus 10 dollaria. Olin itse koko elämän tienannut, siinä se oli, että ajattelin, että minä olen täällä viides ratas.

Runsaan vuoden Amerikassa olon jälkeen Lea päätti palata takaisin Viroon. Tällä välillä vanhin tytär ja hänen tyttärensä olivat muuttaneet Suomeen. Lea seurasi perässä, mutta asuntoa ei tahtonut löytyä. Lea päätyi Pelastusarmeijan asuntolaan. Asuntolan täysihoido harmitti häntä kuitenkin, sillä oleskelu nielaisi lähes koko toimeentulotuen. Lea halusi itselleen kodin, jossa voi elää omatoimista elämää. Hänen onnistuikin saada yksiön vanhustentalosta.

Leasta elämä Suomessa on turvallista, mutta myös yksinäistä. Vaikka vuorovaikutus lasten kanssa on tiivistä, ystäviä ja muuta sosiaalista elämää saisi olla enemmän. Virossa asuvat läheiset ystävät ovat kuolleet ja Suomessa olevat sukulaiset ottavat vain harvoin yhteyttä.

Lea. Yksikään serkku ei ole käynyt katsomassa.

Suomessa on paljon sukulaisia. Ja ne kävivät, ensimmäiset laivat kun tulivat Tallinnaan 60-luvulla. Niin kauan kun olin Virossa, ne kävivät joka vuosi. Mutta uskokaa tai älkää, niin kauan kun olen täällä asunut, yksikään serkku ei ole käynyt katsomassa. Kävivät kerran vuodessa Tallinnas-

sa. Se oli vähän eksootika. Saivat ryyppätä ja saivat tanssia laivan päällä. Se oli vähän mielen lauhdutusta heille. Mutta tänne ei ole kukaan tullut. En tiedä, mikä siinä on, etteivät tule. Mikä siinä on? Eikö he tykännyt, että tulin Suomeen? Arvaan sitä, että mitä minä tänne tulin. Ja täti niin hirveästi odotti. Mutta siihen aikaan ei ollut vielä Gorbatšov.

Lea on ystäväystynyt samassa vanhustentalossa asuvan inkerin-suomalaisen naisen kanssa ja he kyläilevät toistensa luona. Lea on alkanut kirjoittaa muistiin omaa elämäkertansa englanniksi. Työ on hidasta mekaanisella kirjoituskoneella.

Lea. Kuin kysytään minulta, missä sinun isänmaasi on, en osaa sanoa.

Ensin kirjoitan käsiksi ja monta kertaa luen, onko sen niin. Toista sanaa katson sanakirjasta (...) Olin hyvin onnellinen kun sain tämän asunnon ja olen vielä tänäkin päivänä hyvin onnellinen. Kiitän Suomen kaikkea niitä, Koivistoa, kuka on auttanut meitä. Olemme kiitollisia. Uskon, että kaikki inkeriläiset ovat hyvin kiitollisia (...)

Ja nyt olen joutunut tänne isän ja äidin isänmaahan. Kuin kysytään minulta, missä sinun isänmaasi on, en osaa sanoa. En osaa. Niin monta niitä on. Kanada jää syrjään. Muistan vain kaksi episodtia. Suomen ja Urjalan muistan hyvin. Amerikan elämän muistan hyvin. Se Venäjän eläminen. Mutta Virossa minä olen kaikkein kauemmin elänyt. Sain uusia tuttavuuksia, olin 30-vuotias, kun tulin Virossa. Nuorena saa paljon paremmin tuttavuuksia, kun vanhassa iässä saa tuttavuuksia. Ei tunne sinun historiaa, ei ole yhdessä elänyt. Kaikki tiesi, miten ollaan eletty. En voi sanoa, että Suomikaan on minun isänmaa. Ei Amerikkakaan. Tulin ja olin siellä. Oli hyvä ajatus, että jään sinne. Mutta tulin pois. Mutta olen täällä Suomessa hyvin rauhassa.

Ellen, 67

Lean tytär Ellen (AN17) on syntynyt Siestarojella, historiallisella Inkerinmaalla noin 30 kilometriä Pietarista. Perheeseen kuuluivat vanhempien ja sisarusten lisäksi myös isovanhemmat, inkeriläinen vaari ja Helsingissä syntynyt mummo, jonka aikaisemmista elämänvaiheista Ellen on saanut tietoja vasta Suomeen muutettuaan. Isällä oli kaksi ammattia: muusikko ja kirjanpitäjä. Kotikielenä oli suomi. Perheensä taustoista Ellen kertoo, että hänen äitinsä oli 15-vuotiaana muuttanut Amerikasta Karjalaan isänsä luokse. Äitipuoli oli ostanut matkalipun, vaikka isä oli yrittänyt estellä tyttärtään tulemastakin. Uhtualla äiti oli tavannut Ellenin isän radionauhoituksessa. Karjalasta Ellenin vanhemmat muuttivat Siestarjoelle ja asettuivat miehen kotitaloon.

Ellen. Se elämä oli siellä ihan helvettiä.

Se elämä oli siellä ihan helvettiä. Isän äiti ei hyväksynyt äitiä ja hänellä oli

vaikea siellä asua. Appivanhemmat olivat jotenkin erikseen, eivät erittäin paljon huolinut äidistä ja lapsista, vaikka saman katon alla asuivat. Äiti asui kolmen lapsen kanssa pienessä huoneessa. Oliko se kaksitoista tai kolmetoista neliötä.

Sodan puhjettua perhe jäi Leningradin saartorenkaiseen. Piiritystalven aikana oli ankara pula ruuasta, suoranainen nälänhätä. Kun evakuointi alkoi, isä pääsi lomalle armeijasta ja auttoi perhettään lähtemään evakkoon. He pääsivät Laatokan yli viimeisten joukossa huhtikuun ensimmäisenä päivänä, jolloin jää oli jo haurasta. Ellen muistaa, miten heidän edessään kulkenut auto upposi avantoon. Vastarannalla odotti juna ja matka jatkui härkävaunuissa Sisä-Venäjälle.

Ellen. Käsillä kaivettiin kuoppa ihan radan viereen.

Ja se matka oli täynnä vaaraa. Pommitettiin koko ajan. Ei mitkään aikataulut olleet härjävaunulla. Vain pysähdyttiin ja äiti kävi hakemassa jostain ruokaa. Ruokaa annettiin kerran vuorokaudessa. Ja sitä ilmoitettiin vasta silloin, kun juna pysähtyi. Mutta kauanko se juna seiso, sitä ei sanottu. Se oli vain ihmetellä, miten vanhemmat, joilla oli lapsia, jaksoivat. Kun juna oli paljon, piti ihan ryömiä niiden alta ja mennä torille ostamaan ruokaa tai mistä sitä sai.

Äiti oli saanut ensimmäistä kertaa maitoa sille pikkupojalle, mutta siten selvisikin, että poika oli kuollut. Äiti ei halunnut niin vaan jättää sen lapsen. Oli sellainen historiallinen kaupunki kuin Stalingrad, jossa juna pysähtyi. Siellä ihan käsillä kaivettiin kuoppa ihan radan viereen ja sinne me se poika laitettiin. Se on mulla mielessä. Mutta hän oli siis elonkirjoissa kolme tai neljä päivää. Siitä hyvästä oli se, että äiti sain hänestäkin niitä seteleitä. Ruuasta. Ja miten me söimme, en muista yhtään mitään. Sen muistan vain, että kun matka oli pitkä ja melkein kaikilla oli ripuli. Minun vaari jäi monta kertaa junasta, kun oli omilla tarpeillaan. Ja mutta kummallisesti hän aina löysi junaan kuitenkin. Me päädyimme Krasnodarin alueelle.

Ellen aloitti koulunkäynnin Krasnodarissa ja oppi venäjän kielen alkeet ilman suurempia vaikeuksia. Saksalaisten tulo mullisti elämän uudelleen. Paikallinen väestö pakeni valloittajia, mutta Ellenin perheellä ei ollut mihin mennä.

Ellen. Se varmaan järkyttyi ja äiti jäi eloon.

Seuraavana päivänä saksalaiset tulivat uudelleen ja kävelivät ne kaikki huoneet lävitse. Ja siellä oli Stalinin ja Leninin kuvat. Ne rupesivat meitä uhmaamaan ja äitiä. Yksi oli vienyt äidin ulos. Hänellä oli ase kädessä. En tiedä, olisiko hän tehnyt äidille mitään vai ei. Mutta olin niin rohkea, että hypäsin hänen selkäänsä. Se varmaan järkyttyi ja äiti jäi eloon.

Sodan loputtua perhe palasi takaisin Leningradin alueelle. Koti oli hävitetty ja jäljellä olivat vain paljaat seinät. Kun muutakaan paikkaa ei ollut, perhe asettui sinne asumaan, mutta ilman isää. Hän oli löytänyt toisen naisen ja jäi Leningradiin. Ellen oli aina ollut isän tyttö ja kärsi erosta. Hän muistaa äidin pitkät työpäivät. Äiti lähti kotoa aamuviideltä ja palasi takaisin illalla yhdeltätoista. Pikkusisar oli päivisin lastentarhassa ja sai siellä syödäkseen, mutta toisella kymmenellä olevan Ellenin tilanne oli pahempi. Hänen oli tultava päivät toimeen omin neuvoin.

Käännekohta Ellenin elämässä oli muutto Viroon Mari-tädin luo. Äiti sai töitä lasten tuberkuloosiparantolasta, mutta Ellen jäi aluksi asumaan tädin luo. Varmistaakseen työpaikan saannin äiti ei uskaltanut kertoa, että hänellä oli kaksi lasta huollettavanaan. Jonkin ajan kuluttua kuitenkin myös Ellen muutti muun perheen luo.

Ellen. Ensimmäistä kertaa tunsin, että olin lapsi.

Siellä parantolassa oli tuberkuloosisairaat lapset ja siellä oltiin sisaren kanssa väliaikaisesti jotkut neljä kuukautta. Se oli hyvää aikaa. Siellä ensimmäistä kertaa tunsin, että olin lapsi ja minulla oli lapsuus. Ihmiset olivat kivoja ja me saimme ruokaa.

Puutteellinen viroon kielen taito viivästytti Ellenin koulunkäyntiä. Mennessään neljännelle luokalle hän oli jo 14-vuotias. Kun vuonna 1949 virolaisia kyyditettiin Siperiaan, Ellenin äiti pelkäsi, että myös heidät suomalaisina ajettaisiin pois Virosta. Lisäksi äidin avomiestä epäiltiin kollektivisoinnin vastustajien suojelusta.

Ellen. Olimme ihan varmoja, että meidätkin viedään.

Äiti oli pakannut kaikki ja me istuimme niillä pakkauksilla. Olimme ihan varmoja, että meidätkin viedään jonnekin. Ja muistan, että aamulla kuin herättiin, meidät oli piiritetty. Sotilaat oli ympäri taloa (...)

Se oli maaliskuu ja lumi oli maassa. Silloin osasin venäjää ihan hyvin. Yksi venäläinen sotilas sanoi, että tänään et lähde kouluun. Minä sanoin, että en ole ollut pois koulusta yhtään päivää ja tänäänkin menen. Ja lähdin. Pelkäsin, mikä siellä takana pamahtaa, mutta mitään ei sattunut. Mutta latit oli nostettu. Joka paikasta etsittiin. Äiti oli silloin raskaana. Huhtikuussa syntyi veli. Suurella vatsalla hänet ajettiin latoon. Hän meni edessä ja ne sotilaat kaikki jäljessä. Äiti olisi saanut ensimmäisenä surmansa, mutta onneksi meillä ei ollut ketään. Mutta toisesta talosta löydettiin ja hankolla tapettiin. Meillä oli hyvä tuuri. Me ei jouduttu Siperiaan.

Leningradissa asuva isä halusi, että tyttö oppisi venäjää. Kun äidillä oli suuren perheensä elättämisestä jatkuvaa huolta, hänellä ei ollut mitään Ellenin muuttoa vastaan. Myös isän toimeentulo oli tiukkaa, vaikka hän tekikin kahta työtä. Huonon taloudellisen tilan-

teen takia Ellen meni töihin ja aloitti opiskelun iltakoulussa. Viidennelle luokalle joutuminen hävetti, koska ikänsä puolesta hänen olisi kuulunut olla opinnoissaan pidemmällä. Mutta huomattuaan toisten oppilaiden olevan vieläkin vanhempia, helpotus oli suuri. Elämä isän ja tämän uuden vaimon luona ei ollut helppoa. Isä piti kotona kovaa kuria. Ellen ei saanut käydä tansseissa ja ystävien kanssa seurustelemisellekin isä asetti tarkat rajat.

Ellen. Kaksi vuotta asuin nurkissa.

Kerran kun menin luistelemaan, myöhästyin puoli tuntia. Se oli rangaistukseksi, että minulle ei annettu ruokaa. Kun mä tulin kotiin valot oli sammutettu ja ruokaa ei jätetty. Olin nälkäinen. Sain rangaistuksen. Päätin, että lähdän sieltä. Puhuin koulussa omalle luokanopettajalle, hän ymmärsi ja päätti auttaa. Kaksi vuotta asuin nurkissa. Sain siivoojan paikan sieltä teknikumista. Kaikki kiitos luokanopettajalle. Hän oli hyvä ihminen. Mikä oli kummallinen asia, ikävöin perheeseen. Vaikka äitipuolen kanssa oli vaikeaa, se oli kuitenkin perhe. Mä säälin isää, että mikä häpeä oli isälle, että lähdin kotoa.

Ellen oli ahkera ja menestyi koulussa. Hän oli kurssinsa parhaita ja sai siitä hyvästä mahdollisuuden valita ensimmäisten joukossa työpaikan. Ellen halusi Viroon ja päätyi kalakombinaattiin mekaanikoksi. Hän oli kuitenkin sairastellut kurssin loppuvaiheessa, minkä takia käytännön harjoittelujakso oli jäänyt teknikumissa väliin. Ellen hallitsi kylmälaitteiden toiminnan vain teoriassa. Kauhun paikka oli, kun kombinaatin kokeneemmat työntekijät lähtivät jatkokoulutukseen ja hänen harteilleen sälytettiin vastuu kylmävaraston toiminnasta.

Ellen. Se oli ihan kuolemankauhu.

Siellä ei ollut kuin yksi "spesialisti" ja se oli Ellen. Siellä oli neljä kompressororia, jota piti käyttää, että tulisi kylmää. Silloin oli normit, että piti olla miinus kahdeksan astetta. Siellä oli miehiä, mutta ne oli lähetetty kursseille. Se oli ihan kuolemankauhu. Pelkäsin, että se räjähtää. Ne pysähtyi ja piti taas käynnistää. Olin siellä vuorokauden ympäri. En saanut välillä kotiinkaan. Minulla oli patjat ja ruuat ja odotin vain, milloin ne miehet tulivat sieltä kursseilta. Meni varmaan pari kuukautta, kun yksi tuli. Ei ollut vapaapäiviäkään, kun "suuri spesialisti" työskenteli.

Alkuvaikeuksien jälkeen työ lähti sujumaan. Ellen eteni uralaan, muutti paikkakuntaa, meni naimisiin virolaisen miehen kanssa ja sai tyttärensä. Vaikeudet jatkuivat. Asunto oli pieni, pikkutyttö sairasteli ja miehen kanssa oli ongelmia. Seurauksena oli avioero. Kun tytär kasvoi aikuiseksi ja meni naimisiin, Ellen tunsu olevansa

liikaa. Hän ratkaisi asiansa muuttamalla Tallinnaan, jossa hän avioutui uudelleen.

Vuonna 1989 perestroikan alettua seurasi uusi muutos. Inkerin-suomalaisten järjestötoiminta käynnistyi Virossa ja Ellen osallistui aktiivisesti Tallinnan Inkeri-seuran toimintaan. Seurat välittivät työntekijöitä tuolloin työvoimapulasta kärsivään Suomeen siivoojiksi, pesulatyöntekijöiksi ja sairaala-apulaisiksi.

Ellen. Organisoி oma tyttö töihin Suomeen!

Autoin löytämään tilat, missä se ”orjakauppa” kävi, kun suomalaiset kävivät hakemassa ihmisiä töihin. Ne naiset sanoivat, että miksi sinä, kun kaikki organisoit, niin organisoி oma tyttö töihin Suomeen. Sanoin, sitä en tee, hänellä on lapset ja hän ei osaa suomea. On liian aikaista, ehkä seuraavana vuonna. Se oli ensimmäinen ryhmä, minkä Eestin inkerin-suomalaisten liiton puheenjohtaja organisoи ja sanoivat, että voi olla, että toista kertaa ei tule. Pane vaan. Siellä oli testit, tytär pääsi.

Vuoden määräaikaisen työsuhteen jälkeen tytär päätti jäädä Suomeen ja sai töitä uimahallin siivoojana. Ellen matkusti tyttärensä luokse kylään 8. lokakuuta 1990 Georg Otsilla. Tytär ja tyttärentytär olivat vastassa satamassa.

Ellen. Olimme nyt inkeriläisiä.

Tyttö kuiskasi korvaan, että mummi, meillä on uutisia. Me saimme tänään asunnon. Kysyin, voinko siellä yöpyä. Joo, sinä mahdut sinne. Kun tulimme perille, en uskonut kuinka upea asunto Kristelillä oli. Itkin koko yön. Itkin onnesta (...) Kun en uskonut vieläkään, Kristel toi sen sopimuksen. Ja siinä sopimuksessa luki, että ”inkeriläinen”. Silloin tajusin vasta, mikä status meillä on. Olimme nyt inkeriläisiä. Aina olimme olleet suomalaisia. Siellä liitossakin puhuimme aina suomalaisia.

Ellenillä ei ollut aluksi ajatustakaan muuttaa Suomeen, mutta yllätyksekseen hän hankki kylämatkallaan itselleen työpaikan. Ellenin hämmästykseksi mies suhtautui myönteisesti vaimonsa päätökseen. Ellen viihtyi sairaala-apulaisena ja ystäväystyi työtovereidensa kanssa.

Ellen. Jossain kommunismissa varmaan olen.

Ajattelin, että mihin olen sattunut. Jossain kommunismissa varmaan olen. Neuvostoliitossa sitä ei ollut, mutta täällä Suomessa. Kun kysyt töitä, heti annetaan. Ja kun kysyn asuntoa, se annetaan (...) Olen kovin kiitollinen niistä vuosista, jotka sain siellä olla. Hyvin tulin toimeen, erittäin potilaitten kanssa. Ne sotaveteraanit. Se on merkillistä, kuinka uteliaita ne oli, hyvässä mielessä. Silloin alkoi Eestissä se muutos, miten ne kyseli poliitistista asioista. Minä en enää ollut nuori ihminen. Minulla on pitkä elämän

tie ja olin paljon nähnyt. Oli niille kerrottavaa. Vaikea oli siivota. Kun pääsi huoneeseen, ei päässyt pois. En voinut olla epäkohtelias. Ne kyselivät ja kyselivät. Kehun ja kiitän hirveästi meidän osastonjohtajaa. Hän minulle sanoi, että kerro vaan, heille on paljon tärkeämpää se, että sinä seurustelet. Ei sen niin tärkeä ole, että siivoat. Tosi kiva ihminen. Mutta tämä oli minun vika. Kun minä olen ollut toisessa ammatissa ja se on laittanut sen leiman. En ole mikään ylpeä, puhun kaikkien kanssa, vaikka työllisten. Mutta aina oli johtajat ja päänsinöörit. En osannut poistua siitä roolista. Minulla kun ei ole mitään auktoriteettia, että täytyy pelätä, että pomo tulee. Puhuin ihmisten kanssa avomielisesti. Siitä tuli kateus kollegoiden kanssa. Siinä tuli vähän hieromista.

Juuri kun vakituinen virka oli järjestymässä, iski lama. Ellen jäi työttömäksi. Hän olisi saanut jäädä työsuhdeasuntoonsa, mutta katsoi parhaaksi lähteä. Uusi asunto löytyi samasta vanhustentalosta, jossa hänen äitinsä asui. Vanhustentalossa asuminen oli Ellenille henkisesti vaikeaa aikaa. Siellä hän kuitenkin tutustui vanhaan inkerinsuomalaiseen opettajaan, jolta oppi paljon inkeriläisten vaiheista. Inkeriläisestä isoisästä huolimatta inkeriläisyys oli jäänyt hänelle lapsena vieraaksi. Ystävänsä mukana hän ajautui inkeriläisten yhdistystoimintaan myös Suomessa.

Ellen. Sydämen lähellä on Eesti.

Tässä kun Inkerikeskuksessa pyörin ja inkeriläisten kanssa olin tekemisissä. Ja erittäin viime vuodet, mitä olen ollut, olen vanhusten kanssa paljon ollut. Olen tuntenut, että olen myös inkeriläinen.⁴⁵⁶ Olen niin hirveän paljon kuullut, miten he rakastivat sitä Inkerinmaata. Olin niin pieni ja koti ei ollut inkeriläisten koti. Sodan jälkeen olin vain yhden vuoden. Inkeriläisyystunnetta ei ollut silloin yhtään. (.) Sydämen lähellä on Eesti. Siellä olen asunut 40 vuotta. Siellä on tapahtunut kaikki tärkeät asiat. Menin naimisiin, sain lapset ja lapsenlapset.

Nykyisin Ellenin elämä on kunnossa. Hänellä oli työttömäksi jäätyään vaikeuksia saada eläkeasiat kuntoon, mutta nekin järjestyivät.

Ellen. Ehkä he tienaa minunkin edestä.

Tunnen, ettei tarvi häpeä, että olen nollan päällä. Että tulevat kaikki tuet. Olen itekin tienannut. Tytär on ollut koko ajan työssä ja tienannut. Ja lapsenlapset ovat työssä ja tienaa veroja. Ehkä he tienaa minunkin edestä. Hyvät tulot ovat minulla. Olen oikeen tyytyväinen.

⁴⁵⁶ Ellenin etnisestä identifioitumisesta on keskusteltu hänen kanssaan myöhemmin haastattelun jälkeen ja hän määrittelee itsensä ”suomalaiseksi”.

Kristel, 42

Kristel (AN19), Ellenin tytär ja Lean tyttärentytär syntyi ja varttui Virossa. Vanhemmat erosivat tytön ollessa vielä pieni. Isä oli virolainen. Vaikka perheen kotikieli oli viro, Kristel tuntee kasvaneensa suomalaisessa perheessä.

Kristel. Olin Virossa suomalainen.

Olin Virossa suomalainen, koska meidän perheessä tavat olivat suomalaiset. Kunnioittaen oli se suomalaisuus perheessä ja tiesin vain, että me kuulutaan siihen. Historia on tehnyt sen, että mummo on sanotaan, vahingossa, Virossa (...) Meillä oli joulut hirveän tärkeät. Kirkossa me ei käyty. Ensinnäkin se oli kielletty ja toisaalta kukaan meistä ei ole kristitty tai kastettu. Mummo ei muista, onko hän kastettu vai ei. Hän sitä ei tiedä. Mutta kaikki muu, mitä jouluun kuuluu. Ja aina oli jouluna suomalainen radio. Kirkkomusiikki, sitä oli lapsesta saakka.

Kristelin äiti opiskeli suomea ja tyttärellä oli tapana selailta hänen oppikirjojaan. Kun koulussa opettaja oli kysynyt lapsien tulevaisuuden suunnitelmista, muut mainitsivat jonkin ammatin, mutta Kristel ilmoitti tulevansa isona suomalaiseksi. Suomalaisuus oli kuitenkin perheen sisäinen asia. Ystävien parissa kenenkään taustoista ei ollut tapana keskustella. Perheen ulkopuolinen elämä sujui, kuten muillakin tuon ajan nuorilla.

Kristel. Poliitiikka ei ole kiinnostanut minua tippaakaan.

Minä olin tosi aktiivinen pioneeri. Aktiivinen komsomoli. Ja ihmettelen, miten voin olla niin aktiivinen, kun politiikka ei ole kiinnostanut minua tippaakaan. Mutta siellä varmaan, siellä ei tarvittu. Tarvittiin vain malli-ihmistä, joka teki ja järjesti. Aina olen ollut tosi aktiivinen, mutta en ole ajatellut olenko niin sydämessä joku kommunisti tai pioneeri. Sitten poika on ollut oktooberlaps. Se on se ensimmäinen vaihe. Mä sanoin, näät sä, sinäkin voit sanoa joskus omalle lapselle, että sinullakin on ollut oma pikku tähti tässä rinnassa. Olit aika ylpeä silloin. Se oli ekalla luokalla tai toisella, kun pääsi oktoober-lapseksi. Sinä olit niin kuin Leninin lapsi silloin.

Kristel arvostaa lapsuuden- ja nuoruudenaikaisia kokemuksiaan mahdollisuutena osallistua sellaiseen maailmanhistorialliseen ilmiöön, joka nuoremmille sukupolville tulee olemaan pelkkää historiaa. Huolimatta aktiivisuudestaan poliittisissa nuorisjärjestöissä Kristel ei kuitenkaan osallistunut tai edes seurannut kiinnostuneena Viron itsenäistymiseen ja Neuvostoliiton hajoamiseen johtaneita tapahtumia.

Kristel. Kun muut oli ketjut kädessä, missä minä olin?

Kuuntelen muilta, mitä on tapahtunut ja mietin, olinko minä siellä. Kaikki sanovat, että kyllä sinä olit. Kun muut oli ketjut kädessä, minä kysyn, missä minä olin? Minua ei kiinnostanut tippaakaan, ei ollenkaan. Tuntuu niin kummalliselta.

Kristel avioitui nuorena virolaisen miehen kanssa, sai kaksi lasta ja erosi. Työ on aina ollut hänelle tärkeää. Hän aloitti ansiotyöt jo 15-vuotiaana musiikinopettajana lastentarhassa. Nuoresta iästään huolimatta hän ehti toimia Virossa ennen Suomeen muuttoaan monessa ammatissa: sihteerinä, terveystarkastajan apulaisena, tavaramallin talouspäällikkönä ja iltaisin baarissa tarjoilijana. Hän ei tunne kuuluvansa siihen ihmisryhmään, joka viihtyy 25 vuotta samassa työpaikassa ja palkitaan eläkkeelle siirtyessä kunniamerkillä.

Lähtö Suomeen töihin vuonna 1989 merkitsi Kristelille perusteellista elämänmuutosta. Vuoden määräaikainen työpaikka helsinkiläisessä pesulassa oli järjestynyt Eestin inkerinsuomalaisen liiton kautta. Suomeen tullessaan hän ei osannut suomea, mutta menestyi kuitenkin hyvin työssään. Hänelle annettiin tehtäväksi jopa atk:n opettaminen suomalaisille kollegoille. Jälkeenpäin Kristeliä harmittaa, ettei ymmärtänyt kysyä mahdollisuuttaan jatkaa pesulassa. Virossa toimivan inkeriläisjärjestön edustaja edellytti, että liiton kautta Suomeen työllistetyt palaavat vuoden kuluttua takaisin Viroon, mutta Kristel jäi Suomeen. Hän löysi toisen työpaikan ja sai jatkoa oleskelulupaansa. Samalla alkoi opettelu suomalaisen yhteiskuntaan. 1990-luvun taitteessa Viron ja Suomen väliset yhteiskunnalliset erot olivat vielä huomattavat.

Kristel. Kaikki meidän ihmiset ovat käyneet saman läpi.

Ensimmäinen viikko, en mennyt kauppaan ollenkaan. Ajattelin, että saan sokin siellä. Se oli just se paha aika, ettei meillä ollut mitään. Se oli -89. Se oli nimenomaan se, kun kupongit jaettiin. Pesupulverit, tulitikut ja kaikki olivat niillä kuponkeilla. Minulle oli se kylläisyys tässä. Ja sitten se kävi päässä läpi, kuinka paljon heitetään roskaa. Mutta minä olen huomannut, että kaikki meidän ihmiset ovat käyneet saman läpi. Ja sitten tulee hirveä tarve ostaa kaikkea. Sekin käydään läpi. Ei muuta kuin kotikoneita. Se oli mulle niin kuin sairaus. Mulla piti olla kaikki.

Sopeutuminen uuteen yhteiskuntaan onnistui alkukipujen jälkeen. Myöhemmin Kristel on huomannut, että hän olisi tarvinnut tulovaiheessa enemmän tietoa Suomen yhteiskuntajärjestelmästä. Työskenneltyään paluumuuttajien parissa useita vuosia hän tietää, että nykyisillä tulijoilla tilanne on paljon parempi.

Kristel. Rupesivat puhumaan, miten hyvin täällä sosiaalipalvelu toimii.

Mitä enemmän tänne ihmisiä tuli, sitä enemmän rupesi viesti kulkemaan. Vähän väärällä tavalla. Rupesivat puhumaan, miten hyvin täällä sosiaalipalvelu toimii. Olis pitänyt puhua toisten päin, että mitä työtä. Työtä ei ole, mutta sitä pitää etsiä. Muuten ei pärjää. Aika paljon tuli sillä ajatuksella, että sosiaalitoimisto pelaa hyvin. Sen kyllä huomaa näistä ihmisistä.

Lapsuudestaan saakka Kristel on kuullut mummonsa kertomuksia Amerikasta ja Suomesta. Tarinat mummon Amerikan kylpyhuoneesta ja hyväntuoksuista saippuoista kuulostivat sadulta perheen silloisissa asunto-oloissa.

Kristel. Muualla ei nähnyt sellaista, kun oli meidän perheessä.

Mummo kertoi sen, miten siistiä kaikki siellä oli. Miten paljon hän kävi kylvyssä. Miten suihkuhuoneet oli, kun meillä silloin ei Eestissä ollut. Minäkin pääsin asumaan sellaiseen asuntoon vasta 16-vuotiaana, jossa oli suihkut. Hän aina toi sitä esille. Meillä oli hirveän tärkeä kotona puhtaus ja se, miten pöytä katetaan. Mummo asui semmoisessa pienessä kylässä, missä käytiin paljon läpi naapureiden kanssa ja missä etenkin lapset kävi. Muualla ei nähnyt sellaista, kun oli meidän perheessä. Minä olin niin ylpeä siitä, että meillä oli kaikki. Koskaan ei ruvettu syömään niin, että olisi ollut miten vaan. Mutta toisaalta kyläläiset nauroi meitä. Mutta se oli semmoista hyväntahtoista naurua. Mutta hekin otti meitä niin kuin vieraita, ettemme kuuluneet joukkoon.

Kristelille on jäänyt mieleen erityisesti tarinat Karjalaan asettumisesta ja evakkomatkasta Laatokan yli Keski-Venäjälle.

Kristel. Siellä oli muusikkoja ja taiteilijoita.

Kun hän jo oli siellä Karjalan pohjoisessa, että miten hänellä oli ollut turkki päällä ja semmoiset hienot kengät. Että oli mennyt ohi kuorma-auto, missä oli ollut paljaita ihmisiä, vankeja. Ja mikä järkytys hänelle oli. Sitten hän on kertonut, miten heillä oli oma porukka suomalaisten kanssa. Siellä oli muusikkoja ja taiteilijoita kaikkia. Miten he yhden ystävättären kanssa samassa kämpässä asuivat ja miten siellä oli kylmä. Ihan perusteellisesti minä tiedän. Ja muu välillä harmittaa, mun lapset tietää myös, mutta ei niin perusteellisesti. Siinä on vain toive, että ne rupeaa itsenäisesti lukemaan. Mummo on kuitenkin kirjoittanut oman kirjan englannin kielellä, jos he sen lukevat. Kyllä me ollaan puhuttu kaikki, mutta ihan niitä perusjuttuja.

Vasta vanhemmalla iällä mummo on kertonut elämänsä synkemmistä ajoista ja tunteistaan. Kaikkein vaikeimmilla hetkillä hän oli hautonut jopa itsemurhaa, mutta lapset antoivat voimaa jaksaa elämässä eteenpäin. Nykyisin mummo on Kristelin mielestä suvun

tasapainoisin jäsen. Erityisen koskettava on tarina junassa nälkään kuolleesta lapsesta, jonka Kristel kuuli vasta aikuisena.

Kristel. Ei koskaan pysty käymään hänen haudalla.

Siellä Pietarin lähellä he asuit ja sitten kui tuli ne tiukat ajat Pietariin, heidät vietiin sieltä Kazakstaniin ja sitten ne oli Kazakstanissa siellä eteläpuolella oliit. Sitten kun he tulit sieltä takaisin, sitten ne oli Pietarissa ja sen jälkeen muuttiit Eestiin. Ja sieltä äiti muutti takaisin Pietariin isän luokse ja kävi siellä koulut. Näin se oli (...)

Järkyttävä tapaus, kun oma lapsi kuolee. Nyt hän ajattelee, että se oli niin kuin Jumalan tahto, koska hän ei tiennyt miten olisi selvinnyt, jos vauva olisi jäänyt eloon. Se oli toisaalta onni, toisten lasten pelastus. Miten luja ja kova pitää olla, että ylipäätään pärjää. Ja sitten haudata tämä lapsi. Hautasi sen semmoiseen paikkaan, mistä ei koskaan saa tietää. Ei koskaan pysty käymään hänen haudalla. Minulle oli järkytys kuunnella se uudestaan. Kuvitella.

Myös äiti on kertonut Kristelille omasta elämästään, lapsuudenkodistaan ja perheen evakkorekkestä. Äidin nuoruudessa suomalaisiin saatettiin suhtautua Neuvostoliitossa torjuen ja täti kärsi jopa suomalaisesta sukunimestään. Kristel ei kuitenkaan ole koskaan kokenut haittaa suomalaisuudestaan. Kolmessatoista vuodessa Suomesta on tullut hänen kotimaansa. Myös oma etninen identiteetti on muovautunut hybridiksi.

Kristel. Minusta ei ihan puhdasta suomalaista tule koskaan.

Viron kaipuuta ei ole. Siellä minä käyn ja väsyn nopeasti ja haluan takaisin. Mutta jotkut jutut on jäänyt, mitä minä tunnen, että tässä on paljon virolaisuutta. En osaa edes selittää sitä. Samassa tulee kauhea ristiriita. En voi sietää, että joku puhuu suomalaisista pahasti. Tulen niin vihaiseksi. Sitten olen täysi suomalainen. Otan ihan henkilökohtaisesti, että minulle olisi sanottu. Mutta samalla mietin, että miten virolainen tekisi. En osaa oikein selittää, mitä tämä on (...) No, täällä Suomessa asuessani olen virolainen, mutta myös suomalainen. Kyllä se on nyt niinku varmistunut. Alussa olin kauhean suomalainen, kun tulin. Mutta kyllä nyt olen nähnyt, että ne Viron vuodet tai ylipäätään se elämä, on vaikuttanut, ettei minusta ihan puhdasta suomalaista tule koskaan. Mutta samassa en ole myöskään puhdas virolainen.

Carina, 20

Carina (AN23) muutti Suomeen yhdeksänvuotiaana ja on nykyisin Suomen kansalainen. Hän valmistui vuonna 2001 lähihoitajaksi oppisopimuskoulutuksen kautta. Carinan lapsuus Virossa oli "normaali". Elämän täyttivät koti, koulu ja kaverit. Perheessä oli puhut-

tu isomummin amerikansuomalaisesta taustasta. Myös mummo on kertonut Carinalle omista kouluajoistaan Leningradissa ja kielivaikeuksistaan.

Carina. Olen tarpeeksi kuullut.

Ehkä oli jonkinlaisia perinteitä, mutta aika vähän kuitenkin. Ettei hirveesti nostettu kyllä sitä (suomalaisuutta) esiin. Sitä mä olen kyllä kuullut pienestä pitäen, miten se isomummon muutto on tapahtunut ja sen isästä ja äidistä. Sen mä muistan tosi hyvin, miten se on kertonut, miten isä muutti Venäjälle ja miten hänen äiti on kuollut, kun hän on ollut tosi nuori. Milaista se elämä oli niin kuin siellä Venäjällä muuton jälkeen ja miten paljon häntä harmitti, kun isä muutti joskus. Siihen asti, kun minun mummi on syntynyt. Nykyäänkin kertoo vielä, miten on Karjalassa asunut. Olen ihan perillä niistä asioista. Olen tarpeeksi kuullut.

Carinan äiti lähti Suomeen töihin vuonna 1989 ja tytär seurasi perässä seuraavana vuonna. Päälimmäisenä tunteena oli halu päästä äidin luo. Ystäväistä luopuminen ei tuntunut mitenkään haikkealta. Muutossa Carinaa jännitti lähinnä suomalaiseen kouluun meno. Kouluun mennessään Carina ei osannut suomea lainkaan, mutta vastaanotto oli pelkästään myönteinen.

Carina. Kaikki meni ihan nappiin.

Sattui tosi mukava opettaja ja se ilmapiiri oli aivan mahtava. Mä heti ensimmäisestä koulupäivästä tähän saakka en ole kokenut mitään koulu-kiusausta enkä mitään niin kuin sen takia, että olen jostain muualta tullut tänne. Sitten pikku hiljaa alkoi tulla harrastuksia ja kavereita ja kaikki meni ihan nappiin.

Aluksi Carinalla oli vain suomalaisia ystäviä, mikä jälkepäin ajatellen on hänen mielestään pelkästään myönteinen asia suomen kielen kehittymisen kannalta. Myöhemmin ystäväpiiriin on tullut myös toisia maahanmuuttajia. Nykyisin Carina tuntee yhä selvemmin olevansa suomalainen. Viroon on mukava mennä verestämään muistoja ja puhumaan viron kieltä, mutta paluu kotiin tuntuu aina helpotukselta. Suomi on nyt Carinan kotimaata.

Carina. Tulevaisuus on täällä Suomessa.

Se on totta kai se Viron kulttuuri ja tavat taustalla. Mutta ehkä sitten siinä yläasteikässä, että tulevaisuus on täällä Suomessa. Koti on täällä ja silleen. Pikku hiljaa iän karttuessa. Kyllä jossain vaiheessa 12-vuotiaana olin valmis muuttamaan takaisin. Päätin, että kun täytän 18 vuotta, menen sinne kouluun tai yliopistoon, mutta se on kaikki hävinnyt (...) Täällä on niin paljon rennompaa. Tämä on just oma paikka. Siitä olen huomannut, että tämä on varmaan minun kotimaani.

7.11.1 Neljän sukupolven kertojien narratiivinen itsemäärittely sukutarinassa

Neljän peräkkäiseen sukupolveen kuuluvan naisen elämäntarinoiden ketju valottaa paitsi neljän naisen ja yhden suvun kollektiivisen identiteetin rakentumista, myös venäjänsuomalaisten narratiivista itsemäärittelyä yleisellä tasolla. Sukulaisuuden lisäksi jokaiselle kertojalle on yhteistä maahanmuuttajuus. Sukupolvesta riippumatta kertojien narratiiviset tihentymät liittyvät nimenomaan maahanmuuttokokemuksiin, mutta niistä heijastuvat myös erilaiset yhteiskunnalliset myllerrykset.

Isoäiti Lean tarinassa narratiivisia tihentymiä on runsaasti. Hänen pitkään elämäänsä mahtuu sekä Neuvostoliiton rakentaminen että sen romuttuminen. Lea on asunut viidessä eri maassa, joissa puhutaan neljää eri kieltä: Kanadassa, Yhdysvalloissa, Neuvostoliitossa, Virossa ja Suomessa. Neuvostoliitossa hän asui Karjalassa, Inkerinmaalla ja Sisä-Venäjällä Viron lisäksi. Paitsi maahanmuuttoon Lean elämäntarinassa narratiiviset tihentymät paikantuvat Neuvostoliiton lähihistorian tapahtumiin. Lean ja hänen tyttärensä tarinoiden ydinepisodeja ovat olleet sota-aika ja evakkomatka Sisä-Venäjälle ja myöhemmin perheen muutto Viroon, muutokset perhe- ja työelämässä sekä paluumuutto Suomeen. Nuoruusaika Yhdysvalloissa on vaikuttanut pysyvästi tapoihin, joilla Lea määrittelee itsensä *englanninkielentaitoiseksi* ja *amerikkalaiseksi*. Amerikkalaisen taustan heijastuksia on myös muiden suvun jäsenten kertomuksissa.

Lean muutto Karjalaan vuonna 1932 on yksi sukutarinan keskeisimpiä juonisäikeitä. Siihen kuuluvat kertomukset Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välillä vallinneista räikeistä elintasoeroista ja erilaisista elämäntavoista. Tyttären ja tyttärentyttären puheessa Lean nuoruus Karjalassa romantisoituu ja saa myyttisiä piirteitä. Isoäidin elämästä rakentuu romanttinen satu, jossa vaahtokylpyihin tottunut nuori tyttö joutuu jättämään aurinkoisen Kalifornian ja päätyy pahan äitipuolen takia Karjalan kylmiin ja nälkäisiin korppeihin. Isoäidin lapsuuden varjopuolet, orvoksi jääminen ja joutuminen kasvatettavaksi sijaiskotiin puuttuvat sen sijaan nuorempien kertomuksista. Kuva hienoon turkkiin pukeutuneesta tytöstä on muuttunut sukutarinassa amerikansuomalaisuuden ja alastomat vangit autonlavalla Neuvostoliiton representaatioksi. Perheen joutuminen toisen maailmansodan aikana evakkoon Sisä-Venäjälle on tärkeä narratiivisten tihentymien vaihe kertomuksissa. Evakkomatka Laatokan yli kevähauraita jäitä pitkin ja viikkoja kestänyt junamatka ovat paitsi Lean ja hänen perheensä myös inkerinsuomalaisten kärsimystarinan keskeisimpiä episodeja. Episodin esiintyminen amerikansuomalaisen Lean tarinassa kuvastaa venäjänsuomalaisten taustojen ja elämäkokemusten sekoittumista.

Evakkomatkan ja perheen kärsimyshistorian tiivistymä on tarina kuljetusjunassa kuolleesta pikkupojasta. Radan varteen hylätyt, petojen raatelemat ruumiit ovat karkotusmatkojen sosiaalisten representaatioiden kovinta ydintä. Ketjun nuorimmalle lenkille tarinat isomummon elämästä ja mummon nuoruudesta tuntuvat liiankin tutuilta eikä niillä ole hänelle tässä elämänsä vaiheessa enempää merkitystä.

Evakko aikaan liittyy myös ensimmäinen kuvaus tyttären sankari-identiteetistä, joka näyttäytyy myös myöhemmissä episodeissa. Evakko aikana tytär kertoo pelastaneensa äidin saksalaisten ampu miselta ja Virossa hän uhmasi kotietsintää tekemään tulleita sotilaita. Vaikka uhkaavista tilanteista selviytymiset ovat tärkeitä juonensäikeitä tyttären tarinassa, Lea ei puhu tapahtumista omassa kertomuksessaan.

Palaaminen sodan päättymisen jälkeen Leningradin alueelle aloittaa uuden kärsimysjakson. Sota oli raunioittanut paitsi kodin, myös Lean avioliiton. Sodan jälkeinen elämä oli yksinhuoltajan taistelua perheensä toimeentulon puolesta. Ajan ankaruus kuvastuu myös tyttären tarinasta. Pelastukseksi muodostuu muutto Viroon, mikä merkitsee myös käännekohtaa Lean suomalaisuudelle, jonka rinnalle alkaa rakentua virolainen identiteetti.

Lea ohittaa kertomuksessaan seuraavat 44 vuotta pelkällä maininnalla. Uusi narratiivinen käänne ajoittuu perestroikaan, jolloin hän ensimmäistä kertaa pääsi matkustamaan Suomeen ja entisille kotiseuduille Kaliforniaan. Lopputulos oli kuitenkin pettymys. Hän enää kotiutunut paikkaan, jota hän oli koko elämänsä kaihoten muistellut.

Lean vaikenemaan 44 vuoden kauteen sijoittuvat tyttären elämän Ellenin kertomus omista opiskeluvaikeuksista on kehitystarina siitä, miten maahanmuuttaja pystyy omalla ahkeruudellaan voittamaan käytännön esteitä. Isän luona Leningradissa vietettyjen vuosien aikana Ellenille kehittyi vahva selviytyjän identiteetti. Hän pystyi voittamaan vaikeudet ensin koulussa ja myöhemmin myös työelämässä.

Tyttären tytär ja hänen tyttärensä ovat kasvaneet virokielisessä kodissa. Kristelin suomalaisuuden lähteenä olivat perheen suomalaiset tavat. Suomen kielen taidon puutteesta huolimatta hän piti itseään Virossa suomalaisena. Kristelin tytär puolestaan määritteli itsensä Virossa virolaiseksi.

Muutto Suomeen 1990-luvun alussa merkitsee käännteentekevää muutosta jokaisen neljän naisen elämässä. Nuorinta kertojaa lukuun ottamatta muut mainitsevat erilaisista sopeutumisvaikeuksista: isoäiti kokee suomalaisen elämäntavan kylmäksi ja tuntee itsensä yksinäiseksi. Tyttäreillä puolestaan oli vaikeuksia sopeutua uuteen ammatti-identiteettiinsä sairaala-apulaisena, sillä Virossa ollessaan hän oli tottunut päällikkötason tehtäviin. Tyttären tytär olisi

kaivannut enemmän tietoa suomalaisesta yhteiskuntajärjestelmästä maahanmuuttovaiheessa.

Muutolla on ollut ratkaiseva merkitys myös kertojien etnisen itsemäärittelyn muovautumisessa: jokaiselle on rakentunut Suomesa hybridi etninen identiteetti. Lähtökohtaisesti suomalaisena itseään pitäneet kolme vanhinta kertojaa ovat sosiaalisten paineiden takia luopuneet osasta suomalaisuuttaan ja tunnistaneeet itsessään myös virolaisen identiteetin. Virolaiseksi itsensä määritelty nuorin kertoja on puolestaan alkanut pitää itseään suomalaisena. Aikaisemmin suvun suomalaisuus oli hänelle vain joukko tarinoita isomummon ja mummon elämästä.

Kertojat ovat kohdanneet myös ulkopuolisten taholta tarjotun inkeriläisen identiteetin (ks. sivu 188). Inkeriläisistä juuristaan huolimatta Ellen ei ennen Suomeen muuttoaan tunnistanut itsessään inkeriläisyyttä. Vasta Suomeen muutettuaan hän on tutustunut inkeriläisyyteen ystäväystyttyään inkerinsuomalaisten paluumuuttajien kanssa. Hämmäntävää kertojista on viranomaisten ja ns. suuren yleisön tarjoilema inkeriläinen identiteetti, johon kaikki entisen Neuvostoliiton alueelta tulevat paluumuuttajat sovitetaan.

Myös toiseus on osa kertojien identiteettiä. Huolimatta yli 40 Virossa vietetystä vuodesta Lea ei hallitse kunnolla viroa, kuten ei mitään muutakaan puhumastaan neljästä kielestä. Myös kotimaan käsite on hämärtynyt. Viro on Lealle ja hänen tyttärelleen tärkein paikka: maa, jossa elämän suuret tapahtumat ovat sattuneet. Suomesta on sen sijaan tullut kahdelle nuorimman polven edustajalle paitsi uusi kotimaa, myös paikka, jossa on koti, työ ja tulevaisuus.

Neljän sukupolven tarinaketjusta voi seurata kertojien identiteetin rakentumisen prosessinomaisuutta sekä sitä, miten etninen itsemäärittely muovautuu eri elämäntilanteissa ja olosuhteissa sopimaan ympäröivän yhteisön vaatimuksiin. Siitä heijastuu Hutnikin (1991) tarkoittama etnisyyden subjektiivinen tulkinta ja vapaaehtoisuus sekä Bouchetin (1996) postmoderniin eurooppalaisuuteen liittyvä etnisyyden imagoiluonne.

Kertomukset paljastavat myös etnisen identifioitumisen ja biologisen taustan välisen joustavan suhteen. Perheyhteisöllä ja asuinympäristön kulttuurilla on identifioitumisen kannalta ”verisiteitä” vahvempi merkitys. Kuten useimmilla aineiston nuorempiin sukupolviin kuuluvilla venäjänsuomalaisilla myös tarinaketjuun kuuluvien kertojien etniset taustat ovat biologisesti varsin sekoittuneita.

Neljään peräkkäiseen sukupolveen kuuluvien naisten elämäntarinoista piirtyy valaiseva kaari narratiivisen itsemäärittelyn muuttumisesta omakohtaisista kokemuksista suvun myynteiksi ja symbolisiksi identiteetin rakennusaineiksi. Amerikassa syntyneen vanhimman kertojan sekä hänen vuonna 1935 syntyneen tyttärensä elämäntarinoissa kärsimysävyisillä tapahtumilla on keskeinen sija perhettä ja työtä koskevien kokemusten ohella. Kun kärsimys etäänny omakohtaisesti koetuista tapahtumista kuulluiksi muis-

toiksi, kärsimystarinoiden luonne muuttuu nuorempien kertomuksissa suvun myyttiseksi historiaksi.

7.12 Yhteenvedo.

Pettyneet Neuvostoliiton rakentajat

Inkerinsuomalaisten ja loikkareiden tapaan amerikansuomalaisten etnisen itsemäärittelyn muutokset liittyvät maahanmuuttoihin sekä asuinpaikan vaihdoksiin Neuvostoliiton sisällä karkotusten ja evakuointien yhteydessä. Narratiivisia käännekohtia tarinoissa ovat olleet Neuvostoliittoon muuton ohella vainon vuosien vangitsemiset, Stalinin kuoleman jälkeen ilmitulleet paljastukset ja Neuvostoliiton romahtaminen.

Tyypiltään amerikansuomalaisten tarinat ovat tragedioita, mutta toisin kuin inkerinsuomalaisten ja loikkareiden kertomuksissa niissä kulkee mukana myös romanttisia ja sankarillisia juonensäikeitä. Sankariteoista kertomalla korostuu valtaväestöstä erottuva amerikansuomalainen identiteetti. Uhmaa osoittamalla kertoja ottaa aktiivisen toimijan roolin suhteessa mielivaltaa harjoittaviin neuvostoviranomaisiin ja rajaa näin itsensä meneillään olleen mielettömyyden ulkopuolelle. Samalla hän välttyy joutumasta myöhemmin saman pahennuksen kohteeksi kuin neuvostoviranomaiset ja -järjestelmän kannattajat ovat saaneet osakseen. Sankariepisodit ovat myös niitä harvoja kohtia, joissa kertojat ovat aktiivisen toimijan positiossa vastapainona venäjänsuomalaisten parissa vallitsevaan passiivissa puhuttuun kerrontatapaan, jolle tyypillistä on ulkopuolisten voimien kohteena oleminen.

Kertomus Amerikasta omana tai vanhempien syntymämaana on Neuvostoliittoon muuttaneiden amerikansuomalaisten narratiivisen identiteetin perusta. Amerikka nähdään tarinoissa unien kultalana, mutta myös olosuhteiltaan ankarana maana, jossa toimeentulo vaati kovaa työntekoa ja omaa yritteliäisyyttä. Lähtö Amerikasta on keskeinen juoni useimpien ensimmäisen polven amerikansuomalaisten kertomuksissa, jopa niiden, jotka ovat olleet lähtöhetkellä niin nuoria, etteivät itse voi muistaa matkaa. Elämä Amerikassa ja muutto Neuvostoliittoon suodattuvat myös toisen, jopa kolmannen polven amerikansuomalaisten kertomuksiin.

Vaikka useimmat olivat lapsia perheen muuttaessa Neuvostoliittoon, englannin kielellä on yhä tärkeä sijansa kertojien kielellisessä identifioidumisessa. Neuvostoliittoon tullessa englanti oli monen kertojan parhaiten osaama kieli. Englannin kielen taito ja amerikkalainen tapakulttuuri erottivat heidät paitsi venäläisestä ja karjalaisesta paikallisväestöstä myös muista venäjänsuomalaisista ryhmistä. Englannin kieli on syntymämaan ohella amerikansuomalaisia eniten yhdistäviä ja muihin eroa luovia tekijöitä. Vanhempen

englanninkielisyys on myös osa toisen polven amerikansuomalaisten narratiivista itsemäärittelyä. Kuten loikkareilla myös amerikansuomalaisilla kulttuurinen sekoittuminen on tapahtunut nopeasti. Useimmat kertojat ovat naimisissa ei-suomalaisen puolison kanssa, mikä on estänyt englannin ja suomen kielen siirtymistä jälkipolville.

Amerikansuomalaisten suomalaisuuden muita rakennuspuita ovat vanhempien tai isovanhempien syntymäpaikka Suomessa, suomen kielen taito ja suomalaiset tavat. Tärkeä suomalaisuuteen kytkeytyvä ominaisuus on työn arvostus. Työhön liittyy myös kuva amerikansuomalaisista maahan kutsuttuina *Neuvostoliiton rakentajina* ja sen mukanaan tuoma etuoikeutettu asema kantaväestöön ja myös muihin venäjänsuomalaisiin nähden. Uskonnollisuudella ei ole muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta sijaa amerikansuomalaisten itsemäärittelyssä. Moni pitää itseään yhä sosialistina.

Kertomuksista voidaan havaita, että tulovaiheen taloudellisen aseman romahtamisesta huolimatta amerikansuomalaisten sosiaalinen nousu ei pysähtynyt Neuvostoliitossa. Lapsena muuttaneet kertojat ovat opiskelleet ammatillisissa oppilaitoksissa tai korkeakouluissa ja päätyneet yleensä vanhempiaan parempaan sosiaaliseen asemaan.

Kärsimyshistoria, kertomukset vainon vuosien ja sota-ajan tapahtumista, kuuluu myös amerikansuomalaisten keskeisimpiin narratiivisen identiteetin rakennusaineisiin. Omakohtaiset kokemukset liittyvät sota-ajan evakuoiteihin. Sen sijaan kertomukset vangitsemisista ovat yhtä vankileirillä ja kahta työarmeijassa ollutta kertojaa lukuun ottamatta tulkintoja toisten tarinoista. Amerikansuomalaisten kärsimyshistoria on tarina unelmien särkymisestä, kun sosialismin rakentajat joutuivat vainotuiksi Stalinin aikana ja Neuvostoliiton romahtaminen sammutti useimmilta viimeisenkin aatteen kipinän.

Amerikansuomalaisten kertomuksista välittyy tottumus elämästä monikulttuurisessa yhteiskunnassa. Vuorovaikutus suomalaisten loikkareiden kanssa on ollut vilkasta ja ryhmät ovat yhdessä muodostaneet *Karjalan suomalaisten* joukon. Amerikansuomalaisesta taustasta huolimatta kertojat määrittelevät itsensä kuten myös loikkaarit *oikeiksi suomalaisiksi* suhteessa inkerinsuomalaisiin, jotka sijoitetaan venäläisten ja suomalaisten välimaastoon. Epäjohdonmukaista, mutta mielenkiintoista on, että suomalaisiksi määrittelyssä englanninkielisyys ja venäjänkielisyys ovat eri asemassa. Englannin kielen taitoaan korostavat amerikansuomalaiset voivat olla *oikeita suomalaisia* toisin kuin venäjää puhuvat inkeriläiset.

Asuminen monissa eri maissa ja erilaisissa yhteiskunnissa on hämärtänyt käsitystä mihinkään paikkaan kuulumisesta. Amerikka on etääntynyt historialliseksi syntymämaaksi ja Suomi puolestaan lähentynyt uudeksi asuinmaaksi ja kasvattanut merkitystään kult-

tuurisena kotimaana tai uutena isänmaana. Kolme kertojaa korostaa Suomen kansalaisuuttaan.

Neuvostoliitto oli kuitenkin pisimpään kertojien kotimaa ja osa ensimmäisen polven kertojista pitää yhä nimenomaan *Neuvostoliittoa* isänmaanaan. Neuvostoliitto on siis muuttunut samalla tavalla kuvitelluksi kotimaaksi (Hall 1999) kuin Inkeri inkerinsuomalaisille. Suhteessa toisiin suomalaisiin amerikansuomalaiset pitivät itseään etuoikeutettuna ryhmänä heille maahanmuuttovaiheessa tarjotuista erityiseduista johtuen. Muita parempi elintaso oli asemasta johtuva itsestäänselvyys. Jokapäiväiset suhteet venäläiseen valtaväestöön kuvataan enimmäkseen mutkattomiksi. Osalle Karjala tai Viro on säilynyt Suomessa asumisesta huolimatta isänmaana.

Taulukko 38. Ensimmäisen polven amerikansuomalaisten narratiivisen etnisen identiteetin rakentuminen

Koettu taso (subjektiivinen identiteetti)				
Suomalaisuus	Suomenkielisyys	Yhdysvallat/ Kanada syntymämaana	Englannin kielisyys	Sankaruus, raivaajajhenki
Käsitys itsestä Neuvostoliiton rakentajina	Kärsimys- historia Suomalaisuus stigmana	Maailman- kansalaisuus	Paluu- muuttajan identiteetti	Hybridi etninen identiteetti
Pakotettu taso (objektiivinen identiteetti)				
Neuvostoliiton kansalaisuuden saaminen ja Amerikan kansalaisuuden menettäminen		Viranomaisten ja suomalaisten määrittely inkeriläiseksi ja venäläiseksi		
Symbolinen taso				
Suomi historiallisena kotimaana		Amerikka/Kanada kotimaana		

Passi-identiteetti nousee eri tavoin esille myös amerikansuomalaisten kertomuksissa. Merkitystä on sekä Neuvostoliiton sisäisellä passilla että Yhdysvaltojen tai Kanadan passilla. Passi on toiminut sekä suomalaisuuden että amerikkalaisuuden symbolina. Erityisesti sodan aikana Yhdysvaltojen passi erotti heidät suomalaisista, joita

pidettiin viholliskansaan kuuluvina. Huolimatta Yhdysvaltojen kansalaisuudesta kertojat määrittelevät itsensä kansallisuudeltaan suomalaisiksi.⁴⁵⁷

Taulukko 39. Neuvostoliitossa syntyneiden amerikkansuomalaisten jälkeläisten narratiivisen etnisen identiteetin rakennuspuut

Koettu taso (subjektiivinen identiteetti)			
Suomalainen syntyperä	Venäjänkielisyys tai kaksikielisyys (suomi)	Karjala/-Venäjä/Viro kotimaana	Paluumuuttajan identiteetti
Pakotettu taso (objektiivinen identiteetti)			
Viranomaisten ja suomalaisten määrittely inkeriläiseksi ja venäläiseksi			
Symbolinen taso			
Suomen/englannin kieli extralingvistinen identiteetti	Amerikka/Kanada vanhempien syntymämaana	Suomi historiallisena kotimaana	
Vanhemmat/isovanhemmat sosialismin rakentajina	Sankaruus ja raivaajahenki	Kärsimyshistoria Suomalaisuus stigmana	

Asuminen monissa eri maissa ja paikoissa nähdään mieluummin rikkautena kuin rasitteena. "Mustalaiselämän" kylkiäisenä amerikkansuomalaisten kielitaito on karttunut englannin ja suomen kielen rinnalle on tullut venäjän kieli ja joillekin viro. Kulkuri-identiteetin varjona seuraa kuitenkin toiseus, juurtumattomuus mihinkään yhteiskuntaan. Joillekin olo on tuntunut vieraalta niin Neuvostoliitossa kuin myös paluumuuttajana Suomessa, jossa he kokevat erottuvansa kantaväestöstä erilaisen yhteiskunnallisen taustan ja elämänhistorian, mutta myös kielitaidon suhteen. Kaksi kertojaa ratkaisee juurettomuutensa määrittelemällä itsensä maailmankansalaisiksi, jotkut katsovat kuuluvansa samanaikaisesti eri maihin. Huolimatta koetuista suurista pettymyksistä ja kovista kohtaloista amerikkansuomalaisten käsitys itsestä sosialistisen Neuvostoliiton

⁴⁵⁷ Poikkeuksen tekee yksi kertoja, jonka etninen itsemäärittely oli varsin ambivalentti. (AN4)

toliiton rakentajina on sitkeä juonensäie kertomuksissa. Osa perheistä ehti asua Amerikassa suhteellisen lyhyen aikaa ennen Neuvostoliittoon lähtöään ja jotkut kiertelivät eri puolilla maata ennen paikoilleen juurtumistaan.

Inkerinsuomalaisen paluumuutto on houkutellut myös amerikansuomalaisia Suomeen. Vanhemmilla paluumuuttajilla ei ole ollut kielellisiä sopeutusvaikeuksia, sillä suomen kielen taito on useimmilla säilynyt lähes ruosteetta. Kielelliset puutteet ja sosiaaliturvan heikkous ovat estäneet joitakin kertojia muuttamasta Amerikkaan, ja paluumuuton kohteeksi on valittu vanhempien tai isovanhempien entinen kotimaa. Kielellisiä sopeutusvaikeuksia Suomessa on ollut etenkin toisen polven amerikansuomalaisilla, jotka ovat opetelleet suomea pääasiassa vasta paluumuuton jälkeen. Kotoutumisen kannalta merkittävä haitta on ollut suomalaisen yhteiskunnan odotettua suurempi sulkeutuneisuus ja siitä seurannut yksinäisyys.

Amerikansuomalaisen nonkommunikaation kohdat ovat pääpiirteissään samoja kuin inkerinsuomalaisilla ja loikkareilla. Stalinin vainojen aikaisista kokemuksista puhuminen eri sukupolvien välillä on ollut niukkaa ja osassa kertomuksia omien kokemusten kuvaukset ovat pinnallisia. Tyypillistä on, että myös sodan jälkeisistä ajoista ja perhe-elämästä kerrotaan pinnallisesti, samoin kuin perestroikasta ja Neuvostoliiton romahtamisesta. Paluumuuttoa käsitellään kertomuksissa käytännön tason kysymyksenä. Ylipäätään suhde Neuvostoliitossa harjoitettuun politiikkaan jää vähälle aineiston kertomuksissa, mitä voidaan pitää yllättävänä ottaen huomioon kertojien aatteellinen tausta. Osalle kertojista Neuvostoliiton romahtaminen merkitsi traumaa, Kivisen (1998, 20) tarkoittamaa Jumalan kuolemaa, joista puhuminen on ainakin tällä hetkellä mahdotonta.

8 Venäjänsuomalaisten narratiivinen itsemääritys ja sosiaalinen identiteetti

Sosiaalinen identiteetti määritellään ihmisen tietoisuudeksi kuulumisesta tiettyyn itselle merkitykselliseen sosiaaliseen ryhmään (Tajfel et al. 1971). Ihmisillä on taipumus luokitella toisiaan siten, että sisäryhmään kuuluviksi koetaan itsen kanssa samanlaiset ja erilaiset sijoitetaan ulkoryhmään. Myös ryhmän arvoa punnitaan vertailemalla sisä- ja ulkoryhmää toisiinsa. Ryhmästä vallalla olevilla sosiaalisilla representaatioilla on vaikutusta identiteetin rakentumiseen. Ihminen muokkaa käyttäytymistään mielikuvien suuntaisesti, minkä seurauksena ryhmän jäsenten kuviteltu samankaltaisuus luo myös tosiasiallista samankaltaisuutta. Tarve oman myönteisen itsekäsityksen säilyttämiseen synnyttää sisäryhmän suostumista jo pelkän ryhmäjäsenyyden perusteella, mikä ilmenee oman ryhmän myönteisten puolien korostamisena ja ryhmien välisten erojen liioittelemisena. (Tajfel 1978)

Tässä luvussa tarkastelen venäjänsuomalaisten kertomuksia sosiaalisen identiteettiteorian (SIT) valossa ja teorian mukaisen luokittelun ilmenemistä niissä. Sisä - ulkoryhmä -luokittelun lisäksi mielenkiintoni suuntautuu kahden eri etnisen identiteetin osatekijän ristiinkategoriointitilanteisiin. Lopuksi analysoin aineiston kertomuksia objektiivisen sosiaalisen identiteetin näkökulmasta eli pyrin löytämään niistä merkkejä neuvostoajan ideologian vaikutuksista.

8.1 Sisä-ulkoryhmä luokittelu

Suomen perspektiivistä katsoen venäjänsuomalaiset saattavat näyttäytyä yhtenä entisen Neuvostoliiton alueella asuvana ulkosuomalaisryhmänä, mutta tarkasteltaessa asiaa venäjänsuomalaisten näkökulmasta eritaustaiset ryhmät erottautuvat. Aineiston venäjänsuomalaisten: inkerinsuomalaisten, loikkareiden ja amerikansuomalaisten ryhmäytymisperuste juontaa Suomesta pois lähdön ja Neuvostoliittoon (Venäjälle) päättymisen taustahistoriaan. Jokaisen ryhmän yhteisiä taustakategorioita ovat: kansallisuus: asuinmaa:

entisen Neuvostoliiton alue ja historiallinen kotimaa: Suomi. Laajassa mielessä *suomalaiset* muodostavat siis venäjänsuomalaisten sisäryhmän. Ulkoryhmiä ovat muihin kansallisuuksiin kuuluvat, kuten venäläiset, virolaiset, karjalaiset jne.

Kansallisuuden merkitystä keskinäisessä vuorovaikutuksessa kuvaa hyvin se, että kertomuksissaan venäjänsuomalaiset esittelevät yleisesti puheensa kohteena olevat henkilöt mainitsemalla nimen lisäksi myös Neuvostoliiton sisäiseen passiin merkityn kansallisuuden rutiininomaisesti ilman, että siihen liittyy kohteena olevan henkilön kansallisuutta arvottavia attribuutteja.

Allan

Konserttiryhmässä oli laulajia, tanssijoita, lausujia ja klovnin. Leirin klubinjohtajana toimiva leningradilainen⁴⁵⁸ Partanen oli myös koko ryhmän taiteellinen ohjaaja ja johtaja. Musiikinjohtajana oli Moskovan filmiyhtymän käyrätorvensoittaja unkarilainen Bela Dreksler. (AM12)

Kyllikki

Aloin tulla tutuksi ihmisten kanssa ja sain oikein hyviä ystäviä venäläisistä tytöistä, samanlaisista isänmaanpettureista kuin olin itsekkin. Tähän päivään meitä on kolme, ketkä olemme yhteydessä. Monta ystävää on kuolleet. Toivon, että elossa on meitä senaikaisia vielä paljon. Muistan heidät aina: latvialainen Aino Skraptsis, moskoyalainen Tamara Saburova, saksalaiset Berliinistä, Kristiina, en muista sukunimeä, Anna-Liisa Algrimm, virolaiset Salme Sukku ja Maimu Kyrv, Krimin tattari Bella Bekirova. (LN11)

Suomalaisryhmien sosiaalinen kerrostuneisuus ilmenee elämäntarinoissa. Etenkin Karjalassa asuneiden kertomuksissa ryhmien väliset statussuhteet tulevat näkyviin. Amerikkalaisten statusta nostavat ryhmän taloudellisesti parempi asema ja sivistyksellinen edistyksellisyys. Ryhmien erilaisista asumishistorioista johtuen amerikkansuomalaiset ja loikkaarit eivät määrittele inkerinsuomalaisia suhteessa itseensä vertikaalisesti, vaan sijoittavat heidät kansallisen ja kulttuurisen määrittelyn perusteella horisontaalisesti suomalaisten ja venäläisten välimaastoon virolaisten rinnalle. Itseään amerikkansuomalaiset ja loikkaarit pitävät *oikeina suomalaisina*.

⁴⁵⁸ Partasen luokittelu *leningradilaiseksi* viittaa miehen kotipaikkaan. Se ei kuitenkaan paljasta oliko Partanen inkerinsuomalainen vai Leningradissa asuva pieterinsuomalainen tai loikkari. Alueellinen identifiointi on suhteessa suomalaisuuteen kertojalle tärkeämpää kuin kansallinen luokittelu.

Vieno. Ne oli vähän niin kuin parempia.

No, amerikansuomalaiset, etenkin ennen sotia, ne oli vähän niin kuin parempia. Mutta niin, ei me siitä välitetty. Oltiin aina yhdessä. Kun inkerinsuomalaiset tuli sotien jälkeen, ne enemmän ryhmittyi omiin. (LN14)

Pekka. Korkeammalla ovat ne Amerikasta tulleet.

Kyllä ne laskivat, että korkeammalla ovat ne Amerikasta tulleet ja inkeriläiset alempana. Sodan jälkeen pikkuhiljaa rupesi tasaantumaan. Minulla oli vielä -51 sellainen artikkeli (artikla) passissa, että epäluotettava. Meillä kaikilla oli, etenkin niillä, jotka tulivat Suomesta.⁴⁵⁹ (IM6)

Amerikansuomalaiset tunsivat jonkinasteista ylemmyyttä paitsi toisia suomalaisryhmiä, myös Karjalan paikallista väestöä kohtaan. Amerikassa asuneina he tunsivat omaavansa muita laajemman maailmankansalaisen perspektiivin, kuten Lean ja Doriksen siteeraukset osoittavat.

Lea. Semmoinen, kuka ei ole mitään elämässä nähnytkään.

Hän (isä) meni täällä kolmatta kertaa naimisiin (.) karjalaisen kanssa. Aivan tavallinen karjalainen. No, semmoinen, kuka ei ole mitään elämässä nähnytkään. (AN6)

Doris. Virsut jalassa.

Venäläiset oli kuin vähän lukutaitoisia. Virsut jalassa. Ei ollut minkäänlaista sivistystä heillä. Sellaisia oli oppilaita isällä. Isä kun teki työtä ja opetti putkimiehiä siellä tehtaalla.

Stuserot näkyvät yhä Neuvostoliitossa syntyneiden toisen ja kolmannen polven amerikansuomalaisten kertomuksissa. Valtaväestöstä ja myös toisista suomalaisryhmistä erottavia tekijöitä ovat mm. hienostuneemmaksi arvotettu tapakulttuuri, sivistystaso sekä korkeampi elintaso.⁴⁶⁰ Sen sijaan toisen polven loikkareiden ja diasporan polven inkerinsuomalaisten kertomuksissa ryhmien väliseen hierarkiaan ei puututa.

Kristel. Hänet ei pistetty yhteen inkeriläisten kanssa.

Ja mä ihmettelen, että meidän mummo myös ei puhunut oikeata viroa, mutta siinä ei ollut sitä venäläistä aksenttia. Se oli jotain muuta. Varmaan kukaan ei pystynyt arvaamaan, mikä tämä on. Mummo oli, sillä oli ne

⁴⁵⁹ Pekan vaimo on Suomesta tullut loikkari.

⁴⁶⁰ AN15, AN17, AN19, AM20

omat tavat. Aina on sanottu, että se oli tosi hieno rouva. Että hänet ei pistetty yhteen inkeriläisten kanssa. (AN19)

Sitaatin kuva inkeriläisistä on jyrkässä ristiriidassa ryhmän oman käsityksen kanssa. Inkerinmaan sukupolven kertojat kokivat olleensa erityisesti ennen diasporaa Inkerinmaalla asuessaan venäläistä väestöä edistyksellisempiä monessa eri suhteessa.

Korkeamman elintason ohella amerikansuomalaisten englannin kielen taito ja angloamerikkalainen tapakulttuuri merkitsivät ryhmien välillä erottavaa ja statusta nostavaa tekijää, samoin amerikansuomalaisten muutto maahan kutsuttuina *Neuvostoliiton raken-tajina* toisin kuin laittomasti tulleet loikkarit. Saman aatteellisen innostuksen vallassa Neuvostoliittoon muuttaneet loikkarit ja amerikansuomalaiset samastuivat toisiinsa suomen kielen ja yhteisen maailmankatsomuksen kautta. Statuserot saattavat olla syynä myös siihen, että seka-avioliitoissa syntyneet kertojat⁴⁶¹ (toinen vanhempi inkeriläinen, toinen amerikansuomalainen tai loikkari) määrittelevät itsensä ei-inkerinsuomalaisen vanhemman mukaan amerikansuomalaiseksi tai usein *pelkiksi suomalaiseksi* ja hylkäävät samalla alemmistatuksisena pitämänsä ryhmän.⁴⁶² Yhtenä selitysmallina toimii sosiaalisen liikkuvuuden teoria (vrt. Tajfel 1978, 63–64; Abrams 1992, 60–61).

SIT:n mukainen sisäryhmän suosiminen näkyy tavoissa, joilla venäjän-suomalaiset puhuvat itsestään ahkerina, sisukkaina, siisteinä, rehellisinä ja sivistyneinä ihmisinä. Samat positiiviset määreet ovat yhteisiä jokaiselle venäjän-suomalaisryhmälle ja myös eri sukupolvien välillä. Nyky-Suomea pidetään vauraana valtiona, jossa on korkea elintaso ja hyvä sosiaaliturva. Sen sijaan vanhempiensa elämästä puhuessaan amerikansuomalaiset ja loikkarit näkevät Suomen köyhänä ja ahdasmielisenä maana, joka jätettiin paremman elämän toivossa. Joidenkin amerikansuomalaisten kertomuksissa Neuvostoliittoon muuttavien suhdetta vanhaan kotimaahan voidaan pitää lähinnä vihamielisenä. Esimerkiksi matkalla Neuvostoliittoon siirtolaiset eivät halunneet edes nähdä Suomea laivasta, saati astua jalallaan “fasistisen Valko-Suomen” maaperälle.

Inkeriläisten suhtautumista suomalaisuuteen voidaan luonnehtia romanttiseksi. Suomi kangastui suljettuun Neuvostoliittoon paratiisinomaisena utopiana.⁴⁶³ Jatkosodan aikana Suomessa olleen siirtoväen muistikuvat evakkoajalta ovat poikkeuksetta myönteisiä. Huolimatta siitä, että Suomi oli tuolloin itsekkin sotatilassa, hyvinvointierot olivat dramaattisia. Aineistossa mukana olevat, Suomeen evakuoitujen kertojat olivat kotoisin Leningradin eteläpuolelta, jonne

⁴⁶¹ LN1, LM9, LM18, AN17, AN19, AM20

⁴⁶² Poikkeuksen muodostaa Lilja (IN10), jonka isä oli loikkari ja äiti inkerinsuomalainen. Hän itse määrittelee itsensä inkerinsuomalaiseksi.

⁴⁶³ IN5, IN9, IN24

saksalaisten rintama pysähtyi. Kamppailtuaan olemassaolostaan rintamavyöhykkeellä saksalaisten ja venäläisten tulituksessa kaksi vuotta Suomessa vietetty aika merkitsi monelle täyttä vatsaa ja kelvollista ihmisasuntoa ylivuotisten perunankuorien ja maakuoppien jälkeen.⁴⁶⁴ Sen sijaan Siperiaan ja Keski-Aasiaan evakuoituilta ja useimmilta diasporan polven inkeriläisiltä puuttui omakohtainen kosketus Suomeen ja yleensä länsimaihin. Heille Suomi-kuva rakentui narratiivisesti muilta kuultujen tarinoiden perusteella. Samantapainen idylli välittyy myös Neuvostoliitossa syntyneiden toisen polven loikkareiden kertomuksista.⁴⁶⁵

Kun suomalaisuus muuttui Stalinin aikana stigmaksi, positiivisen sisäryhmäsamastumisen olosuhteet kaventuivat. Osalle uhka omaa suomalaisuutta kohtaan kasvoi kestäättömäksi, minkä seurauksena he kielsivät tai hylkäsivät suomalaisuutensa ja alkoivat samastua julkisessa vuorovaikutuksessa valtaväestöön, vaikka perhepiirissä saattoivatkin säilyttää suomalaisen identiteettinsä.⁴⁶⁶ Vaikutuksensa on ollut myös Neuvostoliiton harjoittamalla politiikalla, jonka tavoitteena oli kansallisuuserojen kitkeminen. Nyt jälkeinpäin muuttuneessa maailmantilanteessa oman suomalaisuuden kieltäminen saattaa tuntua häpeälliseltä, minkä vuoksi kiusallisista muistoista mieluummin vaietaan. Identiteetin peittely näkyy kertomuksissa usein epäsuorasti, esimerkiksi episodeissa, joissa puhutaan suomalaisten nimien vaihtamisesta.

Venääläistymisen ja seka-avioliittojen seurauksena monet Neuvostoliitossa syntyneisiin sukupolviin kuuluvat ovat kohdanneet suomalaisuuden vasta perestroikan tai paluumuuton yhteydessä. Varsinkin nuorten kertomuksista voidaan havaita, kuten Tajfelin minimaalinen ryhmäparadigma väittää (Tajfel et al.1971), että pelkkä suomalaiseksi tai inkerinsuomalaiseksi määrittelemine saa ihmiset kiinnostumaan omasta etnisestä taustastaan ja rakentamaan tai lujittamaan suomalaista identiteettiä.⁴⁶⁷

Vaikka uskonnollista ryhmää ei pidetä henkilökohtaisen identiteetin kannalta merkittävänä sisäryhmänä,⁴⁶⁸ evankelis-luterilaisuus liitetään kollektiivisella tasolla suomalaisuuden osaksi. Kertojien omista henkilökohtaisista taustoista huolimatta suhtautuminen uskuntoon on neutraalia tai myönteistä. Kertomuksissa ei uskonnosta tai uskovaisista puhuta hyökkävään sävyyn, vaikka osa kertojista ilmoittautuukin ateisteiksi. Tulkintani mukaan asiaan vaikuttaa sosiaalisen identiteettiteorian mukainen kertojien tarve säilyttää myönteinen itsetunto, sillä evankelis-luterilaisuus liitetään kollektiivisella tasolla suomalaisuuden osaksi.

⁴⁶⁴ IN2, IN4, IM6, IM18, IN19, IN20

⁴⁶⁵ LN1, LN12, LM18

⁴⁶⁶ Esimerkiksi IN1, AN1, AN4, AN7, AN8, LN11, LN22

⁴⁶⁷ IM11, IN12, IN13, IM14, IN15, IM16, IN24

⁴⁶⁸ LN12, AN4, AN8

Mielenkiintoinen ero on kuitenkin inkerinsuomalaisten kertomien elämäntarinoiden ja julkaistujen muistelmateosten välillä, joissa uskonnollisilla narratiiveilla on keskeinen sija etnisen identiteetin rakentumisessa. Inkeriläisessä muistelmakirjallisuudessa suomalaisuudesta johtuvat kärsimykset ylevöitetään ja samastetaan valitun kansan vaellukseen luvattuun maahan.⁴⁶⁹

Sosiaalisen identiteettiteorian mukaan on tyypillistä, että ihmiset korostavat sekä oman ryhmänsä positiivisia puolia että eroja ulkoryhmään. Etenkin inkerinsuomalaisten kertomuksissa tämä näkyy kärsimysidentiteetin kohdalla. Inkeriläisillä on taipumus nähdä, että neuvostoajan yhteiskunnalliset muutokset ja Stalinin vainot oli suunnattu erityisesti heihin ryhmään, vaikka mm. kollektivisoinnit ja väestönkarkotukset koskivat myös muita kansallisuuksia. Inkerinsuomalaisten kerronta tapahtuu säännönmukaisesti *meidän*, inkeriläisten, positiosta eikä kertomuksissa tarkastella neuvostoajan ongelmia oman ryhmän kokemuksia laajemmin. Tunne olemisesta erityisen vainon kohteena saattaa johtua myös inkeriläisten omaksumasta käsityksestä itsestä sorrettuna vähemmistönä (Liebkind 1988, 55–57). Amerikansuomalaisten ja loikkareiden kertomuksissa viitataan usein myös siihen, että Stalinin vainojen aika oli koko valtakuntaa koetteleva onnettomuus.

Eila. Se oli kautta maan.

Meistä tuntuu, että se kohdistui pelkästään suomalaisiin. Mutta se kohdistui. (.) Armeijassakin vietiin armeijan paras johtaja. Se oli kautta maan.

⁴⁶⁹ Ks. esimerkiksi: Kuortti, A. (1962). *Tapahtui Inkerissä*. Helsinki: Suomen luterilainen evankeliumiyhdistys. Kuortti, A. (1989) *Kirkossa, keskitysleirissä, korvessa. Inkeriläispapin muistelmia*. Jyväskylä: Sley-kirjat. Ronkonen, L. (1989). *Laps' Inkerin, muistojen Inkeri Stalinin hirmuvallan alla*. Jyväskylä: Gummerus. Mesiäinen, E. (1990). *Maria Kajavan pitkä taival*. Karas-Sana: Helsinki. Ronkonen, L. (1995). *Ilon ja itkun Inkeri, Katri Kukkosen elämäntarina*. Hämeenlinna: Karisto.

“He olivat kapinasodan aikana menettäneet omaisuutensa ja vuosikausia harhailleet pakolaisina. Ajan rauhoituttua he saivat palata kotikonnuilleen, jossa tuhkäläjät ja rauniot olivat vain merkkeinä entisten kotien paikoista. Mutta toivorikkaina he katselivat tulevaisuuteen. Syvästi uskonnollinen kansa, joka oli saanut kokea ankeita aikoja, oli tullut vedetyksi yhä lähemmäksi Jumalaa. Samalla kun he kyhäilivät omia asumuksiaan, he rupesivat innokkaina touhuamaan seurakunnalle yhteistä kotia. Yhteisvoimin oli saatu valmiiksi Herran huone, johon paljon kärsineet rajaseudun asukkaat saivat kokoontua kuulemaan Jumalan sanaa. Seurakuntalaisten ilo tuntui olevan ylimmillään. He olivat kuin Baabelin vankeudesta vapautuneet israelilaiset, jotka iloiten kiittivät Jumalaa unohtaen surut ja ohimenneet kärsimykset.” (Kuortti, 1989)

Meistä tuntui kuitenkin. Ja oli kai se suhteessa suomalaiseen väestöön. Etä harvempi siellä säilyi. (AN2)

Irma. Koko kansa vietiin Siperiaan.

Mun mies oli kalmukki. Koko kansa vietiin Siperiaan. Kalmukit piti käydä aina kerran kuukaudessa komendatuurissa, ettei ole karannut (...) Varmasti kaikista kansoista kalmukit ovat kärsineet kaikkeista enemmän. (LN8)

Venäjänsuomalaiset muodostavat sisä- ja ulkoryhmiä myös kielen, uskonnon, poliittisen vakaumuksen ja asuinpaikan perusteella. Loikkaarit ja amerikansuomalaiset olivat lähtökohtaisesti myötämiehlisiä Neuvostoliiton harjoittamalle politiikalle, kun taas sosialismiin siirtyminen merkitsi vakavaa uhkaa inkeriläisten kansalliselle ja kulttuuriselle identiteetille sekä koko elämäntavalle, jossa evankelis-luterilaisuudella oli keskeinen sija. Vaikka ryhmärajoja saatiin ylläpitää normaalioloissa, niin äärimmäisissä tilanteissa, kuten vankileireillä ja karkotusmatkoilla venäjänsuomalaisten sisäiset ryhmäerot hälvenivät ja sisäryhmät muodostuivat pelkän kansallisuuden – suomalaisuuden – perusteella.⁴⁷⁰

Venäläiset kategorioidaan kertomuksissa kielellisesti ja kulttuurisesti ulkoryhmäksi, mutta siitä huolimatta merkkejä etnisestä syrjinnästä ja ennakkoluuloista esiintyy vain vähän. Ryhmänä venäläisiin ja venäläisyyteen liitetään stereotyyppisiä määreitä kuten laiskuus, juoppous, epärehellisyys, likaisuus, mikä vastaa myös Kivilahden (1996) suomalaisten parissa tehdyn tutkimuksen tulosta. Toisaalta kertojat määrittelevät venäläiset positiivisin attribuutein ystävällisiksi ja avuliaksi sekä kollektiivisella että yksilötasolla puhuttaessa tutuista venäläisistä, esimerkiksi naapureista tai puolison sukulaisista. Osa venäjänsuomalaisista on kokenut asuvansa monikulttuurisessa yhteiskunnassa, jossa eri kansallisuuksiin kuuluvilla on oma paikkansa. Kertojat arvostavat myös mahdollisuutta tutustua kielitaitonsa ansiosta venäläiseen kulttuuriin.

Toivo. Suomalaisena oleminen sellaisessa yhteiskunnassa vaatii rohkeutta.

Suomessa suomalaisena oleminen on itsestäänselvyys, se ei tarvitse mitään ponnisteluja ja mitään tuollaista itsetunnon kohottamista tai taistelua sen puolesta, että olen suomalainen. Mutta yritäpä olla suomalainen sellaisessa maassa, missä sitä yritetään tallata, eri vaiheissa eri tavalla. Paitsi että polkea, ei ehkä hyvässä mielessä, kaikkien yhteiseksi hyväksi samastaa kaikki venäläiseksi. Kaikkien on hyvä olla, kun ollaan samaa neuvostokansaa. Mutta rikkaus onkin siinä, että tiedän, että mun kaveri on suomalainen, toinen ukrainalainen, toinen venäläinen ja toinen juutalainen ja jo-

⁴⁷⁰ Esim. AN12, LN11

kainen tietää omasta kansastaan ja kertoo. Ja siitä huolimatta kaikki ovat kavereita. Mutta tämä suomalaisena oleminen sellaisessa yhteiskunnassa vaatii jotakin, joitakin rohkeutta. On sellaisiakin, jotka ovat luopuneet siitä ja vaihtaneet kansallisuuttaan. (IM7)

Vieno. Kaikki oli ystäviä.

Enkä mä tiennyt oikeastaan kun vasta sodan aikana, että voi olla kansallisuusvihaa. Sodan aikana oltiin Uralilla äidin kanssa ja siellä oli juutalaisia, ne rupes puhumaan kaikkea pahaa paikkakuntalaisista. Sen mä olen ihmetellyt. Ei minulla koskaan ollut. Kun karjalaisessa kylässä oltiin, kaikki oli ystäviä, vaikka ne oli karjalaisia. (LN14)

Kielteisimmät kuvaukset venäläisistä liittyvät karkotusaikoihin, joita muistellessa mainitaan karkotuspaikkojen väestön ennakkoluuloisesta suhtautumisesta suomalaisväestöön.⁴⁷¹ Mielikuvien juuret juontavat neuvostopropagandassa vastavallankumouksellisista käytettyyn retoriikkaan (Figes & Kolonitskii 1999, 158).

Helmi. Niillä on puukot ja ne tappaa.

Pelkäsivät (paikallinen väestö Siperiassa), että tulee suomalaiset. Niillä on puukot ja ne tappaa. Kuka heille sellaista valehusta sinne antoi? (IN17)

Sanni. Niillä on sarvet päässä.

En muista, kuinka kauan oli se junamatka. Sen muistan, kun sen vaunun ovet avattiin ja siellä ulkona. Se oli keskitalvi. Ulkona oli hevoset ja sitten se hevuskuski oli ihmisiä vastassa. Kun siellä oli semmoinen huhu, että suomalaiset oli semmoisia, että niillä on sarvet päässä. (IN18)

Venäjänsuomalaisten selkeän ulkoryhmän muodostavat kansallisuudesta riippumatta neuvostoviranomaiset, neuvostoihmiset ja kommunistit. Sisä-ulkoryhmä kategoriointi tapahtuu siis enemmän poliittisin kuin kansallisin perustein. Sosiaalisen identiteettiteorian kannalta mielenkiintoinen piirre on se, että kertojat⁴⁷² luokittelevat ns. mustalammasefektin mukaisesti Neuvostoliittoon muuttaneet suomalaiset kommunistit ja puoluevirkaillijat negatiivisemmin kuin muihin kansallisuuksiin kuuluvat (vrt. Marques 1990). Myös Descahmps & Doisen (1978) mukaan ristiinkategoriointi lisää sisäryhmän suosimista ja kasvattaa ulkoryhmän syrjimistä kahden samanaikaisen ominaisuuden tilanteessa. Vaikka kyseisissä tutkimuksissa fokuksena on ollut syrjintä, teoria on käyttökelpoinen myös sosiaalisen identiteetin rakentumisen tarkasteluun, sillä ryh-

⁴⁷¹ IN17, IN20, AN6, AN17

⁴⁷² Mm. IM8, IN23, LN12

mään samastuminen ja sen suosiminen sekä ei-samastuminen ja syrjintä muistuttavat ilmiöinä toisiaan.

8.2 Useampien ominaisuuksien ristiinkategorioinnin vaikutus identiteetin rakentumiseen

Venäjänsuomalaisten keskinäisessä luokittelussa suomalaisuus muodostaa jokaista ryhmää koskevan ryhmäjäsennyksen. Muita keskeisiä sisäryhmäkategorioita ovat suomen kieli, uskonto, poliittinen vakaumus, ryhmän lähtötausta ja asuinpaikka. Ristiinkategoriointiteorian mukainen oletus siis on, että kaksi sisäryhmän jäsenyyttä, esimerkiksi kansallisuus ja äidinkieli tuottavat vahvemman samastumisen ja vastaavasti kaksi ulkoryhmän jäsenyyttä voimakkaamman erottautumisen. Vastaavasti osittainen ryhmäjäsennyksen päällekkäisyys johtaisi Brownin ja Turnerin (1979) mukaan keskinkertaiseen samastumiseen, mutta sosiaalisen identiteettiteorian mukaan (SIT) (Tajfel et al.1971) kyseessä olisi ulkoryhmätilanne. Rakennan seuraavassa venäjän-suomalaisten teoreettisia ristiinsamastumistilanteita pitäen lähtökohtana etnisen identiteetin rakentumisen kannalta keskeisiä elementtejä: kieltä, uskontoa ja kotimaata ja vertaan sen jälkeen tilannetta venäjän-suomalaisten kertomuksista ilmeneviin etnisen identiteetin rakennuspuihin.

8.2.1 Kansallisuus ja suomi todellisena tai symbolisena äidinkielenä

Kuten aikaisemmin on todettu, suomen kieli on yksi keskeisimpiä etnisen identiteetin rakennuspuita jokaisella kolmella venäjän-suomalaisryhmällä. Kielellisesti venäläiset (tai muunkielinen valtaväestö, esimerkiksi virolaiset) muodostavat teoreettisen ulkoryhmän.

Ristiinkategoriointiteorian mukaan suomenkieliset venäjän-suomalaiset muodostavat kaksinkertaisen sisäryhmän ja venäjänkieliset venäläiset kaksinkertaisen ulkoryhmän. SIT:in mukaan samastumisen suomenkielisiin venäjän-suomalaisiin pitäisi olla kaikkein suurinta (samastuminen ++) ja venäläisiin kaikkein vähäisintä (samastuminen - -). Venäjänkielisillä venäjän-suomalaisilla on yksi sisäryhmän ja yksi ulkoryhmän kategoria, jolloin he olisivat SIT:n mukaan ulkoryhmänä samastumisen suhteen venäläisten asemassa. Brownin ja Turnerin mukaan suhtautuminen asettuisi sisä- ja ulkoryhmän välimaastoon.

Taulukko 40. Suomen kielen ja suomalaisten ristiin-kategoriointi venäläisten ja venäjän kielen kanssa

	SUOMEN KIELI SISÄRYHMÄ	VENÄJÄN KIELI ULKORYHMÄ
Suomalaiset sisäryhmä	Suomalaiset/suomen kieli sisä/sisäryhmä (+ +)	Suomalaiset/venäjän kieli ulko/sisäryhmä
Venäläiset ulkoryhmä	Venäläiset/suomen kieli ulko/sisäryhmä	Venäläiset/venäjän kieli ulko/ulkoryhmä (– –)

Aineiston kertomuksista ei kuitenkaan ilmene, että toisten suomalaisten venäjänkielisyys muodostaisi samastumisen estettä venäjänsuomalaisille, mitä voidaan pitää Brownin ja Turnerin teorian mukaisena välimaastoon asettumisen tilanteena. Suopea suhtautuminen venäjän kieltä puhuviin suomalaisiin on yhteinen kaikille kertojasukupolville. Ilmiö ei kuitenkaan ole välttämättä ristiriidassa SIT:n ristiinkategoriointiteorian kanssa, vaan johtunee kertojien tosiasiallisesta kieli-identiteetistä. Venäjänsuomalaiset eivät enää ole yksikielisiä suomalaisia, vaan kaksikielisiä tai yhä useammin yksikielisiä *venäjänkielisiä suomalaisia*. Venäjä tai viro on useimpien käyttökieli ja myös vahvin kieli. Kaksikielisinä tai äidinkieltään venäjänkielisinä venäjänsuomalaiset kokevat sekä suomenkieliset että venäjänkieliset venäjänsuomalaiset sisäryhmäkseen.

8.2.2 Evankelis-luterilaisuus ja sosialistinen maailmankatsomus

Vallitsevan representaation mukaan loikkareita ja amerikansuomalaisia pidetään maailmankatsomukseltaan sosialisteina ja inkerinsuomalaisia uskonnollisina evankelis-luterilaisina. Vaikka inkerinsuomalaiset kertojat eivät itse määrittele itseään uskoviksi, mielikuva evankelis-luterilaisesta inkeriläisestä vaikuttaa taustalla ja muokkaa suhtautumista representaation suuntaiseksi (Doise 1998). Tähän viittaavat useissa kertomuksissa olevat maininnat vanhemmista, isovanhemmista ja muista itseä iäkkäämmistä uskovaisista sukulaisista, joita verrataan inkerinsuomalaisen prototyyppiin. Narratiivisesti mielenkiintoista on, että kertojilla – yhtä hyvin Inkerinmaan sukupolveen kuin diasporan polveen kuuluvilla – on tarve spontaanisti vakuutella sukulaistensa uskonnollisuutta samalla, kun he liittävät itsensä ei-uskovina poikkeustapauksina evankelis-luterilaisten inkerinsuomalaisten ryhmään.

Hilma. Isä oli uskovainen.

Minä pidän itseäni suomalaisena. Katsokaa, meidän perheessä puhuttiin ainoastaan suomea. Minun isä oli oikein riittävästi käynyt koulua ja hän riittävästi luki. Ja hän oli uskovainen. Hän oli vakava uskovainen ja erittäin rehellinen. (IN22)

Vilho. Äiti oli uskovainen.

Silloin suomalaista kirkkoa ei ollut. Äiti oli uskovainen. Hänellä oli biblia ja evankeliumi. Sellainen kirja, joka on meillä jossain mökillä säilynyt. (IM21)

Evankelis-luterilaiseksi määrittelyyn sisältyy inkerinsuomalaisten näkökulmasta myönteinen arvolataus. Evankelis-luterilaisuus liitetään Suomeen ja suomalaisiin vastakohtana neuvostoajan uskonnonvastaisuudelle. Käsitelmäni mukaan ateistinen neuvostoideologia hälvensi uhkaa venäläisiin, kun ideologiseksi viholliseksi tuli aiemman ortodoksisuuden sijaan kommunismi.

Uskonnollisen vakauksen suhteen evankelis-luterilaiset inkerinsuomalaiset muodostavat kaksinkertaisen sisäryhmän ja vastaavasti kaksinkertaisen ulkoryhmän asemaan jäävät sosialistisen maailmankatsomuksen omaavat amerikansuomalaiset ja loikkarit.

Taulukko 41. Evankelis-luterilaisuuden ja sosialistisen maailmankatsomuksen ristiinkategoriointi inkerinsuomalaisten sekä amerikansuomalaisten ja loikkareiden kesken

	EVANKELIS-LUTERILAINEN USKOVAINEN/ SISÄRYHMÄ	SOSIALISTINEN MAAILMAN- KATSOMUS/ ULKORYHMÄ
Inkerin-suomalaiset sisäryhmä	Inkerinsuomalainen/ evankelis-luterilainen uskovainen sisäryhmä/sisäryhmä (+ +)	Inkerinsuomalainen/ sosialistinen maailmankatsomus sisäryhmä/ulkoryhmä
Amerikan-suomalaiset/ loikkarit ulkoryhmä	Am. suomalainen/loikkari/ Evankelis-luterilainen uskovainen ulkoryhmä/sisäryhmä	Am. suomalainen/loikkari/ sosialistinen maailmankatsomus ulkoryhmä/ulkoryhmä (– –)

Elämäntarinat ovat samansuuntaisia SIT:n ristiinkategoriointiteorian kanssa. Vaikka kertojilta puuttuukin omakohtainen vakauus, myönteinen suhtautuminen uskoviin inkerinsuomalaisiin viittaa sisäryhmän suosimiseen. Jopa itsensä tuliseluiseksi kommunistiksi ja ateistiksi luonnehtinut Eero Konkka hyväksyy inkerinsuomalaisten uskonnollisuuden.

Eero. Hän puhui vain uskonnosta. Se oli hänen tehtävänsä.

Alkoi -30 talvi. Sain Nuorisoliiton piirikomitealta ja Mujan puoluekomitealta ohjekirjelmän, jossa 30. vuosi oli maatalouden kollektivisointi ja kullakkien likvidoiminen. Valistustyö oli yksi tärkeimpiä tehtäviä. Ja sulkea Markkovan kirkko, joka oli valtionvastainen elin. Me tiedämme sen, että Erkki-pappi vie valtionvastaista propagandaa. Tehtävä annettiin minulle valtava. Näin, että kirkko toimi. Sunnuntaina tuli niin paljon väkeä kyläneuvoston alueen kaikista kylistä. Niin paljon tuli väkeä, että kaikki eivät mahtuneet. Ovet oli auki ja ulkona kuuntelivat papin saarnaa. Kun minä erään kerran menin kuuntelemaan, en huomannut, että hän olisi puhunut mitään valtionvastaista. Hän puhui vain uskonnosta. Se oli hänen tehtävänsä. (IM8)

Vastaavasti sosialistisen maailmankatsomuksen pitäisi muodostaa samastumiseste inkerinsuomalaisten sekä kaksinkertaiseen ulkoryhmään jäävien amerikkansuomalaisten ja loikkareiden välille. Vaikka inkeriläisessä kirjallisuudessa suhtaudutaan varsin emotionaalisesti ja torjuen erityisesti suomalaisiin sosialisteihin ja kommunisteihin,⁴⁷³ haastattelussa ei vastaavia episodeja esiinny. Identifioitumisen kannalta keskeisen aihepiirin johdonmukainen puuttuminen kertomuksista viittaa Rogersin et al. (1998) tarkoittamiin vaiettuihin tarinoihin tai Knuuttilan (2002, 120) rajavyöhykkeeseen, jolle asettuvista asioista ei uskalleta puhua. Toisaalta ateismi oli Neuvostoliitossa vallalla oleva maailmankatsomus, jonka olemassaoloon myös inkerinsuomalaiset ovat sopeutuneet säilyttääkseen kognitiivisen tasapainon (Festinger 1957).

Toisin kuin aineiston elämäntarinoissa inkeriläisessä muistelmakirjallisuudessa suhdetta kommunisteihin ja sosialismiin käsitellään ahkerasti.⁴⁷⁴ SIT:n mukaisesti kommunistit ja sosialistit luoki-

⁴⁷³ Ks. esimerkiksi: Kuortti, A. (1962). *Tapahtui Inkerissä*. Helsinki: Suomen luterilainen evankeliumiyhdistys. Kuortti, A. (1989). *Kirkossa, keskitysleirissä, korvessa. Inkeriläispapin muistelmia*. Jyväskylä: Sley-kirjat Ronkonen, L. (1989). *Laps' Inkerin, muistojen Inkeri Stalinin hirmuvallan alla*. Jyväskylä: Gummerus. Mesiäinen, E. (1990). *Maria Kajavan pitkä taival*. Helsinki: Karas-Sana. Ronkonen, L. (1995). *Ilon ja itkun Inkeri, Katri Kukkosen elämäntarina*. Hämeenlinna: Karisto.

⁴⁷⁴ Aatami Kuortin muistelmakirjoissa *Tapahtui Inkerissä* (1962) ja *Kirkossa, keskitysleirissä, korvessa. Inkeriläispapin muistelmia* (1989) selkeän sisäryhmän muodostavat uskovaiset luterilaiset. Ideologisia ulkoryhmiä ovat kommunistit ja erityisesti suomalaiset punikit. Etnisiä ulkoryhmiä ovat venäläiset, juutalaiset, virolaiset ja karjalaiset. Uskonnollisten ulkoryhmiin kuuluvat ortodoksit sekä eri lahkoihin kuuluvat.

Kuortti liittää uskonveljiin pelkästään positiivisia ominaisuuksia: luterilainen uskova ihminen on hyvä, ystävällinen, rehellinen, avulias, herttainen, siisti ja raitis. Venäläisiin liitetyt piirteet ovat poikkeuksetta kielteisiä. Venäläiset kuvataan

tellaan niissä selkeästi ulkoryhmään. Taulukon 41 kuvaamat osittaisen päällekkäisten ominaisuuksien ristiinkategoriointitilanteet poikkeavat selvästi sekä SIT:sta että Brownin ja Turnerin teoriasta. Kertojat suhtautuvat huomattavasti jyrkemmin suomalaisiin kommunisteihin ja sosialisteihin kuin muihin kansallisuuksiin kuuluviin eli osittainen päällekkäisyys (sisä-ulkoryhmä) voimistaa erotelua jopa kaksinkertaiseen ulkoryhmään verrattuna.

Taulukko 42. Sosialistisen maailmankatsomuksen ja evankelis-luterilaisuuden ristiinkategoriointi amerikansuomalaisten ja loikkareiden sekä inkerinsuomalaisten kesken

	SOSIALISTINEN MAAILMANKATSOMUS/ SISÄRYHMÄ	EVANKELIS- LUTERILAINEN USKOVAINEN/ ULKORYHMÄ
Amerikan- suomalaiset, loikkaarit/ sisäryhmä	Am.suomalaiset, loikkaarit/ sosialistinen maailman- katsomus sisäryhmä/sisäryhmä (+ +)	Am.suomalaiset/loikkaarit/ evankelis-luterilainen uskovainen ulkoryhmä/sisäryhmä
Inkerin- suomalaiset ulkoryhmä	Sosialistinen maailman- katsomus/ inkerinsuomalainen sisäryhmä/ulkoryhmä/	Evankelis-luterilainen uskovainen/ inkerinsuomalainen ulko/ulkoryhmä (– –)

Loikkareilla ja amerikansuomalaisilla on lähtökohtaisesti sosialistinen maailmankatsomus. Kaksinkertaisen sisäryhmän suhteessa inkerinsuomalaisiin muodostaa tällöin sosialistisen maailmankatsomuksen omaava loikkari tai amerikansuomalainen ja kaksinker-

sivistymättömiksi, viekkaiksi, epärehellisiksi, kerskureiksi ja juupoiksi. Myös eiskoviin ryhmiin – erityisesti kommunisteihin ja suomalaisiin punikkeihin – liitetään pääsääntöisesti kielteisiä piirteitä. Pahuus ja ilkeys kuvataan sosialismin mukana leviäväksi taudin kaltaiseksi tarttuvaksi ominaisuudeksi. Suomalaiset kommunistit ovat vodkaalta haisevia juoppoja, katkeran vihan lietsojia ja raakoja murhaajia. Uskovan ihmisen hyvyden ja kommunistin pahuuden kytkös on joustamaton. Osoituksena siitä puolelta toiselle siirtyvän ihmisen luonne muuttuu.

Myös Katri Kukkosen tarinassa (Ronkonen 1989) ulkoryhmään luokitellaan venäläiset, kommunistit ja suomalaiset punikit. Suurin vastakkain asettelu oli kuitenkin suomalaisten punikkien kanssa. Kukkosen uskovat ovat lempeitä, viisaita, herttaisia, hyväntahtoisia ja ahkeria. Ulkoryhmien jäsenet sen sijaan ovat oppimattomia, karkeita, räyhääviä, jumalattomia ilonpitäjiä ja saatanallisen järjestelmän edustajia. Ideologisen mädännäisyyden lisäksi heidän mukanaan Inkeriin kulkeutuivat myös kulkutaudit, kun ihmiset lähtivät kodeistaan kerjäämään parempiosailta inkeriläisiltä apua.

Vrt. myös inkeriläiskirjailijoiden seminaaria koskeva tutkimuspäiväkirjan siteeraus sivu 276–277.

taisen ulkoryhmän evankelis-luterilainen inkeriläinen. Puhuessaan kommunismista ja sosialismista kertojat tekevät eroa käsitteiden välillä. Osa tunnustautuu edelleenkin sosialistiksi, mutta kieltää olleensa koskaan kommunisti. Tarinoissa esiintyy myös hyviä ja huonoja kommunisteja. Hyvät ovat yleensä läheiseen lähipiiriin kuuluvia ystäviä ja tuttavvia, yksilöitä. Arvostelun kohteeksi joutuu erityisesti valtaa pitävä nimetön massa.⁴⁷⁵ Kertomuksissaan amerikkansuomalaiset ja loikkaarit eivät kuitenkaan käytä uskontoa toistensa luokitteluperusteena.

Shotterin (1990) mukaan asioiden hierarkkinen järjestys vaikuttaa muistettuihin ja muisteltuihin asioihin. Uskonnon poispuuttaminen venäjänsuomalaisten elämäntarinoista viittaa asian vähään merkitykseen elämäntarinoille tärkeiden asioiden joukossa.

8.2.3 Kotipaikka

Yksi tavallisimpia itsemäärittelyn perusteita on synnyin- tai kotipaikka. Ihmiset kertovat olevansa kotoisin ”jostakin” ja tuntevat yhteenkuuluvuutta maanmiehiinsä tai toisiin samalta paikkakunnalta kotoisin oleviin. Uskonollisuuden ohella inkerinsuomalaisten kotimaasta vallalla olevat sosiaaliset representaatiot muokkaavat suhtautumista representaation mukaiseksi. Suomalaisessa diskursussa inkeriläisten kotimaana pidetään Inkerinmaata, jolloin inkerinsuomalaisten alueellisen identifioitumisen tarkastelu tapahtuu inkeriläisen kyläkulttuurin ajan näkökulmasta. Diasporasta huolimatta prototyypinä on Inkerinmaalla asuva suomalainen. Toisin sanoen Inkerinmaa näyttäytyy suomalaisesta näkökulmasta suomenkielisenä alueena, vaikka jo kyläkulttuurin aikana inkerinsuomalaiset asuivat Pietarin ympäristössä etnisenä vähemmistönä venäläisten muodostaessa valtaväestön. Seuraava ristiinkategoriointitilanne vastaa inkerinsuomalaisista vallalla olevaa representaatiota.

Kun sisäryhmänä ovat Inkerinmaalla asuvat inkeriläiset ja ulkoryhmänä venäläiset, samastumisen kannalta tärkeimmän ryhmän (sisäryhmä/sisäryhmä) muodostaisivat Inkerinmaalla asuvat inkerinsuomalaiset ja vähiten samastumispiintaa olisi muualla entisen Neuvostoliiton alueella asuviin venäläisiin. Inkerinmaalla asuvat venäläiset ja toisaalta myös muualla entisen Neuvostoliiton alueella asuvat inkerinsuomalaiset muodostaisivat yhden ominaisuuden suhteen ristikkäisen tilanteen, jolloin he samastumisen kannalta olisivat SIT:in mukaan ulkoryhmän asemassa, mutta Brownin ja Turnerin mukaan asemoituisivat ulko- ja sisäryhmän välimaastoon.

⁴⁷⁵ AN1, AN2, AN12, AN13

Taulukko 43. Inkerinsuomalaisten alueellinen identifioituminen ristiinkategoriointitilanteessa

	INKERINMAALLA ASUVAT/ SISÄRYHMÄ	MUUALLA (ENTISEN NEUVOSTOLIITON ALUEELLA) ASUVAT/ ULKORYHMÄ
Inkerinsuomalaiset/ sisäryhmä	Inkerinmaalla asuvat inkerinsuomalaiset sisäryhmä/sisäryhmä (+ +)	Muualla (ent. Neuvostoliiton alueella) asuvat inkerinsuomalaiset sisäryhmä/ulkoryhmä
Venäläiset/ ulkoryhmä	Inkerinmaalla asuvat venäläiset ulkoryhmä/sisäryhmä	Muualla (ent. Neuvostoliiton) alueella asuvat venäläiset ulkoryhmä/ulkoryhmä (– –)

Inkerinsuomalaisten kertomuksista voidaan kuitenkin havaita, että Inkerinmaa on inkeriläisten alueellisen identiteetin samastumiskohteena vailla merkitystä. Asuinpaikka merkitsee inkeriläisille alueellisen identiteetin kannalta enemmän kuin oma tai vanhempien syntymäpaikka. Maantieteellistä aluetta tärkeämpi samastuspinta inkerinsuomalaisilla on inkeriläisyys yleensä, sillä tunne etnisestä yhteenkuuluvuudesta syntyy entisen Neuvostoliiton alueella asuneiden inkerinsuomalaisten kesken etnisen alkuperän perusteella. Kertomuksissa inkerinsuomalaisen sisäryhmän muodostavat yleensä entisen Neuvostoliiton alueella asuneet tai asuvat inkerinsuomalaiset.

Syynä Inkerinmaan vähään merkitykseen alueellisen identiteetin rakennuspilarina on mielestäni vuosikymmenien ja useiden sukupolvien ajan jatkunut diaspora ja myös vapaaehtoinen siirtolaisuus eri Neuvostotasavaltojen, erityisesti Karjalan ja Viron välillä.

Taulukko 44. Amerikansuomalaisten ja loikkareiden alueellinen identifioituminen ristiinkategoriointitilanteessa

	KARJALASSA ASUVAT/ SISÄRYHMÄ	MUUALLA (ENTISEN NEUVOSTOLIITON ALUEELLA) ASUVAT/ ULKORYHMÄ
Am.suomalaiset/ loikkaarit sisäryhmä	Karjalassa asuvat am.suomalaiset/ loikkaarit sisäryhmä/sisäryhmä (+ +)	Muualla (entisen Neuvostoliiton alueella) asuvat/ am.suomalaiset/loikkaarit sisäryhmä/ulkoryhmä
Venäläiset/ karjalaiset ulkoryhmä	Karjalassa asuvat venäläiset/karjalaiset ulkoryhmä/sisäryhmä	Muualla (entisen Neuvostoliiton alueella) asuvat/ venäläiset/karjalaiset ulkoryhmä/ulkoryhmä (+ +)

Kertomuksista voidaan havaita, että sisä- ja ulkoryhmien rajat liukuvat alueellisen identifioitumisen tilanteissa. Poissa kotoa kertojat saattavat tuntea alueellista yhteenkuuluvuutta samoilta paikoilta kotoisin olevien venäläisten kanssa. Esimerkiksi leningradilainen sellikaveri vankilassa ja satunnainen tuttavuus Siperiassa olivat verrattavissa vanhaan naapuriin.⁴⁷⁶ Tärkeämpää on tällöin tuttu kotiseutu kuin ihmisten etninen tausta.⁴⁷⁷

Edla. Leningradilaiset olivat kuin omia ihmisiä.

Ja minä menin naimisiin sitten, siellä Virossa. Se oli myös venäläinen. Se oli myös Leningradista. Kun olimme Leningradissa syntyneet kasvaneet ja opiskelleet, aina se olivat leningradilaiset kuin omia ihmisiä. (IN1)

Kyllikki. Sovit meidän jalkopäähän.

Kirovin kaupungin siirtoleirillä en ollut kuin kolme päivää, mutta ne päivät on mieleissäni myös kuin painajainen. Minut yksin meistä tulokkaista lykättiin erääseen selliin. Se oli kuin iso huone. En ymmärtänyt metreistä mitään, mutta varmaan noin 40–50 neliömetrin huone. En nyt tiedä, mutta sinne päin. Oli taas laverit. Ylä- ja alalaverit oli niin täysi, että ei yhtäkään vapaata paikkaa. Myös laverien alta näkyi päitä. Oven vieressä yhdellä puolella oli vesitynnyri. Toisella puolella oli paskatynnyri. Vesitynnyrin viereen nyttini heitin ja istuin sen päälle. Oli myöhä. Kaikki nukkuivat. Mutta aina joku nosti päätänsä. Ketä tuotiin? Ylälaverilta joku huusi: "Mistä olet?" Sanoin, että olen Petroskoista. "Me myös. Tule tänne! Sovit meidän jalkopäähän." (LN11)

Diasporan polvelle inkeriläisyys ja suomalaisuus merkitsevät eri asioita. Inkeriläisyys on paikasta riippumaton, sukutaustasta johtuva ominaisuus, kun taas suomalaisuus kohdennetaan Suomeen. Amerikansuomalaisten ja loikkareiden alueellisen identifioitumisen kannalta keskeinen paikka on nykyinen Karjalan tasavalta, sillä valtaosa aineiston amerikansuomalaisista ja loikkaritaustaisista kertojista on asunut siellä ainakin jossakin vaiheessa, useimmat valtaosan elämästään.

Asuinpaikan suhteen amerikansuomalaisten ja loikkareiden kaksinkertaisen sisäryhmän muodostavat Karjalassa asuvat amerikansuomalaiset ja loikkaarit ja kaksinkertaisen ulkoryhmän muualla entisen Neuvostoliiton alueella asuneet venäläiset. Osittain päällekkäinen kategoriointi on Karjalassa asuviin venäläisiin ja muualla entisen Neuvostoliiton alueella asuviin amerikansuomalaisiin ja loikkareihin. Kuten SIT olettaa, amerikansuomalaiset ja loikkaarit

⁴⁷⁶ Esimerkiksi IN1, IM8, IN9

⁴⁷⁷ Sama alueellinen yhteenkuuluvuuden tunne välittyy myös muiden venäjän-suomalaisten kertomuksista esimerkiksi LN11, AM11.

tuntevat suurinta yhteenkuuluvuutta toisiin Karjalassa asuviin amerikansuomalaisiin tai loikkareihin. He identifioituvat ”oikeiksi” Karjalan suomalaisiksi ja pitävät itseään Karjalan rakentajina.

Karjalan ulkopuolella asuvat venäläiset muodostavat teoreettisesti kaksinkertaisen ulkoryhmän, jota kohtaan syrjinnän pitäisi olla suurinta ja identifioitumisen vähäisintä. Kertomuksissa ei ole kuitenkaan kuvauksia, jotka puhuisivat syrjinnän voimistumisesta venäläisiä kohtaan. Tulkintani on, etteivät kertojat arkitilanteessa kategorioi naapureitaan ja ystäviään kansallisuuden perusteella, vaan luokittelun perustana on myös neuvostoideologian tavoitteena ollut *yhteisen kotimaan asukkaan identiteetti*, jolloin ulkoryhmäasetelmaa suhteessa venäläisiin ei tällä ulottuvuudella ole. Tilanne on erilainen suhteessa inkeriläisiin. Amerikansuomalaisten ja loikkareiden kertomuksissa heidät luokitellaan ulkoryhmäksi. Tällöin etnisen kategorioinnin perustana on suhde suomalaisuuteen, ei kotimaan asukkaisiin yleensä.

Fanny. Enempi ne olivat venäläisiä.

F: Amerikansuomalaiset ja kanadansuomalaiset me olimme yhtä. Suomensuomalaisten kanssa me oltiin erikseen. Se oli. Semmostakin oli.

R: Ja minkä takia?

F: En minä tiedä. En tiedä. Yksistään laskivat, että me amerikan- ja kanadansuomalaiset me olimme täällä niinku paremmalla puolella. Meillä oli se Insnabin kauppa, joka ruuat ja kaikki hommas. Se oli mustasukkainen, joo, joo. Justiinsa.

R: Kateutta?

F: Kateutta. Tämä suomensuomalaiset etenkin, jotka tulivat loikkareina, niin nehän olivat huutavassa hädässä. Ja inkeriläiset, ne olivat kuin venäläisiä. Olivat kuin venäläisiä.

R. Mutta ne oli uskonnollisia?

F: Uskonnollisia, joo.

R. Siinä ne eros venäläisistä?

F: En minä tiedä, venäläisiä. (.) Enempi ne olivat venäläisiä, en minä nähnyt niissä mitään eroa. Ja niiden suomen kieli, se ei ole suomen kieltä. (AN12)

Suomensuomalaiset luokitellaan venäjänsuomalaisten kertomuksissa useimmiten sosiaalisen vuorovaikutuksen tasolla ulkoryhmään, huolimatta siitä, että etnisen samastumisen kannalta kyseessä on selkeä sisäryhmä. Sosiaalisessa kanssakäymisessä *suomalaiset juuret* väistävät ja ryhmien väliset erot mitataan kulttuurisiin perustein. Ryhmän *me* muodostavat venäjänsuomalaiset ja ryhmän *he* suomensuomalaiset.

Arla. Olen vähän pettynyt suomalaisiin.

Venäjällä kaikki auttoivat toisiaan. Täällä Suomessa ei. Olen vähän pettynyt suomalaisiin. He kyllä mielellään ottavat, mutta eivät anna. (LN1)

8.3 Etninen identiteetti sosiaalisena representaationa

Ryhmjäsenyys voi synnyttää yhteisiä luonteenpiirteitä, jolloin myös henkilökohtainen identiteetti voi rakentua sosiaalisesti ja ihmisen itsemäärittely muokkautua vallitsevien representaatioiden suuntaiseksi. Tällöin myös henkilökohtainen identiteetti voi olla sosiaalinen representaatio (Doise 1998). Tarkastelen seuraavassa venäjänsuomalaisten kertomuksia Doisen teorian valossa.

Inkerinsuomalaisten kertomuksissa pyrkimys määritellä omaa henkilökohtaista identiteettiä etnisestä ryhmästä vallalla olevan representaation suuntaan heijastuu intensiteetistä, jolla kertojat korostavat omaa suomenkielisyyttään huolimatta tosiasiallisesta suomen kielen taidon tasosta. Ilmiö on yhteinen sekä Inkerinmaan sukupolven että diasporan polven kertojille. Tosiasiallisesta kielitaidosta huolimatta henkilöt määrittelevät itsensä suomenkieliseksi. Inkerinsuomalaiset ottavat myös uskonnollisuuden puheeseen muita useammin ja viittaavat vanhempiensa tai lapsuuden kyläyhteisön uskonnollisiin traditioihin, silloinkin kun sulkevat itsensä aktiivisten uskovaisten ulkopuolelle. Myös loikkareiden ja amerikansuomalaisten kertomuksista on nähtävissä, että representaatio evankelis-luterilaisesta suomalaisesta vaikuttaa myös heidän identiteettinsä rakentumiseen. Kertojat tuovat puheeseen vanhempiensa tai isovanhempiensa aikaisemman kirkkoon kuulumisen. Myös kirkkoon liittyminen on osoitus representaation mukaiseen identiteettiin muovautumisesta.

Vahvimmillaan representaation mukainen identiteetti ilmenee kärsimyshistorian merkityksen korostumisena. Inkerinsuomalaiset ovat omaksuneet kärsijän identiteetin ja pitävät siitä kiinni. Kärsimyshistoriaan tarrautuminen ja sen uudelleen tuottaminen tulevat näkyviin myös nuorten kertojien elämäntarinoissa. Siitä on tullut myös osa diasporan polven identiteettiä, vaikka he eivät ole itse eläneet vainojen aikaa. Kärsijän identiteetin eheyttä tuetaan toistamalla vanhempien tai isovanhempien tarinoita ja valikoimalla kertomuksiin kärsimysidentiteetin kanssa johdonmukaisia tapahtumia sekä karsimalla niistä pois onnelliset elämänvaiheet.

Diasporan polveen kuuluva vuonna 1947 syntynyt Lilja kertoo.

Lilja. Se oli aika kova kokemus.

Sitten tuli suuri muutos, perhe-elämä ei oikein onnistunut. Siihen oli kai syy, että mies joi liikaa, ja minä päätin erota hänestä kahdenkymmenen vuoden jälkeen. Mietin, että miten minä nyt tässä samassa työssä, ei se oikein onnistu. Ja siihen aikaan alkoikin muutto Suomeen ja vuonna -92 minä muutin Suomeen. Minä tulin yksin ja asuin asuntolassa. Se oli Haagassa naisten asuntola. Suomalaisetkin naiset asuivat siellä. Meitä oli neljä naista, jokaisella yksi huone ja yhteinen keittiö. Ja siinä minä asuin koko vuoden. Se oli aika kova kokemus. Sillä siellä oli sairaita ihmisiä, alkoholisteja, siellä oli kova kuri päällä. (IN10)

Loikkareiden henkilökohtaiseen identiteettiin on painanut jälkensä kuva loikkareista paheksuttavina isänmaanpettureina ja punikkeina. Kertomuksissa representaatio nousi näkyviin episodeissa, joissa kuvattiin virallisen Suomen suhtautumista heihin. Myös käsitys itsestä suomenkielisinä suomalaisina on siirtynyt seuraaville polville puutteellisesta kielitaidosta ja kulttuurisesta vieraantumista huolimatta.

Amerikansuomalaisten kertojien henkilökohtaiseen identiteettiin on vaikuttanut kuva amerikansuomalaisista vaikeuksia pelkäämättöminä uudisraivaajina. Englanninkielisyys ja amerikkalainen tapakulttuuri ovat osa identiteettiä kielen menetyksistä huolimatta. Representaation mukaisesti amerikansuomalaiset pitivät itseään seikkailijoina, kosmopoliitteina ja oman elämänsä sankareina. Kun inkerinsuomalaiset näkevät itsensä kohtalon kolhimina kärsijöinä, samat elämänvaiheet kokeneet amerikansuomalaiset määrittelevät itsensä selviytyjiksi.

8.4 Neuvostoliittolaiset suolakurkut. Neuvostoihanteiden representaatioita

Venäjänsuomalaisuuden kokonaisvaltaisemman ymmärtämisen kannalta käsittelen seuraavassa neuvostoaajan ihanteiden representaatioita aineiston elämäntarinoissa. Ottaen huomioon, että sosiaalinen identiteetti on yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutuksen tulos, on oletettavaa, että kertojien sosiaalisessa identiteetissä näkyy neuvostoyhteiskunnan painanteita. Muutama kertoja viittasikin venäläiseen sananlaskuun kuvatessaan suhdettaan neuvostoyhteiskuntaan: Jos kurkku upotetaan suolaveteen, se muuttuu suolaiseksi. Kansanviisaus kertoo paljon myös sosiaalisen identiteetin rakentumisesta. Kyseessä on Liebkindin (1998, 64) tarkoittama identiteetin objektiivinen puoli eli toisten ihmisten määrittelemät piirteet.

Venäjänsuomalaiset eivät kertomuksissaan määrittele itseään ihanteelliselle neuvostokansalaiselle asetettujen ominaisuuksien kautta. He eivät siis vertaile, missä suhteessa ideologinen kasvatus heidän kohdallaan onnistui tai epäonnistui, vaikka viimeksi mainittu näkökulma voisi olla täysin mahdollinen nykyisessä historiallisessa tilanteessa. Käsitykseni mukaan ihmiset eivät välttämättä halua puntaroida itseään ja elämäänsä neuvostoihanteiden näkökulmasta, koska Neuvostoliiton romahtamiseen liittyvien tapahtumien käsittely on monessa suhteessa yhä kesken. Toisaalta tämä identiteetin puoli on itselle vaikeammin havaittavissa, koska sosiaalistumisen seurauksena kyse on samuudesta ja kuulumisesta johonkin, ei erojen kautta määrittyvistä ominaisuuksista.

Tulkintakehikkona käytän yhteiskunnallista edistystä, luokkatietoisuutta, kollektiivisuutta, uskonnottomuutta (Sailas 1996; Kivinen 1998; Figes & Kolonitskii 1999), joita pidetään neuvostoajalle tyypillisinä ihanteina. Lisäksi tarkastelen Kivisen (1998, 220–272) tarkoittamia bolševismin negatiivisia varjoja, joista venäjänsuomalaisten elämäntarinoissa nousevat eniten pinnalle nomenklatura, salaisen poliisin pelko ja oikeuden kuoleutuminen.

Neuvostoidentiteetin narratiivista rakentumista on käsitelty myös aikaisemmin kohdissa 5.9.4, 6.8.3 ja 7.7.5.

8.4.1 Yhteiskunnallinen edistys ja luokkatietoisuus

Venäjänsuomalaisryhmien erilaiset taustat ja yksilötasolla oma ideologinen vakaumus heijastuvat intensiteettiin, jolla yhteiskunnallisesta edistyksestä puhutaan.

Neuvostoliittoon tullessaan amerikansuomalaisten ja loikkareiden perheet suhtautuivat suopeasti sosialismiin ja luokittelivat itsensä proletariaattiin kuuluviksi. Kertojien vanhempien (tai isovanhempien) maahanmuutto perustui omaan päätökseen, haluun rakentaa Neuvostoliitosta työläisten ja talonpoikien ihannevaltiota. Loikkareiden joukossa oli tosin huomattava määrä ns. *nälkäpako-laisia*, joille köyhyys ja työn saanti olivat maahanmuuton pääsyyt. Koetuista pettymyksistä huolimatta osa kertojista pitää yhä Neuvostoliiton ideaa oikeana ja harmittelee hankkeen kariutumista vääränlaisen johtamisen seurauksena.⁴⁷⁸ Neuvostoliitossa syntyneiden kertomuksissa, vanhempien (tai isovanhempien) ideologiset taustat ovat haalistuneet.

Ryhmänä inkerinsuomalaiset kohtasivat Neuvostoliiton yhteiskunnallisen edistymisen varsin erilaisista lähtökohdista. Inkeriläisille ”edistys” kääntyi nurin. Neuvostoaikaan siirtyminen merkitsi elämisen tason pudotusta: oman kodin ja elinkeinon menetystä. Itsenäisistä talonpojista tuli *kolhosniekkoja*⁴⁷⁹, jotka karkotusten jäl-

⁴⁷⁸ LN15, LN23, LN26, AN1, AN5, AN8, AN12, AM13, AM21

⁴⁷⁹ IN4, IN5, IN17

keen saattoivat joutua kiinni Neuvostoliiton syrjäseutujen takapajuisiin kolhooseihin jopa vuosikymmeniksi. Karkotusten ja *kansanviholliseksi* leimaamisen takia myös monen koulutusmahdollisuudet kaventuivat aikaisempaan sivistyksellisesti edistyneeseen tilanteeseen verrattuna.

Narratiivisesti on havaittavissa, että Inkerinmaan sukupolven suljettu elämämpiiri yhdistyneenä matalaan koulutustasoon on kaventanut kerronnan näkökulmaa. Elämäntarinoiden episodit pitäytyvät kiinni omassa henkilökohtaisen elämän kokemusmaailmassa eivätkä kertojat käsittele yhteiskunnallisia kysymyksiä. Koulustausta näkyy kertomuksissa. Korkeamman koulutuksen saaneet⁴⁸⁰ pystyvät suhteuttamaan oman elämäntarinansa laajempaan yhteiskunnalliseen perspektiiviin.⁴⁸¹

Ihanteellinen neuvostokansalaisuus⁴⁸² ilmenee tavoista, joilla kertojat korostavat kansallisuuserojen merkityksettömyyttä jokapäiväisessä elämässä.⁴⁸³ Kansallisuustunteesta eroon pääsy oli yksi neuvostopolitiikan tavoitteista. Arkisessa kanssakäymisessä suomalaisuus on saanut väistyä ja keskinäinen vuorovaikutus on tahtunut valtakulttuurin ehdoin.

Amerikansuomalaisten elämäntarinoissa pyrkimys yhteiskunnalliseen edistykseen ilmenee episodeissa, joissa kuvataan maahanmuuttovaiheen jälkeistä toimintaa asiantuntijoina ja venäläisen rahvaan valistajina Neuvostoliiton suurten teollisuuslaitosten rakennusprojekteissa ja Karjalan metsätaloudessa. Neuvostoliiton hajoamisesta puhuttaessa harmitellaan nimenomaan teollisuuden kohtaloa, kun ”tehtaat eivät enää työskentele”. Myös loikkarit työskentelevät teollisuuslaitosten rakennustyömailla, mutta erilaisesta maahanmuuttohistoriasta johtuen he saivat yleensä tyytyä avustaviin tehtäviin tai joutuivat pakkotöihin. Alistettu asema kuuluu heidän kertomuksistaan.

Kivisen (1998, 102–105) mukaan luokkatietoisuus oli yksi neuvostoajan tyypillisiä piirteitä. Vaikka päämääränä oli luokkien hävittäminen, Neuvostoliitosta ei milloinkaan tullut luokatonta yhteiskuntaa. Luokkataistelun tiedostavaa puhetta on venäjänosuomalaisten elämäntarinoissa kuitenkin melko vähän ja sitä esiintyy vain muutamien henkilöiden kertomuksissa.⁴⁸⁴ Loikkaritaustainen Kyllikki viljelee luokkatietoista retoriikkaa, vaikka käyttääkin sitä käänteiseen tarkoitukseen.

⁴⁸⁰ Kyseisistä kertojista (IN1, IN3, IM8) kahdella on korkeakoulututkinto ja yksi toimi mm. opettajana ja politrukkina.

⁴⁸¹ IN1, IN2, IN4, IM8, IN22

⁴⁸² Neuvostokansalaisuuteen ei tässä yhteydessä liity ideologiaa painotuksia, vaan kyseessä on maan asukas erotuksena venäläisistä. Venäjäkielisyydestään huolimatta Neuvostoliitossa syntynyt polvi ei kuitenkaan samastu etnisesti venäläisiin.

⁴⁸³ IM7, IN10, IN15, LN14, AN15, AM20, AN19, AN22, LN27, LN28

⁴⁸⁴ IM8, LN11, AN1, AN3

Kyllikki. Tiedän, että herra on herra.

Olin sen ajan lapsia, jouduin olemaan paljon herrojen lasten parissa,⁴⁸⁵ mutta siellä, missä he ammensivat täydellä, minulle lyötiin hyppysille. Tiedän, että herra on herra ja heidän lapset ovat myös herroja. Mutta tämä oli tasavertaisessa työläisten ja talonpoikien maassa. (LN11)

Luokkatietoisuus voi perustua sisäistettyihin arvoihin tai johtua ulkopuolisesta pakottamisesta. Sisäistettyä luokkatietoisuutta edustaa amerikansuomalaisten käsitys itsestä kutsuttuina Neuvostoliiton rakentajina, pakotettua puolestaan suomalaisista Stalinin aikana piirtnyt luokkavihollisen kuva ja samalla itsen sijoittaminen neuvostoyhteiskunnan alimpien kerroksien jäsenyyteen. Pakotettua edustavat myös neuvostopassin kansallisuusmäärittelyt.

Luokkahierarkian ylimmälle tasolle sijoitetaan kertomuksissa Karjalan ja Moskovan puolue-eliitti sekä yleensä nomenklatura. Suhtautuminen neuvostoeliittiin riippuu kertojan omasta asemasta neuvostoyhteiskunnassa. Valtaa pitävät ”heput” tuomitaan kansasta etääntyneiksi, itsekkäiksi oman edun tavoittelijoiksi,⁴⁸⁶ mutta oma elitistinen asema hyväksytään.⁴⁸⁷ Myös tuttavapiiriin kuuluvia kommunisteja pidetään kunnan ihmisinä.⁴⁸⁸ Esimerkiksi puoluejohtaja Kurpijanovin ja hänen seuraajansa Juri Andropovin kanssa tekemisissä olleet ylistivät heidän viisauttaan ja isällistä, omakohtaisen kärsimyksen koettelemaa hyvyyttään.⁴⁸⁹

Martta. Kuprijanov minua kohtaan oli kuin isä.

T: Täällä Karjalassa oli sodan jälkeen johdossa Kuprijanov. Oliko hän hyvä mies?

M: Oikein hyvä. Hän oli lagerissa. Hän oli oikein hyvä mies.

T: Se Kuprijanov teki silloin päätöksen, että tänne Karjalaan tuotiin inkerinsuomalaisia Venäjältä.

M: Minä luulen, että hän oikein puolusti inkerinmaalaisia. Hän suomalaisista tykkäsi. Sitten kun hänet laskettiin pois, hän monta kertaa tuli tänne Karjalaan. Kuprijanov minua kohtaan oli kuin isä. (LN23)

Toisaalta samaista Kuprijanovia muistellaan tunteettomana valan käyttäjänä. (AM9)

⁴⁸⁵ Kyllikki asui lapsena Karjalan johtoportaalte tarkoitettussa lepokodissa.

⁴⁸⁶ LN11, AN1, AN2, AN8, AN15

⁴⁸⁷ LN15, LN18

⁴⁸⁸ IN1, IM8, LN23, AN1, AN12

⁴⁸⁹ LN23, AN1, AN8

Paavo. Ns. kolmikko langetti hänelle kuolemantuomion.

Tammikuun 2. päivänä vuonna 1938 koitti Alexin vuoro. Rehellisenä ihmisenä hän uskoi, että kyseessä on virhe, joka kohta selviää. Näin uskoivat toisetkin viattomat. Hänen viimeiset sanansa Ida-vaimolleen olivat: "Kasvata tyttö uskolliseksi työväen asialle". Mutta ei. Ns. kolmikko NK(b):n aluekomitean ensimmäinen sihteeri Kuprijanov, NKVD:n päällikkö Matuzenko ja Karjalan prokuraattori Mihailovits langetti hänelle kuolemantuomion, joka pantiin täytäntöön 11.02.1938. (AM9)

Etuoikeutettuun ryhmään itsensä luokittelevat näkevät nomenklaturan myönteisessä valossa ja heidän puheessaan korostuu johtajien pyyteetön ja vilpittömän toiminta Neuvostoliiton hyväksi. Nomenklaturan etuoikeudet olivat Stalinin ajan valtakultin yksi ilmenemismuoto. Vallan kahvassa olevilla oli kaikkea, kun taas vallattomilla ei mitään. Neuvostoluksuksen tarkoituksena oli näyttää toteen, että porvarillinen ellei peräti aatelinen elämäntapa oli mahdollista myös työmiehelle. Varjona kuitenkin seurasi, että samaan aikaan suuri osa väestöstä kärsi elintarvikepulasta. (Kivinen 1998, 74, 246.) Kun ponnistelu leipänormien riittävydestä lohkaisee ns. tavallisten ihmisten huomattavan suuren osan, etuoikeutettuun ryhmään kuuluvien kertomuksissa käsitellään ”neuvostoatelin” juhla valmisteluja.⁴⁹⁰

Kerttu. Täällä ei ole ikinä pöydässä sellaista, mitä siellä oli.

Meillä oli se määrätty tuttavapiiri, kun mies oli semmoisissa viroissa. Tapaili sen mukaan. Oikein mukavia ihmisiä, vuosikaupalla (...) Sitten oli se paikallinen aatelisto. Heillä oli tapana aina kun oli juhlapäiviä, kutsuivat kylään. Kun ei ollut mukava kieltäytyä, menin mukaan. Ja kutsuin itsekin. Täällä ei ole ikinä pöydässä sellaista, mitä siellä oli, eikä tule olemaankaan. Sanotaan kaikki. Minä siellä opin monenlaista laittamaan. Kakkuja, alkuruoka ja kuuma ruoka ja vaikka mitä. Napoleon-kakun muistan oikein. (LN15)

Sen sijaan kertomuksista ei ilmene neuvostoideologiaan kuuluvaa porvariston inhoa (Kivinen 1998, 40–43). Ylipäätään sana *porvari* ei kuulu aineiston kertojien käyttämään käsitteistöön. Se esiintyy vain kolmen kertojan puheessa⁴⁹¹ ja ainoastaan Toini käyttää ”porvaria” viitatessaan omistavaan luokkaan. Eeron ja Paavon kertomuksissa käsite ”porvarillinen” liittyy sosialisteille epäsuotavina pidettyihin tanssimiseen ja elokuviin. Omistavaa luokkaa kohtaan tunnettu inho kohdistuu sen sijaan ns. uusrikkaisiin.⁴⁹²

⁴⁹⁰ LN15, AM8

⁴⁹¹ IM8, LN13, AM9

⁴⁹² IN4, LN26, IM8, AN1, AN5, LN11

Uskonnon kitkeminen kansasta kuului Neuvostoliiton ideologisiin tavoitteisiin. Aineiston kertomuksissa sekularisaatio ilmenee kuitenkin pikemminkin uskonnollisen puheen poissaolona kuin uskonnonvastaisuutena (ks. 5.4, 6.3, 7.2). Piirteitä taikauskosta tai maagisuudesta, jotka nyky-Venäjällä ovat kasvattaneet suosiotaan (Kivinen 1998, 183), ei juurikaan esiinny elämäntarinoissa. Kertomuksissa viitataan lähinnä enneuniin ja itselle tai omaisille annettuihin ennustuksiin.⁴⁹³ Ne ovat kuitenkin satunnaisia tapahtumia eikä yksikään kertoja ole okkultismin harrastaja.⁴⁹⁴

Kivisen mukaan (1998, 287) *puolue* oli ihanteelliselle neuvostokansalaiselle ”sanoista suurin”. Kuitenkin aineistossa esiintyy melko vähän puhetta kertojien omasta suhteesta puolueeseen, vaikka se kuuluikin NKVD:n lailla niihin tavallisten ihmisten ulottumattomissa oleviin voimiin, joiden vaikutuksesta ihmisiä *leimattiin kansanvihollisiksi, karkotettiin, vietiin, vangittiin, ammuttiin* tai jotka vaikeuttivat asunnon ja työpaikan saamista.

Kertojien suhdetta valtaan heijastaa se, että yksityisiin ihmisiin kohdistuvista toimista puhutaan säännönmukaisesti passiivissa. Samalla syntyy vaikutelma ihmisistä, joiden mahdollisuudet vaikuttaa oman kohtalonsa kulkuun ovat vähäisiä. Valta on näkymättömien, enimmäkseen vihamielisten voimien käsissä. Valtakoneiston ja kansalaisten hämärä suhde ja toisaalta usko keskitetyn vallan kaikkivoipaan mahtiin näkyvät episodeissa, joissa muutosta olemassa olevaan tilaan on haettu kirjoittamalla Moskovaan tai pyrkimällä maan mahtavien puheille.⁴⁹⁵

Neuvostoliiton kommunistisen puolueen jäsenyys toimi joidenkin kertojien tai heidän perheenjäsentensä kohdalla sosiaalisen nousun välineenä tai oli muuten merkityksellinen, vaikka suhde saattoikin saada Stalinin vainojen aikana tylyn lopun.⁴⁹⁶ Kertojista vain kolme Eero Konkka, Martta ja Doris käsittelevät kertomuksessaan suhdettaan puolueeseen tavalla, josta on kuultavissa Kivisen tarkoittamia puolueen pyhä asema. Esimerkiksi Martalle pääsy puolueen jäseneksi antoi tunteen vapautumisesta kansanvihollisuuden stigmasta.

Itse asiassa Konkan elämäntarinassa piirtyy Neuvostoliiton ideologisen historian koko kaari yksilötasolla. Inkeriläisen talollisen poika hylkäsi suvun entisen elämäntavan ja koulututtui poliitrukiksi, mikä merkitsi elämänikäistä välirikkoa perheeseen. Vainon vuosina myös suhde puolueeseen kariutui ja Konkka kärsi erottamisesta syvästi. Kuitenkin usko sekä sosialismiin että kommunisti-

⁴⁹³ IM8, LN11 LM18, LN27, AM13, AM9

⁴⁹⁴ On ehkä yllättävää, että taikauskoksi luokiteltavaa puhetta sisältyy sen sijaan uskoviksi itsensä määrittelevien inkerinsuomalaisten julkaistuihin elämänkertoihin (esim. Kuortti 1989; Ronkonen 1995).

⁴⁹⁵ IN1, IN2, IN5, IM6, IM8, IN25

⁴⁹⁶ IN1, IM8, LN14, LN15, LN18, LN23, LM26, AN6, AM8

seen yhteiskuntaan säilyi. Konkkan toiveena oli elää vuoteen 2000 ja nähdä kommunismin kukoistus. Tavoite jäi kuitenkin haaveeksi sekä yksilöllisellä että kollektiivisella tasolla. Neuvostoliitto romahti ja Konkka itse kuoli ennen vuosituhannen vaihtumista.

Eero. Jokainen ihminen näki, että kommunistit tekivät, mitä lupaavat.

Ihmeellisenä tunnuksena oli myös, kun hyväksyimme uuden perustuslain. Siinä oli jo paljon Euroopan maiden, vapaiden maiden pykäläiä. Mutta ne olivat meillä paljon syvällisemmät. Turvataan meillä työllä. Meillä työtömyyttä ei ollut. Sitten maksuton sivistys. Kaikki koulut olivat maksuttomia, koulun ulkopuolella olevia lapsia ei ollut missään. Se oli minimi seistemänvuotinen koulusivistys. Sitten jokainen työntekijä turvattiin lomalla. Lepokodit ja parantolat olivat kaikki työtätekevää kansaa varten. Kaikki nämä olivat tällä kertaa päivänpolttavia. Niihin oli saavutukset. Emme voi sulkea silmiä, että rakennettiin tavattoman paljon toisen viisivuotissuunnitelman aikana. Rakennettiin tehtaita, rakennettiin rautateitä, maanteitä. Siis jokainen ihminen näki, että kommunistit tekivät, mitä lupaavat. Tämä meni jokaisen vereen ja luihin saakka. Siitä löysimme sen suuren kannatuksen, mikä oli kommunismilla. (IM8)

8.4.2 Proletariaatin jäsenyys

Kertomuksissa on nähtävissä Kivisen (1998, 111–112) tarkoittama luokkatietoisuus ammattitaitoisten ja ammattitaidottomien työntekijöiden välillä. Ammattitaitoiset työntekijät suhtautuvat työhönsä ylpeydellä,⁴⁹⁷ kun taas aputoissa olevat vähättelevät asemaansa.⁴⁹⁸ Maaseudulla kolhoosien työntekijät ja kaupunkioiloissa erilaisissa aputoissa olevat työntekijät, kuten siivoojat ja talonmiehet, sijoittivat itsensä proletariaatin alimmalle askelmalle.

Neuvostoajalle tyypillisen uuden keskiluokan syntyminen (Kivinen 1998, 135–167) näkyy kertojien ammattirakenteessa. Huomattava joukko naisia on toiminut kirjanpitäjinä ja erilaisissa asiantuntijatehtävissä.⁴⁹⁹ Kukaan ei kritisoinut tapoja, joilla neuvostoajan työelämää ohjailtiin. Omasta työstä puhuttaessa mainittiin useinkin vain tehtävänimike.

Neuvostoajan palkitsemisjärjestelmiin viittaa 10 kertojaa. Sotajan ansioista palkitseminen on kertojille tärkeää⁵⁰⁰ ja kunniamerkkiä jääminen tuntuu katkeralta.⁵⁰¹ *Työn sankaruuteen* viittaavia episodeja on sen sijaan melko vähän. Eero Konkka kertoo osallis-

⁴⁹⁷ Esim. IN1, IN2, IN4, LN6, LM10, LN12, LN15, LM26, AM11, AN17

⁴⁹⁸ IN5, LN11, AM9

⁴⁹⁹ IN2, LN1, LN13, LN15, LN17, LN19, LN20, LN22, LN28, AN1, AN3, AN12, AN17

⁵⁰⁰ LM18, LN20, LN23, AN1, AM9

⁵⁰¹ LN17, LN23

tuneensa stahanovilaiseen kilpailuun (IM8) ja loikkaritaustainen Heidi (LN6) mainitsee isänsä olleen arvostettu iskuri. Sinikka (LN22) ja Toini (LN13) ovat saaneet työstään kunniakirjan ja Matti palkittiin normien ylittämistä (LN26). Paavon (AM9) vaimo oli ”ansioitunut ekonomi, työveteraani, lukemattomat kiitoslauseet ja kunniakirjat saanut ammattiliitto- ja puolueaktivisti” (vrt. Kivinen 1998, 273–274). Julkiset tunnustukset olivat myös aviomiehelle tärkeitä. Kertomuksessaan Paavo tuo julki pettymyksensä siitä, ettei hän terveyden pettämisen takia päässyt itse osalliseksi huomionsoituksista.

Paavo. Sitten sitä juhliitaan.

Tarkastajat eivät oppitunneillani käyneet muuta kuin ehkä rastin vuoksi. Kollegojen keskuudessa jo supateltiin: ”Sitten sitä juhliitaan, kun Pavel Ivanovitshille myönnetään Ansioituneen opettajan kunnianimi”. Näin ei tapahtunut. Terveys petti ennen. (AM9)

Kertomuksista välittyä työn ja työyhteisön tärkeä merkitys venäjänsuomalaisille, vaikka itse työelämän kuvaukset olivat usein niukkoja. Työtovereiden kanssa on pidetty yhteyttä myös työajan ulkopuolella ja eläkkeelle jäämisen jälkeenkin. Episodeista heijastuu myös neuvostoajan työelämän yleisiä piirteitä. Työtä oli kaikkien saatavilla. Oli itsestäänselvyys, että opintojen päätyttyä valmistuneelle osoitettiin työpaikka. Toisaalta työn saaminen edellytti kunnossa olevaa sisäistä passia, jossa ei ollut kansanvihollisuudesta kertovaa leimaa.⁵⁰² Yleistä oli myös työnteon jatkaminen eläkeiän saavuttamisen jälkeen.⁵⁰³

8.4.3 Kollektiivisuus

Venäläiseen mentaliteettiin ja neuvostoidentiteettiin liittyvästä kollektiivisuudesta on tullut osa venäjänsuomalaisten identiteettiä. Neuvostoideologian virallisen kollektiivisuuden rinnalta, jota edustavat mm. porvarillisen perheen kuoleutumiseen tähtäävä politiikka ja työkollektiivit, löytyy kollektiivisuuden epävirallinen taso: yksityisten ihmisten muodostama tukiverkosto. Venäjänsuomalaisten tarinoista kuvastuu erityisesti *yksityisen kollektiivisuuden kenttä*: perhe-, naapuruus-, työtoveri- ja ystävyysuhteet.

Kertojat arvostavat asuinmaansa yhteisöllistä elämäntapaa verrattuna Suomessa kohtaamaansa yksilöllisyyteen. Kollektiivisuus toimi erityisesti vainon vuosien aikana tavallisten ihmisten muodostamana turvaverkkona, joka pelasti neuvostoyhteiskunnan syrjimiä kansalaisia uhkaavalta tuholta. Elämäntarinoissa esiintyy

⁵⁰² Esimerkiksi IM8, LN2, LN6

⁵⁰³ Esimerkiksi LN11, LM18, AM9, AN17

runsaasti episodeja, joissa kertojat saivat karkotusmatkoillaan katon päänsä päälle täysin tuntemattomien ihmisten luota tai nälkäiset jakoivat vähät ruokanorminsa vieraiden kesken. Tyypillistä solidaarisuuden kuvauksille on kertojan positio auttamisen kohteena.⁵⁰⁴ Avun antamisesta toisille hädänalaisille mainittiin harvemmin kuin sen saamisesta.⁵⁰⁵

Kiinteät perhesiteet sekä läheiset suhteet naapureihin ja ystäviin ovat epävirallisen kollektiivisuuden ilmenemismuotoja. Naapurisuhteet ovat venäjänsuomalaisille tärkeitä ja suomalainen eristäytymishalu oudoksuttaa. Vuorovaikutuksella naapureiden kanssa on ollut myös käytännöllinen ulottuvuus erityisesti silloin, kun ravinnon saanti on ollut tiukkaa, mutta yhä vieläkin kurkut vaihtuvat suolasieniin ja tomaatit vadelmiin.⁵⁰⁶

Kertomuksista kuvastuu myös merkkejä neuvostoideologian ajamasta *yleisestä kollektiivisuudesta*. Perheen kuoleutumiseen tähtäävä politiikka näkyy mm. siinä, että osa kertojista suhtautui avioliittoon instituutiona välinpitämättömästi 1930- ja 1940-luvuilla. Kahdeksan kertojaa on elänyt ainakin jonkin aikaa avoliitossa.⁵⁰⁷ Neuvostoliittoon tulovaiheessa valtaosa amerikansuomalaisista⁵⁰⁸ ja loikkareista⁵⁰⁹ asui kollektiiviasunnoissa tai kommuunoissa Kolme-toista kertojaa on jossakin elämänsä vaiheessa ollut neuvostoliittolaisessa lastenkodissa tai joutunut asumaan kouluviikot erillään perheestään internaatissa.⁵¹⁰ Inkeriläisten kollektiivisuuden kasvatustalustana toimivat kolhoosit. Amerikansuomalaisia ja loikkari-taustaisia kertojia kolhoosielämä kosketti lähinnä sotavuosina, kun muutamat heistä oli evakuoitu Neuvostoliiton sisäosiin.

Kommuunoiden asukkailla oli tapana viettää myös vapaa-aikaa yhdessä. Yhteisruokaloissa esitettiin näytelmiä ja järjestettiin musiikkitapahtumia sekä tansseja.⁵¹¹ Venäjänsuomalaisten monipuolisesta yhdistys- ja kulttuuritoiminnasta on kertomuksissa runsaasti mainintoja. Sen sijaan osallistumisesta Neuvostoliiton merkkipäivien, esimerkiksi vappujuhlien viettoon puhutaan niukahkosti.⁵¹²

Vaikka vanhemman ikäpolven kertojat elivät läpi perheen kuolettamiseen tähtäävän neuvostoideologian vaiheen, venäjänsuoma-

⁵⁰⁴ IN1, IN2, IM8, LN2, LN6, LN8, LM9, LN11, LN19, LN21, LN24, AN6, AN8, AM9, AM11, AN12, AM13, AN17

⁵⁰⁵ LN11, LN16, LN21, AN8, AN12, AN15

⁵⁰⁶ IN1, LN2, AN6, AN7, AN8, AM13

⁵⁰⁷ IN1, LM9, LN11, LM12, AN6, AN4, AN8, AM11

⁵⁰⁸ AN1, AN2, AN3, AN4, AN6, AN8, AM9, AM11, AN12

⁵⁰⁹ LN1, LN2, LN3, LN4, LN6, LN8, LN15, LN14, LN15, LN16, LN19, LN20, LN21, LN22, LN23)

⁵¹⁰ LN4, LN5, LN8, LM7, LN12, LN16, LN19, LN22, AM10, LN11, AN1, AN7, AM11

⁵¹¹ LN6, LN11, LN15, LN17, LN24, AN1, AN4, AM11

⁵¹² IN20, AN1, AM9, AM11

laisten sukulaisuussuhteet ovat vahvat. Vuorovaikutus eri sukupolvien kesken on tiivistä. Osittain asuntopulasta johtuen eri sukupolvet asuvat vielä nykyisinkin Venäjällä usein yhdessä. Isovanhemmat hoitavat lastenlapsia ja lapset huolehtivat iäkkäistä vanhemmistaan.⁵¹³ Uutena perhesiteiden kiinteyden ilmentymänä on paluumuutto, jossa vanhempi sukupolvi pääsääntöisesti noudattaa lastensa muuttopäätöstä. Tyypillistä myös on, että paluumuuttajat pyrkivät löytämään asunnon läheltä toisia sukulaisiaan.⁵¹⁴

Tutkimuksen kysymyksenasettelu, pyyntö vastata kysymykseen ”kuka sinä olet?”, ei juurikaan tuottanut puhetta, josta heijastuisi Kivisen (1998, 245–249) tarkoittama yksityisen onnen tavoittelu kulutuksessa. Televisioiden ja jääkaappien yleistymisestä neuvostotalouksissa sekä oman auton hankkimisesta mainittiin sivumennen muutamassa kertomuksessa. Vanhempiin ikäluokkiin kuuluvien elämäntarinoissa merkityksellistä on sukulaisten löytyminen tai suhteiden uudelleen virittyminen, eivät suomalaisten elintaso ja kauppojen tavaravalikoimat. Vain kaksi kaikkein nuorimpaan ikäluokkaan kuuluvaa kertojaa tuo puheeseen Neuvostoliiton ja Suomen elintasoerojen synnyttämän järkytyksen.⁵¹⁵

Evelin. Se oli ihan sokki.

Se missä asuimme, oli niin rajattu maailma, se oli jotenkin niin kuin usvan sisällä. Sitä ei nähnyt. Olihan meillä televisio, mistä me oltiin katsottu, mitä siellä oikein oli, siellä toisella puolella. Mutta ei mitään konkreettista. Se oli ihan sokki. Täällä oli niin paljon tavaraa kauppoissa. Se oli ihan ensimmäinen. Ei voi olla totta. Kun minä tulin tänne, siellä oli jonot. Ne oli kilometrin pituisia jonoja joka puolella silloin kun sä halusit elintarvikkeita tai mitä tahansa käyttötavaraa. Niin se, kaikki se on jättänyt jäljen. (IN24)

8.4.4 Merkkejä bolševismien varjoista: salaisen poliisin pelko ja oikeuden kuoleutuminen

Neuvostoideologian päämäärien nurinkääntyminen synnytti Kivisen (1998, 222) tarkoittamat bolševismien pyhän varjot, joiden ilmenemismuotoja ovat mm. nomenklatura, uuden keskiluokan syntyminen ja todellisuuden demonisointi, joka tulee näkyväksi salaisen poliisin pelkona. Todellisuuden demonisoinnin piiriin voidaan lukea myös oikeuden kuoleutuminen.

Salaisen poliisin, NKVD:n (sekä sen edeltäjien ja seuraajien) pelko nousee erityisesti vainon vuodet eläneiden kertomuksiin.

⁵¹³ IN2, IN9, LN1, LM9, LN11, LN22, AN3, AN17

⁵¹⁴ IN3, IN23, LN2, LN4, LN5, LN6, LM7, LN9, LN15, AM10, AM11, AN16, AN17, AN21

⁵¹⁵ IN24, AN19

Episodit salaisen poliisin kanssa tekemisiin joutumisesta muodostavat venäjänsuomalaisten elämäntarinoiden moniin elämänvaiheisiin vaikuttaneen taustakuvion, vaikka kuvaukset jäävätkin useimmiten viittauksenomaisiksi maininnoiksi. Muutamat kertojat epäilevät, että Neuvostoliiton salainen poliisi on tavalla tai toisella sekaantunut heidän elämäänsä myös Suomessa. (Suhdetta salaiseen poliisiin on käsitelty tarkemmin kohdissa 5.5.3, 6.8.2, 7.7.3).

Oman mielenkiintoisen tutkimusalueensa muodostaisi venäjän-suomalaisten *oikeuskäsitysten rakentuminen* ja muovautuminen eri yhteiskunnallisissa vaiheissa. Neuvostoliiton alkuvaiheessa kirjoitettuja lakeja ei suosittu, koska oikeuden katsottiin toteutuvan automaattisesti sen jälkeen, kun riistävät luokat on likvidoitu. Stalinin aikana tilanne heilahti toiseen äärilaitaan ja NKVD käytti tuomiovaltaa mielivaltaisesti. Aiheen laajuuden vuoksi siihen ei voi tässä yhteydessä pureutua syvällisemmin, mutta myöhemmän keskustelun avaukseksi poimin esille joitakin keskeisiä episodeja.

Elämäntarinoista on havaittavissa, että kertojien käsitykset oikeasta ja väärästä vaihtelevat tilannekohtaisesti. Oikeuden ottaminen omiin käsiin näyttäytyy kertomuksissa pääasiassa kahdella tavalla: varasteluna ja valehteluna. Varastamista valtiolta tai nälän torjumiseksi ei pidetty rikoksena. Myös asiakirjoja voitiin manipuloida palvelemaan omia päämääriä.⁵¹⁶ Kertojat suhtautuvat hyväksyen omia etuja palveleviin laittomuuksiin, mutta tuomitsevat jyrkästi tilanteet, joissa heihin itseensä tai heidän läheisiinsä on kohdistettu omasta mielestä väärää voimakeinoja. Esimerkiksi Eero Konkka hyväksyi rikollisille langetetut pikatuomiot, mutta torjui samanaikaisesti ankarasti oman puoluejäsenyytensä menettämisen ilman riittävää tutkintaa.

Eero. Silloin toimittiin nopeasti.

Klubilla oli niin hyvä järjestys. Emme laskeneet huligaaneja. Meillä oli nuorisoliittolaisten kanssa hyvä yhteistyö, vaikka se oli pieni järjestö. Asetimme heti kysymyksen. Heti, kun klubilla alkaa pienkin rähinä, meitä pitää olla siellä että se loppuu alkuunsa. Yksi tällainen tapaus alussa oli. Kun pidin selostuksen jostain asiasta, en muista mistä, siellä klubin perällä alkoi rähinä. No, nuorisoliittolaiset tiesivät taktiikan ja heti ryntäsimme sinne. Se mies, mikä oli veitsi kädessä, me heti sitosimme sen. Teimme heti paikan päällä syytöskirjelmän ja tämä mies toimitettiin milisiilaitokseen ja sai heti tuomion.

Silloin toimittiin nopeasti. Silloin ei ollutkaan rikollisuutta, kun tuomiot pantiin heti täytäntöön. Se sai kolme kuukautta pakkotyötä kivilouhimolla. Tähän loppuivat huligaanien toiminta klubilla. Yksi ainoa esitys, se riitti. Jota nykyjään ei ole. Että 70–80 vuotta on kulunut aikaa. Olemme menneet taaksepäin, emme eteenpäin. (IM8)

⁵¹⁶ IN1, IN4, IM8, IN20, LN11, AN8, AN20

Stalinin vainojen aikaisten vangitsemisten ja teloitusten ymmärtäminen on ollut kertojille vaikeaa, ellei mahdotonta. Tapahtumia voidaan selittää *kohtalona* tai *ajan ilmiönä*.⁵¹⁷ Tyypillistä on, että kertojat korostavat omaistensa viattomuutta ja leimautumista kansanvihollisiksi tekaistuin syyttein. Tapahtuma-aikaisten muistojen mieleenpalauttaminen osoittautui vaikeaksi. Kertojien selityksissä myöhempi tieto korvaa tapahtumahetken tietämättömyyden. Usko yleiseen oikeudenmukaisuuteen vaikutti siihen, etteivät ihmiset aluksi uskoneet, että myös syytön ihminen voitiin vangita⁵¹⁸ (Kivinen 1998, 76–77). Ajateltiin, että vangittu oli hyvinkin voinut syyllistyä johonkin laittomaan tekoon.

Sinikka. Se oli niin kommunisti.

Minulla on isän kuolintodistus ja tiedän, että se on ammuttu. Ei yksi isä tietysti sinne mennyt, sinne meni tuhansia. Tuhansia, ihan syyttömiä ihmisiä. Ajatella. Äitikin sanoi, ajatella. Kun se oli semmoinen kommunisti. Kun se kirjoitti sinne Suomeenkin, että sitten kun Suomessa tulee vallankumous, niin sitten me tullaan Martan kanssa tervehtimään. Kun punaiset liput liehuu, hän tulee Martan kanssa. Se oli niin kommunisti.⁵¹⁹ (LN22)

Kertomuksissa on tilanteita, joista kuvastuu neuvostoajan toimintatapojen sisäistäminen ilman, että ihminen itse tiedostaa nou-

⁵¹⁷ AN4, AN2, AN8, AM9, AN15

⁵¹⁸ LN20, LN23, LN24, AN2, AM13

⁵¹⁹ Sinikan isä oli tuomittu valtiopetoksen valmistelusta ja kärsi tuomionsa Tammissaaren pakkotyölaitoksessa. Vapauduttuaan hän loikkasi kesäkuussa 1931 Neuvostoliittoon. Vaimo ja lapset seurasivat miehensä perässä, mutta palasivat takaisin Suomeen. EK-Valpon arkistotietojen mukaan vaimo oli ajatellut Suomeen jäämistä, sillä hän oli pettynyt Petroskoin oloihin. Isän Petroskoista Suomeen lähettämä kirje sensuroitiin osittain, sillä sen tekstiä pidettiin sopimattomana alakikäisen lapsen luettavaksi. Etsivän keskuspoliisin tiedottajan mukaan isä päätyi vuonna 1938 ”miesten joukkoon”, jolla ilmeisestikin viitattiin vangitsemisiin.

”Tänään on 16 päivä toukokuuta. Sehän on sellainen suomen itsenäisyys juhlapäivä. Sinulla ei ole mitään syytä sitä juhlia, kai sinä tiedät, mitä suomen itsenäisyys on. Sehän on kymmenien tuhansien suomen työläisten murhaamisen muistoksi, kun ne lahtarit sitä juhlivat ja tiedäthän, että isäsikin on saanut niin paljon kärsiä juuri sen suomen itsenäistymisen aikana, mutta kerran ne vielä kaikki kostetaan ja silloin vaan lauletaan, että ”yhdessä meidän on rynnättävä tuliseen taistoon viimeiseen”. Silloin me, sinäkin mukana, valmistamme suomen lahtareille yhtä kuumat olot, kun ne järjestivät työläisille 1918.”

Kyseyinen kappale poistettiin kirjeestä, vaikka sensuuri arvelikin, että Sinikka lienee ”neuvostovallassa ollessaan jo totutettu samantapaiseen, mutta tällainen voitelu ei sopine rajan tälle puolen.”

dattavansa toimintamalleja, jotka hän toisaalla tuomitsee jyrkästi.⁵²⁰ Ilmiäntoakin voidaan tilanteesta riippuen pitää hyväksyttävänä.⁵²¹

Eero. Minä kirjoitin Nuoreen Kaartiin.

Korhosen koululta pikku Lilja meni pois ja hänen tilalleen tuli Edit Koskenvirta, sievä tyttö, inkeriläinen, Toksovasta. Ja hän opetti minun velipoika Urhoa -28 ensimmäisellä tai toisella luokalla. En muista. Mutta minä kysyin Urho-pojalta, miten Edit, se komea kaunis opettaja opettaa lapsia. Opettaako se yhtä hyvin, kuin on kaunis? Urho sanoi, miten opettaa. Kun tulee lauantai, menee oman heilansa luo Toksovaan. Ensimmäinen piirisihteeri on hänen heilansa. Meitä opettamaan panee lukutaidottoman koulun palvelijan, siivoojan. Se seisoo siellä opettajan pöydän ääressä. Hänellä on metla (luuta) kädessä. Jos kukaan oppilaista vaikka hiiskahtaa, se tulee ja kopauttaa metlalla päähän. Minä kirjoitin Nuoreen Kaartiin, että miten Edit Koskenvirta opettaa lapsia ja silloin tällainen oli jo kiellettyä. Ja nyt kun tämä Nuori Kaarti tuli kaikkien tietoon, se vaikutti niin tähän Edit Koskenvirtaan ja piiritoimikunnan sihteeriin niin, että he yrittivät keksiä jonkin syytteen, että minut erotettaisiin pois puoluekoulusta. Siinä he käyttivät hyväkseen valheellisia keinoja ja satavuotisia juttuja, joita vanhojen keskuudessa oli, joita en itsekään tiennyt. (IM8)

Esimerkki heijastaa myös Kivisen (1998, 289–290) tarkoittamaa yleisen ja yksityisen toisiinsa kietoutumista, kun yksityisen ihmisen henkilökohtaisia asioita nostetaan julkiseen käsittelyyn. Kertojista jotkut ovat huomanneet Suomessa vastaavien neuvostoajan järjestötoiminnan mallien olevan syvälle iskostuneita ja samantapaisia menettelyjä käytetään yhä Suomessa.

Venäjänsuomalaisten kollektiivisuus ja myös oikeuden kuoleutumisen tiivistyvät seuraavaan Kyllikin sitaattiin.

Kyllikki. Kaalinlehtiä vein valtiolta.

Kun nyt elämäni loppuvaiheessa analysoin kaikkea sitä, miten olen elämäni elänyt ja olen tullut siihen käsitykseen ja tulokseen, että olen paria pientä sivuaskelta lukuun ottamatta elänyt niin maallisten kuin Jumalankin lakien mukaan. Olen elämänkoulua käydessäni oppinut, älä kaiva toiselle kuoppaa, itse siihen päädyt. Auta toista ihmistä mahdollisuuksiesi mukaan, jos hän on avun tarpeessa, vaikka tästä itseltäsi lohkaisetkin palasen myös voimistasi. En ole tappanut, mutta on oltava taaskin rehellinen. En myöskään voi sanoa, että en olisi tehnyt sitä. Mutta jos siihen pisteeseen olisin mennyt, olisin sanonu: ”Yhtä roistoa vähemmän”. Akka kuormasta hevoselle helpotus, sanoo venäläinen sanonta. En ole varastanut jättäen toista nälkäkuoleman partaalle. Ruokaa, kaalinlehtiä vein valtiolta. Jos oli-

⁵²⁰ Esim. IN1, IM8, LM9

⁵²¹ IN1, IM8

sin kiinni siitä joutunut, olisin tullut tuomittua varkaudesta. Yksityisiltä varastin saavin, kun hänelle jäi vielä kaksi. (LN11)

8.4 Yhteenvedo

Tutkimusaineiston elämäntarinoissa on havaittavissa tilanteita, jotka ovat johdonmukaisia Tajfelin ja Turnerin sisä - ulkoryhmä - luokittelun kanssa. Kansallisuuden merkitseminen Neuvostoliiton sisäiseen passiin saa ihmisen identifioitumaan kyseiseen kansallisuuteen, millä on tärkeä merkitys seka-avioliitoissa syntyneiden etnisen identiteetin rakentumiselle. Samoin suomalaisen viranomaiskäytännön mukainen määritelty *inkeriläiseksi paluumuuttajaksi* tuottaa ryhmään samastumista ja myös sisäryhmän suosimista. Aineisto tukee myös Doisen teoriaa (1998) henkilökohtaisen identiteetin representationaalista luonteesta. Kertojat korostavat puheessaan omina luonteenpiirteinään suomalaisista yleisesti vallalla olevia myönteisiä kuvia, esim. käsitys työhullusta, rehellisestä, luotettavasta ja siististä, joskin myös jöröstä ja sosiaalisesti etäisestä suomalaisesta. Sama näkyy myös henkilökohtaisen identiteetin tasolla, kun kertojat määrittelevät itsensä yksilöinä olemassa olevien suomalaisuuden representaatioiden mukaisesti. Identiteettiposition muutos *suomalaisesta neuvostokansalaiseksi* tulee näkyviin, kun kertojat samastuvat mieluummin venäläisille tyypillisinä pidettyihin ominaisuuksiin kuten sosiaalisuuteen ja vieraanvaraisuuteen kuin etäisiin, sulkeutuneisiin ja sosiaalisesti itsekkäinä pitämiinsä suomensuomalaisiin.

Minimaalisten ryhmäkokeiden tapaisiin yksinkertaisiin luokitteluperusteisiin verrattuna elävässä elämässä ilmenevät tilanteet ovat huomattavasti monimutkaisempia ja ryhmien välisessä vertailussa on useampia eri ominaisuuksia eli tapahtuu ristiinkategoriointi (Deschamps & Doise 1978; Brown ja Turner 1979; Crisp ja Hewstone 2000). Aineiston tulokset toivat kuitenkin esiin mielenkiintoisen poikkeaman yhden päällekkäisen ulkoryhmäkomponentin tapauksissa verrattuna sekä Tajfelin sosiaaliseen identiteettiteoriaan että Brownin ja Turnerin teoriaan.

Aineistossa suhtautuminen saattoi olla jyrkempää yhden päällekkäisen ulkoryhmäominaisuuden tilanteissa kuin, jos kyseessä olisi kaksinkertainen ulkoryhmä. Esimerkkinä mainittakoon suomalaiset kommunistit, joihin inkerinsuomalaiset suhtautuivat kielteisemmin kuin venäläisiin kommunisteihin. Mustalammasefektin mukaisesti ristiinkategoriointitilanteissa keskeisiä perusarvoja horjuttava asetelma nostattaa voimakkaamman tunnereaktion silloin, kun henkilöllä on ryhmään samanaikaisesti jokin toinen sidos, verrattuna tilanteeseen, jossa vastaavaa yhteyttä ei ole. Merkitystä voi olla myös arvoilla ja emootioilla.

Vaikutusta on myös kertojan positiolla, jotka elämäntarinan kaltaisessa runsaassa materiaalissa vaihtelevat eri tavoin kuin koetilanteissa. Suhtautuminen venäläisiin saattaa vaihdella sen mukaan, kerrotaanko heistä sukulaisina, ystävinä, työtovereina ja naapureina vai neuvostovallan edustajina. Puhujan identiteetti-position vaihdos monimutkaistaa ristiinkategoriointia, kun ryhmäsuhteet elävät ja ihmisillä on tilannekohtaisesti eri sisä- ja ulkoryhmät.

Toisin kuin suunnitellussa koetilanteessa vapaasti tuotetuista narratiiveista ei välttämättä löydy vastauksia kaikkiin aineistolle esitettyihin ristiinkategorioinnista kertoviin kysymyksiin. Toisaalta ristiinkategoriointia voidaan käyttää elämäntarinoita analysoitaessa peilinä, joka heijastaa viitteitä kertojien kulloisistakin sisä- ja ulkoryhmistä.

Suhteessa neuvostoajan ihanteisiin ja toisaalta bolševismin pimeän puolen ilmiöihin venäjänsuomalaisten kertomukset osoittavat yhdenmukaistumista. Vuosikymmeniä jatkuneen sosiaalistumisprosessin seurauksena venäjänsuomalaiset pitävät itseään taustahistoriastaan huolimatta Neuvostoliitossa/Venäjällä asuneina tai yhä asuvina suomalaisina. Moni luokittelee itsensä ainakin jossakin elämänsä vaiheessa kansanviholliseksi ja asettautuu samalla Neuvostoliiton yhteiskuntahierarkian alimmille tasoille. Stalinin kuoleman ja venäjänsuomalaisten rehabilitoinnin jälkeen käsitys itsestä parani. Tyypillistä ensimmäisen polven amerikansuomalaisille ja loikkareille sekä Inkerinmaan sukupolven kuuluville inkeriläisille on muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta itsen luokittelu osaksi työväenluokkaa. Kaksi kertojaa pitää itseään Neuvostoliiton yläluokan edustajana, seitsemän intelligentsijaan ja yksi kertoja vainon vuosina menettäneeseen intelligentsijaan kuuluvana.

Neuvostoajalle tyypillinen kollektiivisuus ilmenee etenkin kiinteissä perhe- ja ystävyysuhteissa. Bolševismin pimeän puolen jäljet näkyvät kertomuksissa ilmenevistä runsaista episodeista, joissa puhutaan Neuvostoliiton salaisen poliisin toiminnoista.

9 Johtopäätökset ja keskustelua

Venäjänsuomalaisen tarinoiden kiinteän ytimen muodostavat maastamuutot ja maahanmuutot taloudellisista ja poliittisista syistä. Inkeriin muutettiin aikoinaan leveämmän perään 1600-luvulla. Amerikansuomalaiset lähtivät Atlantin taakse elintasoaan kohentamaan 1900-luvun alussa ja loikkarit 1930-luvulla Neuvostoliittoon, pakoon Suomen lamaa ja poliittista painostusta. Myös amerikansuomalaisten Neuvostoliittoon lähdön taustalla vaikuttivat taloudelliset tekijät, vaikka päällimmäisinä olivatkin ideologiset syyt. Pyrkimys parempaan elämään sai joukot jälleen liikkeelle Suomeen 1990-luvulla.

Denzinin (1989) mukaan elämäntarinoille on tyypillistä, että identiteetin muutoskohdissa kerronta tihenee, minkä merkkeinä tapahtumien kuvaukset ovat yksityiskohtaisia ja runsaita. Luonteenomaista venäjänsuomalaisten kertomuksille on narratiivisten tiheyden ja Neuvostoliiton lähihistorian erottamaton yhteenkiertyminen (vrt. Skultans 1998). Venäjänsuomalaisten elämän narratiivisia käännekohtia ovat:

1. loikkareiden ja amerikansuomalaisten muutto Neuvostoliittoon ja sopeutuminen uuteen yhteiskuntaan.
2. inkerinsuomalaisten sopeuttaminen neuvostoaikaan.
3. vainon vuodet ja sota-aika.
4. Neuvostoliiton romahtaminen ja perestroika sekä
5. paluumuutto Suomeen.

Elämän rytmittyminen historiallisten tapahtumien eikä niinkään ikäsidonnaisten kehityskaaren mukaan on johdonmukainen Holsteinin ja Gubriumin (2000) näkemyksen kanssa elämänkaarien sosiaalisesta rakentumisesta.

Murrayn (1989) luokituksen mukaan venäjänsuomalaisten tarinat ovat tragedioita, joille tyypillistä on vakaan elämän särkyminen ja päähenkilön joutuminen keskelle hyvän ja pahan valtataistelua.

Kertomuksissa ulkopuolinen voima, uusi yhteiskuntajärjestelmä tai muutto toiseen maahan, murentaa vallinneen tasapainotilan perusteellisesti eikä paluuta menneeseen enää ole. Vaikka paluumuutto esitetään tarinoissa onnellisena loppuna, se on sitä korkeintaan henkilökohtaisella tasolla. Yhteisöllinen voitto on jäänyt saamatta, sillä mennyt idylli on iäksi rikkoutunut. Kiteytettynä inkerinsuomalaisten elämäntarinat ovat kertomuksia kotien ja kotimaan menetyksestä, loikkareiden tarinat Neuvostoliittoon lähteneiden suomalaisten elämän menetyksestä ja amerikansuomalaisen elämäntarinat kertomuksia sosialismin rakentajien unelmien menetyksestä.

9.1 Elämäntarinoiden narratiivinen rakentuminen

Yhteistä kaikkien kertojaryhmille on suomalaisten joutuminen rannan etnisen syrjinnän kohteeksi Stalinin valtakaudella, mikä muutti suomalaisuuden vainoille altistavaksi *stigmaksi*. Loikkareiden ja amerikansuomalaisten elämäntarinat alkavat episodeilla Neuvostoliittoon muutosta ja lähtöön johtaneista tapahtumista, jotka toimivat porttina elämäntarinoiden keskeisimmän sisällön: kärsimyshistorian kuvaamiselle. Inkerinsuomalaisten kertomuksissa johdantona ovat kuvaukset vainoja edeltäneestä elämästä Inkerin suomalaiskylissä.

Venäjänosuomalaisten elämäntarinoiden ajallinen kaari noudattaa omaa narratiivista logiikkaansa. Määrällisesti Stalinin vainojen aika lohkaisee valtaosan elämäntarinoista, vaikka ajallisesti vainon vuodet kattavat vain murto-osan kertojien elämästä tai kuuluvat toisen polven kertojilla vanhempien kokemusmaailmaan. Kertomukset omista, perheen sekä myös muiden venäjänosuomalaisten kokemuksista tuottavat ja lujittavat kertojien *kärsimysidentiteettiä*. Stalinin aika ja venäläistämistoimet merkitsivät vakavaa uhkaa suomalaiselle identiteetille ja etnisten vainojen seurauksena venäjänosuomalaiset omaksuivat *kansanvihollisen identiteetin*. Välttyäkseen itseä uhkaavilta vaikeuksilta jotkut ryhtyivät peittelemään etnistä alkuperäänsä ja sulautuivat vähitellen myös kielellisesti valtaväestöön julkisessa kanssakäymisessä, esimerkiksi työpaikoilla. Suomalaisuus muuttui usein perheen sisäiseksi asiaksi, *salatuksi sosiaaliseksi identiteetiksi*.

Stalinin kuolemaan ajoittuu selkeästi havaittava narratiivinen tihentymä. Diktaattorin poismenon myötä vainon vuosien tapahtumat alkoivat paljastua. Syyttömästi tuomittujen kunnian palautus, rehabilitointi, merkitsi erityisesti loikkareille haavoitetun suomalaisen identiteetin eheytymistä tai ainakin vanhojen haavojen arpeutumista. *Rehabilitoidun identiteetin* näkymättömyys amerikansuomalaisten ja inkerinsuomalaisten kertomuksissa on sen sijaan yllät-

tävää. Kunnianpalautus nousee vain muutamien amerikansuomalaisten ja inkerinsuomalaisten kertomuksiin, vaikka kärsimyshistoria: poljettuna oleminen ja sortokokemusten muistojen vaaliminen, on keskeinen osa heidän narratiivista identiteettiään.⁵²² Tulkitsen rehabilitoinnista vaikenemisen johtuvan inkerinsuomalaisten tarpeesta ylläpitää eheää *kärsijän identiteettiä*, jota kunnianpalautus uhkaa. Sekä kollektiivisella että yksilötasolla omaksuttuun kärsijän identiteettiin takertuminen viittaa Apon (1998, 85–86) tarkoittaman itseäruoskivan “self spoiled identity” omaksumiseen.

Venäjänsuomalaisten kertomuksille on tyypillistä Stalinin kuolemasta alkanut vuosikymmeniä jatkunut tarinallinen suvantovaihe, joka päättyy kertomuksiin perestroikasta, Neuvostoliiton hajoamisesta ja paluumuutosta Suomeen. Perestroika merkitsi uutta, suomalaisuutta vahvistavaa käännekohtaa. Mahdollisuus muuttaa Suomeen havahdutti ihmiset puntaroimaan oman suomalaisuutensa suhdetta suomensuomalaisuuteen ja asemoimaan itsensä uudella tavalla olemassa olevaan suomalaisuuden kenttään.

Kertomusten hiljaiset vuodet ovat merkinä elämäntarinoiden selektiivisyydestä (Carr 1991). Kertomuksiin poimitaan oman identiteetin rakentumisen kannalta tärkeät tapahtumat, kun taas vähämerkitykselliset kokemukset joutavat väistymään muistamisprosessissa syrjään. Kertoja toimii eräänlaisena omasta elämästään kertovan elokuvan ohjaajana, joka leikkaamalla antaa teokselle juonen kulun kannalta tarkoituksenmukaisen rytmin. Väitän, että narratiivisen harvasanaisuuden yhtenä syynä on uusien etnisen identiteetin uhkien vähäisyys hiljaisina vuosina. Kuten jo aikaisemmin on todettu, juonen johdonmukaisuus edellyttää, että siitä siivotaan pois kärsimystarinaa vesittävät juonensäikeet.

Kun tarinoiden tehtävänä on punoa yhteen erilaiset elämäntapahtumat ymmärrettäväksi ja itselle siedettäväksi kokonaisuudeksi, yhtenä keinona on rakentaa elämäntarinaa onnellinen loppu. Aineiston kertomuksissa se on muutto Suomeen. Kertomukset päättyivät maahanmuuttoon ja sitä seuranneeseen lyhyeen kuvaukseen aloilleen asettumisesta tai selitykseen Venäjälle jäämisestä paluumuuttoa parempana vaihtoehtona. Syvällisemmät kuvaukset elämästä Suomessa kuuluvat vielä kertomattomaan tarinaan.

9.2 Venäjänsuomalaisten elämänkaaren narratiivinen rakentuminen

Perinteisesti ihmisen elämä nähdään sarjana muutoksia, jotka tapahtuvat ihmisille yleensä, ei yksilöille erikseen. Tällöin oletetaan,

⁵²² Amerikansuomalaisten elämäntarinoissa kärsimys ei ole yhtä keskeisellä sijalla, vaan sen rinnalla kulkee *sankarin identiteetti*.

että eri ihmisten elämät muodostavat saman profiilin mukaisen kaaren. Holstein ja Gubrium (2000) tarjoavat vaihtoehtoisen näemyksen ikäkausiin sidotulle elämänkaarelle korostamalla sen sosiaalista rakentumista. Havaintoni mukaan tutkimuksen venäjänsuomalaisryhmien kertomuksista löytyvät narratiiviset rakenteet ovat pääpiirteissään yhdenmukaisia ja erot juonirakenteissa johtuvat pikemminkin kertojien sukupolvesta kuin heidän taustoistaan. Tarkastelen seuraavassa kertojien elämänkaaria eri ikäkausina ja pyrin lyhyesti valottamaan venäjänsuomalaisten lapsuuden ja nuoruuden (0–19 vuotta), aikuisiän (20–64 vuotta) ja vanhuuden (65–) narratiivista rakentumista.

9.2.1 Inkerinmaan sukupolven sekä ensimmäisen polven loikkareiden ja amerikkansuomalaisten elämänkaari

Inkerinmaan sukupolven lapsuutta ja nuoruutta hallitsevat neuvostoaikaan siirtyminen, maatilojen kollektivisoinnista johtuva elämäntavan muutos, omat tai (iso)vanhempien vangitseminen ja karkotukset sekä sota-aika siihen liittyvine evakko- ja karkotuskokemuksineen. Elämäntarinoille on tyypillistä, että niissä muistellut tapahtumat voivat yhtä hyvin olla itse koettuja kuin vanhempien tarinoista välittyneitä. Narratiivinen lapsuus ja nuoruus puuttuvat elämäntarinoista lähes tyystin. Kerronnalle on ominaista, että lapsuutta ja nuoruutta muistellaan aikuisen näkökulmasta. Lopputuloksena on katkelma ajallisesti lapsuus- ja nuoruusvuosiin sijoittuvaa kollektiivista kärsimystarinaa, jossa käsitellään perheelle sattuneita tapahtumia kerrontahetken yhteiskunnallisten tilanteen ja tietojen valossa (vrt. Middleton & Edwards 1990, 7–8). Lisäksi muisteltuihin tapahtumiin valikoidaan kärsimyshistorian johdonmukaisuutta tukevat episodit. Esimerkiksi kouluaikojen muistoja värjäävät erilaiset ulkoisten olosuhteiden aiheuttamat vaikeudet, kuten opetuksen venäläistäminen ja asuinpaikan vaihdoksista johtuneet oppimisvaikeudet. Myös suomalaisuuden stigmaattisuus heijastuu kertojien ammattiuran valintaan. Kollektivisoinnin seurauksena kertojien vanhemmat joutuivat luopumaan maataloistaan ja päätyivät kolhoosien työntekijöiksi tai sekatoihin. Kolhoosista muodostui myös monen kertojan työpaikka. Rajoitetuista koulutusmahdollisuuksista johtuen useimmat Inkerinmaan sukupolven kuuluvat työskentelivät koko työuransa vain vähän ammattitaitoa vaativissa tehtävissä.

Aikuisen näkökulmasta ja kärsimystarinan luonteesta johtuen kertojat tarkkailevat lapsuuttaan harmaasuodattimen lävitse, jolloin muistoista karsiutuvat pois normaali arki ja pyhä, leikit ja ystävät. *Tavallisen elämän* puuttuminen kertomuksista ei merkitse sitä, ettei kertojien lapsuus olisi ollut olosuhteisiin katsoen hyvä. Sen julkipuhuminen ei vain kuulu inkerinsuomalaisten tapaan kertoa elämästään.

Ensimmäisen polven loikkareiden lapsuusmuistoja hallitsee muutto Neuvostoliittoon, joka halkaisee elämän kahtia: aikaan Suomessa ja elämään Neuvostoliitossa. Joillakin kahtiajako muodostui pysyväksi, osa on muuttanut vanhoilla päivillään takaisin Suomeen. Myös loikkareiden tarinoissa lapsuutta koskevat episodit ovat useimmiten lyhyitä ja ylimalkaisia. Inkerinsuomalaisten tapaan vanhempien kokemat vaikeudet heijastuvat kertojien lapsuudenmuistoihin. Suomessa vietettyä aikaa leimaavat vanhempien työttömyydestä johtuvat taloudelliset vaikeudet sekä poliittinen syrjintä, jotka laukaisivat päätöksen lähteä Neuvostoliittoon. Suomea koskevat kuvaukset toimivat johdatteluna yhden elämänhistorian tärkeimmän käännekohtaan eli loikkauksen ja Neuvostoliittoon sopeutumisvaiheen kuvaukselle. Loikkareiden tarinoille on tyypillistä, että niissä kerrotaan paluumuutosta Suomeen rikkaammin kuin amerikansuomalaisten ja inkeriläisten kertomuksissa. Elämäntarinoissa verrataan nykyistä ja lapsuuden aikaista Suomea toisiinsa ja kuvataan muuton synnyttämiä tuntemuksia itsessä. Suomessa lapsuutensa viettäneinä loikkareiden kokemusmaailma paluumuuttajina on erilainen kuin amerikansuomalaisilla ja inkerinsuomalaisilla, kun tutut paikat, esimerkiksi entinen koulu tai kastekirkko aktivoivat vanhat muistijäljet (vrt. Huttunen 2002).

Myös *ensimmäisen polven amerikansuomalaisten* kertomuksissa Neuvostoliittoon muutto muodostaa elämän kahtia jakavan tapahtuman. Kuitenkin lapsuusmuistoilla on amerikansuomalaisilla keskeisempi osa kuin inkerinsuomalaisilla ja loikkareilla. Oma siirtolaistausta suodattaa kertomuksiin, joihin sisältyy myös episodeja sopeutumisesta vieraskieliseen ja -kulttuuriseen ympäristöön. Amerikassa alkanut toiseus jatkuu Neuvostoliitossa kokemuksina englantia ja/tai suomea puhuvan lapsen kotoutumisesta Venäjälle ja Karjalaan.

Vainon vuosien aika on narratiivisesti samanlainen sekä loikkareilla että amerikansuomalaisilla. Sota-aika ja kokemukset suomalaisten syrjimisestä ja vangitsemisesta tummentavat ensimmäisen polven loikkareiden ja amerikansuomalaisten kertojien nuoruudenmuistoja. Elämäntarinoihin sisältyy kuitenkin inkerinsuomalaisia runsaammin kuvauksia suomalaisten sosiaalisesta kanssakäymisestä Neuvosto-Karjalassa.

Vainon vuodet ovat lyöneet leimansa iäkkäämpien kertojien aikuiselämään. Huoli selviytymisestä seuraavaan päivään karkotusmatkoilla ja evakkoaikojen puutteellisissa oloissa muodostivat elämän keskeisen sisällön. ”Normaalielämän” kuvausten puuttuminen tekee esimerkiksi perhe-elämästä sarjan sairauksia ja omaisten kuolemia. Useammassakin elämäntarinassa kuvataan, miten hengissä selvinneet perheenjäsenet joutuivat eroon omaisistaan sodan ja karkotusten takia vuosiksi, jopa vuosikymmeniksi ellei iäksi. Harvempi käsittelee työ- ja perhe-elämää perusteellisesti ja tällöin-

kin kerrontaa värjäävät usein suomalaisuuden stigmaattisuus sekä toimeentulohuolet.

Aineiston 73 kertojasta 54 on eläkeikäistä (15 inkerinsuomalaista, 25 loikkaria ja 14 amerikansuomalaista). Useimmat jäivät eläkkeelle jo ennen perestroikaa. Eläkeiän saavuttaminen merkitsi ansiotyöstä vetäytymistä ja monille kertojille entistä tiiviimpää osallistumista perheen talouden ja lastenlasten hoitoon. Perestroika ja Neuvostoliiton romahtaminen kiristivät elämää ja pohjustivat päätöstä muuttaa Suomeen, kun tilaisuus siihen sittemmin tarjoutui. Venäjänsuomalaisten kertojien elämänkaarelle erityinen piirre onkin muutto toiseen maahan varsin korkeassa iässä ja sopeutuminen odotettua erilaisempaan yhteiskuntaan. Perhesiteiden sekä ystävyys- ja tuttavuussuhteiden katkeaminen maastamuuton seurauksena ja oman aseman muuttuminen Suomessa eläkeläisestä sosiaalivastuun saajaksi ilmenevät kertomuksissa toiseuden tunteena.

9.2.2 Toisen maailmansodan jälkeen syntyneiden kertojien elämänkaari

Toinen maailmansota merkitsee vedenjakajaa venäjänsuomalaisten elämänkaaren narratiivisessa rakentumisessa. Sodan jälkeen syntyneet ikäluokat ovat eläneet samanlaisen lapsuuden kuin maassa asuvat muutkin lapset ja sosiaalistuneet yhteiskuntansa jäseniksi. Heidän kertomuksissaan suomalaisuus on haalentunut stigmaa tuottavasta haitasta lasten harjoittamaksi kiusoitteluksi. Diasporan polven inkerinsuomalaiset sekä Neuvostoliitossa sodan jälkeen syntyneet loikkaarit ja amerikansuomalaiset käsittelevät lapsuuden kuvauksissaan etupäässä kouluaikojaan. Tyypillistä kuitenkin on, että lapsuutta ja nuoruutta kuvataan suomalaisuuden diskurssista käsin. Sen sijaan suomalaisuuden näkökulma puuttuu kaikkein nuorimmilta, 1980-luvulla syntyneiltä kertojilta, joita voitaisiin pitää myös erillisenä, jälkisosialistisena sukupolvena.

Sodan jälkeen syntyneen sukupolven aikuiselämän ydinepisodin muodostavat kuvaukset Suomeen muutosta ja kotoutumisesta. Maahanmuuttajuus, mutta myös omien vanhempien tai isovanhempien kärsimyshistoria, hallitsevat kertomuksia vahvemmin kuin esimerkiksi perhe-elämän kuvaukset (vrt. Skultans 1998). Muutto Suomeen muodostaa tarinan narratiivisen lopun, joka jättää tulevaisuuden avoimeksi. Edessä oleva Suomeen kotoutuminen: koulutukseen hakeutuminen tai työelämään sijoittuminen ovat kerrontahetkellä vielä käymisvaiheessa. Elämäntarina täydentyy vasta tulevien vuosien ja vuosikymmenten myötä.

9.3 Suomalaisuuden narratiivinen rakentuminen

Suomalaisuus on jokaisen venäjänsuomalaisen ryhmän etnisyyden ydin ja suomalaiset juuret tärkeimpiä etnisen itsemäärittelyn narratiivisia selityksiä. Venäjänsuomalaiset viittaavat itsemäärittelysään etniseen taustaansa ja puhuvat itsestään amerikansuomalaisina, suomensuomalaisina tai loikkareina ja (inkerin)suomalaisina tai inkeriläisinä. Toisista venäjänsuomalaisryhmistä voidaan puhua myös maailmankatsomuksen tai poliittisen taustan mukaan esimerkiksi punikkeina ja suomalaisina kommunisteina.

Loikkaarit ja amerikansuomalaiset viittaavat suomalaisuuttaan määrittellessään omaan tai vanhempiensa kansalaisuuteen ja syntymäpaikkoihin Suomessa. Etenkin Suomessa syntyneille ensimmäisen polven loikkareille, mutta myös amerikansuomalaisille oma suomalaisuus on itsestäänselvyys angloamerikkalaisen kieli- ja kulttuuritaustan korostamisesta huolimatta.

Inkeriläiset perustelevat identiteettiään suomalaisilla juurillaan ja viittaavat vanhempien tai isovanhempien Suomen kansalaisuuteen tai neuvostopassin kansallisuusmerkintään huomattavasti useammin kuin loikkaarit ja amerikansuomalaiset. Inkeriläisten voimakas tarve suomalaisen syntyperän korostamiseen johtuu mielestäni ryhmän epävarmasta etnisestä identiteetistä, joka on seurausta inkerinsuomalaisten asumisesta vähemmistönä kahden kulttuurin rajamaastossa ja hajaannuksen jälkeen alkaneesta eristymisestä suomalaisesta valtakulttuurista. Kun muut inkerinsuomalaisen identiteetin rakennuspuut (esim. suomen kieli) ovat alkaneet nopeassa tahdissa lahota, käsitteellisesti väljähkö *suomalaiset juuret* on lujittanut asemaansa suomalaisuuden määritteenä. Korostamalla suomalaisia verisiteitään kertojat kytkevät itsensä suomalaiseen kansanperheeseen, mikä suo heille oikeuden muuttaa Suomeen ”juurilleen”.

Tutkimusaineisto osoittaa diasporan polven inkeriläisten, Neuvostoliitossa syntyneiden amerikansuomalaisten ja loikkareiden jälkeläisten narratiivisen identiteetin rakentumisen olevan erilaisista taustoista huolimatta pääpiirteiltään yhdenmukaisia. Niissä keskeisiä elementtejä ovat vanhempien taustat ja heidän elämänvaiheistaan kuullut tarinat. Myöhemmin paluumuutto ja Venäjällä asuvilla yhteyksien lisääntyminen Suomeen ovat muokanneet toisen polven venäjänsuomalaisten etnistä identiteettiä ja lujittaneet heidän suomalaisuuttaan.

9.3.1 Suomen kieli

Suomen kielen merkitys suomalaisuuden osoittimena vaihtelee eri venäjänsuomalaisryhmillä, mutta erityisesti sukupolvien välillä. Vaikka suomen kieli on ollut ja on edelleenkin yksi venäjän-

suomalaisten keskeisimpiä etnisen identiteetin määrittäjiä, sen merkitys on muuttunut *symboliseksi äidinkieleksi* etenkin inkerinsuomalaisilla, mutta myös Neuvostoliitossa syntyneiden amerikkansuomalaisten ja loikkareiden jälkeläisillä. Venäjä (tai Viro) on useimmiten myös Inkerinmaan sukupolven kuuluvien käyttökieli.

Inkeriläisten suomen kielen menetys lienee ilmiönä laajempi kuin yleensä oletetaan. Nykyinkeriläiset ovat käytännössä kaksikielisiä tai yksikielisiä venäjänkielisiä (tai vironkielisiä) (ks. myös Jasinskaja-Lahti 2000). Jopa kaikkein iäkkäimmät Inkerinmaan sukupolven kuuluvat hallitsevat venäjän tai viron kielen paremmin kuin suomen. Nuoremmilla sukupolvilla suomi on (uudelleen) opittu kieli. Puutteellisesta suomen kielen taidosta huolimatta nuorilla on kuitenkin Hongon (1995) tarkoittama *extralingvistinen identiteetti*, sukujuurista kumpuava sympatia suomenkielisiä kohtaan.

Ensimmäisen polven *loikkareilla* Neuvostoliitossa vietetyt vuosikymmenet eivät ole murentaneet suomen kielen asemaa äidinkielenä. Sen sijaan *amerikkansuomalaisten* suhde suomen kieleen on monimutkaisempi, kun suomen ohella myös englannin kielellä on ollut tärkeä merkitys ryhmän kielellisen identiteetin rakentumisessa. Vaikka englanti on ollut koulussa opittu kieli, siitä on muodostunut Neuvostoliitossa tärkeä, kulttuurisen alkuperän osoitin. Osa amerikkansuomalaisista pitää itseään yhä kaksikielisinä, mutta osalle englannin kieli on muuttunut symboliseksi identiteetin osaksi. Mielenkiintoista on, että useimmat amerikkansuomalaiset eivät ota kielellisessä itsemäärittelyssään huomioon venäjää, vaikka sillä on keskeinen asema ryhmän nykyisenä käyttökieleenä. Venäjä on kertojille maassa opittu ja siellä tarvittava käyttökieli, ei vanhan identiteetin uhka eikä uuden rakennuspuu.

Teinonen (1999) havaitsi tutkimuksessaan, että nuoren inkeriläispolven motivaatio opiskella suomen kieltä oli heikko. Tämä tutkimusaineisto puhuu Teinosen päätelmiä vastaan. Useimmat aineistoon kuuluvat nuoret eivät lähtömaassaan osanneet suomea ja alkoivat opiskella sitä vasta paluumuuton jälkeen. Suomeen muutaneet paluumuuttajanuoret ovat maassa asuessaan hankkineet itselleen hyvän kielitaidon ja rakentaneet entisen etnisyyden rinnalle suomalaisen identiteetin. Haastatteluhetkellä he puhuivat sujuvampaa suomea kuin vanhemmat ikäpolvet, joiden ensimmäinen opittu kieli on ollut suomi.

Ulkomaalaislain mukainen kielitaitovaatimus inkerinsuomalaisten kotoutumisen edellytyksenä kyseenalaistuu aineiston kertomusten valossa. Suomen kielen vaatiminen pääperheenjäseneltä on omaperäinen sekoitus Koiviston paluumuuttokutsun mukaista suomalaisten sukujuurten painotusta ja käytännön tarpeita. Kielitaitovaatimukseen sisältyy mielestäni tietty menneeseen kulttuuriin ja historialliseen identiteettiin pakottamisen maku, kun suomen kielen taitoa edellytetään paluumuuttotatukseen oikeutetulta pääperheenjäseneltä ns. päämuuttajalta. Inkerinsuomalaisia paluumuuttajia lu-

kuun ottamatta suomen kielen taito ei ole muiden ulkomaalaisten oleskeluluvan myöntämisen ehto. Jos tavoitteena olisi pelkästään perheen kotoutuminen Suomeen, luulisi olevan kaikkein edullisinta, että kurssseille hakeutuisivat ne perheenjäsenet kansallisuudesta riippumatta, joilla on suurin motivaatio kielen oppimiseen. Kielen opetusta voitaisiin entistä aktiivisemmin suunnata myös paluumuuttojonossa oleville nuorille, joiden myöhempiä koulutusmahdollisuuksia suomen kielen taito parantaisi. Toisaalta aineisto osoittaa, että motivoituneet nuoret ja työikäiset paluumuuttajat pystyvät hankkimaan itselleen nopeastikin työssä vaadittavan kielitaidon Suomessa asuessaan.

9.3.2 Uskonnollinen identiteetti

Uskonnon merkitys identiteetin rakennuspuuna on aineiston kertomuksissa vähäinen. Uskonnollisuus on ollut loikkareiden ja amerikansuomalaisten maailmankatsomuksen kannalta vieras elementti, mutta myöskään uskonnonvastaista puhetta ei kertomuksista kuulu. Inkerinsuomalaisten uskonnollisuuden vähäisyys aineistossa näyttäisi sen sijaan olevan selvässä ristiriidassa inkeriläisistä vallalla olevan representaatioon kanssa ja myös Sihvon (2000) tekemän tutkimuksen kanssa. Aktiivisia uskovaisia oli koko aineistossa vain muutamia ja he kuuluivat tasaisesti eri kertojaryhmiin. Syynä uskonnollisuuden vähentymiseen lienee Neuvostoliitossa harjoitettu uskonnonvastaisuus, mutta myös yleinen maallistuminen (vrt. Ylönen 1997, 310–313).

Käsitykset loikkareista ja amerikansuomalaisista pinttyneinä kommunisteina ja vastaavasti inkerinsuomalaisista hartaina uskovaisina ovat molemmat luonteeltaan sosiaalisia representaatioita, joilla ei ole enää selkeää vastinetta nykypäivässä. Ryhmien ideologinen kehitys on kulkenut samaan laimentuvaan suuntaan: loikkareiden ja amerikansuomalaisten punaväri on haalistunut ja inkerinsuomalaiset ovat maallistuneet.

9.3.3 Yhteinen kotimaa, isänmaa

Käsitys kuulumisesta jonnekin eli paikallinen (tai alueellinen) identiteetti on yksi etnisen identiteetin rakentumiseen vaikuttava ulottuvuus (Saressalo 1996). Aineiston kertomukset paljastavat, että venäjänosuomalaisten paikallinen identiteetti muotoutuu tilannekohtaisesti (vrt. Somers 1994) ja maahanmuuttajuus vaikuttaa käsityksiin omasta koti- ja isänmaasta. Osalle kiinnittyminen yhteen tiettyyn paikkaan on hämärtynyt eivätkä kertojat välttämättä pysty nimeämään mitään paikkaa, jota pitäisivät isänmaanaan. Sen on korvannut käsitys maailmankansalaisuudesta tai syrjäytymisestä viestivä tunne mihinkään yhteiskuntaan kuulumattomuudesta.

Paikallisella identiteetillä on myös poliittinen ja käytännöllinen ulottuvuus. Suomen merkitys paikkana alkaa kasvaa lähestyttäessä nykyyhetkeä. Mielenkiinnon herääminen johtuu suuressa määrin paluumuuton käynnistymisestä. Useimpien kertojien Suomi-kuva oli ennen paluumuuttoa varsin kirjava. Suomea pidettiin satumaana ja paratiisina tai satiirisesti jopa kommunismina: paikkana, jossa oli tarjolla kaikkea, mitä ihminen elääkseen tarvitsee. Toisille se taas oli suvun historiallinen kotimaa, josta lähdettiin pakoon nälkää ja poliittista painostusta. Joillekin Suomi oli tuttu vain lapsuuden muistoista tai vanhempien tarinoista. Osa oli ennen paluumuuttoa päivittänyt Suomi-tietoaan turisti- tai työmatkoilla. Tietojen hataruus johtuu tuskien mielenkiinnon puutteesta Suomea kohtaan, vaan syynä on todellinen tietokatko. Suurin osa iältään vanhempien kertojien elämästä sijoittuu aikaan, jolloin yhteydenpito Neuvostoliitosta ulkomaille oli kielletty tai ainakin säännösteltyä. Suomen asioita seurattiin kuitenkin kuuntelemalla salaa Suomen Yleisradion ulkomaanlähetyksiä ja lukemalla käsiin saatuja suomalaisia lehtiä. Vierailut Suomeen käynnistyivät 1960-luvulla ja lisääntyivät Neuvostoliiton olojen vapauduttua perestroikan jälkeen.

Ensimmäisen polven loikkareilla Suomi on säilynyt isänmaana huolimatta siitä, että kaikki kertojat olivat lapsia Neuvostoliittoon muuttaessaan ja yhteydet Suomeen olivat poikki vuosikymmenien ajan. Toisen polven loikkareilla suhde Suomeen on jo etäisempi. Paluumuuttajina Suomessa asuvat loikkareiden jälkeläiset nimeävät isänmaakseen useimmiten Karjalan tai Venäjän.

Erityisesti amerikansuomalaisten isänmaakäsitteen hämärtymiseen on vaikuttanut asuminen useiden eri valtioiden alueella. Suomi oli amerikansuomalaisille pitkään vanhempien tai isovanhempien entinen köyhä kotimaa. Amerikan luonne synnyinmaana vaihtelee. Toisille se on menetetty paratiisi, jossa elämä olisi muodostunut nykyistä paremmaksi. Toisille se taas merkitsee arkisesti vain syntymäpaikkaa. Muutamat amerikansuomalaiset kertojat ovat vierailleet aikuisena syntymäseuduillaan, mutta joutuneet huomaamaan, ettei lapsuusmuistoilla ole enää vastinetta nykyajassa (vrt. Hall 1999). Isänmaakseen amerikansuomalaiset kertojat voivat nimetä yhtä hyvin Suomen, Karjalan, Viron, Neuvostoliiton kuin myös koko maailman. Useimmiten isänmaaksi koetaan maa, jossa kertojat ovat eläneet enimmäkseen osan aikuiselämänsä. Toisen polven amerikansuomalaiset mainitsivat isänmaakseen useimmiten Venäjän ja Karjalan eli paikat, joissa he ovat syntyneet ja kasvaneet.

Vaikka Neuvostoliitto on valtiona lakannut olemasta, se on säilyttänyt asemansa joidenkin amerikansuomalaisten kertojien mentaalisen isänmaana (vrt. Anderson 1991), kun nyky-Venäjän yhteiskuntajärjestelmä tuntuu vieraalta ja Suomi etäiseltä vanhempien tai isovanhempien kotimaalta. Suomi on monelle amerikansuomalaiselle paluumuuttajalle pikemminkin uusi kotimaa kuin isänmaa.

Tilanne saattaa olla lähes paradoksaalinen: koko elämän ajan vieraaksi koettu ympäristö: Neuvostoliitto, osoittautuikin lopulta kaikkein omimmaksi elämänpiiriksi.

Inkeriläisten ja muiden venäjänsuomalaisyryhmien käsitykset isänmaasta poikkeavat mielenkiintoisella tavalla toisistaan. Huolimatta siitä, että inkeriläiset ovat asuneet muun kuin Suomen valtion alueella vuosisatoja ja ovat tai ovat olleet Venäjän tai Neuvostoliiton kansalaisia, suurin osa kertojista nimeää isänmaakseen Suomen. Aineiston perusteella on mahdotonta päätellä, onko ilmiö seurausta diasporasta vai onko Inkeri isänmaana ollut aina luonteeltaan enemmänkin teoreettinen, inkeriläisen sivistyneistön luoma käsite kuin alueella asuneiden suomalaisten isänmaaksi kokema paikka.

Inkerinsuomalaisten kertojien Suomi-kuva on rakentunut pääasiassa kolmella tavalla: tarinoiden kautta, evakkoaikana Suomessa ja paluumuuton jälkeen. Suomen kohottaminen isänmaan asemaan saattaa osittain olla pelkkää retoriikkaa ja johtuu kertojien tarpeesta osoittaa Suomelle kiittolisuutta saadusta paluumuuttomahdollisuudesta. Muutto on merkinnyt heille taloudellista turvallisuutta ja kunnollista asuntoa. Erityisesti vanhimille inkerinsuomalaisille (kuten myös muille venäjänsuomalaisille) Suomessa tarjoutuva mahdollisuus puhua suomea merkitsee paljon.

Inkeriläisten tapa korostaa yhteyksiään Suomeen johtuu mielestäni juuri heidän historiallisesta asemastaan kahden kulttuurin rajalla asuneena sorrettuna vähemmistönä. Kun inkeriläisten hajaannuksen aikana kansallisen identiteetin perusteet murenivat, Suomi oli ainoa paikka, jossa suomalaisuus ei ollut inkerinsuomalaisten näkökulmasta katsoen uhattuna. Suomesta muodostui ryhmälle sosiaalisen identiteettiteorian tarkoittama ideaalimalli ja myönteisen samastumisen kohde ja tästä johtuen tunne omasta suomalaisena olemisesta liitetään Suomeen, ei Inkeriin. Tosin muutamat harvat kertojat nimeävät isänmaakseen myös Inkerin, mutta yksikään ei ilmaissut haluaan muuttaa asumaan syntymäseudulleen tai suvun vanhoille kotipaikoille. Kielen ja evankelis-luterilaisuuden tapan Inkeri on heille isänmaana symbolinen. Kertojien iästä ja sukupolveista riippumatta näkökulma Inkeriin on taaksepäin katsova. Kerromuksissa ei pohdita Inkerin nykytilaa eikä tulevaisuutta. Inkeri on paikka, jonka suhteen oma tulevaisuus on menetetty: kadotettu kotimaa, mutta ei potentiaalinen paluumuuton kohde.

9.3.4 Virtuaalinen Inkeri ja diaspora

Inkerin luonnetta inkeriläisten kotimaana voidaan pitää virtuaalisena eikä kuvitteellisuus ole yksinomaan seurausta diasporasta, sillä Inkeri on ollut jo sukupolvien ajan luonteeltaan venäläisen valtavanestön keskuudessa asuvan suomenkielisen ja evankelis-luteriläisen vähemmistön verkosto, ei tarkkarajainen suomalaisten asuttama

alue. Nykyistä inkerinsuomalaisuutta voidaan luonnehtia Andersonin (1991) tarkoittamaksi emotionaaliseksi kokemukseksi. (vrt. Alasuutari 1999, 164–165)

Inkerinmaan kyläkulttuurin aikana yhteisöä ylläpitävänä voimana toimi voimakas eristäytyminen valtaväestöstä, mikä ilmeni alueellisesti asumisena omissa kylissä, ammatillisena erikoistumisena ja endogamiana. Inkeri hävisi hallinnollisena käsitteenä jo 1700-luvulla. Nykyisille inkeriläispolville Inkerinmaa merkitsee varhaislapsuuden kotipaikkaa tai vanhempien ja yhä useammin isovanhempien synnyinseutua. Historiallinen Inkerinmaa on yhä harvemman nykyinkeriläisen asuinpaikka. Inkeriä tuotetaan kuitenkin todeksi sekä diskursseissa että erilaisten symbolien avulla, joista useimmat ovat historiallisesti nuoria (Anderson 1991). Nykyisin venäläisten asuttamat Pietarin ympäristön maisemat muuttuvat Inkerinmaaksi muistelemalla ja vanhasta asutuksesta viestivien merkkien, erityisesti kirkkojen raunioiden ja vanhojen hautausmaiden kautta (Huttunen 2002). Tärkeitä välineitä ovat myös kartat, joista nykymaantiede on pyyhitty pois ja joissa Inkerinmaan rajat piirtyvät neljänsadan vuoden takaisina ja paikkakunnat vanhan seurakuntajaon mukaisina (vrt. Passerini 1992, 8).

Teoreettisesti voidaan myös pohtia, onko inkerinsuomalaisten hajaannuksessa kyse inkeriläisestä vai suomalaisesta diasporasta. Shefferin (1986) mukaan yhtenä diasporan kriteerinä on, että väestö pitää yhteyttä muualla eläviin saman kansakunnan jäseniin omien itsehallintoon perustuvien kautta. Olennaisia ovat myös aineelliset tai myyttiset yhteydet lähtömaahan.

Inkerinsuomalaisuuteen sovellettuna edellä oleva merkitsee, ettei kysymys ole erityisestä inkeriläisestä vaan pikemminkin suomalaisesta diasporasta. Kertomuksissa inkeriläisten henkiset ja myyttiset sidokset kiinnittyvät useimmiten Suomeen, ei Inkeriin. Inkerinsuomalaisilla ei myöskään ole omaan itsehallintoon verrattavaa organisaatiota, sillä eri maiden inkeriläisjärjestöt toimivat alueellisesti varsin itsenäisesti. Kuvaavaa on, että esimerkiksi Pietarin alueella, Virossa tai Petroskoissa toimivilla inkeriläisten yhdistyksillä on kiinteämmät yhteydet suomalaisiin viranomaisiin kuin toisiin inkeriläisjärjestöihin. Inkeriläisten rinnastaminen ulkosuomalaisiksi vastaa näin ollen varsin osuvasti kohderyhmän omaa käsitystä asemastaan suomalaisuuden kentässä.

Diaspora huomioon ottaen ei ole enää merkityksellistä pohdiskella – kuten inkeriläisdiskurssissa tapahtuu – tarkoittaako inkeriläinen ”Inkerinmaalla asuvia suomalaisia” vai onko se inkerinsuomalaisten synonyymi. Merkityksellisempää on miettiä, missä yhteydessä Suomessa asuvista entisen Neuvostoliiton suomalaisväestöstä puhutaan inkeriläisinä, kuka tätä puhetta ylläpitää ja mitä seurauksia inkeriläisiksi määrittelyllä on eri osapuolille.

Tutkimuksen johtopäätösten yleistettävyyden kannalta on otettava huomioon, että aineiston kertojat identifioituivat (inkerin-

/amerikan/suomen/venäjän) suomalaisiksi. Osa Suomessa asuvista venäjänsuomalaisista ei paluumuuttoon oikeuttavasta statuksestaan huolimatta koe olevansa suomalaisia, vaan pitävät itseään esimerkiksi venäläisinä tai virolaisina. Paluumuuttopolitiikan toteuttamisen kannalta olisi kuitenkin hyödyllistä tietää nykyistä enemmän ryhmän etnisestä itsemäärittelystä silmällä pitäen tuloksellisten kotoittamisohjelmien suunnittelua. Toimenpiteiden painotuksessa on nähdäkseni eroja suomalaiseksi ja venäläiseksi (virolaiseksi, valkovenäläiseksi jne.) itsensä kokevien kohdalla.

9.3.5 Sangvistiset narratiivit

Suomalaisuuden ohella kärsimys on toinen väkevä juonisäie venäjänsuomalaisten elämäntarinoissa, mikä johtaa kärsimyksen ja kansallisuuden erottamattomaan yhteenpunoutumiseen. Latinan kielen sana *sanguis* merkitsee samanaikaisesti toisia ihmisiä kohtaan tehtyjä raakuuksia että syntyperää (lat. *sanguis*: veri, verenvuodatus, murha, verenheimolaisuus, syntyperä, sukuperä, suku, lapsi, jälkeläinen. Salmi-Linkomies 1962). Tästä syystä käsite *sangvistinen narratiivi* kuvaa mielestäni osuvasti venäjänsuomalaisten kertomusten tapaisia kärsimystarinoita, joissa keskeisiä teemoja ovat etnisen ryhmän kokemat vainot.

Stalinin vainojen aika muodostaa kertomusten keskeisimmän ja laajimman osuuden. Omia, perheenjäsenten ja muiden suomalaisten kokemuksia vainon vuosina kuvaillaan laveasti ja perusteellisesti, joskin osa voimakkaista tunnemuistoista torjutaan yhä. Vainon vuosien merkitys ei ole haalistunut vuosikymmenien kuluessa, vaan aikaan liittyvät muistikuvat ovat yhä yksityiskohtaisia ja tuoreentuntuisia. Kärsimyshistoriasta puhuminen ja sen jatkuva kertaaminen on venäjänsuomalaisten keino ylläpitää ja lujittaa omaa identiteettiään. Asetelma on hyvin samantapainen kuin neuvostoaikana sorron kohteeksi joutuneilla latvialaisilla (Skultans 1998). Tulkintani mukaan inkerinsuomalaisten tapa tuoda kärsimyskokemuksensa mukaan myös jokapäiväiseen puheeseen tavoittelee enemmänkin oman identiteetin lujittumista kuin kuulijan myötätuntoa. Kertaamalla kärsimyskokemuksia toisten kohtalontoverien kanssa viestitetään kuulumisesta samaan yhteisöön kielieroista ja eri maissa sijaitsevista asuinpaikoista huolimatta. Sangvistinen narratiivi on luja maattomia ja historiallisen äidinkiellensä menettäneitä inkeriläisiä yhdistävä side.

Kärsimyshistorian korostuminen elämäntarinoissa on yhteistä kaikille tutkimuksessa mukana olleille ryhmille, mitä voidaan pitää yhtenä venäjänsuomalaisten narratiivisen identiteetin ydinelementtinä. Aineiston kertomuksista voidaan löytää erilaisia sangvististen narratiivien tasoja, kuten: 1. koettu, 2. myyttinen sekä 3. vaiettu ja torjuttu kärsimyshistoria.

1. *Koetun kärsimyshistorian* muodostavat kertojien omat kokemukset Stalinin vainoista. Kärsimyskokemukset ovat yhteisiä kaikille tutkimuksen venäjänsuomalaisryhmille, mutta ryhmien historiallisista taustoista johtuen tarinoiden juonirakenteissa on eroja. Venäjänsuomalaisten kärsimyshistoria on mustavalkoista hyvän (tavalliset ihmiset) ja pahan (neuvostovalta) taistelua. Vaikka kertojat usein mainitsevatkin, ettei elämä ole suinkaan ollut pelkkää kärsimystä, normaalin arkielämän kuvauksille ei välttämättä löydy kertomuksista tilaa.

Toistetusti eri kuulijoille kerrottuna ja ajallisen etäntymisen seurauksena koettu kärsimyshistoria irtaantuu alkuperästään ja muuttuu kollektiiviseksi *myyttiseksi kärsimyshistoriaksi*, tulkinnoiksi sukulaisten, tuttavien ja muiden suomalaisten kärsimyskokemuksista. Myyteissä ihmisten henkilöllisyys menettää merkityksensä. Luonteenomaista sangvistiselle narratiiville onkin juonen yleistettävyyden: jokainen tarina voisi olla kenen tahansa tarina ja kuvata kuulijan omia, hänen perheensä tai venäjänsuomalaisten ja neuvostokansalaisten kokemuksia yleensä. Omat kertomukset linkittävät venäjänsuomalaiset yhteiseen Suureen Kärsimystarinaa omien tai sukulaisten kohtaloiden kautta.

Venäjänsuomalaisten kärsimystarusto ei kuitenkaan muutu samalla tavalla toiminnaksi kuin armenialaisten projektiiviset tarinat (Tölölyan 1989). Diasporassa asuvat armenialaiset rakentavat tai vahvistavat armenialaista identiteettiään vanhojen legendojen kautta, jotka muodostavat kasvualustan myös väkivaltaiselle toiminnalle. Kun ihanteellinen armenialainen on marttyyri, venäjänsuomalaista voidaan luonnehtia hiljaiseksi kärsijäksi.

Kärsimyshistoria voi olla myös *vaiettu tai torjuttu*. Venäjänsuomalaisten elämäntarinoista paljastuu, että osa kertojista tai kertojien vanhemmista on pitäytynyt kertomasta omista kärsimyskokemuksistaan ulkopuolisille, jopa omille lapsilleen. Asioista vaikeaminen on aikanaan ollut henkiinjäämisen ehto (Miller et al. 2002, 17–18). Menneisyyteen saattaa sisältyä myös hävettäviksi koettuja tapahtumia. Esimerkiksi Neuvostoliiton ja sen ideologisen pohjan sortuminen saattaa nostattaa sosialismiin uskoneissa ihmisissä häpeän tunteita eivätkä he pysty ainakaan vielä käsittelemään tapahtuneita muutoksia.

Haastattelutilanteessa vain harva kertoja kuitenkin ilmaisi haluttomuuttaan tai kyvyttömyyttään kertoa vainojen aikaisista kokemuksistaan. Käsitykseni päinvastoin on että heille on rakentunut vaikeista kokemuksistaan kuulijoille kerrottavaksi valmis eppinen mallitarina, joissa omakohtaisille tunteille on vain vähän tilaa. Kuten mm. Rogers et al. (1998) ovat todenneet, kärsimyskokemuksista kertominen voi olla joskus mahdotonta, koska puhuminen on liian tuskallista tai kertoja ei löydä oikeaa ilmaisutapaa. Vuosikausia jatkuneen nälkiintymisen tai Stalinin ajan painajaisunenomaisen mielettömyyden sanallinen kuvaileminen saattaa tuntua kokemuk-

sen latistamiselta. Miten pukea sanoiksi erilaiset ruumiintuntemukset, henkiset koettelemukset ja eri aistien kautta tulevat ärsykkeet, kuten ympäristön hajut, äänet ja valot, polttava arojen kuumuus ja tundran jäinen kylmyys? Puhumista vaikeuttaa lisäksi se, että tapahtumien syyt käyvät yhä yli ihmisten ymmärryksen.

Kuitenkin vaietut kertomukset muodostavat kärsimystarinoiden kovimman ytimen, joka koostuu kymmenien tuhansien vainoissa menehtyneiden ihmisten kokemuksista, joista ulkopuolisten on mahdotonta saada enää tietoa. Julma paradoksi on, että teloitettujen tarinat jäävät ikuisiksi ajoiksi kertomatta. Emme saa tietää, miltä kymmenen vuoden tuomion saaneesta tuntui, kun hänet kesken vankeusajan kutsuttiin uuteen oikeudenkäyntiin ja rangaistus muutettiin kuolemantuomioksi ja miltä tuntui seistä joukkohaudan reunalla odottamassa, että teloitusjoukot suorittaisivat tehtävänsä. Kolkkoudestaan huolimatta karkotus- ja vankileirikokemukset ovat lähes aina selviytyjien tarinoita. Joitakin säilyneitä muistiinpanoja lukuun ottamatta vainoissa menehtyneiden kokemuksista on parhaimmillaankin saatavissa vain toisten mukana olleiden tai silminnäkijöiden kuvauksia. Kärsimyshistorian kovan ytimen vaiettu ja salassa pysyvä luonne lisää toisen käden tarinoiden merkitystä kärsimyskokemusten peilipintana. Kollektiivisia kärsimystarinoita kertomalla ihmiset kaikuutaavat menehtyneiden omaistensa koh-taloita ja tekevät samalla tapahtumia itselleen käsitettäväksi.

9.3.6 Nonkommunikaatio venäjänsuomalaisten kertomuksissa

Edellisessä kappaleessa mainittujen sangvististen äärikokemusten ohella, vaiettuihin asiakokonaisuuksiin venäjänsuomalaisten elämäntarinoissa kuuluvat myös normaalin ja onnellisen elämän kuvaukset. Sen lisäksi, että kaikkein tuskallisimmat tapahtumat leikkautuvat tarinoista, myös onnellisten kokemusten ja normaalielämän kuvausten puuttuminen kaventaa sangvististen narratiivien sävyskaalaa. Tuloksena on *ikävien kokemusten merkityksen kärjistyminen*, minkä seurauksena kuulijalle syntyy helposti vaikutelma venäjänsuomalaisten elämänmittaisesta kärsimystiestä. Ajallisesti koko elämänkaareen suhteutettuna useimpien kertojien huonot ajat kattavat kuitenkin vain suhteellisen pienen osan elämästä. Kärjistymisilmiö korostuu myös iältään nuorempien henkilöiden kertomuksissa, joilta omakohtaiset kokemukset Stalinin vainojen ajalta puuttuvat ja omaa venäjänsuomalaisuutta selitetään vanhempien tai isovanhempien elämäkokemuksilla. Vääritymistä lisää kärsimyskokemusten paisuttelu: myyteiksi muututtuaan karkotusmatkat, vangitsemiset, vankilaolet ja vainon vuosien aikainen elämä esitetään vieläkin rankempina kuin kokijoiden itsensä kertomana.

Rogers et al. (1998) korostavat, että syynä tekstin hiljaisuuteen voi olla yksinkertaisesti se, ettei haastatteliija ole kysynyt haastattel-

tavaltaan joitakin tiettyjä asioita. Ottaen huomioon, että aineiston elämäntarinoita haastateltaessa pyrkimyksenä on ollut välttää puutumista tarinan kulkuun, tavallisen elämän kuvausten poissaolo yksittäisestä elämäntarinasta saattaa johtua haastattelutekniikasta. Perhe-elämän, harrastusten ja yleensä elämän kohokohtien kertominen eivät nouse näkyviin elämäntarinoissa vastauksena kysymykseen “kuka sinä olet”. Merkitykselliseksi hiljaisuuden tekee kuitenkin se systemaattisuus, jolla lukumääräisesti suuri haastattelutavien joukko vaikenee samoista elämänvaiheistaan. Syynä siihen pidän sangvistisen narratiivin luonnetta ja kertojien pyrkimystä johdonmukaiseen juonirakenteeseen, jonka uskottavuutta onnellisen elämän kuvaukset kalvaisivat.

Knuutilan (2002) ja Rogersin (1998) mukaan vaiettujen ja ilmaisematta jääneiden asioiden sekä tarinan tiedostamattomien rakenteiden jäljille pääsee mm. kiinnittämällä huomiota niihin kohtiin, jotka eivät tunnu istuvan kertomukseen tai joissa teksti on ristiriitaista tai epävarmaa. Edellä tarkasteltujen venäjänsuomalaisten elämäntarinoista puuttuvia normaalielämän kuvauksia voi jäljittää vertaamalla Denzinin (1989) tarkoittamien narratiivisten tiheytemien ajallista sijaintia suhteessa kertojan koko elämänkaareen. Äärikokemusten puuttuminen puolestaan ilmenee Rogersin tarkoittamana ristiriitaisuutena, tarinaan sopimattomuutena.

Tyypillistä on, että puhuessaan elämänsä vaikeimmista tapahtumista kertojat kuvailevat mieluummin melko neutraaliin sävyyn kanssaihmisille tapahtuneita tilanteita kuin omia kokemuksiaan, jotka kuitataan usein lyhyen toteavasti. Myös omien tunteiden eksplisiittinen ilmaiseminen puuttuu usein. Koettuja tuntemuksia on mahdotonta ilmaista sopivien sanojen puuttumisen takia tai muistoihin ei haluta tai voida palata. Kertomusten herättämä tunnelataus syntyykin usein vastaanottajan kokemien reaktioiden kautta.

Elämän onnellisten jaksojen lisäksi myös nykyisyys ja tulevaisuus jäävät kertomuksissa vähälle käsittelylle. Näkökulma erityisesti Inkerinmaan sukupolven sekä ensimmäisen polven loikkareiden ja amerikansuomalaisten kertomuksissa on menneisyyteen suuntautunut. Elämäntarinat päättyvät kuvauksiin Suomeen muuttamisesta tai selityksiin paikoilleen jäämisestä. Vanhemmilla ihmisillä hiljaisuuden syynä saattaa olla tieto oman elämän rajallisuudesta. Kun tulevaisuuden horisontti on lyhyt, jäljellä olevien elinvuosien pohdiskelu tuntuu ahdistavalta. Nuoremmilla ovat esteenä tulevaisuuteen liittyvät epävarmuustekijät, kuten työttömyys. Ilman työtä ja vakituista toimeentuloa tulevaisuuden suunnittelu on vaikeaa yhteiskunnassa, jonka tärkeitä narratiivisia esikuvia ovat Saarjärven Paavo sekä suo, kuokka ja Jussi.

Oma suhtautuminen neuvostoideologiaan – sosialismiin ja kommunismiin – kuuluu kertomuksissa vältelyihin asioihin. Syynä voi olla myös kertojien sosiaalistuminen neuvostoyhteiskunnan jäsenyyteen, mikä aiheuttaa sokeutumista suhteessa valtavirran mu-

kaiseen ideologiaan. Puhe Neuvostoliiton romahtamisesta on jokaisen venäjänsuomalaisryhmän kertomuksissa enimmäkseen pinnallista ja tapahtumia kuvataan lähinnä taloudellisesta näkökulmasta. Sen sijaan maailmankatsomukselliselta tasolta yhteiskuntajärjestelmän sortumista tarkastelee vain muutama kertoja. Pääsyynä on mitä ilmeisimmin vallinneen aatepohjan romahtaminen: Neuvostoliiton hajoaminen ja kommunistisen puolueen lakkauttaminen. Tapahtumista on kulunut suhteellisen lyhyt aika eivätkä ihmiset ole vielä löytäneet omaa ideologista paikkaansa postsosialistisessa yhteiskunnassa. Elämäntarinoissa hämmennys näkyy välttelynä. Vaikka kommunistisen puolueen ja nuorisojärjestöjen jäsenyydellä oli merkitystä esimerkiksi työuralla etenemisessä, kärsimystarinan luonne ja nykyinen historiallinen tilanne vaikuttavat siihen, että kertojat pääsääntöisesti vaikenivat omasta poliittisesta menneisyydestään. Neuvostoliiton romahtaminen on synnyttänyt uuden bolševismin varjon, tabuiksi muodostuneen asiakokonaisuuden.

Toisen bolševismin varjon, NKVD:n pelon, tabu luonne paljastuu episodeista. Muutamit kertojat käsittelevät yhteyksiään salaiseen poliisiin, mutta tapahtumien kuvaus on enimmäkseen pinnallista ja viitteellistä. Kertojat varovat yhä vieläkin paljastamasta millaisiin tehtäviin heidät velvoitettiin tai millaisia etuja heille luvattiin. Järjestelmän arvosteleminen ja kielletyiksi luokitelluista asioista puhuminen voivat aikoinaan merkitä hengenvaaraa eivätkä vanhat pelot ole vielä kokonaan haihtuneet. Stalinin vainojen aikana pelko oli varsin rationaalinen tunne, koska ympäristöstä jatkuvasti vangittiin ihmisiä ilman selkeää syytä. Mutta pelon säilyminen sitä ylläpitäneen järjestelmän sortumisen jälkeenkin, kertoo ilmiön rakenteellisesta luonteesta.

Paluumuuttajanuorten huumeiden käyttö ei noussut keskusteluissa esille, vaikka haastattelujen aikoihin aihetta käsiteltiin tiedotusvälineissä tiheään. Syynä voi olla asian karttelu tai yksinkertaisesti se, ettei huumeongelma koskettanut kertojien lähiympäristöä. Kummatkin vaihtoehdot ovat mahdollisia. Ongelman välttely saattaa liittyä venäjänsuomalaisten paluumuuttajien tapaan puhua Suomeen muuton jälkeisestä ajasta onnellisuusmuurin takaa. Vanhempien näkökulmasta lasten huumeongelmien peittely on ymmärrettävää, koska rikoksiin sortuneet ulkomaan kansalaiset voidaan karkottaa maasta, eivätkä omaiset halua eroon lapsistaan.

Merkittävin ja kulttuurisilta seurauksiltaan kohtalokas hiljaisuus liittyy venäjänsuomalaisena olemiseen itsessään. Etnisten vainojen seurauksena suomalaisuus painui usein henkilön omaksi tai perheen sisäiseksi asiaksi ja peittelyn seurauksena kotikieleksi vaihtui valtaväestön kieli, useimmiten venäjä, mikä on kiihdyttänyt venäjänsuomalaisten kielellistä ja kulttuurista venäläistymistä.

Tiivistetyksi voidaan todeta, että sangvivistisille narratiiveille on tyypillistä *ääripäiden karsiutuminen* kertomuksista. Tällöin kärsimyskokemusten *kovin ydin* pysyy ulkopuolisten kokemuspiirin ta-

voittamattomissa, koska kokijat eivät palaa niistä kertomaan. Mutta äärimmäisten kokemusten kertominen ei onnistu myöskään ilmaisan latteuden takia tai kertoja ei yksinkertaisesti halua palata kipua tuottaviin tunnemuistoihin (Langer 1991, 5–7; Kirmayer 1996).

9.4 Ulkopuolisten määrittelemät identiteetit

Staattisen olemisen sijaan Reicher & Hopkins (2001) kehottavat pohdiskelemaan seurauksia, jotka syntyvät eri ilmiöiden luokittelusta kansallisuuksien mukaan. Kuten venäjän-suomalaisten elämäntarinat osoittavat, kansallisuus voi olla syy etnisiin vainoihin, jopa kansanmurhaan. Kansallisuutensa takia venäjän-suomalaiset joutuivat vainon vuosina sosiaalisesti, sivistyksellisesti ja taloudellisesti eriarvoiseen asemaan, kun heiltä kansanvihollisina estettiin täysivaltainen yhteiskunnan jäsenyys. Vaikutukset voivat olla myös etuja luovia. Viranomaisten määrittelemisellä on ollut asianomaisille sekä psykologisia että oikeudellisia seuraamuksia. Merkityksellisiä ovat mm. Neuvostoliiton sisäinen kansallisuusluokitus ja inkeriläisten paluumuutto-oikeuden määrittely, mutta myös Suomen ja Yhdysvaltojen (Kanadan) kansalaisuus. Kertomukset osoittavat, että määräykset ja oikeustoimet heijastuvat paitsi ihmisten itsemäärittelyyn myös tapoihin, joilla ulkopuoliset luokittelevat venäjän-suomalaiset paluumuuttajat.

Kuten aikaisemmin on jo todettu, paluumuutto-oikeus perustuu suomalaisen syntyperään, joka todennetaan viranomaisten hyväksymillä asiakirjoilla. Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen vallinnut identiteettikriisi lisäsi Venäjällä vähemmistökansallisuuksien mielenkiintoa omaa historiaansa kohtaan, myös inkeriläisten. Venäjän-suomalaisten halu identifioitua suomalaisiksi on selvästi kasvanut, kun paluumuutto käänsi suomalaisuuden stigmasta etuja tuottavaksi ominaisuudeksi ja kasvatti suomalaisen identiteetin arvoa. Suomalaisesta sukupuusta tuli Neuvostoliiton romahtamisen aikaisessa epävarmassa tilanteessa arvokas asia: portti pois taloudellisesta ahdingosta. Paluumuutto merkitsi mahdollisuutta paeta epävarmuutta, taivaisiin kohonneita hintoja, työttömyyttä ja ruokapulaa. Vaikka Suomi kamppaili samaan aikaan syvän laman ja työttömyyden kanssa, hyvinvointivaltiossa toimeentulo oli kuitenkin turvattu. Aikaisemmin latentti suomalaisuus oli mahdollista nostaa näkyville tai rakentaa täysin uusi (inkerin)suomalainen identiteetti. Suomalaisuuden positiivinen lataus on vaikuttanut myös siihen, että seka-avioliitoissa syntyneet valitsevat itselleen aikaisempaa herkemmin eri etnisten vaihtoehtojen joukosta suomalaisen identiteetin.

Venäjän-suomalaisten, erityisesti inkeriläisten kertomuksissa, itsemäärittely suomalaisiksi juontaa juurensa osittain Neuvostoliitossa vallinneesta hallintokäytännöstä, jossa kansallisuus merkittiin

maan sisäiseen passiin. Viranomaisten määrittely vaikutti neuvostokansalaisten etnisen identiteetin rakentumiseen. Passin merkintä saattoi heijastua siihen, mihin kansallisuuteen kuuluvaksi ihminen kategorioitiin sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Hybridi etninen identiteetti on kertomusten mukaan venäjänsuomalaisille käsitteenä suhteellisen vieras. Käytäntönä on, että seka-avioliitossa syntyneistä ei puhuta suomalaisvenäläisinä, vaan *suomalaisina tai venäläisinä* – passiin valitun kansallisuuden mukaan. Etnisyys ymmärretään joko – tai -asetelman mukaisesti.⁵²³ Näin myös sosiaalisesti määriteltä etnisyyttä voi tuottaa tunteen kansallisuuteen kuulumisesta.

Neuvostopassiin merkitty kansallisuus *finn* tai *finka* merkitsi inkerinsuomalaisille osoitusta kuulumisesta Suomen kansaan. Passimerkintään vedoten inkerinsuomalaiset pitivät itseään *pelkästään suomalaisina* ja suhtautuvat torjuen käsitteisiin *inkerinsuomalainen* ja *inkeriläinen*. Sensitiivinen suhtautuminen edellä mainittuihin etnisiin nimilappuihin selittyy uhkana omaa identiteettiä kohtaan (Breakwell 1986). Inkeriläiseksi tai inkerinsuomalaiseksi nimittäminen tuntuu joistakin suomalaisen identiteetin riistämiseltä, vaikka syyt inkeriläinen -käsitteestä vieraantumiseen johtuvat myös inkeriläisten kulttuuristen juurten katkeamisesta neuvostovallan aikana. Vaikka inkeriläinen on etnisenä käsitteenä vanhaa perua, monet venäjänsuomalaiset ovat siitä vieraantuneet. Aineiston kertojat poikkeavat Teinosen (1999, 110) tutkimuksesta, jonka mukaan inkerinsuomalaiset kielsivät olevansa suomalaisia ja halusivat tulla puhutelluiksi inkeriläisiksi.

Viranomaisten määrittelemä etnisyyttä ei ole ainoastaan Neuvostoliitolle kuulunut ilmiö, sillä myös inkeriläisten paluumuuttokäytännössä suomalaisuus määritellään ja vahvistetaan konkludenttisesti viranomaispäätöksellä. Paluumuutto-oikeutta tutkittaessa ratkaisu suomalaisten sukujuurien riittävydestä tehdään suomalaisten hallintoviranomaisten hyväksymien asiakirjojen perusteella eikä henkilön käsityksellä omasta etnisyydestään ole merkitystä.

Paluumuuttostatusta määriteltäessä kansallisuusmerkintä on ratkaisevassa asemassa, vaikka etnisen alkuperän suhteen neuvostopassin todistusvoima on horjuva. Passiin merkitty kansallisuus voi nimittäin viitata paitsi henkilön biologiseen polveutumiseen, mutta voi johtua myös omasta valinnasta tai viranomaisten ratkaisusta. Passin kansallisuusmerkintä etnisyyden perusteena voi johtaa ristikkäisiin lopputuloksiin täysin saman sukutaustan omaavien henkilöiden kohdalla, joista toinen hyväksytään paluumuuttajaksi, mutta toiselta *riittävät siteet Suomeen* puuttuvat.

⁵²³ Nykyisen Karjalan tasavallan nimi on ollut aikaisemmin Karjalais-Suomalainen Neuvostotasavalta. Jotkut Neuvosto-Karjalan asukkaat määrittivät oman kansallisuutensa tasavallan nimen mukaisesti ja pitivät itseään karjalais-suomalaisina. (IM7)

Paluumuuttajina Suomessa asuvat venäjänsuomalaiset – sekä inkerinsuomalaiset, loikkaavat että amerikansuomalaiset – kokevat, että heidät saatetaan pakottaa itselle vieraaseen *inkeriläisten* kategoriaan.

Taulukko 45. Esimerkki paluumuutto-oikeuden määräytymisestä

		Isä suomalainen		Äiti venäläinen	
		Puoliso venäläinen	Poika suomalainen	Tytär venäläinen	Puoliso venäläinen
Lapsenlapsi suomalainen					
Paluumuutto-oikeus				Lapsenlapsi venäläinen	
				Ei paluumuutto-oikeutta	

Esimerkkiperheessä on noudatettu Neuvostoliitossa vallinnutta käytäntöä, jonka mukaan tytär valitsee passiin äitinsä ja poika isänsä kansallisuuden. Tästä seuraa, että samanlaisesta biologisesta taustasta huolimatta sisarusten lasten paluumuutto-oikeudet ovat ristikkäiset. Koska passin kansallisuus ei puolitu, sen todistusarvo haltijansa geneettisestä perimästä tai kulttuurisesta suomalaisuudesta voi olla satumanvarainen. Paluumuuttajastatuksen määräytymistä voidaan verrata kuninkaallisten ja ei-aatelisten solmimiin avioliittoihin. Kun kuningas tai kuningatar avioituu ei-aatelisten kanssa, puoliso aateloitetaan avioliiton yhteydessä ja myöhemmin myös lapsista tulee täysiverisiä prinsessoja tai prinsskejä.

On havaittavissa, että suomalaisessa diskurssissa *inkeriläinen* on alkanut representoida paitsi inkerinsuomalaisia myös kaikkia muita entisen Neuvostoliiton alueelta tulleita maahanmuuttajia kansallisuudesta riippumatta. Erityisesti nuoret seka-avioliitossa syntyneet paluumuuttajat, jotka ovat kohdanneet suomalaisuutensa vasta Suomeen muutettuaan, ovat omaksuneet tarjotun identiteetin herkemmin kuin iäkkäämpi polvi ja määrittelevät itsensä inkeriläisiksi. Tähän viittaa myös Jasinskja-Lahden (2000) tutkimus, jonka mukaan 30 prosenttia venäjänkielisistä nuorista määritteli itsensä inkeriläisiksi. Toisaalta myös ulkomaalaislain kategoriat heijastuvat venäjänsuomalaisten itsemäärittelyyn ja oma suomalaisuus hahmotetaan Suomessa säädettyjen lakipykälien perusteella.

Maan kansalaisuuden saaminen on paitsi seurausta kansallisuuksien mukaan luokittelusta, myös viranomaisidentiteetin ilmentymä. Aineiston venäjänsuomalaisilla tunne omasta suomalaisuudesta ja halu olla Suomen kansalainen eivät kuitenkaan välttämättä

kohtaa. Suomen kansalaisuus ei ole suomalaisen identiteetin rakentumisen kannalta yhtä merkityksellinen kuin esimerkiksi neuvostopassi. Loikkareiden ja amerikansuomalaisten elämäntarinoissa Suomen passin menetykseen ja vaihtumiseen Neuvostoliiton kansalaisuudeksi suhtauduttiin varsin emotionaalisesti ja tapahtuma koettiin syväksi loukkaukseksi suomalaista identiteettiä kohtaan, jopa sen menetykseksi.

Paluumuuttajille Suomen kansalaisuuden hakeminen on kuitenkin useimmiten tarkoituksenmukaisuuskysymys, ilman ehdotonta suhdetta suomalaiseen identiteettiin. Vain pieni osa aineiston haastateltavista on Suomen kansalaisia. Valtaosalla on Venäjän, Viron tai Yhdysvaltojen kansalaisuus. Suomen kansalaisuuden hakemisen esteet ovat usein taloudellisia ja käytännöllisiä. Venäjän kansalaisuus halutaan säilyttää, koska tällöin matkustus vanhoille kotiseuduille käy vaivatta ilman viisumia. Paluumuuttajat pelkäävät myös Suomen kansalaisuuden mahdollisia vaikutuksia lähtömaassa ansaittuihin eläkkeisiin ja Venäjällä tai Virossa olevan omaisuuden hallintaoikeuksiin.

Suomeen muuton jälkeen jokaiseen kolmeen ryhmään kuuluvat kertojat rajaavat itsensä suomensuomalaisten ryhmän ulkopuolelle ja määrittelevät itsensä *paluumuuttajiksi* tai *meikäläisiksi*, joilla he tarkoittavat kaikkia entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneita paluumuuttajia. Itsemäärittelyä vaikeuttaa se, että Suomessa venäjänsuomalaisilta puuttuu oma etninen nimilappu, johon he voisivat samastua. Tulijat huomaavat nopeasti, että suomalaisuuden sisältö on uudessa kotimaassa jotain muuta kuin lähtömaassa eikä pelkkä passimerkintä enää päde. Yksi vaihtoehto on sijoittaa itsensä tarjolla olevaan inkeriläisten kategoriaan. Aineiston elämäntarinat osoittavat, että kertojat puhuvatkin paluumuuttajista ryhmänä yleisnimikkeellä inkeriläinen, vaikka samanaikaisesti toisessa positiossa suhtautuvat käsitteeseen torjuen.

Voidaan kysyä, onko käsite *inkeriläinen* irtaantumassa alkupe- räisestä merkityksestään ja muuttumassa Suomessa venäjänsuomalaisten yhteisnimikkeeksi samalla tavoin kuin *mustat* representoi Britanniaa sekä afrokaribialaista että aasialaista maahanmuuttajaväestöä. Vaikka ryhmät poikkeavat toisistaan kulttuurisesti, etnisesti ja fyysisesti, hallitseva väestö pitää niitä yhtenä, ei-valkoisena ryhmänä (Hall 1999). Suomalaisen valtakulttuurin omaksuma tapa sijoittaa kaikki Neuvostoliitosta Suomeen muuttaneet paluumuuttajat inkeriläinen käsitteen alle viittaa tähän suuntaan. Käsite inkeriläinen on siis muuttumassa suomensuomalaisten käyttämäksi venäjänsuomalaisia merkitseväksi etniseksi nimilapuksi.

Kolmetoista vuotta paluumuuton alkamisen jälkeen vuonna 2003 Suomessa paluumuuttokriteereihin lisättiin saksalaisen biologisia sukujuuria korostavan etnisyyden rinnalle ranskalaisen tradition mukainen kielitaidon edellytys, kun ulkomaalaislain 18. a §:ään säädettiin vaatimus inkerinsuomalaisten suomen kielen tai-

dosta. Sen sijaan sosiaalipsykologiassa vallalla oleva käsitys etnistä identiteetistä tunteena kuulumisesta johonkin etniseen ryhmään on edelleen vailla merkitystä. Uusi käytäntö saattaa sulkea portit Suomeen itsensä suomalaisiksi määritteleviltä henkilöiltä, jotka ovat hajaannuksen seurauksena unohtaneet suomen kielen. Toisaalta paluumuutto-oikeuden voi saada henkilö, joka määrittelee itsensä sukutaustastaan huolimatta ei-suomalaiseksi, mutta joka on opetellut riittävästi suomea. Vieraan kielen oppiminen ei välttämättä edellytä etnistä identifioitumista maan kansallisuuteen.

Muutokset viittaavat siihen, että paluumuuton luonne ja sitä ohjaavat voimat ovat muuttumassa yhä selkeämmin siirtolaispolitiikaksi, joka tarjoaa muuttomahdollisuuden työmarkkinakelpoiselle väelle, vaikka asia Ruuskan mukaan (1999, 207) usein kiistetään ja juhlapuheissa painotetaan kunniavelan maksamista kovia kokeenelle suomalaisväestölle. Työmarkkinakelpoisuuden korostuminen maahanmuuton perusteena on samansuuntainen Smithin (2000, 214–218) näkemyksen kanssa, jonka mukaan kansallisuuskysymykset ovat yhä enemmän taloudellista nationalismia. Inkerinsuomalaisten nykyisiä paluumuuttokriteereitä voidaankin pitää eräänlaisena siirtolaispolitiikan ja vanhan heimohengen seoksena.

Paluumuutto käynnistyi, kun Suomeen tarvittiin 1980-luvun lopulla nopeasti työvoimaa erityisesti matalapalkkaisiin palvelualojen tehtäviin ja ajankohta osui yhteen perestroikan sekä inkeriläisten kansallisen liikehännän kanssa. Tuolloin vielä oletettiin, että inkerinsuomalaiset suomenkielentaitoisina sopeutuisivat vaivattomasti työmarkkinoille. Varsin nopeasti kuitenkin havaittiin, että inkeriläisten työikäinen polvi hallitsee suomen kielen varsin heikosti. Paluumuuton alkaessa vuonna 1990 Stalinin vainoissa kärsinyt inkeriläispolvi oli enimmäkseen ohittanut eläkeiän. Kunniavelka työikäisten venäjänsuomalaisten maahanmuuttoperusteena on tuu, sillä tuskin Suomelle on valtiona kertynyt kunniavelkaa keskiikäiselle ja sitä nuoremmalle paluumuuttajapolvelle Stalinin aikana harjoitetun etnisen syrjinnän takia, jonka kohteeksi heidän vanhempansa tai isovanhempansa joutuivat. Tapahtumat olivat inhimillisesti katsoen julmia ja tuomittavia, mutta Suomen ja kunniavelan suhde on epälooginen (vrt. Ruuska 1999, 207). Kunniavelkaa on selkeimmin kasautunut Suomen rintamalla palvelleille ns. heimosotilaille ja muille pakolla palautetuille.

Venäjänsuomalaisten kertomuksille ominaista on kaksiraitainen suhtautuminen omaan muuttopäätökseen ja paluumuuttoon ilmiönä. Hyväksyttävä peruste Suomeen muuttolle on palaaminen *suomalaisille juurille*. Sen sijaan *talouspakolaisuus* saa jyrkän tuomion. Ristiriitaiseksi tilanne muuttuu, kun huolimatta torjuvista asenteista talouspakolaisuutta kohtaan kertojat perustelevat muuttopäätöstään Neuvostoliiton hajoamista seuranneilla toimeentulovaikeuksilla. Tapahtuu selkeä partikularisaatio, kun kertojat luokittelevat

toiset paluumuuttajat herkästi elintasopakolaisiksi, mutta sulkevat itsensä tämän joukon ulkopuolelle.

Toisaalta venäjänsuomalaiset kritisoivat Suomen paluumuuttopolitiikkaa tavalla, jota suomalaisessa diskurssissa ei tapaa. Esimerkiksi kertomuksissa arvostellaan venäjänsuomalaisten paluumuuttajien haluttomuutta opetella suomen kieltä ja ihmisten jättäytymistä toimeentulotuen varaan. Kritiikki kohdistuu myös suomalaisten viranomaisten paluumuuttokäytäntöihin, joissa kertojien mielestä korostuu liiaksi yhteiskunnan huolenpito tulijoista oman aktiivisuuden painottamisen kustannuksella.

Tulkintani on, että venäjänsuomalaiset paluumuuttajat myötäilevät puheessaan suomalaista paluumuuttodiskurssia, jossa myös on havaittavissa samaa kaksiraitaisuutta: paluumuuttoa perustellaan juhlapuheissa auttavan käden ojennuksena paljon kärsineelle suomalaisväestölle, vaikka samaan aikaan maahanmuuton ehtoja suunnataan yhä selvemmin siirtolaisuuden suuntaan. Etenkin presidentti Koiviston tarkoittamaan “monia kokeneeseen väestöosaan” kuuluvia vanhuksia yritetään saada pysymään erilaisin tukitoimin aloillaan. Aineiston kertomukset osoittavat kuitenkin, että vanhusväestö seuraa lastensa muuttopäätöstä.

Palumuuton hillitsemistä on perusteltu myös pelolla suomalaisuuden häviämisestä Venäjältä. Voidaan tietenkin kysyä, mikä arvo sinänsä on sillä, että Venäjällä asuu suomalaisia? Karjalassa asuvien venäjänsuomalaisten historia on lyhyt. Suomalaiset muuttivat Karjalaan Neuvostoliittoa rakentamaan 1920–1930-luvuilla. Tätä taustaa vastaan tarkastellen venäjänsuomalaisten missio Karjalassa on Neuvostoliiton romahdettua ohi. Nopeasta venäläistymisestä seuraa, että suomalaisuuden tulevaisuus Karjalassa lienee menetetty. Inkeriläisten historia Venäjällä on pitempi kuin amerikansuomalaisten ja loikkareiden, ja inkerinsuomalaiset ovat olleet osa Pietarin ympäristön vanhaa väestöä. Kuitenkin inkerinsuomalainen kulttuuri on tuhottu alueelta jo vuosikymmeniä ennen palumuuton alkamista neuvostoajalla eikä Inkerinmaan jälleentekeminen ole mahdollista monestakaan eri syystä. Niistä keskeisimpiä ovat puuttuva asuinalue ja väestöpohjan niukkuus, ottamatta kantaa Venäjän tuntemaan halukkuuteen elvyttää kadonnutta suomalaiskulttuuria. Aineiston perusteella diasporassa asuvat inkerinsuomalaiset eivät tunne Inkerinmaata kotimaakseen eivätkä muualla asuvat ole halukkaita muuttamaan sinne takaisin, vaikka he kertomuksissaan saattavat kuvailla nostalgista kaipausta lapsuutensa maisemiin. Tässäkin yhteydessä on otettava huomioon se, että aineistoon kuuluu vain (inkerin)suomalaisiksi itsensä identifioivia henkilöitä. Näin ollen on oletettavaa, että siteet Inkerinmaahan ovat vielä löyhemmät niillä syntyperältään suomalaisiksi todetuilla paluumuuttajilla, joilta suomalainen identiteetti puuttuu.

Venäjänsuomalaisten nykyinen suomalaisuus on siis pitkälti seurausta poliittisista päätöksistä. Siitä on muodostunut postmo-

dernin, imagollisen etnisyyden valintaperuste (Bouchet 1996; Hall 1999). Aineiston kertojilla etnisen identiteetin luonne on muuttunut staattisesta situationaaliseksi. Elämän valintatilanteet mahdollistavat etnisiltä taustoiltaan tai kulttuurisesti hybrideille venäjänsuomalaisille joustavan ja tilanteeseen sopivan etnisen identiteetin.

9.5 Sosiaalisten muistojen rakentuminen elämäntarinoissa

Venäjänsuomalaisten elämäntarinoista löytyvät sosiaaliset muistot liittyvät enimmäkseen Neuvostoliiton lähihistoriaan: Stalinin sortokauteen ja sota-aikaan. Sosiaaliset muistot kiinnittyvät myös esineisiin ja paikkoihin. Mielikuvat lapsuuden Inkeristä, Suomesta tai Amerikasta ovat tallentuneet valokuviin, kodin käyttöesineisiin ja erilaisiin rakennuksiin, kuten kouluihin, kirkkoihin ja maisemiin (vrt. Thompson 1988; Mohrman 1991). Suomalaisuus voi konkretisoitua vaarin tekemässä piirongissa ja mummon pannumyssyissä, mutta myös isän veistämässä Leninin patsaan päässä ja naapurin muraamassa piipussa, jotka aikaa ja poliittisia suhdanteita uhmaten seisovat yhä pystyssä.

Kirkkojen rauniota ja hautausmaiden ruostuneita ristejä pidetään yleisesti historiallisen Inkerin sosiaalisina representaatioina. Kuitenkaan tutkimusaineiston inkeriläisten kertojien kollektiiviset muistot eivät paikannu lapsuudenmuistoja lukuun ottamatta Inkerinmaalle, vaan pinnalle nousevat karkotusmatkat ja -paikat. Sosiaalisen muistamisen kohteita ja samalla myös inkeriläisten kärsimystien sosiaalisia representaatioita ovat Laatokan jäätie, Siperiaan ja Keski-Aasiaan matelevat härkävaunut, Paldiskin siirtoleiri Virossa ja täyten ahdetut kolhoosiasunnot.

Amerikansuomalaisilla konkreettisten esineiden sijasta synnyinmaan muistot liittyivät omaan taloon ja amerikkalaisen tapakulttuuriin, joka viestii taakse jätetystä elämäntavasta. Amerikansuomalaisten kertomuksissa korostuu näkyvästi halu asua itse rakennetussa omakotitalossa. Oma talo representoi itsenäisyyttä, vaurautta ja valtavirrasta poikkeavaa, länsimaista elämäntapaa kerrostalotasumista suosivassa valtiossa.

Loikkareille henkilökohtaisen identiteetin kannalta tärkeitä esineitä ovat olleet Suomesta mukana tuodut kodin tavarat, mutta myös suomalaisten työntekijöiden käsien jäljet maisemassa. Aineistossa mukana olevien venäjänsuomalaisten kollektiivisen muistamisen kohteita ovat myös Petroskoin suomalainen teatteri, torin laidalla sijannut suomalainen koulu sekä tuhottu punatiilinen ortodoksikirkko. Tärkeän sijan sosiaalisten muistojen joukossa saavat Karjalaan saapuneiden suomalaisten ensimmäiset asuinympäristöt, kuten Golikovka ja Väliparakit. Stalinin vainojen symboleja puo-

lestaan ovat NKVD:n mustat autot, nahkatakkiset miehet ja turvallisuuspoliisin päämaja Petroskoin ”Harmaa talo”. Yhdeksi suomalaisuuden stigmaattisuuden merkiksi ja myyttisen kärsimystaruston lähteeksi nousee Tšeljabinsk, jonne asevelvollisuusikäiset suomalaiset komennettiin sisäministeriön alaiseen työarmeijaan toisen maailmansodan aikana, kun heitä ei kansallisuutensa takia huolitettu puna-armeijaan.

Siinä missä Stalinin vainoissa menehtyneiden joukkohaudat ovat kollektiivisen surutyön kiintopisteitä, Mustameri on neuvostoaikaisen hyvän elämän symboli. Kertomuksissa Mustanmeren lomia muistellaan ja kaivataan. Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen ruplat eivät riitä etelän kylpylöihin, jotka kaiken lisäksi sijaitsevat nyt ulkomailla, Ukrainassa.

9.6 Elämäntarinoista löytyvät suomalaisuuden sosiaaliset representaatiot

Venäjänsuomalaisten itseensä liittämiä myönteisiä, samastumisen kannalta tärkeitä ominaisuuksia ovat suomenkielisyys, ahkeruus, käsitys suomalaisista hyvinä työntekijöinä, siisteys, rehellisyys ja luotettavuus. Neuvostoihminen luokitellaan vastakkaisilla piirteillä. Venäläisiä kuvataan myös hyväsydämisiksi, avuliaiksi, joskin laiskoiksi, epärehellisiksi ja juopoiksi. Laiskuus, alkoholin väärinkäyttö ja epärehellisyys vastaavat myös suomensuomalaisten representaatioita venäläisistä (Kivilahti 1996). Kantasuomalaisiin liitettäviä negatiivisia ominaisuuksia ovat sosiaalinen etäisyys, itsekkyyden ja kylmyys. Suhteessa näihin ominaisuuksiin venäjänsuomalaisten kategorioinnissa toteutuu partikularisaatio, kun kertojat rajaavat itsensä Venäjällä asuneina tai asuvina sosiaalisesti kylmien suomalaisten ulkopuolelle. Toisaalta kyseessä on osittain myös kertojien oma sosiaalistuminen venäläiseen kulttuuriin.

Venäjän- ja suomensuomalaisten kulttuuriset tarinavarastot poikkeavat toisistaan. Venäjänsuomalaisilla keskeisessä asemassa on neuvostoajan kärsimyshistoria. Sen valossa venäjänsuomalaiset voisivat muodostaa yhtenäisen ulkosuomalaisten ryhmän, mutta ideologiset taustat nousevat kuitenkin sisäisiksi erottaviksi tekijöiksi. Erityisesti loikkareiden ja amerikansuomalaisten kohdalla ilmenee Lyonsin (1996) tarkoittama tilanne. Vaikka ryhmät itse olisivat valmiita unohtamaan ideologisen taustansa, ulkopuoliset tahot pitävät representaatiota yllä. Myös loikkaarit ja amerikansuomalaiset korostavat vastenmielisyyttään neuvostoideologiaa kohtaan vanhempiensa ja muiden suomalaisten kokemien kohtaloiden takia, mutta siitä huolimatta heidät saatetaan luokitella yhä punikeiksi ja Neuvostoliittoon tulleiksi kommunisteiksi, isänmaan pettureiksi ja syypäiksi inkeriläisten kärsimyksiin. Nykyisin elävä

polvi on kuitenkin muuttanut maahan vanhempiensa tai isovanhempiensa ideologisen katsomuksen takia, ei omansa.

Inkerinsuomalaisia puolestaan pidetään Inkerinmaalla asuvana kovia kokeneena, luterilaisena ja suomenkielisenä *sukulaisheimona*, joka sodan jälkeen palautettiin pakolla Neuvostoliittoon. Muiden venäjänsuomalaisten representaatio inkerinsuomalaisista on erilainen. He näkevät inkeriläiset tavoiltaan venäläistyneinä, venäjänkielisinä ja ei-suomalaisina. Representaatio olemassa olevasta suomalaisesta Inkerinmaasta hallitsee Suomessa suhtautumista nykyinkeriläisyyteen. Tämä tutkimusaineisto puhuu kuitenkin vahvasti toisenlaisesta, muistojen ja mielikuvien varaan rakentuvasta Inkeri-kuvasta, jota ylläpidetään narratiiveissa.

Palumuuttokriteerit ovat kehittyneet pitkälti representatio-naalisen inkeriläiskuvan perusteella. On otettava huomioon, että inkerinsuomalaisuuden representaatio säilyi vuosikymmenien ajan muuttumattomana, kun vuorovaikutus Neuvostoliitossa asuvien venäjänsuomalaisten kanssa oli vähäistä. Vaikka ajat ovat muuttuneet ja tieto lisääntynyt, venäjänkielinen tai kaksikielinen inkerin- (tai venäjän)suomalainen ei kuitenkaan tahdo istua vallitsevaan kuvaan. Myös maallistuneet inkeriläiset rajataan pääjoukon ulkopuolelle samoin kuin ei-sosialistiset loikkarit ja amerikansuomalaiset. Suomalaisuuden toteamisessa ratkaisevassa asemassa on viranomaisien määrittely, ei asianomaisten subjektiivinen tunne eikä viime kädessä myöskään geneettinen tausta (vrt. taulukko 45). Tilanne on johdonmukainen Moscovicin (1984) näkemyksen kanssa, jonka mukaan representaatioissa myytit ohittavat logiikan ja automaattinen ajattelu kriittisen päättelyn.

Kiteytettynä venäjänsuomalaisten etnisessä itsemäärittelyssä keskeisiä elementtejä ovat suomen kieli, suhde Suomeen ja sangvistinen kärsimyshistoria joko objektiivisella, subjektiivisella tai symbolisella tasolla. Erityisesti loikkareiden ja amerikansuomalaisten Neuvostoliitossa syntyneille jälkeläisille suomalaisuus rakentuu symbolisesti vanhempien tai isovanhempien äidinkielen ja kotimaan varaan. Samoin inkeriläisten suomalaisuus on yhä useammin symbolisesti rakentunut ja sen keskeisiä elementtejä ovat: Suomi kuvitteellisena kotimaana, suomi historiallisena äidinkielenä ja kärsimyshistoria. Käsitys Inkeristä kotimaana on useimmilta hävinnyt. Inkeriläisyys on nykyisellään mentaalinen, itsensä inkeriläisiksi tuntevien ihmisten verkosto.

Inkerinsuomalaisten yhteisön tulevaisuuden kannalta kärsimysidentiteetin ylläpitäminen ei ole välttämättä paras mahdollinen strategia. Kun vainot kokenut sukupolvi muuttuu vähitellen historiaksi eivätkä kommunismissa eläneet herätä enää suomalaisten säälin-tunteita, inkerinsuomalaisten tulisi säilyäksään ryhmänä löytää uusi etnisen erottautumisen keino. Vaihtoehtoisena integraatiostrategiana on sulautuminen suomalaiseen valtaväestöön. Mahdollinen tapa kasvattaa myönteistä etnistä itsetuntoa on inkerinsuomalaisten, sa-

moin kuin muidenkin venäjänsuomalaisten (ja vironsuomalaisten) kaksikielisyys ja -kulttuurisuus. Äidinkielen tasoisen suomen kielen ja/tai venäjän ja viron kielen ja kulttuurin hallitsevat toisen polven paluumuuttajat merkitsevät huomattavaa henkisen pääoman lisäystä suomalaisessa yhteiskunnassa.

9.7 Lopuksi

Venäjänsuomalaisten elämäntarinat laajentavat näkökulmaa suomalaisena olemiseen ja tuottavat tietoa suomalaisuudesta olosuhteissa, joissa henkilöt ovat joutuneet kamppailemaan etnisen identiteetin uhkia vastaan. Kun suomensuomalaisuus rakentuu kodin, uskonnon ja isänmaan varaan (Anttila 1993), venäjänsuomalaisuus koostuu suomen kielestä todellisena tai symbolisena äidinkielenä, viranomaisten (Neuvostoliiton ja Suomen) määrittelemästä kansallisuudesta, suomalaisuuden stigmatisoitumisesta sekä kärsimyshistoriasta. Venäjänsuomalaisten kokemasta suomalaisuudesta puuttuvat sellaiset suomensuomalaisille keskeiset elementit kuten talvisota ja isänmaallisuus. Erilainen itsemäärittely ilmenee jo tavoista, joilla venäjänsuomalaiset esittelevät itsensä. Suomalaisista (vrt. Rautio 1989) poiketen kertojat esittivät usemmiten tiivistelmän oman tai perheen kärsimyshistoriasta. Myös erilaisten kollektiivisten piirteiden mukana olo kertomuksissa viittaa omaksuttuun venäläiseen mentaliteettiin.

Venäjänsuomalaisten itsekuva poikkeaa ratkaisevasti myös ryhmästä Suomessa vallalla olevista representaatioista. Puhuttaessa Venäjällä asuvista suomalaisista amerikansuomalaiset ja loikkaarit jäävät usein katveeseen ja käsitys muodostuu inkerinsuomalaisista vallalla olevan kuvan mukaan.

Huolimatta siitä, että tutkimus on luonteeltaan kvalitatiivinen ja vedettävät johtopäätökset pätevät vain suhteessa aineistoon, tuloksien voidaan katsoa peilaavan myös laajemmin venäjänsuomalaisuutta. Tutkimusaineisto on huomattavan laaja käsittäessään 73 elämäntarinaa. Eri ryhmiin kuuluvien kertomusten juonirakenteet olivat keskenään varsin yhdenmukaisia ja on epätodennäköistä, että haastateltavien määrää lisäämällä olisi löytynyt täysin erityyppinen tarinalaji.

Kertomusten samankaltaisuus herättää toisaalta miettimään, johtuuko yhdenmukaisuus siitä, että vallitsevat representaatiot venäjänsuomalaisten kohtaloista pakottavat ihmiset tuottamaan tiettytyyppisiä tarinoita. Vastaavatko kertojat kuulijoiden odotuksiin ja painottavat kertomuksessaan kärsimyshistoriaa. Osittain asia voi olla näin, mutta aineisto puhuu vakuuttavasti sen puolesta, että kertomalla kärsimystarinoita henkilöt haluavat tehdä traumaattiset kokemuksensa itselle ymmärrettäviksi ja siedettäväksi. Mielenkiintoista on, että kärsimystarinat ovat varsin samansisältöisiä riippu-

matta kertoja sosiaalisesta asemasta. Rinnastan venäjänsuomalaisen elämäntarinat Richardsonin (1997) tarkoittamiin kollektiivisiin tarinoihin, joissa saman kohtalon kokeneiden tavallisten ihmisten vaiennetut äänet pääsevät kuuluviin.

Vääristymää saattaa tuottaa se, että tutkimusaineistoon on valikoitu vain (inkerin)suomalaisiksi itsensä määritteleviä henkilöitä. Näin lopputulos on suomalaisuuden kannalta positiivisempi kuin tutkimusasetelmassa, jossa olisi mukana myös niitä, jotka eivät paluumuutto-oikeudestaan huolimatta luokittele itseään (inkerin) suomalaisiksi. Venäjänsuomalaisten etnisen identiteetin kokonaisvaltaisen ymmärtämisen kannalta olisikin tarpeellista kiinnittää tutkimuksellisesti huomiota myös tähän joukkoon ja pohtia muun muassa sitä, mitkä tekijät vaikuttavat siihen, että samoista taustoista huolimatta etninen identifioituminen on toinen.

Tutkimustulosten valossa on havaittavissa, että presidentti Koi-vistoa myöten inkeriläiset nähdään *Inkerinmaalla asuvana, suomea puhuvana, evankelis-luterilaisena kovia kokeneena kansanosana*, ja ennako-oletukset ovat ohjanneet myös inkeriläistutkimusta. Inkeriläisten hajaannus tiedetään yleisesti, mutta siitä huolimatta representaatio suuntaa ajattelun Inkerinmaa-keskeiseksi. Esimerkiksi inkeriläisiä koskevissa televisio-ohjelmissa ja lehtijutuissa näytetään usein vanhaa Inkerinmaan karttaa, kun voitaisiin esitellä yhtä hyvin nykytilannetta kuvaava diasporan kartta (ks. liitteet 3 ja 4).

Myös inkerinsuomalaisessa diskurssissa inkeriläisyys taipuu representaation suuntaisesti. Kuten Liebkindin (1988) on todennut, joustamaton etninen identiteetti voi olla käyttökelpoinen tapa säilyttää ryhmän identiteetti tai saavuttaa asetettu tavoitetilä. Tästä syystä etenkin Pietarin seudun inkeriläisjärjestöjen on tarkoituksenmukaista ylläpitää kuvaa suomalaisten asuttamasta Koti-Inkeristä. Mikäli näkökulmaksi vaihtuisi inkeriläinen diaspora, se vaikuttaisi esimerkiksi erilaisten tukitoimien allokoitumiseen. Kuitenkin inkerinsuomalaisuuden kokonaisvaltainen kehittäminen nykyisen valtiotilanteen ja alueellisesti pirstoutuneiden toimenpiteiden sijasta, johtaisi pitkällä aikavälillä inkerinsuomalaisuuden olemassaolon kannalta nykyistä hedelmällisempään tulokseen.

Kuten edellä (8.4) on todettu, venäjänsuomalaisten narratiivisissa ryhmien välisten suhteiden rakentumisessa toteutuu Tajfelin sosiaalisen identiteettiteorian mukainen luokittelu sisä- ja ulkoryhmiin etnisen identiteetin keskeisten sisältöjen mukaisesti. Koetilanteisiin verrattuna runsassisällöiset ja monipolviset elämäntarinat tarjoavat mielenkiintoisen aineiston. Havaintoni oli, että kertojien emootiot vaikuttivat ristiinkategoriointitilanteissa tavalla, joka ei koetilanteissa ehkä tule näkyviin. Esimerkiksi ristiinkategoriointi yhden päällekkäisen ominaisuuden tapauksissa tuottaa inkerinsuomalaisilla voimakkaamman ulkoryhmätunteen kuin kahden ulkoryhmäkomponentin tapauksessa, kun vertailun kohteena ovat suomalaisuus ja kommunismi. Vaikka tilanne selittyikin ainakin osit-

tain mustalammasefektillä (Marques 1990, 1998), ristiinkategori-
oinnin ja emootioiden tarkempi tutkiminen saattaisi tuoda lisää tie-
toa ryhmäsamastumisesta.

Venäjänsuomalaisten narratiivisen identiteetin rakentumisessa havaitaan, miten identiteetin muutoskohdat paikantuvat elämäntarinoissa Denzinin (1989) tarkoittamiin tarinallisiin tihentymiin ja ajoittuvat elämän käännekohtiin (Riessman 2002). Venäjänsuomalaisten narratiivinen identiteetin rakentuminen liittyy erottamattomasti Neuvostoliiton ja jossain määrin myös Suomen lähihistoriaan, mikä on yhdenmukaista Golofastin (2002, 57) havainnon kanssa venäläisten elämäntarinoiden kiertymisestä yhteen historiallisten tapahtumien kanssa. Venäjänsuomalaisilla voi olla samanlaisesti monia eri etnisiä identiteettejä, joiden sisältö vaihtelee tilannekohtaisesti ja jopa kääntyvät nurin eri positioista tarkastellen. Venäjänsuomalainen identiteetti viittaa niihin itsemäärittelyihin, jotka tehdään ensisijaisesti suhteessa omaan suomalaisuuteen. Niitä täydentämään aineistosta nousevat identiteetit: neuvostokansalaisen identiteetti, paluumuuttajan identiteetti, sorretun suomalaisen identiteetti.

Kärsimyshistorialla on venäjänsuomalaisten elämäntarinoissa siksi keskeinen sija, että koko tarinatyyppeä voidaan nimittää sangvistiseksi narratiiveiksi (ks. kohta 9.3.5), jotka voivat olla itse koetuja, myyttisiä tai vaiettuja. Erityisesti sangvististen kokemusten kaikuutaaminen vaiettujen tarinoiden kautta avartaa venäjänsuomalaisten historiaa. Tarinallisten tihentymien ja narratiivisen hiljaisuuden rytmittyminen valottavat omaelämäkertojen ajallista kaarta. Kun normaalin elämän kuvaukset ovat karsiutuneet pois venäjänsuomalaisten elämäntarinoista, huomattava osa kertojien elämästä jää katveeseen. Tilanne on sama kuin saduissa, joissa päähenkilöiden lähes koko elämä kiteytyy yhteen lauseeseen: “Ja he elivät elämänsä onnellisina loppuun saakka.”

Sangvistiset narratiivit liittyvät myös monien muiden vainoja kokeneiden kansanryhmien historiaan. Tutkimuksellisesti olisi mielenkiintoista verrata, miten eri kansojen parissa kerrotut kärsimystarinat suhtautuvat rakenteellisesti toisiinsa: esiintyykö niissä esimerkiksi samantyyppisiä vaiettuja kohtia, liioittelua, kärjistymistä ja ajallista rytmiä kuin venäjänsuomalaisilla.

Paluumuutolla on keskeinen asema venäjänsuomalaisten elämäntarinoissa. Se myös sulkee venäjänsuomalaisten vuosikymmenistä vuosisatoihin kestäneen ulkosuomalaisuuden ympyrän. Paluumuuttomahdollisuus on muokannut venäjänsuomalaisten etnistä identiteettiä suomalaisuuden suuntaan. Voidaan väittää, että venäjänsuomalaisuus olisi ilman sitä hävinnyt muutaman vuosikymmenen aikana. Väite siitä, että Koivisto onnistui venäjänsuomalaisten suhteen siinä, missä Stalin epäonnistui eli hävittämään heidät olemattomiin (Miettinen 1990, Markkanen 1997, 23; Virtanen, 1997, 19) perustuu virheellisiin käsityksiin. Paluumuuton vaikutukset

ovat olleet myös Venäjällä ja Virossa suomalaisuutta elvyttäviä, mutta väestöpohjan kapeuden takia venäjänsuomalaisuuden säilyminen elinvoimaisena on kuitenkin kyseenalaista.

Inkeriläisen diasporan puutteellinen hahmottaminen tulee näkyviin mm. ulkosuomalaisparlamentin toiminnassa. Kun ulkosuomalaisparlamentissa jäseninä voivat olla ainoastaan Suomen rajojen ulkopuolella asuvat, se merkitsee Suomeen muuttaneiden ja täällä asuvien inkerinsuomalaisten äänen vaientamista. Asetelman voidaan katsoa heijastavan käsitystä, ettei inkerinsuomalaista kulttuuria ole olemassa sui generis, vaan Suomessa paluumuuttajien kuuluakin sulautua kantäväestöön.

Suomalaisessa poliittisessa diskurssissa paluumuutto on nähty hyvityksenä sodan jälkeen Neuvostoliittoon palanneille inkeriläisille. Esimerkiksi presidentti Koiviston mukaan (Inkeriläisten viesti 7/2001, Helsingin Sanomat 23.11.2003) ainakin osa suomalaisista viranomaisista toimi välirauhan jälkeen ”turhankin innokkaasti”. Sodanjälkeinen palautus inkeriläisten paluumuuton syynä ja nykyisin myös kielitaitovaatimusta helpottavana tekijänä jättää kuitenkin huomioon ottamatta sen tosiseikan, että vain osa inkerinsuomalaisista oli evakuoitu Suomeen. Aineiston kertomusten mukaan inkeriläisillä ja amerikansuomalaisilla muuttopäätöksen laukaisevat syyt ovat yleensä käytännölliset. Loikkareilla taas keskeisenä motiivina on halu palata lapsuuden kotimaahan. Paluumuutosta päättävät tavallisimmin työikäiset ikäluokat, joiden motivaationa on tarjota lapsilleen ja lastenlapsilleen taloudellisesti parempi elämä.

Venäjänsuomalaisten kotoutuminen Suomeen edellyttää myös kantasuomalaisten myötämielistä asennetta paluumuuttajia kohtaan. Vaikka inkeriläisiin suhtautuminen arvioidaan tehdyssä tutkimuksessa varsin suopeaksi (Jaakkola 1999), tutkimus ei kuitenkaan kerro, keitä vastaajat luokittelevat inkeriläisiksi, keitä taas venäläisiksi. Ryhmänä venäläiset jäivät etnisessä hierarkiassa häntäpäähän. Otaksuttavaa kuitenkin on, ettei venäjänkielisiä paluumuuttajia pidetä inkeriläisinä.

Venäjänsuomalaisten sujuva kotoutuminen edellyttäisi nykyisen diskurssin muuttamista vastaamaan 2000-luvun todellisuutta. Sen sijaan, että puhutaan auttavan kädenojennuksen tarjoamisesta Stalinin vainossa kärsineelle suomalaisväestölle ja pelätään valmiiksi tyhjentyneen Inkerinmaan autioitumista, paluumuutossa pitäisi korostaa maahanmuuttajien monikulttuurisuutta ja -kielisyyttä. Tutkimusaineiston valossa onnistunut kotoutuminen Suomeen on mahdollista ja riippuu ratkaisevasti maahanmuuttajan omasta motivaatiosta.

Suomi voi olla venäjänsuomalaiselle paluumuuttajalle muutakin kuin paratiisi, jossa ikävä itkettää.

10 Lähteet

Kirjallisuus

- Aaltonen, T. (2002). Sanatonko tarinaton? Afaatikon intersubjektiivinen maailma ja kertoen rakentuva identiteetti. Helsinki: Miina Sillanpään säätiön julkaisuja A:5.
- Aarelaid-Tart, A. (2002). Estonian-inclined Communists as Marginals. Teoksessa R. Humphrey et al. (toim.): *Biographical Research in Eastern Europe. Altered lives and broken biographies*. England: Ashgate Publishing Limited, 71–100.
- Abrams, D. (1992). Processes of Social Identification. Teoksessa G. M. Breakwell (toim.): *Social Psychology of Identity and the Self Concept*. Lontoo: Surrey University Press, 57–100.
- Alapuro, R. (1998). Sivistyneistön ambivalentti suomalaisuus. Teoksessa P. Alasuutari. & P. Ruuska. (toim.): *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Tampere: Vastapaino, 175–190.
- Alasuutari, P. (1989). Menneisyyden jäsentäminen identiteetin ilmaisuna. Teoksessa P. Heiskanen (toim.): *Aika ja sen ankaruus*. Helsinki: Painokaari, 75–128.
- Alasuutari, P. (1994). *Laadullinen tutkimus. 2. uudistettu painos*. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, P. (1998). Älymystö ja kansakunta. Teoksessa P. Alasuutari & P. Ruuska (toim.): *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Tampere: Vastapaino, 153–174.
- Alasuutari, P. (1999). Nationalismi, kansakunta ja yhteiskunta. Teoksessa P. Alasuutari & P. Ruuska (toim.): *Post patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 31–52.
- Anderson, B. (1991). *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.
- Anttila, J. (1993). Käsitukset suomalaisuudesta – traditionaalisuus ja modernisuus. Teoksessa T. Korhonen (toim.): *Mitä on suomalaisuus?* Helsinki. Suomen Antropologinen Seura, 108–134.

- Anttonen, V. (1993). Pysy Suomessa Pyhänä – onko Suomi uskonto? Teoksessa T. Korhonen (toim.): *Mitä on suomalaisuus?* Helsinki. Suomen Antropologinen Seura, 33–67.
- Apo, S. (1998). Suomalaisuuden stigmatisoinnin traditio. Teoksessa P. Alasuutari. & P. Ruuska (toim.): *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti.* Tampere: Vastapaino, 83–128.
- Atkinson, R. (2002). The Life Story Interview. Teoksessa J. F. Gubrium & J. A. Holstein (toim.): *Handbook of interview research. Context and Method.* California, London & New Delhi: Sage, 121–140.
- Augoustinos, M. & Walker, I. (1995). *Social cognition: an integrated introduction.* London: Sage.
- Bartlett, F. (1932). *Remembering. A Study in Experimental and Social Psychology.* Cambridge: University Press.
- Baumann, G. (1999). *Multicultural riddle. Rethinking national, ethnic and religious identities.* New York and London: Routledge.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (1994). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen.* V. Raiskila (toim. ja suom.). Helsinki: Gaudeamus.
- Bouchet, D. (1996). Marketing and the redefinition of ethnicity. Teoksessa J. A. Costa & G. J. Bamossy (toim.): *Marketing in a multicultural world.* London: Sage, 68–104.
- Breakwell, G. M. (1986). *Coping with threatened identities.* London: Methuen.
- Breakwell, G. M. (1992). Introduction. Teoksessa G. M. Breakwell (toim.): *Social Psychology of Identity and the Self Concept,* Lontoo: Surrey University Press, 1–8.
- Breakwell, G. M. (1992). Processes of self-evaluation: Efficiency and Estrangement. Teoksessa G. M. Breakwell (toim.): *Social psychology of identity and the Self Concept.* London: Surrey University Press, 35–56.
- Breakwell, G. M. (1996). Identity processes and social changes. Teoksessa G. M. Breakwell & E. Lyons. (toim): *Changing European identities; social psychological analyses of social change.* Oxford: Butterworth-Heinemann, Linacre House, 13–30.
- Brennan, T. (1990). The national longing for form. Teoksessa H. K. Bhabha (toim.): *Narration and nation.* London: Routledge, 44–70.
- Brown, R. (1988). *Group processes. Dynamics within and between groups.* Oxford: Blackwell.
- Brown, R. & Turner, J. C. (1979). The criss-cros categorization effect in intergroup discrimination. *British Journal of Social and Clinical Psychology,* 18, 371–383.

- Brown, R. & Turner, J. C. (1981). Interpersonal and intergroup behaviour. Teoksessa: J. C. Turner & H. Giles (toim.): *Intergroup Behaviour*. Reprinted 1985. Oxford: Blackwell, 33–65.
- Brubaker, R. (1996). *Nationalism reframed. Nationhood and the national question in the New Europe*. Great Britain: Cambridge University Press.
- Bruner J. (1986). *Actual minds, possible worlds*. Cambridge: Harvard University Press.
- Carr, C. (1991). Discussion. Ricoeur on narrative. Teoksessa D. Wood. (toim.): *On Paul Ricoeur*, London: Routledge, 160–187.
- Crisp, R. J. & Hewstone, M. (2000). Multiple Categorization and Social Identity. Teoksessa D. Capozza & R. Brown (toim.): *Social Identity Processes. Trends in Theory and Research*. Sage: Thousand Oaks and New Delhi, 149 –166.
- De Geer, E. (1999). Frågor om ingermanländsk identitet. En studie vid sverigegermanländarnas sommarfest 1998. *Siirtolaisuus – Migration 1/1999*, 11–15. Turku: Siirtolaisinstituutti.
- Deaux, K. (1992). Personalizing Identity and Socializing Self. Teoksessa G. M. Breakwell (toim.): *Social psychology of identity and the self concept*. London: Surrey University, 9–34.
- Denzin, N. K. (1989). *Interpretative biography. Qualitative research method; vol 17*. Newbury Park, California: Sage.
- Denzin, N. K. (2001). *Interpretative interactionism. Applied research methods; vol 16*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Deschamps & Doise (1978). Crossed category memberships in intergroup relations. Teoksessa H. Tajfel (toim.): *Differentiation between social groups. Studies in the social psychology of intergroup relations*. London: Academic Press, 141–158.
- Doise, W. (1978). *Groups and Individuals. Explanations in Social Psychology*. Cambridge Cambridge University Press.
- Doise, W. (1998). *Social Representations in Personal Identity*. Teoksessa Worchel et al. (toim.): *Social Identity. International Perspectives*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 13–23.
- Doise, W. & Lorenzi-Cioldi, F. (1991). L'identité comme représentation sociale. In V. Aebischer, J.-P. Deconchy & E.M. Lipiansky (Eds.), *Idéologies et représentations sociales*. Cousset, Fr.: Delval.
- Edwards, J. (1992). *Language in Group and Individual Identity*. Teoksessa G. M. Breakwell (toim.): *Social psychology of identity and the self concept*, London: Surrey University Press, 129–146.
- Engman, M. (1991). *Pietari ja Inkeri*. Teoksessa P. Nevalainen. & H. Sihvo (toim): *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Helsinki: SKS, 167–178.

- Entisen Inkerin luterilaisen kirkon 350-vuotismuistojulkaisu. (1960). Helsinki: Inkere.
- Erkkilä, V. (2001). Uskottiin aina parempaan. Tarinoita venäjänsuomalaisista. Helsinki: WSOY.
- Eskola, A. (1985). Persoonallisuustyypeistä elämäntapaan: persoonallisuuden tutkimuksen metodologisia opetuksia. Porvoo: WSOY.
- Farr, R. & Moscovici, S. (1984). Social representations. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fentress, J. & Wickham, C. (1992). Social Memory. Oxford: Blackwell.
- Festinger, L. (1957) The theory of cognitive dissonation. Evanston (IL): Row, Peterson.
- Figes, O. & Kolonitskii, B. (1999). Interpreting the Russian Revolution. Languages and Symbols of 1917. New Haven: Yale. U. P.
- Flink, T. (1995). Pois Inkeristä, ohi Inkerin. Helsinki: Yliopistopaino.
- Flink, T. (2000). Maaorjuuden ja vallankumouksen puristuksessa. Inkerin ja Pietarin suomalaisten sivistys-, kulttuuri- ja itsetuntopyrkimyksiä vuosina 1861–1917. Turku: Turun yliopisto.
- Frye, N. (1973). Anatomy of criticism. Four essays. 3. painos. Ensimmäinen painos 1957. New Jersey: Princeton University Press.
- Gergen, M. M. (1988). Narrative structures in social explanation. Teoksessa C. Antaki (toim.): Analyzing everyday explanation. London: Sage, 94–112.
- Gildi, L. (1996). Rasstrely, ssylki, mucena. Sankt-Peterburg: [s.n.]
- Gildi, L. (2003). ja Sudba "socialno-opasnogo" naroda zasekrecennyj genocid finnov v Rossii i ego posledstvia, 1930-2002 gg. Sankt-Peterburg: Dean.
- Glaser, B. G. & Strauss, A. L. (1967). The discovery of grounded theory. Chicago: Aldine Publishing.
- Golofast, V. (2002). Three Dimensions of Biographical Narratives. Teoksessa R. Humphrey et al. (toim.): Biographical Research in Eastern Europe. Altered lives and broken biographies. England: Ashgate Publishing Limited, 53–67.
- Groudstroem, O. (1904). Kertomus kesällä 1861 muutamassa osassa Inkeriä tehdystä runonkeruumatkasta. Teoksessa A. R. Niemi (toim.): Runonkerääjämme matkakertomuksia 1830-luvulta 1880-luvulle. Helsinki: SKS, 399–416.
- Grönfors, M. (1982). Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät. Juva: WSOY.
- Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. (1995). Biographical Work and New Ethnography. Teoksessa R. Josselson & A. Lieblich (toim.): Interpreting Experience. The Narrative Study of Lives vol 3. California. London, New Delhi: Sage, 45–58.

- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Hall, S. (1992). *The West and the Rest: Discourse and Power*. Teoksessa S. Hall & B. Gieben (toim.): *Formations of Modernity*. The Open University Cambridge: Polity Press.
- Hall, S. (1999). *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Haltsonen, S. (1969). *Inkerin kansan entistä elämää*. Teoksessa: *Inkerin suomalaisten historia*, Jyväskylä: Inkeriläisten sivistyssäätiö, 243–290.
- Heikkinen, K. (1989). *Karjalaisuus ja etninen itsetajunta*. Salmin siirtokarjalaisia koskeva tutkimus. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Heikkinen, K. (2000). *Ethnicity and Nationalism in Contemporary Russian Ethnography*. Teoksessa C. Chulos. & T. Piirainen (toim.): *The Fall of an Empire, the Birth of a Nation. National identities in Russia*. Aldershot: Ashgate Publishing, 98–115.
- Hellberg-Hirn, E. (2000). *Origin and Power: Russian National Myths and the Legitimation of Social Order*. Teoksessa C. Chulos. & T. Piirainen (toim.): *The Fall of an Empire, the Birth of a Nation. National identities in Russia*. Aldershot: Ashgate Publishing, 7–28.
- Hobsbawm, E. (1983). *Introduction. The Invention of Tradition*. Teoksessa E. Hobsbawm. & T. Ranger (toim.): *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press, 1–14.
- Hobsbawm, E. (1994) *Nationalismi*. Tampere: Vastapaino.
- Holstein, J. A. & Gubrium, J. F. (2000). *Constructing the Life Course*. New York: General Hall, Inc.
- Honko, L. (1990). *Inkerin tutkimus tienhaarassa*. Teoksessa P. Laaksonen & S-L. Mettomäki (toim.): *Inkerin teillä*. Helsinki: SKS, 113–123.
- Honko, L. (1995). *Traditions in the construction of cultural identity and strategies of ethnic survival*. *European review*, vol. 3. number 2. April 1995. Chichester: Wiley, 131–146.
- Hopkins, N. & Reicher, S. (1996). *Social psychological analyses of social change*. Teoksessa: G. M. Breakwell & E. Lyons (toim.): *Changing European identities*. Oxford: Butterworth-Heinemann, Linacre House, 69–94.
- Huovinen, S. (1993). *Ingermanland – om land och folk*. Kulturfonden för Sverige och Finland.
- Hutnik, N. (1991). *Ethnic minority identity*. Oxford: University Press.
- Huttunen, L. (2002). *Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa*. Helsinki: SKS.
- Huuskonen, T. (1979). *Laps Suomen*. Helsinki: WSOY.

- Hyttinen, R. & Tikkanen, A. (1997). Inkerinsuomalaiset vanhuksat Helsingissä. Teoksessa: M. Pitkänen & A. Jaakkola (toim.): Inkerinsuomalaiset kunnassa. Helsinki: Suomen Kuntaliitto, 82–99.
- Hyvärinen, M. (1998). Lukemisen neljä käännettä. Teoksessa M. Hyvärinen. et al. (toim.): Liikkuvat erot. Tampere: Vastapaino.
- Hämäläinen, A. (1944). Kadonnutta Inkeriä. Porvoo: Inkerin liitto.
- Hänninen, V. (1999). Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hänninen, V. & Valkonen, J. (1998). Tarinat, sairaudet ja kuntoutuminen. Teoksessa: V. Hänninen & J. Valkonen (toim.): Kunnan tarinoita. Helsinki: Yliopistopaino, 3–20.
- Iho, A. (1939). Inkeri, runoja. Helsinki: Inkerin liitto.
- Iivarinen-Savorina, S. (1994). Kaukana kotini Inkeri. Helsinki: Kesuura.
- Inkeri. Inkerin liiton 10-vuotismuistojulkaisu. Helsinki: Inkerin liitto.
- Inkerinsuomalaiset kunnassa. (1997). M. Pitkänen & A. Jaakkola. (toim.) Jyväskylä: Suomen kuntaliitto.
- Inkerinsuomalaisten maahanmuutto Suomeen 1990-luvulla. (1998). Hallituksen selonteko eduskunnalle Helsinki: Työministeriö.
- Jaakkola, M. (1999). Maahanmuutto ja etniset asenteet. Helsinki: Edita.
- Jasinskaja-Lahti, I. (2000). Psychological Acculturation and Adaptation among Russian-Speaking Immigrant Adolescents in Finland. Helsinki: Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitos.
- Josselson, R. (1995). Imagining the Real: Emphaty, Narrative and the Dialogic Self. Teoksessa R. Josselson.& A. Lieblich. (toim.): Interpreting Experience. The Narrative Study of Lives vol 3. California. London, New Delhi: Sage, 27–44.
- Jääskeläinen, A. (1998). Kansallistava kansanrunous: suomalaisuus ja folklore. Teoksessa P. Alasuutari & P. Ruuska (toim.): Elävän Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti. Tampere: Vastapaino, 41–82.
- Kaivola-Bregenhøj, A. (1999). Life as a narrative. Ingrian-Finns tell about their vicissitudes. Teoksessa M. Teinonen & T. J Virtanen (toim.): Ingrians and Neighbours. Focus on the eastern Baltic Sea region. Helsinki: SKS, 48–60.
- Karhu, E. (2002). Isien sanoma. Tutkielma karjalaisesta ja inkeriläisestä kansasta. Kuhmo: Juminkeko-säätiö.
- Kerby, A. P. (1991). Narrative and the self. Indiana: University Press.
- Ketola, K. et al. (2002). Johdanto. Teoksessa K. Ketola et al. (toim.): Puuttuvat viestit. Nonkommunikaatio inhimillisessä vuorovaikutuksessa. Helsinki: Gaudeamus, 7–10.

- Kirmayer, L. (1996). *Landscapes of Memory: Trauma, Narrative and Dissociation*. Teoksessa P. Antze & M. Lambek (toim.): *Tense Past: Cultural Essays in Trauma and Memory*. New York: Routledge, 173–198.
- Kiuru, E. et al. (1974). *Narodnye pesni Ingermanlandii*. Leningrad: Nauka.
- Kivinen, M. (1998). *Sosiologia ja Venäjä*. Helsinki: Tammi.
- Knuuttila, S. (1998). Paikan synty suomalaisena ilmiönä. Teoksessa P. Alasuutari & P. Ruuska (toim.): *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*, Tampere: Vastapaino, 191–214.
- Knuuttila, S. (2002). Vaitiolo, salaisuudet, ilmaisukiellot: Nonkommunikaation kontekstuaalisia merkityksiä. Teoksessa K. Ketola et al. (toim.): *Puuttuvat viestit. Nonkommunikaatio inhimillisessä vuorovaikutuksessa*. Helsinki: Gaudeamus, 119–150.
- Koivukangas, O. (1999). Inkerinsuomalaisten maahanmuuton selvitys. *Siirtolaisuus – Migration 1/1999*, 1–2. Turku: Siirtolaisinstituutti.
- Konkka, U. (2003). *Oma maa omenankukka, vieras maa veripunanen*. Petroskoi: Verso.
- Korhonen, T. (1993). Suomalaisuuden aineellisista symboleista. Teoksessa T. Korhonen (toim.): *Mitä on suomalaisuus?* Helsinki. Suomen Antropologinen Seura, 86–107.
- Kostiainen, A. (1988). *Loikkaarit. Suuren lamakauden laitton siirtolaisuus Neuvostoliittoon*. Helsinki: Otava.
- Kristeva, J. (1992). *Muukalaisia itsellemme*. Tukholma: Gaudeamus.
- Kulu, H. (1998). Venäjän ja Baltian suomalaisväestö. Teoksessa E. Kyntäjä & H. Kulu (toim.): *Muuttonäkymät Venäjältä ja Baltian maista Suomeen*. Turku: Siirtolaisinstituutti, 38–78.
- Kuortti, A. (1962). *Tapahtui Inkerissä*. Helsinki: Suomen luterilainen evankeliumiyhdistys.
- Kuortti, A. (1989). *Kirkossa, keskitysleirissä, korvessa. Inkeriläispapin muistelmia*. Jyväskylä: Sley-kirjat.
- Kurko, K. (1943). *Inkerin suomalaiset GPU:n kynsissä*. Helsinki: WSOY.
- Kärkkäinen, T. & Mononen, K. (1999). *Maahanmuuttajavanhukset ja suomen kieli*. Helsinki: Vanhustyön keskusliitto.
- Laine, A. (2000). *Karjalais-suomalainen sosialistinen neuvostotasavalta ja suomalaiset*. Teoksessa T. Vihavainen & I. Takala (toim.): *Yhtä suurta perhettä. Bolševikkien kansallisuuspolitiikka Luoteis-Venäjällä 1920–1950-luvuilla*. Helsinki: Kikimora Publications, 251–282.
- Laitinen, A. (2002). *Todistuksena toivosta. Pietarin suomalainen Pyhän Marian kirkko 1805–2002*. Helsinki: Kirkon ulkomaanavun säätiö.

- Lallukka, S. (1982) Suomalais-ugrialaiset kansat Neuvostoliiton uusimpien väestölaskentojen valossa. Helsinki: Neuvostoliitto-instituutti.
- Lallukka, S. (2000). Luoteis-Venäjän etnisen kartan kehityspiirteitä vuoteen 1959. Teoksessa T. Vihavainen & I. Takala (toim.): Yhtä suurta perhettä. Bolševikkien kansallisuuspolitiikka Luoteis-Venäjällä 1920–1950-luvuilla. Helsinki: Kikumora Publications, 51–76.
- Lange, A. & Westin, C. (1981). Etnisk diskriminering och social identitet. Stockholm: Liberförlag.
- Langer, L. L. (1991). Holocaust testimonies: the ruins of memory. New Haven and London: Yale University Press.
- Lehto, M. I. (1996). Ingrian Finnish, dialect preservation and change. Stockholm: Studia Uralica Upsaliensia 23.
- Lepola, O. (2000). Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa. Helsinki: SKS.
- Lewin, K. (1951). Field theory in social science. New York: Harper & Brothers. Reprinted 1975: Greenwood Press.
- Liebkind, K. (1988). Me ja muukalaiset. Ryhmärajat ihmisten suhteissa. Helsinki: Gaudeamus.
- Liebkind, K. (1989). Conceptual approaches to ethnic identity. Teoksessa K. Liebkind (toim.): New identities in Europe. England: Gower Publishing, 25–31.
- Liebkind, K. (1992). Ethnic identity, challenging the boundaries of social psychology. Teoksessa G. M. Breakwell (toim.): Social psychology of identity and the self concept. London: Surrey University Press, 147–186.
- Linden, R. R. (1993). Making stories, making selves, feminist reflections on the holocaust. Columbus: Ohio State University Press.
- Luukkanen, A. (2000). In Quest of Values Religion and Nationality in the Early Soviet Period. Teoksessa The Fall of an Empire, the Birth of a Nation. National identities in Russia. C. Chulos & T. Piirainen (toim.): Aldershot: Ashgate Publishing, 51–74.
- Lyons, E. (1996). Coping with social change: Processes of Social Memory in the Reconstruction of Identities. Teoksessa G. M. Breakwell & E. Lyons (toim.): Changing European identities; social psychological analyses of social change. Oxford: Butterworth-Heinemann, Linacre House, 31–40.
- Lyons, E. & Breakwell, G. M. (1996). Changing European identities and social change in Europe; a challenge for social psychology. Teoksessa G. M. Breakwell. & E. Lyons (toim.): Changing European identities; social psychological analyses of social change. Oxford: Butterworth-Heinemann, Linacre House, 3–13.

- Länkelä, J. (1904). J. Länkelän kertomus runonkeruumatkastansa Inkerissä v.1858. Teoksessa A. R. Niemi (toim.): Runonkerääjimmme matkakertomuksia 1830-luvulta 1880-luvulle. Helsinki: SKS, 270–301.
- Maahanmuutto- ja pakolaispoliittisen toimikunnan osamietintö 30.1.1996. Sisäministeriö 2/1996.
- Marques, J. M. (1990). Black-sheep effect: Out-group homogeneity in social comparison settings. Teoksessa D. Abrams & M. A. Hogg (toim.): Social Identity theory. Constructive and Critical Advances. New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore: Harvester Wheatsheaf, 131–151.
- Marques, J. M. et al. (1998). Social Identity and Intragroup Differentiation as Subjective Social Control. Teoksessa S. Worchel et al. (toim.): Social Identity. International Perspectives. London, Thousand Oakes, New Delhi: Sage, 124 – 141.
- Markkanen, E. (1997). Inkerinsuomalaisten muutto Suomeen. Teoksessa M. Pitkänen & A. Jaakkola (toim.): Inkerinsuomalaiset kunnassa. Helsinki: Suomen kuntaliitto, 21–24.
- Me ja muut: Kulttuuri, identiteetti, toiseus (1994). Toim. M. Kylmänen. Vastapaino, Tampere.
- Mead, G. H. (1934). Mind, self and society. 8. painos, 1950. USA: The University of Chicago Press.
- Mesiäinen, E. (1990). Maria Kajavan pitkä taival. Helsinki: Karas-Sana.
- Middleton, D. & Edwards, D. (1990). Introduction. Teoksessa D. Middleton & D. Edwards. (toim.): Collective Remembering. London: Sage, 1–23.
- Migdal, M. J. et al. (1998). The effects of crossed categorization on intergroup evaluations: A meta-analysis. *British Journal of Social Psychology*, Great Britain, 303–324.
- Miettinen, H. (1989), Inkeriläiset, maaton kansa. Helsinki: Tammi.
- Miettinen, H. (2003). Runojen Inkeri-kuva keisarinajasta Koiviston kutsuun. *Carelia* 9/2003.
- Miettinen, H. & Joganson, K. (2001). Petettyjen toiveiden maa. Helsinki: Arator.
- Miller, R. et al. (2002). Introduction: Biographical Research and Historical Watershades. Teoksessa R. Humphrey et al. (toim.): Biographical Research in Eastern Europe Altered lives and broken biographies. England: Ashgate Publishing Limited, 1–23.
- Mishin, A. & Kiuru, E. (2000). Jos linnulta siivet saisin. Inkeriläisten runoja kadotetusta kotimaasta. Petroskoi: Petroskoin yliopiston kustantamo.
- Mohrman, R. E. (1991). Dingliche Erinnerungskultur im privaten Bereich. Teoksessa: B. Bönisch-Brednich & R.W. Brednich & H. Gerndt (toim). *Erinnern und Vergessen. Vorträge des 27. Deutschen Volkskundekongresses Göttingen 1989*. Göttingen: Volker Schmerse.

- Monahof, A. (1997): *Kärsimyksen pyhät kyyneleet*. Viro: Sahlgrens.
- Monitori 2/2002. Sisäasiainministeri Ville Itälän haastattelu 14.5.2002.
- Murray K. (1989). *The construction of identity in the narratives of romance and comedy*. Teoksessa J. Shotter & K. Gergen (toim.): *Texts of identity*. London: Sage, 176–205.
- Mäkelä-Eskola, R. (2001). *Pang – siinä se on! Teatterikatsojan tunneresonanssi*. Tampereen yliopiston humanistisen tiedekunnan teatterin ja draaman tutkimuksen väitöskirja.
- Nenola, A. (2002). *Inkerin itkuvirret*. Helsinki: SKS.
- Nevalainen, P. (1989). *Inkeriläinen siirtoväki Suomessa 1940-luvulla*. Helsinki: Otava.
- Nevalainen, P. (1991). *Silmäys Inkerin kirkollisiin oloihin 1704–1917*. Teoksessa P. Nevalainen & H. Sihvo (toim.): *Inkeri, kansa ja kulttuuri*. Helsinki: SKS, 159–166.
- Nevalainen, P. (1991). *Inkerinmaan ja inkeriläisten vaiheet 1900-luvulla*. Teoksessa P. Nevalainen & H. Sihvo (toim.): *Inkeri, kansa ja kulttuuri*. Helsinki: SKS, 234–299.
- Nielsen, H. B. (1998). “Black Holes” as Sites for Self-Constructions. Teoksessa R. Josselson & A. Lieblich (toim.): *Making Meaning of Narratives in Narrative Study of Lives vol. 6*. California. London, New Delhi: Sage, 45–76.
- Niemi, A. R. (1904). *Runonkerääjijemme matkakertomuksia 1830-luvulta 1880-luvulle*. Helsinki: SKS.
- Nironen, J. (1999). *Suomalainen Pietari*. Vantaa: Novomedia.
- Ojala, E. (1988) *Pitkä kotimatka*. Helsinki: Tammi.
- Orr, J. E. (1990). *Sharing Knowledge, Celebrating Identity: Community Memory in a Service Culture*. Teoksessa D. Middleton & D. Edwards (toim.): *Collective Remembering*. London: Sage, 169–189.
- Pajunen, V. (1993). *Ingermanländarna i Sverige*. Teoksessa: *Ingermanland, om land och folk*. Kulturfonden för Sverige och Finland, 233–238.
- Passerini, L. (1992). *Introduction. Memory and Totalitarianism*. Teoksessa L. Passerini (toim.): *International Yearbook of Oral History and Life Stories*. Vol. I. Oxford: Oxford University Press, 1–20.
- Patrakka, M. (1997). *Viimeiset vatjalaiset*. *Martat-Emäntälehti* 1997:5.
- Peltonen, E. (1997). *Muistojen sodat - muistien sodat*. Teoksessa K. Eskola & E. Peltonen (toim.) *Aina uusi muisto: kirjoituksia menneen elämisestä meissä*. *Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja* 54. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 88-142.
- Peltonen, M. (1998). *Omakuvamme murroskohdat. Maisema ja kieli suomalaisuusikäsitusten perusaineiksina*. Teoksessa P. Alasuutari & P. Ruuska

- (toim.): Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti. Tampere: Vastapaino, 21–41.
- Peltonen, U-M. (1996). Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen. Helsinki: SKS.
- Piirainen, T. (2000). The Fall of an Empire, the Birth of a Nation: Perceptions of the New Russian National Identity. Teoksessa C. Chulos. & T. Piirainen (toim.): The Fall of an Empire, the Birth of a Nation. National identities in Russia. Aldershot: Ashgate Publishing, 161–196.
- Pirttilä-Backman, A-M. & Helkama, K. (2001). Sosiaaliset representaatiot. Teoksessa V. Hänninen et al. (toim): Suomalaisen sosiaalipsykologian suunnannäyttäjät. Tampere: Vastapaino, 253–274.
- Polkinghorne, D. E. (1988). Narrative knowing and the human sciences. State University of New York.
- Portelli, A. (1991). The Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History. Suny Series in Oral and Public History. New York: State University of New York Press.
- Punalippu 8/1987. Petroskoi: Karjala-kustantamo.
- Pyöli, R. (1996). Venäläistyvä Aunuksenkarjala. Kielenukkoiset ja -sisäiset indikaattorit kielenvaihtolanteessa. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Radley, A. (1990). Artefacts, Memory and Sense of the Past. Teoksessa D. Middleton & D. Edwards (toim.): Collective Remembering. London: Sage, 46–59.
- Raninen-Siiskonen, T. (1999). Vieraana omalla maalla: tutkimus karjalaisen siirtoväen muistelukerronnasta. SKS:n toimituksia 766. Vammala: SKS.
- Ranta, R. (1991). Inkerinmaan hallinto ja oikeuslaitos 1617–1917. Teoksessa P. Nevalainen & H. Sihvo (toim.): Inkeri, kansa ja kulttuuri. Helsinki: SKS, 103–158.
- Rautio, P. (1989). “Keitä me oikein olemme?” Suomalaisten identiteetin muutoksista. Teoksessa P. Suhonen (toim.): Suomi muutosten yhteiskunta. Helsinki: WSOY, 242–265.
- Rautkallio, H. (1995). Suuri Viha. Stalinin suomalaiset uhrat 1930-luvulla. Helsinki: WSOY.
- Reicher, S. & Hopkins, N. (2001). Self and Nation. London, Thousand Oakes and New Delhi: Sage.
- Reijonen, M. (2002). Tila ja kulttuurinen identiteetti. Entisen Neuvostoliiton alueelta tulleiden paluumuuttajien kulttuurisen identiteetin muodostuminen Suomessa asutun vuoden aikana. Helsinki: Yliopistopaino.
- Renan, E. (1990). What is a nation? Teoksessa H. K. Bhabha (toim.): Nation and narration. London: Routledge, 8–22.

- Richardson, L. (1997). *Fields of Play. Constructing an Academic Life*. USA: Rutgers University Press.
- Richardson, L. (2002). Poetic representation of interviews. Teoksessa J. F. Gubrium, J. A. Holstein. (toim.): *Handbook of interview research: context & method*. California, London & New Delhi: Sage, 877–892.
- Ricoeur, P. et al. (1991). Discussion: Ricoeur on Narrative. Teoksessa D. Wood (toim.): *On Paul Ricoeur. Narrative and interpretation*. London: Routledge, 160–187.
- Ricoeur, P. (1991). Narrative Identity. Teoksessa D. Wood (toim.): *On Paul Ricoeur. Narrative and interpretation*. London: Routledge, 188–200.
- Ricoeur, P. (1991). Life in Quest of Narrative. Teoksessa D. Wood (toim.): *On Paul Ricoeur. Narrative and interpretation*. London: Routledge, 20–33.
- Riessman, C. (1993). Narrative analysis. *Qualitative Research Methods: vol 30*. New York: Sage.
- Riessman, C. K. (2002). Analysis of personal narratives. Teoksessa J. F. Gubrium & A. Holstein J. (toim.): *Handbook of interview research. Context and Method*. California, London & New Delhi: Sage, 695–710.
- Rislakki, J. & Lahti-Argutina, E. (1997). *Meillä ei kotia täällä. Suomalainen joukkotuho Uralilla 1938*. Helsinki: Otava.
- Rittersporn, G. T. (2000). “Vahingolliset ainekset”, “vaaralliset vähemmistöt” ja bolševikkien levottomuus: Joukkotoimet vuosina 1937–1938 ja etninen kysymys. Teoksessa T. Vihavainen & I. Takala (toim.): *Yhtä suurta perhettä. Bolševikkien kansallisuuspolitiikka Luoteis-Venäjällä 1920–1950-luvuilla*. Helsinki: Kikumora Publications, 111–136.
- Rogers, A. G. et al. (1998). An Interpretative Poetics of Languages of the Unsayable. Teoksessa R. Josselson & A. Lieblich (toim.): *Making Meaning of Narratives in Narrative Study of Lives*. California, London, New Delhi: Sage, 77–106.
- Ronkonen, L. (1989). *Laps´ Inkerin, muistojen Inkeri Stalinin hirmuvallan alla*. Jyväskylä: Gummerus.
- Ronkonen, L. (1995). *Ilon ja itkun Inkeri, Katri Kukkosen elämäntarina*. Hämeenlinna: Karisto.
- Roos, J-P. (1987). *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*. Helsinki: SKS.
- Roos, J. P. (2002). Context, Authenticity, Referentially, Reflexivity: Back to Basics in Autobiography. Teoksessa R. Humphrey et al. (toim.): *Biographical Research in Eastern Europe Altered lives and broken biographies*. England: Ashgate Publishing Limited, 27–38.
- Ruhanen, U. (1989). *Syytettynä suomalainen*. Oulu: Pohjonen.

- Rouso, H. (1991). *Vichy syndrome: history and memory in France since 1944*. Cambridge: Harvard University Press, 1991.
- Royce, A. (1982). *Ethnic Identity Strategies of Diversity*. Bloomington: Indiana University Press.
- Ruuska, P. (1999). Kohti alueiden Suomea. Teoksessa P. Alasuutari & P. Ruuska (toim.): *Post patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 108–131.
- Räsänen, M. (1999). Background and anatomy of the project. The research project in ethnicity and identity. Teoksessa M. Teinonen & T. J. Virtanen (toim.): *Ingrians and Neighbours. Focus on the eastern Baltic Sea region*. Helsinki: SKS, 9–17.
- Sailas, A. (1996). Kulttuurin kulissit romahtavat. Teoksessa A. Sailas (toim.): *Venäjä, jättiläinen tuuliajolla*. Helsinki: Edita, 269–309.
- Salmi, J.W. & Linkomies, E. (1962). *Latinalais-suomalainen sanakirja*. Helsinki: Otava.
- Salminen, V. (1919). *Suomalainen Inkeri*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Suunta.
- Salonheimo, V. (1991). Inkerinmaan asutus ja väestö 1618–1700. Teoksessa P. Nevalainen & H. Sihvo (toim.): *Inkeri, kansa ja kulttuuri*. Helsinki: SKS, 67–82.
- Saressalo, L. (1996). Kveenit, tutkimus erään pohjoisnorjalaisen vähemmistön identiteetistä. Helsinki: SKS.
- Sava, I & Miettinen, H. (2000). *Liljan kuva kutsuu*. Jyväskylä: Atena.
- Savijärvi, I. & Savijärvi, M. (1999). Language contacts in Ingrian-Finnish. Teoksessa M. Teinonen & T. J. Virtanen (toim.): *Ingrians and Neighbours. Focus on the eastern Baltic Sea region*. Helsinki: SKS, 23–47.
- Saxbäck, F. A. (1904). Lehtilöitä matkaltani Inkerissä 1859. Teoksessa A. R. Niemi (toim.): *Runonkerääjimmme matkakertomuksia 1830-luvulta 1880-luvulle*. Helsinki: SKS, 315–363.
- Schellenberg, J. (1988). *Sosiaalipsykologian klassikoita*. Helsinki: Gaudeamus.
- Schwartz, B. (1990). The reconstruction of Abraham Lincoln. Teoksessa D. Middleton & D. Edwards (toim.): *Collective Remembering*. London: Sage, 81–107.
- Sevander, M. (2000). *Vaeltajat*. Turku: Siirtolaisinstituutti.
- Sheffer, G. (1986) *Modern Diasporas in International Politics*, London: Croom Helm.
- Sherbakova, I. (1992). The Gulag in Memory. Teoksessa: L. Passerini (toim.) *Memory and Totalitarianism*. In *International Yearbook of Oral History and Life Stories*. Vol. I. Oxford: Oxford University Press, 103–116.

- Shotter, J. (1990). *The Social Construction of Remembering and Forgetting*. Teoksessa D. Middleton & D. Edwards (toim.): *Collective Remembering*. London: Sage, 120–138.
- Sihvo, H. (1991). Inkeriläisten identiteetti muutosten paineissa. Teoksessa P. Nevalainen & H. Sihvo (toim.): *Inkeri, kansa ja kulttuuri*. Helsinki: SKS, 343–355.
- Sihvo, J. (2000). *Inkerin kansan 60 kohtalon vuotta*. Helsinki: Tammi.
- Sihvo, P. (1990). *Varsinaiset vallan omat*. Teoksessa P. Laaksonen & S-L. Mettomäki (toim.): *Inkerin teillä*. Helsinki: SKS, 94–102.
- Sihvo, P. (1991). Savakoita, äyrämöisiä, inkerikoita. Teoksessa P. Nevalainen & H. Sihvo (toim.): *Inkeri, kansa ja kulttuuri*. Helsinki: SKS, 179–196.
- Silverman, D. (1993). *Interpreting qualitative data*. London: Sage.
- Sintonen, T. (1999). *Etninen identiteetti ja narratiivisuus. Kanadan suomalaiset miehet elämänsä kertojina*. Jyväskylä: Yliopisto.
- Skultans, V. (1998). *The Testimony of Lives. Narrative and memory in post-soviet Latvia*. New York & London: Routledge.
- Smith, J. (2000). *Russia's Minorities and the Soviet Legacy*. Teoksessa C. Chulos & T. Piirainen (toim.): *The Fall of an Empire, the Birth of a Nation. National Identities in Russia*. Aldershot: Ashgate Publishing, 197–227.
- Smith, S. & Watson, J. (2001). *Reading Autobiography. A Guide for Interpreting Life Narratives*. Minneapolis and London: University of Minnesota Press.
- Solzhenitsyn, A. (1974). *Vankileirien saaristo. Arhipelag GULAG 1918–1956*. Tukholma: Wahlström & Widstrand.
- Somers, M. (1994). *The narrative construction of identity: A relational and network approach*. *Theory and Society* 23: 605–649.
- Suni, L. (1997). *Alku*. Teoksessa: *Maan piiri ja elonkehä*. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta, 171–178.
- Suni, L. (2000). *Inkerinsuomalaiset*. Teoksessa T. Vihavainen & I. Takala (toim.): *Yhtä suurta perhettä. Bolševikkien kansallisuuspolitiikka Luoteis-Venäjällä 1920–1950-luvuilla*. Helsinki: Kikimora Publications, 77–94.
- Survo, A. (1992). *Itku Inkerille*. Jyväskylä: Gummerus.
- Survo, A. (2001). *Magian kieli*. Helsinki: SKS.
- Susiluoto, I. (1996). *Historian raskas taakka*. Teoksessa A. Sailas (toim.): *Venäjä, jätiläinen tuuliajolla* Helsinki: Edita, 13–86.
- Sverigeingermanländarnas historia*. (2000). Borås: Sveriges ingermanländska riksförbund.
- Tajfel et al. (1971). *Social categorization and intergroup behavior*. *European Journal of Social Psychology* 1, 149–178.

- Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories*. Cambridge University Press.
- Takala, I. (2000). *Kansallisuusoperaatiot Karjalassa*. Teoksessa T. Vihavainen & I. Takala (toim.): *Yhtä suurta perhettä. Bolševikkien kansallisuuspolitiikka Luoteis-Venäjällä 1920–1950-luvuilla*. Helsinki: Kikumora Publications, 181–232.
- Takalo, P. & Juote, M. (1995). *Inkerinsuomalaiset*. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, pakolaistoimisto.
- Tallqvist, Th. & Törneros, A. (1904). *Kertomus runonkeruumatkasta Inkerissä kesällä 1859*. Teoksessa A. R. Niemi (toim.): *Runonkerääjämme matkakertomuksia 1830-luvulta 1880-luvulle*. Helsinki: SKS, 363–399.
- Teinonen, M. (1999). *The present as a mirror of the past. What means to be an Ingrian-Finn in Northwest Russia today*. Teoksessa M. Teinonen & T. J. Virtanen (toim.): *Ingrians and Neighbours. Focus on the eastern Baltic Sea region*. Helsinki: SKS, 98–121.
- Teinonen, M. & Virtanen, T. J. (1999). *On the target, fieldwork and research process. Background and anatomy of the project*. Teoksessa M. Teinonen & T. J. Virtanen (toim.): *Ingrians and Neighbours. Focus on the eastern Baltic Sea region*. Helsinki: SKS, 18–22.
- Thompson, P. (1978). *The Voice of the Past: Oral History*. 2. painos 1988. Oxford: Oxford University Press.
- Tiilikainen, M. (2003). *Arjen islam. Somalinaisten elämää Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Toikka, A. (1939). *Inkeriläisen kansallishengen kehitys*. Teoksessa *Suomalainen Inkeri. Vapaustaisteluiden 20-v. muistojulkaisu*. 1939. Helsinki: Inkerin liitto.
- Tuuli, E. (1988). *Inkeriläisten vaellus*. Juva: WSOY.
- Tölölyan, K. (1989). *Narrative culture and the motivation of the terrorist*. Teoksessa J. Shotter, & K. J. Gergen. (toim.): *Texts of identity*. London: Sage, 99–118.
- Ulkomaalaisvirasto. *Ulkomaalaishallinnon termejä 1998*. Työryhmämuistio 2001:14, STM.
- Valkonen, M. (1996). *Venäjän synty*. Teoksessa A. Sailas (toim.): *Venäjä, jättiläinen tuuliajolla*. Helsinki: Edita, 115–184.
- Vesala, K. M. & al. (2001). *Yrittäjäidentiteetti monialaisilla maataloilla*. Helsinki. Helsingin yliopisto. Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus. Julkaisuja 78.
- Vesala, K. M. & al. (2002). *Mitä enkelit pelkäävät?* Teoksessa K. Ketola et al. (toim.): *Puuttuvat viestit. Nonkommunikaatio inhimillisessä vuorovaikutuksessa*. Helsinki: Gaudeamus, 11–41.
- Vetenniemi, E. (2001). *Surviving the Soviet Meat Grinder. The Politics of Finnish Gulag Memoirs*. Helsinki: Kikumora Publications.

- Vihvainen, T. (2000). Johdanto. Teoksessa T. Vihavainen & I. Takala (toim.): Yhtä suurta perhettä. Bolševikkien kansallisuuspolitiikka Luoteis-Venäjällä 1920–1950-luvuilla. Kikumora Publications. Helsinki, 13–20.
- Vihavainen, T. (2000). Vkp(b):n /NKP:n kansallisuuspolitiikka 1920–1950-luvuilla ja karjalaisten ja suomalaisten kohtalo. Teoksessa T. Vihavainen & I. Takala (toim.): Yhtä suurta perhettä. Bolševikkien kansallisuuspolitiikka Luoteis-Venäjällä 1920–1950-luvuilla. Helsinki. Kikumora Publications, 21–50.
- Vilkko, A. (1990). Omaelämäkertojen analysoiminen kertomuksina. Teoksessa K. Mäkelä (toim.): Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 81–98.
- Virtanen, M. (1997). Inkerinsuomalaiset paluumuuttajina Suomessa. Teoksessa M. Pitkänen & A. Jaakkola (toim.): Inkerinsuomalaiset kunnassa. Helsinki: Suomen kuntaliitto, 17–20.
- Virtaranta, P. (1978). Inkeriläisiä sananlaskuja ja arvoituksia. Helsinki: Castrenianumin toimitteita: 18.
- Weinreich, P. (1989). Variations in ethnic identity. Identity structure analysis. Teoksessa K. Liebkind (toim.): New identities in Europe. England: Gower Publishing, 41–76.
- Wilpert, C. (1989). Ethnic and cultural identity: ethnicity and the second generation in the context of European migration. Teoksessa K. Liebkind (toim.): New Identities in Europe. Englanti: Gower Publishing Company Limited, 6–24.
- Zadneprovskaya, A. (1999). The destiny of Ingrian-Finns and their national culture on the native land. Teoksessa M. Teinonen & T. J. Virtanen (toim.): Ingrians and Neighbours. Focus on the eastern Baltic Sea region. Helsinki: SKS, 85–97.
- Yläräkkö, A. (1976). Edvard Gylling. Itä-Karjalan suomalainen rakentaja. Helsinki: Otava.
- Ylönen, K. (1997). Inkerin kirkon nousu kommunistivallan päätyttyä. Jyväskylä: Gummerus.
- Young, K. (1989). Narrative embodiments: enclaves of the self realm of medicine. Teoksessa J. Shotter & K. Gergen (toim.): Texts of identity. London: Sage, 152–165.
- Österlund-Pötzsch, S. (2003). American plus. Etnisk identitet hos finlandssvenska ättlingar i Nordamerika. Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Helsingin Sanomat:

Astikainen, A. (2003). Välillä Venäjän kehitys pelotti. Helsingin Sanomat 25.11.2003.

Blåfield, A. (1999). Inkeriläiset ja presidentin omatunto. Kuukausiliite, 33–35. Helmikuu 1999.

30.4.2003. Viron inkeriläiset peruvat aiempaa useammin muuttonsa Suomeen.

Konttinen, J. (2002). Inkerin kirkon teologikoulutus sai uudet tilat Kelttoon. 26.10.2002.

Miettinen, H. (1990). Reservaatti saattaisi pelastaa inkeriläisyyden. 25.2.1990.

Inkeriläisten viesti 1960:8;1998:4; 2001:7, 11/2001; 2002:2, 2002:9; 2004:2. Helsinki: Suomen Inkeri-liitto ry.

Me naiset 39/2003. Inkerinsuomalaista sisua.

Painamattomat lähteet

Afanasjeva, V. (1999). Kulttuuri- ja mentaliteettierot. Esitelmä Euroopan Unionin rajalla–symposiumissa. Joensuun yliopisto 17.–19.6.1999.

Anttila, J. (1992). Suomalaisuuden sosiaaliset representaatiot. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto: valtiotieteellinen tiedekunta.

Eldan, J. (1999). Jewish migration from Russia to Israel – adaptation in Israel. Euroopan rajalla -symposium 17.–19.6.1999. Joensuun yliopisto.

Gusseinov, G. (1999). Minority in Germany: Language as tool of integration. Euroopan unionin rajalla -symposium. 17.–19.6.1999. Joensuun yliopisto.

Kivilahti, T. (1996). Kuusamolais- ja helsinkiläisnuorten stereotypiat suomalaisista, venäläisistä, ruotsalaisista ja amerikkalaisista. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Miettinen, H. (1999). Suomalaisesta inkeriläiseksi. Etninen identiteetti inkerinsuomalaisten elämäntarinoissa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto: valtiotieteellinen tiedekunta.

Papadopoulos, T. (1999). Resettlement policies for repatriated Greeks from countries of the formal USSR. Euroopan rajalla -symposium 17.–19.6.1999. Joensuun yliopisto.

Internet

<http://www.inkeri.spb.ru/index.html>

<http://statfin.stat.fi/statweb/start>

Arkistolähteet

Eduskunnan arkisto

Kansallisarkisto

EK-Valpon henkilömapit

Oulun maakunta-arkisto: Tornio c IIIa, 130. Rovaniemen välikäräjien 20.8.1930 antama päätös ns. Rovaniemen murhapoltto jutussa.

Turun Hovioikeus: 29.10.1930. Ns. vaalikomiteajutussa annettu päätös.

Uudenmaan maakunta-arkisto. Tammisaaren pakkotyölaitoksen vankiluettelot, rangaistuspäiväkirjat ja vangeilta takavarikoitujen kirjeiden kansio.

Valtiorikosylioikeuden päätökset 1918

Tutkimuspäiväkirja 1997–2003

11 Liitteet

Liite 1 Taulukko 46 Inkerinsuomalaisten etnisen identiteetin symbolit. Takalo-Juote (1995, 52).

ELEMENTIT	AITOUS	AITOUDEN UHAT
Kieli	suomi	venäjä/viro
Uskonto Moraali	evankelis-luterilainen rehellisyys, ahkeruus, raittius	ortodoksisuus sekularisoituminen välinpitämättömyys oman edun tavoittelu alkoholismi
Historia	kärsimys	historian velvoitteista luopuminen
Kotimaa Inkerinmaa Suomi Paluumuutto	suomalainen kyläkulttuuri unelma, kuvitelma paluu Inkerinmaalle muutto Suomeen syntyperän vuoksi	venäläisasutus modernisaatio muutto Suomeen taloudellisten syiden vuoksi
Avioliitto	avioituminen inkerinsuomalaisen kanssa	avioituminen venäläisen kanssa
Tapakulttuuri Puhtaus Siisteys Ruokailutavat	sauna järjestys kahvi	likaisuus epäjärjestys tee

Liite 2. Taulukko 47. Inkerinsuomalaisten paluumuuttajien etninen identiteetti. Takalo-Juote (1995, 81).

RYHMÄ	ENTISEN IDENTITEETIN LÄHTÖKOHTA	SUOMEEN MUUTON VAIKUTUS IDENTITEETTIIN
1. Inkerinmaalla ennen karkotuksia ja väestönsiirtoja syntyneet	Eläneet itse kyläkulttuurin kauden ja inkerinsuomalaisten kärsimys-historian	Käsitys omasta suomalaisuudesta niin vahva, ettei tarpeen kyseenalaiseksi identiteettiä Suomes-sakaan
2. Hajaannuksen aikakaudella inkerinsuomalaisten avioliitoista syntyneet	Vanhempien välittämä mielikuva Inkerinmaasta ja Suomesta	Kuvitelma suomalaisuudesta murtuu, identiteettiä aletaan uudelleentul-kinta maahanmuuton tuomien kokemusten pohjalta
3. Hajaannuksen aikakaudella kahden kulttuurin avioliitoista syntyneet	Tiedostavat syntyperänsä, mutta identifioituneet venäläisiin/virolaisiin	Suomalaisuuden merkityssisältöjä aletaan vasta hakea

Liite 4. Inkeriläisen diasporan kartta

Kartta esittää eri maissa toimivia inkeriläisjärjestöjä. Venäjää ja Viroa koskevat tiedot on poimittu Pietarin Inkerin liiton kotisivulta www.inkeri.spb.ru ja Inkerikeskuksen kotisivulta www.inkerikeskus.fi. Ruotsin tiedot on toimittanut Ruotsin inkerinsuomalaisten liiton puheenjohtaja ja tiedot Suomessa toimivista inkeriläisjärjestöistä on haettu yhdistysrekisteristä. Jäsenistön määristä ei ole tietoa.

1 Historiallisen Inkerinmaan inkeriläisjärjestöjä

Hatsina, Jaama, Kingisepp, Kolppina, Laukaanjoen suu, Narvusi, Parkkala, Pella, Pietarhovi, Seuloskoi, Sosnovy Bor, Strelna Rampova. Taaitsa, Toksova, Tyrö, Volossova. Vsevolozhski, Venjoki. Kattojärjestönä toimii Inkerin liitto.

2 Leningradin alueella toimivat inkeriläisjärjestöt:

Käkisalmi, Viipuri

3 Muualla Venäjällä toimivia tai perestroikan jälkeen toimineita inkeriläisjärjestöjä

Jakutia, Irkutsk, Kantalahti, Karjalan suomalaisten Inkeri liitto Petroskoi, Kemerov, Krasnojarsk., Moskova, Nižni Novgorod

Novgorod, Novosibirsk, Omsk, Pihkova, Sajjanogorsk, Tjumen,
Tšerepovets

4 Suomessa toimivia inkeriläisjärjestöjä

Inkerikeskus ry
 Inkerin kulttuuriseura ry
 Inkerinsuomalaisten paluumuuttajien yhdistys ry
 Inkeriläiset ja karjalaiset heimoveteraanit ry
 Inkerinsuomalaiset lääkärit ry
 Helsingin seudun Inkeri-seura ry
 Suomen Inkeri-liitto
 Espoon Inkeri-seura ry
 Keravan Paluumuuttajien Seura ry
 Villa Inkeri ry Riihimäki
 Lahden Inkerinsuomalaiset ry
 Lahden Seudun Inkeri-seura ry
 Heinolan Inkeri-Seura ry
 Inkeri apu ry Tampere
 Tampereen seudun Inkeri-seura ry
 Kouvolan seudun Inkeri seura ry
 Lappeenrannan inkeriläiset paluumuuttajat ja ystävät ry
 Uusi Inkeri ry Heinävesi
 Tarmokkaat ja Ahkerat Inkerinsuomalaiset Paluumuuttajat - TAIP
 ry Turku
 Turun seudun eestiläisten ja eestin-inkeriläisten paluumuuttajien
 yhdistys ry
 Turun seudun inkerinsuomalaiset paluumuuttajat yhdistys ry
 Turun seudun Inkeri-seura ry
 Rauman seudun Inkeri-seura ry

5 Ruotsissa toimivat inkeriläisjärjestöt

Borås, Eskilstuna, Göteborg. Jönköping, Tukholma, Värmland,
 Västerås, Örebro, Kulturföreningen Ingria. Kattojärjestönä toimii
 Sveriges Ingermanländska Riksförbund.

6 Virossa toimivat inkeriläisjärjestöt

Haapsalu, Itä-Virumaa. Järvamaa, Kohtlajärvi, Pärnu. Rakvere,
 Tallinnan seura. Tartto. Viljandi, Võru. Kattojärjestönä toimii Ees-
 tin inkerinsuomalaisten liitto

Sosiaalipsykologisia tutkimuksia 11**Socialpsykologiska studier****Social psychological studies**

Menetetyt kodit, elämät unelmat.

Venäjänsuomalaiset ovat olleet vilkkaan mielenkiinnon kohteena siitä lähtien, kun inkeriläisten paluumuutto käynnistyi presidentti Mauno Koiviston huhtikuussa 1990 antamasta lehdistöhaastattelusta.

Inkerinsuomalaisia on perinteisesti pidetty Inkerinmaalla asuvina, suomenkielisinä ja evankelis-luterilaisina. Inkerinsuomalaisten lisäksi entisen Neuvostoliiton alueella asuu muitakin juuriltaan suomalaisia ryhmiä, jotka ovat jääneet vähemmälle huomiolle suomalaisessa diskurssissa. Tutkimuksessa mukana ovat 1920–1930-luvuilla Neuvostoliittoon siirtyneet amerikansuomalaiset ja loikkarit. Yhteensä haastatteluja on 73.

Helena Miettisen narratiivinen tutkimus osoittaa, että inkeriläisten oma suomalaisuuden kuva on kokenut huomattavia muutoksia historian pyörteissä. Venäjänsuomalaisten kokema suomalaisuuteen ovat vaikuttaneet lähihistorian tapahtumat ja yhteiskunnalliset muutokset ja erityisesti kärsimyskokemuksilla on suomalaiseksi määrittelyssä keskeinen paikka..